СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Уређује

А. БЕЛИЋ

уз сарадњу

Аџијића др *Радомира* (Београд), *Вуковића* др *Јована* (Сарајево), *Коларича* др *Рудолфа* (Љубљана), *Конеског Блажа* (Скопље), *Павловића* др *Милоја* (Нови Сад), *Сибиновића* др *Михаила* (Београд), *Томановића* др *Васа* (Скопље), *Храстиа* др *Мата* (Загреб)

XXIV Књ.

БЕОГРАД
1959—1960

Digitized by Google

Штампа: Графичко предузеће „Академија" — Београд, Космајска 28 — Тел. 24-701

Digitized by Google

PG1
J8
v.24
MAIN

САДРЖАЈ XXIV КЊИГЕ

Расправе и чланци — Страна

1. М. Павловић: Дело Александра Белића . . . . . 1— 14
2. М. Стевановић: Осврт на Белићево учење о језику . . 15— 48
3. И[рена] Г[рицкат]: Библиографија радова професора Александра Белића . . . . . 49— 84
4. Владо Драшковић: Инфинитив ва предлога *à* и *de* као допуна финитном глаголу у француском језику — Résumé 85—200
5. Jerzy Sliziński: Z kontaktów Wuka Stefanowicia Karadžicia z Polakami . . . . . 201—212
6. R. Kolarič: Slovenska dialektologija . . . . . 213—224
7. М. Павловић: Опозитно условљена деминутивност . . . 225—230
8. Митар Пешикан: О означавању *j* у првобитној словенској азбуци . . . . . 231—246
9. Ђорђе Сп. Радојичић: Ватикански свитак . . . . . 247—250
10. Y. E. Boeglin: Nord et Sever — Резиме . . . . . 251—264
11. И. Пудић: Немачки утицај у делима М. А. Рељковића . . 265—280
12. Драгољуб Д. Јеремић: Неке језичке и правописне црте Ватиканског хрватског молитвеника . . . . . 281—287
13. Биљана Шљивић-Шимшић: Узвик „варда" и неке изведенице од те речи . . . . . 289—306
14. Милија Станић: О неким неакцентованим дужинама (и краткоћама) у ускочком говору . . . . . 307—319
15. Бериславе М. Николић: Придевски акценат у мачванском говору . . . . . 321—326
16. Душанка Игњатовић: О једном незабележеном дијалекатском типу футура с осврто м на будуће време уопште . 327—357
17. R. Kolarič: Sloven. in kajk. Purga—purga . . . . . 359—362

Критика

1. И. Грицкат: П. А. Дмитријев: Особенности построения сложного предложения с определительным придаточным в сербохорватском языке. — Ученые записки № 250, серия филологических наук вып. 44 — Славянское языкознание, Ленинград, 1958, стр. 56—114 . . . . . 363—374

Digitized by Google

Страна

2. М. Павловић: Alfred Zaręba, Nazwy barw w dialektach i historji języka polskiego (z 2 mapami). Polska Akademia Nauk. Prace językoznawcze 3. Wrocław, 1956 . . . . . 374—377
3. Аница Шаулић: Садовников: Загадки русского народа. Издательство Московского университета, Москва, 1959. стр. 333 377—383
4. Берислав М. Николић: Др Павле Ивић: Дијалектологија српскохрватског језика (Увод и штокавско наречје), изд. Матица српска, Нови Сад 1956, стр. 1—218+дијалектолошка карта штокавског наречја, мала 8°. — Pavle Ivić: Die serbokroatischen Dialekte, ihre Struktur und Entwicklung. Erster Band: Allgemeines und die štokavische Dialektgruppe, Mouton & Co ('S-Gravenhage 1958) 1—325+Dialektologische Karte des serbokroatischen Sprachraums, велика 8° . . . . . 383—386
5. И. Е. Беглен: Albert Dauzat, La Toponymie Française, éd. Payot, Paris, 1946, 135 p.+8 cartes . . . . . 386—387

Хроника

1. Бранислава Аранђеловић-Живковић: Други конгрес југословенских слависта . . . . . 389—394

Библиографија

Скраћенице . . . . . 395—396
I Филозофија и језик . . . . . 396—398
II О словенској језичкој заједници и словенским језицима . . 399—402
III Етимологија, историја речи, тумачење речи, збирке речи . . 402—412
IV Несловенски језици . . . . . 412—418
V Балканологија 418
VI Старословенски језик . . . . . 418—419
VII Српскохрватски језик
а) Фонетика (експериментална, физиолошка, фонологија) . . 419—420
б) Граматика и граматичка питања . . . . . 420—428
в) Савремени књижевни језик . . . . . 428—434
г) Дијалекти . . . . . 434—438
д) Текстови стари и нови, издања; њихова критика, порекло итд. . . . . 438—449
ђ) Историја српскохрватског језика . . . . . 449—453
е) Метрика 453
ж) Стил . . . . . 453—454
з) Методика наставе књижевног језика . . . . . 454—455
и) Терминологија . . . . . 455—456
ј) Народне умотворине (текстови, тумачења итд.) . . . . . 456—463

Digitized by Google

Страна

VIII Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрватског и ког страног језика) . . . . . 464—466

IX Биографије, аутобиографије и сл. грађа . . . . . 466 - 472

X Библиографија . . . . . 472—473

XI О становништву . . . . . 473—477

XII Различно . . . . . 477—480

XIII Македонски језик . . . . . 480—487

XIV Словеначки језик . . . . . 488—490

In memoriam

1. Св. Николић: Казимјеж Њич . . . . . 491—494

2. Св. Николић: Станислав Словењски . . . . . 494—496

3. Ђорђе Сп. Радојичић: Тиро Ђанели . . . . . 497—499

Регистар

Предметни регистар . . . . . 501—504

Регистар речи . . . . . 505—516

Регистар имена . . . . . 517—526

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

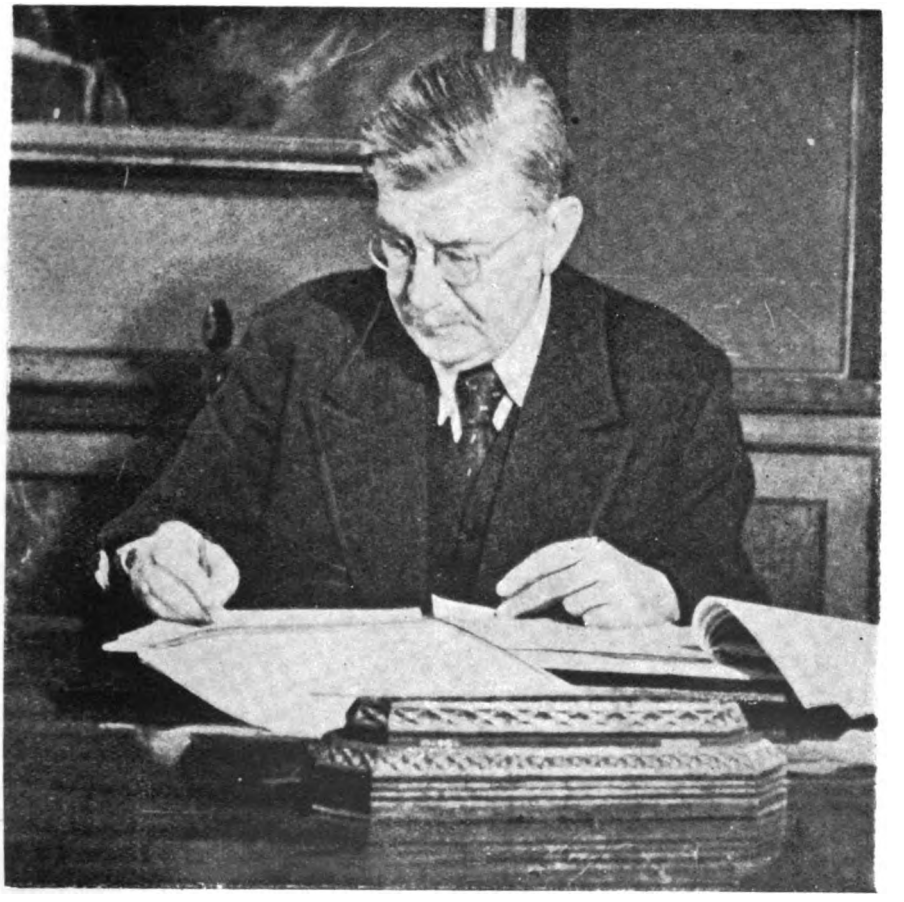

Digitized by Google

Digitized by Google

ДЕЛО АЛЕКСАНДРА БЕЛИЋА

Проучавања српскохрватског језика и развитак славистичких студија у науци Јужних Словена не представљају период дужи од једнога столећа, — а сав тај рад за последњих шест деценија везан је највећим делом за научно име професора Александра Белића и највећим делом носи његов научни печат. Основи проучавања нашега језика добили су прве смернице у делима Ђуре Даничића, затим Ватрослава Јагића, у духу тадање европске славистике и на лепој висини, а од почетка овога века и пуних шест деценија А. Белић је уздизао науку о српскохрватском језику на ниво савремене науке, тако да су њени резултати били неопходни за даљи развитак словенске науке о језику. Са великом радљивошћу, са смислом за посматрање конкретних чињеница и за анализу и интерпретацију проучаваних појава, а у исто време синтетичног духа, проф. Белић је свом обимном раду давао јединство циља, јединство методолошког смера и јединство погледа на научну проблематику. У исто време, вођен врло развијеним научним интересовањем, он је у своме научном раду показивао еволутивност и у односу према проблематици, као и у односу према научној оријентацији и извођењу закључака. Отуда научно дело професора Белића чини широко обухватну, продубљено проучавану и еволутивно изражену целину. Конкретне чињенице из проучавања историјских споменика, дијалекатске реално изражене црте језичке еволуције, усмерене оријентацијом компаративних односа нашега језика према другим језицима, један су правац у научном развитку, а други би чиниле студије усмерене у смеру појава синтаксичких, које су водиле решавању опште лингвистичке проблематике. Све ово пак везано је и за питање о стварању и развитку српскохрватског књижевног језика, за његове појаве, за његову савремену проблематику, уопште се не показују издвојена интересовања и оштро подељена оријенти-

Digitized by Google

сања ка разним видовима проблематике о језику. Од првих својих закорачења у језичке студије проф. Белић је уобличавао интерес за општа схватања у језику, напоредо са стварним проучавањима језичких појава. Међутим у дугој научној делатности ипак се осетила разлика у стављању тежишта на три вида научне језичке проблематике у три релативно схваћена периода. Ово ће нам јасно показати поглед на живот и научно формирање проф. Белића.

Рођен у Београду (2. августа 1876. г.), он је ту завршио средњу школу, и отпочео филолошке студије на Великој школи код Љуб. Стојановића. Увидевши његове радне способности и велико интересовање за науку о језику, његов професор му је убрзо омогућио да настави филолошке и лингвистичке студије у Русији, тако да је време универзитетских студија од 1895. до 1899. провео прво у Одеси, а затим у Москви, где се истакао као најдаровитији ученик великог лингвисте свога доба Ф. Ф. Фортунатова, а затим Востокова, Срезњевског, Корша, Шчепкина. Удео Фортунатова у формирању А. Белића био је пресудан. Најзначајније дело Фортунатова *Лекције о фонетици старословенског језика* и студије о акценту, глаголским значењима, а нарочито о глаголском виду — били су од веома великог значаја. Под тим првим научним осветљавањима лингвистичке проблематике биће усмерен интерес проф. Белића за компаратистичке и историјскојезичке студије, а посебице за питања општелингвистичког значаја. Фортунатов је окупљао око себе младе своје студенте, млађе научне раднике, међу којима је Белић имао прве и научно изражене везе са Шахматовим, Порзежинским и Куљбакином. Дом Фортунатова био је уствари права школа лингвистичких размишљања и расправљања; ту су формулисане многе научне мисли овога научника, које је знатним делом уобличио Порзежински у својој књизи *Введение въ языковедение.* Али се при појави ове књиге, у дискусијама у Семинару већ осећало да проф. Белић има своја схватања о језику, о психолошко-језичкој и језичко-филозофској проблематици, одмераваној према учењу Фортунатова и усмереној на критику Вунтових погледа *(Die Sprache).* Први пак рад проф. Белића био је посвећен филологији и проучавању старога књижевнога језика под насловом *Замѣтки о славянскомъ житии св. Пятки (ИРЯС II)*, па је филолошкога смера и приказ монументалнога фотолитографског издања Мирослављевог јеванђеља *(Дело,*

Digitized by Google

XV), као и оцена Куљбакинове расправе о језику и правопису Вуканова јеванђеља *(ИРЯС, III/4)* и оригинална расправа о двојини у старословенском језику (*ИРЯС, IV/4, 1159-1191)*, на које ће се питање вратити, са допунама, и доцније га разрадити као исцрпну студију (1932). Уз то, првих година рада долази и приказ Маретићеве *Граматике и стилистике* (1899), и критичка оцена државног издања Српских народних песама (1899). Поставши магистар Московског универзитета, А. Белић није одмах прихватио понуђено му место наставника у београдској Великој школи, желећи да се претходно упозна и са савременом немачком науком, у којој су младограматичарска схватања значила корак унапред према ранијем стању упоредне граматике. Бругманово и Делбриково излагање упоредне граматике *(Grundriss der vergleichenden Grammatik)* и Паулово формулисање младограматичарских схватања о језику *(Prinzipien der Sprachgeschichte)* давала су Белићу ослонца за даље студије, а рад уз А. Лескина, најбољег представника славистике младограматичарског доба, допринео је славистичкој оријентацији рада проф. Белића, израженој у докторској дисертацији са историјски схваћеном обрадом једног проблема — о деминутивним и амплификативним наставцима (1901).

Као професор београдске Велике школе, од 1901. г., затим као ванредни професор Београдског универзитета од 1905. г., када је Велика школа претворена у универзитет, а као редовни професор после првог светског рата, проф. Белић је врло широко и веома интензивно развио своју научну делатност. Та делатност је недељиво везана за рад проф. Белића у Српској академији наука, где је био низ година секретар Одељења за језик и књижевност, затим секретар Академије, а потом непрекидно председник око двадесет и пет година. Осим рада на науци и настави, он је у Академији основао и едицију за објављивање дијалектолошке грађе, а уз Семинар — часопис за научна језичка проучавања, *(Јужнословенски филолог)*, као и за питања књижевнога језика *(Наш језик)*.

У целокупном свом раду, уз јединство општег циља — унапређења и ширења науке о језику, осећају се главне развојне епохе, карактерисане специфичним интересовањима за поједине правце научних испитивања, али тако да се никад не губи схватање повезаности научне проблематике, при чему имамо само разлике с обзиром на стављање тежишта у једном одређеном правцу. Увек је повезан интерес историјске проблематике српско-

Digitized by Google

хрватског језика с ослонцем на студије и проблеме упоредног проучавања словенских језика, а дијалектолошке студије су повод за решавање историјских језичких проблема, укључујући ту и проблематику међусобних утицаја. Даље је проучавање развитка науке о језику везано за Караџићева схватања о народним говорима, а појаве савременога књижевног језика постављене су у перспективу односа Караџићевих схватања и његовог типа књижевног језика с једне стране и реализовања књижевног језика у развоју према језичком осећању с друге стране.

Научно дело проф. Белића има и једну ширу подлогу, а тиме и шири карактер. Његово дело обухвата и општи интерес за научна стремљења и за приближавање науке широким народним слојевима. Он је чешће писао о значају науке, о научним проблемима уопште, као што је он и главни организатор Коларчевог народног универзитета, коме је посветио многе своје радне часове као председник, за време дуже од три деценије.

Огромна библиографија радова и приказа којима је пратио ритам науке о језику у других словенских народа и шире показује сав значај обимне и плодотворне делатности проф. Белића. Анализа најзначајнијих радова пак даће могућности да се сагледа уобличавање, величина и значај научног дела проф. Белића.

II

Први радови, које смо поменули, јесу конкретна полазна тачка и клица научног интереса која ће се формирати у језичку теорију проф. Белића о језику. Његова докторска дисертација *Zur Entwicklungsgeschichte der slavischen Deminutiv-und Amplifikativsuffixe (AfSl Ph XXIII)* показује важност коју је проф. Белић придавао овоме проблему. Питања о гласовним односима као и о морфолошкој структури била су у науци у већој мери предмет проучавања него питање о суфиксима. А карактеристично је да је овде проблематика сужена на оне наставке који су управо психолошко-језички најинтересантнији: она је обухваћена односом према личном ставу. Ту тематику, ограничену на српскохрватски језик а психолошко-језички знатно продубљену, обрадиће проф. Белић доцније у низу чланака *(Наш језик)*. — Први део студије о наставцима код именица допуњен је другим делом — под истим насловом као *2. Adjectiva (AfSl Ph XXVI)*. — Словенска упоредна граматика је полазна тачка са које ће проф. Белић наићи на пут свестраног проучавања српскохрватског језика. Тако је објавио

Digitized by Google

четири расправе под насловом *Прилози историји словенских језика (Глас XII)*. С ослонцем на шира схватања обрађена је тема о покретним вокалима под насловом *Подвижныя гласныя въ сербскомъ языкѣ (СбФор* 362—376).

За све ово време, до првог светског рата, као што ће чинити и доцније, проф. Белић врло интензивно прати научна стремљења и обрађивање појединих питања из славистике. Тако је приказао Граматику старо-црквенословенског језика од Вондрака; а затим расправе Шахматова о „акању", Карског о утицају литавског и латишког језика на белоруске говоре, фонетске расправе од Олафа Брока, Порзежинског (о крају речи), структуралне расправе од Дурновоа и Колара, Бодуена де-Куртене (о односу основе и њиховом скраћивању у вези са наставком). Такође се обазирао и на многе етимологије.

Уз ову тематику ширег значаја проф. Белић већ врло рано скреће своју пажњу на питања дијалектологије, која својом конкретном тематиком води реалним схватањима у науци о језику, и чини други ослонац за лингвистичка схватања о језику и за процењивања језичких појава. У једном чланку, већ 1902. проф. Белић износи своје погледе *(СКГл III)*, које ће доцније разрађивати, а у методолошком правцу је значајан његов приказ Хиртове расправе о икавском говору у Србији *(ЈА, XXVIII, 125—128)*.

Из дијалекатске проблематике нарочито се истичу две зоне, штокавска призренско-тимочка и чакавска, а затим општа слика груписања дијалеката, за коју су управо решења прва два проблема од основнога значаја.

Дијалекти призренско-тимочке зоне представљају један врло сложен појав у српскохрватској дијалектологији, због двојне унутрашње ситуације. По гласовним појавама, које дају мерило за генетичне односе, они несумњиво имају не само опште српскохрватске карактеристичне, него и специфичне српскохрватске штокавске црте; по извесним структуралним и синтаксичким појавама, они показују резултате балканистичке језичке симбиозе. Први резултати су објављени још 1903 (*СКГл IX, X*), а сама студија 1905, под насловом *Дијалекти источне и јужне Србије*. — Проучавањима на терену, и то екстензивно врло обухватним, а у исто време врло детаљним, проф. Белић је дао општу слику говорâ овога типа, утврдио њихову генетичку карактеристику и дао објективне закључке, који су у науци о језику усвојени. У тој студији и питање о низу алоглотних појава у овој зони

Digitized by Google

постављено је правилно, тако да она има значаја и за развитак балканистичких студија. Методолошки пак то је не само најзначајније дело свога доба, него може се рећи и једно од најбољих студија у словенској дијалектологији до нашега доба. Она је веома важна и за историју српскохрватског језика, и управо у врло опширном уводу, који је уствари посебна расправа, дата је општа слика наших дијалеката у њиховој историској перспективи.

Студија о дијалектима источне и јужне Србије обухвата и остале делове целе архаичне зоне и даје слику њених унутрашњих дијалекатских односа; за њу је везана општа слика наших дијалеката на руском језику — *Діалектологическая карта сербскаго языка* (1905), и представља прву класификацију. Затим је објављена расправа *О српским или хрватским дијалектима* (1908), као и приказ Решетареве књиге о штокавском дијалекту (*RS1 I, 184—202*). Своју дефинитивну теорију о груписању наших дијалеката дао је проф. Белић у расправи *Zum heutigen Stunde der serbokroatischen Dialektologie* (*RS1 III*).

Карактеристично је да у својим дијалектолошким студијама проф. Белић схвата српскохрватске дијалекте као једну језичку целину. У томе правцу он својим студијама обухвата и чакавске говоре, у монографији *Замѣтки по чакавским говорам* (1909), и у посебним расправама и приказима радова о чакавским говорима. Међутим посебни интерес проф. Белића за чакавски акут (*Zbornik у славу В. Јагића*, 1908) водио је теорији о промени акцената у прасловенскоме (*ЈФ I, 1913, 38—66*), која је добила облик опсежне упоредне обраде словенске акцентуације, под насловом *Акценатске студије I* (1914). Томе питању посветили су своју пажњу многи научници. Проф. Белић је узео у проучавање однос одређеног према неодређеном придевском виду, а употребио је веома архаичан и због тога врло прозрачан материјал каставског говора и других чакавских говора. Куљбакин ово дело сматра не само као најважније у истраживањима словенске акцентуације, него и као једно од најважнијих дела из упоредне граматике словенских језика уопште (ЈФ II, с. 82—83). Као резултат ових студија је методолошки врло значајно *Писмо* Бодуену де Куртене о прикупљању дијалектолошке грађе.

Дијалекатску пак проблематику везао је и за проучавања Вука Караџића у књизи *О Вуковим погледима на српске дијалекте и књижевни језик*, која је синхронизирана са новијом његовом теоријом о груписању дијалеката.

Digitized by Google

Тако је јасно да је врло комплексна језичка проблематика имала тежиште у дијалектолошким његовим студијама. Ослонац тим студијама је постао *Дијалектолошки зборник* Српске академије наука. А управо крајем овога периода проф. Белић је покренуо часопис *Јужнословенски филолог* (1913), који је постао врло значајно средиште за питања славистичке науке и науке о српскохрватском језику, као и о дијалектима.

III

Универзитетска предавања проф. Белића могу се сматрати огледалом његовог научног интересовања. До Првог светског рата поред скрипта за старословенски језик објављена су и скрипта проф. Белића за историју српскохрватског језика, углавном по материјалу из повеља, и оне су употпуњене касније. У другоме периоду предавања су била усмерена на излагање принципа књижевног језика, с тим да је касније тежиште прелазило на питања синтаксе.

Проф. Белић ће и даље писати о проблемима прасловенске језичке заједнице и о значајним питањима историје нашега језика. Тако је објавио расправу *О прасловенском језику (Slavia I)*, а овде треба додати и расправе *Zur slavischen Aktionsart (Streitberg-Festgabe)* и, из круга словенске акцентуације, *Zur westlichen Akzentlehre*, а доцније писао је поводом Мејеове и Вајанове студије *Le slave commun*, поводом Гунарсонове расправе о номиналном адјективу у словенским језицима, о Кошмидеровој књизи о аспектима и поводом мишљења Трубецкога о хронологији појава у прасловенском језику. О једном од најважнијих питања фонетике прасловенске заједнице, о палатализацији *к, г, х*, проф. Белић је поставио своју теорију у расправи *Најмлађа (трећа) промена задњенепчаних сугласника к, г, х у прасловенском језику (ЈФ II)*. Ово мишљење изазвало је велико интересовање и поколебало теорију о две палатализације. Тако, например, Хујер се слаже с тим да према условима треба разликовати прогресивну од регресивне палатализације, али помишља да би се могло примити мишљење Трубецкога да је прогресивна старија него регресивна. Ипак, тешко је прихватити да је после резултата на зазубној зони могао доћи резултат на какуминалној, па онда опет на зазубној. И сам материјал управо потврђује мишљење проф. Белића. Комплексно гледање на проблематику нарочито показује метод примењен у

Digitized by Google

расправи *Српскохрватске гласовне групе -jt-, -jd- и прасловенско -kti-, -gti-, -hti-* (ЈФ II). Касније интересовање за прасловенски добија други смер.

Заиста, проф. Белић ни у овом периоду не напушта историјску и дијалекатску проблематику. Он приказује и прецизније интерпретира књигу Фанцева о језику протестантских писаца XVI века као и Маретићеву о језику далматинских писаца XVIII века. Он проучава односе међу јужнословенским језицима, и јако подстиче дијалектолошка проучавања, тако да је објављен у Јужнословенском филологу низ докторских дисертација из ове области, као и велики број студија и расправа у Дијалектолошком зборнику. Он сам објавио је опширнију студију о македонском галичком дијалекту (1935), а треба истаћи и расправу *О чакавској основној акцентуацији (Глас, CXLVII).* — Међутим, у овом периоду се врло јасно изражава тежиште у правцу интензивног проучавања српскохрватског језика уопште и књижевног посебице, принципски и у вези са наставом.

После уједињења наших народа, 1918, постало је акутно питање о јединству књижевнога језика, а посебице о уједначењу правописа. Проф. Белић је, по стриктно спроведеном фонетском принципу решавао ова питања и објавио *Правопис* (1923), са образложењем примењених начела, под насловом *О савременом правопису српскохрватског језика (Просв. гласник, IX)*, а затим је, уносећи извесне измене (тип: *градски, људство*) објавио 1930. ново издање, задржавајући се на питањима типа и особина језика и књижевности у настави. Решавање правописних питања увек је на научној подлози и са принципским образложењима, а једно од најважнијих питања интерпретирао је у расправи *Граница слога и састав речи у српскохрватском језику (Глас CLVI).*

Покретање часописа *Наш језик*, 1932. г., значило је приступање сређивању многих питања о књижевном српскохрзатском језику; значило је систематско стварање основе за сређивање многих неуједначености и неодређености, које су проистицале из стихијске еволуције Караџићева типа језика и из варијаната које су биле везане за два књижевна и културна центра. Проф. Белић је и раније додиривао ова питања, али непосредно пред покретање овог часописа објављен је његов чланак *О нашем књижевном језику (СКГл. XXXIV)*, са постављањем проблема, а већ у првим бројевима *Наш језик* доноси у три дела програмски чланак о

Digitized by Google

савременом језику под насловом *Српскохрватски књижевни језик* (1932). Од тада па све до наших дана *Наш језик* је, у седам година до другог светског рата и у девет књига нове серије по завршетку тога рата, увек са прилозима проф. Белића, уз широко учешће многих његових сарадника, расправљао општа, принципска питања о књижевном језику с једне стране, и с друге стране у краћим прилозима и језичким поукама утицао на исправљање и стабилизовање у смислу правилности језика.

Став проф. Белића према проблематици књижевнога језика био је увек јасан и принципски формулисан. Он је сматрао да је наш књижевни језик — народни књижевни језик, да је у основи Вуковог типа, да се у својој нужној еволуцији од њега не сме удаљавати, и да се процес нивелисања у томе правцу има усмерити. Ова мисао се осећа и из низа расправа и прилога посвећених представницима наше науке, Ђури Даничићу, Стојану Новаковићу, Ватрославу Јагићу, Љубомиру Стојановићу. Развитак наше науке проф. Белић је увек имао пред очима као главну смерницу, у чему он види континуитет науке у вези са условљеном еволуцијом самога књижевног језика. Његове мисли о раду Вука Караџића *(Вуково дело)* и о борби за победу, формирање језика и ширење тога језика и на хрватско подручје *(Борба око нашег књижевног језика)* показује комплексна а принципски одређена схватања. Такав језик мора тежити ка стабилисању и нивелисању, и тај задатак се поставља у чланку *О уједначењу граматичких облика (Н. Ј. II)*, — али пре него што се приступи нормативној граматици, била је дужност наше науке, а у првом реду часописа *Наш језик*, да проучи стање појава у нашем језику, да би нормирање у књижевном језику имало објективне основе. Допуштајући у пуној мери право писцима да уобличавају књижевни језик, и истичући потребу еволутивности (упор. *Од Вука до Андрића, Око нашег књижевног језика, с. 218)*, он је одлучно устајао не само против грешења због непознавања принципа народног језика, него и нарочито против свесног извитоперавања нашег језика од појединих писаца *(Насиље над језиком, НЈ I)*, чак и онда кад инверзијама, грчевитом фразом и индивидуалним творевинама у говору лица из својих приповедака писац жели да прикаже потиштена стања, узбуркану психику грчевитих израза доживљаја.

Паралелно са овим треба схватити и његове граматике, уџбенике за ниже разреде средње школе (I—III), од којих је *Граматика* за први разред објављена управо оне године када је почео

Digitized by Google

излазити *Наш језик*. У тим граматикама он је желео да уобличи књижевни језик према савременом стању. Школске граматике даване у виду засебних уџбеника приказивале су углавном стање у нашем књижевном језику према категоријама из времена формирања, углавном по типу Лескинове граматике црквенословенског језика. Међутим проучавања нашега језика и његовог историјског развитка показивала су битна померања и упрошћавања и код именица и код глагола. Отуда и груписање именичких врста и подела глагола на врсте у овим уџбеницима одговарају израженим тенденцијама и извршеним процесима у живоме народном језику.

Схватајући књижевни језик у свима његовим манифестацијама, проф. Белић је писао и о песничком језику, и конкретно а убедљиво интепретирао појаве позоришног језика *(Позоришни језик; Још неколико речи о позоришном језику; Опет о позоришном језику НЈ II)*, а затим о лепоти књижевног изговора *(Дикција, ib.)*. о стилу *(Београдски стил, ib.)*.

Сав овај рад, иако с практичном усмереношћу, био је на научној основи, научно образложен, и нашој науци потребан. Тај је рад потицао из научно третираних проблема, и нарочито се, с обзиром на схватања, заснива на већ наглашеним синтаксичким студијама проф. Белића, а не само на историјски проучаваним чињеницама. Пратећи и подстичући рад у овоме правцу, проф. Белић је објавио неколико принципских расправа из синтаксе облика — *Аорист имперфективних глагола (ЈФ V), О употреби времена у српскохрватском језику (ЈФ VI), О синтаксичком индикативу и релативу (Symbolae grammaticae in honorem Joanis Rozwadowski)*. Ова синтаксичка оријентација је од значаја за даље усмеравање студија проф. Белића. Његове синтаксичке студије су претеча неколиким радовима из области прасловенске проблематике, и управо зато што су синхронизиране са предавањима из синтаксе, у којима се осећа скретање ка општем лингвистичком интерпретирању. Враћајући се на дефинитивну обраду питања о коме је већ раније писао, проф. Белић је у студији *О двојини у словенским језицима* (1932) проучавао, према језичким историјским споменицама, ишчезавање ове категорије у појединим словенским језицима. Он јасно указује на преношење двојинских облика, углавном с двојинским наставцима, у множину. За овај процес губљења двојине као категорије проф. Белић налази синтаксичко објашњење. Повезивање морфолошке структуралне системе са синтаксичким вредностима и функцијама још у већој мери пока-

Digitized by Google

зују расправе о глаголском виду — *Словенски инјунктив у вези са постанком словенског глаголског вида (Глас CXLVIII, 1932)* и о структуралном проблему словенских глагола — *Постанак прасловенске глаголске системе* (*Księga referatow* Међународног конгреса словенских филолога, 1934), а то ће се допунити доцније расправом *О глаголима са два вида* (1955). — Овде изражена лингвистичка схватања синтаксичких језичких појава добила су свој пун значај у даљој активности проф. Белића.

IV

Проф. Белић је своја језичка испитивања увек вршио шире и лингвистички, па се то осећа чак и у његовим радовима који су по својој природи филолошки, као што је рад *О учешћу Св. Саве у стварању наше старе ортографије*. Не гледати само факта, него из факата уочити или бар наслутити оно што нам факта скривају, и што можемо открити правилном интерпретацијом! Тежња да се језичка проучавања не схвате као ограничена на саме чињенице као такве, већ да буду оним што условљава чињенице; тежња да се разумеју појаве језичке у условима који их изазивају; лингвистичко схватање сваке језичке вредности и тражење опште језичке вредности, тражење опште језичке карактеристике у конкретним језичким манифестацијама, — то је тенденција која се осећала врло рано и која се све изразитије манифестовала у широко обухватној и интензивној делатности проф. Белића. Таква схватања су се уствари развијала на темељима проучавања конкретних језичких чињеница, и то је давало реалну вредност лингвистичким учењима проф. Белића. То је покретало интерес за многе теме, давало специфичну вредност интерпретацији и решењима, дошло до израза нарочито у обради тематике из синтаксичке области, а можемо узети да је формулисано у чланку *Филологија и лингвистика* (СКГл. XLIV).

Лингвистички метод као мерило вредности и као процена језичких факата, — провераван на врло разноврсној тематици, и широј, компаратистичкој, и врло уској и конкретној проблематици дијалеката и књижевног језика, — доносио је собом један оригиналан лингвистички систем схватања науке о језику и односа према њој.

Тако је, проучавајући посебна језичка питања, историјскојезичка, дијалектолошка, па и питања српскохрватскога књижевног језика, проф. Белић полазио од општијих језичких принципа и,

Digitized by Google

могло би се рећи, служио се општим лингвистичким методом. И обратно, разматрајући општелингвистички проблем, он је полазио не само од анализе свог врло утанчаног језичког осећања српскохрватског језика, него је, и ту и код других језика, тражио оно што је општа вредност, а што има конкретан језички вид. Супротно многим другим језичким теоретичарима, проф. Белић је тражио и налазио решења у самом језику, у његовој природи и његовим појавама. За проф. Белића, по његовим речима, лингвистика би имала бити само лингвистичка.

Оваква схватања, уобличавана дугим низом проучаваних, веома значајних проблема, уобличена су крајем треће деценије, и формулисана су у великој студији *О језичкој природи и језичком развитку*, која је добила признање и награду као животно дело професора Белића. Излажући мисли о тој својој књизи (ЈФ XVIII), проф. Белић истиче и сам да су се његова лингвистичка мишљења о језику формирала између 1930. и 1940. г., и да је, супротно другим лингвистима који су се бавили овом проблематиком, његов основни став у јединству свих језичких појава. Отуда он полази аналитичким редом од проучавања речи у општим условима језичког стварања, и расправља о главним категоријама језичких изражајних средстава, нарочито о правим и неправим речима. Реченица, односи у њој, нарочито истакнут значај синтагме, односи видова реченица, односи паратаксе и хипотаксе и напосе вредности зависних реченица — то чини битност у тематици лингвистичких учења проф. Белића, која се употпуњавају излагањима о језичким променама у вези са језичким развитком и значајем социјалних услова за овај развитак. Други део ове књиге објављен је 1959. г. — Излагања о овим питањима заслужују да буду посебно и детаљно приказана.

Лингвистичка проблематика представља синтезу дуге и свестране делатности проф. Белића на језичким проучавањима, и чини тежиште научног интересовања и научног рада у трећем периоду његових студија. Међутим, и за све време, проф. Белић не оставља по страни остале проблеме, и то се нарочито показало приликом припрема за III, неодржани, конгрес слависта 1939. г.

Његово интересовање за проблематику књижевног језика добија врло широке размере, обухватајући нарочито питање стила. У томе правцу је веома значајан низ чланака у којима проф. Белић излаже своја мишљења о схватањима стилистике код представника Женевске лингвистичке школе, и свој став према овој про-

Digitized by Google

блематици. За њега је стилистика шири појам, који није везан само за песничко стварање, и коме он даје сав лингвистички значај.

У овоме периоду, он ће, по завршетку другог светског рата, учествовати и у дискусијама о књижевном језику које су организовале Матица српска и Матица хрватска, а исто тако и при утврђивању принципа за нове одредбе о правопису. Али је у односу на књижевни српскохрватски језик најзначајнији његов припремни рад око *Речника* Српске академије наука и око сређивања грађе и редиговања прве књиге.

Припремни радови, по замисли Стојана Новаковића, започети крајем деветнаестога века, били су ужих размера, са задатком да се допуни речник Вука Караџића грађом из дела новијих српских писаца и грађом која би била прикупљена из народа. Овај рад, вођен у Лексикографском отсеку Српске академије наука, добио је маха током тридесетих година, према исцрпном реферату проф. Белића и плану за даљу активност. Међутим тек са оснивањем Института за српскохрватски језик Срп. акад. наука, са проф. Белићем као директором, отпочело је сређивање грађе, а затим обрада материјала за прву књигу *Речника*, који је завршен и објављен почетком 1959. г. Проширењем грађе, обухватањем језика најновијег времена, уношењем у довољној мери примера од хрватских писаца, са знатно повећаним бројем збирака речи из разних крајева, овај *Речник* представљаће монументално дело српскохрватске културе, са својих више од петнаест томова, како се предвиђа. Уз многа студијска разматрања и начелне дискусије преовладало је мишљење да тај речник буде народног и књижевног језика. Само организовање тога огромног рада у ономе што је основно такође носи печат идеја и делатности главног уредника. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* је друго животно дело проф. Белића, са уводом о историјату рада на овом речнику, са изношењем принципа у редиговању.

Овај рад око *Речника* има много већи ефекат него што се види по првој књизи, јер је поред објављене прве књиге, проф. Белић стигао да у ономе што је основно учествује и у формирању друге књиге и давању упутстава за обраду обухваћене даље грађе. Такав огроман напор и посао није умањио рад рад проф. Белића на науци за последњих десет година: већ је поменуто да је објавио другу књигу свога лингвистичког учења, а за ширење схватања о књижевном језику значајна је његова

Digitized by Google

књига прикупљених одабраних чланака о језичким питањима, штампана под насловом *Око нашег књижевног језика* (СКЗ бр. 312, 1955).

* * *

Широка и интензивна научна делатност проф. Белића, развијана током времена које прелази шест деценија, вођена веома живим научним интересом и научним инстинктом који се уобличавао у пространи и комплексан план језичке научне проблематике, сачињава велико Научно Дело, – и то допуњено живом науком, јер на свима универзитетима у нашој земљи, као и у врло значајним центрима науке у другим земљама, науку о нашем језику и славистику предају његови ученици. Без тога Дела наша наука не би достигла свој данашњи домет и не би имала основе за свој даљи развитак.

М. Павловић

Digitized by Google

ОСВРТ НА БЕЛИЋЕВО УЧЕЊЕ О ЈЕЗИКУ

И само по томе што је објавио своје значајне студије о српским и хрватским говорима које је испитивао, што је дао своје изванредне синтетичке прегледе и општу слику свих дијалеката српскохрватског језика; што је написао своје изврсне огледе и расправе о Вуку Караџићу, Ђури Даничићу и многим питањима савременог српскохрватског језика; што је, на доследно научним принципима, израдио свој Правопис и школске граматике — проф. Белић би заузео високо место међу најзначајнијим проучаваоцима и кодификаторима тога језика, поред Вука и Даничића. Он, штавише, по своме гледању на језичке проблеме, по схватању тих проблема, њиховој разради и њихову решењу — како је, према времену у коме је живео и научном образовању које је имао, и сасвим разумљиво — стоји не само испред поменутих значајних претходника него и испред времена у коме је живео и на својој науци радио. А то што је написао опет врло значајне студије о појединим сложеним питањима из историје свога језика и упоредне граматике словенских језика увршћује Белића међу најзначајније испитиваче словенских језика уопште.

О овим ће делима његовим, и једним и другима, историја науке о словенским језицима, управо ради унапређења себе саме, морати да се детаљно позабави. И тек када се Белићев рад на науци у оним областима свестрано осветли, његова ће велика фигура научника и његов значај за нашу науку моћи тачно да се оцени. Ми овде ипак нећемо говорити о овим Белићевим делима, чија је вредност највише у његовим нарочитим погледима на науку о језику и на језик уопште. Он је и у решавању овако посебних, како оних најсложенијих тако и једноставнијих, питања језика примењивао свој сопствени метод, за који се може рећи да се састоји у неодвојивом посматрању језика као целине. Проф. Белић

Digitized by Google

је сам сматрао и својим делима доказао да се без таквог посматрања језика нико више са успехом и не може бавити питањима језичке науке. Решити проблем једног облика, рецимо, самим облицима, из ма како богате грађе, из споменика било како дуге епохе и поређењем његовим са сличним облицима из споменика других сличних језика апсолутно је немогуће, јер ни самом облику по Белићу, и одиста, апсолутно мерило његове језичке вредности није једино у њему, већ у „целокупности језичких прилика која му даје пуну одређеност". А зар би, да баш на Белићеву примеру покажемо, он сам проблем губљења двојине у словенским језицима, рецимо, и његова значаја за стварање нових облика множине у српскохрватском језику могао онако јасно протумачити да је водио рачуна само о спољним ознакама тих облика; зар би, његове студије о словенском инјунктиву, словенском глаголском виду, о постанку словенске глаголске системе и о синтаксичким категоријама глаголских времена имале онај значај у лингвистичкој науци, словенској и општој, да у расправљању односних питања није стално пред очима имао „целокупност језичких прилика"? Или зар би, да само још један пример наведемо, промену функција и губљење некадашњег значења партиципа презента у српскохрватском језику било могуће објаснити, а да се не води рачуна и о облику његову у односу на облике речи које је он као партицип одређивао.

Проф. Белић је у своме раду на испитивању језика увек имао на уму целокупност језичких факата, све врсте језичких појава, све елементе језика, свеукупност те најверније слике материјалнога света у коме човек живи и најуниверзалније манифестације човекова духа. Језичка факта, језичке појаве, елементе језика и процесе у њему он је посматрао у међусобној вези и међусобним односима. И у томе је најважнија одлика и суштина Белићева научног метода. А проучавање свих тих момената, свих чинилаца језика, и то не само оних који су својствени једном језику или једној грани језика него свим људским језицима, човекову језику уопште, приказивање могућег развитка језичких процеса, осветљавање језичких појава, објашњење језичких елемената и делова људскога говора у јединству тројства: њихова облика, значења и функције чине Белићево учење о језику. На Белићеву изразиту научничку индивидуалност, на посебност Белићева научног метода, на специфичност његова учења о језику

Digitized by Google

указивано је код нас и нешто раније и недавно[1], али они још нису довољно дефинисани, и ми смо се овде хтели на њима задржати.

Своје учење о језику проф. Белић је изложио у делу: *О језичкој природи и језичком развитку*, нарочито у I-ој књизи тога дела (штампаној 1941. г. у Београду). А сам он је, по жељи и изричитом захтеву својих сарадника, у виду нарочитог истицања најглавнијих момената тога учења, на овоме месту дао његово разјашњење под насловом *Лингвистика проф. Белића*[2]. Год. 1959. изишла је и II Белићева књига с истим насловом и истим скромним поднасловом *лингвистичка испитивања*, која пре свега чине допуну, проширивање и продубљивање раније изнетих лингвистичких проблема, њихово осветљавање и с других страна, проширивање погледа на поједина раније тек додирнута питања, нарочито с обзиром на доста обимну њима посвећену литературу из последњих деценија. Због тога се може имати утисак да се Белић гдекад у својим лингвистичким испитивањима и понавља. Али тај утисак остаје само док се дубље и свестраније проучи оно што он поново узима у разматрање. Заједно с ове две књиге и споменутим ауторефератом целину чине и неке његове расправе објављене у последњим књигама Јужносл. филолога, Нашег језика и у другим неким нашим и страним часописима. Из те целине, штавише, није могуће издвојити чак ни оне Белићеве расправе, огледе и чланке из последњих година у којима се говори о појединим питањима посебно нашега језика. То су само делови Белићева учења о језику у којима је он дао лингвистичко објашњење тим питањима, а који су опет, са своје стране, значајан прилог његову схватању општејезичких законитости.

Ми смо далеко и од помисли да овде можемо дати потпуну карактеристику Белићева учења о језику. Јамачно због тога што то није лако учинити и изостали су досад исцрпнији прикази тога учења као целине и у општој науци о језику. Овде, дакако, не узимамо у обзир читаву књигу која је посвећена Белићевој лингвистици, а о којој је већ било речи у Јужносл. филологу, књ. XIX, 344—370. Свако се, наравно, друкчије мора односити према ономе што о Белићевој I-ој књизи лингвистичких испитивања пише пољски лингвист Т. Милевски[3], (Tadeusz Milewski) јер је он доста

[1] В. поред осталог Српски књижевни гласник LII, бр. 6 н. с., 471—176; Јужносл. филолог XVIII, стр. 218 и Наш језик, X н. с., 76 и 77.

[2] Јужносл. филолог XVIII, 1—37.

[3] Rocznik slawistyczny, t. XVII, 1, 35—65.

Digitized by Google

верно приказао садржину те књиге и трудио се да тачно интерпретира Белићеве лингвистичке анализе језичких појава и процеса, али је понегде тамо датим тумачењима приписао друкчији смисао, а не онај који им даје сам аутор књиге; у понеким неслагањима Милевскога с проф. Белићем ми не можемо бити на страни првога, а ни његова закључна оцена Белићева дела сигурно се не може одржати. Поред осталога то јасно говори и пријем на који је Белићево учење, изнето углавном баш у тој књизи, наишло у светској лингвистичкој науци. А о односу лингвистичке науке према Белићеву учењу о језику може се поуздано судити по прихватању многих његових погледа и третирању посебних проблема у овој науци и по честој примени његових теорија.

Белићева лингвистика, његово учење о језику као својим предметом бави се конкретно језиком, и искључиво језиком. Језик је по Белићу, оно што је, несумњиво, слика материјалнога света, средине у којој живи човек, који се језиком служи. Први зачеци језика, то Белић изричито каже (О језичкој природи ... II, стр. 9), појавили су се као реаговање човеково на природу која га окружава, а тако је и даљи развитак језика у најтешњој вези с развитком природе око човека и његове културе. Језик је постао из потребе људских заједница и у њима самима, друштвена је, дакле, појава и врши друштвену функцију. Он је највернија слика материјалног света у свести људи, репродукована гласовима преко психофизиолошких процеса. Језик се развија у заједницама које се њиме служе, мења се у току своје дуге историје, у зависности од многих околности, паралелно с променама мишљења, које он изражава, а које опет са своје стране утиче на развитак језика.

Живот језика и постајање језика у најтешњој је вези с материјалним светом, с природом и друштвом, и зато се његова појава ни замислити не може ван услова који су предмет многих природних и друштвених наука: биологије, посебно физиологије, анатомије, физике, психологије, логике, филозофије уопште, етнологије, социологије, историје. Због тога се у тзв. општој лингвистици, која се бави појавом језика, постанком његових елемената, његових категорија, везом језика и мишљења, типовима језика итд. готово као нормално сматрало — не само да се ове науке узимају у помоћ при решавању поменутих и других лингвистичких проблема већ да се чак и закони тих наука, најчешће закони филозофије, логике и психологије примењују на језик који, и поред свих неопорецивих веза с предметима тих наука,

Digitized by Google

има своје посебне законитости живота и развитка. Проф. Белић још у уводу своје прве књиге наглашава ту чињеницу и истиче да објашњења језичких појава и процеса, решења језичких проблема треба тражити у самоме језику, у природи његових елемената, а не у ономе што је предмет било које друге науке. Зато он тамо, и с правом, каже да његова лингвистика није ни филозофска, ни психолошка, ни ма каква друкчија, него само лингвистичка. И она то, доиста, и јесте више него у ма којег другог, бар нама познатог теоретичара језика.

Проф. Белић сам сматра, и то истиче, да ни тамо где бисмо очекивали да се можемо користити резултатима неких других наука за расветљење покојег занимљивог општелингвистичког питања, ми често не налазимо одговора. На питање о моногенези, односно полигенези језика, рецимо, тј. на питање да ли је језик постао на једноме месту земаљске кугле, у једној људској заједници или на разним странама света, у више таквих заједница, требало би да дају одговор науке које се баве тим заједницама, палеонтологија, историјска социологија, етнологија. Оне, пак, за стварање приближно верне слике првих људских заједница траже помоћ од лингвистике. А ова наука, међутим, ако је истински лингвистичка, какво је учење проф. Белића о језику, даје сигуран одговор да језичко јединство како га је замишљао талијански лингвист Алфредо Тромбети[1] и други који сматрају да су се сви језици света развили из једног заједничког језика – никада није постајало. Та идеалистичка теза претпоставља само једну првобитну друштвену заједницу, претпоставља тј. да цео људски род води порекло од једног претка у библијском или неком сличном смислу. А за оповргавање такве претпоставке не треба неких нарочитих доказа. Оно нешто језичких чињеница у којима има сличности између више језичких група различних система која је и могла навести на закључке о моногенези језика, како је објашњавао Х. Шухарат (Hugo Schuchardt), а у чему се Белић с њиме слаже, не прелази оквире међусобних утицаја и уједначења или случајности. А сасвим је разумљиво што се и у области језика, као што је то уосталом случај и у областима других манифестација људскога духа, у извесним периодима његова развитка, јављају особине карактеристичне за језике сасвим других система. Ово проф. Белић јасно истиче[2] и за то поред осталих

[1] A. Trombetti, Elementi di glottologia. Bologna 1923.

[2] О језичкој природи и језичком развитку, I, 582.

Digitized by Google

наводи пример енглеског језика, који се, мада некад флексивни језик, развија у правцу коренских језика, у какве иде кинески, као што се у другим флексивним језицима (у немачком, па у нашем, мада врло ретко), нпр. јављају извесне особине аглутинативних језика; испор. немачке речи с наставцима — *lein*, — *schaft* или српскохрв. придеве с наставком — *губ*, у којим наставцима ипак препознајемо корене посебних речи.

Белићево језичко јединство је, како ћемо одмах рећи, у нечему другом. Његово схватање овога јединства, које он налази у суштини језика, на једној, и велика разноструктурност свих језикâ света — на другој страни, не наводе ни на помисао о тобожњем некадашњем постојању само једног језика, из кога ће се касније, наводно после намножавања једне заједнице и после наводног њеног разбијања и расељавања на разне стране света, некадашњи један језик распасти прво на мањи па потом на све већи број различних језика.

Не значи ово да ни многи други лингвисти који језичко јединство нису видели тамо где га види проф. Белић нису одбацивали тезу о структурно заједничком пореклу свих језикâ којима се човечанство служи. Ја сам овде хтео рећи само да је проф. Белић тумачењима постанка језика — управо откривањем језичких константа, за које он даје и други термин у називу услова језичког стварања, који је по нашем схватању адекватнији, већ и само по томе што ово нису једине константе језика, — показао у чему је несумњиво јединство свих језика света, које се, и насупрот великој разносистемности њиховој, никако не може спорити.

Услове језичког стварања, постојања језика, али не само његовог постојања него и даљег стварања у језику, тј. језичког стваралаштва, проф. Белић налази у човековој представи реалног предмета као збира његових особина, у уочавању једне од тих особина и њеном издвајању из поменутог збира и у способности означавања њихова артикулисаним гласовима, односно гласовним скуповима. Та три елемента одликују све данас познате језике света. А Белић је у своме учењу полазио од онога што постоји управо у свим језицима. Када је човек запазио, не инстинктом него свешћу запазио, предмет и стекао способност уочавања једне од његових особина, он је осетио потребу да другима то каже, да, означавајући и предмет и особину посебним гласовним комплексима, уочену особину припише дотичном предмету. Тада смо,

Digitized by Google

по Белићу, добили развијен језик умно развијеног човека, homo sapiens-a; тада, по њему, почиње језичка епоха, у којој човек везује појмове и означава их речима (што не значи да ће свака од тих речи свакад бити и изречена), тада већ у језику постоје двојаке речи: једне за означавање предметности а друге за означавање особине, постоје именичке и глаголске, односно придевске речи, са основним својствима самосталности и несамосталности, о којима ће касније бити говора. А овде ћемо се за тренутак поново вратити Белићеву схватању могућности односно немогућности одвајања лингвистике од других наука или, да тачније кажемо, ослобођења науке о језику од нелингвистичких законитости, које су јој често представници других наука покушавали наметнути.

Ми не мислимо порицати да је међу овима било и људи који имају својих и за лингвистику значајних теорија, и да неки од њих нису откривали језичких закона који су се управо у овој науци одржали. Још се мање може спорити да лингвистима није потребно познавање бар основних закона напред споминьаних дисциплина. Њима је, напротив, често неопходно и знање многих чињеница из других научних области. Потребна им је шира научна обавештеност, широко научно образовање, а не само уска специјалност. Пример проф. Белића ово најлепше потврђује. Баш то што је сигурно познавао основе многих наука, нарочито оних што се баве проблемима који су било по чему у блиској вези с питањима науке о језику, помогло му је, између осталог, и да правилно схвати да друге науке имају своје законе друкчије од закона који владају у науци о језику. Представници оних који се у томе с Белићем нису слагали примећивали су да се ни он свакад није могао ослободити нарочито психологизирања, истичући, рецимо, да је ишао за Вунтом (Wundt) у придавању великог значаја именичким речима у језику, нпр., (Т. Милевски у цитираној рецензији, стр. 38) и да је, као Х. Паул, основом граматичких категорија сматрао психичке (Исто, стр. 63), да стално оперише психолошким терминима: свест, подсвест, представа, појам, веза појмова итд. За Белића се, међутим, мање него за ма кога другог научника може рећи да се у нечему за неким поводи, јер он и када прихвата туђа схватања у науци, што је сасвим нормално (јер сврха науке није у одбацивању несумњивих научних резултата до којих се раније дошло) — он увек даје и образложење зашто их прихвата. А он, осим тога, и сопствена ранија мишљења каткад подвргава ревизији, што га, поред осталог, кара-

Digitized by Google

ктерише као великог научника. Поготову Белић то чини с мишљењима других када се на њих осврне, а он их, природно је, у својим излагањима наводи увек, наравно уколико су се бавили истим проблемима, документовано их побија, исправља или истиче да се с њима у потпуности слаже. Ово последње чини не да би тиме поткрепио своје мишљење, за које, као по правилу, даје и својих доказа, него да, како сам вели, покаже да се у науци често и различним путевима долази до истих закључака.

Белић, рекли смо већ, нигде не пориче условљеност језика предметима логике, психологије, социологије, филозофије. Он, напротив, нарочито истиче неодвојеност језика од мишљења, његову узајамну условљеност с мишљењем, истиче да је духовни свет човеков посредник између материјалног света, у коме живи и језика, којим се тај свет најпотпуније изражава, да без мишљења, без психичких процеса, не би било ни језика, да ти процеси и јесу подлога услова стварања језика и стваралаштва језичког, па се, дакако, о њима мора стално говорити када се говори о језику. Али то није никакав доказ Белићева психологизирања, ни филозофирања. А његов пут до научних истина, његове језичке категорије, класификације у језику, његови закључци и његове теорије, напротив, доказују да се ни филозофска, ни психолошка, ни ма каква друга мерила и закони, сем лингвистичких, наравно, не могу примењивати у лингвистици. Филозофским мерилима, садашњост се, нпр., искључује из категорије времена, или се бар своди на један једини тренутак, јер све оно што је било пре тога тренутка припада прошлости, а што долази иза њега, то иде у будућност. Лингвистичка садашњост је, напротив, неодређени временски размак, који дуже или краће траје, али свакад траје, а никада се не своди на један тренутак, о чему најјасније сведочи чињеница (лингвистичка, дакако, чињеница) што се презент, тј. глаголско време за садашњост, када се употребљава за праву садашњост, никада не употребљава од глагола што означавају тренутност, већ само од оних који значе процес дужег трајања. И разумљиво је што је лингвисте који су идентификовали лингвистичку садашњост с филозофском, то увек доводило у забуну и наводило их на погрешно интерпретирање презента за означавање садашњости[1].

[1] Указујемо на један од случајева такве интерпретације овога проблема на који наилазимо у Зборнику расправа Исследования по грамматике русского литературного языка, стр. 210 и 213. (Издательство Академии наук СССР. Москва 1955.) и на наш осврт на ту интерпретацију учињен у Јужнословенском филологу XXII, стр. 30/31).

Digitized by Google

Даље, истрзањем речи из језичке средине, из реченице као праве „творнице врста речи", у којој оне „добијају свој дефинитивни лик", и везивањем њиховим за логичке категорије, како то у новије време чини, по Белићевим речима, дубоки, иначе, посматрач језика В. Брендал (*Viggo Brøndal*) – у лингвистици, каже проф. Белић, не даје ништа[1]. А ми бисмо рекли да је Брендалова класификација — иако он полази од четири Аристотелова логичка елемента, баш зато што су логички, а не језички елементи, и што се од њих „иде путевима које језички развитак не потврђује" — с лингвистичког гледишта апсурдна, већ по самоме томе што броји ни мање ни више него целих 79 врста речи.

По проф. Белићу нема места ни уношењу психологизирања у тумачење језичких појава и језичких факата. Он с правом сматра да за основну природу индоевропских реченицâ ништа не даје принцип њихове класификације према духовним расположењима, према којима их је Бругман, идући за Вунтом, и даље од њега, груписао. Иако, из одиста разумљивих разлога, Белић има много респекта према схватањима и једног и другог свога учитеља, иако унеколико оправдава такве класификације потребом да се свако друкчије расположење изрази посебним обликом језика, — он им супротставља своју поделу реченица на само две врсте, на индикативне и модалне, и тиме такође доказује да у лингвистици треба полазити од лингвистичких, а не ни од каквих других момената, па ни од психолошких. А, што се овог случаја тиче, главно је да су и жеља, и претња, и сумња, и могућност, и претпоставка, и друга расположења једнако лични став, и једнако све реченице којима се изражавају ова и слична расположења да су модалне. Сам пак језик занемарио је потребе обележавања посебних расположења. У појединим се језицима више тих расположења изражава једним истим обликом; у нашем језику се, нпр., потенцијалом, изражавају поред могућности: и намера, и услов, па и жеља чак, иако за ово расположење имамо и посебан облик). Друге реченице којима се износи објективан однос говорног лица или субјекта према ономе што се о њему казује предикатом јесу индикативне[2].

Замерка проф. Белићу (коју налазимо у поменутој рецензији Т. Милевског) што индикатив не сматра модусом и уопште схватање — можемо рећи укорењено схватање — да је и индикатив

[1] О језичкој природи и језичком развитку II, 8 и 132/133.

[2] О језичкој природи и језичком развитку, I, стр. 336/337.

Digitized by Google

модус (готово се редовно напоредо узимају *modus indicativus* и *modus conjunctivus* — за латински језик, рецимо, и за немачки, индикатив, кондиционал, императив и сибжонктив — за француски језик итд.) — заснивају се свакако на некаквом филозофском апсолутизовању појава. Милевски[1], нпр., тврди да је и индикатив модус, само негативни члан опозиције те категорије; отприлике, ако га добро схватамо, некако као што је у физици температура испод нуле опет топлота — негативна наравно. Такав приступ појавама овде је неприменљив, и мислим да није тешко доказати да у овом случају немамо никакве опозиције позитивно-негативно. А поређење индикатива у саставу модуса са презентом у саставу времена и номинатива у саставу падежа, која чини Милевски, не може имати доказне снаге; за презент се ипак не може рећи да није време, иако се он употребљава за свако време, јер се у свакоме посебном случају, наравно у одређеној језичкој ситуацији, зна које се време њим означава. А што је важније, презент је увек време за означавање напоредности. Номинатив по значењу одиста није падеж пошто се њим не означава однос, али он и морфолошки и функционално улази у систему падежа; обликом се већином разликује од осталих падежа, тј. од правих падежа, а има опет своју реченичну функцију, као што своје функције у реченици имају и прави падежи. Ово је такође јасно истакао проф. Белић у својим лингвистичким испитивањима.

Други неки новији синтаксичари, између осталих Штерн (Stern William) и Клеменсјевич (Zenon Klemensiewicz), који образлажу зашто се индикатив убраја у модусе и с којима проф. Белић у I књ. својих лингвистичких испитивања полемише око тога питања, — држе да у индикативу такође има личног става према ономе што се предикатом приписује субјекту. Само је тај став, по њима, објективан, за разлику од субјективног става, какав се изражава главним модусима. Оно пак што је објективно, што је било или бива, или се као такво износи за будућност, није у ставу него у стварности. То је, дакле, реално, реализовано, или се као реализовано даје за будућност, и временско. Оно, међутим, што се износи као жеља, као намера, као претпоставка, као могућност, као услов и сл. није каткад ни реално, а никад није реализовано, него је модално, и поред тога што је и вре-

[1] Rocznik Slawistyczny, XVII, 1, стр. 57.

Digitized by Google

менско. То су синтаксички две потпуно посебне категорије. А ако се обе те категорије често обележавају истим облицима (глаголским временима), то не бива услед њихове истоветности, зато што би и једно и друго били начини наиме, него што ово омогућава језичка ситуација, чији је значај у језику нарочито истакао и бројним примерима потврдио проф. Белић у своме учењу о језику.

Полазећи од онога што је заједничко свим језицима света, онаквим какви су они у нашој епоси, Белић је, видели смо, дошао до закључка о језичком јединству, које он налази у условима језичког стварања у језичким константама. Он ту, у стварању представе предмета, тј. у уочавању предмета као збира више његових особина, у издвајању једне од тих особина и у означавању и представе предмета и појма особине одређеним гласовним комплексима, — налази и постанак језика, у коме је примарна именичка реч (као ознака представе предмета), а глаголска, односно придевска реч је, по Белићу, секундарна. У томе се Белић разилази с неким научницима, нарочито с лингвистима-логистичарима, који су, укалупљавајући лингвистику у логичке законитости, истицали значај глагола и давали му примарност. Довољно је, међутим, указати да у природи, у материјалном свету, који је подлога свему, а то се, дакако, сасвим верно огледа у језику, постоје прво предмети, па тек онда њихове особине; ове су наравно немогуће саме за себе, независне од предмета чије су особине. Белић изричито каже да не може разумети како се схвата појава предикатске речи без представе предмета када је она њен саставни део (О јез. прир. и јез. разв., I, 585). И према томе, његов став о примарности предметних речи апсолутно је несумњив за материјалистичко тумачење појава.

За проф. Белића је сасвим друго питање да ли су именичке речи и првобитно као такве постале за означавање предметности. Он се у овоме, иако не у потпуности, слаже са Шухартом (H. Schuchardt) о постанку прајезика човекова и Сешехеом (A. Sechehaye), који тумачи дечји језик у стадију његове прве појаве, пре сазнања предмета и њихових особина. Одиста се може претпоставити да је језик примитивног човека, претка homo sapiens-a, углавном одговарао језику детета означеног доба. И дете у томе добу и неандерталски је човек, чија је епоха неколико пута дуже трајала од епохе његова развијеног потомка (Белић је из одговарујуће стручне литературе као највероватнију узео претпо-

Digitized by Google

ставку да епоха homo sapiens-a досад траје највише до 100.000 година, а да је епоха његова неразвијеног претка за 4—5 пута била дужа) — комплексима гласова означавао оно што је имао да изрази. Само се поставља питање каква је то била говорна јединица којим се наш прадавни предак изражавао. Комплекс гласова (па и поједини глас) свакако. Али да ли су ти гласови били артикулисани у данашњем смислу? Је ли то била реч или шта друго? И мање и више од тога. То је био једночлани моноремски израз, цела реченица своје врсте, али и мања него једна реч у данашњем смислу, јер је за постанак овакве речи потребно прво сазнање предмета, па сазнање његових особина и издвајање једне од њих из целога скупа тих особина. Ово је, међутим, био више као неки крик, израз бола, задовољства, рецимо, због обилног лова или изгледа на њ, — израз страха од опасности и др. Проф. Белић мисли да су се морале извршити многе промене у току дугог развитка човекове природе (мисли на примитивног човека) „да би се реч могла ишчаурити из оног нерашчлањеног израза за који смо претпоставили да се налази у једночланом моноремском исказу" (О јез. прир. и јез. развитку II, 21). Она се из тога глобалног исказа (овај термин узима проф. Белић – М. С.) и ишчаурила. И то на следећи начин. Овакав исказ по садржини својој био је неке врсте реченица, јер се њиме нешто изражавало. Та реченица била је једночлана, од једне „јексик" речи (тј. од речи у непотпуном смислу), која је морала бити детерминативна: њоме се у ствари приписивала нека особина (ми претпостављамо ad hoc уочена особина) предмету који је био ту и на који се упућивало гестом и мимиком. Том се речју, дакле, указивало на предмет, њом се на известан начин, иако је била детерминативна, означавао предмет. И та је реч свагда била мотивисана у првоме реду гестом или мимиком, којима је пропраћана, јер је средина, с обзиром на степен њеног развитка, само тако могла знати шта се том речју исказивало. А и ово је један доказ да то још није била права реч. На мотивисаност речи-глобалног израза упућује и чињеница што су првобитно биле мотивисане и многе наше, одавна праве речи, као *рука* — некад *скупљача*, *син* — некад *рођени*, *камен* — *с оштрим ивицама*, *река* — *она што тече* итд. Мотивисаност речи била је не само у гесту и мимици него и у именовању према уоченој особини, а именички карактер оне су добивале касније од самосталне употребе, о којој се може говорити тек од појаве сазнања предмета, не само с том већ са више

Digitized by Google

његових особина. Тек тада оне постају праве предметне речи, а праве су детерминативне речи, како је већ речено, добивене издвајањем једне особине из скупа више њих — наравно њиховим означавањем комплексима гласова.

Сличностима у различним језицима, јединством свих језика, пореклом језика уопште, проф. Белић се није интересовао из радозналости, ради ње само, него да би могао пратиту цео развитак језика, да би свестраније упознао природу његову. Његова лингвистичка испитивања, језичке анализе факата, које је вршио и интензивно и екстензивно, усмерене су једном али врло крупном циљу — упознавању језика уопште и разјашњењу свих његових појава. Језик је сплет многобројних чинилаца на најразноврсније начине међусобно повезаних и испреплетаних, а његов развитак је збир свих појава у бројним језицима света, од појаве прве речи у виду глобалног, моноремског исказа примитивног човека. Приказати језик у свој таквој његовој сложености и објаснити све његове чиниоце и појаве заиста је одвећ тежак задатак. То захтева изузетан научни дар и у најмању руку цео један научни век. Проф. Белић је томе задатку посветио последње две-три деценије интезивнога рада, али не слободан од других важних задатака, у којима се ангажовао као универзитетски професор, као академик, секретар и председник Академије наука, на извођењу наставе, обезбеђивању уџбеника за ту наставу, на организацији научнога рада, не само у области којом се сам бавио него научног рада уопште и другим јавним пословима. И стигао је да уз друге познате научне радове објави поменуте две књиге лингвистичких испитивања. III књигу је тек припремио, и за лингвистичку науку је огроман губитак што није стигао да и ту књигу доврши јер би с њом, судећи по краткој садржини коју нам је дао у предговору II књиге, била дата потпуна слика његова учења о језику. Одељак о гласовима у I-ој књизи дат је у врло сажетој форми, и наметала се шира разрада фонетских проблема, коју је оставио за трећи део лингвистичких испитивања. А о стилистици као посебној лингвистичкој дисциплини, с једне стране, и широј од лингвистике с друге, — проф. Белић је тек узгредно (у појединим осврtима) износио своја схватања. Опет у I књ. лингвистичких испитивања он ју је само окарактерисао (стр. 604—606) као део лингвистике који се бави језичким средствима за изражавање емоционалних, узбурканих, узнемирених расположења (мада она није једино то), која опет такође имају своје системе, одвећ слободне,

Digitized by Google

додуше, које треба ослободити стега рђаво схваћене граматике, али која такође имају своју граматику, па је могућно а неопходно упознати и њихове законитости. Проф. Белић је оставио да нам их изложи у III књизи својих лингвистичких испитивања. Ту нам је обећао дати и типологију језикâ. С њом би Белићева језичка испитивања имала потпунији карактер традиционално схваћене опште лингвистике. А највећа је штета што он није стигао да говори о савременим методама испитивања језика, јер би се, мислимо, јасније видео његов однос према тим методама и имали бисмо оцену тих метода од једног теоретичара језика који у многим погледима има свој сопствени метод. Ми смо и напред покушали да дамо карактеристику тога метода, а овде ћемо, још краће, поновити да се он огледа највише у проучавању језика на самом језику, на његовим елементима, на језичким средствима, на деловима из којих је језик састављен, на облику, пореклу и природи тих делова, на њихову значењу и функцијама, на међусобним везама и разноврсним односима који се у човекову мишљењу стварају међу тим деловима, односно међу појмовима, који се означавају језичким средствима. Делови говора су речи, а посредно и гласови који у скуповима, па и појединачно, чине речи. Ово на једној страни, а на другој је страни реченица, која је у најобичнијем своме виду састављена од више речи, — основна јединица људскога говора. И по овоме само, а и иначе, зато што речи, групе речи и њихови облици своју реализацију добивају у реченици, проф. Белић јој поклања пуну пажњу.

За њега реченица није као за Вунта и, једним делом, за Шахматова рашчлањавање аперцептивних представа, него, како ћемо видети из његових дефиниција, управо њихово везивање речима којима се те представе означавају. Свестан сложености елемената реченице, он даје њено вишестрано објашњење и са обличке, и са семантичке, и са функционалне стране. Из његових врло тананих анализа јасно произилази бројност могућих и у науци даваних дефиниција реченице, на које он указује, али их не наводи, већ само упућује на познато дело Јона Риса (*John Ries*) где су те дефиниције набројане. Сам проф. Белић даје своје дефиниције реченице и образлаже их овде споменутим својим анализама. Његове дефиниције реченице, мада се на први поглед не разликују много од класичних знатно више од ових указују на оно што је у реченици најкарактеристичније. Као на најзначајнијим карактеристикама својих дефиниција Белић инсистира на завршности мисли

Digitized by Google

и на двојству појмова од којих се једним о другом увек казује нешто ново, односно нешто што је од интереса за говорно лице и за оно коме се говори.

Проф. Белић не истиче и интонацију као карактеристику реченице у оној мери у којој то чине други неки лингвисти, између осталих и савремени совјетски синтаксичари, али је ипак он и не занемарује, већ каже да се мисаона целина, завршеност мисли обележава „спуштањем гласа" на крају.

Иако су обе Белићеве изванредно уочене карактеристике реченице несумњиве, тако да би и једна и друга морале ући у потпуну дефиницију основне говорне јединице, која би гласила да је реченица *речима дата мисаона целина у којој се везом двају појмова једним увек нешто казује о другоме*, — мисаона целина је, ово Белић изричито наглашава, — у реченици ипак надмоћнија. Она се може исказивати и једном речју, а „јасност везе двају појмова у њој каткада бледи, иако се никада не може изгубити" (О јез. прир. и јез. развитку, II, 86), већ се осећа и у реченицама у којима оба појма нису видљиво присутна, или, како ми кажемо, нису развијена, или су нарочитог односа, као у типовима реченица: *свиће, тишина, пожар, страх ме је* и сл. У последњој реченици управо имамо оба појма, а својеврсност њихова је у томе што се у њима огледа неслагање значења и конструкције која би одговарала значењу, управо оно исто, објашњава нам Белић, што имамо у реченицама ергативног типа, какве налазимо и у индоевропским језицима (али ове нису карактеристичне за њих него за језике других типова) у руском, нпр. *(мною требуется)* па чак и у нашем језику (*од мене ти просто*) — мада ове језике, понављамо, не карактерише ергативна, него тзв. индоевропска реченица, која изражава везу глаг. радње са радником, тј. непосредно приписује радњу или особину говорном лицу, ономе с ким оно говори или одсутном лицу, односно предмету уопште. Белић објашњава и друкчије типове реченица у језицима других система. Поред индоевропског и ергативног даје и посесивни реченични тип, у коме се радња означава глаголском именицом, а њен субјекат посесивном заменицом лица субјектова (*његово ношење* значи *он носи*). Временост такве реченице у тим језицима означавају језичке прилике у којима се она употребљава, као што одсуство глагола у руским или пољским реченицама: *отец болен, ojciec chory* — одсуство језичког знака *је* означава „садашњу" везу између појма објекта и појма предиката. Али недостатак споне између

Digitized by Google

субјекта и предиката, истиче Белић, не мора свакад овако означавати време за које се једним појмом нешто приписује другоме. Реченице без verbum-a finitum-a, као језичког знака за обележавање времена, типа *Omnia preclara rara, Vingt têtes vingt avis, Колико људи толико ћуди* — значе свевременост. Предикативност (означавање времена радње) у оваквим реченицама је обележена самом реченичном апстракцијом.

Значајно је из Белићева учења о реченици, и врло поучно у исто време, што он указује на разлику у зависности реченица по смислу и њиховој синтаксичкој функцији, јер се ово двоје меша каткада и услед тога настаје забуна. А још је од већег, и врло великог принципског значаја његово објашњење зависности реченица, која није спољашњег већ унутарњег карактера.

На врло једноставним примерима реченица из српскохрватског језика типа: *Он је рекао доћи ће* — и њихову поређењу са реченицама истог значења, само са зависном везицом *да* и нешто измењеним редом речи: *Он је рекао да ће доћи* илуструје не само да су ове реченице у облику без спољног знака зависности исто толико зависне колико и у облику с тим знаком већ показује да спољне ознаке у овом случају уопште нису неопходне, него су често излишне, па и сувишне, и да их често управо због тога и не срећемо у језику.

Судећи о пореклу реченице Белић на основу природе речи, с једне, и развитка човекова, с друге стране, долази до закључка да је и првобитна реченица била састављена од једног статичког, функционално именичког и другог динамичног, функционално глаголског дела. С формалне стране, она је могла бити синтагматска веза тих двају појмова у којој је један одговарао данашњој глаголској именици (*моје долажење = ја долазим*), а други појам је означавао коме припада, кога се тиче оно што се глаголским делом о њему казивало, што имамо у ескимском и у данашњим алтајским језицима. Из тога би излазило да је првобитна реченица била посесивног типа, како то и мисле неки лингвисти. Али проф. Белић износи оправдану сумњу у то да је глаголски део и првобитно био врста глаголске именице. По њему је несумњивије да је тај део био партицип. Из партиципа он лакше и успешније изводи тип облика бар индоевропске реченице. За суштинску страну питања ово обличко порекло реченице и приказивање фаза кроз које је највероватније морало доћи до данашњег типа индоевропске реченице, као и поређење

Digitized by Google

овога типа са споменутим неиндоевропским реченичним типовима, од великог је значаја за Белићеву лингвистичку теорију да се поједине језичке категорије одређују не само по својим спољним знацима него по целокупности језичких прилика у којима се јављају. А суштинску сличност реченица у језицима сасвим различних система проф. Белић потврђује и извесним скривеним сличностима њихових облика у тим језицима, коју он налази у ескимском на Гренланду, рецимо, и у српскохрватском језику; мисаоно јединство у првом од ова два језика изражава се инкорпорирањем, спајањем свих делова реченице у једну састављену реч[1], а то се реченично јединство и та инкорпорираност у словенским језицима, и посебно у српскохрватском, обележава слагањем реченичних делова, тј. конгруенцијом.

У своме проучавању језика Белић језичка факта посматра из многих аспеката и као једну целину; он узима чињенице из свих познатих језика света, што никако не значи, нити може значити да о њима говори с једнаким познавањем. Као грађу на којој ће вршити анализу он углавном узима индоевропске, и то у првоме реду велике европске језике, међу овима словенске чешће од осталих, а, дакако, најчешће од свих свој матерњи, српскохрватски језик. И то из више разумљивих разлога. Он је дела своја писао на српскохрватском језику и у првоме реду за оне који ће их најлакше разумети на томе језику, који ће најбоље осетити појаве за које су дати примери из овога језика. Из других индоевропских језика примере је узимао кад му је ове требало поредити с примерима из матерњег језика или кад за неку појаву у одговарајућем виду нема примера у српскохрватском, а на остале, неиндоевропске језике прелазио је опет према потреби за поређењем појава и за илустровањем онога што се налази само у одговарајућим језицима.

Иако не пориче разлике између језика друштва и говора појединаца, проф. Белић супротно Де Сосиру који је стално у својим лингвистичким студијама делио први (*langue*) од другог (*parole*), и сваки од њих посматрао као нешто засебно, дајући преимућство првоме, тј. општем језику, али супротно и Крочеу, Фослеру и другима који су сматрали да без појединачног говора нема ни језика ни вечних промена у њему, проф. Белић не претпоставља ни језик појединца општем језику, он управо не

[1] О језичкој природи и језичком развитку, II, 87.

Digitized by Google

занемарује ни једно ни друго, него тачно оцењује да је општи језик једне епохе статика, без које се не би могле утврдити језичке законитости, а у говору, тј. у језику појединаца је динамика; у њему се јављају промене језичких елемената, које су једино у језику сталне. Зато се у лингвистици, по Белићу, ни једно ни друго не може ни прецењивати ни потцењивати, већ се морају узимати у њихову јединству.

Обично се каже да је језик састављен из реченица као најмањих говорних јединица. И то је сасвим тачно. Али је природно да у једној научној анализи језичких елемената, какву чине Белићева лингвистичка испитивања, делови те основне јединице: речи и групе речи у њој свакако буду предмет детаљног проучавања. За проф. Белића се може рећи да у своме учењу о језику полази баш од речи. Њега реч занима од њеног постанка, о коме смо већ говорили, занима га: шта су то речи као језички знаци, првобитно као симболи, а затим као језички знаци; занима га њихово значење и њихова функција, а дакако и порекло појединих врста речи. Не само што он своја лингвистичка испитивања (I-ву књигу) почиње речима него је знатан део тих испитивања посветио управо њима. И као што се у научним анализама скоро увек мора чинити, проф. Белић даје класификацију речи, и то не само једну него више њих. Иако му је познато да постоје и друкчије класификације, он се углавном придржава прво традиционалне поделе речи на врсте која потиче још од Дионизиоса Тракса (Dyonusios Trax) из I века н. е., наравно са неким изменама, онима углавном што су раније из оправданих разлога учињене, али и сам ту чини неке корекције. То је позната подела на десетину врста речи, које се најчешће придржавају и савремене граматике језикâ нашега типа. Па и ово само собом оправдава такву класификацију речи. Чак и ако у неким језицима нема свих тих врста речи, као што у српскохрватском нема рецимо члана, опет постоје њихове функције које у одређеним језичким приликама врше друге речи, па се с те стране ценећи и тамо може говорити о њима. Научну оправданост овакве класификације проф. Белић је образложио и анализом само функција појединих врста речи. Под другим углом посматрања неки су знаменити граматичари, Делбрик (B. Delbrück), нпр., опет према функцијама, све речи сврстали у пет група. Проф. Белић их је, међутим, према целокупној природи њиховој, и посматрајући их у јединству њихова тројства: облика, значења и функције — поделио

Digitized by Google

на именичке, заменичке, придевске, глаголске, прилошке и релационе речи.

Друга Белићева подела речи, подела њихова на самосталне и несамосталне, можемо рећи на предметне, тј. именичке, и све друге речи, од нарочитог је значаја за правилно схватање међусобног односа речи и група речи у језику, у коме се верно огледа слика материјалнога света. Именица је, као реч, језички знак за предмет, који реално у природи постоји и сам за себе. А осим предмета ништа друго, мислим од онога што се означава речима: ни особина, ни радња, ни стање, ни количина не јављају се независно од предмета коме припадају. Отуда су једино именице, као језичке ознаке предмета, самосталне, а остале су речи несамосталне; *камен* је предмет, он у природи постоји независно од било чега другога, па је и реч којом се овај предмет означава самостална, а *тврд* се, или *хладан*, или *котрља се*, или *пуца* или било која слична реч сама никако не употребљава у језику, него једино у вези с другим речима, тј. са именицама (или евентуално у именичкој служби употребљеним другим речима): *тврд камен*, рецимо, или *хладан камен*, или *камен се котрља* или *камен пуца*. На самосталност и несамосталност речи у језику је, истина, указивано и раније, али је тек Белић приказао сав значај који за разумевање језичких проблема има разликовање самосталних речи, које се могу употребљавати и ван групе речи и реченице, и несамосталних, које се употребљавају само заједно с другим речима у реченици или у групи синтаксичких повезаних речи с наслоном на именичку реч. Дакако и друге речи, макар да су, с друге стране посматране, различите од именица, нпр. личне, односно именичке заменице, зато што се именички употребљавају такође су самосталне, а карактер самосталних речи добивају, то Белић не пропушта да истакне, и количински прилози у групама с речима које их допуњавају, као у примерима *много људи*, *мало новаца*, *доста снега* и сл. Али је јасно да су ови прилози ту у именичкој служби (*много* значи *мноштво*, *мало* — *недовољност*, *доста* — *обиље*, рецимо, итд.). Реченице и групе синтаксички повезаних речи самосталност добивају тек с именицом; веза речи *тврд орах* сама за себе означава одређен предмет, самостална је, дакле, а тако исто и *орах је пао*. Из овога је јасно да проф. Белић у хијерархији речи именицама даје прво место, не зато што би ишао за Вунтом, или било којим другим лингвистом овога или онога правца, него што именицама то место припада по њиховој улози у језику.

Digitized by Google

Проф. Белић и по постанку разликује речи; с тога их гледишта дели на праве и неправе. Правима он сматра речи којима се по облику и значењу не може открити веза с речима друге које категорије, а неправе су оне речи код којих ту везу можемо утврдити: *дан*, рецимо, *пун*, *чути* и *сад* праве су речи својих категорија: *дан* је права именица, *пун* прави придев, *чути* прави глагол, *сад* прави прилог; а *данак*, *силан*, *данити* и *јутрос* су неправе речи, јер није тешко утврдити да именица *данак* и по значењу и по облику корена стоји у вези с глаголом *дати* (преко трпног глаг. придева *дан*), придев *силан* са именицом *сила*, глагол *данити* с именицом *дан*, а прилог *јутрос* с именицом *јутро*. И у свим се овим новим, неправим речима, чува основно значење с речима с којима имају заједнички корен, од којих су, тј., изведене.

Оно исто што су праве и неправе, то су и немотивисане и мотивисане речи. Реч постаје правом тек кад изгуби мотивисаност, а мотивисаност речи није ништа друго него могућност да се њено основно значење открије у некој другој речи с чијим се бар кореном и облички подудара. С мотивисаношћу и немотивисаношћу речи је везана и њихова продуктивност. О продуктивности правих немотивисаних речи, које се још зову и лексичким, не може се говорити. Мотивисане пак речи могу бити и без продуктивности и с мањом или већом продуктивношћу. Продуктивној категорији припадају оне речи истих нових функција које су од речи једне врсте (тј. од именица, рецимо, или придева, или глагола), односно од њихових одређених коренских делова истим наставцима изведене; а и поједини наставци којима се изводе такве речи такође се зову продуктивним, док се продуктивним коренима сматрају они корени речи од којих се различним наставцима изводе речи с више различних нових значења. И „докле се осећа опште значење корена у тим речима, дотле је корен као апстракција њихова — продуктиван у језику, ма се више и не употребљавао као засебна реч“ (О јез. прир. и јез. разв. II, 33). Проф. Белић даље показује како реч једне категорије и у истом облику може постати речју друге категорије. Као најјаснији пример за ово он даје именице, неправе дакако именице, *зло* и *добро*, које нису ништа друго него: *оно што је зло* и *оно што је добро*, *зло дело* и *добро дело* — првобитно свакако групе речи са једним придевским и једним именичким делом, од којих је именичког дела нестало преношењем

Digitized by Google

означавања предметности на сам придев. То управо и јест пут којим се речи других категорија поимеричују. А познато је да је тим путем у српскохрватском језику постао знатан број именица типа: *Косово, Гацко, Рашка, Гроцка, Хрватска, Бачка* и др. И обрнуто, означавањем детерминације именице постају атрибутским речима *(херој жена, челик човек)*, мада се у нашем и у већини индоевропских језика, у непромењеном облику, нису и с ове стране придевизирале. Да би оне, не само по функцији и значењу него и обликом својим постале придевима, неправим наравно, али придевима, оне морају добити и придевски наставак *(херојска жена, челичан човек)*. И тако већином бива у језицима богатим у морфолошким ознакама за семантичке нијансе и синтаксичке функције, какви су нарочито словенски језици. Ово потврђују бројни деноминативни и девербативни придеви типова: *буран, мучан, силан, таман, бујан, питак, резак, ћутљив, штедљив*.

Проф. Белић расправља питања којима анализом језичких факата, њиховим поређењем у разним сродним и разнородним језицима може доћи до несумњивог решења, а ретко се упушта у расправљање проблема до чијег се решења тим путем не може доћи. Зато се он, рекло би се, и не труди да тачно утврди, рецимо, да ли су у предјезичкој епоси, када је било речи своје врсте, то биле више именичке или глаголске речи. Оне су, у ствари, биле и једно и друго; њима се указивало на предмет (и по томе су биле предметне), али су de facto биле гласовни знаци неке уочене особине, односно стања или процеса, и то говори о њихову детерминативном карактеру. А језичка епоха, и то смо истакли, почиње појавом и речи за означавање предмета, као збира особина, и оних што су означавале њихове уочене, и између осталих издвојене особине, односно стања или процесе. Зато се за Белића и не поставља питање да ли су старије предметне речи или речи њихове детерминације. А несумњиво је да су ове речи постајале и као једне и као друге, а постајале су и постају и једне од других — именичке од глаголских и придевских речи, глаголске и придевске од именичких, као и придевске и глаголске једне од других, а и речи осталих врста, деиктичке и релационе, постајале су од других речи.

И првобитно су речи би комплекси гласова, настали било подражавањем природним звуцима (ономатопејске речи), било као израз неког расположења у виду каквог артикулисаног крика (а различним расположењима су, несумњиво, одговарали комплекси гласова или поједини гласови различне артикулације).

Digitized by Google

На основу чињеница до којих се долази компаративним, а гдекад чак и историјским путем проф. Белић налази да су и предметне речи прво најчешће биле мотивисане (и наводи за то примере: *руке*-скупљаче, *сина*-рођеног, *реке*-текуће, *куће*-скривеног места, *дома*-оног што је сагрђено, *ūса*-оног што је писано, шарено итд.) — доминантном особином, али их је употреба њихова за означавање предметности учинила самосталним, дала им карактер именичких речи. У тој пак служби од ознаке доминантне особине, ове и овакве именице постају ознакама збира особина, који карактерише све предмете. У тим условима доминантна особина међу осталима престаје да буде доминантном, па се и сасвим губи, а с тим дакако и њен језички знак (тј. реч која је означава) губи своју мотивисаност и постаје правом речју. Али то не значи да се и даље језик тим истим путем не богати новим именицама. Напротив, примери новијег постанка именица од детерминативних, управо од глаголских речи, што имамо у примерима именица *народ* (према глаголу *народити се*), *ūрозор* (према *ūрозрети*), *закон* (према *зачети*) — то несумњиво потврђују; да и не наводимо примере у којима мотивисаност није сасвим изгубљена, као у *ūлоū* (:*ūлести*), *вез* (:*вести*), *ūок* (:*ūећи*), *уūис* (:*уūисаūи*). А да ли ће се мотивисаност речи изгубити или сачувати, то не зависи од учености појединаца и од тога да ли ће они конструкцијом, историјским и компаративним путем, моћи да утврде постојећу етимолошку везу међу речима, него да ли та веза живи у језичком осећању друштвене заједнице која односним језиком говори. Ако се тим осећањем не може открити веза једне речи с основном детерминативном речју, — онда је она права, немотивисана, неизведена, лексичка реч; а ако је осећање те везе још живо, онда имамо неправу, мотивисану, изведену реч. Овим проф. Белић јасно истиче велики значај језичког осећања које оно има у схватању језичких појава и језичких проблема, у проучавању језика уопште.

Детерминативне речи, придевске и глаголске, имају исту службу детерминисања именице, али се оне разликују и обликом својим (мислим у неким језицима), а нарочито начином детерминисања именичких речи, па отуда и значењем својим. Придевом се предмету приписује углавном стално, а глаголом привремено својство, придеви су речи безвременске, а глаголи временске детерминације, мада је основно значење праве глаголске речи било првобитно оно које је потицало од функције партиципског безвременског приписивања радње као особине (О јез. прир. и јез. разв.

Digitized by Google

I, 95). Придеви, дакле, значе стално, временом неограничено, а глаголи ограничено, привремено својство. Мада се и придевом може приписивати привремена особина, а глаголом опет стално стање, што се и једно и друго оцењује према општим језичким приликама, — придеве као посебну врсту детерминативних речи опет карактерише сталност, а глаголе временска ограниченост, процесуалност, промена у времену. Придеви, даље, и у својим системама и у другом имају одлика које су им сличне са именицама, што је и сасвим природно, јер су они као атрибутске речи с овима тесно везани, а глаголи, као par excellence предикатске речи, имају своје сопствене системе за које не знају друге речи, па ни придеви.

Што се начина постанка тиче и придеве и глаголе, како смо већ истакли, Белић приказује и као речи које су при постанку биле оно што јесу и као речи постале једне од друге, или и једне и друге постале од именичких или осталих речи. Они тако и даље стално постају. И међу њима имамо правих, немотивисаних, лексичких и неправих, мотивисаних, изведених речи.

Заменичке речи глазним функцијама својим или су предметне или детерминативне, именичке или придевске (не глаголске). Али се оне и значењем и обликом разликују од тих речи, и имају својих специфичних одлика, које проистичу из њихове природе и њихових функција. Иако је непознато каквог су порекла, Белић ипак претпоставља да самосталне заменице постанком својим стоје у вези с именицама, а детерминативне, као старе деиктичне речи, морају бити везане с прилозима.

Традиционална дефиниција, према којој заменице замењују или именице или придеве, може још вредети за анафорске заменице, каква је српскохрв. показна заменица *тај*, *та*, *то* и др., па отуда и за личну заменицу 3. л., која је тога порекла, мада су и ове опет упућивачке речи, као што су то све остале демонстративне заменице и као што се и остале, изрично каже проф. Белић, „образују према каквом другом мерилу које је изван предмета" (О јез. прир. и јез. разв. II, 158).

Прилози су по Белићу, речи и синтагматског значења и синтагматског порекла. Ово друго само у неким случајевима, као у примеру *данас*, који је постао од *дьньсь*, тј. од о в а ј д а н, а оно прво увек; не само да су синтагме по значењу своме они прилози који су и постали од група речи, него су и прави прилози, којима делове не налазимо у другим речима, који се чак и

Digitized by Google

не могу делити на делове, — такође синтагме по своме значењу; као што *данас* значи овога дана, тако исто и *ту* значи на томе месту; *још*, као прилог, значи и друго поред овога или штогод слично. Прилози су постали од детерминативних речи и израза, јер су и сами речи детерминације, додајемо — углавном детерминације детерминативних речи. Има, дакако, језика који немају прилога као посебне врсте речи, али у њима прилошке функције врше друге детерминативне речи и изрази од којих су они углавном и постали.

У флексивним језицима, који познају промену, детерминативне речи обично узимају облике речи које детерминишу; придеви, као што је познато, узимају облике именица, а тако и заменице и променљиви бројеви. Прилози, међутим, свагда у истом облику одређују углавном глаголе и придеве (а и прилоге), и то оно што се казује основом ових речи, тј. њиховим непроменљивим делом. Зато, управо, каже Белић, прилози и јесу непроменљиве речи. Неки прилози, како је познато, могу одређивати и именице. То су количински прилози: *много, мало, доста, одвећ* и сл. У тој служби они су самосталне речи, а именице уз њих, увек у генитиву (партитивном) — допуна су самостално (тј. именички) употребљених прилога *(много људи, мало света, доста свега, одвећ приче* итд.).

Иако имају више посебних одлика, проф. Белић, при ужој класификацији речи, бројеве није издвојио у засебну врсту зато што су у много чему слични придевима и прилозима; они су, као и придеви, детерминативи именичких речи и у неким се језицима (старосл. рецимо, руском и др.) унеколико слажу у облицима са својим именицама. Као прилози опет они одређују количину бића и предмета (а, за разлику од ових, никад не одређују радњу или особину) уз чија имена стоје, и као прилози су опет непроменљиви (у другим језицима) и уз њих (као и уз прилоге) именице стоје у партитивном генитиву. Али они не означавају као прилози мање-више неодређену количину, него сасвим прецизну, потпуно одређену, и постали су, свакако, из потребе да се њима одреди тачан број предмета (и бића); а за разлику од придева, иако детерминативи именица, они су самосталне речи, а именице уз које стоје су њихова допуна у генитиву. Па и порекла су, несумњиво, друкчијег и од прилога и придева. А њихово се порекло, бар за индоевропске језике, досад у науци сматрало непознатим. За проф. Белића је, међутим, с обзиром на чињеницу што је бројна система у нашим језицима децимална извесно да

Digitized by Google

бројеви представљају апстракцију човечијих прстију на обема рукама, и зато он верује да је њихов постанак у вези са некадашњим називима прстију. Ово потврђује и чињеница што се бројеви од 1—10 понављају у свим осталим бројевима. А означавање сваког броја од 1—10 посебним гласовним комплексима претпоставља да се првобитно и сваки прст, према својој намени, такође означавао посебним скупом гласова (исп. назив *кажипрста)*, па су они тек доцније добили заједнички назив. Своје мишљење о овоме Белић поткрепљује и чињеницом што се у афричким језицима бројеви означавају помоћу руку и прстију (О јез. прир. и јез. разв. II, 174).

Предлоге проф. Белић дефинише као „речи које обележавају зависне односе именица према другим речима". Односи се, како је познато, означавају зависним падежима, па је јасно да се предлози и одговарајући падежи подударају у значењу. И отуда је разумљиво што предлози у неким језицима (француском, нпр.) преузимају функцију означавања падежних односа. Али је јасно да они имају и диференцијалан карактер; предлогом *с (са)* у српскохрватском се, рецимо, обележава социјативно значење инструментала, за разлику од оруђног, које се исказује истим обликом без предлога; предлогом *к (ка)* уз датив диференцира се намена управљености у правцу нечега од намене уопште, која се казује дативом без предлога итд.

Од раније је познато да су предлози постали од прилога. За то имамо доказа прво у данашњој њиховој употреби уз глаголе (дакако у прилошкој служби), с којима се срашћују у једну реч, и ту постају префикси (*подметнути* — метнути под, *забацити* — бацити за, *увући* — завршити радњу вучењем у). Ово доказује и употреба извесних речи као што су: *близу, насупрот, упркос, после, пре* и др.) и у прилошкој и у предлошкој функцији. Проф. Белић је то потврдио давањем правог значења предлога. По њему сваки предлог поред значења односа, у чему се слаже с одговарајућим падежом, чува делимично и своје прилошко значење и њим спецификује оно прво, падежно значење. Поред аблативног значења одвајања предлогом *с (са)*, нпр., означава се у нашем језику још и да се одвајање врши с горње површине. Или, поред такође аблативног значења покретања и удаљавања, предлогом *из* означава се и унутрашњост одакле се покретање врши, а да функцију означавања места радње, дакако и њеног почетка, врше прилози — то не треба овде доказивати. И остали предлози поред означавања падежног

Digitized by Google

односа, које је у њих, с прелазом из позиције уз глаголе у позицију уз именске облике, постало главно, — такође модификују то значење прилошким одређивањем места или другог ког момента.

Чак су и предлози који су обликом својим, а дакако и пореклом, именице, као што су *крај (крај њега)*, *врх*, *дно*, *чело*, *место*, *пут* и сл. преко прилошких функција постали предлозима.

Полазећи од вишестране могућности изражавања везе међу предметима и појмовима, проф. Белић сматра сасвим разумљивим постанак свезица од више других врста речи. И доиста су свезице постајале и од заменица, и од прилога, и од именица, и од глагола, и од придева. Белић анализом значења тих речи показује: како је именица *воља*, рецимо, постала свезицом *воља ... воља*, како компаратив од *велик* — свезицом *већ*, кад релативне и анафорске заменице и прилози постају свезицама итд.

Доста је тешко схватити како свезице, као речи с одређеном функцијом, с функцијом везивања речи и реченица немају свог постојаног значења. Проф. Белић то уверљиво објашњава чињеницом што се однос међу речима и реченицама које се иначе везују свезицама најчешће разуме и без њихове употребе. Свезице у томе случају остају само видљиви знаци тога односа, односно везе међу деловима говора које везују. Мада је бар у језицима нашега типа синтаксички зависан однос међу овим деловима рећи без употребе спољних знака њихове везе, Белић је, горе смо истакли, показао да је и он могућ и потпун и без такве везе. И зато се пре може рећи да свезице добивају своје значење од односа међу деловима говора које везују, него да саме имају своје значење. Ово је проф. Белић нарочито лепо илустровао на примерима употребе једне исте свезице као спољашњег знака везе за неколико врста зависних реченица. И не само то него нам је објаснио и како је дошло до тога да једна иста свезица, свезица *да*, рецимо, с главном реченицом везује различите врсте зависних. По пореклу своме ова свезица је модална партикула, једнака по значењу са српскохрватском партикулом *нека* (*нека ради* значи *ја хоћу да ради*), у коме се значењу сачувала нарочито у руском језику. Она се, објашњава Белић, првобитно употребљавала као знак везивања модалних оптативних реченица за глаголе главне реченице који су, у овоме случају, такође били оптативни. И разумљиво је што се ова сада свезица могла употребљавати за везивање и свих осталих модалних реченица јер је врсту модалности означавао управни глагол (глагол главне реченице). Тако је *да* постала реч за везивање не само

Digitized by Google

оптативних него и намерних, и кондиционалних, и концесивних, и последичних реченица. А она се осим за везивање модалних, како је одвећ познато, у српскохрватском скоро као једина, или бар неупоредиво најчешћа, свезица употребљава и за везивање изричних реченица отуда што је она, како смо из Белићева објашњења видели, иза модалних глагола главне реченице остала искључиво спољашњим знаком за везивање споредних реченица. Ми можемо додати да је ова свезица то у овоме случају могла постати тим пре што су и оптативне реченице, поред тога што су модалне — и изричне у извесном смислу, и што су и жељне и изричне реченице, иако различне по томе што су прве модалне а друге нису, — једнако врста објекта реченица за које се везују свезицом *да*.

Речце (партикуле) у свим језицима немају исти значај. У српскохрватском оне су се најчешће срасле с речима на које су се некад односиле, и мада данас ту немају никакве функције (исп. *ту* и *тун*, *такође* и *такођер*, *јер* и *јербо* итд.) оне су је, свакако, некада морале имати; речце су у свакоме случају биле у ма коме правцу диференцијалног карактера. Судећи по ономе што данас имамо у нашем језику, оне служе за истицање; ову службу имају или поједине речи или цели изрази. Проф. Белић за ово наводи примере: *Он међутим...* или *Он опет... Он с једне стране... они, с друге...* (О јез. прир. и јез. разв. II, 176). По вези с осталим речима, а и иначе, речцама су врло сродне модалне речи, јер се и једне и друге најчешће као накнадно додају, и у служби других као у служби првих употребљавају се и цели изрази (то могу каткад бити и поједине модалне реченице). Али ове друге, за разлику од првих, откривају лични став говорног лица према ономе што се у дотичној реченици износи, и по томе се ове две врсте речи међусобно разликују. По пореклу пак и по облику нема разлике међу њима. То су најчешће прилози и прилошки изрази у посебним службама, које у класификацији речи, са изнетих разлога, не допуштају њихово сврставање међу прилоге.

О узвицима проф. Белић говори као о посебној врсти речи зато што су то комплекси гласова (или и поједини гласови) којима се нешто изражава, а не могу се груписати заједно ни с једном од осталих врста речи. Он их ипак не сматра речима у ономе смислу у коме су све остале досад споменуте врсте речи, јер су душевна стања која се њима изражавају нерашчлањена. Она у нашој свести не изазивају сасвим јасну слику да

Digitized by Google

би могла добити и одређено језичко обележје. А иста се душевна стања изражавају опет различним гласовним комплексима, различним узвицима, и обрнуто: једним истим узвиком се изражавају различна, често и сасвим супротна душевна стања (узвик *ах*, нпр., пропраћа и бол и радост и раздраганост и дивљење). Оно што изазива узвике често ствара неједнаке слике у сазнању различних лица. То ће рећи да они још нису као друге речи добили знаке колективности и друштвености. Зато их проф. Белић сматра више грађом за речи своје врсте него што би они били речи у смислу других категорија.

Може се рећи да питање синтагме у учењу проф. Белића о језику доминира над свим осталим питањима. У својим лингвистичким испитивањима он је синтагми посветио изузетну пажњу и дао јој изузетно доста простора[1]. И са оправданих разлога. Синтагма је у науци о језику сасвим занемаривана. О њој се као о посебној целини најчешће уопште није говорило. А и када је као таква постала предмет интересовања, значај који она има за проучавање језичких појава све до проф. Белића није довољно схватан. Синтагма пре њега није правилно, или бар није прецизно, била ни дефинисана. А често је и називана неадекватним називом. Раније спомињани синтаксичар немачког језика Јон Рис у своме делу Zur Wortgruppenlehre, како се из овог наслова види, синтагме је назвао групама речи у реченици. И оне то одиста и јесу. Али се ипак по томе наслову не може утврдити и какве су то групе речи. Ни назив руских синтаксичара словосочетание сам собом ништа више не каже; он, штавише, обухвата и друге говорне јединице. Или боље рећи овај назив општијег карактера и узет је за све групе речи које чине неку целину; он је, како се зна, обухватао не само синтагму него и реченицу. Тако исто и пољски назив *związek*, који узима и синтаксичар савременог пољског језика Зенон Клеменсјевич задовољава оне који га прихватају зато што се узима за обе поменуте говорне целине Уосталом, ни термин синтагма не искључује могућност да се под њ подведе и реченица, јер буквално тумачећи синтагма значи синтаксичку јединицу уопште, дакле и реченицу. И по Ф. де Сосиру „*le syntagme se compose donc toujours de deux ou plusieurs*

[1] Осим тога што је о синтагми врло опширно говорио и у I и у II књизи својих лингвистичких испитивања проф. Белић се и другде навраћао на питање синтагме. Нарочито је потребно скренути пажњу на познату његову расправу *О значају синтагма за развитак језичких појава* — Јужносл. филолог XX, 1—2 7

Digitized by Google

unités consecutive (par exemple: re-lire; contre tous; la vie humaine;... s'il fait beau temps, nous sortirons, etc.)" [1], — синтагме су, дакле, све целине од сложених речи до реченица. Али најзад ни овај термин не мора, па и не може бити у потпуности аутентичан, него је, као и сваки други термин, услован. А главно је шта се под тим групама речи (ми кажемо: синтаксички повезаним групама речи у реченици) подразумева. Сосирову дефиницију смо већ навели. А руски лингвист Ф. Ф. Фортунатов словосочетанием назива и везе речи које изражавају потпуно психолошко суђење, као и оне што се њима казују само делови таквог суђења. За Шахматова и „предложение, состоящее из двух или более слов, является также словосочетанием, но словосочетанием законченным" [2], мада он о синтагмама говори у посебној глави, одвојено од реченице.

Научне заслуге проф. Белића у вези с расветљавањем проблема синтагме и са објашњењем самога појма онога што он назива синтагмом у томе је што је он јасно одвојио синтагму од реченице, што је тачно дефинисао синтагму и указао на значај који она има за разумевање многих појава и бројних категорија у језику. И за Белића је то група од две или више речи, али група речи везаних унутрашњим јединством било представе било функције у реченици [3]. Када се каже *хладан дан*, тиме се означава представа *хладнога дана*, исказује се тај појам, и ту имамо јединствену представу, јединствен појам. *Дан је хладан*, међутим, није то исто; ту немамо један појам него два; имамо појам *дана* и појам *хладноће*, и везивањем та два појма — другим исказујемо нешто о првом. Али се овде може поставити, и поставља се питање: Зар и у *хладан дан* немамо исте те појмове? А на то питање је одговор: да се очевидно и *хладан дан* може рашчланити на два појма, али су они узети у јединству, узети су као готово јединство, док се јединицом *дан је хладан* веза ствара у моменту говора; прво је, дакле, статика, а друго динамика, прво синтагма, а друго реченица. Исто тако кад кажемо, рецимо: *Дан и ноћ* трају 24 часа *дан и ноћ* су узети као једно готово јединство, али не сада као јединство појма већ као јединство функције (субјекатске) у овој реченици.

[1] Ferdinand de Saussure, Cours de linguistique générale V ed., Paris, 1955, 170.

[2] А. А. Шахматов, Синтаксис русского языка. Вып. I, 267. Ленинград 1925.

[3] О језичкој природи и језичком развитку, I, 189.

Digitized by Google

Синтагма и реченица иначе, и по Белићу, имају много сличних одлика; и синтагма и реченица (када је сложена наравно) могу бити напоредне, с равноправним деловима а могу бити зависне, у којих несамостални члан синтагме зависи од главног (управног) члана, а зависна реченица од своје главне (управне) реченице или појединих речи у њој. Зависни делови синтагме, као и зависне реченице, врше или службу одређивања или службу допуњавања главног члана; зависни делови одредбене синтагме, ако су променљиви, као и одговарајући делови одредбене реченице, у српскохрватском и још неким језицима, слажу се с управном речју итд. А и зависним реченицама и зависним деловима синтагме заједничка је условљеност њихова постојања њиховим управним чланом. Без управних чланова не би било ни зависне реченице ни зависног члана синтагме, јер се и једно и друго употребљавају да се њима искаже потенцијал управних чланова. Када пак ових не било, не би могло бити ни њихова потенцијала па дакако, ни језичких средстава за казивање нечега што не постоји.

При објашњењу природе и врста синтагме проф. Белић утврђује, наравно уколико је то могуће, границу између одредбене и допунске синтагме. Првом он сматра синтагму у којој зависни члан открива ону особину што се као језички потенцијал садржи у главноме члану њеноме, што имамо у атрибутским и прилошким синтагмама; а другом ону у којој је зависни члан саставни део појма изван њега, али ипак с њим чини органску целину, као објекат са својим глаголом, нпр., или оруђе којим се врши радња опет с радњом одговарајућег глагола итд. Допунске се синтагме приближно подударају са зависним падежима у правом њихову значењу, а одредбене карактерише атрибутска придевска и прилошка служба. Прелаз оне прве службе падежних облика у ову другу у исто је време и прелаз допунске у одредбену синтагму. Тамо где није могуће утврдити да ли се падежно значење чува као такво, или је добило атрибутско-придевски, односно прилошки карактер, излишно је покушавати да се одреди или је синтагма више допунског или одредбеног карактера.

Већ из овога се што сада говоримо јасно види да се падежни облици јављају у синтагмама, али се синтагме ни изблиза не ограничавају само на област падежних облика. Наравно не треба мислити да у нефлексивним језицима, тј. у језицима без облика промене нема односа који се у флексивним језицима означавају падежним и другим облицима, и у њима, дакако, синтагме имају

Digitized by Google

исти значај као у језицима нашега типа. А познато је, то смо чак и пре споменули, да има језика без развијених реченица, у којима су сви односи синтагматског карактера. Ако, даље, посматрамо сложене речи и изведене, лако запажамо да и оне нису ништа друго до врсте синтагми, не само по пореклу своме него, што је важније, и по значењу (*пушкомет* је рецимо даљина домета пушком, *коњокрадица* — крадљивац коња, *пазикућа* — пазитељ куће, *стрелац* је вештак у стрељању, *старац* — стар човек, *берачица* — жена берач, *прстић* — *мали прст* итд.). А то су, како нам проф. Белић скреће пажњу, и целе категорије појединих врста речи: заменице, прилози, предлози, свезице, речце; *ја* је говореће лице, *он* — неприсутно лице односно предмет, *онај* — човек или какав предмет на ономе месту, *онолики* — човек оне величине; *изврсно* — изврсним начином, *онде* — на ономе месту, *онда* — у оно време итд. И из овога што смо досад о њој рекли, јасно се види да је синтагма у језику све, или скоро све.

Без расветљавања проблема синтагме, којим је проф. Белић задужио нашу науку, не би било могуће правилно схватити многе појаве, нарочито у области односа који се исказују самосталним речима у несамосталној служби, тј. у области падежа и уопште у служби коју падежи имају у језику. Појава синкретизма рецимо, тј. обличког једначења по неколико падежа, коју у српскохрватском имамо у дативу и лок. једн., рецимо, па у дативу, инструменталу и локативу множине и другде, и до које је долазило гласовним или другим којим путем, уопште не би била могућа без функција које имају тачно утврђени унутрашњи односи међу деловима синтагми односних падежа. Само зато што се у примерима падежних синтагми: *приближавати се нашим градовима, веза с нашим градовима, живот у нашим градовима*, иако у сва три случаја имамо исте облике, одмах види да су то три различита падежа — некада различни облици су се могли у свему изједначити. Или су се, рецимо, истиче проф. Белић, сви падежи чешке именице *paní*, опет горе споменутим путевима могли свести на тај један облик захваљујући могућности разликовања падежних односа у синтагмама. И уопште се „сви падежни односи могу“ (у појединим језицима) „исказивати падежним синтагмама без икаквог обележавања даног односа засебним знаком“ (О јез. прир. и јез. развитку I, 203). Једном речју, значај синтагми је у томе што оне чине знатну област тзв.

Digitized by Google

Белићевих „језичких прилика", што у њима, тј., многи елементи језика, многа језичка средства добивају своје одређено место и своју вредност.

Засебни пак знаци појединих падежа, који у флексивним језицима нису ништа друго него завршеци, наставци за облике, без обзира на то којег су порекла (а за Белића су то пре речце него што су, како се одавна мислило, предлози) — диференцијалног су карактера. Тај исти карактер у нефлексивним индоевропским језицима и језицима других типова имају: кад поједини предлози, кад послелози, кад место речи у реченици, кад поједине речце, или што слично. У свакоме се случају поставља питање откуда потреба за наставцима, падежним рецимо, као диференцијалним знацима када се, како рекосмо, падежно значење одређује у синтагми. Проф. Белић врло убедљиво одговара и на ово питање. Они су се, према његову тумачењу, јавили из потребе за разликовањем више односа који су могући у једној синтагми од истих речи. Тако синтагма *сећи камен* од речи *сећи* и *камен*, објашњава проф. Белић, могла би без падежних наставака значити тројак однос радње *сечења* и *камена* као његова објекта *(сећи камен)*, однос *радње сечења* и *камена* као оруђа којим се врши та радња *(сећи каменом)* и однос радње *сечења* и *камена* као места на коме се дотична радња врши *(сећи на камену)*[1]. Тако је створена система падежних наставака, која се у језицима (не свима наравно) пренела и на остале случајеве где је сличан однос и без њих био разумљив. Језици у којима уопште није било падежних наставака за ову диференцијалну службу морали су употребљавати друга средства, можда целе поједине речи, које су временом постале речима посебне врсте, речцама, нпр., или штогод друго.

У свакоме случају и наставци и остали диференцијални знаци по језичкој логици живе док чувају овај свој функционални карактер, а чим тај карактер изгубе, њих обично нестаје или и живе, наравно као једанпут, по језичкој нужности, створена система. И насупрот овоме, кад једном, фонетском или каквом другом нужношћу, нестане неопходних диференцијалних знака, а не остане других језичких елемената који би могли вршити ту функцију, онда се, по неопходности, у тој служби јављају нова језичка средства. За ово нам је довољно упоредити облике презента једнине у српскохрв. и француском језику. У нашем

[1] О језичкој природи и језичком развитку II, 107.

Digitized by Google

језику облици 1, 2. и 3. лица разликују се обликом својим: *певам, певаш, пева;* у француском су се, међутим, потпуно изједначили у изговору (у писму се још 2. лице разликује од 1. и 3.), иако су се некада разликовали (о томе јасно говоре латински облици *canto, cantas, cantat*). А пошто се ничим више није обележавало да ли се дотична радња приписује говорном лицу, његову саговорнику или одсутном лицу, односно бићу уопште (или у другим случајевима предмету), онда се у франц. језику почела уз глагол редовно употребљавати и заменица: *je chante, tu chantes, il chante.* И јасно је зашто се у нашем језику, као ни у латинском, обично не употребљавају заменице испред личних глаголских облика, док се у француском заменица редовно мора употребити.

Врло значајан лингвистички проблем чине системи у језику: систем рода и броја код свих променљивих речи. систем падежа код именичких и придевских речи па, посебно код глагола: системи лица, времена и начина, системи стварних значења: глаголски вид и глаголски род итд. Проф. Белић је дао потпуно осветљење свих тих система. И то је такође од великог значаја за схватање и унутарње и спољне структуре свих језика, не само оних што имају посебне језичке знаке за обележавање система него и за оне у којима таквих знакова нема. Јер суштина система није у њиховим облицима, него пре свега у функцијама, које су углавном исте у свим језицима, па се и у томе огледа колико је „функција у језику изнад свега, увек свему присутна и увек спремна да се кроз све језичке процесе пробије", како то каже сам проф. Белић, другим једним поводом, а наиме поводом констатовања да је „функција у основици свих процеса којима се добивају изведене речи" (О јез. прир. и јез. развитку I, 307). Овде је од свега занимљивије знати шта је условило језичке моменте чије смо системе споменули. Функцију падежа, рекли смо већ, условљава однос ствари и појмова у природи онакав какав он прође кроз призму човекова мишљења; у основи категорије лица је свакако улога онога ко говори у односу према ономе коме говори и с ким своју улогу у говору стално мења. А у тој улози је, најзад, цео процес остваривања језика, цео језик. И сасвим је разумљиво што од две странке које учествују у говору, говорник на један начин означава себе и радњу или стање које себи приписује, а на други начин онога коме се у говору обраћа и радњу, односно стање које му приписује. Ту

Digitized by Google

је, дакле, а ни у чему другом, основа појави категорије лица. Овај систем од два лица је у структури језика допуњен и трећим, којим се означава било које говору неприсутно лице или предмет, што је и по језичкој логици неминовно тако рећи, јер учесници у говору не приписују себи само, или један другоме, особине односно радње него и свему што их у природи окружава, а све је то остало, или било шта од тога, граматички — треће лице. То би углавном била Белићева интерпретација лингвистичке суштине система лица. Ту он, углавном, види и суштину граматичкога броја, јер и учесници у говору, а поготову говору неприсутни предмети (дакако и лица и бића уопште) могу бити и јединке и већи број њих. А то је разлика, и по природи ствари и у лингвистици.

О временској условљености појава нема потребе да говоримо. На њу проф. Белић често указује у својим лингвистичким испитивањима. Он поготову истиче временски ограничени карактер остварених радњи и стања која се казују глаголима, и на томе он базира систему глаголских времена. А пошто се радња или врши у одређеном времену или је опет у одређеном времену само у ставу говорног лица — овај други феномен по Белићу условљава систем модуса (глаголских начина) итд.

Проф. Белић је, и по васпитању своме и по научном образовању, а великим делом и по времену и средини у којој је живео и најдуже радио — грађански научник, у научном погледу не само врло плодан и изузетно значајан него и врло напредан. У своме учењу о језику Белић, истина, често истиче духовност језика. Али он, ако је гдекад и прецењо ову страну његову, под том духовношћу подразумева унутрашњи развитак језика, оне невидљиве процесе који су плод психе човекове, његова духа. А главно је да Белић основом језика човекова сматра материјални свет, који га окружава, а сам језик опет — конкретно дато мишљење (заједно, наравно, са осећајном страном човекова духа) у коме се материјални свет одражава. И што је најважније, проф. Белић језичке појаве и поједине процесе у њему, како смо овде желели да покажемо и то често спомињали, посматра у узајамној међусобној вези, водећи рачуна о свим чиниоцима који су их могли условити. И у томе погледу, поред осталих, метод његових лингвистичких испитивања, као и други квалитети великог научника, стоји на достојној висини којом се може поносити и наука на којој је радио и народу коме је припадао.

М. Стевановић

Digitized by Google

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА ПРОФЕСОРА АЛЕКСАНДРА БЕЛИЋА

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

BullAL	Bulletin de l'Académie des Lettres, изд. Српске краљевске академије.
ГлПД	Гласник Југословенског професорског друштва.
ИРЯС	Извѣстія Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ.
JA	Archiv für slavische Philologie [Јагићев архив].
JNj	Jugoslavenska njiva.
ЈФ	Јужнословенски филолог.
ЛМС	Летопис Матице српске.
MSLP	Mémoires de la Société de Linguistique de Paris.
НЕСт	Народна енциклопедија Ст. Станојевића.
НЈ	Наш језик.
НЈ нс	Наш језик, нова серија.
ПГл	Просветни гласник.
RES	Revue des Études slaves.
RY	La Revue yougoslave.
RSl	Rocznik slawistyczny.
СбФор	Сборникъ статей, посвященныхъ учениками и почитателями академику Филиппу Ѳеодоровичу Фортунатову, Варшава 1902.
СДЗб	Српски дијалектолошки зборник.
СКГл	Српски књижевни гласник.
III МКС	Издања Трећег међународног конгреса слависта.
ZSlPh	Zeitschrift für slavische Philologie.

Digitized by Google

IV МКС Издања Четвртог међународног конгреса слависта (додатак уз ЈФ XXII).

Скраћенице САН и СКА у називима издања значе Српску академију наука одн. Српску краљевску академију.

1897

1. Замѣтка о славянскомъ житіи св. Пятки – Петки, ИРЯС II, 1045–1057.
2. Мирослављево јеванђеље у издању краља Александра, Дело XV, 300–310.

1898

3. О реду речи у српском језику од П. П. Ђорђевића, Дело XX, 330–338.

1899

4. Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika Napisao Dr. T. Maretić. – ЛМС CC,170–186; CCI, 174–186.
5. С. М. Кульбакинъ, Замѣтки о языкѣ и правописаніи Волканова евангелія, I–IV. – ИРЯС III, 1140–1172.
6. О реду речи у српском језику од П. П. Ђорђевића, ИРЯС IV, 353–356.
7. Српске народне пјесме скупио их Вук Стеф. Караџић. Књ. V. – ИРЯС IV, 356–358.
8. Къ двойственному числу въ старославянскомъ, ИРЯС IV, 1159–1191.
9. С. М. Кульбакинъ, Замѣтки о языкѣ и правописаніи Волканова евангелія, Дело XXI, 341–343.

1901

10. Zur Entwicklungsgeschichte der slavischen Deminutiv-und Amplifikativsuffixe. 1. Substantiva, JA XXIII, 134–206.
11. Altkirchenslavische Grammatik von W. Vondrák 1900. – ЛМС CCVIII, 120–126.
12. Прилошци историји словенских језика I–IV, Глас СКА LXII, 199–242.

Digitized by Google

13. Из новије бугарске лингвистике. Уводъ въ историята на българский езикъ отъ д-ръ Б. Цоневъ...членътъ въ българския и въ руския езикъ отъ д-ръ Л. Милетичъ. – ПГл XXII, 1492—1505.
14. Опечатки, дополненія и поправки къ статьѣ „Къ двойственному числу въ старославянскомъ", ИРЯС V, IX—X.
15. О српском језику, СКГл III, 109—124.
16. Die Wortfolge in den Slavishen Sprachen von Dr. Erich Berneker, JA XXIII, 260—265.

1902

17. Der ikavische Dialekt im Kȍnigreich Serbien von H. Hirt, JA XXVIII, 125—128.
18. Номинатив и вокатив у српском и латинском језику од Јанка Лукића, СКГл V, 232—234.
19. Из новије лингвистике I—III, СКГл VI, 742—749, 996 1006, 1246—1255.

1903

20. Подвижныя гласныя въ сербскомъ языкѣ, СбФор 362—376.
21. Јубилеј Јагићева Архива, СКГл VIII, 264—271.
22. Дијалекти источне и јужне Србије, СКГл IX, 272—285; X, 130—140, 455—461.
23. А. А. Шахматовъ, Русское и словенское аканіе. СбФор 1—91. — ИРЯС VIII, 367—374.
24. Олафъ Брокъ, Объ исчезновеніи междугласнаго *i* и *j*. СбФор 134—139. — ИРЯС VIII, 377—378.
25. Миккола, Объясненія нѣкоторыхъ славянскихъ словъ. СбФор 270—280. — ИРЯС VIII, 380
26. Ст. Станоіевичъ, Гипотеза о славянскихъ заимствованныхъ словахъ изъ германскаго. СбФор 213—218. — ИРЯС VIII, 382.
27. Э. Бернекеръ, Старославянскія чесо и чьсо. СбФор 219—233. — ИРЯС VIII, 382—384.
28. И. Бодуэнъ-де-Куртенэ, Замѣтка объ измѣняемости основъ склоненія, въ особенности же объ ихъ сокращеніи въ пользу окончаній. СбФор 334—348. — ИРЯС VIII, 384—386.
29. Р. Готіо, Литовскія этимологіи. СбФор 401—406. — ИРЯС VIII, 391.
30. Н. Дурново, Южновеликорусскія дѣепричастія на м ч и и м ш и. СбФор 407—423. — ИРЯС VIII, 391—393.

Digitized by Google

31. Е. Карскій, Къ вопросу о вліяніи литовскаго и латышскаго языковъ на бѣлорусское нарѣчіе. СбФор 469—491. — ИРЯС VIII, 395—396.

32. Коларь, О склоненіи прилагательныхъ славянскихъ и индоевропейскихъ вообще. СбФор 573—607. — ИРЯС VIII, 399.

33. В. К. Поржезинскій, Явленіе конца слова въ латышскомъ и прусскомъ языкахъ. СбФор 608—646. — ИРЯС VIII, 399—401.

34. А. И. Томсонъ, Винительный падежъ прямого дополненія въ отрицательныхъ предложеніяхъ въ русскомъ языкѣ. СбФор 660—702. — ИРЯС VIII, 401—403.

35. О „македонизмахъ" Типика письменнаго и переплетнаго искусства по югославянской рукописи половины XVII вѣка, ИРЯС VIII, 414—416.

1904

36. Zur Entwicklungsgeschichte der slavischen Deminutiv- und Amplifikativsuffixe. 2. Adjectiva, JA XXVI, 321—357.

1905

37. Дијалекти источне и јужне Србије, СДЗб I, I—CXII+1—715.

38. Діалектологическая карта сербскаго языка, Сборникъ по славяновѣдѣнію, изд. Второго отдѣленія Импер. Акад. наукъ II, 1—59.

1906

39. Hirt. Der ikavische Dialekt im Königreich Serbien, JA XXVIII, 125—128.

1908

40. О чакавскоме акуту, Zbornik u slavu Vatroslava Jagića (1908, Берлин) 449—455.

41. Der štokavische Dialekt von Milan Rešetar. Mit zwei Karten. Wien 1907. — RSl I, 184—202.

42. [Превод претходне оцене на српскохрватски], ПГл XXX, 491—503.

43. О српским или хрватским дијалектима, Глас СКА LXXVIII, 59—164.

Digitized by Google

1909

44. Замѣтки по чакавскимъ говорамъ, ИРЯС XIV, 181–266.
45. Mate Tentor. Der čakavische Dialekt der Stadt Cres (Cherso). Ein Beitrag zur serbokroatischen Dialektologie. JA XXX 146–204. — RSl II, 174–185.
46. О српским или хрватским дијалектима. Одговор г. Д-ру М. Решетару, Бранково коло XV, 111–112, 126–127.
47. Моја реч г. М. Решетару, Бранково коло XV, 271–272.

1910

48. Неколике белешке са екскурзије по околини Будима и Пеште, Босанска Вила XXV, 68–69.
49. M. Rešetar, Zur Frage über die Gruppierung der serbokroatischen Dialekte, JA XXX 597–625. — RSl III, 283–306.
50. О Вуковим погледима на српске дијалекте и књижевни језик, Глас СКА LXXXII, 101–242.
51. О дијалекатском материјалу О. Броха у књизи: Die Dialekte des südlichsten Serbiens, СДЗб II, 1–104.
52. Спор Јов. Н. Томића и А. Белића (1910, Београд) 1–45.

1911

53. Serbische Phonetik in: О. Брокъ, Очеркъ физіологіи славянской рѣчи (Энциклопедія славянской филологіи вып. 5,2), RSl IV, 189—199.

1912

54. Стара Србија са историско-језичке тачке гледишта, СКГл XXIX, 665–673.
55. Prilog za slavenski akcenat. Napisao Stjepan Ivšić. U Zagrebu 1911. — RSl V, 164—178.

1913

56. [и Љуб. Стојановић], Поводом покретања „Јужнословенског филолога", ЈФ I, 1—3.
57. Промене акцената у прасловенском језику, ЈФ I, 38–66.
58. Чакавско zi-vi, ЈФ I, 110—113.
59. В. Богородицкій, Діалектологическія замѣтки IX. Изъ наблюденій надъ сербско-хорватскимъ литературнымъ произношеніемъ. Русскій филологическій вѣстникъ 1912, 1—2, стр. 201—206. — ЈФ I, 128—130.

Digitized by Google

60. Маринко Станојевић: Севернотимочки дијалекат, ЈФ I, 143.
61. Гаврило Јовановић: Из историје српског књижевног језика (Из годишњице Н. Чупића, књ. XXXI, стр. 67—106).—ЈФ I, 143.
62. Савез словенских академија, ЈФ I, 144—147.
63. Письмо къ И. Р. Бодуэну-де-Куртенэ о собираніи діалектологическаго матеріала, ИРЯС XVIII, 229—245.
64. Извештај Државном савету о дијалектолошким екскурсијама, Годишњак СКА XXV [за 1911. г.] 353—368.
65. Сербы и Болгары въ балканскомъ союзѣ (1913, Петроград) 1—83.
66. Срби и Бугари у Балканском савезу и међусобном рату (1913, Београд) III+1—188.

1914

67. Извештај о прибирању дијалектолошке грађе, Годишњак СКА XXVI [за 1912. г.] 221—259.
68. Акценатске студије I, Посебна издања СКА XLII, I—VII+1—210.

1915

69. Докладъ проф. А. И. Белича: Взаимоотношенія балканскихъ союзниковъ, у књизи: Сербо-болгарскій споръ за обладаніе Македоніей (1915, Петроград) 5—36, 138—145; Возраженія И. Д. Шишманову, у истој књизи 146—161.
70. Србија и јужнословенско питање (1915, Ниш) 1—99.
71. Dokazi jugoslovenskoga jedinstva i povijest jugoslovenske misli od davnine do danas (1915, Њујорк) 3—47.

1916

72. O srpskom knjizhevnom i narodnom jeziku. Predavanje prof. A. Belića odrzhano na universitetu u Rimu, aprila 1916 g. Sa pismom prof. Ćećia (1916, Рим) 5—30.

1917

73. Современный сербско-хорватскій литературный языкъ, Русско-сербская библіотека 5 (1917, Петроград) 7—38.

1918

74. La carte linguistique de la Péninsule des Balkans, La Nature 2325 (1918, Париз) 246—250.

Digitized by Google

75. Ami Boué et la question macédonienne, Questions contemporaines 3, 418—433.
76. Les cartes ethnographiques et historiques au service de la propagande bulgare, Questions contemporaines 5, 505—527.

1919

77. L'avenir des langues dans la Péninsule Balkanique, Questions contemporaines 8, 534—539.
78. [и J. M. Жујовић и Ж. Ђорђевић], Rapprochement intellectuel franco-yougoslave, Questions contemporaines 11.
79. La Macédoine, études ethnographiques et politiques, avec cartes (1919, Париз-Барселона) 1—278.
80. Универзитети као националне установе, Савремена питања (1919, Загреб) 1—31.
81. Les révendications des Bulgares a la lumière de leurs propres actes (1919, Париз) 1—24.
82. La Yougoslavie, RY I, 8—12.
83. En marge de la question adriatique, RY I, 165—168.
84. La paix des Balkans et la Bulgarie, RY I, 247—254.
85. A la jeunesse universitaire Yougoslave, RY I, 469—472.
86. [и Ст. Михаљић], La Baranja (1919, Париз) 1—28.
87. [и Т. Ђорђевић], Quelques remarques sur les Serbes en Bulgarie (1919, Париз) 1—20.
88. [и Ст. Михаљић], La question du Banat, de la Batchak et de la Baranya. De la statistique de la Baranya (1919, Pariz) 1—30+II.
89. Богосав Мажуранић, JNj III, 52.
90. Un système accentologique du slave commun, MSLP XXI, 1—17.

1920

91. О нашем национализму, JNj IV, 105—107, 201—204, 297—300.
92. L'Institut d'Études slaves, RY II, 16—20.

1921

93. Les rapports mutuels du serbocroate et du slovène, RES I, 20—27.

Digitized by Google

94. Grammatik der serbokroatischen Sprache von A. Leskien, RSl IX, 133—156.
95. Quelques applications morphologiques de faits phonétiques en serbe, Prace lingwistyczne ofiarowane Janowi Baudouinowi de Courtenay (1921, Краков) 146—151.
96. Ернест Дени, ПГл XXXVIII, 85—99.
97. Стојан Новаковић у својим лингвистичко-филолошким делима, ПГл XXXVIII, 339—348, 410—423.
98. Јужнословенски филолог [уводни чланзк], ЈФ II, 1—3.
99. Најмлађа (трећа) промена задњенепчаних сугласника *к*, *г* и *х* у прасловенском језику, ЈФ II, 18—39.
100. Руска лингвистичка школа. Посвећено успомени Ф. Фортунатова и А. Шахматова, ЈФ II, 169—179.
101. Српскохрватске гласовне групе *-jt-*, *-jd-* и прасловенско *-kti-*, *-gti* и *-hti*, ЈФ II, 217—226.
102. Вук Караџић, Политика 8. II 1921.

1922

103. О прасловенском језику, Slavia I, 8—11.
104. О развитку речника књижевног језика, Лозанићева Споменица (1922, Београд) 312—318.
105. Principes du classement des substantifs en serbo-croate, RES II, 69—79.

1923

106. Правопис српскохрватског књижевног језика (1923, Београд) 1—304.
107. О савременом правопису српскохрватског књижевног језика, ПГл XL, 1—40.
108. Ватрослав Јагић, ПГл XL, 593—607.
109. О промени ст.-слов. **кѫи** „qui", ЈФ III, 31—34.
110. Двојица, неколицина и сл. образовања, ЈФ III, 78—81.
111. Ватрослав Јагић (1838—1923), ЈФ III, 86—102.
112. Troubetzkoy Prince N., Essai sur la chronologie de certains faits phonétiques du slave commun. RES II, 217—234. — ЈФ III, 131—139.

Digitized by Google

113. Т. Маретић, Jezik dalmat. pisaca XVIII v. Rad 209, стр. 173—240; Rad 211, 1—92. — ЈФ III, 143—154.
114. Nachtigal R., Akzentbewegung in der russischen Formen- und Wortbildung. I Substantiva auf Konsonanten. Heidelberg 1922. VIII. 300. — ЈФ III, 170—174.
115. Фанцев Д. Фрањо, Jezik protestantskih pisaca XVI vijeka. Загреб 1916, стр. 191. Прештампано из Рада, књ. 212 и 214. — ЈФ III, 192—195.
116. Đura Daničić, JNj VII, 1—4.
117. V. Jagić, JNj VII, 129—131.
118. Књижевни језик и школа, Народна просвета бр. 2 (1923, Београд).
119. О савременом књижевном језику, Нови лист 6—8. I 1923.
120. О консерватизму у књижевном језику, Нови лист 3. VII 1923.
121. О правопису књижевног језика, Политика 6—8. I 1923.

1924

122. Прилози историји словенских језика, ЈФ IV, 1—28.
123. Поводом расправе проф. Б. М. Љапунова, ЈФ IV, 44—45.
124. Јан Бодуен де Куртене, ЈФ IV, 190—193.
125. Стогодишњица од дана рођења Ђуре Даничића, ЈФ IV, 195—196.
126. A. Meillet, Le Slave commun. Paris 1924. XVI+448. — ЈФ IV, 197—202.
127. Úvod do dějin jazyka českého. Napsal Oldřich Hujer. Druhé vydání. V Praze 1924. стр. 91. — ЈФ IV, 213—215.
128. Vergleichende slavische Grammatik. Von Dr Wenzel Vondrák. I Band. Lautlehre und Stammbildungslehre. Göttingen 1924. — ЈФ IV, 222—224.
129. André Mazon, Contes slaves de la Macédoine sudoccidentale. Paris 1923. — ЈФ IV, 228—234.
130. Р. Врховац, Карактер и рад Ђуре Даничића. Нови Сад 1923. — ЈФ IV, 236—237.
131. Franc Ramovš, Historična gramatika slovenskega jezika. II. Konsonantizem. Ljubljana 1924. — ЈФ IV, 239—244.
132. О постанку српскохрватских глаголских облика *нећу*, *ћу* и сличних, Глас СКА CXII, 1 – 18.

Digitized by Google

133. Поводом приказа о нашим правописима, ГлПД IV, 109—111.
134. Сећања на Скерлића, СКГл XII, 138—141.
135. Zur slavischen Aktionsart, Streitberg-Festgabe 1—11.

1925

136. О раду и задацима Српске Краљевске Академије Наука, Годишњак СКА XXXIII [за 1924. г.] 134—144.
137. Zur slavischen Akzentlehre, ZSIPh II, 1—28.
138. Ђуро Даничић, Политика 18. X 1925.
139. Wenzel Vondrák, Vergleichende slavische Grammatik I. Zweite stark vermerhte und verbesserte Auflage. Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen 1924. XVIII+742. — Litteris I, 26—29.
140. Језичко јединство Срба, Хрвата и Словенаца код Ђуре Даничића и његових савременика, Даничићев зборник 28—72.
141. Le caractère de l'évolution du serbo-croate, dès ses origines jusqu'à nos jours, Le monde slave II, 25—45.
142. О русской наукѣ, Русская культура [сепарат], 1—7.
143. Ђура Даничић. Поводом стогодишњице од његова рођења, Вардар [календар за 1926. г.] 42—45.

1926

144. Ђура Даничић, 6. IV 1825 — 5. XI 1882, Годишњак СКА XXXIV [за 1925. г.] 151—202.
145. Глагољица, НЕСт I, 472—473.
146. Ђуро Даничић, ЈФ V, 1—26.
147. Аорист имперфективних глагола, ЈФ V, 171—182.
148. „Ластовечки језик", ЈФ V, 194.
149. Из записника Друштва српске словесности, ЈФ V, 218—221.
150. Прослава Ђ. Даничића, поводом стогодишњице од његова рођења, ЈФ V, 230—236.
151. Даничићев зборник, ЈФ V, 298—300.
152. Ђуро Даничић, Српски акценти, ЈФ V, 302—304.
153. Ђ. Даничић, Ситнији списи, ЈФ V, 307—308.

1927

154. Мисли о прикупљању дијалекатског материјала, ЈФ VI, 1—10.
155. О употреби времена у српскохрватском, ЈФ VI, 102—132.

Digitized by Google

156. Два пољска јубилеја. Јан Розвадовски, Јан Лос, ЈФ VI, 221—224.
157. В. Мажуранић, ЈФ VI, 224.
158. Др Бранко Милетић, O srbochrvatských intonacích v nářeči štokavskem, ЈФ VI, 225—232.
159. Ferdinand Liewehr, Zur Chronologie des serbo-kroatischen Akzentes, ЈФ VI, 232—233.
160. Serge Karcevski, Système du verbe russe, ЈФ VI, 233—238.
161. Dr M. Murko, Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven, ЈФ VI, 238—248.
162. Кајкавски дијалекат, НЕСт II, 210—215.
163. Књижевни језик српскохрватски, НЕСт II, 316—325.
164. Миклошић Фрањо Др, НЕСт II, 898—899.

1928

165. La troisième ou la plus récente palatalisation des gutturales, RES VIII, 50—67.
166. Zur westslavischen Akzentlehre, ZSlPh V, 146—151.
167. Говор на свечаном годишњем скупу СКА 7. III 1927, Годишњак СКА XXXV [за 1927. г.] 131—148.
168. Палеографија ћирилска и глагољска, НЕСт III, 281—286.
169. Правопис српскохрватски, НЕСт III, 531—537.
170. Прасловенски језик, НЕСт III, 540.
171. Речници српскохрватски, НЕСт III, 759—761.
172. О синтаксичком индикативу и „релативу", Symbolae grammaticae in honorem Joannis Rozwadowski vol. II, 47—55.

1929

173. Српскохрватски језик, НЕСт IV, 392—405.
174. Старословенски језик, НЕСт IV, 434—435.
175. Ћирилица, НЕСт IV, 660—662.
176. Чакавски дијалекат, НЕСт IV, 931—934.
177. Штокавски дијалекат, НЕСт IV, 1064—1077.
178. Zum urslavischen Neucircumflex, ZSlPh V, 355—360.
179. Граница слога у српскохрватском језику, Зборник Богдана Поповића 273—286.

Digitized by Google

180. Правописно упутство за све основне, средње и стручне школе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (1929, Београд) 1 – 28 [редакција].
181. Љубомир Стојановић, Политика 18. VI 1929.
182. Поводом расправе: „О писању руских имена у нашем језику", ЈФ VIII, 137 – 141.
183. О писању *с* и *са* у нашем језику, ЈФ VIII, 142 – 145.
184. Први конгрес словенских филолога у Прагу 1929 г. од 6 - 13 октобра, ЈФ VIII, 160 – 178.
185. Велики губици пољске лингвистике (Јан Лош, Виктор К. Поржезињски, J. A. Бодуен – де – Куртене), ЈФ VIII, 178 – 183.
186. Велики губици руске филологије (А. И. Собољевски, Петар Алексејевич Лавров), ЈФ VIII, 185 – 186.
187. Dr Václav Vážný, Čakavské nářeči v slovenském Podunají, v Bratislavě, 1927, Sb. Fil. Fak. V 47 (2). – ЈФ VIII, 227 – 229.
188. Др Јован Ердељановић, Трагови најстаријег словенског слоја у Банату (из књиге Niederlův Sborník, Praha 1925, стр. 285 – 308· – ЈФ VIII, 229 – 231.
189. André Vaillant, La langue de Dominko Zlatarić. I. Phonétique, Paris 1928. XX. 368. – ЈФ VIII, 231 – 242.
190. K. H. Meyer, Beiträge zum Čakavischen (Arch. 40, 1926, 222 – – 265). – ЈФ VIII, 242 – 248.
191. Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika. Napisao D-r Boranić ...Zagreb 1930. 243.8°. Правопис српскохрватског књижевног језика...Саставио А. Белић, проф. Унив. у Београду...Београд 1930. 168.8°. – ЈФ VIII, 248 – 261.
192. Miecsysław Małecki, Cakawizm, z uwzględnieniem zjawisk podobnych z mapą. W Krakowie 1929, 98. – ЈФ VIII, 261 – 268.

1930

193. Ст. – слов. седмъ и седмь [са допуном], ЈФ IX, 279 – 282.
194. Љубомир Стојановић, ЈФ IX, 297 – 317.
195. Олџжих Хујер, ЈФ IX, 316 – 319.
196. Љубомир Стојановић, човек и научник (неколико сећања), СКГл XXX, 345 – 355.

Digitized by Google

197. Правопис српскохрватског језика према прописима Министарства просвете, друго, прерађено издање (1930, Београд) 1 – 167.
198. Љубомир Стојановић, Политика 18. VI 1930.

1931

199. Фонолошка конференција у Прагу од 18 до 31 децембра 1930 г. – ЈФ X, 188 – 190.
200. Антоан Meje у Београду, ЈФ X, 190 – 193.
201. Mieczysław Małecki, Przegląd słowiańskich gwar Istriji (z 6 mapami). W Krakowie 1930. 160. – ЈФ X, 197 – 207.
202. Mieczysław Małecki, O podział gwar Krku (z mapą). Prace filołogiczne XIV (1929). – ЈФ X, 207 – 212.
203. Mieczysław Małecki, Prasłow. ě w ikawsko-ekawskich dialektach Istriji Środkowej. Archivum neophilologicum I (1929 – 1930) 13 – 26. – ЈФ X, 212 – 214.
204. Karl H. Meyer, Untersuchungen zur Čakavština der Insel Krk. Mit einer Karte. 1928 Leipzig. 135. – ЈФ X, 214 – 222.
205. Мисли о дубровачком књижевном и народном језику, Зборник из дубровачке прошлости Милану Решетару (1931, Дубровник) 445 – 448.
206. Bibliograficzno-krytyczny przegląd powojennych prac o serbochorwackich dialektach, Lud Słowiański II, 213 – 251.
207. О нашем књижевном језику, СКГл XXIV, 598 – 606.
208. L'accent de la phrase et l'accent du mot, Travaux du Cercle linguistique de Prague 4, 183 – 188.
209. Словенски инјунктив у вези са постанком словенског глаголског вида, Глас СКА CXLVIII, 1 – 38.

1932

210. О двојини у словенским језицима, Посебна издања СКА XCI, V + 3 – 201.
211. Рад Јована Томића у Академији наука, СКГл XXXVI, 505 – – 507.
212. [Одговори на питања у:] I Sjezd slovanských filologů v Praze 1929, sekce II. Poznámky k thesi č. 1 (о синхроничном испитивању појединих словенских језика), č. 2 (о испитивању система у словенским језицима), poznámky k otázce 2 a i b

Digitized by Google

(о лингвистици у средњој школи), poznámky k thesi č. 4 (о раду на старословенским споменицима), č. 6 (о словенској лингвистичкој географији), č. 7 (о међусловенском језичком атласу).

213. Граматика српскохрватског језика за први разред средњих и стручних школа (1932, Београд) III+1—100.

214. Граматика српскохрватског језика за други разред средњих и стручних школа (1932, Београд) VIII+1—119.

215. [Уредништво Нашег језика], Наша реч, HJ I св. 1, 1—3.

216. Српскохрватски књижевни језик, HJ I св. 1, 4—10; св. 2, 33—38; св. 3, 65—71.

217. О „частољубљу", HJ I св. 1, 12—15.

218. О „светогледу", HJ I св. 2, 43—47.

219. Транскрибовање пољских имена, HJ I св. 2, 50—52.

220. О стварању нових речи, HJ I св. 3, 72—76.

221. [И.], За исправније штампање, HJ I св. 2, 55—57.

222. И. М. Коларац и његов Народни универзитет (1932, Београд), изд. Коларчев народни универзитет књ. 1, 5—16.

223. Граматичка терминологија (1932, Београд) 1—82 [учешће у редакцији]. Зоолошка терминологија и номенклатура (1932, Београд) 1—320 [учешће у редакцији].

1933

224. [Уредништво Нашег језика], Шта ми хоћемо? HJ I св. 4, 97—100.

225. [Уредништво Нашег језика], Неколико начелних питања, HJ I, св. 4, 100—110; св. 5, 129—143.

226. Да се разумемо, HJ I св. 6, 161—166.

227. [И.], Слобода народног језика или језичка грешка, HJ I св. 6, 168—171.

228. [J.], Из интерпункције, HJ I св. 6, 177—178.

229. Један пример, HJ I св. 7, 193—199.

230. Прави пут, HJ I св. 8, 225—230.

231. Поводом једног питања, HJ I св. 8, 230—236.

232. Насиље над језиком, HJ I св. 9, 257—262.

233. [Уредништво Нашег језика], После прве године, HJ I св. 10, 289—295.

Digitized by Google

234. Једно начелно питање, HJ II св. 1, 1–6.
235. О променљивости радног (прошлог) глаголског придева, HJ II св. 2, 33–39.
236. Позоришни језик, HJ II св. 3, 65–67.
237. О значају прилога (адверба) за језичку систему индоевропских језика, Глас СКА CLVI, 77—98.
238. Граница слога и састав речи у српскохрватском језику, Глас СКА CLVI, 99—132.
239. Граматика српскохрватског језика за први разред средњих и стручних школа, друго издање (1933, Београд) 1—95.
240. Граматика српскохрватског језика за трећи разред средњих и стручних школа (1933, Београд) VII+1—129.
241. Вук Караџић, СКГл XXXVIII, 576—590.
242. Вук Караџић (1933, Београд), изд. Коларчев народни универзитет књ. 6, 1—31.
243. Sur la valeur linguistique de la syllabe, Actes du 2e Congrès international des linguistes, 176—180.
244. П. Ђорђић, О старословенским трпним придевима. Београд. 1931, стр. 84 (прештампано из „Јужносл. филолога", књ. XI, 1931). — ЈФ XII, 260—264.
245. Радомир Б. Алексић, Језик Матије Антуна Рељковића, Београд, 1931, 155 стр. Библиотека Јужнословенског филолога бр. 4. Прештампано из ЈФ IX—X. — ЈФ XII, 265—270.
246. Први „државни" књижевник, Правда 6—9. I 1933.
247. Културни покрет, Правда 13—18. IV 1933.
248. Књижевна терминологија (1933, Београд) [учешће у редакцији].

1934

249. Јан Михал Розвадовски, ЈФ XIII, 180—182.
250. Јубилеј К. Њича, проф. Крак. универзитета, ЈФ XIII, 182—183.
251. Други славистички конгрес у Варшави и Кракову, ЈФ XIII, 183—189.
252. Meillet A., Le slave commun, seconde édition revue et augmentée avec le concours de A. Vaillant. Paris 1334. 538. — ЈФ XIII, 189.
253. Тривунац д-р Милош. Вуков докторат (са два факсимила), из Страног прегледа, прво и друго полугође 1934, бр. 1—4. Београд (1935) 15. — ЈФ XIII, 189—191.

Digitized by Google

254. Unbegaun Boris, docteur ès lettres, Les débuts de la langue littéraire chez les Serbe. Paris 83. Travaux publiés par l'Institut d'études slaves XV. — ЈФ XIII, 191—195.
255. Musić d-r A., Značenje i upotreba participâ u srpskohrvatskom jeziku. Rad, 1935, 250 str. 127—157. — ЈФ XIII, 195—202.
256. Ramovš Fran, Dialektološka karta slovenskega jezika. MCMXXI, 72 str. — ЈФ XIII, 202.
257. Gunnarsson Gunnar, Recherches syntaxiques sur la décadence de l'adjectif nominal dans les langues slaves et particulièrement dans le russe... Stockholm. 1931, 154. 8°. — ЈФ XIII, 211—217.
258. Koschmieder Erwin, Nauka o aspektach czasownika polskiego w zarysie. Próba syntezy. Wilno 1934. XVI+240... — ЈФ XIII, 218—227.
259. Граматика српскохрватског језика за други разред средњих и стручних школа, друго издање (1934, Београд) III+1—132.
260. Вук Караџић и наша национална култура, СКГл XLI, 260—266.
261. Југословенски, СКГл XLI, 344—345.
262. Сећање на Скерлићево детињство, СКГл XLII, 129—133.
263. Други славистички конгрес 1934 год. у Варшави и Кракову, СКГл XLIII, 288—290 и 374—377.
264. Постанак прасловенске глаголске системе, Глас СКА CLXIV, 1—41.
265. Правопис српскохрватског књижевног језика према прописима Министарства просвете, треће, поправљено издање (1934, Београд) 1—219.
266. Постанак словенске глаголске системе. II Међународни конгрес словенских филолога, Księga referatów, sekcja I.
267. Ботаничка терминологија (1934, Београд) 1—72 [учешће у редакцији].
268. Хигијенска терминологија (1934, Београд) 1—86 [учешће у редакцији].
269. Око словенске културне узајамности. Из мојих сећања, Правда 6—9. I 1934.
270. Живот и књижевност, Правда 6—10. IV 1934.
271. Поводом расправе о Вуку, Идеје 20. XII 1934.
272. Још неколико речи о позоришном језику, НЈ II св. 4, 97—99.
273. Незнани јунак, НЈ II св. 4, 100—102.

Digitized by Google

274. III Међународни лингвистички конгрес у Риму, НЈ II св. 4, 108—114.
275. Опет о позоришном језику, НЈ II св. 5, 129—133.
276. [И.], Бошко, НЈ II св. 5, 134—136.
277. Дикција, НЈ II св. 6, 161 – 164.
278. Београдски стил, НЈ II св. 7, 193—200.
279. О уједначењу граматичких облика нашег књижевног језика, НЈ II св. 9—10, 257 – 260.
280. Још о туђицама, НЈ II св. 9—10, 261 – 264.
281. [Уредништво], Читаоцима, НЈ II св. 9—10, 284 – 285.
282. Нова азбука, НЈ III св. 1, 1 – 3.
283. О нашој средњешколској граматици, НЈ III св. 1, 5—11; св. 2, 37 – 44.
284. [Уредништво], Краљ Александар (некролог), НЈ III св. 2, 33.
285. [Уредништво], О једном књижевном изговору, НЈ III св. 2, 35—36.
286. У спомен и славу Вука Караџића, НЈ III св. 3, 65—71.
287. [И.], Међу, између, из и са, НЈ III св. 3, 81—83.

1935

288. Једно лингвистичко питање, ЈФ XIV, 143 – 151.
289. О реченичном акценту у каставском говору I, ЈФ XIV, 151 – 159.
290. Јозеф Вајс. Поводом седамдесетогодишњице, ЈФ XIV, 159–161.
291. Михаило С. Стевановић, Источноцрногорски дијалекат, с картом уз текст. ЈФ XIII, 1—128. — ЈФ XIV, 161—181.
292. Dr. Stjepan Ivšić, Jezik Hrvata kajkavaca. Ljetopis Jug. akad. znanosti i umjetnosti. Sv. 48, str. 47—88. С картом. — ЈФ XIV, 241 – 247.
293. Т. Маретић, НЈ III св. 4, 97—98.
294. [И.], Има ли локатива (седмог падежа) у српскохрватском језику? НЈ III св. 4, 100 – 105.
295. Стил и језик, НЈ III св. 5, 133 – 141.
296. Језик и музика, НЈ III св. 6, 161 – 166.
297. Наши учитељи: Даничић, Новаковић, Стојановић, НЈ III св. 7, 193 – 200.
298. Размишљања о језику, НЈ III св. 8, 225—229.

Digitized by Google

299. Колико се у нашем језику огледа наше народно јединство? HJ III св. 9—10, 257—264.

300. Дубровник и његово место у духовном развитку нашег народа, HJ IV св. 1, 1—8.

301. У добри час! HJ IV св. 2, 33—35.

302. [Пријатељ средње школе], Граматика у школи, HJ IV св. 3, 65—68.

303. Галички дијалекат, СДЗб VII, III+1—351 и 6 листова са факсимилима.

304. Борба око нашег књижевног језика и правописа (1935, Београд), изд. Коларчев народни универзитет књ. 11, I+1—64.

305. La limite de la syllabe et la nature du mot en serbocroate, BullAL I, 121—123.

306. L'injonctif slave en rapport avec l'origine de l'aspect du verbe slave, BullAL I, 125—128.

307. Sur l'importance des adverbes pour le système linguistique indo-européen. (Sur la morphologie des langues slaves), BullAL I, 129—133.

308. Sur le duel des langues slaves, BullAL I, 133—142.

309. De la nature du mot, Atti del III Congr. internaz. dei linguisti 227—231.

310. Se e in quanto si possa tornare a indagare l'origine degli elementi morfologici nelle lingue ario-europee, Atti del III Congr. internaz. dei linguisti 286—287; 299—301.

311. О чакавској основној акцентуацији, Глас СКА CLXVIII, 1—39.

312. Филологија и лингвистика (поводом једног јубилеја), СКГл XLIV, 29—35.

313. Око књижевног рада св. Саве, СКГл XLIV, 169—174.

314. Учешће св. Саве у стварању основа наше старе књижевности, СКГл XLIV, 175—180.

315. Вук Караџић 1787—1864, Вардар [за 1935. г.] 15—19.

316. Размишљања о језику, Правда 27—30. IV 1935.

1936

317. О реченичном акценту у каставском говору II, JФ XV, 165—169.

318. Антоан Meje, JФ XV, 184—187.

Digitized by Google

319. IV-ти Интернационални лингвистички конгрес, ЈФ XV, 187–191.

320. Галички дијалекат и питања у вези са њим, ЈФ XV, 192–215.

321. Радосав Бошковић, Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници. Библиотека Јужн. фил. 6; ЈФ XV, 1–164. — ЈФ XV, 232–246.

322. Васо Томановић, Акценат у говору села Лепетана (Бока Которска). Библиотека Јужн. филолога. Прештампано из ЈФ XIV. 1937 г. – ЈФ XV, 246–251.

323. M. Hraste, Čakavski dijalekat ostrva Hvara. Библиотека Јужнословенског филолога 8. Из ЈФ XIV. – ЈФ XV, 251–259.

324. Стална потреба, HJ IV св. 4, 97–100.

325. О грађењу нових речи, HJ IV св. 5, 120–132; св. 6, 161–165; св. 7, 193–197; св. 8, 225–233.

326. О грађењу нових речи, HJ IV св. 9–10, 257–264.

327. Наука и живот, HJ V св. 1, 1–5; св. 2, 33–37.

328. Босански језик или стил, HJ V св. 3, 65–69.

329. Учешће св. Саве и његове школе у стварању нове редакције српских ћирилских споменика, Посебна издања СКА CXIV, Светосавски зборник 1, 211–276.

330. M. Małecki i K. Nitsch: Atlas językowy polskiego Podkarpacia, RSl XII, 1–29.

331. Sur la valeur linguistique des désinences de déclinaison, IV Congrès des linguistes – Résumés de communications (1936, Копенхаген) 10–13.

332. Изводи предавања, Seminář pro slovanskou filologii University Karlovy v Praze (1936, Праг) 2–11.

333. Наша народна песма и Ф. Вишњић, Прилози проучавању народне поезије III св. 1, 14–17.

334. La linguistique balkanique aux Congrès internationaux des linguistes, Revue internationale des études balkaniques II, 167–172.

335. Ка народном просвећивању, Правда 6–9. I 1936.

336. Караџић и његово време, Правда 11–14. IV 1936.

1937

337. „Substantivum adverbiale", Mélanges offerts a Jacq. van Ginneken, 73–78.

Digitized by Google

338. Sur le développement des syntagmes adverbiaux, Mélanges offerts à Holger Pedersen, 406–408.
339. Académie Royale Serbe, Revue internationale des études balkaniques III, 291–295.
340. Богаћење језика, HJ V св. 4, 97–100.
341. Више семантике! HJ V св. 5–6, 129–135.
342. Око проучавања језика, HJ V 7–8, 193–199.
343. Језичко осећање и граматичка анализа, HJ V св. 9–10, 256–267.
344. Српска краљевска академија 1886–1936, СКГл L, 172–182.
345. Вук Караџић, СКГл LII, 321–325.
346. О Караџићеву значају, СКГл LII, 361–373.
347. Вук Караџић у развитку културе наше, СКГл LII, 452–460.
348. Дело Вуково (1937, Београд), изд. Коларчев народни универзитет књ. 32, 1–46.
349. Из славистичког летописа, JФ XVI, 184–187.
350. Напутсвенное слово, Бѣлградскій пушкинскій сборникъ (1937 Београд) V–VII.
351. Вук Караџић, Правда 6. XI 1937.

1938

352. Из Ракићевих младих дана, СКГл LV, 234–238.
353. Наука и живот, Правда 6–9. I 1938.
354. Говор на свечаном годишњем скупу СКА 7. III 1938, Годишњак СКА XLVII [за 1937. г.] 150–158.
355. [Уредништво нашег језика], У славу Вукову! HJ VI св. 1, 1–2.
356. Вук Караџић и наш књижевни језик, HJ VI св. 1, 3–24.
357. Д-р Томислав Маретић, HJ VI св. 3, 65–69.
358. Оци, очеви и оцеви, HJ VI св. 3, 69–73.
359. Вук Караџић 1787–1937, Вардар [за 1938. г.] 76–85.

1939

360. Z. Klemensiewicz, Składnia opisowa współczesnej polszczyzny kulturalnej, Polska Akademija umiejętności. Kraków 1937. Str. XIX+302. – RSl XV, 15–60.

Digitized by Google

361. Народни и књижевни језик, HJ VI св. 4, 97–102.

362. Позоришни језик, HJ VI св. 5–6, 129–137.

363. Из живота речи, HJ VI св. 7–8, 177–201.

364. Август Мусић 1856–1938, HJ VI св. 9–10, 241–243.

365. Прилози учењу о употреби времена у српскохрватском језику, ЈФ XVII, 179—189.

366. Томислав Маретић, ЈФ XVII, 218—222.

367. Hermelin Ellen, Über den Gebrauch der Präsenspartizipien von perfektiven Verben im Altkirchenslavischen. Inauguraldissertation. Uppsala 1935 XIV+154. — ЈФ XVII, 252—255.

368. В. В. Виноградов, Современный русский язык. Грамматическое учение о слове. Выпуск I. Государственное учебно-педагогическое издательство. Москва 1938. 151+II — Выпуск II. Москва 1938. 591. — ЈФ XVII, 255—260.

369. Safarewiczowa Halina, O pochodzeniu i użyciu wyrazów jeśli jeżeli w języku polskiem, Wilno 1937 XVIII+172. — ЈФ XVII, 272—276.

370. Јосиф Панчић и Српска краљевска академија, Посебна издања СКА CXXVIII, Споменице 10, 3—7.

371. Дубровник и српскохрватски живот у прошлости, СКГл LVI, 28—32.

372. Једно поређење француске и српске стилистике, СКГл LVIII, 338—341.

373. [и Ђорђић П.], Како би се могла епоха прасловенског језика временски одредити? III МКС св. 1, 11—12.

374. [и Барић Х.], Упоредни метод који се данас практикује у различним областима словенске граматике: његове добре стране и недостаци, III МКС св. 1, 20—22.

375. [и Ившић Ст., Милетић Бранко], Да ли етимолошки речник прасловенског језика треба да обухвати семантичку страну речи у историском развитку? III МКС св. 1, 23—25.

376. [и Будимир М.], Однос функције, значења и форме речи у проучавању целокупности словенске граматике, III МКС св. 1, 26.

377. Да ли систем „суфиксалности" словенског прајезика одговара, и у којој мери, индоевропском систему? III МКС св. 1, 29—31.

Digitized by Google

378. [и Ђорђић П.], Питање глаголског вида прасловенског језика, III МКС св. 1, 34.

379. [и Павловић М., Алексић Р.], Критерији за груписање промене именица и глагола у прасловенском језику и у савременим словенским језицима, III МКС св. 1, 39—42.

380. [и Голенищевъ Кутузовъ И., Радошевичъ Н.], Сложена придевска форма у прасловенском језику и њено основно значење. — Да ли је употреба два придевска вида у прасловенском природна или накалемљена? III МКС св. 1, 42—45.

381. [и Барић Х.], Разлике код заменице анафорске, атрибутске и чланске употребе, њихова терминологија и њихов значај за груписање заменица у словенским језицима, III МКС св. 1, 47—49.

382. [и Стевановић М.], Како треба груписати реченице у словенској синтакси да би то одговарало њиховим специфичним особинама глаголског вида? III МКС св. 1, 50—53.

383. [и Шкерљ С.], Постанак апсолутних глаголских конструкција (апсолутних партиципа и апсолутних герундија) у словенским језицима [на талијанском], III МКС св. 1, 54—58.

384. Под којим је условима словенски партицип постао герундиј, III МКС св. 1, 59—61.

385. [и Ившић Ст.], Уједначење синтаксичке терминологије словенских језика, III МКС св. 1, 62—65.

386. [и Милетић Бранко], Питање о сложеним реченицама словенских језика и начину њихова груписања, III МКС св. 1, 66—68.

387. Апозиција, апозитив и сродни појави у словенској реченици, III МКС св. 1, 81.

388. Издавање потпуног старословенског речника, III МКС св. 1, 83.

389. Предлог о организовању словенске филолошке и лингвистичке библиографије, III МКС св. 1, 89.

390. Питање лингвистичког атласа словенских језика, III МКС св. 1, 90.

391. Начин издавања старих језичких споменика, III МКС св. 1, 91.

392. [и Арнаутовић А.], Циљ предавања националне књижевности (љубав за књижевност, стилски осећај, упознавање корифеја националне књижевности и културних покрета), III МКС св. 1, 171—172.

Digitized by Google

393. [и Павловић М.], Да ли уџбеници за основне и средње школе треба да буду двојаки: једни за ученике, други за наставнике? III МКС св. 1, 200—201.

394. [и Милетић Бранко], Бележење дијалеката у вези са методама дијалекатског испитивања (дијалектологија — дијалектографија), III МКС св. 2, 94.

395. Уводна реч претседника извршног одбора А. Белића у IV књигу припремних радова око III Међународног конгреса слависта (место поздравног говора на Конгресу), III МКС св. 4, 5—27.

396. Стилистика и граматика, HJ VII св. 1, 1—5.

397. Стилистика у светлости женевске школе, HJ VII св. 2—3, 33—39.

398. [И.], Редак пример самосталне употребе основног предлога, HJ VII св. 2—3, 79—80.

1940

399. Стилистика у светлости женевске школе [наставак], HJ VII св. 4, 97—101.

400. Стилистика у светлости женевске школе [свршетак], HJ VII св. 5, 129—133.

401. Поводом неких Његошевих стихова, HJ VII св. 5, 134—136.

402. Оглушити се, HJ VII св. 5, 136—142.

403. Српскохрватски књижевни језик и правопис, HJ VII св. 6, 161—168.

404. Београд и књижевни језик, HJ VII св. 7, 193—196.

405. [Уредништво Нашег језика], Поводом писања о нашем књижевном језику, HJ VII св. 8, 225—226.

406. Бенешићева граматика, HJ VII св. 9—10, 257—268.

407. Говор на свечаном годишњем скупу СКА 6. III 1940, Годишњак СКА XLIX [за 1939. г.] 158—171.

408. Од Вука до Андрића, Правда 27—30. IV 1940.

409. Појединац и друштво у језичком стварању, Српски глас 28. IV 1940.

410. [и А. Жежељ], Граматика српскохрватског језика за I разред средњих школа (1940, Београд) 1—122.

411. Уводна реч поводом Вукова дана, СКГл LXI, 448—450.

412. Српскохрватски књижевни језик, СКГл LXI, 507—513.

Digitized by Google

1941

413. Друштво српске словесности, поводом стогодишњице, СКГл LXII, 118—125.

414. Педесетогодишњица Српске краљевске академије 1886 – 1936. Увод. Друштво српске словесности 1841 – 1864. Српско учено друштво 1864 – 1892. Српска краљевска академија 1886—1936, Посебна издања СКА CXVI, Споменице 7, 5 – 241.

415. О језичкој природи и језичком развитку. Лингвистичка испитивања, Посебна издања СКА CXXXIV, XIV + 1 – 655.

1945

416. О научном раду у прошлости, „20 октобар" 6. I 1945, 4.

417. Нови човек, Политика 7. I 1945, 3.

418. Јубилеј Академије наука Совјетског Савеза, Политика 16. VI 1945, 1 – 2.

419. Уређење Академије наука Совјетског Савеза, Политика 13. VIII 1945, 1 – 2.

420. Општа организација научног и културног рада у Совјетском Савезу, Политика 31. VIII 1945, 1—2.

421. Око Трста, Политика 17. IX 1945, 1.

422. Двадесети октобар, Политика 20. X 1945, 1.

1946

423. Духовна обнова, Политика 7 – 9. I 1946, 1.

424. Изазивање или казна, Политика 9. V 1946, 2.

425. Где је Француска? Политика 1. VIII 1946, 1.

426. О науци и научној мисли у нацрту Устава, Просветни преглед 1—2 (1946) 3—4.

427. Наш књижевни језик, Књижевност св. 1 (1946) 214 – 222.

428. Горки међу руским писцима, Наша књижевност св. 7 (1946) 380 – 383.

429. Јулиска Крајина (1946, Београд) 1 – 43.

430. Внутренняя и внешняя языковая форма, Известия Академии наук СССР V (1946, Москва) 3 – 4.

Digitized by Google

1947

431. Пред новим путовима, Политика 1—2. I 1947, 5.
432. Вук и Даничић, Чланци и огледи (1947, Београд) 1—214.
433. Даничић, ЛМС CCCLXI, 146—150.
434. 1847 година у нашој култури, Наша књижевност св. 5 (1947) 385—390.
435. Вук Караџић и наша народна култура (1947, Београд), изд. Коларчев народни универзитет књ. 19, 1—32.
436. Вукова прослава, Политика 1. IX 1947, 1.
437. Вук и Словени, Борба 20. IX 1947, 6.
438. Вуков дух и наша национална култура, Књижевност св. 9—10 (1947) 119—131.
439. Октобарска револуција и словенска култура, Политика 7. XI 1947, 5.
440. К вопросу о распределнии грамматического материала по главным грамматическим дисциплинам, Вестник Московского универзитета VII (1947, Москва) 15 - 22.
441. Природа языка и его изучение, Известия Академии наук СССР VI, вып. 5 (1947, Москва) 425—429.

1948

442. Вук Караџић, друго изд. (1948, Београд), изд. Коларчев народни универзитет, 1—48.
443. Савремени српскохрватски књижевни језик I део: Гласови и акценат (1948, Београд) 1—167.
444. Осврт на Вукову прославу, Народно просвећивање 2—3 (1948) 81—84.
445. О позоришном језику, Позориште 1—2 (1948) 5—8.
446. Вукова борба за народни и књижевни језик, расправе и предавања (1948, Београд) 1—279.
447. Конгрес слависта научника из свих словенских земаља у Москви, Политика 1. V 1948, 2.
448. Збирка наших епских песама на пољском језику, Књижевне новине I (октобар 1948) бр. 35, 3.
449. О пореклу језика, Политика 8. XII 1948, 4.
450. Универзитетска свечаност, Политика 23. XII 1948, 1—2.
451. Студенти и професори, Универзитетски весник 24. XII 1948, 4.

Digitized by Google

1949

452. Савремени српскохрватски језик II део: Наука о грађењу речи (1949, Београд) 1–326.

453. Вук Караџић и наша народна култура, друго издање (1949, Београд) 1–26.

454. Дело Вуково, друго издање (1949, Београд) 1–63.

455. Око наше славистике, Словенско братство III (1949) 31–37.

456. Поводом покретања овог часописа, Питања савременог књижевног језика I књ. I св. 1 (1949) 6–8.

457. О данашњим задацима књижевног језика, Билтен Удружења новинара НРС I бр. 9 (1949) 1–4.

458. О стављању запете, НЈ нс I св. 1–2, 7–23.

459. „У приповетки" и сл., НЈ нс I св. 1–2, 39–41.

460. „Знаоци"—„таоц", НЈ нс I св. 1–2, 55–57.

461. Говор поводом објављивања избора Маршала Југославије Јосипа Броза Тита за почасног члана Академијина, Гласник САН I св. 1–2 (1949) 10–18.

462. Говор на годишњој скупштини САН 3. III 1949, Гласник САН I св. 1–2 (1949) 27–34.

463. Шест стотина година Душанова законика, Гласник САН I св. 3 (1949) 339–344.

464. Одговор претседника А. Белића [на свечаном скупу поводом прославе педесетогодишњице његова рада], Гласник САН I св. 3 (1949) 367–370.

1950

465. Правопис српскохрватског књижевног језика, ново допуњено и исправљено издање (1950, Београд) 1–125+регистар 127–546.

466. Историја српскохрватског језика књ. II св. 1: Речи са деклинацијом (1950, Београд) 1–459.

467. О стварном посматрању језика, Зборник: Предавања са курса за наставнике српског језика и књижевности (1950, Београд) 32–44.

468. Језик и књижевност у средњој школи, Настава језика и књижевности 1–2 (1950) 4–6.

469. Синтаксички, морфолошки и семантички односи у језику и у граматици, Slavistična revija III бр. 3–4 (1950) 343–349.

Digitized by Google

470. О лингвистици проф. А. Белића, ЈФ XVIII, 1–37.

471. „Депрефиксација" у словенским језицима, ЈФ XVIII, 87–101.

472. Fran Ramovš, Kratka zgodovina slovenskega jezika I. V Ljubljani, pri Akademski založbi, 1936, 246. – ЈФ XVIII, 245–252.

473. Uvod u slovansko filologijo, napisal univ. prof. dr. Rajko Nahtigal, r. član Akademije znanosti in umetnosti, v Ljubljani, 1949 (изашло у серији издања под називом Univerza v Ljubljani, Humanistički oddelek Filozofske fakultete), 119. – ЈФ XVIII, 276–279.

474. Slovanské studie. Sbírka statí věnovaných prelátu univ. prof. Dr. Josefu Vajsovi. K učtení jeho životního díla. Uspořadali Josef Kurz, Matyás Murko, Josef Vašica. — ЈФ XVIII, 293—297.

475. Vatroslav Jagić. Izabrani kraći spisi. Uredio i članke sa stranih jezika preveo Mihovil Kombol. Matica hrvatska, 1948. — ЈФ XVIII, 311—313.

476. Fran Ramovš in Milko Kos, Brižinski Spomeniki. Uvod. Paleografski in fonetični prepis. Prevod v knjižno slovenščino. Faksimile pergamentov. V Ljubljani: Pri Akad. založbi MCMXXXVII, 31. ЈФ XVIII, 315—317.

477. Милан Решетар, ЈФ XVIII, 506—508.

478. Франце Кидрич, ЈФ XVIII, 519—521.

479. Напомене о данашњим задацима књижевног језика, HJ нс I св. 3—4, 75—107.

480. Поводом претходног чланка [др. Ж.: О стављању запете], HJ нс I св. 3—4, 138—141.

481. О сложеницама, HJ нс I св. 5—6, 169—177.

482. Наш одговор [поводом чланка С. П.: Негација уз „све што" и сличне изразе], HJ нс I св. 5—6, 241—243.

483. Одговор [поводом чланка С. П.: Синтаксички], HJ нс I св. 5—6, 244.

484. Језичке поуке, HJ нс I св. 5—6, 256—258.

485. Из српскохрватске синонимике, HJ нс I св. 7—8, 263—277.

486. Редак јубилеј, HJ нс I св. 9—10, 343—348.

487. Из српскохрватске синонимике II, HJ нс I св. 9—10, 355—364.

488. [Одговори Уредништва], [на питања читалаца: ражена-ражанаражна; наш судија — наше судије], HJ нс I св. 9—10, 376.

Digitized by Google

489. Српски језик и књижевност у средњој школи, НЈ нс II св. 1—2, 1—8.
490. Језичка критика, НЈ нс II св. 3—4, 71—75.
491. Језичке поуке [акценат прилога времена садашњег], НЈ нс II св. 3—4, 148—150.
492. Говор на годишњој скупштини, Гласник САН II св. 1 (1950) 5—14.
493. Говор на свечаном скупу [поводом проглашења новоизабраних академика и дописника], Гласник САН II св. 2 (1950) 243—246.

1951

494. Око нашег књижевног језика. Чланци, огледи и популарна предавања, Српска књижевна задруга, коло XLV, књ. 312 (1951) 1—348.
495. Историја српскохрватског језика књ. II, св. 2: Речи са конјугацијом (1951, Београд) 1—347.
496. Шест стотина година Душанова законика, Зборник у част шесте стогодишњице Законика цара Душана I (1951, Београд) 7—12.
497. О лингвистици у Совјетском Савезу, Књижевне новине IV (октобар 1951) бр. 40, 1 и 5.
498. О лингвистици у Совјетском Савезу [наставак], Књижевне новине IV бр. 41, 1—2.
499. О лингвистици у Совјетском Савезу [свршетак], Књижевне новине IV бр. 42, 1—2.
500. Језик и мишљење, Питања савремене књижевности и језика III књ. II св. 1 (1951) 3—11.
501. Из новије акцентуације (I), НЈ нс II св. 7—10, 227—237.
502. Његош и национална култура наша, НЈ нс III св. 1—2, 1—5.
503. [И.], Одговор на: „Идем на Институт“ или „Идем у Институт“, НЈ нс III св. 1—2, 63—65.
504. О језичким поукама, НЈ нс III св. 3—4, 73—78.
505. О научној мисли, Недељне информативне новине 1. I 1951.
506. Говор на годишњој скупштини, Гласник САН III св. 1 (1951) 1—9.
507. Говор на свечаној академији (поводом десетогодишњице Народне револуције и Дана Републике), Гласник САН III св. 2 (1951) 191—193.

Digitized by Google

1952

508. О научном раду (одломак), Борба 1—2. I 1952, 2.
509. О књижевним језицима, ЈФ XIX, 1—16.
510. Из српскохрватске акцентологије и дијалектологије, ЈФ XIX, 117—131.
511. Матија Мурко (12. II. 1861—11. II. 1952), ЈФ XIX, 237—239.
512. Из новије акцентуације (II), НЈ нс III св. 5—6, 149—153.
513. За добар књижевни језик, НЈ нс III св. 7—8, 223—225.
514. Југославија и сродне изведене речи, НЈ нс III св. 9—10, 287—290.
515. О уједначавању у књижевном језику, НЈ нс IV св. 1—2, 1—8.
516. Око језика и правописа, НЈ нс IV св. 3—4, 75—82.
517. О научном раду, Књижевне новине V (март 1952) бр. 51, 1.
518. За добар књижевни језик, Борба 28. IV 1952, 1.
519. Вук Караџић нам је показао прави пут, Борба 28. XII 1952.
520. Говор [поводом свечаног отварања Академијина дома], Гласник САН IV св. 1 (1952) 1—12.
521. Говор на годишњој скупштини, Гласник САН IV св. 1 (1952) 13—20.
522. Constant Features in Language, Archivum Linguisticum Vol. IV fasc. 1 (1952, Глазгов) 17—26.
523. О значају језичког осећања за вршење синхроничне језичке анализе, Гласник САН IV св. 2 (1952) 323.
524. О префиксима и наставцима, Гласник САН IV св. 2 (1952) 325—326.
525. Фран Рамовш (14. IX 1890—16. IX 1952), Гласник САН IV св. 2 (1952) 400—401.
526. Из сећања са путовања по чакавским крајевима, Ријечка ревија I (1952) 22—23.

1953

527. Поводом анкете о књижевном језику и правопису, ЛМС CCCLXXII, 233—237.
528. Напомене о српскохрватском правопису, Политика 20. II 1953, 6.
529. Нека питања језика и правописа I—IV, Чувар Јадрана 30. I — 20. II 1953, 230—233.

Digitized by Google

530. Напомене о српскохрватском правопису, НЈ нс IV св. 5—8, 139—148.

531. О писању великих писмена, НЈ нс IV св. 5—8, 171—174.

532. Употреба предлога *са* уз глаголе писати и сл. у одређеним значењима, НЈ нс IV св. 5—8, 197—201.

533. О састављеном и растављеном писању речи, НЈ нс IV св. 9—10, 281—295.

534. У добри час! НЈ нс V св. 3—4, 81—84.

535. Поводом расправе Ј. Вуковића „Граница слога и растављање речи на слогове", НЈ нс V св. 3—4, 118—125.

536. Говор на годишњој скупштини, Гласник САН V св. 1 (1953) 13—23.

537. Правопис српскохрватског књижевног језика, Политика 20. II 1953.

1954

538. О значају синтагма за развитак језичких појава, ЈФ XX, 1—27.

539. Академик И. Н. Мещанинов, Глагол, Москва—Ленинград, 1949, 197, 8° (Академия Наук СССР, Институт языка и мышления им. Н. Я. Марра). — ЈФ XX, 420—423.

540. Harry H. Josselson, The russian word count. Подсчет ходовых слов русского литературного языка. Detroit, Wayne University Press, 1953, 273, вел. 8°. — ЈФ XX, 434—437.

541. Poslanica predsedniku Slovenske akademije znanosti in umetnosti Dr.-ju Franu Ramovšu ob šestdesetletnici 14. septembra 1950. — ЈФ XX, 447—448.

542. Stephan Ullmann, Ph. D. D. Litt., Words and Their Use, London 1951, 108. мања 8° (у колекцији Mann and Society series). — ЈФ XX, 466—471.

543. Vigo Brøndal, Les parties du discours, Traduction française par Pierre Naert, Copenhague, 1948, 173. 8°. — ЈФ XX, 483—486.

544. Фран Рамовш (14. IX. 1890—16. IX. 1952), ЈФ XX, 577—578.

545. О кризи књиге, Књижевне новине VII (јануар 1954) бр. 3, 1.

546. Ватрослав Јагић, Политика 1. III 1954, 5.

547. Тридесет година од смрти В. Јагића, Универзитетски весник 25. III 1954, 91.

Digitized by Google

548. Бранков борбени став, Књижевне новине VII (март 1954) бр. 10, 1—2.

549. О упрошћавању поделе на слогове у српскохрватском језику, HJ нс V св. 5—6, 151—164.

550. О сложеним реченицама и сродним појавама (I), HJ нс V св. 7—8, 227—234.

551. О сложеним реченицама и сродним појавама (II), HJ нс V св. 9—10, 297—305.

552. О расправи д-ра М. Московљевића, HJ нс V св. 9—10, 326—328.

553. О синтаксичкој конструкцији са свезицом што, HJ нс VI св. 1—2, 1—6.

554. Поводом анкете о књижевном језику и правопису и састанка у Новом Саду од 8—10 децембра о. г., HJ нс VI св. 3—4, 65—73.

555. За све бољи развитак наше културе, Књижевност и језик у школи I св. 1 (1954) 1—3.

556. Из методике предавања српскохрватског језика у средњој школи, Књижевност и језик у школи I св. 4 (1954) 253—260.

557. Реченица, Књижевност и језик у школи I св. 5 (1954) 283—291.

558. О падежима са синтаксичке стране, Књижевност и језик у школи I св. 6 (1954) 357—362.

559. Говор на годишњој скупштини, Гласник САН VI св. 1 (1954) 1—13.

560. О падежној системи, Гласник САН VI св. 1 (1954) 77—78.

561. [и Храсте Мате, Вуковић Јово, Андрић Иво], О потреби израде јединственог српскохрватског правописа [изјаве], Политика 16. XII 1954.

1955

562. Serbocroat. dȁklē, Vasmer's Festschrift, 68—69.

563. Der Satz und das Syntagma im Lichte der Belgrader linguistischen Schule, Wiener slavistisches Jahrbuch IV (1955) 5—14.

564. О стручним терминологијама, HJ нс VI св. 5—6, 133—137.

565. О значају посматрања властитог језика за познавање језика уопште, HJ нс VI св. 7—10, 197—208.

Digitized by Google

566. Друштвени утицаји на развитак српскохрватског књижевног језика, НЈ нс VII св. 1—2, 1—13.

567. Значај лингвистичких студија за опште језичко образовање, НЈ нс VII св. 3—4, 65—68.

568. О глаголу са синтаксичке стране, Књижевност и језик у школи II св. 1 (1955) 1—9.

569. О сложеним реченицама, Књижевност и језик у школи II св. 2 (1955) 89—97.

570. О језичком осећању, Књижевност и језик у школи II св. 6 (1955) 411—416.

571. О значају филолошко-лингвистичке науке, ЛМС књ. 375, 135—143.

572. После састанка слависта, Борба 9. X 1955, 6.

573. Српска академија наука, Енциклопедија Југославије I (1955, Загреб) 32—41.

574. Чланци у Енциклопедији Југославије (Агрел Сигурд, Ажбот Јанош, Ажбот Оскар, Исемани Јозеф Симонијус, Асколи Грац. Изаја, Барбулеску Илије, Бернекер Ерих, Бодуен Куртене Ј. А., Бојер Паул, Бошковић Јован) I (1955, Загреб).

1956

575. О глаголима са два вида, ЈФ XXI, 1 – 13.

576. Састанак слависта у Риму, ЈФ XXI, 270 – 271.

577. Ирена Грицкат: О перфекту без помоћног глагола у српскохрватском језику и сродним синтаксичким појавама (С. А. Н. Посебна издања CCXXIII, Институт за српски језик књ. 1, Београд 1954 I – III + 234. 8°). — ЈФ XXI, 283 – 287.

578. Милка Ивић, Значења српскохрватског инструментала и њихов развој (синтаксичко-семантичка студија). С. А. Н. Посебна издања CCXXVII. Институт за српски језик књ. 2. VIII + 298. 8°. — ЈФ XXI, 288 – 291.

579. Ђуро Грубор, Аспектна значења, Rad 293, 5 – 234. — ЈФ XXI, 291 – 303.

580. О речима, Slavia XXV св. 2 (1956) 173 – 174.

581. Zur Entwicklung der Sprachrelationen, Die Welt der Slaven I св. 1 (1956) 4 – 10.

582. Говор и језик, НЈ нс VII св. 5 – 6, 131 – 139.

Digitized by Google

583. Значај рада Комисије за уједначење правописа, НЈ нс VII св. 7–10, 197–204.

584. Лѐтѐње, сѐдѐње, НЈ нс VII св. 7–10, 217–222.

585. О науци о језику у средњој школи, НЈ нс VIII св. 1–2, 1–5.

586. Наш правопис у новој обради, НЈ нс VIII св. 3–4, 65–70.

587. Значај новог правописа, НЈ нс VIII св. 3–4, 86–88.

588. A Letter in Linguistics, For Roman Jacobson (Essays in the Occasion of his sixtieth birthday), (1956, Хаг) 31–33.

589. Одговор сараднику листа „Ослобођење", Ослобођење 25. III 1956.

590. Славистика у Москви, Борба 1. VI 1956, 4.

591. Slavistika u Moskvi, Ljudska pravica 3. VI 1956.

592. Стојан Новаковић о Речнику српскохрватског језика, Политика 29–30. XI и 1. XII 1956, 6.

593. Говор на годишњој скупштини, Гласник САН VII св. 1 (1956) 1–13.

594. Говор поводом педесетогодишњице смрти Илариона Руварца, Гласник САН VII св. 2 (1956) 145–146.

595. Говор на годишњој скупштини, Гласник САН VIII св. 1 (1956) 1–8.

596. Чланци у Енциклопедији Југославије (Брант Роман Федо́рович, Брох Олаф, Бругман Карл, Будилович Антон Семенович, Будимир Милан, Кронија Артуро, Цонев Бенију, Часопи́си за језик, Даничић Ђура, Делбрик Бертолд, Державин Николај Севастијанович, Дивернуа Александар, Дилс Паул) II (1956, Загреб).

1957

597. Договор о правопису, Политика 1–3. I 1957, 7.

598. Отварање Првог конгреса југословенских слависта, Књижевност и језик IV св. 5–6 (1957) 163–170.

599. Уводна реч, Живи језици I св. 1–2 (1957) 1–3.

600. О природи језичког испитивања, Зборник за филологију и лингвистику I (1957, Нови Сад) 7–13.

601. О глаголах, имеющих два вида, Beogradski međunarodni slavistički sastanak 15–21. IX 1955 (1957, Београд) 483–484.

602. Старословенски језик, НЈ нс VIII св. 5–6, 125–127.

Digitized by Google

603. Једна научна и практична потреба, HJ нс VIII св. 7 – 10, 201 – 204.

604. О језичкој природи и језичком развитку. Лингвистичка испитивања књ. II [ауторефераг], Гласник САН IX св. 2 (1957) 134.

605. Наш правопис у новој обради, Недељне информативне новине 6. I 1957, 8.

606. Идеја о заједничком правопису стара је више од сто година, Вечерњи вјесник 26. VIII 1957, 85.

607. Конгрес слависта, Борба 8. IX 1957, 6.

1958

608. О језичкој природи и језичком развитку. Лингвистичка испитивања књ. I, друго издање (1958, Београд) 1 – 358.

609. Падежная система и происхождение предлогов, JФ XXII, 1 – 17.

610. Природа и происхождение существительных субъективной оценки, JФ XXII, 131 – 139.

611. Каков был характер лексических взаимодействий славянских литературных языков в разные периоды их истории? IV МКС, 5 – 6.

612. Какова была структура слога в праславянском языке? IV МКС, 11 – 12.

613. Когда возникла полная форма прилагательных и какое было ее значение в праславянском и древнеславянских языках? IV МКС, 12 – 13.

614. Каково было видовое значение глагольных основ в праславянском языке? IV МКС, 14.

615. Каковы основные задачи сравнительного изучения интонации предложения в славянских языках? IV МКС, 17 – 18.

616. Существовало ли балто-славянское языковое и этническое единство и как следует его понимать? IV МКС, 18.

617. Как вы относитесь к вопросу о возможности построения лингвистического атласа отдельных групп славянских языков или славянских языков в целом? Каково должно быть построение такого атласа? IV МКС, 21 – 22.

618. Отражают ли и в какой мере диалекты отдельных славянских языков племенные языки? IV МКС, 24.

Digitized by Google

619. Каково значение диалектных данных для построения исторического синтаксиса отдельных славянских языков? IV МКС, 25.
620. Периодизација српскохрватског језика, ЈФ XXIII, 3–15.
621. О значају западног штокавског говора за историју српскохрватског језика, ЈФ XXIII, 69–75.
622. Поводом језичких испитивања и излажења нашег часописа, НЈ нс IX св. 1–2, 1–4.
623. Два значајна подухвата словенске науке, НЈ нс IX св. 3–4, 81–85.
624. Јединство новог правописа, НЈ IX св. 5–6, 145–147.
625. Периодизација српскохрватског језика, Књижевност и језик V св. 4–5 (1958) 161–170.
626. [Одговор на анкету листа „Младост"]: Како сам постао оно што сам данас? Младост (Београд) 17. IX 1958.
627. Нови правопис, Борба 8. VI 1958, 10.
628. Говор на годишњој скупштини 30. VI 1958, Годишњак САН LXIV [за 1957 г.] 135–143.
629. Чланци у Енциклопедији Југославије (Дучић Нићифор, Ђерић Василије, Ђорђевић Пера, Филологија у Срба, Фортунатов Филип Фјодорович, Францев Владимир Андрејевич, Гиљфердинг Алекс. Фјодорович, Григорович Виктор Иванович, Грим Јаков, Халански Ј. Михаило) III (1958, Загреб).

1959

630. О нашој славистици, Борба 1–3. V 1959.
631. Увод, стр. VII–XXXIX: Речник српскохрватског књижевног и народног језика књ. I, А–Богољуб (1959, Београд) CXIX +694.
632. Редакција Речника српскохрватског књижевног и народног језика.
633. О језичкој природи и језичком развитку. Лингвистичка испитивања књ. II, Посебна издања САН CCCXX, 1–183.
634. Поводом Ракићева језика, НЈ нс IX св. 7–10, 217–219.
635. Говор на годишњој скупштини, Годишњак САН LXV [за 1958 г.] 114–118.
636. Српска академија наука у 1959 г., Недељне информативне новине 11. I 1959.
637. [и Мате Храсте, Радован Лалић], Нови правопис улази у живот [мишљења о правопису], Недељне информативне новине 1. III 1959.

Digitized by Google

1960

638. Лингвистика, Политика 1—3. I 1960, 5.
639. Чланци у Енциклопедији Југославије (Јастребов Иван Степанович, Јастребов Николај Владимирович, Јацимирски Алекс. Иванович, Језик, Јесперсен Ото, Јефтимије патријарх) IV (1960, Загреб).

При састављању ове библиографије, због краткоће времена, узимани су у извесним случајевима само постојећи библиографски подаци о раду проф. Александра Белића, без провере на самим његовим чланцима и делима. Ради избегавања непотпуности и недоследности у навођењу изостављане су неке библиографске појединости: врста рада (приказ, оцена), приложене карте, слике, формат издања, напомена да ли неки рад представља само прештампавање одн. извод из другог, претходно штампаног рада, и сл.

Поред наведених радова, у потпуну библиографију проф. Александра Белића улазе многобројна литографисана универзитетска предавања, издавана пре Другог светског рата, затим кратки прикази и оцене у библиографским одељцима првих бројева Јужнословенског филолога, краћи извештаји и говори, штампани у издањима Српске академије наука, одговори на питања у издањима неких иностраних конгреса које ова библиографија није забележила, различите редактуре и учешће у редакцијама, као и све оно до чега се приликом састављања ове библиографије није успело доћи. Библиграфија проф. Александра Белића биће касније увећана и извесним материјалом који за његова живота није изишао из штампе, а који је био припремљен у потпуности или делимично.

Надајмо се да ће током времена бити извршене све потребне исправке и допуне, у чему се са захвалношћу очекује помоћ и других научних радника и поштовалаца проф. Александра Белића.

И. Г.

Digitized by Google

ИНФИНИТИВ ИЗА ПРЕДЛОГА *À* И *DE* КАО ДОПУНА ФИНИТНОМ ГЛАГОЛУ У ФРАНЦУСКОМ ЈЕЗИКУ

УВОД

Инфинитив у француском језику, и поред многих студија које постоје о њему, представља још увек посебно занимљив предмет за проучавање. Два су главна разлога била да прићем једној од његових сложених употреба. Први је што објашњења у досадашњим студијама посвећеним том питању не задовољавају у много чему; други — који је последица првог — што у нормативним граматикама постоји у том погледу крупан недостатак.

Појава конструкције *препозиционалног инфинитива* (тј. инфинитива иза предлога), изгледа ми, представља у суштини резултат једне заједничке, и у исто време основне, тенденције глаголских облика уопште. Та синтаксичка веза *само извесног броја предлога* (у савременом француском: à, de, après, par, pour, jusqu'à) и инфинитива имала би, дакле, у основи ону општу особину заједничку свим глаголским облицима — особину да на посебан начин изрази *време*. Узимајући за главни задатак да из те перспективе проучим дате конструкције, било је неизбежно да ограничим свој предмет и да тренутно оставим по страни оне мање замршене делове препозиционалног инфинитива.

Предмет нашег проучавања биће, према томе, допунски препозиционални инфинитив иза предлога *de* и иза предлога *à*:

j'hésite à y aller;
je me contente de vous voir;
je vous prie de faire cela;
je suis obligé de partir;
je vous oblige à partir;
je vous oblige de partir.

Digitized by Google

Треба одмах напоменути да традиционално формулисање (мада је у наслову рада намерно задржано) није сасвим исправно. Дате конструкције могу служити као допуна не само финитном већ и инфинитном глаголском облику (инфинитиву, герундију и партиципу).

Није случајно што и најбоље граматике француског језика дају непотпуна и врло замршена објашњења у погледу употребе инфинитива иза предлога *de* и *à*. Тешкоћа је одавно залажена и у много махова истицана. Далеко би нас одвело навођење места где су, било поједини граматичари, било истраживачи, подвлачили ту тешкоћу. Биће довољно навести шта у том погледу каже наш познати романист П. Скок (*Pregled francuske gramatike*, II, стр. 78): „Prema današnjem francuskom jezičkom uzusu vrlo je često teško utvrditi značenje ovim predlozima kad stoje pred infinitivom. Isto je tako teško otkriti razloge zašto se upotrebljava jednom *de*, a drugi put *à*". Може се рећи да је сасвим разумљиво што састављачи граматика нису ни могли пружити неко општије правило, јер се оно на основу досадашњих студија — ма колико многе од њих биле значајне — није могло ни извести.

Природа појединих глагола захтева да се прелази постављени оквир и да се размотре и случајеви наизменичности препозиционалног и *чистог инфинитива* (тј. инфинитива без предлога, односно *0*-инф.). Јер, као што треба објаснити зашто се и кад употребљава иза извесних глагола инфинитив с предлогом *à*, а иза других с предлогом *de*, исто тако треба објаснити не само могућност њихове наизменичности иза прилично великог броја глагола него и могућност њихове алтернације с чистим инфинитивом:

à/de: je m'amuse à lire — je m'amuse de lire;
à/0: je prétends à le voir — je prétends le voir;
de/0: j'espère de le voir — j'espère le voir;
à/de/0: j'aime à voir — j'aime de voir — j'aime voir.

О тој страни питања је такође много расправљано, а нарочито о алтернацији *à/de* иза извесног броја глагола: *commencer*, *continuer*, итд. Али се ни ту није дошло до поузданог објашњења. У расправама, као и по граматикама, постоје углавном три различита гледишта:

1) Нема никакве разлике у значењу између двеју конструкција, па се обе могу равноправно и употребљавати.

Digitized by Google

2) Разлике има; — по једнима она је стилистичке, а по другима синтаксичке природе.

3) Обе конструкције нису подједнако употребљаване: један од предлога је уз извесне глаголе чешћи, а други ређи, и као такав на путу да изађе из употребе иза датог глагола.

Иако свако од ових гледишта садржи у себи део истине, ипак се ниједно од њих не може у потпуности прихватити. Најозбиљнији им је недостатак тај што нигде није одређено услед чега постоји, односно не постоји, разлика између *de*-инфинитива и *à*-инфинитива, било у случајевима алтернације било у случајевима њихове опште употребе, то јест тамо где алтернација није ни могућна *(je me prépare à sortir; je vous approuve de le faire)*.

Такво стање потиче можда највише отуда што су многи истраживачи испитивали управо оне глаголе иза којих се већ одавно *de*-инфинитив и *à*-инфинитив не разликују ни по значењу ни по функцији (нпр. *commencer à faire* и *commencer de faire*). Сасвим је разумљиво што се онда, и поред најсуптилнијих и најапстрактнијих објашњења, није могло доћи до поузданијег тумачења у погледу употребе датих конструкција. Постоји, међутим, знатно већи број глагола иза којих се и у случајевима алтернације *à*/*de*-инфинитива може лакше открити разлика у значењу, те би било боље да се пође од њих. Али, најбоље ће бити ако се пође од оних глагола иза којих допунски *à*-инфинитив и *de*-инфинитив не могу бити у алтернацији.

Број студија и разних већих и мањих написа посвећених општој употреби ових двеју конструкција препозиционалног инфинитива упућује јасно на то да је питање и важно и сложено. Нема сумње да ће поред већ наговештених проблема искрснути и низ других. Они ће се нарочито моћи запазити кад се покаже шта је у том погледу досад урађено и у ком су правцу поједини истраживачи усмеравали своја испитивања, до каквих су закључака долазили и шта су пропуштали. Тако се, на пример, обично стиче утисак да је у питању само мањи број глагола иза којих стоје дате конструкције као допуна. Колики је стварно тај број и да ли се он, и до које мере, може и одредити — не стоји нигде.

Уочавајући многа одступања и неподударности у употреби предлога *de* и *à* чак и код истог писца, ма које епохе, а још више између разних писаца, истих или различитих епоха, пришао сам исцрпнијем проверавању њихове примене у појединим делима,

Digitized by Google

односно текстовима, старије и савремене епохе француског језика. Кад се има у виду да је овде крајњи задатак испитивање једног синтаксичког обрта у модерном француском, а још више кад се имају у виду значајна — али још недовољно распрострањена извесна савремена гледишта и правци у синтакси и науци о језику уопште — могло би се очекивати да ће се ово испитивање проћи сваког обазирања на ближу и даљу прошлост. Али, мада сам настојао да историјски развитак ових конструкција изнесем што краће, остао сам стално у уверењу да се оне без историјске перспективе не могу поуздано разматрати. Наравно, историјска је страна овде више служила као средство.

Најзад, за проучавање овог особито важног синтаксичког склопа било је потребно проучити: 1) природу инфинитива; 2) природу управног глагола; и 3) међусобни однос та два облика изражен једним од поменутих предлога, односно њиховим одсуством (*préposition zéro*). То су три главне стране основног задатка — задатка који има ову двојаку сврху:

1) *Теоријско-лингвистичку:* одређивање *општих тенденција* у примени датих конструкција и одређивање једне заједничке опште тенденције препозиционалног инфинитива у целини.

2) *Практично-граматичку*: пружање грађе потребне за давање *основних правила* и грађе која би, у извесном смислу, надокнадила празнину која постоји у познавању примене ових синтаксичких обрта.

Digitized by Google

ПРВИ ДЕО

Les moyens dont dispose la grammaire historique ne permettent jamais de décrire d'une manière vraiment continue la courbe suivie par l'évolution.

A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale.*

О ИНФИНИТИВУ У ЛАТИНСКОМ И О ПРЕПОЗИЦИОНАЛНОМ ИНФИНИТИВУ

I

О инфинитиву у латинском језику постоји велики број студија. Већина њих има за предмет употребу тог облика у делима појединих писаца. Друге су општијег карактера и у њима је проучен латински инфинитив у краћем или дужем раздобљу[1]. Али, ма колико да су разноврсни, сви ти радови имају заједничку особину да полазе од првобитне природе инфинитива у старијим епохама индоевропских језика, понављајући углавном оно што је пре једног века доста исцрпно показао Ф. Боп[2] — да је инфинитив облик глаголске именице у зависном падежу. То тумачење које је касније посебно обрадио Јоли[3], а затим прихватио Делбрик[4] и остали, има особити значај. Прво, оно је и данас опште заступано; друго, оно је допринело да се укорени схватање да је инфинитив све до данас остао претежно именичке природе.

---

[1] Неколико таквих дела поменуо је Пероша у Уводу своје студије (P. Perrochat, *Recherches sur la valeur et l'emploi de l'infinitif subordonné en latin*, p. X, Notes Bibliographiques, 3).

[2] Franz Bopp, *Vergleichende Grammatik* III, 2te Aufl., 1861, 249—331; в. нарочито 271—282.

[3] Julius Jolly, *Die Geschichte des Infnitivs im Indogermanischen*, München, 1873.

[4] B. Delbrück, *Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen*, II, 440 и след.

Digitized by Google

Настанак инфинитива, односно „окамењавање" глаголске именице у извесном падежу, води у прошлост која је вероватно стара колико и епоха индоевропске језичке заједнице у којој је настао бар мањи број инфинитива[1]. Поļ мишљењу многих научника процес такве транспозиције обављао се посебно у каснијој историји сваког језика — услед чега су природне и разлике у његовом образовању[2]. Неки опет сматрају да у индоевропској језичкој заједници није још ни било инфинитива[3].

Било је потребно бар оволико указати на учење о настанку инфинитива не зато да би се на размимоилажења између појединих гледишта о постанку тог облика гледало као на неки оштар спор у лингвистици[4], већ да би се боље истакло оно што је многим истраживачима послужило да дођу до праве хипертрофије супстантивске природе инфинитива и да, захваљујући таквом схватању, објасне и препозиционални инфинитив као једну чисто супстантивску творевину.

Има још два разлога који су допринели да се инфинитив у латинском сматра као супстантив.

Први је: што се тај облик могао јавити у улози субјекта, објекта и предиката. И заиста, тачно је да у таквим реченичким улогама инфинитив *може* бити изразито именичког значења; али мислим да му се ни тада не сме приписати права супстантивска природа: *non cadit invidere in sapientem* (Cicero, Tusc, 3, 21)·

---

[1] K. Brugmann, *Kurze Vergleichende Grammatik der Indogermanischen Sprachen*, II, 352: „Dieser Schritt geschah bei einigen nomina actionis schon in uridg. Zeit". Исп. о истом и B. Delbrück, нав. дело, стр. 451.

[2] K. Brugmann, нав. дело, стр. 480: „Dagegen fällt die Erstarrung der Kasus von Nomina actionis zu Infinitiven der Hauptmasse nach in die Zeit der einzelsprachlichen Entwickelungen, woher die grossen Verschiedenheiten in der Bildung des Infinitivs zwischen den verschiedenen Sprachzweigen kommen". Видети и B. Delbrück, нав. дело, стр. 451.

[3] A. Meillet et J. Vendryes, *Traité de grammaire comparée des langues classiques*, 2e éd., Paris, 1948, стр. 339: „L'indo-européen ... ne paraît pas avoir possédé d'infinitif. La catégorie de l'infinitif s'est développée indépendamment dans chacune des langues".

[4] Чини ми се да би се овде сасвим оправдано могло имати на уму начелно гледиште које је проф. Марузо тако јасно изложио на једном месту у својој *Лингвистици:* „Il faut donc renoncer à l'idée qu'en faisant l'histoire d'une grande famille de langues, comme la famille indo-européenne, nous trouverons dans l'ancêtre lointain, dans le vieil indo-européen, un type de langue primitive ... L'indo-européen était un descendant, tout comme le français d'aujourd'hui: il ne représente qu' une étape dans l'évolution des langues" (J. Marouzeau, *La linguistique ou science du langage*, 3e éd., Paris, 1950, стр. 100.

Digitized by Google

carere hoc significat (1, 88)[1]. Шта му све недостаје за то, видеће се мало ниже кад буде реч о својствима која тај облик чине изразито глаголом. Узгред, треба подвући да и све врсте речи у латинском, као и у осталим језицима, могу добијати такве улоге у реченици, што никако не значи да су им то битне особине (Исп. у српском: „Шта више вреди његово *јесам* него моје *нисам*?"; „Он има *хоћу*, али нема *могу*").

Други разлог због којег се инфинитив сматра супстантивом био би: што уз њега може стајати извесни детерминатив као и уз супстантив: *quibusdam totum hoc displicet philosophari* (C. Fin. 1, 1); *me hoc ipsum nihil agere delectat* (De or. 2, 24); *meum intellegere nulla pecunia vendo* (Petron. 52, 3)[2]. Само такво грађење именица је врло ограничено и налази се код писаца који су били под јаким утицајем грчког језика. Иначе увек, кад се изоставе грецизми, инфинитив је у латинском битно глаголске природе[3], било да је у улози субјекта, објекта или предиката. Његова се глаголска особина најјасније испољава у његовој најширој примени — то јест онда кад стоји као допуна неком глаголу: *volo, possum, scio, cogito, delibero, permitto, consentio, erubesco, timeo ... facere*. Таква се употреба временом све више распростирала и обухватала све већи број глагола, који су на тај начин постајали „непотпуни". Однос управног[4] глагола и њему допунски употребљеног инфинитива није увек исти, те се његовом проучавању прилазило с различитих становишта. При томе су дати глаголи сврставани у већи број разних категорија, а најчешће према њиховој семантичкој сродности[5].

Мерило према којем би се управни глаголи могли поделити у две веће групе, почивало би на *односу временског збивања* између радње управног глагола и радње изражене допунским инфинитивом. Остављајући синтаксичарима латинског језика да овакву поделу усвоје или одбаце, покушаћемо да их у том смислу и разграничимо. Сасвим је разумљиво да наш задатак овде

[1] R. Kühner, *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache*. Satzlehre, I, 2te Aufl., стр. 664.

[2] Исто, стр. 666.

[3] Perrochat, нав. дело, XIII — XV.

[4] Термин управни глагол (verbe introducteur, verbe régissant) узимам чешће него остале, али због његове честе употребе у току рада, прибегавам каткад и другим (нпр. термину финитни глагол).

[5] Видети нпр. код Кинера (Kühner, нав. дело, стр. 669).

Digitized by Google

и не може бити да их дајемо исцрпно; пре свега, то би било и преопширно с обзиром на велики број самих глагола који су се могли допуњавати инфинитивом.

A. Verba agendi

1. *хтети — volo, nolo, malo, praefero;*
   желети — cupio, concupisco, desidero, expeto, opto, ardeo;
   тежити — intendo, contendo, tempto, festino, laboro;
   терати — ago, cogo, subigo, impello;
   заповедати — iubeo, praecipio, mando, dico;
   захтевати — postulo, expostulo;
   молити — precor, supplico, imploro;
   опомињати — moneo, hortor, dehortor;
   саветовати — suadeo, persuadeo, dissuadeo;
   наменити — decerno, destino;
   пристати — consentio, concedo.
2. *praestat, interest, refert, restat, oportet, necesse est,* итд.

B. Verba acti

1. *дивити се — admiror, miror;*
   радовати се — gaudeo, delector, laetor;
   очајавати — despero;
   жалити — doleo;
   срдити се — indignor, irrito;
   презирати — sperno, contemno, dedignor, aspernor;
   стидети се — pudeo, erubesco;
   чудити се — miror, admiror;
   ужасавати се — abominor;
   гадити се — fastidio;
   патити — gemo;
   заморити се — defetiscor, fatisco.
2. *pudet, piget, taedet, delectat, placet, displicet.*

Digitized by Google

Да између једне и друге групе глагола не постоји нека одсечна граница није потребно нарочито истицати. Додиривања, местимична преливања и подударања неизбежна су и при оваквој подели, а она потичу и због семантичког осцилирања појединих глагола. Али, овде није ни била намера да се повуче нека апсолутна граница тамо где је она сваком синтаксичару довољно позната као илузорна, већ да се укаже на две главне тенденције у датој синтаксичкој вези.

Према истом мерилу могли би се разграничити и придеви иза којих долази инфинитив као допуна (peritus pugnare, avidus cognoscere, итд.). Али, с обзиром да је у таквим случајевима вредност инфинитива иста као и после неког глагола[1], а и прегледности ради, они су изостављени у овом раду. Из истих разлога изостављене су и именице иза којих долази инфинитивска допуна *(audacia est, confidentia est, habere facultatem, итд.)*[2].

Инфинитив је могао стајати иза прилично великог броја глагола[3]. С друге стране, иза извесног броја њих, могла је место инфинитива стајати и подређена реченица. То је нарочито карактеристично за *verba dicendi* и *verba sentiendi*. На тај начин инфинитив се налазио у сталној утакмици с личним глаголским облицима. Ово је једна од значајних околности које су утицале на саму природу инфинитива. Он ће се услед тога налазити на путу да придобије више особина финитног глагола[4], и да развије особито богату временску систему[5]. У сваком случају инфинитив се, верујем, ни у латинском није осећао као падежни облик именице. Он је, кад се изоставе грецизми, увек изразито глаголске природе. На то довољно упућују ове његове особине:

---

[1] Говорећи о вези *peritus pugnare* Риман (Riemann, нав. дело, стр. 502) каже: „L'infinitif a dans ce cas la même valeur et le même emploi qu'après un verbe à mode personnel".

[2] A. Draeger, *Historische Syntax der lateinischen Sprache*, II, стр. 380—403.

[3] В. примере код Draeger-a, *Historische Syntax der lateinischen Sprache*, II, 292 и след. као и азбучни списак овећег броја код Juret-a, *Système de la Syntaxe latine*, 2e éd., 458—459.

[4] Perrochat, нав. дело, XV: „à partir du moment où il (тј. инфинитив) est conçu comme un verbe accompagné d'un sujet, il tend à prendre une valeur de plus en plus précise et à se rapprocher des formes personnelles du verbe".

[5] То јест: *scribere, scripsisse, scripturum esse; scribi, scriptum esse, scriptum fuisse, scriptum iri; scriptum habuisse.* — Видети O. Riemann, нав. дело, 267—274 и 476—478.

Digitized by Google

1) што може бити у активу или пасиву;
2) што има глаголску рекцију;
3) што му се атрибутивска одредба изражава адвербом;
4) што изражава глаголски вид;
5) што изражава време.

О последњој његовој особини, која је најчешће сасвим порицана[1], требало би говорити нешто више. Али како план рада захтева да се то учини касније (в. II део) засад је довољно напоменути да ће управо та особина овде служити као основица за испитивање употребе датих конструкција препозиционалног инфинитива у француском језику.

II

Инфинитив у латинском стоји врло ретко иза предлога. И тамо где се јавља он је дошао по узору на грчки. У таквим случајевима његова супстантивска природа може да нам изгледа јача неголи глаголска. То је такође, поред већ напоменутих разлога, могло навести многе да у романском препозиционалном инфинитиву виде чисто супстантивску творевину[2]. Заиста, где не долази никаква одредба, пре би се рекло да је реч о правим супстантивима: *multum interest inter dare et accipere* (Sen. De benef. 5, 10, 2). А још се више та особина запажа у примерима где је грчко *τὸ* надокнађено показним или присвојним придевским заменицама *hoc, istud, illud, meum, tuum, nostrum:* Pl. *Curc.* 180 *totum amare hoc;* Cic. *Fam.* 15, 15, 2 *ut ipsum vinci contemnaret;* 2, 9 *non dolere istud;* Petron. 52, 3 *meum intellegere nulla pecunia vendo.*

Међутим ни у тим правим грецизмима — било чистог, било препозиционалног инфинитива — глаголска вредност инфинитива није нимало избледела: Cic. *De fin.*, 2, 13 *inter optime valere et gravissime aegrotare nihil interesse* — где атрибутивска одредба није адјектив већ адверб (*optime, gravissime*); Nigid. Fig. b. Gell. 11, 11, 1 *inter mendacium dicere et mentiri* — где објекат *(mendacium)*

[1] W. Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprache*, III, 23: „Der lateinische Infinitiv ist eine den Präsensstamm zu Grunde legende flexionslose Bildung, die die Handlung ohne Rücksicht auf Person und Zeit, also rein abstrakt ausdrückt".

[2] F. Brunot, *Histoire de la langue française*, I, 4e éd., 246—247; W. Meyer-Lübke, нав. дело, 23—26, писац је ипак опрезнији у том погледу; K. Sneyders de Vogel, *Syntaxe historique du français*, 207 и след.; A. Sechehaye, *Eléments de Grammaire historique*, III стр. 62.

Digitized by Google

показује да *dicere* има глаголску а не супстантивску рекцију. Има још нешто због чега се мора мислити пре на глаголску страну таквих инфинитива, а то је да, иако ретко, постоје и инфинитиви перфекта у истој употреби: Ovid. *Heroid.* 7, 164 *quod crimen dicis praeter amasse.*

Оно што нарочито треба подвући јесте да ни у тим, по грчком узору створеним конструкцијама, — иначе ретким[1] — не могу у случају препозиционалног инфинитива стајати сви предлози, него само *inter*, и ређе *praetar*, *ab*, *in*. Ова би констатација требало да буде од великог значаја за тумачење даљег развитка дате конструкције у свим романским језицима. Она нас пре свега наводи да се укаже на исправку једног мишљења, често понављаног, да је препозиционални инфинитив у романским језицима наследник онаквог препозиционалног инфинитива у латинском језику, о којем је досад била реч.

Романски препозиционални инфинитив не би, дакле, могао бити наставак ни проширење једне крајње књишке творевине, већ конструкције каква је никла у говорном народном латинском. Он је, истина, тешко продирао у књижевни језик, и свега да нам се очувао један такав пример из епохе класичног латинског. То је онај познати пример код Лукреција: *ad sedare sitim fluvii fontesque vocabant (De rerum natura,* 5, 945). Иако усамљен, овај пример је веома драгоцен; мислим да у њему заиста треба видети весника конструкције која ће се касније, у романској епоси снажно проширити, без обзира што ће код познатих латинских писаца наћи ретког одраза.

Од прворазредног значаја треба да буде чињеница да у тој новој етапи већ не стоје уз инфинитив предлози *inter*, *praeter*, *ab* него други: *pro*, *ad*, *de*, *sine*. У колико се и нађу они први, њих треба свакако сматрати онаквим какви су били и у ранијој употреби — чистим грецизмима и продужавањем књишке традиције. Ако сам овако строго одвојио два типа препозиционалног инфинитива, то још не значи да је између њих постојао потпуно непремостив јаз. Напротив, међусобног додиривања и утицаја морало је неминовно и даље бити.

---

[1] E. Wölfflin, *Der substantivierte Infinitiv*, in *Arch. für lat. Lex. und Gr.*, III, 90 — где је писац констатовао да је могућност супстантивирања инфинитива мала: *amare*, *credere*, *dolere*, *esse*, *intellegere*, *mori*, *nolle*, *posse*, *ridere*, *sapere*, *scire*, *velle*, *vivere*, и у њима види претече француског супстантивног инфинитива: *être*, *pouvoir*, *vouloir*, *savoir*, итд.

Digitized by Google

Примери препозиционалног инфинитива који су доле наведени узети су из поменуте Велфлинове студије. Они би се донекле могли и увећати на основу многобројних студија о језику појединих писаца касније и хришћанске епохе[1]. Августин је, ако се држимо Велфлина, свега једанпут употребио предлог *in* испред инфинитива и то у значењу *ad: tendit in non esse.* Примери за *ad* и *de* овде ће нас посебно занимати: *ut ad non esse tendant; ad non esse pergit; quod attinet ad non videre; ad non latere pertinet; ad habere oculos et non videre pares sunt; ut perveniatur ad semper vivere; cum veneris ad bibere, accede.* Од примера које је Велфлин дао за остале предлоге навешћу све за *de: de facere et pati; de iacere; loquimur de vivere et vita; propositio est de inesse.* Треба напоменути да се овај број не би могао проширити на основу прегледаних студија о језику појединих хришћанских писаца. Број текстова које сам у ту сврху прочитао релативно је мали, те не би ниуколико значило да се у посебним и исцрпним истраживањима примери *de-* инфинитива не би могли увећати; али, то би био предмет једне посебне студије.

О томе који су случајеви препозиционалног инфинитива одраз народне, односно говорне и живе употребе, а који чисто књишки, или тачније речено вештачки, показује најбоље историјски ток и данашње стање романских језика — најпоузданији пут за познавање тенденција народног латинског[2] у којему су се свакако зачеле дате конструкције препозиционалног инфинитива.

Појава романског препозиционалног инфинитива у правом смислу приписује се ипак првобитној романској фази, изузев појединце, који за *de*-инфинитив држе да се појавио касније[3], мада му ни они нису могли ближе одредити време постанка. Начин на који је настао препозиционални инфинитив показан је у свим историјским граматикама романских језика[4]. То јест: латинска уобичајена конструкција предлог+герунд утицала је да

[1] В. нпр. H. Rönsch, *Itala und Vulgata*, 430.

[2] A. Meillet, *Esquisse d'une histoire de la langue latine*, 239: „C'est... par la grammaire comparée des langues romanes que se définit le „latin vulgaire"; c'est seulement en observant les résultats auxquels ont abouti les tendances que l'on en peut constater à coup sûr l'existence". Навео и Perrochat, *Recherches sur la valeur et l'emploi de l'infinitif en latin*, XXIV.

[3] E. Gamillscheg — Kjellman, *La construction de l' infinitif...* in *Zeitschrift für franz. Sprache und Lit.*, XLII, 6—8, стр. 150—57.

[4] E. Bourciez, *Eléments de linguistique romane*, § 120.

Digitized by Google

се појави и конструкција предлог + инфинитив утолико пре што су два облика функционално била сродна и што је општа употреба овог другог све више расла. Дакле *ad cantandum* је послужило као аналошки узор за стварање обрта *ad cantare*.

Препозиционалном инфинитиву иза предлога *ad* поклањана је досад знатно већа пажња, и њему су, као што ће се касније видети, посвећене разне студије. Исто тако он се сматра старијим од *de*-инфинитива. За *de*-инфинитив треба, поред већ напоменутог, истаћи још и то да већина научника држи да је он ипак творевина „преисторијске" епохе, то јест првобитне романске фазе[1] — мада се није досад нарочито инсистирало на ближем одређивању његове појаве.

Поред дела посвећених инфинитиву у француском, о којима ће даље бити исцрпније говора, указао бих овде на две—три студије.

Гамилшег је у краћој, малопре поменутој расправи поводом Кјелманове студије, покушао да покаже, на основу неколико примера у сардском[2], да се *de*-инфинитив морао најпре јавити иза супстантива *(cupiditas acquirendi > cupiditas de acquirendo > cupiditas de acquirere)*, а и касније од *ad*-инфинитива, пошто, како сматра Гамилшег, румунски није ни знао за конструкцију *de*-инфитив[3]. Међутим и на основу она неколика примера код Велфлина могло би се допустити да је *de*-инфинитив у романским језицима могао исто тако настати најпре и иза глагола: пример *loquimur de vivere* није сасвим случајан. С друге стране, зар није током историјског развитка *de*-инфинитив могао постатиређи и бити сасвим потиснут личним глаголским обликом[4]? У сваком случају Мајер-Липке даје неколико примера *de*-инфинитива и у румунском[5].

Норбергова расправа[6] представља ако не сасвим поуздан пут, а оно бар врло привлачну хипотезу о томе како је инфинитив какав је могао бити у говорном језику, вршио утицај на конструкцију герунда и како се тај утицај одразио у текстовима познолатинског. Према Норбергу излази да су писци, чувајући

[1] W. Meyer-Lübke, нав. дело, 417 (§ 389).

[2] E. Gamillscheg, нав. место, 152.

[3] E. Gamillscheg, нав. место, 153.

[4] I. Bacinschi, *L'infinitif et les moyens de son remplacement*, Bucarest, 1946.

[5] Meyer-Lübke, нав. дело, 417, 502.

[6] D. Norberg, *Syntaktische Forschungen auf dem Gebiete des Spätlateins und des frühen Mittellateins. Der Präpositionale Infinitiv*. Uppsala, 1943.

Digitized by Google

се народског *ad*-инфинитива, ишли у другу крајност и изостављали тај предлог и испред герунда — обрта сасвим класичног[1]. На основу тога писац је закључио да је *ad*-инфинитив тек у VII веку морао бити опште заступљен у говорном језику[2].

Ерингина запажања у погледу односа *ad* + герунд и *à* + инфинитив[3], иако недовољно прегледна, садрже местимично врло корисних погледа. Из бојазни од опширности, не могу улазити у претресање ни тих, а ни оних страна које ми се чини да би требало друкче осветлити. Али, пошто ће углавном о истим питањима бити даље речи, поводом других опширних студија, морам рећи да сам посебно поменуо ову Ерингину расправу и због тога што је писац, иако узгредно, на једном месту истакао да предлог у таквом склопу може да обележи и време[4].

Постанку и развитку препозиционалног инфинитива посветили су пажњу многи научници. Али, они су се претежно трудили да покажу *како* је настао тај синтаксички склоп, *како* се распростирао. Оно што би и у том погледу имало да се дода биће изложено у поглављу *Настанак de-инфинитива постериорности* (стр. 171). Али ни тада то неће представљати главну страну мог задатка, који се састоји у томе да се покажу *временске функције* препозиционалног инфинтива, и да се одговори *зашто* су дате конструкције настале и *зашто* су се тако снажно могле проширити. Директних одговора на та питања није досада ни било у правом смислу. Оно што је, више узгред, истицано у том погледу могло би се свести на овакво тумачење: препозиционални инфинитив је настао из тежње за што јаснијим изражавањем[5].

---

[1] Исто, стр. 225: „Ich betrachte also die Konstruktion *habeo licentiam ambulandum* als einen Hyperurbanismus, der dadurch entstanden ist, dass man mit allzu grossem Eifer die Präposition *ad* in *habeo licentiam ad ambulare* zu melden suchte". — Исп. и претходне стране, нарочито 223—224.

[2] Исто, стр. 210, 212.

[3] S. Eringa, *L'infinitif français avec à et ses rapports avec le gérondif latin*, in *Mélanges Salverda de Grave*, 1933, 71—85.

[4] S. Eringa, нав. дело, стр. 79: „Cette tendance à remplacer les cas obliques du gérondif par des formes prépositionnelles est analogue à celle qui consiste à placer près des substantifs une préposition pour marquer plus exactement le lieu, *le temps* (подвукао В. Д.), la cause, etc".

[5] D. Norberg, нав. дело, 213: „Der Einfluss der Gerundialkonstruktionen und das Streben nach Deutlichkeit sind also, wie ich glaube die Ursachen dafür, dass man in der Volkssprache zu dem reinen Infinitiv die Präposition *ad* hinzuzufügen begann".

Digitized by Google

У суштини то је тачно, али се из тога још не види куда је усмерена таква тежња, односно у чему се управо састоји та јасноћа.

Друкчије стоји ствар кад су у питању радови и студије који се односе на неку од датих конструкција у француском језику. Њима, без обзира колико би стајали у складу или ишли у раскорак с гледиштем које сам стекао о датом питању, морам дати више места.

ПОВОДОМ ДОСАДАШЊИХ РАДОВА О ПРЕПОЗИЦИОНАЛНОМ ИНФИНИТИВУ У ФРАНЦУСКОМ ЈЕЗИКУ

А. РАДОВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА СТАРОФРАНЦУСКИ ЈЕЗИК

Сложеност конструкције препозиционалног инфинитива одавно је привлачила пажњу многих истраживача. Она их је приморавала у исто време да се ограниче било на једну крађу епоху, било чак на известан број дела неког писца, или само на неколико глагола који захтевају употребу инфинитива с предлогом. Иако сви ти радови представљају корисне предлоге или корисне покушаје, иако многи од њих илуструју *како* је текло с употребом препозиционалног инфинитива, они имају као један општи и готово заједнички недостатак, на који сам већ указао поводом две-три поменуте расправе, што не додирују *узрок* постанка те конструкције а ни одговор на питање *зашто* је баш тако морало бити у погледу саме примене датих конструкција? На тај начин су главне тенденције ових обрта, уместо да се покажу јаснијим — постале још замршеније. Затрпавано све више гомилом регистарских података о самој употреби препозиционалног инфинитива иза предлога *de*, *a*, *por*, односно њиховим изостављањем (тј. употребом *0*-инфинитива) у старофранцуском, питање је постало још замршеније кад су дошли слични радови који су имали за предмет примену истих конструкција у следећој етапи француског језика, тј. у средњем француском. На тај начин оно је у целини заиста давало утисак да се ван регистровања и не може ништа више ни постићи, то јест да се неке опште и основне законитости у њиховој примени не могу ни утврдити. То је можда и разлог да се не врше и даља испитивања у том истом смеру и на подручју једне шире епохе.

С обзиром да у класичном латинском тако рећи и нема препозиционалног инфинитива, с обзиром да га и позни латински

Digitized by Google

пружа у врло малом броју, било је природно што су се крајем прошлог века први исцрпнији радови о том питању односили на текстове старофранцуског, а то утолико пре што је наука о овом језику већ увелико била одмакла. Била су још два разлога за то: 1) број текстова најстаријег периода старофранцуског није неограничен, па би се сами примери дали у целини пребројати и тако упоредити; 2) анализом најстаријих текстова, најпре би се сагледала права природа датих конструкција и стекли јаснији погледи о њима уопште. Било тако или не, конструкцијама препозиционалног инфинитива у старофранцуском посвећено је више радова.

На основу резултата до којих су дошли поједини истраживачи — а то ће се касније видети још боље — горњи би се разлози дали овако критиковати: прво — текстови ипак не пружају примере за сваки глагол који се *стварно* могао допунити неком од конструкција инфинитива; друго — конструкција је, несумњиво, доста старија и од првих текстова старофранцуског, те се на прикупљеним примерима она неће ни ухватити у својој првобитној природи. Па и поред тога, тај пут проучавања био је оправданији него — каквих је случајева било касније — да се приступи објашњењу тих конструкција у савременом француском језику, занемарујући период од десет столећа, у којима су нам језичко стање и развитак добро познати.

Како треба прићи томе релативно великом броју студија различитог домашаја, а и различите вредности? С обзиром да су све оне сличног и претежно регистарског карактера, биће их најбоље размотрити хронолошким редом и на тај начин истовремено показати и њихову развојну линију.

Раније је поменут један разлог због којег је потребно исцрпније се задржати на досадашњим студијама. Али поред њега има и других. Први: што је потребно имати један преглед оног што је досад урађено; други: што се и у најугледнијим историјским граматикама редовно указује на те студије и тако стиче утисак да оне садрже и потпуно објашњење[1]; трећи: што нарочито поједина места изискују критичко посматрање — нарочито она која су могла послужити као основ каснијим, често погрешним

[1] F. Brunot, *Histoire de la langue française*, I, 247, белешка 1; W. Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen*, III, 539.

Digitized by Google

објашњењима, која се међутим и данас сматрају још као тачна. То значи да ће се у таквим случајевима расправљање односити истовремено и на нама савремена схватања. Тамо где су извесна објашњења, односно тврђења, већ очевидно застарела за данашње опште схватање, неће бити потребно ни заустављати се.

Први од таквих радова, Вулфов, иако носи наслов о употреби инфинитива у старофранцуском уопште[1], представља у ствари прилог за познавање допунског инфинитива с предлогом *à*, с предлогом *de*, а и без предлога. Текстови које је Вулф анализирао припадају најстаријем периоду старофранцуског — до половине XII века.

Није редак случај да се и данас заступа гледиште да су се романски језици у постклasичној, па чак и дуго у литерарној епоси, лишили многих предности које је имао латински и тако постали „примитивни" и „сиромашнији". Такво се гледиште раније још више заступало, и Вулф није усамљен кад каже да „латински, постајући романски, напушта сјајне положаје" и да ће тек „уз нове напоре, и то непотпуно, повратити од изгубљене снаге"[2]. То нас „осиромашавање" овде занима само у односу на инфинитив. Према наведеном месту, а и према гледишту многих каснијих синтаксичара, и све до у наше време, инфинитив је на преласку латинског у романски изгубио од свог богатства, тј. од своје богате системе каква је била у латинском[3].

Добија се утисак као да се одједанпут појавио један тако рећи *језички вакуум* и да су се романски језици нашли у невољи будући лишени многих изражајних средстава, односно многих облика. Међутим такав вакуум није ни могао постојати у живим говорима из којих су се даље развили поједини романски језици. Напротив, говорни је језик увек живео пуним животом, и никад није престајао да буде средство за споразумевање.

У новим условима, у времену нестајања друштвеног поретка класичне епохе, говорни латински језик ишао је својом развојном

---

[1] F. A. Wulff, *De l'emploi de l'infinitif dans les plus anciens textes français* (thèse). Lunds Univ. Arsskrift, XI, 1874.

[2] F. A. Wulff, нав. дело, стр. 19—20.

[3] Слично тврди и Пероша (Perrochat, нав. дело, стр. 230): „En face de la richesse du latin classique en formes composées et simples de l'infinitif, nous ne trouvons plus qu'une forme simple". Мало ниже писац упућује на Мејеа (A. Meillet, *Esquisse*... p. 261, 257—265) у намери да подвуче „упрошћавање глаголског система у романској епоси".

Digitized by Google

линијом, примајући наравно и даље разне утицаје и носећи собом и даље мене условљене историјским развитком. Али, да је при том увек полазио од већ дотле у њему створених средстава, показују одреда многе синтаксичке новине чији корен често налазимо одражен чак и у књижевним делима класичне епохе. И у измењеним друштвеним приликама, говорни језик је морао наставити да живи својим дотадашњим животом служећи се и развијајући их и даље, без икаквог прекида, свим ранијим средствима. Уколико, на пример, не сретамо у неком формално истом облику траг латинског инфинитива футура, да ли то још мора да значи да су га се романски језици стварно и лишили — и тако постајали оскуднији од латинског? Мислим да нису: њега су постепено потиснула друга средства од којих је једно — инфинитив с предлогом *ad*.

Вулф даље истиче да је инфинитив презента у пасиву нестао. Из било које историјске синтаксе француског језика видеће се да се и данас заступа то схватање. Такво тврђење је међутим обично покоравање формалној страни. Јер, латински облици *amare* и *amari* представљају различите категорије глаголског стања — управо као и у савременом *aimer* и *être aimé*[1]. Овде је важно истаћи да је латински инфинитив актива дао романски инфинитив актива, а да је латински инфинитив пасива био потиснут *новом перифразом:* инфинитив *esse*+*партицип перфекта*. Према томе, не може се рећи да се романски лишио једног средства, иако је тај облик формално нестао: **essere amatu, -a* > *être aimé, -ée* су још јачи и још изражајнији начин да се искаже исто стање пасива као у латинском.

Слично се може рећи и за инфинитив перфекта *-isse* који је потиснут опет новом перифразом: *habere*+партицип перфекта, односно *esse*+партицип перфекта. И то показује како су се, већ у латинском, постојеће тенденције све више снажиле. Оне су сасвим природно дошле до изражаја у стварању нове временске системе инфинитива у романском — односно до потискивања појединих облика из системе латинског инфинитива. Понекад, морфолошки сасвим друкчија конструкција, као што је то случај с препозиционалним инфинитивом, није уочавана као нов облик

[1] Да и не говоримо о другим могућностима где и сам облик инф. презента актива може да има значење пасива: ce vin est prêt à boire (в. Kr. Nyrop, *Grammaire historique*, VI, стр. 217).

Digitized by Google

који је потиснуо старији. Тако је, претпостављам, врло рано *ad*-инфинитив вршио функцију која је умногом била слична латинском инфинитиву футура *(consentio facere : consentio facturum (esse) : consentio ad facere).* Исту је функцију, само једним делом и нешто касније, могао добити и *de*-инфинитив *(permitto facere : permitto facturum (esse) : permitto de facere).*

За своја излагања о историјском развоју инфинитива Вулф се угледао на Јолиеву студију[1]. Он је особито привржен, да је тако назовем, *теорији смене* глаголске и супстантивске природе инфинитива. Према том схватању, иначе и данас врло распрострањеном, инфинитив је у индоевропској заједници био супстантив, у латинском глагол, у старофранцуском — супстантив, а у модерном француском опет глагол[2].

Романски инфинитив, према таквом гледишту, припада фази у којој је инфинитив имао већ претежно супстантивску природу[3]. То потпуно повођење за супстантивском природом инфинитива навело је Вулфа да у препозиционалном инфинитиву види један падеж. При том је сам предлог, као у германским језицима, носилац „етимолошке падежне вредности", тј. дативске[4].

Међутим, то би се упоређење романског и германског инфинитива с предлогом могло допустити само уколико би се односило на романски *pro* и *ad*-инфинитив. Јер, у германским језицима долази у обзир један предлог, а у романским их има више, где свега два поменута могу имати „дативско" значење. (Вулф и не покушава да објасни зашто се таква конструкција у романским језицима могла појавити иза осталих предлога: *de, sine, per,* итд.). То, истина, није ништа необично, јер се и у најновије време често подвлачи сличност романског и германског препозиционалног инфинитива. Стварност упућује, међутим, да се тај став исправи. Романски препозиционални инфинитив је израна добио такве могућности какве су остале непознате германском.

Полазећи од именичке природе инфинитива, Вулф је у допуни *O*-инфинитив видео очувану дативску вредност тог облика, а у препозиционалном извесно појачање да се она и даље очува тамо

---

[1] J. Jolly, *Die Geschichte des Infinitivs im Indogermanischen.*

[2] Исп. код Вулфа стр. 52—53.

[3] Исто, стр. 53: *„nulle part la substantification de l'infinitif n'est devenue aussi complète que dans les langues romanes."*

[4] Исто, стр. 21.

Digitized by Google

где је била почела да бледи. И то гледиште, које је истицано још пре њега[1], могло би да се прихвати да су романски језици остали једино на употреби предлога *ad* и *pro* (*per*).

Могућност употребе и још неколико других предлога даје довољно основа да се морају тражити друга објашњења. Али, чак и без тога, има се довољно разлога за сумњање у очуваност падешке вредности *0*-инфинитива. Јер, мислим, да се ни у старофранцуском инфинитив у тој употреби уопште није осећао као датив: *Deus nos vint salver* (Alexis, 11) где *salver* не показује више ништа од дативске вредности (тј. не подудара се са српскохрватским обликом *спасењу*). Такво се дативско осећање изгубило још пре литерарне латинске епохе, у којој се инфинитив осећао као глагол[2].

Али, ни Вулф не види исти случај истицања дативског значења у примени сваког препозиционалног инфинитива. На то га је нагонила стварна употреба те конструкције и на тај се начин и нехотично морао удаљити од начелно прихваћеног шематизма у погледу схватања опште природе и историје инфинитива. Самони тада не даје никакво објашњење, већ просто констатује да је инфинитив „сам по себи" тражио појачање помоћу предлога[3]. Сем тога, писац посебно сврстава остале глаголе у још две групе. У једну групу ставља оне после којих би дативска вредност допунског инфинитива била нешто слабија („l'énergie casuelle moins bien conservée"), као иза: *faire, laisser, comander, mander, rover*. У другу групу[4] глаголе после којих инфинитив зависи више од предлога него од управног глагола („infinitif sous le régime d'une préposition").

Примери су терали Вулфа да се сâм поколеба у својој изразито јакој привржености схватању да је инфинитив у ствари само супстантив, чак и да се изричито од њега огради[5]. Противреч-

[1] F. Bopp, *Vergleichende Grammatik*..., III, 2-го изд., 249—331.

[2] Perrochat, нав. дело, стр. XIII.

[3] Исп. код Вулфа стр. 60.

[4] Исто, стр. 60—64.

[5] Исто, стр. 60: „Là, c'était l'infinitif qui, de soi, demandait le renforcement d'une préposition (*à* ou *pour*) conservatrice de l'énergie casuelle (dative). Cette fois au contraire, l'infinitif n'a plus d'initiative, pour ainsi dire, et c'est plutôt la préposition (à, de, en, par, pour) qui régit l'infinitif, à peu près comme s'il était un nom. Je ne dis aucunement, bien entendu, qu'il s'agisse encore ici d'infinitifs substantivés; cependant on se convaincra facilement aux exemples que bien souvent il est difficile de décider si tel infinitif doit être considéré comme une forme verbale ou comme une forme nominale".

Digitized by Google

ности које избијају тако у Вулфовом тумачењу биће сасвим разумљиве кад се има у виду не само замршеност питања већ и жеља да усклади начелна и општа схватања о историјском развитку инфинитива с једне (која су и данас на снази), и сопствена запажања с друге стране.

Од посебног је значаја закључак који је Вулф дао у погледу сразмере у употреби допунског *à*-инфинитива и *de*-инфинитива у старофранцуском. Према њему је *de*-инфинитив врло редак[1].

Регистровање примера *à*-ифинитива и *de*-инфинитива у релативно малом броју текстова није могло пружити неке поуздане резултате. То се нарочито лако види кад се пажљивије упореде с примерима које су нашли други истраживачи проширујући број текстова[1a].

Золтман се у својој дисертацији[2] ограничио на *à*-инфинитиву у намери да размотри његова различита значења. Анализирао је 19 текстова, од којих осам истих које и Вулф. И Золтман види у инфинитиву именицу чија се флексија надокнађује предлогом и тако добија препозиционални инфинитив[3]. Ипак он нешто више подвлачи и глаголску страну тог облика[4], а значење предлога сматра пуним. Када побија Вулфово тумачење („одржавање падежне снаге"), он даје у ствари исто објашњење. Инфинитив иза предлога *à*, по његовом мишљењу, обележава правац, смер радње изражене управним глаголом.

---

[1] Исто, стр. 67 „les passages où figure à faux la préposition *à* sont beaucoup plus nombreux que ceux où la préposition *de* est admise contre l'étymologie, quoique j'aie fait de mon mieux pour enrichir ce dernier groupe". — Термин *à faux* и *contre l'étymologie* којим се Вулф служи не треба да унесу пометњу; реч је о обичној допуни управних глагола помоћу конструкције *de*-инфинитив и *à*- инфинитив.

[1a] Управо у том, и једино у том смислу заслужује да се спомене Лахмундов рад (A. Lachmund, *Ueber den Gebrauch des reinen und des präpositionalen Infinitiv im Altfranzösishen*) иначе врло кратак, свега 34 стране. Писац је анализирио преко 30 текстова.

[2] H. Soltmann, *Der Infinitiv mit der Präposition à im Altfranzösischen bis zum 12 Jahrhundert* (Rom. Studien, I).

[3] Soltmann, 361: „Wie sich in der Nominaldeclination Genitiv und Dativ zum Nominativ und Accusativ verhalten, so der präpositionale Infinitiv zum reinen, mit der Unterschiede allein, dass hier die Präpositionen nicht so oft zu blossen Casuspartikeln herabsinken, sondern wirkliche Präpositionen bleiben".

[4] Исто: „ Der Infinitiv war in der Französischen Sprache von Anfang an ein Substantiv, mit besonderen verbalen Eingeschaften ausgestattet".

Digitized by Google

Схватајући значење предлога у пуном смислу латинског *ad*, Золтман је глаголе чија је допуна *à*-инфинитив поделио на већи број раздела и подраздела[1]. Он је тако одвеh материјализовао значење предлога *à*, али тешко да је увек у праву. По њему су, на пример, глаголи *aprendre, prometre, entendre, conduire, amener* у групи А где „предлог показује просторно или временско кретање". Мислим да се *à* чак ни функционално, а још мање по значењу, не разликује од оног *à* уз инфинитив који долази иза глагола *s'abandoner, doner, se livrer* (из групе В где му писац даје вредност „дативске партикуле"). Да видимо то на примерима узетим код Золтмана. Најпре из групе А:

Rou III, 9765 *Le Mans li prametent a rendre;*
Tr. 10218 *N'ont mal apris a endurer;*
Rou, II, 3346 *E cil de Normandie a bien ferir entendent;*
Rol. 46 *Ne nus seiuns conduit a mendeier;*
Ch. Ly 5928—29 *avoit Amene a son droit conquerre.*

Затим из групе В:

Ben. II, 37354 *Tuit s'abandonent a morir;*
Ben. II, 28926 *Son quor dona a Deu servir;*
Tr. 23871—72 *Por lui se livrent a martire A detrenchier e a ocire.*

На даљој се критици Золтманове поделе не бих смео више ни задржавати, јер би ме одвела одвеh далеко. Задовољимо се бар још једном напоменом да таква подела, иако умногом има оправдања, не помаже нимало у разграничавању *à*-инфинитива и *de*-инфинитива. То се лепо види и из самих Золтманових примера у којима се обе допуне често налазе иза истих глагола, и то по свим групама. Золтман није ни покушао да тражи

[1] Та подела на главне групе изгледа овако:

A. Die Präposition bezeichnet eine raümliche oder zeitliche Bewegung.
B. Die Präposition hat den Werth der Dativpartikel.
C. Die Präposition ist modal und hat die Bedeutung von *pros.*
D. Die Präposition ist modal und hat die Bedeutung von *secundum.*
E. Die Präposition hat die Bedeutung von *usque ad.*
F. Die Präposition hat consecutiven Werth.
G. Die Präposition dient zum Ausdrucke einer Zielbestimmung.
H. Schwanken zwischen Ziel-und Zweckbedeutung.
I. Die Präposition dient zum Ausdrucke einer Zweckbestimmung.

Digitized by Google

разлику између значења двеју допуна у случајевима њихове алтернације, иако их је код њега знатан број (32).

Шилер је у свом раду (H. Schiller, *Der Infinitiv bei Chrestien*) регистровао употребу инфинитива на извесном броју дела песника Кретјен де Труа. Инфинитивска допуна иза предлога *à* и *de* обухвата две трећине његовог рада. Мада претежно регистарског карактера, рад садржи и извесна запажања — која, истина, не доносе ништа ново у поређењу с ранијим. И за Шилера је основно да је инфинитив претежно супстантивске природе[1]. Препозиционални инфинитив је заменио: герундиум, супин, партицип футура, чисти инфинитив и конјукционалну реченицу и на тај се начин његова употреба све више снажила током историје романских језика.

Старофранцуски, по њему, није имао никаквих сталних правила у погледу употребе двеју допуна, — насупрот савременом француском где су се та правила сасвим усталила[2]. Шилер је у том погледу противречан кад у даљем излагању примећује, с правом, да и у савременом језику постоји колебање и да оно није „уклоњено чвршћим правилима"[3].

У погледу саме сразмере двеју конструкција Шилер сматра да је *à*-инфинитив све више уступао место *de*-инфинитиву. То исто је, још од Вулфа, истицано и тако се, углавном и данас сматра. Осим тога Шилер, као и остали, истиче да је *de*-инфинитив већ знатно надмоћнији. До таквог закључка је дошао зато што није одвајао при упоређењу *de*-инфинитив после безличних глагола. Јер, ако изоставимо овај последњи начин употребе *de*-инфинитива, онда ћемо видети да између броја глагола са *à*-инфинитивом и оних са *de*-инфинитивом постоји мање-више равнотежа (*de*-инфинитив : *à*-инфинитив = 57 : 52). Надмоћност *de*-инфинитива била би, према томе, врло мала, чак и у самим Кретјеновим делима.

---

[1] В. код Schiller-a стр. 4 – 5.

[2] Исто, стр. 14: „Das Altfranzösische hatte noch keine so festen Regeln für die Anwendung des reinen und präpositionalen Infinitivs, wie es im Neufranzösischen der Fall ist. In der alten Sprache konnte zum grossen Theile der Infinitiv mit der Präposition stehen, ohne dass dadurch ein Bedeutungsunterschied verbunden war".

[3] Исто, стр. 27: „Dieses Schwanken zwischen de und à ist aber keines wegs im Neufranzösischen vollständig durch feste Regeln aufgehoben worden, da sich auch heut noch Verben finden, welche eine doppelte Construction zulassen: bald den Infinitiv mit *de*, bald denjenigen mit à".

Digitized by Google

Зергел је у свом раду[1] анализирао више од двадесет текстова, односно дела, из XII и XIII века. Рад му је опширан, али и доста непрегледан. Његова вредност почива у обиљу регистрованих примера, а у теориском се погледу не разликује од претходних радова ове врсте.

Зергелова веома подробна подела управних глагола у оквиру сваке од трију главних могућности (*0*-инф., *à*-инф., *de*-инф.) не садржи никаквих покушаја у погледу утврђивања општих тенденција датих допуна. Као и његови претходници, Зергел није пропустио да нагласи како је *de*-инфинитив прилично скучен у старофранцуском, а да се касније развијао „врло често" на рачун *à*-инфинитива и *0*-инфинитива[2]. Статистички преглед који ћу дати мало даље показаће, поред осталог, и то да *de*-инфинитив није био тако ограничене употребе, а следећа табела (II) ће омогућити да се види како се он није развијао на рачун *à*-инфинитива. Било је, истина, и таквих могућности, али их је било исто толико и обрнутих. Само се ни један ни други случај не може узети као нека шире заступљена појава, а још мање — као нека законитост.

ПРЕГЛЕД УПРАВНИХ ГЛАГОЛА И ЊИХОВИХ ИНФИНИТИВНИХ ДОПУНА У СТАРОФРАНЦУСКОМ ЈЕЗИКУ

Да би се имао јаснији преглед глагола који се у старофранцуском јављају с неком од датих допуна, послужиће следећи списак састављен на основу прикупљених примера Золтмана-Шилера, Лахмунда[3] и Зергела о чијим је радовима било досад говора. Узео сам у обзир и случајеве одступања нађене у делима XII и XIII столећа а која сам анализирао у ту сврху[4].

Разлози због којих пружам овај преглед биће довољно јасни из самих закључака који ће бити дати на основу њега. Али су ипак потребне и неколике претходне напомене:

---

[1] J. Sörgel, *Über den Gebrauch des reinen und des präpositionalen Infinitivs im Altfranzösischen* (Romanische Forsch. XIV).

[2] Стр. 267: „Das Gebiet des Infinitivs mit de in Abhängigkeit vom Verbum ist im Altfranzösischen ein ziemlich beschränktes, und eine Erweiterung desselben ist in den benutzten Texten nicht zu bemerken. Nur insoweit zeigt sich schon seine spätere Beliebtheit, als er sehr oft statt des reinen Infinitivs oder des Infinitivs mit à eintritt".

[3] A. Lachmund, *Über den Gebrauch des reinen und des präpositionalen Infinitivs im Altfranzösischen* [Diss.]. Schwerin, [1878].

[4] Видети на крају анализирана дела.

Digitized by Google

1. При анализи текстова узео сам у обзир само једночлане глаголе. Све врсте вишечланих глагола изоставио сам из разлога о којима сам већ говорио[1].

2. Изоставио сам и безличне (униперсоналне) глаголе због тога што две Кјелманове опширне студије располажу исцрпним статистикама о инфинитивској допуни иза те врсте глагола[2], и што они представљају посебно питање.

3. Супстантивирани инфинитив се понаша у улози допуне као и сваки други супстантив те га и не узимам у обзир.

4. С повратним глаголима нисам овде поступио онако као у савременом француском. Наиме, нисам посебно обележавао да ли се његова допуна подудара или не с допуном обичног (неповратног) њему одговарајућег глагола. Уосталом, у рубрици *допуне* представљене су све нађене могућности.

Истих сам се начела држао и приликом претресања сабраних примера код поменутих истраживача. Неколико случајева намерно сам изоставио због тога што се у њима погрешно схватила употреба допуне.

Да би преглед био што мање гломазан, изоставио сам индикације о томе који је истраживач забележио коју допуну. Уколико затреба, примери се могу наћи у једном од поменутих радова. Било је, према томе, потребно истаћи посебно само оне глаголе за које сам нашао неко одступање и дати бар по један пример за онај тип допуне који се не налази ни у једној од студија.

Табела I. Управни глаголи и њихове инфинитивске допуне у старофранцуском

глагол	допуна	глагол	допуна
aatir	de	acompagnier	à
abaissier	à	acoragier	de
abandoner (s')	à, de	*acorder (s')*	de
acesmer (s')	de	acostumer (s')	à, de
acheminer (s')	à	acupler	à
acoillir	à	adrecier (s')	à

[1] В. напред стр. 93.

[2] В. даље о Кјелмановим (Kjellman) радовима, стр. 118.

Digitized by Google

глагол	допуна	глагол	допуна
affermer	à	avancer (s')	de
affiancier	à	aveir	à, 0
afichier (s')	de	baillier	à
afier (s')	à, de	celer (se)	à, de
aidier	à, de, 0	cerchier	à
aimer	à, de, 0	cesser	a, de, 0
aisier	à, de	chalongier	à
ajoster	à	chastier	de
aler	à, 0	*comander*	à, de, 0
alier	de	comencier	à, de, 0
aloser (s')	de	conduire	à
amener	à	conjurer	à, de
amonester	à, de	conoistre	à
amordre (s')	à	conreer (se)	à, de
angoissier (s')	de	consacrer	à
apaisier (s')	de	conseillier (se)	à, de
apareillier (s')	à, de	consentir	à
apeler	à	contendre	à, de
apenser	de	contenir (se)	de
aporter	à	convertir	à
aprendre	à, de, 0	convier	à
aprester (s')	à, de	conveitier	à, 0
aprochier (s')	à	corre	à, 0
aramir	à	creanter (graanter)	à
argüer (s')	de	creindre (se)	à, de, 0
arester	de	crever (se)	à
asembler (s')	à, 0	deduire (se)	à
asener	à	*defendre*	à, de
aseürer	à, de	deignier (se)	de, 0
asseoir (s')	à, de, 0	delaier	de
astenir (s')	de	deliter	à
atendre	à, de	demander	à, 0
atiser	à	demorer (se)	à, de, 0
atiteler	à	deporter (se)	à
atorner (s')	à, de	descendre	à
atraire	à, de	desesperer	de
aüser	à, 0	*deservir*	à, de

Digitized by Google

глагол	допуна	глагол	допуна
desirer	à, de, 0	esforcier (s')	à, de
despiter	à	esgarder	à
destiner (se)	à	*esgarer*	de
destorber	à, de	esjoïr (s')	de
destreindre	à, de	eslire	à, de
detrier	de	esmaier (s')	à, de
dire	de	esmer	à
doctriner	à	espleitier (s')	de
doner	à, de, 0	espoënter	de
doter	à, de, 0	esprendre	à, de
duire	à, de, 0	essaiier	à, de
eissir	à, 0	establir	à, de
empeindre (s')	à, de	estancher	de
emprendre	à, 0	estorcier (s')	de
enchargier	à	estrangler (s')	de
encliner (s')	à	estre	à, 0
encombrer (s')	de	estriver	à, de
encomencier	à	esveillier	à
encoragier	à, de	esvertuer (s')	de
endurer	à	faillir	à, de
enformer	à	faire	à, 0
engresser (s')	de	feindre (se)	de
enhatir	de	fiancier	à
ennoiier (s')	à, de, 0	fier (se)	de
enorter	de	finer	de
enseignier	à, 0	*forcer (se)*	de
enseler	à	fraindre (se)	à, de
entalenter	de	guarder (se)	à, de
entendre	à, de	guarir	de
enticier	de	guarnir (se)	à, de
entremetre (s')	de	gueiter (se)	de
envaïr	de	guerpir	à
enveier	à, 0	haïr	à, 0
envier	de	haster (se)	de
eschever	à	humelier (s')	à
escondire (s')	à, de	joïr	de
escrire	à	jugier	à

Digitized by Google

глагол	допуна	глагол	допуна
jurer	à, de, 0	prendre (se)	à, de, 0
laissier	à, de, 0	presenter (se)	de
lassier (se)	de	prester	à
lever	à	prier	de
livrer (se)	à, de, 0	prometre	à, de
loer	à, 0	*proposer*	de
maintenir	à	querre	à, 0
mander	à, 0	raprester (se)	de
meler (se)	de	*recomencier*	à, de
membre	de	recreire	de
menacier	à, de	redoter	à, 0
mener	à, 0	refaire (se)	de
metre	à, 0	refuser	à
moveir (se)	à, 0	*remaindre*	à, de, 0
nomer	à	remuer	de
nuire	à	rendre (se)	à
oblier (s')	à, de	reneier	à
offrir (s')	à	*repairier*	à, de
oïr	à, 0	repentir (se)	de
oser	à, 0	reposer	à, de
ostagier	à	requerre	à, de
otreier (s')	à, de, 0	resforcier (se)	de
ovrer	à, de	resortir (se)	de
parfaire	de	retorner	à, 0
parforcier	à	*retraire*	à
parler	de	revirer	à
passer	de	retravailler (se)	à
pener (se)	à, de	rover	à, 0
penser	à, de, 0	saillir	à, 0
pleidier	de	saoler (se)	de
plevir	à	saveir	à, de, 0
poeir	à, 0	sazier (se)	de
porchacier	de	seeir	à
porparler	à	sejorner	à, de, 0
porpenser (se)	de	*sembler*	à, de, 0
porter	à, 0	semondre	à, de
preisier	à, 0	sermoner	de

Digitized by Google

глагол	допуна	глагол	допуна
servir	de	tolir	à, 0
sofrir	à, de, 0	torner	à, de, 0
solacier (se)	de	traire	à, de
solever	à	trametre	à, 0
sopleiier	à	travaillier (se)	à, de
sormonter	de	trover	à, 0
suffire	à	vanter (se)	de
suzmetre (se)	à	veeir	à, 0
taire (se)	de	veer	à
tarder (se)	à, de, 0	venir	à, de, 0
taster	à	viser	à
tendre	à	vivre	de
tenir (se)	à, de	voer	à
tenser	de	voleir	à
tirer	à		

Као што је већ поменуто, текстови које сам у ову сврху испитао потврђују у огромној већини налазе ранијих истраживача. Извесна одступања су сасвим природна и за сваки нађени случај наводим по један пример[1]:

s'acorder, de — En dementiers pristrent li Grizois conseil que il avoient a faire si *s'acorderent d'envoir* en fuerre par le pais entor Achillès (Tr., 60; § 88).

aidier, 0 — Cantés, je vous *aiderai voir*, et cascuns dou pain nous donra (Av., 3, 55—56).

atiser, à — Por ce se tint en itel guise que ele mieus le duc *atise a croire* que mout soit irie (Ch., 18, 573—75).

se contenir, de — Comment a lui *me contenoie de pensser*, quant je nel veoie (Ch., 24, 753—54).

defendre, à — Les anciens sages qui de philosofie parlerent nous *defendent a mener* nostre vie ociousement et sanz labour (Tr., 1, 10—11).

[1] Први број у заградама означава страну, следећи редове, односно стихове — уколико то није друкчије означено. За скраћенице видети на крају дела која сам анализирао.

Digitized by Google

deservir, à — Et ensi porons saver la vie as maintes gens qui *n'ont pas deservi a morir* (Tr., 108, 26—27).

deservir, de — Sire, vous estes biaus et preus, ce dient tuit, la Dieu merci: si *avriiez* bien *deservi d'avoir* amie en si haut leu (Ch., 3, 60—63).

eschever, à — Et est en la condition dou malade que il *eschieve a prendre* ce qui li peut torner a santé (Tr., 161, 20).

esgarer, de — Dame, dist Namles, tant m'avés honoré *De vos respondre sui* trestols *esgaré* (Aspr., 86, 2674—75).

se forcer, de — De ceaus de Troie devés savoir que mout *se force chascuns de bien faire* (Tr., 22, §30).

laissier, de — Or voi je bien certainement que en vos n'a point de savoir et trop estes plaine de fol hardement, quant vos tel chose m'aves dite, qui me racontés les fables que vos songiés et si quidiés que por ce *laisse de porter* mes armes (Tr., 126, 19—23).

passer, de — Le jour passent d'eulx esgarder (Pir., 3, 57).

proposer, de — Et *proposerent de commencier* la guerre si tost comme leus et tens en fust (Tr., 19, 13—15).

recommencier, à — La septime *recommença A parler* (Mar., 7, 187—8).

remaindre, 0 — Lor quatre deu *remesent estraier* (Aspr., 107, 3320).

repairier, de — D'une forest *repaire de chacier* (L., 4, 114).

retraire, à — Et por icele seürté laisserent il mout de ces illes et *se retrairent a habiter* a large terre (Tr., 4, 14—15).

sembler, de — si s'enveilla et apareilla maintenant, quar *tens li sembloit d'aler* (Tr., 16, 5—6).

sormonter, de — Ulixès les *sormontoit* trestous *de* grant savoir et de soutil enging et *de souverainement parler* (Tr., 48, 5—6).

Разумљиво је да се ни за овај, као ни за ма који други период развитка француског језика, не може пружити ни потпун ни апсолутно тачан преглед свих могућности. Потпун не зато што се при сваком даљем анализирању других текстова могу очекивати и примери допуне иза *других* глагола. Апсолутно тачан не зато што се и за већ нађене глаголе могу појавити *друге* могућности инфинитивске допуне. Мора се, дакле, увек рачунати

Digitized by Google

с извесним одступањима. Јер, да их свако, понекад и мање обимно, проширивање анализиране грађе може да повуче за собом, показују довољно и измене које су у датом прегледу потекле на основу не баш тако великог броја испитиваних текстова.

Кад се то има на уму, онда је разумљиво да ће се за ову, као и за сваку другу епоху француског, наћи и *других* глагола и друкчијих допуна за неке од оних који су обухваћени датом табелом. Ту страну треба подвући утолико пре што би се можда појавила склоност да се успостављена табела узме одвећ круто. Наиме, често се на основу огромног испитаног материјала добија утисак неприкосновености и апсолутне тачности. Али, ма колико ишли далеко у анализи да бисмо регистровали *све* могућности датих конструкција какве су могле постојати, увек ће нам остати известан број сасвим недокучив — просто зато што се сва стварност језичког стања није ни могла у целини одразити у писаним делима.

Кроз ту призму је потребно гледати и на дату табелу. Па ипак и у тој крајњој обазривости не смемо бити песимисти. Без обзира на мања одступања до којих би се и даље свакако долазило проширивањем испитиване грађе, табеларном прегледу у датој ситуацији придајем врло много значаја. Такав преглед, иако не даје *све* глаголе и *све* могућности њихове допуне у старофранцуском, пружа верно *општу слику* на основу које можемо дати извесне закључке. У исто време он значи и стварање чврше основице за упоређење с одговарајућим стањем у савременом језику, што је особито важно за свестраније познавање постављеног питања.

Најпре ћемо претрести саму сразмеру појединих могућности инфинитивских допуна у старофранцуском и дати основне закључке, а затим приступити поменутом упоређењу да бисмо дошли и до других.

СРАЗМЕРА ДОПУНСКОГ *A*-ИНФИНИТИВА И *DE*-ИНФИНИТИВА У СТАРОФРАНЦУСКОМ

Из осврта на радове посвећене препозиционалном инфинитиву у старофранцуском видели смо да се стално подвлачи огромна надмоћност à-инфинитива. Такво су гледиште заступили и они истраживачи о којима ће тек даље бити речи. Потребно

Digitized by Google

је, дакле, размотрити до које је мере оно и оправдано. То ће се најбоље видети на основу самог пребројавања појединих могућности.

Укупан број обухваћених глагола 263

Глаголи иза којих стоји само *à*-инф. 78

Глаголи иза којих стоји само *de*-инф. 74

Глаголи иза којих долази једна од алтернација *à/de*, односно *à/de/0*-инф. 75

Глаголи иза којих стоји *à/0*-инф. 35

Глаголи иза којих стоји *de/0*-инф. 1

Као што се види однос *à*-инфинитива и *de*-инфинитива у случајевима где се те допуне јављају као једино могуће стоји у приближној равнотежи 78 : 74.

Ако тим бројевима додамо и сфере у којима обе допуне заједнички учествују, саме или с *0*-инфинитивом, онда ће се опет имати однос приближне уједначености: 78 + 75 : 74 + 75 = 153 : 149.

Али, ако узмемо још једну могућност, тј. случајеве алтернације *à/0*, та ће се уједначеност прилично изменити. Допуна *à*-инфинитив се јавља у алтернацији с *0*-инфинитивом 35 пута, док се *de/0* појављује свега једанпут. То значи да ће се општи однос између *à*-инфинитива и *de*-инфинитива у целокупности њихова јављања у анализираним текстовима старофранцуског моћи представити овако:

à-инфинитив : *de*-инфинитив = (78 + 75 + 35) : (74 + 75 + 1) = 188 : 150.

Да ли се на основу оваквог стања може рећи да је *à*-инфинитив стајао у својој употреби у огромној надмоћности испред *de*-инфинитива? То јест, да ли је број управних глагола иза којих се јавља *à*-инфинитив далеко већи од броја глагола иза којих је долазио *de*-инфинитив?

Из њиховог општег односа (188 : 150), добијеног на основу табеле I, излази да се то не може тврдити. Разлика од 38 у корист *à*-инфинитива износи у ствари свега 15 одсто (заправо 14, 47%). Према томе закључак који можемо извући јесте: *број глагола иза којих се у старофранцуском јавља à-инфинитив, мада нешто надмоћнији, приближно је једнак броју глагола иза којих стоји de-инфинитив.*

Digitized by Google

Б. РАДОВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА СРЕДЊИ И МОДЕРНИ ФРАНЦУСКИ ЈЕЗИК

Постоји већи број радова о језику појединих писаца из овог периода, и већ се из њих може добити утисак каква је била допуна код многих глагола. Али потпунији преглед несумњиво се стиче на основу радова о препозиционалном инфинитиву средњег и модерног француског.

Клаузинг (Klausing) је у својој одвећ краткој тези — Zur Syntax des Infinitivs im XVI. Jahrhundert — дао резултате анализе неколико прозних дела да би на примерима показао колико је иза појединих глагола допунски инфинитив у XVI веку одступао од модерног. Његов је рад од значаја по прикупљеним примерима. Он упућује на оно што се и иначе и на краћој анализи запажа: да ондашња употреба показује доста одступања од савремене. И поред местимичних превиђања допуна какве стварно постоје у модерном француском, писац је тачно истакао да је у XVI веку *0*-инфинитив далеко чешћи него у модерном језику[1]. Само, он је пропустио да на основу сопственог материјала тај закључак и прошири — што му је било сасвим могуће. А то је да епоха XVI века познаје углавном веће лабилности у погледу употребе свих трију допуна. Не упуштајући се у испитивање узрока таквог стања, Клаузинг као и многи други, истиче да *de*-инфинитив и *à*-инфинитив „још нису тако строго разграничени" — као да то у ствари јесу у модерном језику.

Палмгрен је у својој тези (Palmgren, *Observations sur l'infinitif dans Agrippa d'Aubigné)* дала вредан регистарски прилог. Нашавши око 150 глагола иза којих стоји допунски инфинитив, пришла је посебно свакој њиховој могућности допунског инфинитива обазирући се на њихову историју. Разумљиво је да се при таквом раду наилази и на велике тешкоће, због чега се мора рачунати и на извесне недостатке. Тако на пример пошто је нашла тројаку допуну за глагол *aimer*, Палмгрен претпоставља да се *de*-инфинитив јавља тек у XVI веку[2]. Подржавајући ранија гледишта, Дица (Diez) и других, она иде још даље и помишља да је таква допуна могла настати под утицајем италијанског. Да је пажљиво

[1] Klausing, нав. дело, 3.

[2] Palmgren, нав. дело, 29: „L'emploi de la préposition *de* après *aimer* semble naître au XVIe siècle; il ne fut cependant jamais fréquent".

Digitized by Google

погледала Зергелов рад, отпале би обе претпоставке, пошто се тамо налази пример такве употребе још код Мари де Франс[1].

Галерт у својој дисертацији (Gallert, *Über den Gebrauch des Infinitivs bei Molière*) час сматра да између три допуне нема разлике у значењу[2], а час опет да има[3]. Сасвим је разумљиво онда што и у погледу значења предлога *de* и *à* писац истиче час да су то речи „без значења"[4], а час да им се употреба заснива на „основним значењима" одговарајућих предлога у латинском — дакле да имају значење[5]. Галерт држи да се у XVII веку две допуне налазе још у некој врсти произвољне употребе, и да се разлика између њих тек касније „изоштрила"[6].

Кјелман (Kjellman) је у својој опширној тези *La construction de l'infinitif dépendant d'une locution impersonnelle en français dès origines au XV siècle*, ослањајући се на Тоблерово тумачење *de*-инфинитива у улози „логичког субјекта"[7], приписао пуно значење предлозима *à* и *de*. По њему предлог *à* и у таквој употреби обележава *правац* и *мировање*, а предлог *de* *порекло, удаљавање, логички однос*[8].

У једном другом раду — *La construction moderne de l'infinitif dit sujet logique* — који је у ствари наставак претходног, Кјелман је пратио исто питање за даљи историјски ток и зауставио се на

[1] Sörgel, нав. дело, 261: *mes ne s'en peut nient duter que il nen eint la demeisele, Guilliadun, qui, tant fut bele, de li veeir e de parler e de baisier e d'acoler* (*Die Lais der Marie de France*, K. Warneke, 271 — Eliduc, 468—472).

[2] Gallert, нав. дело, 8: „Im Afr. wird neben dem reinen Infinitiv fast ausnahmslos und ohne Bedeutungsunterschied der Infinitiv mit der Dativpartikel à angewandt".

[3] Исто, 47: „Wenn sich auch schon im Afr. ein Unterschied zwischen verschiedenen Infinitiv-Constructionen... nachweisen lässt..."

[4] Исто, стр. 8: „Diese Dativpartikel à ist als bedeutungsloser, integrirender Bestandtheil des Infinitivs anzusehen". И на стр. 36: „Der afr. à-Infinitiv umfasst in seiner doppelten Natur, als reiner Infinitiv mit bedeutungsloser Formwort à".

[5] Исто 36: „Auf diesen Grundbedeutungen der Präposition ad beruht der Gebrauch des fr. à vor dem Infinitiv".

[6] Исто, 47: „Mit der Zeit bildeten sich scharfe Grenzen zwischen den einzelnen Constructionen aus, doch muss siebzehnte Jahrhundert... noch als Entwickelungsperiode betrachtet werden. Wenn noch heute eine Anzahl Verben den de- und à-Infinitiv neben einander zulassen, so liegt meist ein ferner Bedeutungsunterschied den verschiedenen Constructionen zu Grunde".

[7] A. Tobler, *Vermischte Beiträge*, I.

[8] Кјелман не одређује ближе свој термин *логички однос* — *le rapport de la relation logique* (В. код њега стр. 5).

Digitized by Google

XVII веку. Писац сматра да су у овом периоду гаси сопствено значање предлога *de* и *à*[1].

Иако одвећ развучени, Кјелманови радови садрже лепих запажања, а у погледу примера и прегледних и исцрпних статистика представљају драгоцен прилог[2].

Шифауер је у свој тези (G. Schiffauer, *Zur Erklärung der Präposition à* und *de* beim Infinitiv)[3], полазећи од Лерховог схватања[4], настојао да покаже како се од „неутралног" *à*-инфинитива у старофранцуском дошло до „вербалног" *de*-инфинитива у модерном француском. По њему би данашњи *à*-инфинитив био само архаизам, који се још делимично одржава — пошто га је *de*-инфинитив заменио. Да би то показао, писац је одабрао 20 глагола, од којих 12 тражи и у данашњем језику *à*-инфинитив, а осталих 8 *de*-инфинитив[5]. Он сматра да се *de*-инфинитив развио захваљујући утицају аналогије рефлексивних глагола у старофранцуском[6]. При том као да заборавља да је и уз рефлексивне глаголе у старом језику исто тако честа и конструкција *à*-инфинитив. Али, чак и под предпоставком да је његово тумачење прихватљиво, остало би и даље сасвим нерешено: откуда је и зашто и у старофранцуском дошао *de*-инфинитив иза тих глагола (међу којима, уосталом, видимо из табеле I и других могућности допуне)? Осим тога писац није образложио у чему би лежала „вербализованост" *de*-инфинитива, у односу на „неутралност" *à*-инфинитива, — и то је остало сасвим нејасно.

Треба најзад напоменути да је писац превидео да узме у обзир и друге могућности инфинитивске допуне иза глагола

---

[1] Kjellman, нав. дело, стр. 2: „Dans la langue moderne... on se sert de l'infinitif précédé de *de* sans que la préposition ait la moindre raison d'être, si l'on considère le sens du verbe fini".

[2] Упутио бих још на Лерхову расправу (E. Lerch поводом Кјелманових радова у *Literaturblatt für germ. und rom. Philologie*, 1922, стубац 106—116) која, и поред оштрог супротстављања, не даје задовољавајући одговор што се уосталом види из једног каснијег Кјелмановог одговора у часопису *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Lit.*, CLI (1927), 224—225.

[3] Рад није штампан и служио сам се његовим рукописом.

[4] E. Lerch, нав. расправа у *Literaturblatt*-у.

[5] Глаголи које Шифауер даје за *à*-инфинитив: *aimer, apprendre, enseigner, avoir, chercher, commencer, demander, donner, rester, être, trouver, convoiter.*

Глаголи за *de*-инфинитив: *commander, conseiller, désirer, essayer, oublier promettre, tâcher, craindre.*

[6] Шифауер је за ту категорију навео глаголе; *s'aatir, s'avancer, s'esforcier, s'aprester, s'esvertuer, se haster, se lasser, s'oblier, se creindre.*

Digitized by Google

које је уврстио у категорију за *à*-инфинитив у савременом језику.

Теза Е. Ландин (Landin, *Etudes sur les constructions de certains verbes exprimant la prière, la hâte et la nécessité*), претежно регистарског карактера, има за предмет историјски ток инфинитивских допуна иза глагола: *prier, demander, requérir, conjurer; se hâter, s'efforcer; forcer, contraindre, obliger.* Анализирајући велики број старијих и новијих дела, не само у француском већ и у италијанском и провансалском, Ландин је дала богат материјал у примерима, нарочито за неке од поменутих глагола. Особито је размотрила један из прве групе: *precari (prier).* Тај глагол је имао у класичном и постклasичном латинском ове врсте објекатских рекција 1) *precari aliquem aliquid; 2) precari aliguid ab aliquo; 3) precari ab aliquo; 4) precari ad aliquem; 5) precari alicui.* Ландин се посебно и опширно задржала на свакој од тих могућности и пратила њене наследнике у француском. По њеном мишљењу да би се дошло до конструкције *je vous prie de faire cette chose*, требало је имати претходно конструкцију *prier qn de quelque chose*[1].

У погледу алтернације *à/de* инфинитива иза појединих глагола и Ландин сматра да те две допуне не показују никакву разлику у значењу. Она се особито трудила да што боље покаже саму сразмеру између употребе двеју допуна иза глагола *forcer, contraindre, obliger.* Прикупљени примери у великом броју дали су јој подстицаја да оспори правило које се понавља по граматикама[2]. Па ипак не би се могло рећи да га је Ландин и пољуљала. Она га је, као што се из наведеног места види, — само допунила. Стога је сасвим у праву професор Р.-Л. Вагнер кад тим поводом истиче да се самом констатацијом питање још и не решава, и да се узрок такве употребе мора тражити у старијим конструкцијама[3].

---

[1] Е. Ландин, нав. дело, стр. 16—17 и 46.

[2] Ландин, нав. место, 164—165: „... la règle des grammaires selon laquelle les verbes dont nous nous sommes occupée dans ce chapitre [*forcer, contraindre, obliger*] seraient suivis à l'actif de la préposition *à*, et, au passif de la préposition *de*, n'est pas juste. Tous ces verbes se construisent avec *à* et *de*, à l'actif comme au passif et tout ce que l'on pourrait dire c'est qu'au passif *de* l'emporte en général sur à".

[3] R.-L. Wagner — E. Landin, *Etude sur les constructions de certains verbes...* in *Romania*, LXVI (1940—41) стр. 541: „Pourquoi, en face de *contraindre quelqu'un à faire quelque chose* a-t-on *je suis contraint de le faire* et *forcer qq*[n] *à agir* à coté de *j'ai été forcé d'agir ainsi*? Il est difficile, sinon impossible, d'en rendre compte par le raisonement; tout au plus, dans les deux derniers cas, peut-on

Digitized by Google

Напомена. — С обзиром да је овде изостављена табела о прегледу инфинитивских допуна у средњем француском, потребно је дати нека краћа обавештења. Пре свега, запажају се извесна одступања допунског инфинитива у XVI веку у односу на ранију и у односу на каснију епоху. Она се нарочито уочавају код *0*-инфинитива, — што јасно упућује на то да је његова слободнија и шира примена могла доћи једино под јаким угледањем на латинску конструкцију. Међутим увек није тако ни у XVI веку. Познато је језичко превирање тог периода: јак утицај латинских обрта с једне, и супротстављање том утицају с друге стране, односно тежња за уздизањем на ступањ књижевног језика свих дотле стечених особина француског језика. Природно је што су се две супротне тежње одразиле и на употребу датих конструкција. С једне стране пада у очи знатна доследност у односу на претходну и на идућу епоху — што би увелико била последица природног развитка француског језика. С друге стране, оно што ремети ту доследност потиче несумњиво, бар у већини случајева, од вештачке примене, то јест од јаког угледања на латински.

Шта све припада једном, а шта другом утицају — тешко је увек и разграничити. То је утолико теже што је неосетно и један и други правац стварао одређену традицију и што се оба она налазе као две компоненте у целокупној каснијој стварности књижевног језика.

ОПШТИ ЗАКЉУЧЦИ

И у овој групи радова, почев од најстаријих па до најновијих, избијају углавном иста питања као и у оном низу студија посвећених употреби препозиционалног инфинитива у старофранцуском.

На основу једних и других могли би се извести — у оном смеру који нам је овде потребан — ови општи закључци:

1. Сви истраживачи подвлаче да се *de*-инф. развио на рачун *à*-инфинитива (а то се мишљење заступа и по историјским граматикама све до у наше доба).

---

remarquer que l'alternance prépositionnelle *à*-de semble différencier des valeurs active et passive du verbe; mais cette constatation n'explique par l'origine des prépositions. En fait, ces anomalies ont leur cause dans des constructions plus anciennes, usuelles en ancien et en moyen français, qui elles-mêmes prolongent, dans une certaine mesure des tours de phrase latine".

Digitized by Google

2. Предлози *à* и *de* не би у датим конструкцијама имали сопственог значења по схватању новијих истраживача, док се код старијих провлачи и супротно схватање.

3. Нигде није истицано да постоји разлика између две допуне.

Поред ових разлога постоје и други — а они ће се касније такође запазити — који наводе у којем правцу да се даље усмери овај рад. Биће дакле потребно:

1) да видимо у којој је мери оправдано тврђење о ширењу једне допуне на рачун друге.

2) да се посебно, макар и у најкрупнијим потезима, осврнемо на природу двају предлога у датим везама. ~

3) да размотримо у целини обе конструкције и да их, у границама могућности, разграничимо према њиховој основној улози и вредности.

УПОРЕЂЕЊЕ ИНФИНИТИВСКИХ ДОПУНА У СТАРОМ И МОДЕРНОМ ФРАНЦУСКОМ ЈЕЗИКУ

Упоређења допунских *de*-и *à*-инфинитива могу се, сасвим разумљиво, вршити на оним глаголима који су преживели. Њих нема тако много — свега 129 — дакле мање него половина глагола обухваћених табелом I. Било би можда потребно да се уз неке од њих дају и извесне напомене (нпр. семантичка одступања, итд.). Али то би неминовно водило далеко од основног задатка: утврђивање општих законитости у употреби датих конструкција.

Табела II. Однос допуна управних глагола у старом и модерном језику

старофранцуски		модерни француски	
глагол	допуна	глагол	допуна
abaissier	à	abaisser	à, de, 0
abandoner	à, de	abandonner (s')	à
acorder (s')	de	accorder (s')	à, de
acostumer	à, de	accoutumer	à, de
affermer	à	affirmer	0

Digitized by Google

старофранцуски		модерни француски	
глагол	допуна	глагол	допуна
aidier	à, de, 0	aider	à
aler	à, 0	aller	à, 0
amener	à	amener	à, 0
amer	à, de, 0	aimer	à, de, 0
apeler	à,	appeler	à
aporter	à	apporter	à
aprendre	à, de, 0	apprendre	à
aprester	à, de	apprêter	à
arester	de	arrêter	à, de
asseeir	à, de, 0	asseoir	à
assener	à	assigner	à
asseurer	à, de	assurer	de, 0
astenir (s')	de	abstenir (s')	de
atendre	à, de	attendre	à, de, 0
aveir	à, 0	avoir	à
cerchier	à	chercher	à, (de)
cesser	à, de, 0	cesser	de
chastier	de	châtier	de
comander	à, de, 0	commander	de
comencier	à, de, 0	commencer	à, de
conduire	à	conduire	à, 0
conjurer	à, de	conjurer	de
consacrer	à	consacrer	à
conseillier	à, de	conseiller	de
consentir	à	consentir	à, de, 0
convier	à	convier	à
conveitier	à, 0	convoiter	de
corre	à, 0	courir	à, 0
creanter	à	garantir	0
creindre	à, de, 0	craindre	de, 0
crever	à	crever	de
defendre	à, de	défendre	de
deignier	de, 0	daigner	0
deliter	à	se delecter	à, de
demander	à, 0	demander	à, de

Digitized by Google

старофранцуски		модерни француски	
глагол	допуна	глагол	допуна
demorer	à, de, 0	demeurer	à, 0
descendre	à	descendre	à, 0
desesperer	de	désespérer	de
desirer	à, de, 0	désirer	de, 0
despiter	à	dépiter (se)	à
destiner	à	destiner	à
dire	de	dire	de, 0
doner	à, de, 0	donner	à, de
doter	à, de, 0	douter	de
emprendre	à, 0	entreprendre	de
encoragier	à, de	encourager	à, de
encliner (s')	à	incliner	à
ennoiier (s')	à, de, 0	ennuyer (s')	de
enseigner	à, 0	enseigner	à
entendre	à, de	entendre (s')	à, 0
enveier	à, 0	envoyer	à, 0
envier	de	envier	de
escrire	à	écrire	de
esforcier (s')	à, de	efforcer (s')	à, de
espoenter	de	épouvanter	de
essaier	à, de	essayer	à, de
estre	à, 0	être	à, 0
esvertuer (s')	de	évertuer (s')	à
faillir	à, de	faillir	(à, de), 0
faire	à, 0	faire	à, 0
feindre	de	feindre	de, 0
finer	de	finir	à, de
forcer (se)	de	forcer (se)	à
garder (se)	à, de	garder (se)	de
guarir	de	guérir	de
haïr	à, 0	haïr	à, de,
haster (se)	de	hâter (se)	à, de, 0
humelier (s')	à	humilier (s')	de
joïr	de	jouir	de
jugier	à	juger	(à), de, 0

Digitized by Google

старофранцуски		модерни француски	
глагол	допуна	глагол	допуна
jurer	à, de, 0	jurer	de, 0
laissier	à, de, 0	laisser	à, de, 0
lassier (se)	de	lasser (se)	à, de
loer	à, 0	louer	de
mander	à, 0	mander	de
mêler (se)	de	mêler (se)	de
menacier	à, de	menacer	de
mener	à, 0	mener	à, 0
metre	à, 0	mettre	à, 0
moveir (se)	à, 0	mouvoir	à
nuire	à	nuire	à
oblier	à, de	oublier	à, de
offrir (s')	à	offrir	à, de
oser	à, 0	oser	0
parler	de	parler	de
passer	de	passer	à, 0
pener	à, de	peiner	à
penser	à, de, 0	penser	à, de, 0
poeir	à, 0	pouvoir	0
porter	à, 0	porter	à, 0
preisier	à, 0	priser	0
prendre (se)	à, de, 0	prendre	à, de, 0
presenter (se)	de	présenter	à
prester	à	prêter	à
prier	de	prier	à, de
prometre	à, de	promettre	de
proposer	de	proposer	de, 0
recomencier	à, de	recommencer	à, de
redoter	à, 0	redouter	de, 0
refuser	à	refuser	à, de, 0
repentir (se)	de	repentir (se)	de
reposer	à, de	reposer (se)	à, de
requerre	à, de	requérir	de
retenir	à	retenir	à, de
reteorner	à, 0	retourner	à, 0
saveir	à, de, 0	savoir	0

Digitized by Google

старофранцуски		модерни француски	
глагол	допуна	глагол	допуна
sembler	à, de, 0	sembler	à, de, 0
servir	de	servir	à
sofrir	à, de, 0	souffrir	à, de
suffire	à	suffire	à
suzmetre (se)	à	soumettre (se)	à
targier (se)	à, de, 0	tarder	à, de
tendre	à	tendre	à
tenir	à, de	tenir	à, de, 0
tirer	à	tirer	0
travaillier (se)	à, de	travailler	à
trover	à, 0	trouver	à, de, 0
vanter (se)	de	vanter (se)	de
veeir	à, 0	voir	à, 0
venir	à, de, 0	venir	à, de, 0
viser	à	viser	à
vivre	de	vivre	à, de
voer	à	vouer	à
voleir	à, 0	vouloir	0

Ради боље прегледности, биће добро горњу табелу представити и према насталим померањима инфинитивских допуна. При том ћемо занемарити *0*-инф., чиме ће се број глагола смањити од 129 на 120 (тј. неће бити узети у обзир: affirmer, daigner, garantir, oser, pouvoir, priser, savoir, tirer, vouloir). На тај начин имаћемо пред собом три групе:

I. Глаголи иза којих се очувала ранија врста допуне

1) à > à: aller, amener, appeler, apporter, avoir, assigner, conduire, consacrer, convier, courir, descendre, se dépiter, destiner, enseigner, envoyer, être, faire, incliner, mener, mettre, mouvoir, nuire, porter, prêter, retourner, se soumettre, suffire, tendre, voir, vouer, viser . . . . . 31.

2) de > de: s'abstenir, châtier, désespérer, dire, envier, épouvanter, feindre, guérir, jouir, se mêler, parler, proposer, se repentir, se vanter . . . . . 14.

Digitized by Google

3) à/de > à/de: accoutumer, aimer, attendre, commencer, donner, encourager, s'efforcer, essayer, faillir, laisser, oublier, penser, prendre, recommencer, se reposer, sembler, souffrir, tarder, tenir, venir . . . . . 20.

Свега . . . . . *65.*

II. Глаголи иза којих је дошло до делимичних промена

1) à / de > à: s'abandonner, aider, apprendre, apprêter, asseoir, demeurer, s'entendre, peiner, travailler . . . . . 9.

2) à / de > de: assurer, cesser, commander, conjurer, conseiller, craindre, défendre, désirer, douter, s'ennuyer, se garder, jurer, menacer, promettre, requérir . . . . . 15.

3) de > à / de: s'accorder, arrêter, finir, se hâter, se lasser, prier, vivre . . . . . 7.

4) à > à / de: abaisser, chercher, consentir, se délecter, demander, haïr, juger, offrir, refuser, retenir, trouver . . . . . 11.

Свега . . . . . *42.*

III. Глаголи иза којих је дошло до потпуних промена

1) à > de: convoiter, crever, écrire, entreprendre, s'humilier, louer, mander, redouter . . . . . 8.

2) de > à: s'évertuer, se forcer, passer, présenter, servir . . 5.

Свега . . . . . *13.*

Тврђење и упорна понављања да се *de*-инфинитив развио на рачун *à*-инфинитива не показују се нимало оправданим. Има свега осам глагола после којих је дошло до такве замене током развитка од старофранцуског до модерног периода. Али има и пет случајева где се десило обрнуто. Остала померања, мада се не смеју занемаривати, нису од битног значаја; она обухватају сразмерно мањи број глагола, а саме промене су углавном подједнако ишле у корист или на штету једне колико и друге врсте инфинитивске допуне. Све се то јасно види из горњег прегледа, који се уосталом може употребити и за друге могућности посматрања. За нас остаје као најважније да је сразмерно највећи број глагола иза којих се очувао исти тип допуне (65). Ако се томе броју дода да се и у другој групи тако рећи упола очувала некадашња инфинитивска допуна (42), онда би се могло рећи да се ранији тип задржао у односу 107 : 13.

Digitized by Google

Закључак: *управни глаголи су у огромној већини очували исти тип допуне какав су некад имали.*

Овакав закључак говорио би против често истицане „хаотичности" у погледу примене датих допуна. Он би у исто време упућивао и на постојање *одређене законитости* по којој су оне ступале у употребу.

ПРЕДЛОЗИ *A* И *DE*

А. ОПШТЕ РАЗМАТРАЊЕ

Постоје два главна схватања у погледу природе и значења предлога *à* и *de*. По једном, распрострањенијем, то су тзв. „празне" речи (mots „vides"). По другом, оба предлога чувају у основи своје „првобитно" значење, истина врло нијансирано.

Ако бисмо усвојили да су поменути предлози стварно речи без значења, онда би се могло прихватити и оно што је Клерен већ давно истакао: предлог *de* би се могао изоставити испред инфинитива, а да то не мења значење целе конструкције[1].

Да су предлози *de* и *à* постали лишени сваког значења, било би сасвим нормално да се потпуно и изгубе. С друге стране, ако се на то исто гледиште надовеже једна друга могућност и каже да још само традиција одржава и један и други предлог, онда би било могуће употребити сасвим произвољно ма који од два предлога у сваком случају где се иначе јавља само један од њих. Онако како се то обично и говорило да је такво стање и владало у погледу употребе двеју допуна све до XVII века када се језик усталио и када су и у том погледу „утврђена правила". Међутим, видели смо, такво стање није никад ни постојало.

Остати само на „првобитној" вредности предлога *de* и *ad* да би се у данашњем склопу њихових наследника *de* и *à* с инфинитивом одредио прави смисао тих предлога — не значи бити на путу без тешкоћа. Јер, које је управо првобитно значење

---

[1] P. Clairin, *Du génitif latin et de la préposition de*, стр. 232:„ ... plus l'emploi de *de* s'étendait, plus la valeur de ce mot diminuait, et cet ancien adverbe de lieu ne semble plus être dans bien des cas qu'une expression grammaticale, destinée à marquer simplement l'existence d'un rapport entre deux mots, et qu'on pourrait supprimer sans trop de désavantage".

Digitized by Google

њихово? Клеренова студија о предлогу *de* у латинском показује, да су могућности значења тог предлога биле и у латинском тако рећи безбројне. Довољно је, уосталом, отворити *Thesaurus linguae latinae* под *ad* и *de* да се види огромна разноврсност у погледу значења како једног тако и другог.

Али, иако су могућности изражавања односа помоћу двају предлога необично велике, ипак се оне практично своде на мањи број. Дрегер, на пример, по угледу на друге, своди сва значења предлога *de* на седам[1], а предлога *ad* на шест општих[2]. Свака историјска синтакса латинског језика показује како је просто немогуће остати на једном од тих значења као на првобитном, зато што су међусобна додиривања појединих значења и поступни прелазак од једног у друго и неминовни и сасвим разумљиви. Како ћемо при таквом стању многострукости значења предлога *de* и *ad* одредити и њихово првобитно?

Гијмен је у својој исцрпној студији[3] истакла да то питање остаје отворено. Она је уствари пошла од тога да су првобитно постојала два главна значења предлога *de*: *удаљавање* (éloignement) и *спуштање* (descente). Али се, сасвим с правом, није определила које је од њих примарно[4].

Било би можда оправданије говорити о првобитном *уопштеном* значењу једног и другог предлога — онако као што би то било могуће говорити за одговарајуће француске предлоге *de* и *à*, или, исто тако и за српскохрватско *од* и *до*. А шта би требало подразумевати под тим уопштеним значењем? То је оно значење које се неком од датих предлога приписује у његовом најосамостаљенијем положају ван текса. Било да обележава време или простор, *de* тада садржи један осамостаљени смисао: *terminus a quo*, а *ad terminus ad quem*[5] — у латинском, као и одговарајући предлози у другим језицима.

Узети у међусобној опозицији, или у опозицији с другим предлозима, ова два предлога изражавају најразноврсније појмове. На пример: *il n'y a que trois pas du mur à l'arbre*, где опозиција два предлога представља растојање, простор, исто онако као у

[1] Draeger, *Historische Syntax der lat. Sprache*, I, 582—88.

[2] Исто, стр. 532—540.

[3] A. Guillemin, *La préposition* de *dans la littérature latine et en particulier dans la poésie latine de Lucrèce à Ausone.*

[4] Исто, стр. VII.

[5] Исп. R.—L. Wagner, *Les phrases hypothétiques*, стр. 445.

Digitized by Google

латинском: *de muro ad arborem*, или у српскохрватском: *од зида до дрвета*. Овде опозиција *de-à*, *de-ad*, *од-до* добија један уопштен и *осамостаљен* смисао који би био еквивалентан речима *растојање*, *размак*, *међупростор*.

Ако у наведеном примеру не видимо тачно *од којег дела на зиду* и *до којег дела на дрвету* се мисли у датој ситуацији, ми смо још увек далеко од тога да оспоримо прецизност дате мисли. Она је у оном степену колики нам је и био потребан кад смо ту мисао саопштавали. Ту је исти степен одређености предлога *de* и *ad* колики би био за реч *кућа*, рецимо у *кућа на обронку је усамљена*, где више ништа одређеније не кажемо о тој кући.

Исти је случај у погледу значења и кад неки од њих стоји ван јаче истакнуте опозиције: *de muro* значи *са, из, од зида; ad arborem*: *к дрвету, код, крај дрвета, на дрвету*. Говорећи о поменутим предлозима у латинском, имам на уму и одговарајуће предлоге у француском или неком другом језику. Предлозима се свуда даје и подвлачи неки одређени однос, и према томе они *морају имати и значење*.

Што тај смисао и значење нису у многим случајевима и потпуно прецизирани, не би се могло узети као доказ да предлоге убрајамо у речи без значења. Иначе, ако бисмо пошли тим путем, доспели бисмо дотле да и самосталним речима оспоримо значење увек кад нису довољно одређене, те би свака апстракција неког појма била лишена свог значења.

Б. ПРЕДЛОЗИ *A* И *DE* КАО РЕЧИ „БЕЗ ЗНАЧЕЊА"

Eléments grammaticuax, agents grammaticaux, chevilles grammaticales, mots outils, mots vides, mots écrasés

Мада су и раније постојала извесна запажања о томе како су поједине речи „изгубиле" своје значење, мада се од тога могло нешто и досад видети из излагања поводом појединих студија о препозиционалном инфинитиву и о предлогу уопште, биће потребно задржати се на једном месту где је Меје, говорећи о устаљивању граматичких облика[1], дотакао и семантичко померање. Овде нас оно утолико пре мора занимати што је

[1] A. Meillet, *L'évolution des formes grammaticales (Linguistique historique et linguistique générale*, 130—148).

Digitized by Google

чувени лингвист то померање посматрао баш у правцу слабљења значења и губљења самосталности речи.

Меје је на разноврсној употреби помоћног глагола *je suis* показао извесну скалу у погледу самосталности и несамосталности тог облика[1]. Губљење самосталности речи одвија се на тај начин што „главна" реч (mot principal, mot autonome) постаје „споредна" (mot accessoire), а онда даље „елеменат лишен сопственог значења, који се додаје некој главној речи и показује њену граматичку улогу"[2].

Меје и није посебно настојао да разграничи и ближе прецизира где се завршава „споредно" значење, односно где почиње *потпуно губљење сопственог значења* код једне речи. Он је у ствари указао на те могућности уопште и у једном смеру, и услед тога је остала и извесна празнина. Јер, семантичко померање се не мора вршити увек у правцу губљења значења. Напротив, у њему се налази и једна друга врло важна могућност: стварање нових речи, новог и опет самосталног значења. Докази и нису потребни, довољно је погледати на велики број „дублеа" (doublets) у француском, где је значење увек пуно и самостално.

Чак ни у оном смеру семантичког мењања о којем говори Меје, реч није увек губила своје значење. Реч *pied* у француском, по Мејеу, има самостално значење само кад значи „део људског тела", тј. нога, а да је сасвим изгубила своју самосталност у новим или посебним везама: *le pied d'une lampe, le pied d'une table*, итд. — где *pied* више нема своју самосталност[3]. Тачно је да има сасвим друго значење, и то једино у вези с другом речју, при чему обележава нов појам. Али ће бити тачно да се и таквим везама њена самосталност *може* увек појавити, у истом или неком другом смеру. Потребно је дакле допунити Мејеову мисао. Изгледа ми

[1] Исто, стр. 131: „... *suis* est un mot autonome dans la phrase, du reste très artificielle, *je suis celui qui suis*, et a encore une certaine autonomie dans une phrase telle que: *je suis chez moi;* mais il n'est presque plus qu'un élément grammatical dans: *je suis malade, je suis maudit*, et il n'est tout à fait qu'un élément grammatical dans: *je suis parti, je suis allé, je me suis promené*, où personne ne pense ni ne peut penser à la valeur propre de *suis*".

[2] Исто, стр. 139: „L'affaiblissement du sens et l'affaiblissement de la forme vont de pair: quand l'un et l'autre sont assez avancés, le mot accessoire peut finir par ne plus être qu'un élément grammatical privé de sens propre, joint à un mot principal pour en marquer le rôle grammatical".

[3] Исто, стр. 136.

Digitized by Google

да не би било погрешно ако се то уради на следећи начин. Самосталност појединих речи је латентна у наведеним и сличним сложеницама и синтаксичким склоповима; она избија у први план сваки пут кад датом речју из тог склопа обележавамо неки појам, односно кад нешто више инсистирамо на њему. Тако ће у реченици *Cette table manque d'un pied* реч *pied* имати своје пуно значење и своју самосталност, иако не значи одређени „орган човечјег тела".

Меје је, деценију касније, разматрао другом приликом исто питање, под нешто измењеним углом[1], стављајући функцију речи у први план. Тада је отишао дотле да устврди како уопште „речи нису самосталне ни фонетски, ни семантички"[2]. Гледано кроз призму закона о међусобној узајамности у језичким појавама, Мејеово запажање је сасвим тачно. Шта више, може се поћи и још даље и рећи да је иста судбина широко заступљена и за целе реченице. Довољно ће бити да застанем само на једном примеру. У нашим народним песмама често употребљавани стих: *Боже мили, чуда великога* има вредност и значења једног узвика, једног наговештаја нечега што ће тек да наступи. Нико од слушалаца, нити од читалаца, и не помишља на аутономно значење поједине речи у поменутом десетерцу. Само то ни из далека не значи да и у свакој другој прилици те исте речи губе своју самосталност, и да су прешле у ону категорију речи што их Меје назива „outils grammaticaux" или другим сличним терминима. То нас јасно нагони да се и подручје које је Меје доделио речима без значења мора изближе размотрити и више указати на разлику између релативне несамосталности и „пуности значења".

Нема никакве сумње да се на пример у немачкој речи *heute* (од готског склопа *himma daga*)[3] одавно не осећа ни најмања могућност посебног значења етимолошких компонената те речи. Дочим се француско *aujourd'hui* (ad-illum-diurnum-de-hodie) не би могло уврстити у исту категорију. Јер, мада се већ и пише заједно, мада на први поглед и не изгледа никаква сложеница, ипак се у тој речи и при најмањој намери анализе испољавају четири засебна елемента: au-jour-d'-hui, од којих је једино последњи без сопственог значења. Намерно сам узео једну такву

[1] A. Meillet, нав. дело, II (1936), стр. 9—23; исти чланак у *Journal de psychologie*, 1923, 246 и след.

[2] Исто, стр. 10. — То исто схватање и код Бајиа: Ch. Bally, *Ling. gén. et ling. française*, p. 6: „... les mots n'ont jamais d'existence autonome".

[3] A. Meillet, нав. дело, I, стр. 139.

Digitized by Google

реч да бих јасније могао повући разлику у градацији оних речи које Меје, и други после њега, назива речима без значења. Мислим да би се сличан термин могао једино и применити на тип речи које заиста и немају никакву ни сугестивну ни изражајну моћ. Оне су просто научене од претходне генерације и чине само један саставни део неке нове речи. Према томе, предлози *de* и *à* не би могли бити уврштени у категорију „речи без значења" оног и онаквог типа каква је овде постала реч *hodie* > *hui* — чак ни онда кад им је изражајна моћ најмање самостална. Меје је међутим убројио предлог *à* у склопу *à moi* у такву категорију[1]. За нас је латентност значења и релативне самосталности предлога à и ту очевидна. У случајевима појединих опозиција, нпр.: *ce n'est pas d'elle, c'est à elle que je parle* самосталност предлога, односно пуност њихова значења је изразито јасна и довољно испољена.

И Вандријес предлоге сматра речима без значења. Додуше он их час назива „споредним речима" *(mots accessoires)*, а час „празним" *(mots vides)*[2]. Предлози по њему спадају у ону категорију речи које су само „остаци некадашњих самосталних речи чије се сопствено значење испразнило и које служе као обични изложитељи (*exsposants*), као симболи"[3].

Иако се Вандријес у свом делу опште лингвистике није могао подробније бавити предлозима, ипак је од особитог значаја све оно што је он о њима рекао. Пре свега, његово тврђење да су предлози *de* и *ad* у латинском имали конкретније значење, мада су већ онда припадали категорији морфема[4]. На другом месту пак Вандријес истиче како се предлог *à* не може превести једном речју на немачки језик. А зар не бисмо исто то могли рећи и за латинско *de* и *ad* за које Вандријес, као и многи други, каже да су „конкретнијег значења"? Уосталом, то би важило и за све остале речи. Зар потпуност речника није у ствари већ и због тога само чисто теориски идеал? Према томе не би се, мислим,

[1] Исто, стр. 134: у реченици *laissez venir à moi les petits enfants*, Меје назива предлог à „élément grammatical".

[2] *Le Langage*, стр. 93, 137, 196, 203.

[3] Исто, 104.

[4] Исто, стр. 195: „... *à* et *de* en français sont des symboles grammaticaux plus dépourvus de toute valeur concrète que *ad* ou que *de* latin, qui conservent encore une valeur locale assez nette".

Digitized by Google

могао узети као сасвим оправдан Вандријесов став да су извесне речи, зато што се не могу превести само једном речју на неки други језик, — празне[1].

Има један елеменат из наведеног места који ће бити од већег интереса за наше касније тумачење природе предлога *de* и *à* с инфинитивом. То је управо она мисао да и предлози — као једна врста морфема — „не постоје издвојено" и да „добијају свој смисао тек кад су у вези с неким другим лингвистичким елементом с којим сачињавају целину".

Ф. Брино је дао предлозима *de* и *à* различита значења у старофранцуском језику[2]. Као „главна значења" предлога *à* навео је читав низ, било у правом или у преносном значењу, било у исказивању односа у простору или времену. Тако исто је дао и низ значења предлога *de*. Ако застанемо на ма ком примеру, видећемо да таква употреба постоји и у савременом француском, како за један тако и за други предлог. Једино на једном месту Брино дотиче употребу предлога *de* у случајевима када се он своди на вредност „наговештајне речце" (particule annonciative)[3]. Наведени примери показују на коју је категорију синтаксичке везе Брино мислио кад је подвукао такву улогу предлога *de*. То је *de*, поред осталих, и оно које долази уз допунски инфинитив: *cessad... de prophétizer*.

Да ли и предлог *à* у старофранцуском може имати сличну функцију, тј. да ли је и тада могао имати вредност само „наговештајне речце", Брино још ништа не каже. Тек у свом делу *Мишљење и језик*[4], он приписује такву функцију и једном и

---

[1] „Il est impossible dans un dictionnaire de traduire ces mots; ils n'ont aucun sens concret, ce sont des coefficients, des exposants, des valeurs algébriques plutôt que des mots. Aussi bien n'existent-ils pas isolément; ils ne prennent leur sens que lorsqu'ils sont en contact d'un autre élément linguistique, avec lequel ils constituent un ensemble, senti comme unité par l'esprit... Le français a des mots vides par exemple dans ses prépositions. Il est impossible de traduire par une seule et même préposition notre préposition *à* en allemand". *(Le langage, 99).*

[2] F. Brunot, *Histoire de la langue française*, I, 4-e éd. (1933), 259—262.

[3] „Il [de] s'est presqu'ainsi, dès les origines, placé en certains cas, hors des prépositions proprement dites, en ce sens qu'il n'exprimait plus aucun rapport, mais servait seulement de particule annonciative. Ainsi en est-il souvent: *A tant cessad Saül de prophétizer* (Rois, I, 10, p. 34); *Et li sengliers se couche, et cil de graier* (Rom. des Sept sag., G)". — Исто, стр. 262.

[4] F. Brunot, *La Pensée et la Langue*, 3e éd., Paris, 1936.

Digitized by Google

другом предлогу, којима од „првобитне вредности није ништа остало“[1]. То би, истиче даље писац, важило и за све остале предлоге и предлошке изразе[2]. Такву природу предлога Брино је приписао дужем историјском развитку. Јер, у старофранцуском им је дао низ значења, а у савременом језику их сматра, исто онако као Меје и Вандријес, — речима без значења, дајући им сличне називе: „речи-алатке“ (mots-outils)[3], „апстрактне спојнице“ (ligatures abstraites), или већ поменуте „наговештајне речце“. Међутим, пажљивом анализом и других места у истом делу видеће се да и Брино ипак говори о значењу предлога — чак и предлога *de*, предлога по превасходству „празног“. Тако на пример кад истиче да се *de* може изједначити *по значењу* с предлогом *vers*[4].

У *Прегледу историјске граматике француског језика* Шарл Брино истиче да има две врсте предлога: 1) предлози без значења („празни“) и 2) предлози са значењем („одређеног“ значења)[5]. Из даљег његовог излагања се види да он поред таквих могућности узима у обзир и друге („полупразни“ и „мртви“ предлози). Овде је важно видети у којој употреби Брино сматра предлоге *de* и *à* лишеним сваког значења, а у којој им даје „етимолошку“ вредност.

У реченици *je vais à Paris*, предлог à је „празан“, а у реченици: *„A Versailles! à Versailles!" s'écriait en octobre 1789 le peuple de Paris* предлог *à* има значење као и у латинском: „правац према неком месту“. Други пример не би сметао, али на првом се

---

[1] Исто, стр. 6: „Or le développement historique a conduit de proche en proche un élément qui servait à marquer un rapport à en marquer un autre, puis un autre, si bien qu'au bout du chemin rien ne reste de la première valeur; c'est l'histoire de presque toutes les prépositions“.

[2] Исто, стр. 415: „... elles (тј. предлози) en arrivent à se vider de notions précises, et à n'être plus que des ligatures abstraites, qui servent à des constructions“.

[3] Исто, стр. 5: „Pour marquer les rapports entre les mots, on emploie les signes exprès, des „mots-outils“, dont c'est la fonction. Dans *feuille de papier*, *vin à emporter*, *défense d'entrer*, *de* et *à* sont les mots-outils“.

[4] Исто, стр. 434: „... on trouve *de=vers* : *Route de Paris* (cf. *route d'Amiens à Paris*). De sorte que *le train d'Italie* c'est aussi bien *le train qui se dirige vers l'Italie* que *celui qui provient de ce pays*“.

[5] F. Brunot et Ch. Bruneau, *Précis de grammaire historique*, 608: „au point de vue du *sens*, il existe des prépositions „vides“ qui peuvent introduire toutes sortes de compléments, et des prépositions *à valeur précise*“.

Digitized by Google

морамо нешто више задржати. Ако у реченицама типа *je vais à Paris* и *je suis à Paris* „предлог *à* не изражава више место куд се иде, нити место где се неко налази" и ако у том случају само „опозиција између глагола *je vais* и *je suis* даје дату нијансу"[1], онда то треба схватити да је у оба случаја целина *à Paris* истоветна. Формално то изгледа сасвим очевидно, али не и суштински; у свести говорног лица том истом целином се не изражава истоветна идеја. Тачно је да постоји опозиција између глагола *je vais* и *je suis*, али мора бити тачно и то да постоји и различито значење предлога *à* у датим типовима употребе.

Јер, ако би се смисао извршавао једино опозицијом глагола, онда не би било разлике између реченице *je vais à Paris* и *je vais de Paris (à Lyon)*, пошто је глагол исти: *je vais*. Другим речима кад би предлози *de* и *à* били празни, онда бисмо их могли или сасвим изоставити, или употребљавати један место другог. А то није никако случај, и зато њихова употреба и даје одређен смисао реченицама: *je vais à Paris* и *je vais de Paris (à Lyon)* — смисао правца. Према томе можемо закључити да је и овде смисао предлога *à* исти као и у наведеном усклику *A Versailles*. Уосталом, на то нас може навести и једно запажање и самога Бриноа. А то је кад он каже да предлог у типу реченице *je vais à Paris* и *je suis à Paris* „просто значи да је реч Париз додатак глаголу"[2] — дакле показује одређени однос.

Има још једна посебно значајна употреба предлога *de* и *à* у категорији „празних речи", а то је кад су они „мртви". Брино је свакако хтео да на тај начин још више истакне како се предлог до крајности лишио значења. И баш у ту категорију, тзв. мртвих предлога, сврстава Брино предлог испред инфинитива[3].

Једна друга страна у поглављу о предлозима осветљава још боље изложени став Бриноов. А то је да он приписује *пуно*

[1] Исто стр. 609: „Le français possède deux prépositions vides: de, *à*. Dans „je vais à Paris", „je suis à Paris", le préposition *à* n'exprime plus le lieu où l'on va, le lieu où l'on est; c'est l'opposition entre les verbes *je vais, je suis*, qui rend cette nuance".

[2] Исто: „*à* signifie tout simplement que mot *Paris* est un complément de verbe".

[3] Исто: „La préposition peut même être considérée comme *morte* dans des phrases telles que: „traiter quelqu'un *d'*imbécile", „c'est une honte *de* mentir", „grenouilles *de* sauter (§ 817), „si j'étais que *de* vous", „je refuse *de* partir" (cf.: je refuse votre offre)".

Digitized by Google

значење само предлозима и предлошким изразима који су француског порекла[1]. Прости или сложени, ти предлози имају — према Бриноу — „пуно" и „одређено" значење зато што су млађег порекла и што им услед тога краћи историјски развитак није могао „испразнити" значење. Међутим, они су се развили не због тога што су старији предлози (de, ad, per, pro) постали у даном моменту „празни" и што нису били више у стању да изразе „сложеност друштвених односа"[2], како излази по Бриноу, — већ зато што су предлози имали судбину осталих речи. Тако су нови предлози, односно предлошки изрази *à côté de, au-dessous de, au-dessus de, au milieu de* итд. постепено и сасвим потиснули дотле постојеће *prope, iuxta, propter; subter, infra; supra; medio,* итд. Дакле ти нови изрази нису дошли да надокнаде предлоге *de* и *ad*. То је једно. А друго, што је исто тако важно, јесте да се и значење тих тзв. „пуних" предлога *(devant, derrière, à côté de, au milieu de, autour de)* неминовно разграњава. На пример, предлог *à côté de* нема само *једно* значење. Потпунији речници то јасно показују кад му бележе различита значења. И стога је Еринга сасвим у праву кад, истим поводом, подвлачи разноликост значења и код „пуних" предлога[3]. Поменути предлог значи: *поред — Il était à côté de moi; изван: vous êtes à côté de la vérité; према: la mouche* est *microscopique à côté de l'éléphant.* Нема сумње да има могућности и за још низ других значења: *недалеко, близу, мимо, уз,* итд. Већ се из овога види како и предлози „пуног" значења имају особине оног уопштеног и латентног потенцијала какав се запажа било код латинских предлога *de* и *ad,* било код француских *de* и *à*. Хоћу да кажем да узети издвојено, лексички, ни они немају сасвим опредељено значење. Наравно то још и не искључује могућност да у свести говорног лица та реч и у таквом положају не изазове *једно* од могућих значења — исто онако као и код неког од „празних" предлога. Дође ли контекст, тада се из уопштеног и латентног потенцијала издваја *само једно* које ступа у дејство.

[1] Исто, 632: „La plupart des prépositions et des locutions prépositives qui se sont développées au cours de l'histoire de la langue française expriment des *rapports précis.* Si *à, de,* évoquent une idée de lieu tout à fait vague, *à côté de, au milieu de, autour de, devant, derrière, au-dessus de, au-dessous de,* ont un sens exactement déterminé".

[2] Исто, 642: „Pour indiquer exactement les rapports les plus précis, pour évoquer certaines nuances de sentiment, pour rendre, en particulier, la complexité des rapports sociaux, il a fallu créer des prépositions nouvelles".

[3] S. Eringa, *Sur un mot „vide", In Neophilologus,* 27 (1941/42), стр. 167.

Digitized by Google

Де Бур у својој студији о предлозима[1] узима као основно Вандријесово схватање да су предлози морфеми. Он их дели на две главне категорије: *окамењене (prépositions frigées)* и *живе* тј. *покретне (prépositions mobiles)*[2]. Окамењени су предлози онда кад чине саставни део архаичних израза: *à son corps défendant, à tour de rôle.* У свакој другој употреби предлози су *живи (mobiles)*, односно *покретни.* Њих писац дели на три главне групе, од којих нас првенствено занима прва, која изгледа овако:

„Заклоњени" празни предлози
(La préposition vide „écrasée")

a) *Je refuse de partir; je demande à rester.*
b) *Traiter quelqu'un d'ami.*
c) *Il est inutile de réagir; c'est une honte de mentir.*
d) *Grenouilles de sauter.*

Као што се види, конструкције којима се бавимо обухваћене су првим ставом наведене групе. У њима предлози de *(je refuse de partir)* и *à (je demande à rester)* немају, по де Буру, никаквог логичког садржаја[3]. Они би једино служили за уклањање „синтаксичког зева".

С обзиром да ће у следећем одељку, приликом претресања Ерингине студије, бити још говора о де Буровом гледишту, задржаћемо се овде на главном узроку који, по де Буру, одржава ову врсту „празних" речи. Де Бурово тумачење да се дати предлози у наведеним конструкцијама употребљавају само због тога да би се уклонио синтаксички зев, изгледало би оправдано ако се то питање посматра под углом синхроничког проучавања данашњег француског језика. Али, само на први поглед. Јер, и не излазећи из те перспективе, морамо поставити и овакво питање: Зашто се синтаксички зев увек не укида и у конструкцији каква је на пример иза глагола *aimer*? Или још ближе: Зашто се једанпут он уклања помоћу предлога *de*, други пут помоћу предлога *à*, и трећи пут ничим?

[1] C. de Boer, *Essai sur la syntaxe moderne de la préposition en français et en italien*, Paris, 1926.

[2] C. de Boer, *Introduction à l'étude de la syntaxe du français*, Paris, 1933, стр. 116, и след.

[3] Исто, 117: „Entièrement vide de sens, la préposition représente alors une sorte d'élément syntaxique „de transition", comparable au „son transistoire" de la phonologie".

Digitized by Google

Према томе, наводити само потребу хармоније као разлог за увођење, односно одржавање предлога у овом синтаксичком обрту, неће бити довољно оправдано. Нема сумње да се и тај моменат јавља у неким случајевима (о којима ће касније бити говора), али је он и тада секундарног значаја.

Да би показао како је француски језик хармоничнији него италијански — и да се према томе укидање „синтаксичког зева" врши далеко чешће у француском — де Бур узима један аргуменат који се не би могао прихватити. Он каже да због тога Италијан, који чак течно говори француски, „сецка" језичку хармонију[1]. А зар неће бити „сецкања" језичке хармоније у обрнутом случају, тј. кад Француз говори италијански?

Кад де Бур истиче на једном месту, сасвим тачно, да избор употребе предлога, ма колико они били „празни", није ни произвољан ни слободан[2], питање постаје још замршеније. Јер, кад се тврди да су предлози *de* и *à* лишени сопственог значења и да као такви само укидају синтаксички зев, али да њихов избор није при свем том слободан — онда је неизбежно да се питамо: шта спречава њихов слободан, односно произвољан избор?

Али де Бур није ни покушао да одговори на то питање. Његов искључиво синхронички метод није му дао могућности за то, па је сасвим прешао преко њега. Стога кад га је и у најскорије време опет дотакао[3], чувени лингвист понавља да могућност наизменичне употребе допунског инфинитива иза многих глагола потиче управо отуда што предлози немају свог сопственог значења.

Закључак. — Према гледиштима о којима је било говора у овом поглављу, предлози припадају категорији тзв. „празних" речи. Првенствено се предлози *à* и *de* испред допунског инфи-

---

[1] Де Бур, нав. дело, стр. 44, напомена бр. 1: „On n'a qu'à entendre un italien parler français pour se rendre compte de cette différence entre les deux langues. La phrase française, prononcée par un italien, a en général quelque chose de „haché"; la phrase coule beaucoup moins harmonieusement, même lorsque l'italien en question parle couramment le français".

[2] De Boer, *Introduction*, 118: „Le choix de la préposition n'est pas libre, en général, mais elle n'en est pas moins „écrasée" ici".

[3] De Boer, *Syntaxe du français moderne*, éd. 1947, str. 100: „cette dernière circonstance [тј. да је предлог испред инфинитива „vide ecrasée"] explique le fait que beaucoup de verbes régissants, à différentes époques — et quelquefois à la même époque — se construisent tantôt avec *de*, tantôt avec *à*, tantôt sans préposition".

Digitized by Google

нитива сматрају као речи које су у потпуности лишене сваког значења. Они се употребљавају да уклоне синтаксички зев — гласи де Бурово тумачење, које је синтеза претходних му гледишта и последња реч у објашњењу природе тих предлога.

Из мојих запажања и коментара проистиче једно у основи супротно схватање, које се укратко може свести на ова два става: 1) да предлози нису лишени свог садржаја, и 2) да њихова улога није да уклањају синтаксички зев. Према томе, ма колико да су значајна и сугестивна схватања познатих лингвиста у погледу природе ових предлога у датим конструкцијама, она ипак не могу задовољити. Ако је постојао, односно ако и даље постоји, известан број глагола иза којих је могућа алтернација инфинитивске допуне, и ако се у неким од тих случајева тешко открива разлика у значењу, ипак се не могу потпуно идентификовати две, односно три, различите конструкције: *à*-инф., *de*-инф. и *0*-инфинитив. Исто онако као што не можемо идентификовати две или више по облику различитих конструкција зато што оне у суштини имају исто значење, као нпр.:

он је то постигао *истрајним радом;*

он је то постигао *зато што је истрајно радио;*

он је то постигао *радећи истрајно.*

где је *истрајним радом = зато што је истрајно радио = радећи истрајно.* Дакле, не можемо, ни поред једнакости у значењу, рећи да су наведена изражајна средства потпуно иста, а још мање можемо тврдити да је неко од њих — празно.

В. ПРЕДЛОЗИ *А* И *DE* — РЕЧИ ПУНОГ ЗНАЧЕЊА

Сасвим супротно схватање у погледу природе предлога заступа холандски лингвист Еринга чију сам студију већ споменуо.

„Кадгод се исказује нека мисао, ни једна од речи којима се та мисао изражава није празна" каже Еринга у свом напису пуном логике и трезвених запажања[1]. Речи су, дакле, увек говор-

[1] „Toutes les fois donc que l'on énonce une pensée, aucun des mots qui l'expriment n'est vide de sens (...) Supposer qu'il y a des mots vides de sens, c'est-à-dire inutiles à l'expression de la pensée, c'est supposer un arrêt dans la vie consciente". — Eringa, *Sur un mot „vide": la prépositlon de*, Neophilologus, 27 (1942-43), стр. 10.

Digitized by Google

ни знаци за изражавање мисли односно идеја. Реч је „гласовни скуп који исказује један независан појам у мисаоној целини реченице“ [1]. Према томе свака је реч неминовно испуњена значењем, јер она увек „представља један тренутак мисли“ [2]. Ако би се реч испразнила у свом значењу, она више и не би била реч [3], то јест не би била никакав говорни знак.

Један једини глас постаје реч оног тренутка кад добије неко значење. Тако у француском самогласници *a* и *o* имају низ значења, ортографски различито представљени: a, à, ah; ô, oh, os, au, aux, eau. Еринга све такве речи сматра испуњене значењем. И не само то него још и да су самосталне (indépendants). У реченици *il n'y a qu'eux* даје свакој речи такво, самостално значење [4], док Вандријес на пример у реченици *je ne l'ai pas vu* види свега једну сложену реч [5]. Опречност гледишта довољно је јасна.

Да и предлози *de* и *à* имају своје значење показује најбоље губљење реченичког смисла које настаје кад се они изоставе. Изостављањем предлога *à* у реченици *je suis à Paris* губи се и појам о простору [6]. За Ерингу је „синтаксички зев“ просто измишљен да би се објаснило постојање „апсолутно празних“ речи, постојање исто тако парадоксално“ [7].

---

[1] „Un mot peut se définir comme un groupe de sons énonçant une notion indépendante dans l'ensemble de la pensée de la phrase“ (стр. 10).

[2] „Chaque mot (...) représente un moment de la pensée de celui qui parle ou écrit et de celui qui lit, ou écoute“ (стр. 10).

[3] Исто, стр. 13: „... si la préposition pouvait se vider complètement de son sens, ce ne serait plus un mot, puisque le mot se distingue justement de n'importe quelle combinaison de phonèmes ou de caractères par le fait qu'il présente un sens définitif“.

[4] Исто, стр. 13—14: „Dans la phrase; *il n'y a qu'eux* (...) il y a six mots, représentés chacun par une seule voyelle ou consonne. Et pourtant on les distingue parfaitement comme mots indépendants, grâce à leur signification“.

[5] Vendryes, *Le Langage*, 103: Dans la phrase française: *je ne l'ai pas vu* , la grammaire courante reconnait par l'analyse sept mots différents; à dire vrai, il n'y en a qu'un, mais un mot complexe, formé d'un certain nombre de morphèmes, engagés les uns aux autres“.

[6] Eringa, нав. место; стр. 15: „La suppression de *à* dans: Je suis *à* Paris [>] Je suis Paris, fait disparaître immédiatement la notion d'espace, et par conséquent, de repos dans un lieu“.

[7] Исто, стр. 21: „Il n'est pas impossible que l'hypothèse d'un „hiatus syntaxique“ ait été inventée pour expliquer l'existence de mots „absolument vides“, existence paradoxale, elle aussi, puisque, par définition, un mot est un groupe de phonèmes ayant un sens indépendant de ceux qui l'entourent“.

Digitized by Google

Али каква су све значења предлога *de*? Оно што је овде најпре јесте да видимо која му све значења Еринга приписује кад је у вези с инфинитивом. Пошто постоје инфинитиви без предлога и с предлозима, онда имамо разлога „да разликујемо мисаоне преливе које повлаче ти различити облици“[1] — и да је према томе потребно одредити њихово значење.

Еринга полази најпре од детерминативне улоге предлога *de* испред инфинитива. Тако добијени препозиционални инфинитив стоји између детерминисања која се постижу чланом с једне, и уопштеног издвајања — помоћу чистог инфинитива с друге стране. У примерима: *travailler lui est une joie, — de travailler lui est une joie, — le travail lui est une joie* запажа се поступност у погледу детерминисаности односно прецизности субјекта. „*Travailler* изражава радњу на уопштен начин; *le travail*, захваљујући супстантивској природи и члану, означава појам одређених граница; *de travailler* стоји између та два начина изражавања“ — каже Еринга[2].

Та се поступност у детерминисању може у начелу прихватити, иако би се у том погледу могло прилично још и расправљати. Пре свега, могло би се питати: на којем месту у низу детерминисања стоје инфинитиви с предлозима *à* и *pour*? Али, остављајући таква и слична питања засада по страни, потребно је пратити даље Ерингино тумачење по којем предлог *de* служи да истакне инфинитив. Јер, истицање, односно одређивање помоћу *de* у таквом склопу, има разне смерове.

Значење предлога *de* на којему се Еринга најпре и највише задржао јесте узрочност (causalité). Али ни то значење није увек исте јачине ни исте природе. Разлика у обележавању узрочности помоћу *de* постоји између *je frémis d'y penser* и *d'y penser me fait frémir*, иако је она једва приметна[3].

---

[1] Исто, стр. 161: „Mais du moment qu'il y a des infinitifs sans préposition, d'autres précédés de *à*, *de* ou *pour* dans les mêmes constructions grammaticales, il y a: lieu de distinguer les nuances de pensée que comportent les formes diverses“.

[2] Исто, стр. 162: „*Travailler* exprime l'action d'une façon tout à fait générale; *le travail*, grâce à sa forme substantive accompagné de l'article défini, représente une idée aux contours précis. *De travailler* tient le milieu entre les deux manières de s'exprimer“.

[3] Исто, стр. 162: „Lorsque le sujet et le prédicat sont exprimés, la préposition *de*, en détachant l'infinitif sujet du reste de la phrase, fait ressortir le rapport de la causalité entre les deux membres de la proposition. Il y a à peine une nuance de signification entre: *Je frémis d'y penser*, où l'infinitif a une valeur causale, et *D'y penser me fait frémir*, où l'infinitif est sujet“.

Digitized by Google

Ако се пажљиво загледа у наведено место, видеће се да ни Еринга није избегао мешање два елемента — предлога и инфинитива. Кад каже да у *je frémis d'y penser* „инфинитив има каузалну вредност", онда је у противречности са својим основним схватањем по коме свуда — у случајевима узрочног односа — приписује ту исту вредност самом предлогу *de*. Шта дакле треба прихватити: узрочну вредност предлога или инфинитива? Мислим да је по среди и трећи елеменат: управни глагол, и да се без његова учешћа не би могло говорити о *одређеној*, односно *самосталној* вредности ни предлога ни инфинитива у датим конструкцијама. Ето због чега је полазна тачка мојега рада била управо разматрање природе финитног глагола.

Друга нијанса узрочности се испољава у инфинитивској допуни безличних глагола. И ту Еринга говори час о узрочној вредности предлога, час инфинитива. Сем тога, не види се довољно у коме значењу узима термин *узрочност*: у граматичком или у филозофском. А то у многом отежава да његово схватање буде сасвим јасно. Ево једног примера из којег ће се то запазити. У реченици *l'enfant joue* Еринга узима реч *enfant* као узрок а глагол *joue* као последицу[1].

У сваком случају Еринга придаје предлогу *de* моћ за изражавање узрочности у допунама које долазе после безличних глагола, било да су инфинитивске, било какве друге. Али инфинитив, с обзиром на његову недовољну одређеност, „узима лакше *de*" да би на тај начин постао одређенији у разним улогама, као што иза безличних глагола постаје одређенији у улози логичког субјекта[2]. Еринга своди предлог *de* на то да „спаја два глаголска појма, истичући зависност у којој се налази први према другом[3].

Али, ако Еринга није довољно одредио шта припада сваком од три саставна елемента датих конструкција, његова је заслуга у томе што је указао на разноврсност значења предлога *de* испред инфинитива. А она поред значења каузалности могу бити:

---

[1] Исто, 163: „Dans: L'enfant qui joue, on conçoit facilement *l'enfant* comme la cause qui produit l'effet *jouer*".

[2] Исто, 163: „L'infinitif cependant, qui, par lui-même, a moins de précision que le nom, quant aux rapports entre les idées, prend plus aisément *de* pour déterminer sa fonction grammaticale de „sujet logique".

[3] Исто, стр. 161: „C'est la préposition *de* qui relie les deux notions verbales, en soulignant la dépendance où la première se trouve à l'égard de la seconde".

Digitized by Google

волунтативност, футуралност, и сукцесивност. Истина, Еринга и подвлачи да „нисмо увек свесни тих односа", то јест да увек не осећамо та значења и да су она ван првога плана, али то нам ништа „не смета да своје реченице градимо према латентној логици у којој свака реч има своју вредност"[1].

Биће нам довољно свега неколико примера да видимо да ли су, и колико, прихватљива Ерингина тумачења тих других значења предлога *de* испред инфинитива. У де Буровом примеру *je lui ai dit de ne pas le croire*, Еринга приписује предлогу *de* волитивно значење, јер, изостављањем предлога *de* „ишчезава волитивна нијанса"[2]. Само, ту је особито важан један други моменат у даљем Ерингином тумачењу, а то је управо кад каже да „смисао предлога варира према претходном глаголу". Мислим да би се такво тумачење могло применити и у свим осталим случајевима употребе предлога *de* испред инфинитива. Тако, сасвим природно, и онда кад Еринга налази да тај предлог значи *футуралност* у *il a promis de venir*. Мање је убедљив кад приписује предлогу *de* значење *сукцесивности*, односно изражавање *почетка* после глагола *commencer* или *настављања* после глагола *continuer*, било да долази предлог *de* или предлог *à*[3].

У свим тим случајевима би се, и то с више разлога, могло рећи да се „смисао предлога мења према претходном глаголу", и да за опште објашњење његове вредности и улоге испред допунског инфинитива управни глагол има прворазредни значај.

ПРЕДЛОЗИ *А* И *DE* УЗ ИНФИНИТИВ — ПОКАЗИВАЧИ ЊЕГОВЕ ВРЕМЕНСКЕ ВРЕДНОСТИ

Из критичког прегледа два општа, и међусобно супротна гледишта о значењу предлога à и de, излази да се ниједно од њих не може у целини прихватити. Па ипак, она за нас имају двојаку

[1]) Исто, стр. 175: „Qu'on n'ait pas toujours conscience de ces rapports, c'est fort possible; l'esprit humain, dans l'expression de la pensée, se préoccupe rarement de découvrir les éléments syntaxiques dont la phrase se compose. Ce qui ne l'empêche pas de construire ses phrases suivant une logique latente, où chaque mot a sa valeur".

[2]) Исто, стр. 170: „La nuance volitive disparait avec la suppression de *de*, elle reparait avec l'introduction de cette préposition, elle dépend donc entièrement de ce mot, *dont le sens varie avec le verbe qui le précède*" (курзив је наш).

[3]) Исто, стр. 171: „Quant à désigner la commencement ou la continuation de l'action, on a le choix entre *de* et *à*". И даље: „la différence n'importe guère pour le sens général de la phrase".

Digitized by Google

корист. Прво, према којем су предлози à и de испред инфинитива потпуно лишени сопственог значења, сведочи о њиховој изразито суптилној природи. Друго, према којем би ти предлози имали пуно значење, изискује да се оно ближе одреди у датим конструкцијама и да се, колико је то могуће, утврде основне законитости њихове употребе.

Вредност, односно значење предлога *à* и *de* у датим конструкцијама проистиче из тесне повезаности управног глагола и његове инфинитивске допуне. Ови предлози, као и још свега неколика који познају исту могућност везе с инфинитивом — гледано кроз призму глаголске природе тог облика — обележавају временску вредност допунског инфинитива. За њих остаје као основно да покажу *однос* временског збивања управног глагола и инфинитива. Значење предлога у овом случају није дакле више *просторног* већ *временског* карактера. Тако предлог à долази тамо где ће имати да наговести футуралност *(постериорност)* инфинитива, а предлог de *антериорност*. Постоји, истина, и један сасвим друкчији тип предлога de у вези с инфинитивом који би имао значење тзв. стално *постериорности*. Али ће о њему, као и о другим могућностима еволуирања појединих допуна, бити касније, приликом анализе, више говора.

Одавно створене, дате конструкције су, сасвим природно, добијале извесну *типску самосталност*. У начелу, сви нови случајеви морали су задовољавати неки од датих услова временског односа између управног глагола и инфинитива. Али је исто тако разумљиво да је каткад морало доћи и до друкчије употребе инфинитивске допуне, при чему се основни однос временског збивања није строго поштовао. Тако се дешавало и раније, а тако се дешава и данас.

Узимајући тако предлог à и de као детерминанте инфинитива после управних глагола, наговештени поступак у погледу анализе односа између управног глагола и инфинитива треба да употпуни оно што је овде речено укратко. Тај поступак, који се састоји у одређивању временског односа два дата глаголска облика, може изгледати одвећ смео — нарочито због тога што се инфинитив и у најновије време обично сматра или као атемпорални глаголски облик, или пак као супстантив. Али и у крилу таквих схватања наћи ће се нечег што би ишло у прилог нашем. Тако нпр. Дамурет и Пишон констатују да de-инфинитив изражава „un fait con-

Digitized by Google

cret et particulier, envisagé dans la conjoncture qu'indique la phrase"[1], мада ништа не кажу у којем смеру се врши то конкретизовање. Пошто је за двојицу граматичара-психолога инфинитив супстантивске природе, односно глаголски супстантив[2], могло би се схватити да се оно креће у оквиру категорије именице. Међутим, како је за нас инфинитив изразито глагол, сасвим је разумљиво што нам изгледа да се то конкретизовање помоћу предлога врши у смислу временске вредности датог облика.

На тај начин прилазимо оном питању које је у ствари наш главни предмет. Из анализе односа управног глагола и инфинитива моћи ће да се види улога и смисао предлога *à* и *de* — у перспективи временског смера.

[1] J. Damourette et E. Pichon, *Essai de grammaire de la langue française*, III, § 1053, стр. 497.

[2] Исто, § 1126, стр. 586.

Digitized by Google

ДРУГИ ДЕО

Да ли ће какво унутрашње стварање добити какав спољашњи израз на које врсте, било у облику сталног положаја у реченици, у облику нарочите допунске или помоћне речи, каквог нарочитог наставка или нечег сличног — то питање зависи од диференцијалних потреба датих језичких прилика. Чим је неки језички однос од више могућних значења, јавља се потреба да се нарочитим средством покаже које се од могућних значења датог односа имало на уму.

А. Белић, *О језичкој природи и језичком развитку.*

ВРЕМЕНСКЕ (ТЕМПОРАЛНЕ) ВРЕДНОСТИ ИНФИНИТИВА

Нигде се боље него овде не могу применити речи Ж. Дамурета и Е. Пишона којим начелно одређују основни задатак граматичара: „Le principal travail du grammairien est d'amener à la conscience les notions d'après lesquelles une nation ordonne et règle inconsciemment sa pensée“ [1]. У датом случају потребно је утврдити какве су „покретачке“ силе дејствовале где ће се која конструкција инфинитива употребити, а затим, у којим ће се правцима свака од њих моћи развијати.

Од оног времена откад је постао, инфинитив је наставио свој синтаксички развој у складу и напоредо с осталим глаголским облицима. Како је за дотле изграђени систем финитних глаголских облика најважније да обележавају *време* збивања неке радње, сасвим је природно да и инфинитив — као један нови глаголски облик — еволуира у том истом правцу.

Инфинитив је у латинском, као што је и раније речено, најчешће стајао као допуна управном глаголу. Захваљујући

[1] J. Damourette et E. Pichon, нав. дело, I, § 5, стр. 11.

Digitized by Google

значењу овог последњег, он је добијао и одређену функцију *временског* (темпоралног) изражавања. Поред уобичајеног презента (симултаности), он врло често има вредност будућности *(iurarunt inter se barbaros necare; legati veniunt qui polliceantur obsides dare)*[1] или прошлости *(aliquid magnum agere gaudet; vir bonus et prudens dici delector)*[2]. Разумљиво је сасвим да је услед тога дошло до стварања временске системе инфинитива. Кад је потреба за истицањем футуралности или претериталности била јача, долазио је инфинитив футура, односно инфинитив перфекта[3].

Пероша је доста исцрпно показао да је током класичне епохе латинског језика употреба инфинитива футура и инфинитива перфекта расла, али да је пред њен крај била у опадању[4]. За нас је од особитог значаја управо та констатација јер би нам она, бар посредно, указивала на стварање других средстава и других обрта за изражавање исте језичке потребе. Наиме, тешко је допустити да се једно лингвистичко осећање одједном гаси, макар се дотле постојећа средства за његово изражавање јављала све ређе. Ако су латински инф. футура и инф. перфекта као такви нестали, то још не значи да је нестало и оно што су они обележавали. Много нам природније изгледа да су нови облици — облици препозиционалног инфинитива — могли да буду подеснији за изражавање дате нијансе временског значења код допунског инфинитива. Препозиционални инфинитив, дакле, може да се схвати као одраз потребе за одређивање временског збивања радње изражене самим њим. Будући да се за чисти инфинитив (тј. инфинитив без предлога — 0-инфинитив) све више везивала вредност релативног презента (симултаности), за препозиционални су остајале друге две: релативна будућност (постериорност) и релативна прошлост (антериорност).

Без обзира који је од инфинитива стајао као допуна, инфинитив презента *(promitto facere)* или инфинитив футура *(promitto facturum esse)*, он је иза категорије *verba agendi* изражавао радњу која се има извршити после радње управног глагола. То значи

[1] A. C. Juret, *Système de la syntaxe latine*, стр. 87.

[2] Исто: „Auprès de *meminisse* l'infinitif objet se met, chez les classiques et généralement, au présent pour exprimer un souvenir vécu, (...) *Memini Catonem mecum disserere*".

[3] Исто: *In memoriam regredior audisse me* (Pl. Capt., 1023).

[4] P. Perrochat, нав дело, стр. 83 et passim.

Digitized by Google

да је инфинитив у таквој допуни изражавао увек релативну будућност (постериорност). Међутим, после категорије *verba acti*, допунски инфинитив има вредност релативне прошлости (антериорности).

Покушамо ли да управне глаголе у старофранцуском разграничимо према оном истом критеријуму као и у латинском, видећемо да је допунски инфинитив готово увек у вези с неким од два предлога.

А. Допунски инфинитив после *verba agendi*

хтети — voleir (à, 0)
желети — désirer (à, de, 0), conveiter (à)
тежити — tendre (à), cerchier (à), viser (à), emprendre (à), se travailler (à)
заповедати — comander (à, de)
захтевати — demander (à), rover (à), querre (à), requerre (à, de)
наменити — destiner (à)
пристати — consentir (à)

В. Допунски инфинитив после *verba acti*

радовати се — joir (de), s'esjoir (de)
очајавати — desesperer (de)
кајати се — se repentir (de)
срдити се — enticier (de)
патити — s'angoisser (de)
замарати се — se lassier (de), estanchier (de)
умирити се — s'apaisier (de)
корити, опт̃уживати — arguer (de), amonester (à, de)
завидети — envier (de)
опоравити се — se refaire (de), se resforcier (de)
наситити се — se sazier (de)
хвалити се — se vanter (de)

Упоређење допунских инфинитива двеју категорија допушта следеће закључке:

1) иза *verba agendi* долази претежно à-инфинитив;
2) иза *verba acti* долази готово увек de-инфинитив;
3) иза извесног броја *verba agendi* долази поред à-инфинитива и de-инфинитив.

Digitized by Google

Овде ћемо се најпре обазрети на питање које се досад и није постављало као такво у синтакси француског језика: да ли је допунски *de*-инфинитив увек исти? Горње разграничење допушта, изгледа нам, да одговор на постављено питање буде негативан. Касније ћемо га и мало више разматрати, а засад само истаћи толико да су у питању *два различита* типа по облику исте конструкције. Управо због тога што се није то уочавало, конструкције инфинитива после алтернације предлога *à* и *de* представљале су највећу тешкоћу у погледу неког разграничења. Оне су, како је то у ранијем претресању појединих радова истакнуто, изгледале толико функционално помешане да је нека општа подела остајала као илузорна, поготову што су две различите конструкције могле да стоје једна место друге без икакве разлике у значењу иза прилично великог броја глагола.

Пошто је наш задатак исцрпније разграничење датих конструкција у модерном француском, биће нам довољно само неколика примера из старог језика, упућујући ипак и на табелу I. Прикупљени примери појединих истраживача пружају довољно материјала за такво посматрање. Из обиља Зергелових (Sörgel) примера издвојићемо свега неколико на којима ће се моћи упоредити алтернација предлога *à* и *de*. Бројеви у заградама обележавају стране у наведеном Зергеловом делу.

s'abandonner, *à* — B. Chr. 37437 Qui ja s'erent abandonez A enchascier e a occire (246).
de — Tr. 24262 Qui tant s'est puis abandonée De li vengier (246)

doter, *à* — Al. III 1255 que il ont douté Tel jugement à dire (248).
de — Clig. 5152 S'il ne dotast de l'escondire (248).

eslire, *à* — Rou III 2290 Puis fu eslit par sa bunté a estre abbé (251).
de — Mer. 186 Car il sera donez par non A cele qui iert esleüe D'estre la plus bele veüe (251).

aprendre, *à* — Clig. 276; 5252 N'aprendre vilenie a feire (254).
de — B. Chr. II 21579 E se out apris vaslez petiz De faucon e d'ostor muier (254).

comencer, *à* — Rol. 302 Quant l'ot Rollanz, si cumençat à rire (262).
de — Tr. 10406 Que si com il out comencié De bien fere lo parsivront (262).

Digitized by Google

semondre, *à* — Tr. 19879 Qui ci vos somont a ocire, E a livrer toz a martirs (270).

de — Rou II D'urer e de bien faire a l'un(s) l'altre sumuns (270).

encoragier, *à* — B. Chr. II 25644 Maint sunt meü, encoragié a faire criminel pechié (269).

de — Rou II 3702 De faire traisun l'a tut encoragie (269).

se pener, *à* — Er. 5194 A lui garir ont mout pené (272).

de — Al. 631 Molt se pena tos tans de Deu servir (272).

Кад бисмо остали на овим и оваквим глаголима, заиста би нам изгледало потпуно оправдано што су сви истраживачи подвлачили да између једног и другог предлошког инфинитива, у случајевима алтернације, нема никакве разлике. Међутим, узети критеријум ће нам допустити да чак и ту издвојимо већи део њих где ће се разлика моћи запазити.

Како се у наше време све више распростире схватање да је немогуће дати сасвим поуздану анализу правог језичког осећања у протеклим временима, био би, већ унапред, осуђен на неуспех сваки покушај у погледу разграничења значења два допунска инфинитива у старофранцуском. Такво схватање, макар што је добрим делом оправдано, није главни разлог да не прионем анализи датих конструкција у старофранцуском. Други су разлози наводили да се у овом случају остане на модерном језику. Први, што практична страна — због које је читав рад и потекао — упућује првенствено на такав поступак. Други, што је природа датих допуна јединствена за целокупни развој француског, без обзира што је сама примена иза појединих глагола показивала извесна колебања. Трећи разлог је што би дуже илустровање примерима из старог језика довело до претеране опширности. Због тога ће и анализа и класификација датих конструкција бити усредсређена на савремено језичко стање, а примери из ранијих епоха долазе само узгред и као илустрација.

Како се у конструкције које овде представљају главни предмет уплиће донекле, у појединим случајевима алтернације, и чисти инфинитив (0-инф.), биће потребно обазрети се на нека његова својства у модерном језику и тиме употпунити оно што је раније речено поводом тог облика у латинском језику.

Digitized by Google

О ЧИСТОМ ИНФИНИТИВУ У МОДЕРНОМ ФРАНЦУСКОМ

Два су главна питања на која се овде потребно обазрети пре него што се пређе на разграничавање и анализу препозиционалног допунског инфинитива. Прво би било: да ли је чисти инфинитив супстантивске или глаголске природе? Друго: да ли чисти инфинитив може да изрази време?

а) *Глаголска природа инфинитива*

У одељку о инфинитиву у латинском наведени су сви чиниоци који показују да је и онда инфинитив био глаголски облик. Њима би се могла додати још једна особина по којој се види да је и у француском он глаголске природе. Наиме, негација уз инфинитив је иста као и уза сваки други глаголски облик, а не као уз именицу: *ne pas parler, ne point parler.* Међутим, инфинитив се често сматра именицом[1], што значи да ипак ствар није тако једноставна.

Вандриесова констатација да су инфинитиви *имена радње*[2] може да буде сасвим оправдана, али је свакако непотпуна. Узет издвојено, лексички, инфинитив доиста може да буде само *име* неке радње: *говорити, ићи, носити; parler, marcher, porter.* Али се онда исто тако и све остале речи могу сматрати *именима* посебних категорија: *узвици* — именима расположења (узбуђења, емоција); *предлози* — именима односа; *придеви* — именима својстава (особина), итд.

За инфинитив је, изгледа ми, битније што он у највећем броју случајева, тј. у примени, нема за задатак да покаже име неке радње већ вршење (или невршење) те радње. Наравно, излишно је и истицати да се и инфинитив може јавити у улози субјекта, објекта или предиката — што многи узимају као разлог да га сврстају у категорију именица. Дочим, нико и није покушао да остале врсте речи уброји у именице мада се и оне, све од реда *могу*, наћи у таквим функцијама.

---

[1] Видети, нпр., G. et R. Le Bidois, нав. дело, §§ 778, 779; J. Damourette et E. Pichon, нав. д., III, § 1035. Ретки су лингвисти који у инфинитиву виде глагол. Упор. врло убедљива разматрања К. де Бура — C. de Boer, *Introduction*, 23—25.

[2] J. Vendryes, *Le Langage*, p. 150: „Les infinitifs sont proprement des noms d'action, mais tous les noms d'action ne sont pas des infinitifs".

Digitized by Google

Према овоме што је укратко речено излази као закључак: 1) ван примене, лексички, инфинитив значи име радње, али он ни тада није именица; 2) инфинитив у примени остаје само глагол, и ништа друго. О томе кад и како он постаје именица у француском овде је излишно говорити.

б) *Временске вредности инфинитива*

У поглављу о инфинитиву у латинском поменуто је да ће о овом питању бити више говора. Време је да то сада урадимо.

Мада ће се наћи понеко, готово усамљено мишљење, да инфинитив изражава једно од три могућна релативна времена, ипак је опште заступано гледиште да је то један *атемпорални* облик, те да сâм за себе не може имати вредност неког времена. Али као што је мало пре истакнуто, инфинитив може да буде *примењен* и *неприменен* (лексички). Употребљен лексички, он је доиста атемпоралан. Али, чим се нађе у примени, ствар стоји друкчије. Ако се не варам, инфинитив тада, као и остали глаголски облици, има одређене могућности временског изражавања. Како је ова особина изричито оспоравана, биће потребно на датом питању задржати се нешто више.

У том послу биће најбоље поћи од једног, иначе крајње ретког, али врло значајног запажања — утолико пре што оно потиче од ауторитета какав је Ф. Брино — и видети шта је определило чувеног граматичара и научника да оспори временску вредност инфинитива: „La valeur temporelle de l'infinitif résultant le plus souvent du sens du verbe auquel il est joint, il arrive que derrière certains verbes comme *espérer*, il prend des airs du futur: *chacun espère s'en tirer*. Ce n'est là qu'une apparence, comme on peut le voir en substituant à l'infinitif un nom: *chacun espère une retraite paisible*. De même avec *souhaiter, attendre, promettre, conseiller: je vous promets de vous lire avec attention*[1].

Аргуменат који Ф. Брино даје да би порекао временску вредност инфинитива: могућност да га можемо заменити супстантивом — не можа бити довољан. Јер, и финитни глагол се може

[1] F. Brunot, *La Pensée et la Langue*, p. 466. Занимљиво је истаћи овом приликом, пошто је реч о истој категорији глагола у латинском, како Жире друкчије гледа на исто питање: „L'infinitif après »espérer, promettre, menacer, jurer«, désigne ordinairement un fait postérieur". (A. C. Juret, *Système de la syntaxe latine*, 1933, p. 87).

Digitized by Google

заменити на исти начин: *chacun dans l'espoir de s'en tirer...* Али то нипошто не би могло значити да се, ако смо заменили глагол именицом (у овом случају: *espère = dans l'espoir*), тим самим пориче способност временског обележавања датог глагола. То би донекле упућивало да и инфинитиву у наведеном примеру припишемо временску вредност, овде вредност постериорности, пошто га можемо још лепше заменити футуром (*qu'il s'en tirera*). Аргуменат је обрнут оном који је дао Ф. Брино и, пошто онај није био довољан — не би могао ни овај. Према томе, мора се још размотрити тип дате инфинитивске допуне, нарочито и због тога што је Бриноово тумачење истицано другде као сасвим тачно. Тако је Пероша, у већ навођеној студији, заузео исто становиште за глаголе категорије *promitto* + инф. у латинском језику[1].

Узимајући исти непотпуни глагол *espérer*, у некој другој реченици којом се може подесније оперисати, нпр. *j'espère faire ce que vous m'avez recommandé*, показаће се да *инфинитив* најчешће значи будућност (*постериорност*). У ствари, постоје две могућности временског означавања тог облика у датој реченици: 1) инфинитивом се изражава истовременост (симултаност, релативни презент) у ситуацији: *Comment faites-vous donc cela? — J'espère faire ce que vous m'avez recommandé = j'espère que je fais (bien) ce que vous m'avez recommandé = que je suis en train de faire ce que vous m'avez recommandé;* 2) инфинитивом се изражава постериорност (футуралност) — у ситуацији: *Est-ce que vous ferez cela? j'espère le faire = que je le ferai.*

Прва могућност, сама за себе, не би била довољно поуздана у погледу одређивања временске функције инфинитива[2]. Да не постоји и друга могућност, могло би се сасвим усвојити, иначе опште признато, схватање да је тај облик атемпоралан. *J'espère faire cela* у датој ситуацији значи недвосмислено исто што и *j'espère que je ferai cela*, те дакле као целина обележава будућност. Али ни то, како је малопре речено, нећемо узети као довољно.

---

[1] P. Perrochat, нав. дело стр. 26—27, 31 et passim; в. нарочито стр. 27 где Пероша изричито наглашава исправност Бриноовог тумачења.

[2] Глагол *espérer* тада има значење глагола *croire*, па је сасвим разумљиво да долази до такве вредности инфинитива. Овај последњи после таквог значења *espérer* врло лако добија и вредност антериорности — што се лепо да закључити из излагања и примера које даје Гревис (M. Grévisse, *Le bon usage*, 6-e éd., p. 956).

Digitized by Google

Ту радњу која има да се деси, можемо сасвим природно ближе одредити неким прилогом за време, односно неком прилошком одредбом: *demain; plus tard; ce soir, l'année prochaine*, итд. Овде је основно одредити да ли тај прилог, односно прилошка одредба детерминише финитни глагол или инфинитив. Од особитог је значаја, а на то се није указивало — да дати прилози и прилошке одредбе које одређују 'сам моменат у будућности *не могу* никако детерминисати презент финитног глагола категорије *espérer* (дакле ни свих глагола које смо мало пре видели наведене код Бриноа: *souhaiter, attendre, promettre, conseiller* и многе друге). Не може се, према томе, рећи * *j'espère demain, *je désire demain, *je promets demain.*

Нема сумње да постепеног прелаза из ове категорије у другу може да буде, што је у тесној вези са самим значењем управног глагола. Тако, нпр., стоји с глаголом *attendre*, узетим у „пуном" значењу (а не у значењу „espérer"): *je vous attends demain = je vous attendrai demain*, где се и сам финитни глагол може узети, односно наћи у футурском значењу. Међутим, то је сасвим немогуће за праве модалне глаголе: *espérer, souhaiter, désirer, vouloir, pouvoir*, итд., чак ни онда кад се неки од њих осамостали, односно јави у „пуном" значењу: *j'attends et j'espère* где је j'espère употребљено у пуном осамостаљеном значењу; или *je veux et je le peux.*

Шта нам показује та особина? Проширено и на остале „непотпуне", односно модалне и полумодалне глаголе, горње разматрање би упућивало да се постави једно опште, а у основи врло једноставно, правило за разграничавање једних од других. Презент правих модалних глагола не може никад имати футурско значење, а полумодалних може. То би важило не само за француски већ и за остале језике који познају инфинитивску допуну: за латински, српскохрватски, итд.: *spero id facere; надам се то урадити.* Полумодални, међутим, могу узети футурско значење: *commencer, incipio, почети: je commence (demain) à sortir = je commencerai (demain) à sortir;* почињем (=почећу) од сутра излазити.

Поред горњег закључка који је овде дошао више узгред, намеће се и један други — онај због којег је и предузета сама анализа. Он би гласио: ако дати прилози за време одређују инфинитив, онда то сведочи да он заиста мора садржати особину временског исказивања (темпоралности).

Како је синтаксичка веза управни глагол+инфинитив врло стара, у ствари латинска, није чудо што је она кроз читави пе-

Digitized by Google

риод француског језичког развитка, и поред крупних промена, очувала доста традиционалних одлика. Наиме, инфинитив је у датој конструкцији, онако као и у латинском, показивао и још увек показује једну од трију могућности временског изражавања (антериорност, симултаност, постериорност). То му је својство остало чак и пошто су настале конструкције препозиционалног инфинитива. Питање је било да ли ће се и у свим случајевима, где је једно од тих значења постајало, победити и нови облик допунског препозиционалног инфинитива, или ће због извесних разлога остати традиционални облик, тј. чисти инфинитив. Ти су разлози могли бити двојаке природе: 1) створена интимност између непотпуног глагола и његове допуне и 2) вештачко подражавање латинском које је преко књижевног језика и школе постајало јача или слабија традиција.

У првом случају то су изразито модални глаголи *(pouvoir, vouloir, savoir*, итд.), а чији смисао и природа усмеравају ка нечему што ће тек да наступи, односно што сме, мора, треба да се обави. Табела I показује да се, захваљујући аналогијама, и иза тих глагола у периоду старофранцуског (а вероватно већ и у прелитерарној епоси) појављују облици препозиционалног инфинитива. Од њих су неки остали с таквим могућностима и до данас (нпр. *faire, laisser*, итд.). То јасно показује да је футуралност допунског инфинитива не само од старофранцуског већ и од латинског била њихово својство: *possum id facere, je peux le faire* може да значи: *je le ferai, je (le) peux*.

Исти се функционални процес временског изражавања постериорности (у односу на управни глагол) протеже и код глагола кретања. Футуралност је ту довољно уочљива да се не морамо на примерима дуже задржавати. Пошто ћу овде набројати такве глаголе према Дамурету и Пишону, навешћу отуда један пример, напомињући да и све остале можемо тумачити на исти начин[1]:

[1] J. Damourette et E. Pichon, нав. дело, III, 508, дају ове глаголе кретања који се могу допунити чистим инфинитивом: s'accroupir, s'agenouiller, s'arrêter, arriver, s'attabler, avancer, comparaître, bondir, rebondir, se blottir, se coucher, courir, accourir, crouler, décliner, déferler, dégringoler, demeurer, se dérouler, s'embusquer, émigrer, entrer, rentrer, s'envoler, evoluer, filer, flâner, fluer, fourmiller frétiller, galoper, gésir, glisser, gravir, grimper, jaillir, rejaillir, marcher, monter' remonter, muser, nicher, obliquer, patiner, partir, passer, pencher, percher, piétiner, planer, rejoindre, rester, retourner, ruisseler, sauter, sautiller, sortir, décamper, déguerpir, détaler, se retirer, se tapir, tomber, retomber, trimer, venir, voler, etc. Видети и стр. 556.

Digitized by Google

— Margot ne trouvant rien à manger partit rôder autour du village (L. Pergaud, *De Goupil à Margot*, p. 192)[1].

Постериорност чистог инфинитива *rôder* је довољно јасна; *pour rôder* му се приближује по значењу[2]. Иако је после ове категорије глагола инфинитив најчешће чисто финалан, ипак он доста често има вредност наративног футура. Тако се и у наведеној реченици инфинитив веома јако ближи том смислу: *il partit et il rôdera autour du village*. У сваком случају, после глагола кретања, радња изражена инфинитивом није још у току реализовања оног тренутка када се врши радња управног глагола: она тек долази *после* ње, без обзира што се често директно на њу и надовезује. Типичан пример једног таквог глагола је одавно означен по граматикама као помоћни глагол за формирање блиског футура (који, истина, често може да буде и прави футур). То је глагол *aller*+инфинитив. Осим тога треба имати у виду да се, ако тај глагол није у презенту, има пре говорити о релативном футуру (постериорности) дотичног инфинитива[3].

За постављену перспективу временских вредности инфинитива посебно је карактеристичан допунски инфинитив после глагола кретања *venir*. Чисти инфинитив и овде има, као и после других глагола ове категорије, футурско значење: *il est venu nous prendre*. Допунски de-инфинитив, од своје првобитне вредности релативне прошлости (антериорности), због велике употребе, одавно је дошао дотле да је потиснуо самосталност самог глагола *venir;* за ову конструкцију, такође већ одавно, све граматике истичу да је то посебан облик за изражавање „блиске прошлости".

Ако се иза досад набројених глагола допунски инфинитив могао и може јављати у некој од већ поменутих релативних временских вредности, постоји и таква категорија глагола после којих нема никаквог колебања у том погледу и где је, кроз читави историјски развитак француског језика, временска вредност остала тако рећи нетакнута. То су глаголи перцепције: *apercevoir*,

[1] Исто, 510.

[2] Упор. нав. дело, V, стр. 173: „Une périphrase comme *il a été pour faire* nous fournit un exemple de tour précédentiel ultérieur, puisqu'elle nous reporte d'abord dans le passé (il a été) d'où nous nous voyons envisageant un avenir *(pour faire)*".

[3] Ближе о тој конструкцији, нарочито у Флидаловој тези (L. Flydal, *Aller et venir suivis d'un infinitif comme expression de rapports temporels*).

Digitized by Google

écouter, voir, entendre, sentir, итд. Вредност допунског инфинитива је релативна садашњост (симултаност): *je le vois venir* = je le vois en même temps (pendant) qu'il vient. Пошто је посреди увек био релативни презент допуне, није се никад ни јавио неки препозиционални инфинитив. Не улазећи више у подробнију анализу временске вредности 0-инфинитива, оволико ће нам бити довољно за опште разграничење временске вредности инфинитивских допуна после предлога à и de.

То разграничење ћемо извршити према раније истицаном мерилу: à-инфинитив изражава постериорност; de-инфинитив изражава антериорност; de-инфинитив изражава постериорност. При томе ћемо дати нешто примера који би илустровали поједина одступања. Тек онда ћемо прићи разматрању датог материјала како би се лакше дошло до општих закључака, као и до њихове примене ван конструкција које представљају предмет овог проучавања.

ВРЕМЕНСКЕ МОГУЋНОСТИ А-ИНФИНИТИВА

I. ПОСТЕРИОРНОСТ

aider — je vous garde pour m'aider à le congédier au plus vite (MO, 5).

appeler — je dois vous remercier de l'honneur que vous m'avez fait en m'appelant à présider cette réunion plénière (TM, I, 57).

aspirer — Comme le mystique aspire à s'abîmer en Dieu, il aspirait à s'abîmer dans la science (TM, I, 146).

autoriser — Vous m'autorisez à demander la recette à votre servante (MO, 155).

chercher — Nous cherchons à percer l'avenir (PB, 81).

consentir — M. d'Anquetil consentit à délivrer la prisonnière (Rôt, 194).

se destiner — il se destinait à devenir instituteur (Aur., 329).

déterminer — Quelques mots confidentiels... me déterminèrent à conduire mon travail autrement que je ne l'avais commencé (Sylv., 127).

se disposer — Puis, il passa dans le cabinet de travail... se disposant à faire sa revue des salles (Rév., 18).

encourager — Le bon et gracieux accueil... m'encouragea à donner tout de suite ces dialogues (JC, 9).

exhorter — Il m'a exhorté à suivre l'exemple des femmes fortes de l'Ecriture (Rôt., 94).

Digitized by Google

exposer — il ne vous expose pas à devenir le fléau des peuples (JC, 134).

hésiter — Comme il hésitait à se jeter sous l'averse... (MO, 126).

inviter — Cet homme abusa de ma faiblesse en m'invitant à répandre dans les sociétés le nom de Rafaello Polizzi (Sylv., 72—73).

se jeter — Il s'etait jeté à parler de son enfance (Aur., 207).

se lancer — Quand il se lançait alors à parler de l'avenir... (BQ, 379).

mettre — Il faut te louer... du zèle que tu mets à remplir tes fonctions cosulaires (PB, 90).

parvenir — Mais le régistre était si grand et si gros que Thérèse n'etait pas parvenue à le ranger assez complètement (Sylv. 237).

porter — Ce que vous m'en faites connaître me porte à croire que l'on y sera fort contraint (JC, 66).

pousser — C'est donc sa bienveillance qui le pousse à humilier ses semblables dans leurs sentiments (JC, 17).

renoncer — Faut-il donc renoncer à reconnaître l'avenir (PB, 318).

se résoudre — Mais elle ne peut se résoudre à apprendre les choses par principe (Sylv., 184).

suffire — Ces termes simples pouvaient suffire à désigner le bon et le mauvais parti dans ces combats (JC, 173).

tendre — votre science tend à les réunir (Rév., 84).

travailler — Quand les hommes auront cessé de se vaincre entre eux, ils travailleront à se vaincre eux-mêmes (PB, 66).

II СИМУЛТАНОСТ

exceller — Les Grecs excellaient autrefois à faire ces bagatelles (PB, 43).

perdre — on sait trop ce qu'on perd à durer en ce monde (Sylv., 227).

III АНТЕРИОРНОСТ — СИМУЛТАНОСТ — ПОСТЕРИОРНОСТ

se complaire — Il avait l'air de se complaire à la trahir (Aur., 442).

se passionner — Il se passionna pendant quelques jours à dévorer Balzac (Aur., 428).

Digitized by Google

ВРЕМЕНСКЕ МОГУЋНОСТИ DE-ИНФИНИТИВА

I. АНТЕРИОРНОСТ

s'affliger — M. Bergeret s'affligeait de voir que la ville était culbutée (Berg., 302).

s'aimer — Pendant une semaine, elle vécut d'une vie toute intérieure s'aimant d'être aimée (Lys, 293).

approuver — on doit approuver le peintre d'y avoir représenté, à l'imitation de Raphaël, les messagers du ciel (Rév., 34).

attrister — Je suis attristé seulement de voir un homme tel que vous occupé de changer la forme du gouvernement (JC, 186).

blâmer — Il était blâmé par la feuille conservatrice d'avoir fait un virement et dissimulé des dépenses de propagande électorale (Orme, 325).

châtier — Car, pour le châtier d'avoir vécu comme les bêtes, Dieu l'avait changé en bête (Thaïs, 200).

se consoler — Elle se console d'avoir oublié ses cigarettes (Thérèse, 29).

se contenter — Il (le chien) se contentait pour prix de sa peine de lécher la rôtisserie (Rôt., 9).

désoler — Je serais désolé de vous avoir fâché (Sylv., 59).

s'émerveiller — Et je m'émerveillai de voir mon professeur s'approcher de l'Immaculée Conception (Livre, 108).

enrager — J'enrageais de n'en point saisir le sens exact (Rôt., 185).

en vouloir — j'en ai voulu à Maurice de vous avoir donné la défroque d'un suicide (Rév., 255).

féliciter — Je veux vous félicitier de vous être montrés hommes libres (TM, I, 57).

se flatter — C' est dans la grandeur croissante des armements que je me flatte de découvrir un lointain présage de paix universelle (JC, 157—8).

gémir — il gémissait d'avoir perdu un humble nécessaire qu'il portait dans sa poche depuis trente ans (Lys, 139—140).

s'indigner — Je m'indigne de voir des infidèles se glisser dans ses rangs (MO, 249).

mépriser — Il ne la méprisait pas d'être ce qu'elle était (Cr., 52).

mésestimer — C'est tout au plus si elle le mésestimait de n'avoir pas tué M. Roux (MO, 165).

Digitized by Google

s'offenser — Un jour, c'est un général qui s'offense d'être pris pour un républicain (TM, III, 14).

pâlir — le gamin pâlit encore de penser que dans la maison la jeune femme les avait entendus (Arland, *Les plus beaux*, 38).

se plaindre — Nous avons mauvaise grâce à nous plaindre de voir sur le marché désordonné du monde... (PB, 216).

se punir — Elle s'était punie de n'avoir pas voulu laisser Bérénice et Aurélien seuls (Aur., 149).

quereller — Il la querella d'avoir découvert sans lui la beauté des choses (Lys, 256).

regretter — Je regrette de ne pas savoir comment on l'appelle (PB, 242).

reprocher — elle reprochait... à mademoiselle d'apporter dans la maison un chat qu'elle ne connaît pas (Sylv., 301).

rire — Et le petit Comatas... riait de voir un caillou étinceller au soleil (PB, 119).

satisfaire — Madame Bergeret était satisfaite d'inspirer de la sympathie à madame Dellion (Anneau, 2).

II СИМУЛТАНОСТ

affecter — Enfin certains esprits malveillants croyaient discerner en lui l'avidité des Sénèques pour ces richesses qu'il affectait de mépriser (PB, 37).

douter — Maintenant il avait retrouvé le secret de sa folie. Il ne doutait plus d'aimer (Aur., 168).

feindre — Je feignais de la mépriser. Mais elle était bien trop jolie pour que ce mépris fût véritable (Rôt., 36).

supporter — Comment Phili... supporte-t-il de vivre avec cette petite idiote (NV, 66).

III АНТЕРИОРНОСТ — СИМУЛТАНОСТ — ПОСТЕРИОРНОСТ

se réjouir — Je me réjouis de vous voir.

Напомена. — Постоји већи број глагола чија се допуна може наћи у свакој од три дате временске могућности, што увек зависи од говорне ситуације. О томе ће даље бити посебно говора.

Digitized by Google

IV ПОСТЕРИОРНОСТ

se charger — Elle se chargeait de me procurer un cheval très doux (NV, 101).

conseiller — Les amis de proconsul lui conseillèrent de ne point se déranger pour une si méchante affaire (PB, 89).

ordonner — je vous ordonne de ne plus tenir à l'avenir un semblable langage (MO, 151).

permettre — Permets-moi de te dire que tu n'as pas raison (PB, 75).

presser — Nous le pressâmes... de n'en rien faire (Rôt., 215).

proposer — Je vous propose de le (le chat) nommer Don Gris de Gouttière (Sylv., 302—303).

refuser — Je refusai de sortir avec lui (Sylv., 279).

supplier — Je le suppliais de me favoriser d'une prompte réponse (Sylv., 41).

РАЗМАТРАЊЕ ПРЕТХОДНОГ РАЗГРАНИЧЕЊА ТЕМПОРАЛНИХ ВРЕДНОСТИ ИНФИНИИТВНИХ ДОПУНА

У претходном разграничењу дат је крајње мали број примера једно због ограниченог простора, а друго због бојазни да се њиховим обиљем не пригуши теоријска страна самог рада. Међутим, практична страна захтева да се пружи засебно, и што исцрпније, преглед управних глагола и њихових допуна[1].

Давање примера за што већи број управних глагола било је потребно из два главна разлога:

1) У питањима овакве природе могуће је само на основу посматрања већег броја случајева проверити вредност општих закључака и оправданост извесног метода.

2) Никад досад није речено *колики* је број управних глагола. Како се по граматикама обично наводи мањи број, најчешће се и мисли да су у питању само они и да их, према томе, нема много.

Видеће се из наведеног приручника да њих има много више а да је у појединим другим функцијама (нпр. адвер-

[1] В. мој приручник *Допунски инфинитив у француском*, Завод за издавање уџбеника (Библиотека приручне литературе за наставнике).

Digitized by Google

бијална допуна) примена и једног и другог предлошког инфинитива у ствари неизмерна. При таквом стању ствари излишно је и напомињати да, и поред знатне исцрпности, нису могли бити обухваћени сви „непотпуни" глаголи као ни све могућности њихове допуне. Али, ако прикупљена грађа пружа једну реалну *општу слику* такве употребе, онда би се могло узети као тачно, или приближно тачно, да и анализа временске вредности инфинитивских допуна вршена на тој грађи представља приближно праву сразмеру целокупне примене конструкција о којима је реч. О томе како се ова сразмера може изразити у бројевима биће касније говора. Овде је, ради прегледнијег излагања, подесније да се она представи шематски.

За дато разграничење употребе *à*-инф. и *de*-инф., које укратко илуструју напред изложени примери, могла би се поставити оваква општа шема:

I	de-инфинитив АНТЕРИОРНОСТ	à-инфинитив ПОСТЕРИОРНОСТ	Ia
II	de-инфинитив симултаност	à-инфинитив симултаност	IIa
III	de-инфинитив А—С—П	à-инфинитив А—С—П	IIIa
		de-инфинитив ПОСТЕРИОРНОСТ	IV

Јасно се истичу две основне стране у оваквом представљању временских вредности допунског инфинитива: 1) *симетричност* и 2) *асиметричност*. Потребно се обазрети и на једну и на другу; обе су од особитог значаја.

1. СИМЕТРИЧНОСТ

Симетричност постоји код прве три могућности темпоралности. Између група I и Ia постоји изразита супротност (антериорност : постериорност). То значи да у најширој примени основних временских вредности *à*-инф. и *de*-инфинитива постоји

Digitized by Google

јасна разлика. И даље, то значи да предлози *à и de нису речи без значења.*

У секундарним вредностима (II, III и IIa, IIIa) једне и друге допуне постоји сличност, односно истоветност. Теоријски — једна би допуна могла заменити другу. Примери из говорног језика нарочито потврђују оправданост такве теоријске концепције. Да таквих примера већ дуго има и у књижевном језику и да се они све више и више сретају — о томе нема никакве сумње. Тако се постепено губи извесно устезање писаца, устезање које је свакако долазило, и долази још увек, услед бојазни да се не би огрешили о „правила" граматике — која у ствари нису никад ни постојала.

Не треба ипак круто схватити оквир постављене симетрије. Овде би било добро имати у виду једну, у многом оправдану Бајиеву мисао у погледу „симетрије" и „хармоније" у језичком систему (Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, стр. 9): „Dans un système, tout se tient, et cela est vrai du système linguistique comme de tous les autres ... Mais on se tromperait grossièrement si cette vue générale aboutissait à présenter la langue comme une construction symétrique et harmonieuse. Dès qu'on essaie de démonter la machine linguistique, on est bien plutôt effrayé du désordre qui y règne, et l'on se demande comment des rouages si enchevêtrés peuvent produire des mouvements concordants".

Нема сумње да је спровођење у дело једног у основи једноставног правила, какво би се дало извести према претходном класификовању, већ одавно постало илузорно. Али, да су којим случајем граматичари XVI и XVII века формулисали једно такво правило, без обзира што би се оно, и онда као и данас, косило с многим случајевима стварне употребе, било би врло вероватно да данашњи француски књижевни језик у том погледу не би пружао тако велику тешкоћу. А то би се правило дало изразити на врло прост начин: ако се радња изражена инф. допуном обавља пре радње управног глагола, треба да стоји *de*-инф., а ако после, онда *à*-инфинитив. У ствари, судећи по најширој примени датих конструкција, језичка се логика и несвесно држала тога. Само, као што је то добро познато, у језику постоји огроман низ разноврсних тенденција које се, врло често, сукобљавају. Што инфинитивске допуне нису искључиво остале на поменутој једноставној употреби, постоји више разлога. Пре свега долази у обзир огроман значај синтаксичке аналогије, која

Digitized by Google

би само у оквиру ових конструкција могла представљати озбиљан предмет за проучавање а у који је овде немогуће залазити.

Оно што је овде од особитог значаја јесте да се истакну опште законитости у примени једне и друге инфинитивске допуне. Издвајање примарне употребе од секундарних — како је горе урађено — треба да пружи поузданију оријентацију у познавању сложене употребе датих конструкција. Представљена у довољном броју примера и у општој сразмери, употреба у погледу временских могућности једне и друге инф. допуне може се посматрати и кроз призму самог реченичког склопа. На тај ће се начин и с једне друге стране још више осветлити закључци до којих би се могло доћи и на основу претходног метода.

Инфинитив, као што је познато, замењује — у улози предметске допуне — извесну подређену реченицу. За *à*-инф. је у том погледу обично истицано да, поред осталих функција, изражава финалност и да замењује финалну реченицу: je me prépare à sortir = pour sortir = pour que je sorte = afin de sortir = afin que je sorte = да изађем, како бих изашао.

Насупрот тој основној и најраспрострањенијој вредности *à*-инф. стоји основна вредност *de*-инф. — каузалност. Као допуна *de*-инф. замењује (у најширој својој примени) каузалну реченицу: vous m'etonnez de me dire cela = de m'avoir dit cela = de ce que vous venez de me dire cela = de ce que vous me dites cela = (зато) што ми то кажете.

Посматране дакле и кроз призму реченичког склопа, две се конструкције јасно разликују у основној употреби, а њихова додирност и могућност преплитања у секундарним функцијама показује се исто тако природним (каузалност → ← финалност; и каузалност → финалност; као и обрнуто: финалност → каузалност).

У оквиру постављене симетрије може се донети још један врло важан закључак, који ће умногом оправдати приписивање темпоралности инфинитивским допунама.

Посматрајући напоредост инфинитивских допуна иза глагола који се могу уврстити у категорију IIIa, приметиће се да *à*-инф. ни тада не може еволуирати до *праве* антериорности, без обзира што јој се може јако приближити. Не може иза глагола дате категорије *à*-инф. доћи до ступња да буде еквивалентан *de*-инфинитиву из категорије I. Наравно да је то још мање могуће за глаголе из категорије IIa, а сасвим немогуће за оне из Ia.

Digitized by Google

Останимо на групи IIIa, групи чијим сам називом (антер. — симулт. — пост.), у недостатку подеснијег, хтео да истакнем могућност осцилирања темпоралности датих допуна, и о чему сад треба рећи нешто више. Поред напоредости која постоји између две допуне за глаголе обе групе под III, запазиће се ипак да је већ ту дошло до извесне асиметричности. То ће се још лакше схватити пошто се будемо обазрели на групу IV која је свакако ту имала свог удела.

Биће довољно ако упоредимо макар по један пример па да нам се учини, на први поглед, да није оправдано искључити *à*-инф. из *праве* антериорности:

à-инфин. — *Il se divertit à nous répéter la même chose* може значити:

1) да нам понови — што ће нам поновити;

2) што понавља — док понавља;

3) да је поновио — што је поновио.

de-инфин. — *Il se réjouit de nous répéter la même chose* може значити:

1) што нам је поновио;

2) што нам понавља;

3) што ће нам поновити.

Додатак *à répéter* може доћи у положај да значи антериорност и иза глагола *se divertir* (бр. 3) као и других глагола те исте категорије. Али шта је то што му спори да буде узет као *права антериорност?*

Ако макар коју предметску допуну *à*-инф. покушамо да заменимо инфинитивом перфекта, видећемо да је то немогуће. То је исто тако немогуће урадити и после глагола *se divertir* и осталих иза којих се поменута допуна стварно највише приближила правој антериорности. Због тога је сасвим разумљиво што се у свим примерима које сам нашао не срета ни један случај синтаксичке везе *à*+инфин. перфекта(* *il se prépare à avoir parlé*, или *il se prépare à être sorti*). Због тога и мислим да је сасвим оправдано допуни *à*-инф. оспорити значење праве антериорности. То утолико пре што је слична замена допунског *de*-инф.

Digitized by Google

за све три прве категорије глагола (I, II, III) сасвим природна и изразито честа.

Као што је већ раније поменуто, дешава се врло често да и *de*-инф. значи стварно радњу која се има обавити. Управни глагол, иако резултат радње *de*-инф. — антиципиран је. Услед тога се донекле нарушава постављена симетрија у шеми разграничавања временских функција *de*-инф. и *à*-инфинитива. Па ипак нас та околност не може одбити од примењеног метода. Напротив, она нам и помаже да се лакше схвати и она права и изразита симетрија шеме, односно саме употребе *de*-инф. у улози *праве* постериорности о којој ће даље бити речи. Потребно је дакле, без обзира на многобројна преливања и одступања у погледу временске вредности *de*-инф., такву постериорност јасно одвајати од оне коју сам назвао *правом* и која се појављује иза глагола из групе IV. Видећемо даље да је и такав назив за дату групу *de*-инф. такође оправдан, пошто се у тим случајевима *de*-инф. никад не може заменити инфинитивом перфекта. На тај начин *de*-инф. иза глагола категорије IV сасвим је истоветан по својој функцији са *à*-инф. из категорије I (права постериорност).

Из досадашњег излагања дају се извести два закључка:

1) *à*-инф. није још могао еволуирати у праву антериорност, иако је таква еволуција могућа за даљи језички развитак — бар за известан број глагола. Та околност потврђује да је у предметској допуни *à*-инф. оправдано гледати изразити *инфинитив постериорности.*

2) да за *de*-инф. (I—III) постоји већа могућност еволуирања у правцу праве постериорности. А та могућност потиче опет из два разлога:

а) што је афекатски моменат утицао да се релативно често врши антиципирање, тј. да се радња управног глагола ставља у први план, а радња инфинитива, с практичног гледишта, има тек да се обави. Али, та практична постериорност ипак представља стилистичку, односно психолошку антериорност. У *je me réjouis d'aller là-bas* инфинитивска допуна *d'aller*, узета у функцији постериорности *(de ce que j'irai — што ћу ићи)*, првобитно је схваћена као нешто што је *реализовано* (дакле као претходност, антериорност) и само на основу тога је и та допуна могла ту

Digitized by Google

доћи као *узрок* радње односно расположења израженог одговарајућим глаголом — овде помоћу *je me réjouis*.

б) што је постојао јак утицај допуне *de*-инфинитива из категорије IV, где је та допуна, већ од најстаријих текстова, имала једино, и увек, вредност праве постериорности.

2. АСИМЕТРИЧНОСТ

Асиметричност успостављене шеме заслужује особиту пажњу. Она је већ досад постала прилично јаснијом. Потребно је још размотрити шта је могло довести до њеног настанка.

Што у савременом, као и у старофранцуском језику, *de*-инф. може еволуирати од своје основне временске вредности (антериорности) у правцу постериорности — то не би више представљало тешкоћу. Одавно је запажено како се узрок и последица могу међусобно заменити[1]. Уосталом, све су те нијансе постигнуте првенствено говорном ситуацијом и у крајњој линији све три досад разматране категорије *de*-инфинитива (I—III) чине једну општу. Општу зато што је свима њима заједничка основна особина изражавања антериорности, и што ни једна од њих не може прећи у праву постериорност. Глаголи из све те три групе могу бити допуњени и инфинитивом перфекта, а глаголи из групе IV не могу. А то је, као што је горе речено, овде и био критеријум за одређивање *праве постериорности* односно *праве антериорности* инфинитивских допуна.

На тај се начин још више учвршћује симетрија између првих трију категорија *à*-инфинитива и *de*-инфинитива (иако су се из овог разматрања, узетог у целини, могли видети и они моменти који је нарушавају). Учвршћује, јер је за оба типа допунâ, од I до III, својствено да ни једна ни друга не може прећи у своју праву супротност, тј.: *à*-инфинитив не може обележавати праву антериорност, а ни *de*-инфинитив датог типа не може обележавати праву постериорност.

Међутим, *de*-инфинитив иза глагола IV категорије је супротан у погледу временског изражавања предметској допуни *de*-инфинитива првих трију категорија. Пре свега он не може осцилирати у погледу временског значења. Он једино и искључиво обележава праву постериорност. Дакле, потпуно га је немогућно заменити

[1] W. Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen*, III, 497 (§ 456).

Digitized by Google

конструкцијом *de*+ифн. перфекта; не може се рећи: **je vous défends d'avoir fait* уместо *je vous défends de faire.*

Та стабилност овог типа *de*-инфинитива и његова опречност с типом *de*-инфинитива првих трију категорија наводи на то да се у њему доиста мора видети сасвим засебан тип који би се могао назвати *de*-инфинитив *праве* постериорности. Он би, према томе, био веома сродан са *à*-инфинитивом праве постериорности. Да је тако види се не само по томе што такав *de*-инфинитив ступа лако у алтернацију са *à*-инфинитивом[1], већ и по томе што се за изражавање друкчијег временског односа употребљава и друкчија допуна: *je pense faire, je pense avoir fait*, насупрот према: *je pense à faire*, односно *je pense de faire.*

Таква сродност, управо подударност, била је свакако главни разлог што су се мутили видици у синтаксичким проучавањима двеју различитих допуна — било да су се односила на старији било на млађи период француског језика. Јер, не треба губити из вида да је примена тих конструкција у основи иста у старом као и у савременом језику. На ту сам страну нарочито и мислио кад сам раније истакао постојање и одржавање општих законитости у јављању једне и друге допуне. Захваљујући томе моменту и захваљујући огромном регистрованом материјалу ранијих истраживача за стање у употреби двеју допуна у старофранцуском, могао сам се и задовољити давањем само малог броја примера из те епохе и главну пажњу у објашњавању постојећих односа пренети на модерни француски, за који дајем релативно велики број примера[2].

Дакле, без обзира каква је била концепција појединих ранијих истраживача и без обзира како су они распоређивали прикупљене примере, биће могуће и на њима вршити анализу и проверавање односа на који ћу летимично указати узимајући неколико примера из старофранцуског.

De-инфинитив праве постериорности стоји после ових и извесног броја других глагола:

dire — Et il li *distrent de servir* a bone volunté (Al. IV fol. 34) — Sörgel, 276.

se haster — Bien li pues dire que jo li ai mandé Molt *se sera de conquerre hasté* (Aspr. 452—53).

[1] Видети примере за модерни француски у одељку *II категорија à/de инфинитива* (стр. 181—182).

[2] Они су, као што је већ речено ушли у оквир поменутог приручника.

Digitized by Google

parler — Et por ce aloit sovent veoir a l'uis de la sale se *il parloient de dormir* (Tr. 13, 13—14).

prier — Et portoit aussi c'un escoufle Seur sen poing, et trop me *pria D'amer* (Rob., 8, 228—30).

sermoner — Et li frans cuers, qui *l'sarmoneit* Toz jorz *de largement doner* (Tr. 5330) — Sörgel, 270.

De-инфинитив праве постериорности стоји у алтернацији с *à*-инфинитивом праве постериорности у старофранцуском иза ових и извесног броја других глагола[1]:

s'abandoner — Tuit *s'abandonent a morir* (Ben. II, 37345).

— Qui tant s'est puis *abandonee De* lie *vengier* (Solt., 379 — Tr. 24262—63).

amonester — Amors e leaulez e feiz Nos *amonestent à tenir* (Ben. II, 12678—9).

— *amonested de prendre* et destruire la cited — Solt., 396.

s'apareiller — Qui *a defendre s'apareillent* (Ben. II, 3633).

— Et *de luiter s'apareilla* (Br. 1116) — Solt. 392.

atendre — *N'atendent a aveir* secors (Ben. II, 27654).

— Qu'iloec *atendent de morir* (Id., 2550) — Solt. 378.

conjurer — *A* Hengist le roi *conjuré A venir* od lui herbergier (Br. 8019—20).

— *De voir dire* molt le *conjure* (Ch. Ly. 2296) — Solt. 397.

defendre — Les anciens sages qui de philosofie parlerent nous *defendent a mener* nostre vie ociousement et sanz labour (Tr. 1, 10—11).

— et qui ne s'eforce de lui *defendre d'encombrier* a son (pooir Tr. 38, 5—6).

essaiier — Que cist *a tolir nos essaient* (Tr. 9608).

— Cist *de* merci *avoir t'asaient* (Br. 8143), — Solt. 389.

menacier — Et me *maneçoit a ocire* (Br. 4832).

---

[1] Ради једноставнијег индицирања навео сам примере само из Золтмановог рада (Soltmann).

Digitized by Google

— *De gerrier* mult *la manacent* (MBr. 3584) — Solt. 391—2.

promettre — Li *pramist* sa fille *a doner* (Br. 45).

— Kar la prime *de* lui *atendre pramist* (Ben. II, 7776—77).

— Solt. 376.

Никакво исцрпније испитивање није овде више неопходно. Постериорност и једне и друге допуне је очевидна. Старофранцуски *Qui a defendre s'apareillent* и *Et de luiter s'apareilla* показују исти однос као у модерном језику допуна иза глагола *se préparer*. Ови примери пренети на модерни језик гласали би: *qui se préparent à défendre*, и други: *il se prépara à lutter*. Радња садржана инфинитивом је увек ту представљена као радња која се није извршила, већ као радња која ће тек да се изврши. Да је у појединим случајевима постојала и у оваквој категорији управних глагола извесна нијансирана разлика у значењу, врло је вероватно. Само, она је несумњиво била исте природе и истих особина као и она у епоси модерног језика, о којој ће касније бити нешто више речи (в. даље глагол истог значења s'apprêter у *II категорији à/de*).

НАСТАНАК *DE*-ИНФИНИТИВА У ФУНКЦИЈИ ПРАВЕ ПОСТЕРИОРНОСТИ

Како је дошло до *de*-инфинитива у значењу постериорности? Питање које се није објашњавало, мада је било случајева да је самом предлогу *de* придавана моћ изражавања футуралности[1], те му се као таквом мора приступити. Јесте да је Тоблер, објашњавајући предлог *de* којим се започиње „логички субјекат", остао у уверењу да је начелно решио узрок јављања тог предлога испред инфинитива у свим синтаксичким везама, дајући му као полазно значење — значење порекла (тј. „von ... her", „aus")[2]. Међутим, из малопре наведених примера види се јасно да се у овом случају такво значење предлога не може прихватити.

Зато, мада је тешко сасвим поуздано рећи како је дошло до посебног типа *de*-инфинитива, заслужује пажњу том питању. Пре свега, врло је вероватно да је до такве улоге *de*-инфинитива

[1] В. напред (стр. 144) где је реч о Ерингиној расправи.

[2] A. Tobler, *Vermischte Beiträge zur französischen Grammatik*, I (3 Aufl.), Leipzig, 1921, стр. 5—20.

Digitized by Google

морало доћи још у периоду општег романског — будући да је то омиљена конструкција и код осталих романских језика[1]. Да само узгред подсетимо на по неколико примера у италијанском и шпанском језику.

У италијанском: *ti prometto di venire, mi permetteva di entrare... mi ha proibito di fumare... giurava di dire la verità... domanda di essere accolto... mi offriva di accompagnarmi*, итд[2]. У шпанском: *juraron de dar todas sazones ... la fuese otorgado de ir a correr monte ... si tu quisieses yo mucho lo querria de vevir solitario*[3].

Два су момента могла довести до појаве *de*-инфинитива постериорности:

1) аналогија реченичке конструкције иза управних глагола категорије *verba dicendi* са конструкцијом иза *verba sentiendi.*

2) аналогија са општом објекатском конструкцијом самих *verba dicendi.*

1. АНАЛОГИЈА СА РЕЧЕНИЧКОМ КОНСТРУКЦИЈОМ ИЗА *VERBA SENTIENDI*

Иза латинских *verba sentiendi* могућна је поред инфинитивске допуне и допуна подређеном реченицом: *gaudeo te valeregaudeo quod vales.* Сматра се да таква допунска *quod*-реченица[4] у току класичне епохе није изгубила своју особину првобитно аналитичке и афекатске природе и да се није сасвим изједначила с инфинитивском допуном[5]. Две конструкције ипак су, практично узев, еквивалентне по значењу. Отуда и тенденција за постизање

[1] W. Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen*, III, 417: „In allen romanischen Sprachen kann der Objektsinfinitiv nun mit *de* verknüpft werden. Die Anfänge davon reichen in die vorhistorische Periode hinauf".

[2] G. Rohlfs, *Historische Grammatik der italienischen Sprache und ihrer Mundarten*, II, Bern, 1949, 538—539.— Гледајући кроз уобичајену призму, Ролфс констатује да је за разлику од „нормалне" конструкције *(mi ricordo del tempo — mi ricordo di aver letto)* објашњење предлога *di* у овим другим случајевима теже разумљиво: „Schwerer verständlich ist die Verknüpfung eines Verbums und eines Infinitivs mittelst *di*, wenn letzterer die Funktion eines Akkusativobjektes hat".

[3] Meyer-Lübke, нав. дело, стр. 418. За румунски видети у истом делу неколико примера на стр. 417, а за португалски студију R. Otto-a *Der portugiesische Infinitiv bei Camões* in *Rom. Forsch.*, VI.

[4] У ствари, називом *quod*-реченица обухватам овде и остале подређене реченице истог, или скоро истог значења — реченице које почињу са *quia, quom*, а затим нешто касније, и иза *verba dicendi* везама *quoniam, quomodo.* О суптилности дистинкције њихова значања в. закључке које даје Пероша (Perrochat) у нав. делу, стр. 127—131.

[5] P. Perrochat, нав. дело 157: „la conjonction apparaît d'autant plus facilement que la subordonné possède une valeur individuelle plus sensible, un relief plus marqué".

Digitized by Google

приближне равнотеже између примене једног и другог обрта. Истина, та се тенденција мора изближе посматрати да би се имао тачнији суд[1]. Али, оно што је сасвим поуздано, а то је овде важно подвући, јесте да је допуна помоћу *quod*-реченице иза *verba sentiendi* све више расла а нарочито од II века н. е.[2]. То стоји сасвим у складу с општим полетом аналитичких тенденција чији ће каснији успон имати толико крупних последица у романској епоси.

Сасвим је природно што је јачање *quod*-реченице иза *verba sentiendi* могло утицати и на друге категорије, у првом реду на *verba dicendi*. Захваљујући исцрпним студијама у погледу развитка конјункционалних реченица[3], може се рећи да је *quod*-реченица иза *verba dicendi* доиста настала касније него иза *verba sentiendi*[4]. Тај утицај *verba sentiendi* је утолико природнији што су се поједини глаголи из те категорије могли приближити по значењу категорији *verba dicendi* — и обрнуто, јер између обе категорије и не постоји тако одсечна граница[5]. На тај се начин дошло врло рано[6] до конструкције *dico quod venies* — типа који ће бити тако омиљен у свим романским језицима да ће постати такмац инфинитивској конструкцији[7].

---

[1] Врло је инструктивна у том погледу статистика коју даје Пероша (нав. дело, 119), из које се, између осталог, види равномерна употреба ова два обрта код Плаута.

[2] Исто, 149: „A partir du milieu du II-e siècle, la construction [conjonctionnelle] s'étend de plus en plus." — И даље, стр. 141: „Mais c'est surtout chez les écrivains chrétiens que l'usage de *quod* s'étend d'une manière considérable".

[3] Подробније о том питању: Perrochat, нав. дело, 86—158, као и тамо наведена дела и студије на које се писац обзире.

[4] P. Perrochat, нав. дело, 132: „le développement de la complétive conjonctionnelle après ces verbes (dico, scio, etc.) est beaucoup plus tardif dans la langue littéraire". Видети и O. Riemann, *Syntaxe latine*, 7-ème éd., стр. 308—309, а нарочито 366 (remarque IV).

[5] Исто, 143: La limite n'est pas profondément marquée entre ces deux classes et certains verbes sont intermédiaires comme ceux qui signifient „se plaindre, s'étonner, se souvenir".

[6] Исто, 139: „la complétive avec *quod* existait dès l'époque de Plaute après les verbes des types *dico*, *scio*: si les exemples sont peu fréquents dans les textes, c'est qu'une langue, même celle de Plaute, du fait qu'elle est écrite, est soumise à une certaine norme littéraire et n'admet qu'en petit nombre les constructions vulgaires du langage parlé".

[7] Meillet-Vendryes, *Traité de grammaire comparée des langues classiques*, 662: „Les propositions complétives de ce genre sont très voisines de propositions infinitives (§ 908); on le voit après les verbes déclaratifs, où les deux constructions sont en concurrence".

Digitized by Google

Ако се сада пренесемо у оно време романске епохе када је настајала конструкција *de*-инфинитив, наметало би нам се и питање: да ли се таква допуна почела најпре јављати иза *verba dicendi*, па тек онда иза *verba sentiendi*. Или се, можда, јављала истовремено иза једне и друге категорије — с обзиром да су иза њих већ до тада оба начина, тј. инфинитивска допуна (без предлога) као и допуна *quod*-реченицом, била углавном еквивалентна.

Иако се досад није овако прилазило питању настанка *de*-инфинитива, ипак се такво разматрање може заснивати баш на двојаком тумачењу које постоји у погледу настанка те конструкције. По једном, у основи Тоблеровом[1], *de* је у вези с инфинитивом првобитно имало значење узрока. То би се тумачење доиста могло применити за категорију глагола чију сам допуну назвао *de*-инфинитивом антериорности, али се њиме не може обухватити и категорија глагола иза којих долази *de*-инфинитив постериорности. По другом тумачењу, Мајер-Липкеовом[2], таква се допуна могла најпре јавити после глагола који значе „почети" и „престати". Полазећи од његовог тумачења, могло би се закључити да је *de*-инфинитив настао пре иза *verba dicendi*. Али, Мајер-Липке је ту претпоставку узео као једну од могућних, а не као искључиву, — и то с доста резерве[3]. То истичем нарочито због тога што су појединци ову његову претпоставку сматрали и подвлачили као коначно дату[4]. Колико према тој претпоставци морамо бити обазриви, показује и сам глагол *commencer* који од најстаријих текстова има широко заступљену допуну

[1] A. Tobler, *Vermischte Beiträge*,, I, 5—20.

[2] W. Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen*, III, § 389: „Der Ausgangspunkt [тј. конструкције *de*-инф.] wird bei Verben zu suchen sein, denen ein Passivobjekt oder die Angabe des Ursprungs gleichmässig beigegeben werden kann, also z. B. „anfangen" und „aufhören", vgl. im Alexis *ou que seit de Deu servir ne cesset* (17) [број обележава строфу] neben *requistrent Samuel que il ne cessat pur els Deu preyer* (IV Liv. 25)".

[3] Исто: „Von derartigen Fällen aus scheint dann *de* allmälich weiter gedrungen und neben dem reinen Objektsinfinitiv auch da aufgetreten zu sein, *wo begrifflich eine Rechtfertigung schwer noch möglich ist.* (Подвукао В. Д.).

[4] Видети такав случај код Алменберга — S. Almenberg, *L'Ellipse et l'infinitif de narration en français*, Uppsala, 1940, стр. 119 — да не помињем и друге случајеве.

Digitized by Google

à-инфинитива, а тек касније, и знатно ређе, *de*-инфинитив. Све ово јасно сведочи како је ту тешко дати поуздан одговор. Међутим, и за онакав какав мислим треба да буде, потребно је бацити поглед још на једну другу околност због које је могло доћи до овог *de*-инфинитива (постериорности). Наиме, биће потребно узети у обзир колико је општа објекатска конструкција самих *verba dicendi* могла утицати на облик њихове инфинитивске допуне.

2. АНАЛОГИЈА СА ОПШТОМ ОБЈЕКАТСКОМ КОНСТРУКЦИЈОМ *VERBA DICENDI*

Објекат *verba dicendi* могао је поред управног бити и неуправан: *hoc tibi dico, veritatem tibi dico.* Не треба губити из вида да је за изражавање неуправног објекта често био потребан и предлог. Овде нас занима предлог *de*, чија је употреба била у таквој улози врло честа: *cogitare de aliqua re; dicere de aliqua re; hoc dico de illo.* Такав се обрт сасвим природно, протезао у току романске епохе и на оне глаголе исте категорије иза којих га је у класичном латинском било још немогуће употребити: *precari aliquid ab aliquo* а у романском: *precare aliquid de aliquo*[1].

Да је настанак *de*-инфинитива постериорности био потпомогнут и таквим околностима — врло је вероватно: *dicere alicui de aluqua re:* — **dicere alicui de venire*, и даље: — **dicere de venire* где *de venire* добија две могућности у погледу значења: 1) да се односи на субјекат главне реченице, тј. *кажем вам да ћу доћи* и 2) да се односи на неуправни предмет глагола главне реченице, тј. кажем вам *да дођете* или *да ћете доћи.* Предлог *de* у таквом положају већ у старофранцуском језику има значење (а вероватно га је имао и у прелитерарној епоси) *au sujet de*, у српском *о, око, поводом, у смислу.* Истовремено се јавља и његова футурална вредност: *il parle (il dit) de le faire — au sujet de le faire — avec l'intention de le faire* — qu' il le *fera.* Отуда се у старофранцуском и дешава да се такав *de*-инфинитив налази у алтернацији са *à*-инфинитивом. То значи да је такав *de*-инфинитив имао исту моћ временског изражавања као и *à*-инфинитив постериорности. Он, дакле, обележава *радњу која ће* (односно која *мора, има*) *да се обави после* радње изражене управним глаголом.

[1] В. напред стр. 120.

Digitized by Google

Само, без обзира како је текло у погледу времена настанка de-инфинитива антериорности и de-инфинитива постериорности — обликâ морфолошки истоветних — морало је између њих бити разлике и по функцији и по значењу (в. примере стр. 160—162). Та разлика је исте природе као и она која је постојала између претходника таквих инфинитивских допуна, тј. двају типова *quod*-реченицâ: *de*-инфинитив антериорности одговара каузалној *quod*-реченици, а *de*-инфинитив постериорности одговара (као и *ad*-инфинитив) финалној *ut*-реченици, односно финалној *quod*-реченици (углавном романској).

Конструкције допунских конјункционалних реченица и њима одговарајућих инфинитивских допуна могу се, за класични латински, с једне, и романски период, с друге стране, представити следећом шемом:

период	verba sentiendi	verba dicendi	verba agendi
латински	a) инфинитив b) *quod*-реченица	a) инфинитив b) *quod*-реченица c) *ut*-реченица	a) инфинитив b) *ut*-реченица c) (*quod*-реченица)
романски	a) *de*-инфин. антериорности b) *quod*-реченица	a) *de*-инфинитив постериорности b) *quod*-реченица	a) *ad*-инфинитив постериорности b) (*quod*-реченица)

Да се овако разграничене дате допуне нису никад у језичкој стварности тако одсечно раздвајале — није потребно нарочито ни истицати[1]. Али, њихове су главне контуре свакако морале бити таквим у најширој примени. Према томе би горња шема имала своју корисност у томе што може послужити као полаз за разматрање хипотезе о времену настанка како *de*-инфинитива постериорности тако и *de*-инфинитива антериорности. Она помаже да се прегледније виде, према врсти допунских конструкција, и основне разлике између датих глаголских категорија. Према њој би се могло рећи да *verba dicendi* у том погледу стоје између *verba sentiendi* и *verba agendi*: док је за *verba sentiendi* карактери-

[1] О „неправилној" употреби *quod* место *ut* већ од IV и V века в. O. Riemann, *Syntaxe latine*, 7-e éd. стр. 310, примедба V.

Digitized by Google

стична *quod*-реченица, дотле је то за *verba agendi ut*-реченица. Допунска подређена реченица за *verba dicendi* је и са *ut* и са *quod*.

Налазећи се тако на граници између две бројније категорије, било је сасвим природно да се *избор* инфинитивске допуне иза *verba dicendi* изврши под утицајем једне или друге. Чињеница да је ступио *de*-инфинитив упућује на то да се вероватно таква допуна била већ увелико резвила иза *verba sentiendi* где је *de* могао доћи сасвим у складу са својим дотадашњим значењем (**gaudeo de videre*). Иначе би иза глагола *говорења (verba dicendi)* било природније очекивати *ad*-инфинитив који се дотле већ и био јавио иза *verba agendi*, — и имао оно значење које би сасвим ишло допунама *verba dicendi* — значење футуралности.

НАИЗМЕНИЧНОСТ ИНФИНИТИВСКИХ ДОПУНА (*A*-ИНФИНИТИВ, *DE*-ИНФИНИТИВ И *0*-ИНФИНИТИВ)

Ако се усвоји претходно излагање, онда би се дијахронички преглед датих инфинитивских допуна могао представити на следећи начин:

I Латинска епоха	*0*-инфинитив	(симултаност, постериорност, антериорност)
II Романска фаза	*0*-инфинитив	(симултаност)
	ad-инфинитив	(постериорност)
	de-инфинитив	(антериорност)
	de-инфинитив	(постериорност — каснији период општег романског)
III Епоха француског језика	*0*-инфинитив	(симултаност)
	à-инфинитив	(постериорност)
	de-инфинитив	(антериорност)
	de-инфинитив	(постириорност)

Од ране епохе старофранцуског сретају се не само три врсте инфинитивских допуна већ и још четири могућности њихових алтернација. Тако се, за ма који период историјског развитка француског језика може успоставити овај синхронички пресек:

0 *à* *de*
0/à *à/de*
0/à/de
0/de

Као што смо видели, највећи део управних глагола може се разграничити према главним основним тенденцијама њихових

Digitized by Google

допуна у погледу временског значења. Ипак за добар део других — за оне који познају алтернативну инфинитивску допуну — ствар је сложенија. Због сталних међусобних утицаја управних глагола (аналогија, семантичка померања, привлачности и сл.), не постоји увек потпуна доследност у погледу њихове употребе. И сасвим је разумљиво што је услед толиког преплитања дошло до такве сложености, која је много већа него што и горње шеме показују. Јер, свуда где се јавља предлог *de* (у алтернацији или ван ње) треба имати у виду да постоје два његова сасвим различита типа. Према томе, горњи преглед неминовно садржи и сличне предности и сличне недостатке као и већ вековима уобичајена морфологија фиђитних глагола. Предности — јер се може узети као основица у разматрању секундарних значења која су исто толико важна. Недостатке — јер се из њега не виде и функционална одступања (која су карактеристична за све, изузев за *de*-инфинитив постериорности).

О могућностима тих одступања већ је донекле било говора[1]. Овде је важно истаћи да је *основно* значење појединих допуна добрим делом остало и у случајевима алтернативне употребе. То је утолико важније што се у таквом стицају, сасвим природно, преплићу врло често и сама секундарна значења, која ометају да се до крајности и до у појединости спроводе кристално чиста анализа и да се дате допуне увек успешно разграниче.

Идући за основним временским значењем двеју допуна, долази се до закључка да се целокупност *à/de* инфинитива може поделити у две категорије. У прву би ушли они глаголи иза којих је могуће, у мањој или већој мери, још увек наћи разлику између две допуне у погледу изражавања темпоралности (*à*-инфинитив = постериорност; *de*-инфинитив = антериорност). У другу — оне где, практично узев, ту разлику не можемо запазити (*à*-инфинитив = постериорност; *de*-инфинитив = постериорност).

I КАТЕГОРИЈА *A/DE*-ИНФИНИТИВА

A-инфинитив постериорности у алтернацији са *de*-инфинитивом антериорности

Најкрупнији недостатак проучавања у погледу алтернације *à/de* потиче отуда што се није запажало да постоје два сасвим

[1] Посебна и ближа разматрања су овде морала изостати, док се не укаже прилика за њихово објављивање.

Digitized by Google

различита *de*-инфинитива. Тако су сви случајеви ове алтернације посматрани као истоветни. Међутим, указивањем на њих, ситуација се мења. Сасвим је разумљиво да, ако у случајевима који не познају алтернацију постоји оштра разлика између два типа *de*-инфинитива, та разлика мора налазити свог одраза и у случајевима где се они јављају у алтернацији са *à*-инфинитивом.

Овде је ред да се задржимо на оним случајевима где је разлика у значењу између две допуне приметна. Треба одмах нагласити да она није увек подједнако велика: негде је очевидна, а негде се до ње долази ближим посматрањем.

Нека ми је допуштено једно кратко упоређење са значењем односно с употребом наших предлога *због* и *ради*, чије се сфере подударају у извесним ситуацијама и у језичком осећању које их иначе лако и потпуно разликује. Није потребно истицати да *због* наговештава *узрок*, а *ради намеру (остао је код куће због болести; отишао је у град ради неке куповине)*. Али у примерима као: *остао је у Београду због (ради) полагања испита* њихов је смисао практично исти. Готово тако стоји с разликом између *de* и *à* у датим допунама ове категорије глагола.

Ако је у примерима *il m'encourage à faire cela* и *il m'encourage de faire cela* ралика између две допуне очевидна, у другим ће се установити тек после пажљивијег посматрања. Тако у *Je me suis accoutumé à le faire* и *Je me suis accoutumé de le faire* изгледа на први поглед да нема никакве разлике. Али она ће се и ту показати доста јасном чим покушамо да инф. презента заменимо инф. перфекта. Замена у првом случају је немогућа, а то значи да је посреди футурална вредност допуне (постериорност). У другом случају замењивање је сасвим могуће што значи да је у питању инф. антериорности.

За овакву анализу неопходан је контекст у пунијем опсегу, те ће бити узет нешто дужи пример:

Le bruit courait déjà que j'étais franc-maçon; mes idées me mettaient en marge du monde; sans le prestige de ta famille, elles m'eussent fait le plus grand tort. Et surtout ... en cas de séparation, il aurait fallu rendre les Suez de ta dot. Je m'étais accoutumé à considérer ces valeurs comme miennes (NV, 85).

Кад бисмо овде узели *de*-инф., смисао би се потпуно изменио: *Je m'étais accoutumé de considérer (= d'avoir considéré) ces valeurs*

Digitized by Google

comme miennes а то би значило *je m'étais accoutumé parce que j'avais considéré ces valeurs comme miennes* — што наравно значи сасвим друго.

ПРИМЕРИ

amuser à — toujours le fin soldat chrétien *amusera* son courage *à couper* vos femmes par morceaux (PB, 221).

amuser de — *Il m'amuse de me présenter* son répertoire (говорни језик).
— *Il m'amuse de m'avoir présenté* son répertoire (исто).

s'amuser à — Tenez, lui dis-je; *amusez-vous à feuilleter* ce livre, qui ne peut manquer de vous plaire. (Sylv., 231).

s'amuser de — *elle s'amusait de lui voir* faire son coloriage, découper ses grandes feuilles d'or pour les ornements (A. Daudet — B.).

encourager à — Le bon et gracieux accueil ... *m'encourage à donner* tout de suite ces dialogues (JC, 9).

encourager de — *Il m'a encouragé de me dire* que c'était bien (говорни језик).

se fatiguer à — *Elle se fatigue à prévoir* ce qu'il lui dirait et *à préparer* diverses réponses (MO, 145).

se fatiguer de — Von Lüttwitz *s'est fatigué de murmurer* son *c'est la guerre,* comme une politesse inutile (Serv., 224).

forcer à — il insultait les gens... et *les forçait à se battre* avec lui (Sylv., 158).

forcer de — les pères *forcés d'assister* aux supplices de leurs enfants (PB, 58).

s'habituer à — Un jour viendra, fatalement, où *nous nous serons habitués,* Jacques et moi, *à considérer* que tu ne te marieras pas (Aur., 135).

s'habituer de — Et elle regrettait sa mère, elle ne pouvait pas *s'habituer de ne plus l'avoir, de ne plus la subir* (Aragon, *Les Communistes,* mars—mai, 1939, Paris, 1950, p. 30.).

haïr à —*Il ne hait pas à parler* de ses petites incommodités (Hermant, *Le Bourgeois,* 30 — Sandf., 108).

Digitized by Google

haïr de — *Je le hais d'avoir été* le profanateur de ce qu'il aurait pu me transmettre de vous (P. Hervieu, *Peints par Eux-Mêmes* — B.).

répugner à — *On répugne à se représenter* une scène aussi pénible (Perochon, *Opium*, 65 — Sandf., 220).

répugner de — Il était humble d'origine et *ne répugnait pas d'y faire allusion* (Aveline, *Voiture*, 125 — Sandf., 220).

II КАТЕГОРИЈА *A/DE* ИНФИНИТИВА

A-инфинитив постериорности у алтернацији с *de*-инфинитивом постериорности

Наћи разлику у значењу између *à*-инфинитива и *de*-инфинитива када и један и други изражавају постериорност у односу на управни глагол — практично је немогуће. То је увек ситуација као код првог глагола који се налази у списку наведених примера: *s'apprêter*. Однос постериорности је подједнако изразит у оба случаја: *je m'apprête à sortir* и *je m'apprête de sortir*. Замена инфинитива презента инфинитивом перфекта немогућа је како у модерном тако и у старом језику. На потпуно исту ситуацију наилазимо и у другим романским језицима било у новијим било у старијим епохама.

Разлика између двеју инфинитивских допуна у наведеним примерима: *à sortir* и *de sortir* је истог реда као разлика између герунда и других могућности њему по значењу практично еквивалентних у оваквој реченици: *c'est en travaillant que l'on acquiert l'expérience*, где се *en travaillant* може заменити помоћу *par le travail, grâce au travail, quand on travaille*, тј. кад се помоћу више различитих средстава добије практично исто значење. Предлози *à* и *de* (овде партикуле за обележавање темпоралности инфинитива), и поред тога што се и по значењу поклапају, и даље коегзистирају у језику. Али оне нису без сопственог значења.

Шта онда смета да се један од њих повуче у корист другог? Односно — зашто се њихова коегзистенција наставља и овде где им се и значење и функција поклапају? Одговор би био кратак: држи их њихова *супротност* из домена њихове најшире примене — домена у коме се два предлога изразито разликују.

Digitized by Google

Али да постоји у употреби и врло различитих околности које могу условљавати или погодовати *избор* једне од двеју равноправних могућности, и на тај начин постепено и неосетно везивати за сваку од њих и неко посебно значење, односно неки прелив у значењу — то је сасвим могуће и сасвим природно. Тако је, уосталом увек, у језичкој природи, где се при непрекидној стваралачкој тежњи полази од постојећих средстава, и у њима прикривене, или тек зачете, особине дижу на један даљи — *нови* ступањ. Тако би стајала ствар, на пример, с уклањањем зева помоћу предлога *de* иза глагола *commencer* уколико инфинитив почиње вокалом, односно уколико се сâм управни глагол налази у неком облику с вокалом на крају *(il commença de)*. Видећемо касније[1] да ни такви, оправдани разлози, не долазе увек до изражаја и да зев у многим случајевима и даље остаје и код самог тог глагола, а и код других.

Да поменем бар још један од таквих момената који су у овој категорији често одлучујући у избору допунског инфинитива. То је да ли се већ један од тих предлога налази у непосредној близини. Врло је вероватно да ће говорно лице увек пре рећи: *il commence de se préparer à sortir* него *il commence à se préparer à sortir*, мада се иначе иза презента глагола *commencer* далеко чешће употребљава *à*-инфинитив него *de*-инфинитив[2].

ПРИМЕРИ

s'apprêter à — le professeur d'éloquence sacrée *s'apprêta à noter* dans son esprit toutes les attitudes et toutes les inflexions de voix (MO, 55).

s'apprêter de — ce pauvre hobereau... *s'apprêtait d'arracher* tout ce qui restait de la fortune (P. Mille, Harpe, 21, — S., 381).

s'arranger à — Les événements la dominaient. Il fallait *s'arranger à les subir* (M. Prévost, *Mademoiselle Jaufre* — B.).

s'arranger de — *Ils se sont arrangés* tous les deux *d'y aller* (говорни јез.).

aspirer à — Mais elle a du coeur, elle a une âme qui *aspire à s'élever* (Vercors, *Le silence de la Mer*, 39).

---

[1] Уколико нам се укаже прилика да објавимо и то поглавље.

[2] H. Svartengren, *Commencer à faire — commencer de faire chez Duhamel*, Moderna Sprak, XXXVII, 1943 стр. 22—31. Тај однос у 26 Дюамелових дела за презент глагола *commencer* изгледа: *à*-инф.: *de*-инф. = 179 : 61.

Digitized by Google

aspirer de — *Il aspire d'y contribuer* quelque chose (говорни јез.).

balancer à — Mais le gouvernement Briand *balance à se prononcer* (BQ, 268).

balancer de — Elle ne balança pas de confier à ce digne homme que... (Hermant, *Renards*, 46 anal. 120 — S., 316).

chercher à — *Nous cherchons à percer* l'avenir (PB, 81).

chercher de — *J'ai cherché de* vous *dire* comment je devins qui je suis (Gide, Journal, 240 — S., 106).

commencer à — Mais vers le soir *il commança à s'agiter* et *à pronocer* des paroles si indistinctes qu'elles restent tout entières un secret entre Dieu et lui (Rôt., 362—63).

commencer à — Vers deux heures *il commença de râler;* le souffle rauque et précipité qui sortait de sa poitrine était assez fort pour qu'on l'entendît au loin (Rôt., 363).

continuer à — Et André *continua à expliquer* la nature (Livre, 184).

continuer de — *je continuai d'entendre* (Livre, 144).

НА ПРЕЛАЗУ ИЗМЕЂУ I И II КАТЕГОРИЈЕ *A/DE*-ИНФИНИТИВА

Допуна глагола *forcer, contraindre, obliger*

Алтернација *à/de*-инфинитива иза глагола *forcer, contraindre, obliger* заслужује посебну пажњу управо због тога што је и раније тим глаголима указивано посебно место. Опште правило да иза њих стоји *de*-инфинитив кад су у пасиву, и *à*-инфинитив кад су у активу — добро је познато.

Дато правило граматичара одговара највећим делом језичкој стварној употреби. Што је Е. Ландин показала и нагласила случаје одступања не би нас ниуколико изненадило[1]. Није, међутим, нигде ни покушано да се објасни *зашто* је та употреба таква, а не друкчија. Зашто баш иза актива да стоји *à*-инфинитив, а иза пасива *de*-инфинитив? Констатација коју је дао проф. Вагнер сасвим је тачна: „предлошка алтернација *à/de* издваја активну вредност од пасивне[2]. Али, и Вагнер с правом истиче да је то само констатација.

Надам се да, ако се пође од онаквог разграничења основних функција темпоралности двеју допуна и од досадашњег разма-

[1] Е. Ландин, нав. дело, стр. 164 и след.

[2] В. напред стр. 120, нап. 3.

Digitized by Google

трања уопште, неће бити нарочито тешко открити разлику која постоји између два начина допуне иза поменутих глагола.

Кад су ови глаголи узети активно, онда је њихова допуна заиста у правој вредности футурског значења (односно постериорности): *je vous force (contrains, oblige) à faire cela* значи у ствари: *vous ne l'avez pas fait*, односно *vous ne le faites pas encore*, и даље *vous devez la faire (vous le ferez), je vous y force (oblige, contrains).*

Друкчије стоји с допуном *de*-инфинитива иза пасивних облика датих глагола. Иако се на први поглед не открива у пуној мери супротност допунског инфинитива у *je suis forcé de le faire* (иначе бих и ову групу глагола сврстао у I категорију *à*/*de*-инфинитива), ипак се она по *основној* темпоралној вредности показује таквом према *à*-инфинитиву иза активних облика истих глагола. Јер, у својој основној вредности временског значења *de*-инфинитив изражава овде ону врсту антериорности о којој је било раније говора — антериорности која се, према ситуацији, помера у симултаност и у постериорност (али не праву). У *je suis forcé de le faire* инфинитивска допуна *de faire* изражава прошлост, или још боље прошлост која се наставља до у садашњост: *je l'ai fait* (и даље *je le fais) parce que je suis obligé.* Само, као што смо то и раније на указаном месту видели, таква се антериорност-симултаност прелива у датој ситуацији врло лако и у значење постериорности: *je suis forcé de le faire* добија према томе исту темпоралну вредност за инфинитивску допуну какву има иза актива одговарајућих глагола: — значења *à*-инфинитива (морам то да урадим — je dois le faire — je le ferai).

Захваљујући таквим могућностима постаје јасно што је и овде дошло до интервертирања двеју допуна и што се општа правилност: *à*-инфинитив за актив и *de*-инфинитив за пасив унеколико морала нарушити. Све је то сасвим у складу с померањима која су се јавила у темпоралној вредности и иза других глагола иза којих нема алтернације између две допуне. То јест: ако је неки од глагола о којима је реч у пасиву а његова се допуна нешто јаче предочава, као радња која ће да се обави, онда се она изражава помоћу *à*-инфинитива: *je suis forcé à le faire* (поред обичнијег и чешћег *je suis forcé de le faire).* Замена двеју допуна иза активних облика је исто тако схватљива. Ту у ствари имамо алтернацију *à*-инфинитива и *de*-инфинитива праве постериорности: *je vous force de partir* (поред уобичајеног и чешћег *je vous force à partir).*

Digitized by Google

ОПШТИ ЗАКЉУЧАК

Резултати мојих испитивања могу се у најкрупнијим потезима изложити у два смера: 1) лингвистичко-теоријском и 2) граматичко-практичном. И један и други смер садржи по две главне црте.

1. *Лингвистичко-теоријски смер*

А. Прилог проучавању препозиционалног инфинитива у романским језицима

Препозиционални инфинитив у романским језицима није наследник оног и онаквог препозиционалног инфинитива какав се срета у класичном латинском. Он је морао настати у говорном језику касније епохе латинског језика и све се више јачати током романске фазе. Узрок његове појаве мора да потиче из диференцијалних језичких потреба за посебним обележавањем релативне временске вредности обичног инфинитива. Два главна овде проучавана типа препозиционалног инфинитива стоје у том погледу у јасној опозицији: *ad*-инфинитив изражава постериорност, а *de*-инфинитив антериорност. Поред могућности осцилирања у односу на основно значење једног и другог типа, развио се, врло рано, и посебан тип *de*-инфинитива *праве* постериорности за који је својствено да не може еволуирати од своје основне темпоралне вредности. Друга, исто толико значајна околност, јесте да се *ad*-инфинитив не може употребити испред инфинитива перфекта — што значи да се не може наћи у улози *праве* антериорности.

Б. Прилог проучавању препозиционалног инфинитива у француском језику

Два дата типа препозиционалног инфинитива, у целини узев, имају, од најстаријих времена старофранцуског и све до најновијег времена, у суштини подједнако особине темпоралног изражавања. То нам показује огромна доследност у погледу очувања истих инфинитивских допуна за одговарајуће управне глаголе. Такав допунски инфинитив је увек глагол. Коегзистенција истих конструкција и са супстантивираним инфинитивом у старофранцуском не мења ни у чему стање и природу препозиционалног чисто глаголског инфинитива — каквим смо се бавили у току овог рада.

Digitized by Google

У погледу сразмера броја глагола иза којих се јавља *à*-инфинитив и оног иза којих се јавља *de*-инфинитив постоји, исто тако кроз читав историјски ход француског језика, — приближна равнотежа. То је сасвим природно и одговара језичким захтевима у погледу одређивања футуралности с једне, и претериталности, с друге стране. Не би, према томе, вредела тврђења да је у старофранцуском *de*-инфинитив био крајње редак, као ни то да је иста конструкција далеко чешћа од *à*-инфинитива у модерном француском.

Могућности еволуирања од основног значења двеју допуна довеле су до врло сложених и испреплетаних случајева — одражених у неколико врста алтернација. Два главна типа се нарочито истичу у том целом комплексу. У првом се јасно дâ установити опозиција двеју допуна. У другом се та опозиција, захваљујући постојању засебног типа *de*-инфинитива постериорности, сасвим угасила.

2. Граматичко-практични смер

А. Давање општег правила у погледу употребе двеју допуна

На основу добијених резултата може се дати једно опште граматичко правило. Оно би гласило: ако се радња означена допунским инфинитивом врши после радње управног глагола, долази *à*-инфинитив; ако се радња допунског инфинитива врши пре радње управног глагола, долази *de*-инфинитив. Није ни потребно истицати да ће такво опште правило имати и све предности и све недостатке граматичких правила уопште, али то не би смањивало његову вредност у погледу опште оријентације и у погледу обучавања примене двеју конструкција.

Б. Давање примера за примену двеју допуна[1]

Због разних утицаја, у првом реду због аналогија с појединим глаголима или глаголским изразима, дошло је до тога да су основне тенденције у појединим случајевима могле и скренути из сфере темпоралности која би им нормално морала припасти.

[1] Примери су, разуме се, овде морали изостати; они сад чине саставни део већ поменутог приручника.

Digitized by Google

Давање примера ће, према томе, имати и чисто практичну вредност. Примери ће корисно послужити за општу оријентацију, а и као грађа од које би се — и према којој би се могло поћи даље. При том ће бити неминовне не само допуне — него и исправке.

СКРАЋЕНИЦЕ — ABREVIATIONS

Anneau — A. France, *L'Anneau d'améthyste*, Paris, Calmann-Lévy, 1899.

Aspr. — *La Chanson d'Aspremont*, I, éd. par L. Brandin, Paris, 1923.

Aur. — L. Aragon, *Aurélien*, Paris, Gallimard, 1944.

Av. — *Le Garçon et l'Aveugle*, éd. par E. Faral. Paris. 1922.

B. — G. Björklund. *A ou de avec un verbe à l'infinitif*. Linköping, 1896.

Berg. — A. France, *M. Bergeret à Paris. Oeuvres complètes illustrées*, XII, éd. Calmann-Lévy.

BQ — L. Aragon, *Les Beaux Quartiers*. Paris, Denoël, 1950.

Ch. — *La Chastelaine de Vergi*, éd. par G. Raynaud, 3-ème éd., Paris, 1921.

Cr. — A. France, *Crainquebille*. Paris, Calmann-Lévy, 1910.

JC — A. France, *Les opinions de M. Jérôme Coignard*. Paris, Calmann-Lévy, 1923.

L. — *Le Couronnement de Louis*, éd. par E. Langlois. Paris, 1925.

Lys — A. France, *Le Lys rouge*. Paris, Calmann-Lévy, 1912.

Livre — A. France, *Le livre de mon ami*. Paris. Hachette, 1943.

Mar. — *Le Mariage des Sept Arts.*, ed. par A. Långfors. Paris, 1923.

MO — A. France, *Le Mannequin d'osier*. Paris, Calmann-Lévy, 1925.

NV — F. Mauriac, *Le Noeud de vipères*. Paris, Pourpre, 1932.

Orme — A. France, *L'Orme du Mail*. Paris, Calmann-Lévy, 1909 (?).

PB — A. France, *Sur la Pierre blanche*. Paris, Calmann-Lévy.

Pir. — *Piramus et Tisbé*. éd. par C. de Boer. Paris, 1921.

Rév. — A. France, *La Révolte des anges*, O. C. I., XXII.

Rob. — Adam le Bossu, *Le jeu de Robert et Marion*, éd. par E. Langlois. Paris, 1924.

Rôt. — A. France, *La Rôtisserie de la Reine Pédauque*. Paris, C.—L., 1912.

S. (Sandf.) — K. Sandfeld, *Syntaxe du français contemporain*, III. *L'Infinitif*. Copenhague-Paris, 1943.

Serv. — L. Aragon, *Servitude et Grandeur des Français*. Paris, Bibliothèque française, 1945.

Sylv. — A. France, *Le Crime de Sylvestre Bonnard*. Paris, Calmann-Lévy (1926).

TM — A. France, *Les Temps meilleurs*. Paris, Pelletan, 1906.

Thaïs — A. France, *Thaïs*, O. C. I., V.

Tr. — *Le Roman de Troie en prose*, éd. par L. Constans et E. Faral, Paris, 1922.

Владо Драшковић

Digitized by Google

Résumé

Vlado Drašković

L'infinitif précédé des prépositions *à* ou *de* comme complément du verbe en français

Introduction

Bien qu'il y ait un nombre considérable de travaux sur l'infinitif en français, cette forme verbale représente toujours à bien des égards un domaine curieux à étudier, et même à explorer. C'est une parcelle de ce domaine qui a attiré notre attention et qui fait l'objet du présent travail. Il s'agit de l'infinitif employé avec la préposition *à* et la préposition *de* servant de complément à une multitude de verbes régissants, par exemple dans: *j'hésite à y aller, je me contente de vous voir, je vous prie de faire cela, je suis obligé de partir, je vous oblige à partir, je vous oblige de partir (?): il le force à/de faire cela, il commence à/de faire cela,* etc. On ne pouvait éviter de prendre en considération *l'infinitif pur* (c'est-à-dire l'infinitif sans préposition) parce qu'il se trouve souvent en alternance avec l'infinitif prépositionnel: *il prétend à/0 faire, il souhaite de/0 le faire; il aime à/de/0 faire.*

Ce n'est point un hasard si dans les grammaires, même les plus complètes, il existe une grave lacune à l'égard de ces constructions. Car, malgré les études faites jusqu'à présent sur l'infinitif, et souvent d'une haute valeur, il est difficile de décider si l'emploi des tournures de l'infinitif suit certains principes et si, par conséquent, on peut ou non fixer les tendances fondamentales de ces tournures. C'est précisément ces tendances que nous nous sommes efforcé de relever et de définir, en examinant l'infinitif-complément sous l'angle de sa *valeur temporelle.*

En même temps, le côté pratique exigeait de présenter un matériel suffisant à la base duquel on pourrait proposer, sinon des règles bien stables, du moins une orientation générale. Il ne faut donc pas s'attendre que la lacune qui existe dans les grammaires soit comblée d'une façon complète, mais nous espérons que le matériel et la nouvelle perspective contribueront à saisir l'opposition entre ces deux constructions de l'infinitif prépositionnel en français et, jusqu'à un certain degré, dans les langues romanes en général.

Digitized by Google

I PARTIE

De l'infinitif en latin et de l'infinitif prépositionnel

I

On a souligné partout — dans les monographies et dans les manuels de linguistique romane — que l'infinitif, grâce à sa valeur substantive, a pu entrer en combinaison avec une préposition. Cependant, à notre avis, cette opinion est erronée et nous avons consacré un chapitre à l'infinitif latin pour souligner sa valeur expressément verbale. Cette valeur s'exprime surtout alors que l'infinitif servait de complément au verbe régissant — emploi le plus répandu au cours de toute l'époque latine. Tout en renvoyant aux ouvrages où le nombre des verbes régissants peut être suivi de plus près, nous nous sommes contenté d'en retenir quelques dizaines afin de donner au lecteur la possibilité de saisir le critère selon lequel nous les avons répartis en deux catégories (A et B, p. 92). Cette répartition est au fond le point de départ dans notre conception de la valeur temporelle de l'infinitif prépositionnel. On verra plus tard que c'est sur la base du rapport même du verbe régissant et de l'infinitif que nous fondons notre hypothèse sur la naissance et par suite sur la fonction de l'infinitif prépositionnel. L'essentiel pour les deux catégories serait: A) — l'action du verbe régissant s'accomplit *avant* celle exprimée par l'infinitif complément (après: *iubeo, postulo, moneo, suadeo, ueto, incipio*, etc.); B) — l'action du verbe régissant s'accomplit *après* la réalisation de l'action exprimée par l'infinitif complément (après *gaudeo, doleo, pudeo, indignor, laetor*, etc.).

D'autre part, après un assez grand nombre de verbes, surtout après les *verba sentiendi* et *verba dicendi*, l'infinitif pouvait être remplacé par la proposition subordonnée contenant le *verbum finitum* correspondant. De cette manière l'infinitif subissait de plus en plus l'influence du *verbum finitum*, ce qui a pu contribuer au renforcement de sa valeur purement verbale. Toujours est-il que l'infinitif latin possède un système de temps très riche: *scribere, scribi, scripsisse, scriptum esse, scriptum fuisse, scriptum iri.*

II

Bien que rare, l'infinitif prépositionnel figure dans les textes latins. Sans doute y est-il venu sous l'influence du grec, et on ne le trouve que dans les écrits proprements savants, plutôt philosophi-

Digitized by Google

ques. Dans cette tournure l'infinitif semble réellement posséder la valeur substantive. On pourrait dire qu'elle l'emporte sur la valeur verbale s'il n'y avait pas d'autres compléments qui s'y opposent. En réalité, ici aussi la valeur verbale prédomine. Dans l'exemple de Ciceron: *inter optime valere et gravissime aegrotare nihil interesse* ce sont les adverbes *optime* et *gravissime*, et non pas les adjectifs, qui déterminent les infinitifs.

D'autre part, l'infinitif prépositionnel tel qu'il se trouve en latin n'entraîne que quelques prépositons: *inter; praeter, ab.* Le seul exemple connu où figure la préposition *ad* en latin classique (Lucrèce: *ad sedare sitium fluvii fontesque vocabant*) pourrait se ranger à part et être classé dans le type de l'infinitif prépositionnel qui se développera au cours de l'époque romane.

Le fait que les prépositions qui pouvaient venir devant l'infinitif latin perdent cette faculté à l'époque ultérieure est d'une importance capitale. On est amené par là à la critique de l'opinion généralement reconnue que l'infinitif prépositionnel dans les langues romanes est l'héritier de celui du latin. Par conséquent on a lieu de croire que la tournure a dû apparaître dans le latin parlé d'une époque ultérieure pour se transmettre et se développer de plus en plus à travers le roman commun. Il est vrai qu'elle a laissé peu de traces dans les écrits du bas latin, mais elle les a laissées quand même, malgré la volonté et l'intention des écrivains. Les prépositions qui entrent alors en combinaison avec l'infinitif gardent cette faculté jusqu'à nos jours: *pro, ad, sine, de* — ce qui reflète d'emploi du langage vivant. Il est vrai, bien entendu, qu'à cette époque les prépositions *inter, praeter, ab* continuent pleinement leur existence dans les écrits, mais elles représentent la tradition littéraire et l'influence de l'école.

En terminant le chapitre sur l'infinitif en latin, nous avons renvoyé aux ouvrages principaux qui abordent et traitent la question de la genèse même de l'infinitif prépositionnel dans les langues romanes, notamment dans la langue française. Nous avons appuyé sur le fait que jusqu'à présent on s'est occupé de résoudre le *comment* et le *quand* de la naissance de l'infinitif prépositionnel. Le *pourquoi*, ayant été négligé, attire au fond notre attention. Car, si l'on arrive à répondre à cette question, il sera possible de saisir les différences essentielles des deux types de constructions infinitives et par là de préciser dans la mesure du possible leur application. En même temps, on apportera quelques traits de plus à

Digitized by Google

l'explication des deux autres questions qui concernent le *quand* et le *comment* dans la genèse de l'infinitif prépositionnel dans les langues romanes en général. C'est surtout à cet égard, comme on le verra plus tard, que prendra sa valeur notre constatation qu'il existe deux sortes différentes de l'infinitif complément avec la préposition *de*: l'un que nous avons dénommé *l'infinitif d'antériorité* et l'autre de *postériorité constante.*

A propos des travaux sur l'infinitif prépositionnel en français

a) Les travaux qui se rapportent à l'ancien français

Une quantité considérable d'exemples enregistrés, mais aucune tendance générale à en tirer — telle serait la caractéristique la plus brève des travaux concernant l'infinitif en vieux français[1]. L'emploi de l'infinitif après *à* et *de* apparaît plus enchevêtré, plus compliqué. On en arrive à penser que seul est possible un enregistrement pur et simple, en dehors de toute ligne directrice. Peut-être faut-il attribuer à cette circonstance même le fait que les études sur ce sujet sont moins nombreuses pour les époques ultérieures.

Cependant, la valeur du matériel recueilli reste d'une grande importance. Du moins l'a-t-il été pour nous. Grâce à son abondance à laquelle se joint le matériel de nos analyses, nous avons essayé de déceler quelques tendances générales. Dans ce but il était indispensable de dresser un tableau des verbes régissants avec leurs infinitifs complémentaires en ancien français (voir le tableau I, p. 109). Puis, de confronter cet état des choses avec l'état actuel, ou plutôt, de voir systématiquement comment se comportent à cet égard les héritiers des anciens verbes dans la langue moderne (v. le tableau II, p. 122). Les comparaisons à la base des tableaux donnés et les statistiques faites par la suite permettent de tirer quelques conclusions significatives pour notre sujet. En voici deux, les plus importantes:

1) Le nombre des verbes régissant un infinitif avec la préposition *à* en vieux français est approximativement égal à celui des

[1] Ils ont été examinés dans leur ordre chronologique; il suffit de citer ici les noms de leurs auteurs: Wulff, Soltmann, Schiller, Sörgel et Lachmund.

Digitized by Google

verbes complétés par *de*+infinitif — ce qui est contraire à l'opinion généralement admise que *à* + infinitif est incomparablement plus répandu.

2) Les verbes régissants ont, en grande majorité, gardé immuable jusqu'à l'époque moderne leur faculté primitive par rapport au choix de l'infinitif-complément — ce qui s'oppose à l'opinion généralement reconnue que le *de* + infinitif s'est élargi en évinçant son rival, c'est-à-dire *à* + infinitif.

b) *Les travaux qui se rapportent au moyen français et au français moderne*

Après avoir exposé ce qui caractérise ce groupe de travaux[1], nous le rattachons au groupe précédent pour tirer de l'ensemble quelques conclusions communes, essentielles quant à la nature et l'emploi des constructions infinitives ainsi qu'à leurs parties composantes :

1) La différence entre les deux constructions n'est démontrée nulle part.

2) Il n'y a pas de distinction au point de vue du sens entre les infinitifs-compléments, en cas de leurs alternances non plus.

3) Les prépositions *à* et *de* ne sauraient avoir, surtout selon l'opinion des auteurs plus récents, un sens propre.

Il faut ajouter encore qu'à la fin du chapitre un tableau spécial illustrant l'emploi des infinitifs-compléments après certains verbes dans le moyen français a dû être omis. Cependant, ce tableau n'était pas fait dans le but d'être exhaustif mais pour permettre de voir d'une façon plus générale qu'à cette époque, et notamment au XVIe siècle, le choix entre l'infinitif prépositionnel et l'infinitif pur était plus libre qu'aujourd'hui et qu'en ancien français. Cela se comprend facilement quand on pense aux deux tendances opposées: l'une latinisante, l'autre française. Nous n'avons donc pas voulu élargir par trop notre travail et faire un détour inutile pour lui, puisque la correspondance qui existe entre le vieux français et le français moderne à l'égard du problème posé suffit et permet de voir plus clair dans la nature des constructions dont nous nous sommes occupé.

[1] Ce sont les travaux de: Klausing, Palmgren, Gallert, Kjellman, Schiffauer et Landin.

Digitized by Google

Les prépositions à et de

Quand on compare les conclusions qui se laissent tirer des travaux examinés et la stabilité que nous avons constatée dans le choix des prépositions, on est amené à voir là une opposition. Car, si l'on affirme qu'il n'y a pas de distinction dans le sens des deux prépositions quand elles précèdent l'infinitif complément, on est obligé de se demander: d'où provient alors la stabilité, du moins approximative, dans leur emploi? Cette stabilité, à notre sens, n'est pas arbitraire; elle n'est pas arbitraire non plus même dans une bonne moitié des cas des alternances prépositionnelles. Cela a exigé d'examiner une fois de plus la nature des deux prépositions et de chercher la fonction qu'elles remplissent devant l'infinitif, d'autant plus qu'on a souligné plus d'une fois l'emploi chaotique à cet égard.

Il est incontestable qu'il est extêmement difficile de fixer la vraie fonction de *à* et *de* devant l'infinitif. L'opinion courante depuis quelques dizaines d'années veut que dans un tel emploi les deux prépositions soient des mots vides — des mots qui n'ont pas de signification propre, ou plus exactement: des mots qui n'ont aucune signification (cf. à cet égard A. Meillet, F. Brunot, J. Vendryes, Ch. Brunot, C. de Boer). On saisit mieux maintenant la gravité de la question que nous avons posée plus haut: d'où provient la stabilité dans la majorité, presque dans la totalité des cas de l'infinitif prépositionnel? Quelle est la raison qui maintient un choix conséquent des prépositions „vides"? Pourquoi leur emploi ne serait-il donc pas tout à fait arbitraire si les deux mots, *à* et *de*, sont vides de sens? Pourquoi ne les omettrait-on pas entièrement, s'ils n'expriment rien?

La seule raison (du moins pour la préposition *de*), proposée par M. C. de Boer, le besoin de combler un „hiatus syntaxique", pourrait être admise s'il ne s'agissait que d'une seule préposition. Elle pourrait être encore admise si les deux prépositions se confondaient entièrement. Mais comme il n'en est pas ainsi avec l'emploi des deux prépositions, le problème continue à se poser comme auparavant. Car, enfin, si on élimine l'hiatus syntaxique de cette façon, à quoi bon recourir tantôt à un mot „vide", tantôt à un autre?

S'il y a lieu de parler de mots vides, ce serait, à notre avis, dans le cas de certaines parties de mots (ces parties ayant été autrefois des mots autonomes, p. ex.: *hui* dans le mot *aujourd'hui*). Mais pour les prépositions nous sommes bien obligé de prendre une autre attitude. C'est ainsi que nous sortons de la voie tracée par les grands

Digitized by Google

linguistes, bien qu'à contre-coeur et tout en sachant combien on peut risquer en des circonstances pareilles à diverger avec les savants d'une haute renommée. Encore y a-t-il peut-être une chance qui nous serait favorable dans cette divergence d'opinion; c'est que ces grands savants se sont seulement penchés en passant sur ce problème, à l'exception de M. C. de Boer qui s'en est occupé de plus près, notamment dans son remarquable *Essai sur la syntaxe moderne de la préposition en français et en italien.* Il va sans dire que nous leur sommes redevable à tous, puisque c'est surtout en les étudiant et en partant souvent de leurs raisonnements que nous nous sommes efforcé de pousser plus loin dans la solution du problème posé.

C'est ainsi qu'en partant de la nature des prépositions en général, plus spécialement des prépositions latines *de* et *ad*, nous appuyons sur leur *sens multiple* et complexe. Dans la multiplicité de leurs sens il y en a toujours *un* qui s'impose par la situation même, pendant que les autres sont là aussi — mais latents. Quand elles sont prises isolément, il dépendra du sujet parlant lequel des sens latents apparaîtra au premier plan. Les prépositions ne sont donc pas privées de leurs sens propres. Bien au contraire, elles en ont toujours plusieurs.

Quelle est la situation qui impose un sens aux prépositions *à* et *de* devant l'infinitif? Le rapport temporel entre le verbe régissant et l'infinitif complément représente ici la situation qui fera apparaître un sens crorrespondant de la préposition — sens extrêmement subtil, bien-entendu. C'est donc ce rapport — pris dans la perspective de temporanéité — qui impose la vraie fonction de la préposition. Nous disons la *vraie*, mais non pas la *seule*. Les autres, disons „spaciales", ont été souvent abordées et nous les avons prises en considération seulement en passant.

II PARTIE

Les prépositions à et de devant l'infinitif — exposants de sa temporaineté

Après l'analyse du rapport temporel qui existe entre le verbe régissant et l'infinitif-complément, nous essayons de préciser la valeur subtile des prépositions *à* et *de*. Ce même rapport existait aussi en latin et nous avons, dès le début (pp. 91—93), réparti les verbes régissants latins en deux catégories (A et B)[1]. L'infinitif latin prenait

[1] Pour les verbes de la catégorie A nous proposons le terme *verba agendi*, pour ceux de la catégorie B *verba acti*.

Digitized by Google

tout seul une valeur correspondante: *simultanéité, postériorité* ou *antériorité*. L'infinitif conserve cette même faculté au cours des siècles, d'où il s'en suivit le besoin d'une distinction morphologique pour chacune des trois possibilités. Le fait que l'infinitif latin s'était différencié dans un système morphologiquement assez riche doit être considéré comme le résultat d'une vive tendance à marquer les différentes valeurs temporelles de l'infinitif même. Mais ce système ne s'est pas montré suffisamment solide dans le langage parlé où il a fini par s'éliminer assez tôt (en quoi il faut voir une des tendances analytiques qui se sont accrues à l'époque du roman commun).

Si le système de temps de l'infinitif latin s'est écroulé au point de vue des formes, le besoin d'exprimer par lui les nuances temporelles a profondément persisté. Le sentiment linguistique a plutôt choisi des constructions analytiques comme plus efficaces. Le rôle des prépositions *ad* et *de* (on peut en dire presque autant pour *sine* et *pro*), déjà multiple jusqu'alors, s'élargit encore davantage. Les prépositions *ad* et *de* commencent à lier, chacune dans son domaine, le verbe régissant et l'infinitif. Le nouveau moyen se montre plus vivace et s'accroit de plus en plus.

Il y a, croyons-nous, un argument suffisamment fort qui vient en aide à notre hypothèse: c'est que seules les prépositions qui pouvaient marquer les rapports de temps se sont trouvées en liaison avec l'infinitif, à l'exclusion de bien d'autres. De là le nombre assez restreint des prépositions qui viennent former pour ainsi dire un nouveau système temporel de l'infinitif.

On connaît bien toute une série de termes par lesquels on a dénommé les prépositions dans une grande partie de leur emploi, et tout particulièrement les prépositions *à* et *de*[1]. Il est tout à fait compréhensible que l'effort spécial tendant à créer une nomenclature aussi riche provient de ce qu'on a voulu pénétrer dans l'individualité particulière de ces prépositions. Nous ne sommes pas forcé de forger un terme spécial, ni non plus d'accepter avec empressement aucun des termes mentionnés en passant ci-dessus, puisque les prépositions *à* et *de*, même dans leur sens le plus subtil, ont pour fonction d'exprimer un rapport — celui d'un temps. Faisant partie de la catégorie des mots de relation, leur fonction devant un infinitif est donc de marquer, de souligner ou d'annoncer un rapport entre

[1] *Eléments grammaticaux, agents grammaticaux, chevilles grammaticales, mots outils, mots vides, mots écrasés, particules annonciatives, ligatures grammaticales, exposants, coefficients*, etc.

Digitized by Google

le verbe régissant et l'infinitif. En réalité, on pourrait garder certains de ces termes spéciaux, mais nous croyons qu'il vaut mieux retenir le terme traditionnel: les prépositions.

Au fond, le rôle particulier des deux prépositions dans les constructions examinées se résume de la façon suivante:

1° — La préposition *à* marque la *postériorité* (après les verbes: *aboutir, s'acharner, aider, animer,* etc. Ex.: *Le notaire s'appliqua de nouveau à justifier le système d'éducation de mademoiselle Préfère*).

2° — La préposition *de* marque *l'antériorité* (après les verbes: *accuser, admirer, s'affliger, ahurir, blâmer,* etc. Ex.: *M. Bergeret s'affligeait de voir que la ville était culbutée;* v. les exemples pp. 158—159).

3° — L'absence de la préposition (préposition zéro —0) permet à l'infinitif (c'est-à-dire l'infinitif pur) de garder dans beaucoup de cas l'ancienne position, les facultés qu'il pouvait avoir en latin. Il faut remarquer pourtant que ces facultés se trouvent très restreintes par rapport à celles d'autrefois, parce que les deux prépositions en question ont tellement empiété sur leur domaine.

Cependant, cette délimitation qui vaut dans l'ensemble général, ne doit pas être prise d'une façon absolue. Sans compter un type spécial de *de*+infinitif (postériorité constante, v. les exemples aux pages 162 et 169—70), les possibilités d'évolution et d'éloignement de la fonction primaire de chaque construction sont tout à fait naturelles. Puis, ici, comme partout, les influences réciproques ont été inévitables. Mais tout cela n'encombrera pas la voie qui mène vers une orientation générale pour comprendre l'emploi des infinitifs-compléments.

Ainsi les infinitifs prépositionnels se placeraient entre les infinitifs indépendants (c'est-à-dire les infinitifs nominaux qui sont atemporels) et les formes verbales finies. Peut-être seraient-ils plus près de ces derniers puisqu'ils peuvent évoluer de leur valeur primaire (fondamentale) et aboutir à des valeurs secondaires. Un certain nombre d'exemples illustrent cette évolution et permettent d'examiner la temporaineté de chaque infinitif (v. les pages 159 et 161).

Examen de la délimitation précédente des valeurs temporelles

Il a été nécessaire de présenter un assez grand nombre d'exemples des verbes régissants, pour deux raisons:

Digitized by Google

1° Dans les questions de cette nature on peut seulement à partir d'un grand nombre de cas vérifier des conclusions que l'on se propose de faire.

2° On n'avait jamais dit combien grand est ce nombre, et nous avons voulu souligner qu'il s'agit d'une quantité considérable de verbes figurant dans les deux constructions.

L'analyse des exemples donnés[1] permet de tirer plusieurs conclusions. Si l'on considère les possibilités temporelles de l'infinitif avec la préposition *à*, on voit que dans les 96% des cas de son emploi il exprime la *postériorité* (le futur relatif). Nous disons alors que la valeur générale de *à*+infinitif, au point de vue de la temporaineté, consiste à exprimer la postériorité. Il faut soulinger en même temps que l'infinitif passé ne vient jamais après la préposition *à*.

Pour l'infinitif précédé de la préposition *de* la chose est plus complexe, mais non pas compliquée. L'analyse nous montre qu'il existe deux catégories de ce complément. L'une, probablement plus ancienne, et la plus répandue (60—70% de l'ensemble de *de*+infinitif), comprend les cas où l'infinitif exprime *l'antériorité* (le passé relatif). Il faut remarquer que les verbes régissant ce type de *de*+infinitif peuvent aussi bien être complétés par l'infinitif passé (v. les exemples pp. 166—161). Par contre, l'autre catégorie de *de*+infinitif n'admet point cette possibilité, puisque l'infinitif y exprime toujours la postériorité (v. les exemples p. 162, 169). Tandis que le premier type peut osciller par rapport à sa fonction générale, le deuxième est exclusivement constant dans la sienne, et c'est pourquoi nous l'avons appelé l'infinitif de *postériorité constante.*

L'infinitif de postériorité constante

La constatation précédente entraîne de nouvelles questions, dont la plus importante serait: Pourquoi le *de*+infinitif a-t-il pu prendre le rôle d'exprimer la postériorité si *ad*+infinitif remplissait déjà cette fonction?

Pour répondre à cette question, nous avons pris comme point de départ trois catégories de verbes latins: les *verba sentiendi*, les *verba dicendi* et les *verba agendi* (notre terme, v. *supra*) afin d'examiner les influences mutuelles exercées sur leurs compléments phrastiques commençant par les conjonctions *quod* et *ut*. Le schéma que nous avons dressé à la suite de cet examen (p. 176) montre qu'à

[1] Ils font partie de notre manuel *Dopunski Infinitiv* (Belgrade, 1960).

Digitized by Google

l'égard de leurs compléments les *verba dicendi* se trouvaient intermédiaires entre les *verba sentiendi* et les *verba agendi.* On y voit bien ce qui associe et ce qui dissocie la catégorie intermédiaire par rapport à chacune des deux autres. On pourrait s'attendre à ce que *ad*+infinitif l'emporte pour cette catégorie, mais comme il n'en est oint ainsi il faut chercher le facteur qui a mis ici en action la préposition *de.* Nous voyons ce facteur sous deux aspects:

1) Le *de*+infinitif a dû être déjà assez fort après les *verba sentiendi* pour avoir attiré la catégorie des *verba dicendi.* Encore faut-il souligner que le phénomène a dû se produire relativement très tôt puisqu'il se trouve dans toutes les langue romanes. (Remarquons ici que la construction *de*+infinitif est généralement considérée comme une création beaucoup plus jeune que *ad* +infinitif).

2) La victoire de la préposition *de* après cette catégorie de verbes a été facilité ici par le fait que le complément nominal après ces mêmes verbes pouvait s'introduire aussi par la préposition *de: cogito de aliqa re: cogito de scribendo: cogito de scribere.*

Les alternances prépositionnelles devant les infinitifs

Les résultats obtenus par notre délimitation permettent tout d'abord de considérer l'emploi des infinitifs complémentaires comme plus simple et de délimiter plusieurs centaines de verbes qui exigent un des deux types de construction. Un nombre assez restreint d'entre eux reste inévitablement flottant, puisque la situation déborde parfois les tendances générales que nous avons relevées.

D'autre part, ce procédé fait pénétrer un peu plus de clarté dans un domaine assez complexe et jusqu'à présent extrêmement embrouillé, nous voulons dire dans le domaine des alternances prépositionnelles. C'est pourquoi on doit les aborder une à une.

L'infinitif précédé des prépositions à et de en alternance

Nous divisons en deux catégories l'ensemble des alternances *à/de*+infinitif. Dans la première (I) entrent les verbes dont les compléments alternatifs sont colorés par la valeur temporelle opposée des deux prépositions. On a donc: *à+inf./de+inf. = postériorité/antériorité.* A titre d'exemple: — *amusez-vous à feuilleter ce livre* (France); *elle s'amusait de lui voir faire son coloriage* (Daudet). Voir les exemples pp. 180—181.

Digitized by Google

La deuxième catégorie (II) englobe les verbes après lesquels les alternances ne se trouvent nullement en opposition de valeur temporelle. On a: *à+inf./de+inf.=posteriorité/posteriorité.* C'est donc le cas où le *de*+infinitif de *posteriorité constante* se trouve en alternance avec *à*+infinitif (après les verbes: *s'arranger, aspirer, chercher, continuer, commencer,* etc.). Voir pp. 182—183 pour le français moderne, et pour l'ancien français 150—151. Il n'y a, au point de vue pratique, aucune différence entre les deux types de compléments, puisque tous les deux expriment la postériorité. C'est alors qu'il esindispensable de faire intervenir d'autres explications et de chercher les raisons qui décident sur le choix entre les deux prépositions[1].

A la limite de la I et de la II catégorie de l'alternance à/de. Les verbes: forcer, obliger, contraindre

Suivant le même principe de la temporaineté, les trois verbeè se placeraient entre les deux catégories des verbes qui se complstent par *à/de*+infinitif. On sait, et toutes les grammaires le constatent depuis longtemps, que ces verbes sont suivis à l'actif de la préposition *à*, et au passif de la préposition *de.* On a discuté et complété cette règle, trouvant qu'elle n'est pas absolue (Landin), et que l'interchangeabilité y apparaît. Seulement, on n'a essayé d'expliquer ni la règle générale ni les raisons de cette interchangeabilité des prépositions. Nous espérons l'avoir fait grâce à la perspective qui nous a guidé.

Si l'on part de la fonction générale de *à*+infinitif, on trouvera qu'elle correspond tout à fait à la nature des trois verbes quand ils sont à l'actif. Leurs infinitifs-compléments renferment toujours une idée de futur: *je vous oblige à faire cela* veut dire en réalité: *vous n'avez pas fait cela,* ou encore en vrai équivalent: *vous devez faire cela (=vous ferez cela), je vous y oblige.*

La préposition *de* pour les formes passives de ces verbes se justifie, elle aussi, mais d'une façon moins explicite. Dans la phrase: *je suis forcé de le faire,* le complément *de faire* représente tout d'abord un cas spécial, mais fort répandu, de l'antériorité dont nous nous sommes occupé de plus près à la page 166—167. Bref, il s'agit là d'une antériorité qui se transpose facilement en simultanéité et puis en postériorité: *je suis forcé de faire=je l'ai fait* (puisque)

[1] Nous espérons pouvoir bientôt publier cette partie du travail.

Digitized by Google

je suis forcé = je le fais (puisque) *je suis forcé = je le ferai* (puisque) *je suis forcé.*

A l'aide de la faculté mobile de l'infinitif d'antériorité on saisit facilement par quoi les trois verbes s'associent tantôt à la I-ère, tantôt à la II-ème catégorie de l'alternance *à/de*-infinitif. Grâce à la même faculté, l'interchangeabilité des deux prépositions a été inévitable.

Digitized by Google

Z KONTAKTÓW WUKA STEFANOWICIA KARADŻICIA Z POLAKAMI

Twórczość wielkiego budziciela serbskiej świadomości narodowej, „ojca literatury serbskiej", Wuka Stefanowicia Karadżicia nie obca jest Polakom.

Jego zbiór serbskich pieśni ludowych, w którym znajdujemy również i pieśni o tematyce polskiej[1] otworzył nam skarbnicę przepięknej i tak bogatej twórczości ludowej narodu serbskiego, zapoznał nas bliżej z tym bohaterskim i tak pod wielu względami bliskim nam ludem. Na zbiorze Karadżicia opierali się tłumacze poezji serbskiej August Bielowski, Kazimierz Brodziński, Konstanty Gaszyński, Stanisława Królikowska, Bogdan Zaleski, Roman Zmorski i inni. Twórczością Karadżicia zajmowali się językoznawca Walenty Skorochód Majewski, znany slawista i rzecznik wzajemności słowiańskiej Bronisław Grabowski, tłumacz „Słowa o wyprawie Igora" — Łucjan Siemieński i wielu naukowców oraz publicystów polskich. Jednak nie tylko poeci, krytycy i historycy literatury interesowali się pieśniami Wuka. Znakomitym ich tłumaczem był również znany antropolog polski Izydor Kopernicki, którego przekłady ogłoszono na łamach warszawskiej Wisły w 1900 oraz 1901 roku[2].

O tym, jak wysoko ceniono w Polsce już w latach trzydziestych ubiegłego wieku Wuka Karadżicia świadczy sonet, jaki Stanisław Jaszowski poświęcił „znakomitemu zbieraczy pieśni serbskich, które nie tylko w Europie, ale nawet w Ameryce pochwały znalazły".

---

[1] Por. K. Wiskowatyj, „Pogłosy historii polskiej w epice jugosłowiańskiej", Praha, 1933; K. Georgijević, „Srpskohrvatska narodna pesma u poljskoj književnosti", Beograd, 1936; Dj. Živanović, „Srbi i poljska književnost (1800—1871), Beograd, 1941; ciekawy materiał podano również w artykule pt. „Naše književne veze sa Poljacima", Letopis Matice Srpske, 1937, s 1—32.

[2] Tłumaczenia Kopernickiego oraz R. Zmorskiego ogłoszono w Wiśle, t XIV, 1900, s 322—327, 447—455, 645—550, t XV, 1901, s 595—613.

Digitized by Google

Sonet ten ogłosił Jaszowski w roku 1837 na łamach lwowskiego Sławianina[1]. Oto słowa tego wiersza[2]:

O skalę wsparty, milcząc z uwagą w spojrzeniu,
Słuchasz, jak śpiewy serbska dziewoja wywodzi:
To, bohaterów kraju, w swoim głosie pieniu,
To o miłości nucąc rzewną miłość rodzi.

Tu słuchasz, a jej głosu chwilowemu drżeniu,
Wtóruje drżenie serca śród uczuć powodzi;
I spokojna twa dusza usypia w marzeniu,
I serce w snach młodości szczęśliwość znachodzi.

Uważasz, chwytasz, w pamięć wpisujesz wyrazy;
Każda pieśń jest to perła do twojej korony:
Bo pieśń swojska jak zdrój miodu płynie;
Słuchasz, cisza rozlana po całej krainie,
Tylko czasem wiatr z jękiem przemknie się przez głazy,
Lub ryknie o brzeg morza bałwan roztrącony.

Dużo uwagi poświęcił „ojcu literatury serbskiej" Adam Mickiewicz w swoich wykładach o literaturze słowiańskiej, wygłoszonych w College de France w Paryżu w 1841 roku. O poezji serbskiej mówił Mickiewicz szczególnie w swoich wykładach XVI – XXII w pierwszym półroczu kursu pierwszego. W wykładzie z dnia 19 lutego 1841 r. tak oto Mickiewicz przedstawiał odkrycia Wuka: „Poezje te (mowa o pieśniach, żyjących w ustnej tradycji ludu serbskiego) po raz pierwszy ściągnęły na się uwagę cudzoziemców na początku wieku obecnego; zebrał je i ogłosił Wuk Karadžić. Wuk opowiada z wielką prostodusznością, ile zadał sobie trudu, aby utwory te zebrać; żebracy bowiem nie chcieli śpiewać przed człowiekiem zachowującym się z cudzoziemska; uczony tem powiąda, że ci z żebraków, którzy mają piękny głos, nię dbają o treść poetycką, wolą roztaczać swój talent, powtarzając zwrotki bardziej muzykalne. Ale najwyborniejszymi śpiewakami są ci, którzy wiersze jedynie wygłaszają, wtórując sobie na gęślach, instrumencie mało dźwięcznym, o jednej tylko strunie. Wygłaszając te utwory jakby „recitativo" przygrywając sobie; najczęściej

[1] „Sonety ku czci uczonych Sławian przez wydawcę. I. Kollár. II. Wuk Stefanowicz Karadžicz. III. Padurra. IV. Puszkin", Sławianin, t I, 1837, s 7—9.

[2] Wiersz ten ogłosił również A. Opęchowski w broszurce pt. „Vuk Stefanović Karadžić", Warszawa, 1935, s 20.

Digitized by Google

śpiewają tylko ustępy wyrażające najsilniejsze uczucia i przedstawiające wydarzenia ważniejsze. Wuk opowiada, że w swych wędrówkach górskich napotkał niezwykłego człowieka, niejakiego Teszana Podrugowicia, który znał wszystkie niemal pieśni krajowe i podyktował mu lwią część jego zbioru. Ten godny szacunku człowiek był dawniej przekupniem wędrownym. Na nieszczęście zabił Turka. Wówczas został hajdukiem; przez długi czas przebywał w górach i dzięki temu miał sposobność nauczyć się różnych pieśni. Pod jego to dyktandem Wuk spisał cenne poezje serbskie, którymi wypadnie nam się zająć w dalszym ciągu".

Widzimy więc, że w zakończeniu swego XVI wykładu Mickiewicz podał streszczenie części przedmowy Wuka do I tomu swych „Pieśni".

Sposób zbierania utowrów serbskiej poezji ludowej przez Wuka omawia Mickiewicz jeszeze w XXI wykładzie, podając kilka ciekawych szczegółów — m. in.: „Później tenże Wuk, udawszy się na dwór księcia Miłosza (...) starał się zgromadzić tam wszystkich pieśniarzy kraju. Miłosz, który sam zaledwie umiał się podpisać, był wielkim miłośnikiem poezji. Wuk posłyszał o poecie imieniem Milija, śpiewającym szczególnie dobrze poemat o zaślubinach Czernojewicza, (...). Poprosił księcia o odszukanie poety. Miłosz kazał go sprowadzić żywym czy umarłym. Odnaleziono go i sprowadzono; ale nadzieje Wuka spotkał niestety zawód. Naprzód pieśniarz był stary i okryty ranami od jataganu i szabel, które odniósł w czasie swego długiego pobytu wśród hajduków, a nadto mógł śpiewać tylko, jeśli się napił gorzałki. Nie recytował, lecz śpiewał i nie podobna było mu przerwać. Sztuka stenografii nie była tam znana; toteż aby zapisać jego wiersze, trzeba było zgromadzić kilku piszących, którzy usiłowali chwytać zwrotki, w miarę, jak wychodziły z ust śpiewaka, bo jeśli mu kto przeszkodził, nie chciał zaczynać na nowo tych samych pieśni. Ludzie ogładzeni na dworze księcia Miłosza, tacy co służyli w wojsku rosyjskim, a szczególnie ci, co chodzili do szkół niemieckich, patrzyli na to ze zdziwieniem, drwili z literata Wuka i z pieśniarza; nie mogli pojąć, dlaczego zadawano sobie tyle trudu, aby zebrać te pieśni, na koniec w biednego pieśniarza wmówiono, że sobie z niego żartują, że Wuk bawi się nim jak błaznem nadwornym. Obrażony pieśniarz uciekł pewnego dnia z dworu książęcego, tak że go już więcej nie zdołano przyłapać".

O tym, jak Mickiewicz streszcza w tymże wykładzie odpowiednią część przedmowy do IV tomu „Pieśni", w której mowa jest o zbie-

Digitized by Google

raniu pieśni „żeńskich", pisze H. Batowski[1], który zresztą w szeregu swych prac omówił stosunek Mickiewicza do Karadžicia[2].

Liczne były notatki, artykuły i szkice, poświęcone Karadžiciowi na łamach pism polskich.

Nieraz pisano w Bibliotece Warszawskiej o pieśniach Karadžicia, zaś w artykule pt. „Literatura serbska" pióra autora południowosłowiańskiego, kryjącego się pod literą D, zamieszczonym w 1844 r[3]. na łamach tego pisma czytamy m. in.: „Mamy piękny narodowy język w pieśniach ludu, mamy gruntowną gramatykę Wuka Stefanowicza, którą ugruntował w duchu języka ludu. Lecz między naszemi literatami panuje jeszcze przedpotopowe zdanie, że nietrzeba się oddalać od języka kościelno-słowiańskiego. Już tysiąc lat, jak Serbowie żyją w historyi jako naród, a w swojej literaturze nie mają języka piśmiennego. Ale co mówię: nie mają? Owszem mając mieć nie chcą."

Smierć Karadžicia nie wywołała jednak w prasie polskiej — pomijając krótkie wzmianki — większego odgłosu. Fakt ten tłumaczyć można jedynie tym, że w okresie po upadku powstania 1863 roku umysły polskie pogrążone były w żałobie a okrucieństwa Murawjewa zapewne nie przyczyniły się do zainteresowania się w tym czasie sprawami słowiańskimi.

Autorem pierwszego bodaj wnikliwego polskiego studium, ogłoszonego w warszawskim Tygodniku Illustrowanym z 1867 roku pt. „Wuk Stefanowicz Karadžicz. Wspomnienie pośmiertne"[4], był tłumacz Wuka — Roman Zmorski[5]. Zmorski, który osobiście zetknął się z ojcem literatury serbskiej, tak oto charakteryzuje Karadžicia w zakończeniu swego studium: „(...) sześćdziesięcioletni z górą, jakim go znałem Karadžicz, mógł zawztydzić mnóstwo młodych nietylko jasnym, ufnym, wolnym od wszelkiej goryczy na świat poglądem, ale i prawdziwie młodzieńczą świeżością ducha. Rozmowa jego wielce pouczająca

[1] H. Batowski, „Przyjaciele Słowianie", Warszawa, 1956, s 56.

[2] Por. „Mickiewicz a serbska pieśń ludowa", Pamiętnik Literacki, 1934, s 29—57, „Jedan nepoznati izvor Mickjevičevih predavanja o Jugoslovenima", Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, 1936, CXV, s 55 n., „Mickiewicz jako badacz słowiańszczyzny", Wrocław, 1956.

[3] B W. r IV, 1844, s 669—673.

[4] T. J. t XV, nr 399, z dnia 18 V 1867, s 229—230; nr 400, z dnia 25 V 1867, s 246—247.

[5] Zmorski wydał w Warszawie w 1855 r. „Narodowe pieśni serbskie wybrane i przełożone przez Romana Zamarskiego".

Digitized by Google

kiedy się toczyła około przedmiotów zajęciem jego będących, na jakikolwiek zresztą inny zwróciła się przedmiot, nigdy nie była martwą ani pospolitą cechą jej, obok wysokiej oryginalności, był pewien dobroduszny humor, dziwnie często pamiętniki naszego pana Chryzostoma Paska przypominający. Mnóstwo nieznanych anegdot, niespodziewanych zwrotów i nieporównanych malowniczością wyrażeń, sypało się jak perły z ust łagodnie uśmiechniętego starca, tak że po parogodzinnej poufałej z nim rozmowie, wychodziłeś orzeźwiony i rozweselony, jak po uczcie najlepszem zaprawnej winem."

Tenże artykuł ogłoszono po śmierci Zmorskiego w warszawskim Wędrowcu z 1898 r.[1] pt. „Wuk Stefanowicz Karadżicz. (Ze wspomnień ś. p. Romana Zmorskiego)". Zdaje się, że redakcji Wędrowca nie znany był fakt publikacji tego artykułu w Tygodniku Illustrowanym, gdyż w poprzedzającym go wstępie redakcyjnym czytamy: „Podajemy wspomnienie o życiu i zasługach znakomitego męża, skreślone przez przyjaciela jego, ś. p. Romana Zmorskiego, (...). Rękopis, kreślony w 1867 roku, ofiarowała nam uprzejmie pani Romanowa Zmorska."

Również w 1867 roku ukazał się na łamach Przeglądu Polskiego[2] studium F. E. Matejko pt. „Słowo o narodowej epopei serbskiej", gdzie autor obszernie omawia rolę Karadżicia jako zbieracza i wydawcy serbskich pieśni ludowych. W studium tym przytacza on w przekładzie polskim „Urosz i Mrniawczewicze" z drugiego tomu „Srpske narodne pjesme" Wuka.

Autor, kryjący się pod literami ais[3], który referuje na łamach Nowej Reformy[4] uroczystości w Belgradzie, związane z setną rocznicą urodzin Wuka, podaje w artykule pt. „Wuk Stefanowicz Karadżicz" życiorys wielkiego Serba, kończąc swój artykuł słowami: „Kto tak, jak Wuk Karadżicz z ludowego narzecza stworzył język literacki, kto miał odwagę wystąpić do walki z fanatyzmem i ciemnotą, kto wreszcie uratował inteligencyę swego narodu od przyjęcia pokostu rosyjskiego, ten ma prawo do wdzięczności nietylko ziomków ale i całej słowiańszczyzny i w tem też tkwi wielkie znaczenie jubileuszowego obchodu, który poruszył Słowian naddunajskich i po wszystkich ziemiach słowiańskich głośnem rozległ się echem."

[1] Wędrowiec, r XXXVI, nr 2, z dnia 27 XII 1897/8 I 1898, s 34—38.

[2] P. P. r II, 1867, z IV, s 129—149.

[3] Kryptonimu tego nie podaje A. Bar w „Słowniku pseudonimów i kryptonimów, I—III, Kraków, 1936—1938.

[4] N. R. r VII, nr 230—231, z dnia 7 i 9 X 1888.

Digitized by Google

Nawiązując do uroczystości belgradzkich ocenia działalność literacką i naukową Wuka na łamach warszawskiej Prawdy J. F. Gajsler[1].

Z okazji uroczystości przewiezienia zwłok Bartłomieja Kopitara do Lublany a Karadžicia do Belgradu, ukazał się artykuł Z(enona) K(aczkowskiego) pt. „Podwójna uroczystość słowiańska" w dodatku literackim Kurjera Lwowskiego — Tydzień[2]. Omówiono tam po krótce znaczenie działalności obu uczonych dla Słowian południowych.

Liczne były prócz tego wzmianki o uroczystości belgradzkiej, która wywołała duży odgłos w całej prawie prasie polskiej. Zaznaczyć trzeba, że wówczas złożono na grobie wielkiego zmarłego w stolicy Serbii wieniec z napisem: „Redakcja czasopisma polskiego Wisła w hołdzie zasłużonemu mężowi."

Również i w okresie międzywojennym zajmowano się u nas ojcem literatury serbskiej. Obszerny referat pt. „Vuk Stefanović Karadžić" ogłosił w Warszawie dnia 13 listopada 1933 r. Antoni Opęchowski[3]. Omówił on tam szczegółowo życiorys oraz działalność literacką i naukową Wuka na tle historycznym. Dużo miejsca poświęcił Opęchowski też zagadnieniu przyjęcia w Polsce prac Karadžicia, będącego „prawie pierwszym Serbem, który wywołał zainteresowanie Polaków literaturą jugosłowiańską[4]. Dalej twierdzi Opęchowski: „Ale nie tylko interesowano się w Polsce Wukiem Karadžićem. Rozumiano wielkie jego posłannictwo i już w połowie minionego stulecia głoszono, że tem Karadžić jest dla Serbów — czem Christopulos był dla Greków, a Dante dla Włochów. To porównanie z nowogreckim poetą Christopulosem, czy z genialnym Dantem, który z mnogich dialektów stworzył język literacki — określa najlepiej rozumienie geniuszu Wuka w Polsce."

Poważnym brakiem tego wnikliwego skądinąd studium jest to, że nie ma tam wzmianki o ustosunkowaniu się Mickiewicza do twórczości Karadžicia.

Szczególnie dużo artykułów o Karadžiciu ukazało się w pismach polskich w 1947 roku, kiedy obchodzono w Jugosławii „stulecie

[1] „Stefan Wuk Karadzić. (Wspomnienie)", Prawda, t VIII, 1888, nr 40 z dnia 6 X 1888, s 476.

[2] Tydzień, r V, nr 42, z dnia 17 X 1897, s 332—333. Por. m. in. również wiadomość o przewiezieniu zwłok Karadžicia w Kuryerze Codziennym, 1897, nr 296, ogłoszoną przez Jana Karłowicza.

[3] Odczyt ten wydano w formie broszurki w Warszawie w 1934 r., Biblioteka Młodych Słowian nr 3.

[4] op. cit. s. 18.

Digitized by Google

zwycięstwa języka narodowego w literaturze". Są to przeważnie krótsze artykuły informacyjne, które w formie zwięzłej zapoznają czytelnika polskiego z najważniejszymi danymi, dotyczącymi życia oraz działalności literackiej i naukowej Wuka. Tu przytoczymy artykuły: (zmk), „Wuk Karadżicz — pionier kultury jugosłowiańskiej"[1]; WiK, „Wuk Karadżicz — ojciec serbskiej literatury"[2]; M. B., „Wuk Karadżicz ojciec literatury serbskiej"[3] oraz „Chłop samouk ojcem piśmiennictwa serbskiego"[4].

Dużo miejsca poświęcili zasługom Karadżicia Halina Cirlić w artykule pt. „Stulecie serbskiej literatury narodowej"[5] oraz J. Duchnowski w szkicu pt. „Stulecie odrodzenia narodowego Serbii"[6], do którego załączono fragment pieśni „O królewiczu Marku" w tłumaczeniu H. Olszewskiej. Znacznie wnikliwszy od przytoczonych tu artykułów jest szkic V. Francicia pt. „Stulecie serbo-chorwackiego języka literackiego", ogłoszony w Życiu Słowiańskim[7], oceniający olbrzymie zasługi Karadżicia dla piśmiennictwa serbskiego. Czytamy tam m. in.: „W literaturze Vuk odegrał właściwie taką rolę, jaką prawie na 300 lat przedtem w literaturze polskiej odegrał Mikołaj Rej z Nagłowic: podniósł on język ludu do wysokości języka literackiego, a to od razu u dwu odgałęzień Słowian południowych, Serbów i Chorwatów."

Wspomnieć należy jeszcze o odczycie, wygłoszonym w Krakowie w październiku 1947 roku przez W. Molé pt. „Rok 1847 w dziejach literatury serbskiej". Prelegent podkreślił ogromną rolę, którą odegrały pieśni Wuka w dziejach romantyzmu światowego, oraz zasługę Wuka, który zdobył dla ludowego języka Serbów prawo obywatelstwa w rodzinie nie starszych, ale bardziej zaawansowanych w kulturze i piśmiennictwie narodów słowiańskich, szczególnie przez klasyczny przekład Nowego Testamentu. Obszerną i bardzo życzliwą recenzję tego odczytu ogłosił T(adeusz) S(tanisław) G(rabowski) w tygodniku poznańskim Polska Zachodnia[8].

[1] Rzeczpospolita, 1947, nr 270.
[2] Gazeta Robotnicza, 1947, nr 302.
[3] Robotnik, 1947, nr 286.
[4] Gazeta Ludowa, 1947, nr 279.
[5] Głos Ludu, 1947, nr 281.
[6] Płomień, r III, 1947, nr 7, s 194—196.
[7] Z. S. r II, 1947, nr 12, s 433—436.
[8] P. Z. r III, 1947, nr 44.

Digitized by Google

Ciekawy jest ogłoszony w Nowinach Literackich z 1948 r. artykuł B. Cirlicia pt. „O Wuku Karadžiciu i Polakach słów kilkoro"[1], w którym autor zwrócił uwagę szczególnie na stosunek Mickiewicza do Wuka, wydawcy pieśni ludowych.

Z Polakami zetknął się Karadžić już w Wiedniu, gdzie wybitny slawista słoweński, Bartłomiej Kopitar, który ułatwił wydanie „Kodeksu Floriańskiego", wprowadził Wuka do kół polskich, gromadzonych koło hr. Ossolińskiego. Nuty do kilku pieśni, zawartych w drugim tomie zbioru Karadžicia, „złożył, jak to lud pieśni śpiewa i na fortepian przystosował p. Franciszek Mirecki, Polak", późniejszy dyrektor szkoły muzycznej w Krakowie.

Podczas pierwszej swej podróży do Rosji przejeżdżał Wuk przez Polskę i zatrzymał się w Krakowie oraz w Warszawie, gdzie zetknął się z niektórymi uczonymi polskimi. W Krakowie zbliżył się przede wszystkim do J. S. Bandtkiego[2], w Warszawie zaś spotkał się m. in. z S. B. Lindem, którego „Słownik" często brał do ręki, oraz z szczerym słowianofilem W. S. Majewskim. O tym spotkaniu pisze Majewski w Pamiętniku Naukowym z 1819 r.[3] m. in.: „W czasie bytności Pana Wuka w Warszawie, miałem sposobność poznać go osobiście, a udzielenie sobie nawzajem pracy i uwag naszych w tej gałęzi Słowiańszczyzny zbliżyło nas do siebie i ściślejsze odtąd utwierdziło między nami stosunki. Gdym mu odczytał niektóre miejsca sanskrytu w oryginale, z niemałem obydwu nas podziwieniem znalazł w polskim języku już przestarzałych, a nadewszystko tok sanskrytu i czyste w nich imiesłowy, których my nie używamy jako używane dotąd w języku serblańskim wykazał."

Zaś w 1820 roku Wuk został członkiem Towarzystwa Naukowego w Krakowie.

Znane naogół są kontakty Wuka z Lindem i Bandtkiem. Mało natomiast wie się o tym, że Karadžić korespondował również i z Żegotą Paulim oraz z Romualdem Hubem.

---

[1] N. L. r II, 1948, nr 2, s 4. Po krótce porusza tema Karadžić a Polska Krešimir Georgijević w artykule pt. „Polsko-jugoslávské kulturní styky", Slovanský přehled, XLIV, 1958, nr 5, s 173.

[2] Por. B. Cirlić, „O Wuku Karadžiciu i Polakach słów kilkoro", Nowiny Literackie, r. II, 1948, nr 2, s 4.

[3] „Wiadomości o dziełach P. Wuka Stefanovicza Serblanina", P. N. t 1819, s 385.

Digitized by Google

Etnograf i historyk polski, Żegota Pauli (1813 – 1865), wydawca m. in. „Pieśni ludu polskiego w Galicji"[1] oraz „Pieśni ludu ruskiego w Galicji"[2] interesował się również serbską poezją ludową. W tej właśnie sprawie zwrócił się on dnia 1 IX 1849 do Karadżicia z prośbą o dostarczenie mu fachowej literatury serbskiej. Że Wuk chętnie dostarczył żądane materiały, o tym świadczą jego listy do Żegoty z 13 IX oraz 27 XI 1849 roku, zachowane w archiwum Pauliegoj, znajdującym się w zbiorach Działu Rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie[3].

1

У Бечу 13. септ. 1849

Поштовани Господине![4]

По писму вашему од 1 септ. ево вам шаљем један ексемплар „Пословица" и један ексемплар „Ковчежића", и један ексемплар „Војводства". Од осталијех књига које иштете нијесам могао наћи ниједне, него вам све друге ситнице шаљем на поклон.

Мени је врло мило што се и ви јависте да за Српске ствари марите и да их пазите.

Препоручујући се вашему пријатељству и истинито вас поштујући остајем

ваш слуга
Вук Стеф. Караџић

Wien 27 Nov. 1849

Ew. Wohlgeboren:

Ihr geschäztes Schreiben von 22 Sept., sammt „Jana Hr. Potockiego podróż do Turcyi i Egiptu" habe ich vor einigen Tagen erhalten. Indem ich mich für das mir von Ihnen zugeschickte Buch bedanke, habe ich die Ehre Sie zu benachrichtigen, dass ich Ihrem Schreiben von 1. Sept. gemäss, die in demselben verlangten Bücher schon längst mittest der Post Ihnen zugeschickt habe, und hoffe, Sie werden Sie auch erhalten haben.

Mit Versicherung vollkommener Hochachtung

Wuk Steph. Karadschitsch

[1] Lwów, 1838.

[2] I-II, Lwów, 1839—1840.

[3] syg. B. J. 5755.

[4] Wszystkie listy Karadżicia podajemy w brzmieniu oryginalnym, bez poprawek ortograficznych lub stylistycznych.

Digitized by Google

Prawem Słowian południowych, a szczególnie serbskim interesował się żywo Romuald Hube (1803–1890), wybitny prawnik polski, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, następnie Uniwersytetu Petersburskiego, w latach późniejszych członek Rady Stanu Królestwa Polskiego, autor licznych prac z wielu dziedzin prawa. Hube, który napisał m. in. rozprawy pt. „Pogląd na nowsze prace około wyjaśnienia historyi praw Słowian południowych" oraz „Wiadomości o kodeksie Czarnogórskim", utrzymywał kontakt z licznymi serbskimi, chorwackimi i słoweńskimi naukowcami, pisarzami oraz politykami, m. in. z B. Bogišiciem, W. Jagiciem, J. Kukuljewiciem, F. Miklošiciem, St. Nowakowiciem, Z. Račkiem oraz O. Utješenowiciem, zwrócił się z prośbą o pomoc w zbieraniu materiału dot. prawa serbskiego również i do Karadžicia. Jak życzliwie Wuk zareagował na prośbę Hubego, o tym świadczy jego list do prawnika polskiego, zachowany w archiwum tegoż, przechowany również w zbiorach Działu Rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej[1].

Eure Excellenz:

Wenn ich das mir von Eurer Excellenz hier hinterlassene Schreiben bis jetzt unbeantwortet gelassen habe so bitte ich demungeachtet versichert zu sein, dass ich die darin enthaltenen Aufträge nicht einen Augenblick aus dem Gedächtnisse verlor.

Das dem Schreiben beigeschlossene Blatt übergab ich unverzüglich Herrn Pater Leo wobei ich es nicht unterliess ihn dringend zu bitten mir die gewünschte Auskunft hierüber möglichst bald zu geben; doch obwohl ich diese Bitte mehrmals wiederholte, erzielte ich bisher kein weiteres Resultat als dass man mir versprach, ihr zu willfahren. — Mit Herrn Kontitsch habe ich ebenfalls persönlich Rücksprache genommen, und er gab mir die Versicherung Eurer Excellenz nach Möglichkeit dienen zu wollen, doch auch von seiner Seite ist es bis jetzt nur beim Versprechen geblieben. Um so angenehmer ist es mir Eure Excellenz berichten zu können dass mir Minister Garaschanin[2] unlängst vierzehn Bücher und Broschüren verschiedene Gesetze und Verordnungen des Fürstenthums Serbien enthaltend,

[1] syg. B. J. 5007.

[2] Eliasz Garaszanin (1812–1874), polityk serbski, od roku 1844 minister spraw wewnętrznych, po wojnie krymskiej w 1854 r. zmuszony do ucieczki zagranicę, w latach 1862–67 premier rządu serbskiego.

Digitized by Google

worunter auch ein Exempl. der „Srpskij Spomenicy“[1] seinem Versprechen zu Folge für Eure Excellenz zugeschickt hat, welche ich in zwei Paquets versiegelt und unter der Adresse Eurer Excellenz am 12/24 Jänner in der hiesigen kaiserlich-russischen Gesandtschafts-Kanzlei mit dem Ersuchen übergab, dieselben mit erster Gelegenheit an Eure Excellenz befördern zu wollen, wozu man sich auch daselbst sehr bereit erklärte.

Minister Garaschanin indem er mich bittet Eure Excellenz auch seiner ferneren Dienstwilligkeit in ähnlichen Aufträgen versicher zu wollen, schreibt mir zugleich, dass der fünfte Band des Sbornik[2] bereits gedruckt wird und er mir sobald dieser die DPresse verlässt ein Exempl. davon für Eure Excellenz zusenden werde. Einige Verordnungen welche in diesem Bande enthalten sein werden, waren in einem Manuscripte von zehn Bogen obgenannten Büchern beigelegt, welches durch ein Versehen zurückgeblieben ist, das ich aber in demselben Wege nachzuschicken mich beeilen werde.

Sollte es meinen weiteren Bemühungen gelingen bei Pater Leo und Herrn Kontitsch etwas zu erzwecken so werde ich nicht säumen es Eurer Excellenz zu übersenden. —

Indem ich mir schliesslich die Versicherung erlaube dass ich es mir stets zum grössten Vergnügen Eure Excellenz auch in Zukunft auf irgend eine Weise dienen zu dürfen, habe ich die Ehre mich mit dem Ausdrucke der grössten Hochachtung zu zeichnen Eurer Excellenz bereitwilligster Diener

Wuk Steph. Karadschitsch

Wien am 6. Februar 1852 (auf der Landstrasse № 517)

Do listu tego, napisanego w języku niemieckim, dołączono następujący spis przesłanych książek, napisany po serbsku:

Въ одинъ пакетъ я положихъ 4 књиги.

Сборникъ закона и уредба

въ другой же:

4 книги: „Обясненѣ граѣанскогъ законика“

[1] tytuł napisany cyrylicą.

[2] słowo to napisane jest cyrylicą.

Digitized by Google

2 книги: „Проектъ закона“

1 книгу: „Законикъ грађанскій“

1 — : Како полицайне власти съ полицайнымъ преступницыма поступати и како ихъ казнити имаю.

1 — : „Казнителный законикъ за полицайне преступке“

1 — : „Расписъ попечительства внутр. дѣла“

1 — : „Споменицы Србскій“.

Jerzy Slizinski

Digitized by Google

SLOVENSKA DIALEKTOLOGIJA[1]

Poznavanje slovenskih narečij je važno ne samo za študij zgodovinskega razvoja slovenskega jezika, marveč tudi za primerjalni študij slovanskih jezikov sploh. Slovenščina je namreč ohranila v svojih dialektih, zlasti obrobnih, take starine, da nam z njimi pomaga razložiti tudi razvoj drugih slovanskih jezikov in praslovanščine.

Na važnost slovenskih narečij za celotni razvoj slovanskih jezikov so nas prvi opozorili tuji jezikoslovci (I. Sreznjevskij, O narečijah slavjanskih, 1841, 1845; Baudouin de Courtenay, Florinskij). Tujci so napisali tudi dobre, še danes uporabne monografije o slovenskih narečjih: n. pr. Baudouin de Courtenay: Opyt fonetiki rezjanskih govorov, 1875; napisal je še več razprav o slovenskih narečjih v severovzhodni Italiji, dalje Der Dialekt von Cirkno, AfslPhil, VII, VIII, in Bohinjsko-posavskij govor. Kazanj 1877. Małecki je pisal o slovenskih narečjih v Istri (skupaj s srbskohrvatskimi v Istri). B. A. Bogorodickij je opisal blejski dialekt (Govor Bleda sravniteljno s govorom Cirkno, Kazanj 1905). L. Tesnière je obravnaval različna vprašanja slovenskega glasoslovja ter rabo duala v slovenščini (Les formes du duel en slovène), dodal pa je tej svoji obširni študiji Atlas linguistique pour servir à l'étude du duel en slovène. Tesnière je po svojih vprašalnicah zbral veliko narečnega gradiva; žal pa je bil do svojih informatorjev včasih premalo kritičen in je tudi premalo poznal slovenski knjižni jezik, da bi mogel natančno ločiti narečne oblike od knjižnih. Zato njegovo gradivo ni vedno zanesljivo in ga je treba na terenu prekontrolirati. Razume se, da tudi njegovi sklepi ne morejo biti vedno točni. Vendar pa ima Tesnière veliko zaslugo, da je opozoril na marsikateri problem slovenskega jezika in da je pri Slovencih in pri vseh Slovanih prvi uporabil

[1] Prim. tudi R. Kolarič, Die slowenische Mundartforschung. Orbis, III, 1954, 182—188.

Digitized by Google

metode francoske geografskolingvistične šole (Gilliéron – Edmontove). A. V. Isačenko se je ukvarjal s slovenskimi dialekti na Koroškem, posebno v Junski dolini in v Rožu (razprave oziroma poročila gl. v RES XV, XVI; BSL XXXVIII; Anzeiger der Akad. der Wiss. in Wien); najobširnejša pa je njegova monografija Narečje vasi Sele na Rožu, Ljubljana 1939. Isačenko je obdelal glasoslovje in oblikoslovje deskriptivno in historično. Tudi o tvorbi besed in o slovarju je na kratko spregovoril ter dodal še eno stran primerka selskega govora. A tega strnjenega govora je premalo, da bi si iz njega mogli ustvariti podobo selske sintakse. Dosti materiala za sintakso verjetno tudi Isačenko ni imel, ker bi jo bil sicer vsaj na kratko obdelal. Ob študiju Isačenkovih in drugih razprav o koroških slovenskih narečjih se človeku neprestano vsiljuje potreba po nadrobnem študiju sosednjih nemških govorov na Koroškem (isto velja tudi za Štajersko) in po primerjavi slovenskih in sosednjih oziroma paralelnih nemških govorov. Mislim, da bi taka nepristranska primerjava za historični razvoj nemščine in slovenščine prinesla veliko koristi. Vplivi so bili namreč obojestranski, pa ne samo leksikalni, kar se enostransko rado poudarja, marveč tudi v glasoslovju in oblikoslovju. Pri tem bo nujno treba upoštevati ne samo historične in socialne, marveč tudi geografske in geomorfološke momente.

Žal o slovenskih narečjih še nimamo nobene moderne monografije, ki bi v celoti glasoslovno, morfološko, besedotvorno, leksikalno in sintaktično obravnavala kak govor, narečje ali narečno skupino. Mnogi starejši zapisi slovenskih narečij, govorov, povečini pa le govoric posameznih krajev so že zastareli oziroma kažejo starejšo razvojno stopnjo govora. Večina starejših razprav in razpravic obravnava le glasoslovje, dostikrat celo samo vokalizem, redko še oblikoslovje. Poudarek in intonacije se malokdaj omenjajo; besedotvorje s semaziologijo in leksikonom, zlasti pa sintaksa se v njih sploh ne navajajo, kakor da tam ni problemov.

Najstarejši opis kakega slovenskega narečja je Urbana Jarnika Obraz slovenskoga naréčja u Koruškoj. S uvodom i opazkami od St.(anka) Vr.(aza). Izšel je v Vrazovem Kolu I, 1842, 41—57. Očitno je nastal pod neposrednim vtisom že omenjene razprave Sreznjevskega, O naréčijah slavjanskih 1841. Jarnik loči na Koroškem tri narečja: junsko, rožansko in ziljsko. Karakterizira jih z razvojem raznih glasov, žal pa dostikrat ne navaja zraven primerov. Razpravica je prekratka in premalo dognana, da bi danes imela kak drug pomen

Digitized by Google

kot ta, da se z njo začenja slovenska dialektologija, čeprav je nekatere znake koroških govorov dobro opazil.

Boljša in še danes v mnogem uporabna je razprava J. Scheinigga, Obraz rožanskega razrečja[1] na Koroškem; izhajala je v celovškem Kresu I—II (1881—1882). Tudi Scheinigg pozna na Koroškem tri „razrečja": junsko, rožansko in ziljsko. Pisec obravnava najprej konzonante, na prvem mestu g, k, h, ki so se mu v svojem razvoju zdeli najbolj tipični za koroške govore, zlasti rožansko narečje. Samoglasnike obravnava po besednih vrstah; s tem je napravil vokalizem precej nepregleden. Obdelal je tudi morfologijo in nepregibne besedne vrste, dalje besedotvorje in posebej številne nemške izposojenke. Najvažnejše je njegovo zadnje poglavlje: „Izpreminjava nemških imen". Tu navaja važno gradivo in dobra opazovanja o glasoslovnih spremembah nemških izposojenk v rožanskem narečju.

Starejša in znatno slabša je Fr. Zakrajška razprava Slovensko podnarečje na Primorskem, Slovenski Glasnik XII (v resnici IX. letnik), 1866. Opisuje slovenske govore okoli Gorice: proti severu čez Kobarid do koroške meje, na jugu do Trsta, na zahodu onkraj Soče „na Brdih" in na vzhodu do Vipave. Ti govori niso enotni, spadajo v različne narečne skupine; zato je enotno obravnavanje, kakor si ga je zamislil Zakrajšek, nemogoče. Obdelal pa je samo vokalizem in konzonantizem.

Odlični pa sta razpravi Karla Štreklja o narečju goriškega srednjega Krasa: Morphologie des Görzer Mittelkarstdialektes v Sitzungber. d. phil.-hist. Cl. d. Akad. der Wiss. in Wien, CXIII. Bd., I. Hft., str. 377-496, in dopolnilo k temu opisu še Phonologie des Görzer Mittelkarstdialektes. AfslPhil. XXXV, 1915, str. 130-150. V obeh študijah obravnava kraški govor, kakor se govori v južnovzhodnem delu nekdanje grofije Goriške na tako imenovanem goriškem Krasu. Štrekelj je že v morfologiji prav posebno upošteval akcentske razmere. Center njegovemu terenskemu raziskovanju sta bila Komen in Gorjansko z okolišnimi vasmi. V začetku podaja na petih straneh strnjeno glasoslovje tega narečja zaradi razumevanja njegovega načina transkripcije. Poudarek v tem kraškem dialektu je bil že v Štrekljevi mladosti (pred 80-90 leti) izrazito ekspiratoren, intonacija je torej v glavnem padajoča; rastoča intonacija se je bila že zdavnaj izgubila. Kdaj se je to zgodilo, tega doslej še nihče ni raziskal; tudi je skoraj

[1] Raz-rečje = dia-lekt.

Digitized by Google

nemogoče na osnovi skopih pisanih in tudi precej redkih tiskanih virov iz prejšnjih stoletij to za trdno dognati. Zdi se, da ob nastanku Vocabolaria Alasia da Sommaripe 1607 rastoče intonacije že ni bilo več. Ali je bila ta izguba v zvezi z močno moderno vokalno redukcijo ali se je to zgodilo pod vplivom sosednjih jezikov, danes še ne vemo.

Štrekelj obravnava v svoji morfologiji zelo na drobno substantiv in adjektiv, numerale in pronomen pa bolj sumarično. V primeri s substantivom je glagol gotovo preskopo obdelan. – V fonologiji je, žal, obravnaval le vokalizem, in še od tega samo vokal *a* z raznimi refleksi v raznih pozicijah, ki jih ima vokal *a* v goriškokraškem narečju. Škoda, da je razprava ostala torzo.

Deklinacijo samostalnikov, zaimkov in prav na kratko še pridevnikov v Zadrečki dolini obravnava razprava Jos. Tominška, Narečje v Bočni in njega sklanjatev (Jahresbericht des ... Staatsgymnasiums in Krainburg, 1903, str. 3–27. Škoda je, da ni obdelal še glasoslovja, ker je imel dobro uho za dialektične nianse in so nekatere njegove opombe zelo dobre.

V. Oblak se je ukvarjal predvsem s slovensko historično dialektologijo, vendar pa ga je študij zgodovine slovenskega jezika napotil tudi v živa narečja. Zapisoval je po raznih krajih slovenskega jezikovnega ozemlja, a brez pravega sistema. Preveč je iskal raznih posebnosti in starinskih potez. Zato tudi ob dosti bogatem gradivu iz narečij ni prišel do večjih sintez. Zanimiva v tej smeri je njegova razprava Nešto o međumurskom narečju (Zbornik za nar. život i običaje južnih Slavena, I, 1896, 44–62). V njej je primerjal južnoprekmursko narečje s prleškim v Cezanjevcih pri Ljutomeru in medmurskim v Sv. Martinu ob Muri.

Govorico trga Središče ob Dravi, ki je medmurskemu neposredni sosed, je v Jahresbericht des Staatsgymnasiums Görz, 1904, na kratko obdelal K. Ozvald v študiji Zur Phonetik des Dialektes von Polstrau (Središče). Ozvald je dobro slišal in dobro zapisal svoje narečje, kakor se ga je bil naučil v letih okoli 1890. Danes kaže narečje že precej drugačno podobo. Njegova seminarska naloga Morfologija središkega narečja je, žal, ostala v rokopisu (hrani jo Slovanski inštitut ljubljanske univerze).

Najboljša dosedanja študija kakega slovenskega narečja pa je Pávla Ágosta opis narečja vasi Cankove v Prekmurju (A vashidegkúti szlovén nyelvjárás hangtana. Budapest 1909 (A. Mady. Tudom. Akad.). Zbral je veliko gradiva in v razpravi na drobno obdelal vse

Digitized by Google

glasoslovje. Morfologije in drugih delov gramatične strukture narečja ni zajel, ker je pa veliko primerov v stavkih in ker je na koncu dodal devet strani narodnih pesmi, je iz vsega gradiva mogoče dobiti tudi pregled o teh delih cankovske gramatike.

Nekaj dopolnilnega gradiva iz slovenskih govorov severnega Prekmurja in slovenskega Porabja je prinesel A. Vratuša v Slovenskem jeziku II, 1939, str. 213–228. Gradivo prinaša tudi nekaj popravkov o dotedanjem pojmovanju prekmurskih govorov.

Sporadično so pisali seminarske naloge o slovenskih govorih predvsem Štrekljevi slušatelji v Gradcu. Te naloge hrani povečini Slovanski seminar v Gradcu (Breznikovo, Munihovo, Tominčevo, Vugovo i dr.). Večina njih se tiče le glasoslovja. Gradivo teh nalog je povečini ekscerpiral Fr. Ramovš za svoje študije, zlasti za VII. knjigo Histor. gramatike: Dialekte. Tam Ramovš te vire tudi navaja. Tudi Ramovševi slušatelji v Ljubljani smo zanj zbirali narečno gradivo, da ga je uporabil v svojih delih (Kolarič za južnoprleški, kozjaški in remšniški govor oziroma dialekt, J. in T. Logar za horjulski, Pacheiner za velikolaški govor itd.; gl. Ramovševe Dialekte v Hist. gr. VII.).

Na sistematično zapisovanje slovenskih narečij pred prvo svetovno vojno ni nihče mislil. V Ljubljani še ni bilo univerze, kjer bi stolica za slovenski jezik v to nujno silila. Prvi, ki se je popolnoma zavedel važnosti slovenskih narečij in se tudi pripravljal, da bi jih sistematično zapisal in obdelal, je bil prof. Ramovš, ki je že v svojih študijskih letih, ko si je nadel nalogo, da bo napisal historično slovnico slovenskega jezika, spoznal, da tega ne more brez temeljitega poznavanja slovenskih dialektov. Ko je 1919 prevzel slovensko stolico v Ljubljani, mu je ta naloga postala še bolj pereča. Ze kot študent je v raznih delih slovenskega ozemlja zbiral narečno gradivo (o tem priča tudi njegova seminarska naloga Lautlehre der slovenischen Mundart in Borovnica), pa tudi kot profesor v Ljubljani je prva leta kdaj pakdaj skočil na teren zbirat potrebno gradivo. Njegova vprašalnica je obsegala nekaj nad dve sto besed in se je v prvi vrsti tikala glasoslovnih in akcentskih problemov, ki jih je obravnaval v vokalizmu in konzonatizmu.

V CJKZ VII, 1928, je predvsem na osnovi Baudouin de Courtenayevega gradiva o rezijanščini in zbranega gradiva o sosednjih narečjih podal Karakteristiko slovenskega narečja v Reziji. V tej razpravi je popravil stare nazore o izvoru rezijanščine in dokazal, da je

Digitized by Google

to narečje bilo prvotno ziljsko. – V Sborniku Miletiću, Sofija 1933, str. 153–163, je dal Kratko karakteristiko slovenskega narečja na Dolenjskem.

Na osnovi tega, sicer precej obširnega, a ne vedno zanesljivega in popolnega gradiva je Ramovš 1. 1931 dal prvo klasifikacijo slovenskih narečij v Dialektološki karti slovenskega jezika; v Dialektih (Hist. gram. VII, 1935) in v Kratki zgod. slovenskega jezika, I, 1936, je to klasifikacijo nekoliko popravil, zlasti glede slovenskih dialektov in govorov na slovenskem zapadu, ki nam takrat za podrobnejše raziskavanje na terenu niso bili dostopni. Terenske raziskave T. Logarja po 1947 so pokazale, da so na Ramovševih kartah za to ozemlje potrebne še večje korekture. Kolarič in T. Logar pa sta zadnja leta dognala, da je Ramovševa dialektološka karta tudi drugod potrebna korektur in sta te korekture v tisku že nakazala. Historična in terenska dialektologija pa tudi toponimične raziskave zadnjih let (predvsem Bezlajeve) so močno omajale vero v „naselitvena jedra", „naselitvene tokove" in v nekatere „prazne prostore" na slovenskem ozemlju, ki naj bi do 12. stol. bili nenaseljeni, kakor je mislil Ramovš, deloma na osnovi mnenj raznih zgodovinarjev. Kljub tem dvomom in pomanjkljivostim pa so Ramovševe knjige, razprave in karte o slovenskih narečjih temeljna dela za nadaljnje raziskovanje naših dialektov.

Ramovš je bil tako suveren poznavalec zgodovine slovenskega jezika in njegovih narečij, da je nastalo splošno mnenje, da je z Ramovševimi deli vse narejeno in da se sedaj za slovenska narečja sploh ni treba več zanimati. To je imelo za posledico, da se razen nekaterih tujcev (Tesnière, Małecki, Isačenko) nihče od domačih slavistov skoraj ni več upal ukvarjati se s slovenskimi narečji in se s svojimi opisi postavljati ob Ramovševa dela. Na drugi strani pa smo v raziskavi dialektov s tem izgubili 30 dragocenih let. Pobudo za nova raziskovanja slovenskih dialektov je moral dati le Ramovš sam.

Ko se je 1. 1938 ustanovila Slovenska akademija znanosti in umetnosti, se je Ramovšu ponudila možnost, da je začel misliti na razširitev raziskavanj slovenskih narečij, zlasti v smislu lingvistične geografije, ki je drugod po svetu, celo že pri Slovanih (Małecki—Nitsch) rodila prve sadove. Tako se mu je porodila misel na slovenski lingvistični atlas. Vendar je druga svetovna vojna preprečila takojšnjo organizacijo.

Šele po vojni (1945) se je Ramovš mogel lotiti organizacije tega dela. Po Małeckega—Nitschevem Atlas językowy polskiego Pod-

Digitized by Google

karpacia, Kraków 1934, ki je pa očitno imel za vzorec Jaberg—Judov Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz (saj ga v uvodu citirata), je sestavil vprašalnico z 870 vprašanji, po kateri naj bi se zapisala govorica 312 krajev. Za slovensko ozemlje je to na videz dosti gosta mreža. Vprašalnico je pregledal in nekoliko dopolnil še etnograf profesor dr. Ivan Grafenauer; nobeden od njiju, pa se zdi, ni imel pred seboj Jaberg—Judove vprašalnice za AIS.

V poletnih mesecih 1946 je začel eksplorator dr. Val. Logar za poskus zapisovati nekatere dialekte. Pravo zbiralno delo pa se je v večjem obsegu začelo šele 1. 1947. Doslej, t. j. do konca 1. 1958 je zapisanih 176 govorov. Iz poročil o teh zapisih in tiskanih obravnav teh govorov (gl. n. pr. Logarjeva poročila Obsoško-nadiška dialektična meja, Slav. revija IV, 1951 in nadaljevanja v Slav. reviji do IX. letnika).

Ker se pisec že več ko 35 let ukvarja s slovenskimi dialekti, zlasti tudi v zadnjih sedmih letih, in ker je bil tudi med nabiratelji narečnega gradiva za Ramovševe študije, predvsem Hist. gram. VII., Dialekte, pač lahko iz lastne skušnje govori o pomanjkljivostih in težavah takega dela. Na razpolago ima tudi pismena in ustna poročila eksploratorja za Slovenski lingvistični atlas dr. T. Logarja.

Največja težava pri našem delu je bila, da spočetka nismo vedeli, kako so tako delo na terenu opravljali raziskovalci in nabiratelji pri tistih narodih, ki so v tem delu že daleč pred nami in so svoje lingvistične atlante že izdali (Francozi, Nemci, Švicarji idr.). Metode takega dela so nam bile skoraj popolnoma neznane. Morali smo si jih sami poiskati in izpopolniti; s tem smo kajpada izgubili precej dragocenega časa. Ko smo se nekoliko podrobneje seznanili s takim terenskim delom drugod, smo videli, da smo povečini ubrali isto pot.

Slovensko jezikovno ozemlje, na katerem Slovenci strnjeno stanujejo, obsega v Sloveniji 20.192 km², v Avstriji, Italiji in na Madžarskem pa še okoli 3.000 km². Ozemlje torej ni veliko, vendar pa je geografsko in geomorfološko zelo razčlenjeno; zato je bilo tudi zgodovinsko upravno zelo razbito. Potemtakem ni nič čudnega, da je Ramovš (Kratka zgodovina slovenskega jezika, I, 1936, str. 113) na tem majhnem ozemlju naštel nič manj ko 46 dialektov, ki so se po njegovem razvili iz sedmih osnovnih dialektov ali dialektičnih baz. Zato tudi ni čudno, če Ramovševa mreža eksploracijskih točk za Slovenski lingvistični atlas dosega število 312. Slovensko jezikovno ozemlje spada v večjem delu k alpskemu ali predalpskemu zemljepisnemu področju z globokimi dolinami in težko prestopnimi gorami.

Digitized by Google

Vmes pa so dolga stoletja bili še obširni in neprehodni gozdovi. Vse to je gotovo imelo vpliv na naselitev prvotnih alpskih Slovanov in na tvorbo slovenskih narečij. Zavedati se moramo tudi, da alpski Slovani niso bili iz enotnega praslovanskega jedra in da so že Praslovani morali biti narečno diferencirani. Med počasno razselitvijo, ki je trajala vsaj dve stoletji, jezik „Praslovanov" tudi ni ostal enoten. Saj noben jezik ni stacionaren, marveč se od roda do roda spreminja in razvija. Tudi praslovanski se je. Zato tudi jezik alpskih Slovanov ob priselitvi v današnja bivališča ni mogel biti enoten. Ob navedenih geografskih, geomorfoloških in drugih pogojih se je moral kaj hitro razvijati v narečja, zlasti v bolj oddaljenih in samotnih krajih so se inovacijski elementi hitreje in močneje razvijali. Ker je zveza med takimi odročnimi kraji bila nekoč mnogo težja kot danes, da bi se mogle inovacije med seboj izravnati, pač razumemo, zakaj je skoraj vsaka samotnejša pokrajina razvila svoje narečje; na drugi strani pa so se v takih težko dostopnih krajih do danes ohranile neverjetne jezikovne starine.

Pri dosedanjih zapisih slovenskih govorov se je pokazalo, da je sicer sorazmerno gosta mreža eksploracijskih točk marsikje še preredka; zato je marsikje bilo treba dodati novo eksploracijsko točko, posebno v narečjih, ki so bila knjižnemu jeziku dolgo teže dostopna.

Naša vprašalnica za Slovenski lingvistični atlas ima 870 vprašanj. V resnici jih je 34 manj, ker so vprašanja od številke 666 do 699 zajeta pod skupnim poglavljem „XV. Razno". Tu se pravi:

„1) Notirajo se tiste posebnosti, ki jih imajo prebivalci sami za značilne in nasprotne do okoliških.

2) Notirajo se izrazi domače obrti, n.pr. suhe robe, lončarstva, sirarstva, žimnarstva, planšarstva itd".

Za to poglavje vprašalnice se povečini zelo malo nabere, vsaj ne na tem mestu. To sem zadnja leta opazil tudi iz seminarskih in diplomskih nalog, ki so obravnavale kak slovenski govor po tej vprašalnici. Sicer pa večina nabiralcev narečnega gradiva po tej vprašalnici drugod zapiše toliko novega gradiva, ki v vprašalnici ni omenjeno, da je manjkajoče število 34 preseženo.

Ker pa pri pregibnih besedah zapišemo vsaj vse osnovne oblike, se število vprašanj potroji ali celo početveri. Sicer vse te oblike za lingvistični atlas ne bodo prišle v poštev, razen morda za poseben morfološki del, važne pa so nam te oblike za nadrobnejši študij morfologije same pa tudi morebitnih glasovnih in akcentskih sprememb, ki v raznih oblikah nastopajo.

Digitized by Google

Vprašalnica je v dobri meri izrazito etnografska in je tudi po tej strani, kakor po skupnem številu vprašanj Jaberg-Judove vprašalnice za AIS, močno podobna tej vprašalnici, čeprav le posredno preko Maleckega in Nitscha. — Res je, da ne pridejo vsa vprašanja v vseh krajih v poštev, ker življenje in delo ni v vseh krajih enako; Gorenjec ve n.pr. o vinogradništvu kaj malo, Dolenjec pa o planšarstvu ipd. Zato je kraju, delu in življenju primerno treba izpuščati nekatera in dodajati nova vprašanja. Tu mora biti zapisovalec iznajdljiv; tudi mimogrede mora veliko slišati, česar ni v vprašalnici, pa je za dialekt vendarle zanimivo, n.pr. razna ledinska imena in druga drobna zemljepisna imena, hišne priimke, imena za razne živali, rastline itd. itd.

V praksi se je naša vprašalnica dosti dobro obnesla, čeprav je potrebna nekaterih korektur. To ali ono se lahko izpusti; marsikaj novega pa je treba dodati. Končno bi bilo potrebno pregledati in dopolniti mojo, že na terenu preskušeno vprašalnico za stavčno in besedno sintakso. Po triletnih poskusnih zapisovanjih in snemanjih na magnetofonski trak je danes precej jasno: 1) da zbiranje sintaktičnega gradiva s samo vprašalnico in z zapisovanjem ne zadostuje. Tudi za diferencialno obravnavanje narečne sintakse s knjižnim jezikom ne; živa sintaksa vsakdanjega ljudskega govora ima vse polno zvez in obratov, ki jih knjižna nima; 2) s samega magnetofonskega traku tudi ne dobimo odgovora na vsa sintaktična vprašanja, ki nas zanimajo že s stališča knjižnega jezika; zato je magnetofonsko sintaktično gradivo nujno treba dopolniti z zapisanim gradivom po vprašalnici za sintakso. Je pa po stavkih mnogo teže spraševati tako, da bi z vprašanjem ne vplivali že na odgovor. Spraševanje po predmetih, delu, življenju ipd. je sorazmerno lahko; če bi pa hotel vso ljudsko sintakso zapisati samo po poslušanju pogovorov drugih, bi pa moral v enem narečju živeti eno leto ali pa dve.

In še eno vprašanje nastaja: Kadar ljudje neprisiljeno govorijo, govorijo sorazmerno hitro, mnogo hitreje, kakor utegne najhitrejši pisar za njimi pisati, posebno še, če mora fonetično zapisovati. Sam sorazmerno hitro pišem, a moram priznati, da sem že pri drugem stavku, gotovo pa pri tretjem daleč zaostal, če so mi ljudje kaj pripovedovali. Zato moram iz lastne skušnje reči, da na točnost sintaktičnega izražanja pri takih zapisih ne dam nič. Iz istega razloga so mi sumljivi vsi tako imenovani „točni zapisi" ljudskih pripovedk, pravljic in podobnega blaga. Vsi ti zapisi so vsaj sintaktično sfrizirani, četudi utegnejo glasoslovno biti točni. Pri vseh gre ali za vsebinsko točne, a sintaktično bolj ali manj neljudske povzetke. Tudi če šolani domačin

Digitized by Google

zapiše tak tekst, v njem ni več žive ljudske sintakse. To so moje skušnje s terena. Učenka VI. gimnazije, ki je od rojstva vedno stanovala doma in se je vsak dan z doma vozila v Postojno, ki spada v isto narečje in v glavnem tudi v isti govor, nam je pripovedovala neko zgodbico, jo pozneje zapisala in brala v mikrofon za magnetofonski trak. Pisani in čitani tekst je imel močno spremenjeno sintakso. Bil je poknjižen in ne nudi več žive ljudske sintakse. To smo videli na vseh njenih ljudskih tekstih, ki jih je zapisala in brala na magnetofon. Isto tudi pri drugih.

Velike težave ima dialektolog na terenu z iskanjem primernih informatorjev. Ni namreč vsak dober, ki vam ga kdo svetuje; treba ga je prej preskusiti. Z iskanjem se človek včasih zamudi tudi do dva dneva. Zapis narečja po vprašalnici traja s kontrolo v istem kraju in v bližnjih sosednih krajih tri do štiri dni. Vsak dialektolog ve, da so majhne razlike v jeziku moških in žensk, zlasti v besednem zakladu. Moški ne poznajo dobro izrazov hišnih predmetov in raznih gospodinjskih opravil in obratno ženske ne dobro besed izrazito moških opravil in predmetov, ki imajo z njimi opravka predvsem moški. Tudi otroci do 13. ali 14. leta imajo svoj svet, svoj besedni zaklad in svoj način izražanja. Idealno je, dasi se redko zgodi, če dialektolog dobi v hiši tri generacije (stare starše ali strice in tete, starše in otroke od 6. ali 7. leta dalje, tudi po spolih mešano. Pri izpraševanju navadno drug drugega popravljajo, zapisovalec pa ima takoj tri strnjene razvojne faze pred seboj, da takoj lahko spozna smer razvoja.

Če bi hoteli dobiti absolutno sinkronične meje današnjih dialektov ali dialektičnih pojavov, bi morali v vseh krajih istočasno zapisati govore in pri tem izprašati ljudi istega spola, iste starosti, iste inteligenčne stopnje in izobrazbe, istega poklica ipd. In da bi bili zapisi res kolikor toliko absolutno enotni, bi moral vse to istočasno narediti en sam človek. To je pa nemogoče. Takemu idealu se moremo le približati, ni ga pa mogoče povsem doseči, kakor misli n. pr. E. Kranzmayer, Historische Lautgeographie des Gesamtbairischen Dialektraumes. Wien, 1956, str. III.

Specialne izraze, n. pr. posamezne dele voza, pluga in drugega orodja, izraze za razne obrtne naprave in delo, za razna specialna dela v vinogradu, na polju, v gozdu itd. si mora eksplorator poiskati pri primernih strokovnjakih. Moderni dialektolog ne more izhajati brez fotografskega aparata. Vse polno predmetov, opravil in drugih stvari je, ki jih ne more ali ne utegne opisovati; mora jih fotogra-

Digitized by Google

firati. Povsod niti fotografski aparat ne zadostuje. Zato mora znati dialektolog vsaj za silo tudi risati, da si predmete, n. pr. posamezne dele orodij nariše in zraven napiše njih imena.

Pri nas smo nekako preveč ločili besede od predmetov. Pozabili smo skoraj, da je prej bil predmet in potem šele izraz zanj. Zavedati se moramo, da drug drugega dopolnjujeta in pojasnjujeta. Ramovš, ko je sestavljal vprašalnico za Slovenski lingvistični atlas, ni mislil na tako ločitev. Treba bo zopet združiti dialektologijo in sploh lingvistiko z etnografijo. Lingvist mora poznati in upoštevati materialno kulturo in etnograf ne sme videti pred seboj samo predmet, marveč tudi izraz zanj.

Omenim naj še, da se otroci, ki hodijo tretje ali četrto leto v osnovno šolo, zlasti v gramatično važnih vprašanjih hitreje znajdejo kakor starejši ljudje, ki so jim gramatični problemi že bolj odmaknjeni. Dogodi se celo, da so tudi izobraženci, če večji del živijo v območju svoje narečne skupine, odlični informatorji. Vendar je pri šolanih ljudeh treba biti zelo previden, ker jih zelo pogosto moti knjižni jezik, predvsem pa pogovorni jezik. Pogovorni jezik je vsakdanji govor inteligence; le-ta se močno loči od čistega knjižnega jezika (zbornega govora), pa tudi od dialekta. Pogovorni jezik je pravzaprav dialekt inteligence in preko osebnega občevanja inteligence z ljudstvom, preko radia, šole, društvenega življenja ipd. vedno bolj izpodriva ljudske govore. Lahko rečemo, da je v zadnjih 40 letih tudi med neizobraženci, posebno na deželi nastala že dvojezičnost. Med seboj govore kmetje še dialekt, a vendar mešajo vanj že knjižne izraze; tudi v glasovnem sistemu se že opažajo spremembe na korist knjižnega, zlasti pogovornega jezika (*ei* > *e*, *ou* > *o*, *ū* > *u* ipd.). V občevanju z izobražencem, posebno če ni iz njihovega jezikovnega območja, poskušajo čimbolj „knjižno“ govoriti. — V industrijskih krajih, kjer dobimo zastopnike domala vseh narečij, je tendenca k nekakemu zbornemu govoru tudi med delavstvom vedno večja.

Problemi postajajo torej za dialektologa vedno bolj komplicirani. Že na kmetih mora dialektolog, preden začne zapisovati, natančno poizvedeti, ali so vsi informatorji „staroselci“; in če niso, mora natančno povprašati, od kod so, ker se mu razni heterogeni elementi v narečju tako sami od sebe pojasnijo.

Izkušnja je tudi pokazala, da se mora eksplorator čimprej in čimbolj v vprašanjih približati dialektu, t. j. spraševati mora v dia-

Digitized by Google

lektu, ne v knjižnem jeziku. Tako si pridobi zaupanje informatorjev in je lahko kolikor toliko prepričan, da so odgovori izpraševancev res pravilni, narečni.

Tudi raziskavanje otroškega govora sodi k dialektologiji. Tega vprašanja pri nas nismo še skoraj nič raziskovali. Je pa za razumevanje celotne strukture jezika nujno potrebno in bo večkrat pomagalo razložiti ta ali oni pojav v razvoju jezika. (gl. R. Kolarič, Slovenski otroški govor. Godišnjak Fil. fak. u Novom Sadu, IV, 1959, 229—258.)

R. Kolarič

Digitized by Google

ОПОЗИТНО УСЛОВЉЕНА ДЕМИНУТИВНОСТ

I

Демунитивност као општа језична категорија несумњиво је у односу са структуралним вредностима специфичних наставака. Осим опште слике принципски приказане код Паула (Hl. Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, 1909, 48,), проблематику словенских наставака за изражавање две супротне оријентације семантичких вредности налазимо у проф. А. Белића (*Zur Entwicklungsgeschichte der slavischen Deminutiv- und Amplificatifsuffise*, Arch. f. sl. Phil. XXIII, 203 и д.), а такође је интересантна слика за стање у пољском језику коју даје В. Дорошевски (*Monographia słowotwórcza*, Prace fil. XIII, 1925), као и за српскохрватски језик од А. Белића (*О грађењу нових речи*, Наш језик IV).

Некада карактеристични структурални форманси за деминуцију у току развитка нашега језика изгубили су своју типичност (cf. Рад. Бошковић, *Развитак суфикса у јужнословенској језичкој групи*). Миксоглотски процеси такође су се изразили и у правцу преношења наставака из појединих балканских језика у друге; с овим иде и скретање вредности наставака, а тиме и самих речи (нпр. – *уле* у галичком дијалекту, cf. А. Белић, *Галички дијалекат*, и у дебарском говору, мој чланак, *Slavistična revija*, 1957). Како се пак поставља питање због чега извесни наставци губе своју карактеристичност, и често престају бити деминутивском ознаком, то се намеће и анализа у правцу асоцијативних веза. Док је *кућица* типично реч деминутивске вредности, дотле реч *учитељица* никако није деминутив. Отуда се поставља питање да се овакве појаве разјасне семантичким односима, који су, свакако, структурално основани, али у првом реду јасно семантички условљени: контролу треба извршити с обзиром на семантички паралелизам и на семантичку опозитност.

Digitized by Google

Према томе, у овој анализи поћи ћемо од губљења структуралне специфичности форманса, у вези са фонетским процесима, што је најчешће у миксоглотији: питање је у томе да ли и поред смањивања формалних деминутивских односа остаје психолошко-језичка категорија деминутивности, и којим се средствима постиже њено реализовање. За постављање проблема на овај начин, поред семантичког паралелизма израженог аналогијом, — о чему имамо јасну слику како ју је поставио А. Белић (cf. *О језичкој природи и језичком развитку*, с. 289–290), — узећемо у обзир односе асоцијативних опозитума. У овоме правцу служе као полазна тачка језици са изразитим дегенерисањем форманске функционалности.

У граматикама француског језика сматрају се демунутивским суфиксима *eau (chevreau), elle (parcelle), et—ette (archet, chevalet, jardinet, oeillet; maisonette, chaînette, plaquette), ot—otte (chariot, mainotte), ule (veinule, plantule).* Од оваквих речи многе се више не осећају као деминутиви *(parcelle, archet, chevalet, oeillet* па ни *chariot,* ни *plantule* итд.), а код неких померена значења нису деминутивска (*chevreau,* врста коже за прављење обуће).

У арбанашком језику форманске ознаке деминутивности врло су сужене. Пре свега мало је таквих именица, не само у латинско—епиротском речнику из седамнаестога века (Mario Roques, *Le Dictionnaire albanais de 1635*, édité avec introduction et index comlet, Paris, 1932). А такво је стање приказано и у етимолошком Мајеровом речнику и у практичним речницима. Овакву слику даје и докторска десертација Војислава Данчетовића (још необјављена), с тим да он, из обилатог и добро класификованог материјала, констатује да деминутивски суфикси у ствари дају хипокористичку боју изведеницама. Из тога материјала се може, по моме мишљењу, извући и један општелингвистички закључак, као што ће нам једним делом показати даља анализа. Тамо за праву деминутивност, чак и онде где деминутивски суфикси могу бити у хипокористичкој нијанси, употребиће се синтагма са *vogël* „мали", а у неким случајевима и са неком другом одредницом (*shkurtë, njomë* и сл.); тако је и у речнику Лукајевом *Fjaluer shqyp—srbohrvatisht,* 1935, и у речнику Х. Барића (*Rečnik srpskoga ili hrvatskoga i arbanskoga jezika;* 1950), па и у оном при чијем је састављању учествовао и Данчетовић (*Српскохрватско-албански речник,* 1947). Тако поред *vajzëzë, çipëzë* имамо *vajz' e vogël,* као и *çip'e vogël,* у значењу „девојче", „девојчица"; значењу „дечко" одго-

Digitized by Google

вара *djal i vogël*, а значењу „детенце—*fëmijë e vogël*. То важи и за друге случајеве—*kal i vogël* „коњић", „коњче", *çibuk i vogël*, „чибучић", *çekiç i vogël* „чекићић", *shkollë e vogël* „школица", *shtëpi e vogël* „кућица", а *litar i shkurtë* „мало уже, конопче" (поред *tërkazë* „конопче", са правом деминуцијом по дебљини, не по дужини).

Међутим, *çupëzë*, које може бити и хипокористикон, има несумњиво и деминутивску вредност, као и *arushka*, а *dajòç* „ујкица" има само хипокористичко значење. Ова разлика потиче од асоцијативних односа, који нам отварају пут у разумевање саме вредности деминуције. *Arushkë* „мече" је типичан деминутив зато што у језичком осећању стоји у опозитуму према основном облику нормалнога значења *arushë*, *harushë*. Исти је случај и у односу *çupëzë* : *çupë*. А речи као *buellicë*, *daskalicë*, *gomaricë* супротстављене су речима *buell*, *daskal*, *gomar*, дакле по роду, али немају опозитума по степену величине, дакле нису у компарационом односу. Без икаквог односа, у овоме смислу самостална реч *policë* „полиција" неће имати деминутивски карактер, а *tërkuzë* биће хипокористичка, као у пуној мери *dajòç* „ујак" (с. *dajko*, презиме у Црној Гори *Дајковић*).

Овакви односи дају кључ и за разумевање наведених примера из француског језика. Ту смо имали случајеве са стварном опозитношћу у даљој перспективи прошлости. Али *chevreau*, добивши значење „јарећа кожа за прављење ципела", изгубила је семантичку везу са основном речи *chèvre*, и то стога што је семантичко тежиште прешло са појма објекта на појам намене („за обућу"). *Parcelle* је настала не према *part* или *partie*, већ од л. вулг. *particella*, као што *part* — *partie* имају ослонац у *pars* ак. *partem*. — Због недостатка директне етимолошке везе поткрепљене фонетском корелативношћу с једне стране, и с друге стране због семантичког специфицирања, та деминутивска реч *parcelle* сведена је на значење „део земљишта", са тежиштем на појму простора без односа по величини према целини чији је део; дакле губљење и етимолошке и семантичке везе утицало је на осамостаљење речи *parcelle*, а тиме на губљење деминутивности. Некадањи деминутив *chevalet*, због фигуративног значења „objet qui peut être enjambé comme un cheval, qui peut tenir lieu d'un cheval, qui sert de soutien" — изгубила је семантичку везу са основном речи *cheval*, — те су нова значења лишена компарације, па тиме и деминутивности, и то сва: „ancien instrument de torture", „support des cordes d'un violon", „support en bois sur lequel les peintres posent leurs tableaux", „traiteau qui porte le tablier d'un pont volant"

Digitized by Google

— Прекинута је веза између *arc* и *archet*, иако се у етимолошким речницима налазе упоредо, а тако исто *oeillet* према *oeil*, и *chariot* које значи „voiture à quatre roues pour les fardeaux" па донекле и *charette*, које ипак може значити арх. „petite voiture de luxe". — Напротив, потпуно су сачувале деминутивску вредност реч *chaînette* према *chaîne*, и реч *plaquette* према *plaque*, и све оне које имају компарациони однос према основној речи. То важи и за реч *veinule* (ретку у употреби), јер је у свести присутна *veine*; то важи и за *plantule* „embrion vegetal" према *plante*, и *ruelle* према *rue*. — Губљење деминутивности у функцији форманса није угушило категорију деминутивности, која се постиже предикатом синтагме *petit — petite : petit garçon, petite fille, petit enfant*, чак и *petite table*, а реч *tablette* је примила друго значење; па чак и *petite chaise*, према којој стоји у семантички комплетивном деминутивском односу *tabouret*, као што имамо *fenêtre* према *petite fenêtre* и *guichet*.

Дакле и ширење семантичког поља значења води мањој прецизности, мање изразитој карактеристичности, па тиме и сужавању интензитета деминутивности. Тако у арбанашком језику према *dorë* „рука" имамо *dorezë*, по Пекмезију, са значењем „Händchen", али и „Handgriff", „Handvoll", чак и „Handschuh" као и *dorcë*.

Ови закључци се у пуној мери потврђују и на материјалу српскога или хрватскога језика, који је интерпретиран у моме чланку о придевима (*Int.* J. o. sl. Lingvistics a Poetics III). Најинтересантнија би у овом правцу била анализа именица изведених наставком типа *ица*. То је најбогатија група комплексног вида са неколико варијаната према савременом језичком осећању.

Основно извођење је према именицама женског рода, и тада увек значи деминутивност, некад више или мање хипокористички обојену. Тако имамо односе несумњиве деминутивности *девојка: девојчица, џура : џурица* (cf. арб. *cisë*), а уз хипокористичност *жена: женица, мајка : мајчица, тетка : теткица* и у јачем степену одмила *тетица;* према *бака*, које се осећа хипокористички према *баба*, имамо још у директном комплементном односу *бакица* и *бајкица*. Деминутивност и за друга жива бића је обојена хипокористички, као *птичица : птица, ластица : ласта, овчица : овца, козица : коза, кравица : крава, мачкица : мачка*, — супротно опозитности само по роду код примера као што су *лав : лавица, миш : мишица*. — Поред истицања хипокористичности у односу *сврачица : сврака*, имамо опозитум само по роду *сврака : сврачак*. Код двојног извођења хипо-

Digitized by Google

користичност је знатно појачана — према *ласта : ластица*, а према речи изведеној и песничке вредности — *ластавица* директна деминутивска форма је *ластавичица;* према *голуб* није деминутивске вредности *голубица*, али према њој, са песничком вредношћу, имали бисмо *голубичица*, — увек у интензитетској антитези, односно у опозитуму, објективно-незаинтересоване појмовности и појмовности субјективно динамизиране (оно чему одговара израз „субективној оценки").

Супротно овоме, деминутивске речи за неживо, за ствари, појаве и појмове у принципу немају хипокористичности, али су заиста деминутивске вредности: *кућа — кућица, колиба — колибица, софра — софрица, књига — књижица, свеска — свешчица, кеса — кесица, фласа — флашица.* Примери ове категорије су најпогоднији да се прикаже перпетуирање ове интензитетске опозитности. Примери већ на први поглед показују да се у оваквом односу деминутивност перпетуира, и да су тиме обухваћене и хетероглосе лексеме, без обзира на извор одакле су дошле и на време када су у наш језик унете.

Међутим, опозитност по роду у примерима типа *домаћин — домаћица, учитељ — учитељица*, са истом основном семантичком вредношћу, не допушта и другу опозитност, опозитност интензитетску. То је уосталом искључено њиховом равностепеношћу, равноправношћу као nom. ag. Структурални однос нема значаја: у првом случају опозитност је везана за однос *ин : ица*, а у другом за форманс *тељ*, иако он код изведенице ж. рода чини део релативне основе од које је она изведена. Тако је и у односу *сто(л) : столица*, и због прекида семантичке везе.

Формирањем пак нових деминутива-хипокористика, као *Мара, Стана* од *Марија, Станија*, опозитност се ствара инверзно. Тако су имена *Мара — Маре, Стана – Стане*, као хипокористични облици особних именица *Марија, Станија* добила значење основних лексичких речи, а према њима формирани су нови хипокористикони *Мáрица, Стáница*, с акцентом као у *Мáра, Стáна*, чиме одржавају основну категоријску везу, док им форманс *ица* уноси хипокористичну вредност; супротно пак према *Мàрица, Стàница* опозитност акцента успоставља хипокористички однос, јер у том случају *ица* не фигурира као носилац хипокористичности. У томе реду према именицама за језичко осећање основним *Даница, Љубица, Милица, Ружица* — налазе се као хипокористика *Дана, Љуба, Мила* и *Ружа*, као некада *Мáра, Стáна*. Лексички пак потпуно самостална значења *јагода* (плод) и *јагодице* (румен на образима) нису ни у каквом опозит-

Digitized by Google

ном односу, па тиме ни реч *јагодице* није хипокористична ни у обичном говору, чак кад је и формални деминутив, осим у песми, где је реч о имену и хипокористику *(Овим шором, Јагодо!/, Овим шором, Јагодице,/ Овим шором девојака нема).* И у другим случајевима самосталне именице, без опозитности према основној, нису деминутиви, — као *сеница*, *стеница*, *левица* (лева рука; слободоумна странка), *десница* (десна рука; конзервативна странка), *стакленица* „флаша" (опозитни однос према *стакленац*, тј. стаклени кликер); *посланица* „писмо упућено, послато некоме са значајним порукама" није ни у каквом директном односу према речи *посланик*, а за жену у тој функцији рећи ће се *(жена) посланик.* Чак и осамостаљено померено значење *кобилица* (на виолини) нема нимало деминутивности, иако је *кобилица* у обичном значењу деминутив у опозитуму према речи *кобила.* Реч *текуница* је обичне лексичке вредности и прекинула је потпуно етимолошку везу са *(по)тећи* и *трчати*; слично *лудница* — не где се луди, већ где се лече умно поремећени („луди").

Према овоме именице са формансом *ица*, а са етимолошким ослонцем на глаголску динамичку пасивну или активну вредност, немају деминутивности: а) *„зборница"* место где се збирају и по народној етимологији и „место где се збори"; *ложница* „одаја где се лежи, спава"; *тамница* „тамна, мрачна просторија у којој се тамнује"; па са продуктивним *ница* — *житница* „амбар", „зграда где се држи жито"; б) у значењу „где се нешто врши" — *благоваоница, ваљаоница, перионица, предионица радионица, ручаоница, слушаоница, умиваоница, учионица, топионица.* За језичко осећање се ту еманципује као градилачки форманс *ница*, а у другом *оница.* Да је то варијанта издвојена од деминутивског наставка *ица* видимо по односу између *писар : писарица* (делимице једнако са *писарка*) и *писати : писарница.*

Такав форманс може добити и аугментативско значење, као у речи *вратнице* (ј. *вратница*), као осамостаљена реч, после губитка осећања за дуалско значење. Тако наилазимо на семантичку антитетску оријентацију, да деминутивски форманс добије аугментативску вредност, као што је констатовано за арбанашки наст. *ile*, и као што наводе Храсте—Хам—Губерина за острво *Сусак прасћина* (HDZb. I) преко пејоративног значења са деминутивском нијансом, јер се презире прасе мршаво и мало; управо, појам да је неухрањено и мало, уноси у саму реч пејоративност због онога што нормално условљава деминутивност.

М. Павловић

Digitized by Google

О ОЗНАЧАВАЊУ *ј* У ПРВОБИТНОЈ СЛОВЕНСКОЈ АЗБУЦИ

Основне претпоставке које ћу настојати да образложим у овом раду углавном су ово.

1) У дијалекту на основу којега је створена прва словенска азбука постојало је иза палаталних сугласника приметно мењање боје самогласника задњег реда (*а, и, ǫ*), тј. асимилативно померање артикулације у правцу предњег реда. Ово је могло бити фонетска а не фонолошка појава, тј. појава условљена гласовним положајем.

2) Састављач првобитне словенске азбуке уочио је ову разлику у самогласничкој боји и увео је слова [ю] и [ѭ] за разлику од [оу] и [ѫ]; означавајући засебним фигурама слова не двогласност (*ју, јǫ*), него друкчију самогласничку боју*. Јер треба разликовати с једне стране стварну фонолошку систему солунског словенског дијалекта и с друге стране гласовну систему истог дијалекта у посматрању и језичком осећању Константина-Кирила.

3) Ово не значи да у првобитној словенској графичкој системи није било ознаке за *ј*, како се понекад узима. Глас *ј* означаван је надредним знацима. Према томе, иако је рецимо однос *јū/и* представљао само једну фонолошку разлику, она је двоструко означавана — фигуром слова и надредним знаком.

4) По свој прилици је и надредни знак којим је означавано палатално *r, l, n* истог карактера; ознаке [р̑], [л̑], [н̑] представљале би резултат схватања тих фонема као одређених комбинација *r, l, n*+*ј*.

5) Оваква графичка система носи већ у себи узроке даљих промена. Наиме, она се могла одржавати само у дијалекатским срединама у којима је било мућења боје самогласника задњег реда иза палаталних сугласника. Али где ове појаве није било у упадљивијој мери, саме фигуре слова [ю] и [ѭ] морале су добити значење двогласника *ју, јǫ*, тако да је овде надредни знак постао сувишан. Ћирилско ю, са својим првим делом у облику слова за *и*,

* Глагољска слова из рукописа и цитата представљена су услед недостатка штампарских знакова одговарајућим ћирилским словима у угластој загради.

Digitized by Google

могло је послужити као графички прототип за спровођење система заснованог на новом схватању слова [ю], [ѭ]. По традицији, надредни знаци могли су негде више а негде мање чувати трагове своје првобитне функције.

1. Азбука каснијих ћирилских споменика, са својим доследно спроведеним системом означавања „јотованих" самогласника једним словним знаком, не оставља места никаквој сумњи у погледу гласовне вредности тих слова (ѥ, ѩ, ю, ѭ, ѧ). Она су морала значити *j*+*a*, *j*+*e*, *j*+*ǫ* итд., што се види и из саме графичке композиције (први део слова несумњиво представља *i* у значењу *j*). Сложеније је, међутим, питање како је дошло до тога, за новије графичке системе необичнога означавања двеју фонема једним знаком.

Напротив, за најстарију глагољицу може се сматрати утврђеним да је имала засебна слова само за два јотована самогласника, за етимолошко *ju* и *jǫ*. Овоме треба додати знак за етимолошко *ja*, који је означавао и етимолошко *ě*. Другим речима, првобитна глагољица имала је диференцијалне знакове само за јотоване самогласнике *задњег* реда, док се за самогласнике предњег реда употребљава иста словна фигура и кад је испред њих *j* и кад није. Одавде је настало питање да ли слова [ю], [ѭ] представљају знакове за *j*+*u*, *j*+*ǫ* или можда ознаке за посебну самогласничку боју.

Претпоставку друкчију од традиционалног схватања, по којему су [ю], [ѭ] знакови за *ju*, *jǫ* (односно за *'u*, *'ǫ*) први је изнео Фортунатов: „По отношению к ю надо заметить, что самая буква, употребляемая в кириллице, равно как соответствующее написание в глаголице, указывает на то, что слоговая гласная, входившая в состав ю, отличалась от чистого у, т. е. от ѹ неиотированного, в эпоху изобретения славянских алфавитов; к такому же заключению приводит и употребление буквы ю в паннонских памятниках [тј. по каснијем схватању у бугарско-македонским старословенским споменицима] ... а что касается диалекта, являющегося, напр., в Остромировом евангелии, то здесь ю выражает, повидимому, *у* после j (į) и смягченных согласных"[1]. „Иногда в паннонских текстах встречается после этих согласных [тј. ч, ж, ш, шт, жд] и ѭ, вообще как исключение, но последовательно

[1] Ф. Ф. Фортунатов: Лекции по фонетике Старославянского (Церковнославянского) языка, Петроград 1919, 12.

Digitized by Google

в Синайском требнике ... и здесь в написании ѭ можно видеть обозначение известного диалектического отличия самой носовой гласной от ѫ неиотированного в положении после этих согласных"[2].

Ово мишљење различито је примљено у науци. Тако га Вондрак одбацује, наводећи као противдоказ колебање пѣнѧзоу/пѣнѧзю у Зографском и Маријинском јеванђељу[3]. Ни Куљбакин не прихвата ову претпоставку, иако се о њој опрезно изјашњава[4]. У новије време против те претпоставке изјаснио се и други аутор старословенске граматике издате код нас — J. Хам, узимајући за противдоказ колебање у писању између оу и ю, као оуже/юже, оутрѣ/ютро и сл. (у Зографском, Маријинском и Асеманијевом јеванђељу)[5].

С друге стране, схватање слично Фортунатовљевом стиче у науци све више присталица. Тако је Дурново у свом познатом раду „Мысли и предположения о происхождении славянских алфавитов"[6] подржао Фортунатовљеву идеју, претпостављајући *ü* и *ǫ̈* (или *ö* + *неодређени носни сугласник*) као гласовне вредности за [ю] и [ѭ]. Трубецки у својој реконструкцији старословенске фонолошке системе даје врло значајно место претпостављеним гласовима *ü*, *ö* (у *öN*), *ä* (тј. [ю], [ѭ], [ѣ]), и на основу њих пориче постојање *j* као фонеме, сматрајући тај глас за „*j*-artigen Vorschlag" или „selbstverständliche Art der Aussprache der Vokale *ü*, *ö*, *ä*, *e*, *i* in den genannten Stellungen"[7]. И Х. Лант сматра вероватним постојање фонема *ü*, *ö*: „It is probable that the separate ‚iotized' letters really represented distinct phonemes in Cyril's dialekt (*ü*, *ö*)"[8]. Дилс детаљније разматра разлоге у прилог Фортунатовљеве идеје и

---

[2] Исто дело, 17.

[3] V. Vondrák: Altkirchenslavische Grammatik, Berlin 1912, стр. 50, фуснота.

[4] Истина, у Јужнословенском филологу VI, стр. 267 Куљбакин подржава ову претпоставку: „Слова за ю и ѭ изгледа да нису била јотована, него су обележавала нарочиту природу вокала ü, ö носног". У књ. VIII, стр. 210, истог часописа у његовом ставу има знатно више резерве: „Остаје без потврда претпоставка да је ћирилско и глагољско слово обележавало не јотацију већ нарочити носни вокал, можда носно ö". У Куљбакиновој *Старословенској граматици* (Београд 1930) на стр. 53 стоји изричито: „У глагољици не налазимо јотованих слова, сем ю и ѭ, тј. нарочитих слова за групу *j*+вокал", иако аутор на стр. 62 и 63 помиње Фортунатовљеву претпоставку не одбацујући је.

[5] Josip Hamm: Staroslavenska gramatika, Zagreb 1958, стр. 77.

[6] Byzantinoslavica I.

[7] N. S. Trubeckoj: Altkirchenslaviche Grammatik, Wien 1954, 61—62.

[8] H. G. Lunt: Old Church Slavonic Grammar, Hague 1955, 20.

Digitized by Google

против ње и сматра да се ово питање за кирило-методски дијалекат не може са сигурношћу решити; ипак претпоставља мућење за језик главне масе споменика или за језик њиховог редактора[9]. И ван Вејк сматра сасвим могућним да је боја самогласника задњег реда била друкчија кад су се налазили иза палаталних сугласника: „Вполне возможно, что в древнейшем старославянском языке ю, ѫ и ѧ...употреблявшееся на месте праслав. *ја*, после неслогового *ј* и мягких согласных были звуками типа *ü*, *ǫ̈* (или чем-то вроде *u̇*, *ǫ̇*) и *ä* (*ȧ*)“ [10]. В. Шчепкин такође сматра да су слова [ю], [ѫ] представљала самогласнике са артикулацијом помереном према предњем непцу: „[ѫ] bezeichnet offenbar nazales ■, d. h. irgend ein *ǫ̈*, vgl. den Übergang dieses Lautes in *ę* und ferner in *e*; [ю] = griech. υ d. h. *ü*, und keinesfalls *ju*“[11]. К. Хоралек сматра да су не само глагољска него и ћирилска слова ю, ѫ првобитно могла значити гласове *ü*, *ǫ̈*[12]. Да наведем још мишљење А. М. Селишчева, који [ю], [ѫ] и [ѧ] (од *ја*) сматра за самогласнике средњег реда, „фонетически обусловленные, произносившиеся вместо гласных заднего ряда при нахождении их после палатальных согласных“[13].

2. Ових десетак наведених мишљења познатих испитивача старословенског језика и писаца старословенских приручника довољно речито показују да Фортунатовљева теорија или њој сличне претпоставке стичу све више места у науци. Заправо, у прилог овом мишљењу говори неколико ствари.

1) Кирило-методски солунски словенски дијалекат (тј. његово непосредно продужење) није се сачувао. Зато се подаци из савремених дијалеката не могу узети као непосредно сведочанство о солунском говору IX века. Ипак појаве мењања *ју* (одн. *'и*) у *і* (*либе*, *ичера* и сл.) у македонско-бугарским говорима показују да је на том терену било зависности боје самогласника од палаталности претходног сугласника.

2) Такозвано средњебугарско мешање назалних самогласника, које није потпуно страно ни класичним старословенским споменицима, представља слично посредно сведочанство о лабилности самогласничке боје (тј. о склоности самогласника асимилацији

[9] P. Diels: Altkirchenslavische Grammatik I, Heidelberg 1932, 43.

[10] Н. ван Вейк: История старославянского языка, Москва 1957, 68.

[11] Rocznik slawistyczny III, 208; уместо ■ треба да стоји први део глаг. ѫ.

[12] Македонски јазик VIII (1957), кн. 1, стр. 9—10.

[13] А. М. Селищев: Старославянский язык, часть первая, Москва 1957, 68.

Digitized by Google

према палаталности или непалаталности претходног сугласника) на терену блиском старом солунском дијалекту. За обе појаве мора се претпоставити и прелазна фаза, тј. *јй*, *јǫ* и сл.

3) Сами најстарији старословенски споменици показују појаве несумњиве асимилације самогласничке боје према палаталности или непалаталности суседног сугласника. Ово се види у партиципима презента, где се аналошко *ę* долазећи уместо *у* прилагођава претходном сугласнику, који задржава непалатални изговор. Примери типа 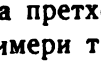 (у Зографском и Маријинском јеванђељу) показују делимичну асимилацију, а примери типа (у Маријинском јеванђељу, Синајском еухологију, Савиној књизи и Синајском псалтиру) можда и потпуно изједначавање са назалом задњег реда.

Уосталом, и промена *jь* > *i*, засведочена у старословенским споменицима, асимилационе је природе, тј. представља асимилацију полугласника према природи претходног сугласника.

4) Стари азбучни низови и азбучне молитве такође сведоче у прилог такве претпоставке. Како је показао Дурново[14], сви они третирају слово друкчије него знаке за остале назале, што се може разумети једино ако претпоставимо да је оно било знак за самогласник друкчије боје (различит од *о*/*ǫ*). Тако је у Париском азбучном низу [ ] једини знак за назалне самогласнике, а крај Минхенског глагољског азбучног низа треба по свој прилици реконструисати овако: *први део* [ ], , *други део назалних слова*, [ ] — иако први знак неки испитивачи друкчије читају. Овако схваћен, овај знак би јасно упућивао на претпостављену помућену боју самогласника [ ].

5) С обзиром на многобројна и противречна извођења порекла старословенских (глагољских) слова, тешко је индиције такве врсте узимати као аргуменат од већег значаја. Ипак се за извођење глагољског [ ] од грчког *ου* може рећи да није мање убедљиво него многа друга извођења. А ако је та претпоставка тачна, она — с обзиром на грчки изговор — упућује на *ӣ* као на вероватну гласовну вредност овога слова.

6) Међутим, основне доказе у прилог овој претпоставци дају старословенски споменици и нарочито композиција прве словенске азбуке, тј. глагољице.

---

[14] На истом месту.

Digitized by Google

Тако је познато да у разним старословенским споменицима налазимо иза палаталних сугласника ю, ѭ (такође и ѣ). Трубецки[15] оправдано одбацује традиционално мишљење да писање например ю у чюдо означава само да *č* чува мекоћу. Мекоћа је релативан појам, и свест о њој могла је постојати само ако је присутна и опозиција, тј. ако је постојало *č* које није било меко. А ово би се могло претпоставити једино ако узмемо да су се гласови *č*, *ž*, *š* и сл. испред самогласника задњег реда изговарали мекше него испред самогласника предњег реда, што претпоставља Шчепкин у делу „Рассуждение о языке Саввиной книги" позивајући се на примере овакве дисимилације у неким бугарским говорима (ову теоријску могућност Трубецки не узима у обзир). За Константинов дијалекат остаје ова дисимилација у најмању руку недоказана.

Вондраков аргумената против претпоставке о помућености самогласника [ю] и [ѭ] (колебање типа пѣнѧзоу/пѣнѧзю) Дилс оправдано сматра недовољним, јер се не може колебање у споменицима писаним знатно касније и то на терену ван Константиновог дијалекта узимати као апсолутни податак о том дијалекту. Слично вреди и за алтернације као оужѣ/южѣ, оутрѣ/ютро које наводи Хам. Наиме, у глагољским споменицима налазимо и колебање типа ѧвити/ѣвити иако је ван сваке сумње да је боја *'a* у Константиновом дијалекту била померена у правцу предњег реда (иначе се *'a* не би могло подударити са етимолошким *ě*).

7) Нема, дакле, места сумњи да обележавање етимолошког *'a* и *ě* истим глагољским знаком показује помућеност *'a*; ово се углавном и не сматра спорним. А тешко је у овом погледу одвајати остале самогласнике задњег реда (*'u*, *'ǫ*) од *'a*. Асимилације овакве врсте обично се не јављају изоловано, тј. не ограничавају се на поједине гласове него захватају целе гласовне редове.

3. Најречитије, рекло би се и пресудно, у прилог претпоставци о помућености самогласника [ю] и [ѭ] говори сама концепција првобитног система знакова за самогласнике.

Присталице традиционалног схватања о гласовној вредности ових знакова ([ю] = *ju*, [ѭ] = *jǫ*) заправо приписују аутору глагољице необично и — није претерано рећи — нелогично решење графичког представљања словенске самогласничке системе. Ако би *j*

[15] Исто дело, 61—62.

Digitized by Google

у Константиновом дијалекту било самостална фонема (а по овом схватању било је), била би врло чудна и сама замисао да се група од једне сугласничке и једне самогласничке фонеме представи једним знаком, поготово кад се зна да је Константин и један глас понекад представљао са два знака (на пример *у*). То би готово био елеменат слоговне графичке системе, исто тако необичан — како оправдано примећује Трубецки[16] — као кад би се један знак употребио за комбинацију *t+u*.

У светлости ове претпоставке нарочито је необјашњиво неразликовање *e/je* у првобитној азбуци (да се [ѥ] на почетку речи и на почетку слога изговарало најчешће као *je* — углавном и није спорно). Постоји низ примера који показују да је аутор глагољице радо графички изражавао фонетску сличност појединих гласова — кад је ту сличност запажао. Међутим, између [ю] и [ѭ] с једне стране и с друге стране [оу] и [ѫ] нема никакве графичке сличности (у погледу назала ово вреди за онај део који показује њихову оралну боју). С обзиром на ово било би немогуће на задовољавајући начин објаснити зашто аутор глагољице није на исти начин поступио и код алтернације *e/je*. Не изгледа вероватно да би Константин у једном случају (*u/ju*) занемарио сличност а у другом (*e/je*) разлику у начелно истим алтернацијама.

Увиђајући ову противречност, присталице традиционалног схватања објашњавају је претпоставком да *j* испред *e* није имало фонолошку вредност, тј. да је *je* било просто начин изговора фонеме *e* на почетку речи и на почетку слога. При оваквом објашњавању испушта се из вида једна неминовност. Наиме, само онај гласовни елеменат који ни у једној позицији нема деференцијалну вредност може измицати непосредном опажању, тј. не бити присутан у језичком осећању. Али ако се неки глас јавља у одређеним позицијама као фонема, онда ће и у оним позицијама где нема фонолошку, диференцијалну функцију бити за непосредно запажање исто тако уочљив и исто тако присутан у језичкој свести као и онде где се јавља као фонема. Да се ова два случаја раздвоје, потребан је апстрактни, лингвистички начин посматрања и анализе, а приписивати Константину такву анализу значило би безмало приписивати му познавање принципа до којих је дошла тек модерна фонологија.

---

[16] На истом месту.

Digitized by Google

За паралелу може нам послужити стање у савременом српскохрватском језику у погледу *j*. Иако *j* у међусамогласничком положају у суседству с гласом *i* нема фонолошку, диференцијалну функцију, ипак ће га једва писмен човек (а за састављача азбуке који није лингвиста вреди у начелу исто) и у таквом положају написати ако га изговара. Уосталом, у неким нашим савременим говорима није знатно већи број речи са почетним *е* него што се претпоставља за Константинов дијалекат (у црногорском говору који сам обрађивао нисам нашао ни пуних десет), али би било потпуно немогуће на основу тога занемарити или не запазити изговор *j* у *jezik* и сл. — без обзира на степен образованости посматрача.

Према томе, ако се прихвати претпоставка следбеника традиционалног схватања да је *j* било самостална фонема, онда се не може узети да *је* и *ję* аутор глагољице није разликовао од *е* и *ę* услед позиционе условљености изговора *j* испред ових самогласника. Објашњење овог неразликовања треба потражити на другој страни.

4. Реконструкција старословенског самогласничког система коју даје Трубецки потпуно је супротна традиционалној. Успостављајући парове самогласника предњег и задњег реда и узимајући самогласнике за практично једине носиоце разлика између палаталних и непалаталних гласова, Трубецки пориче фонолошку вредност гласу *j*, па и гласовима *ѓ*, *ļ*, *ń*. Систем је, међутим, понешто идеализован и треба га подврћи ревизији.

Основни недостатак теорије Трубецкога јесте у томе што он практично не прави разлику између старословенске фонолошке системе каква је била у стварности и те системе у посматрању човека чије је основно језичко осећање морало имати више грчки него словенски карактер. Тиме се вероватно може објаснити зашто се графичка сличност знакова за фонетски сродне гласове испољава само у специфично словенском делу глагољице, затим декомпонирано представљање јединствених гласова (назални самогласници и *у*), као и неке појаве у редоследу слова (в. о овоме опширније у раду предатом за загребачки часопис *Slovo*, књ. IX).

Кад се то узме у обзир, тешко је претпоставити да је *j* „selbstverständliche Art der Aussprache der Vokale *ü*, *ö*, *ä*, *e*, *i* in den genannten Stellungen“ и да га Константин није ни запажао. У овом правцу оправдана је ова Нахтигалова констатација: „Med

Digitized by Google

grškim *e* in slovanskim *e* je moral Konstantin občutiti razliko, ki je obstajala v svojevrstnem palatalnem značaju slovanskega *e*"[17].

Ако и претпоставимо да у словенским речима није било почетног *е* (без *j*-), — а то је доста тешко претпоставити — то није могло бити довољно да изговор *j*- измакне запажању аутора глагољице. То је исто тако неоправдано претпоставити као кад бисмо тврдили да ће неки странац запазити у руском језику изговор *j*- у речима као *если, едва* итд. само на основу опозиције према речима *этот, эх* и сл. Тим пре је Константин морао уочити изговор *j*- испред *е* што је у словенском тексту морао употребљавати речи са *е*- које је примио преко грчког језика и које он није могао одмах изговарати са *j*- кад их примени у словенском тексту. Исто вреди и за *j* у осталим позицијама (испред *и*, ǫ и сл.).

5. У скоро свим важнијим старословенским споменицима срећемо различите надредне знакове. Ако засад оставимо по страни Кијевске листиће, где је употреба надредних знакова сложенија, и ако изузмемо познате функције ових знакова — да замењују полугласнике и означавају умекшану вредност сугласника, остаје још један њихов начин употребе, практично заједнички за све споменике. Наиме, иако се споменици међусобно разликују по облику надредних знакова, по систему и нарочито по фреквенцији њихове употребе, ипак се јасно уочава правило да надредни знак стоји над самогласником којим почиње реч или слог. Уп. код Грунског о надредним знаковима у Зографском јеванђељу: „Очень часто мы замечаем употребление полукруглого значка или значка, имеющего форму несколько похожую на густое греческое придыхание, над союзом і, над і начинающим слово, реже над другими гласными, начинающими слово, а также при стечении гласных в слове — над второй"[18]. Примери из Зогр. јев.: **вєсєдо́ва**, **о́дрѫжимъı** (стр. 2. Јагићева издања), **і҃ѕидѣши** (3), **своі́ми** (7), **прѣ҃ѣкъıше**, **прѣдаа́ние**, **ѣ́дятъ** (21) итд. У Маријинском јеванђељу су надредни знаци много ређи него у Зографском, али се јављају у истим положајима: **ѳ́й**, **і҃** (стр. 13. Јагићева издања), **соно҃ѭ** (14), **своѭ** (14, 15, 16) **влагаа́** (19) и сл. О Савиној књизи уп. код Шчепкина: „Надстрочный знак ... пишется ... довольно

[17] Razprave I, izdaja Znanstveno društvo za humanistične vede, v Ljubljani 1923, str. 156.

[18] Сборн. отд. р. яз. и слов. ИАК, т. 83, № 3, 1907, 11.

Digitized by Google

последовательно над і, и, о и ѧ в начале слога: также употребляется и над ѫ (встречается только в начале слова)... Над иотированными гласными ꙗ, ѥ, ю, ѩ этот знак вообще не встречается"[19]. Богатством надредних знакова одликује се и Супрасаљски зборник, где се они такође јављају над самогласником којим почиње слог[20]. Напротив, у Клочевом зборнику срећемо свега неколико примера употребе надредног знака у поменутом положају: сьй, ѝ ѝскочи, ѝюдѣ (стр. 55. Вондракова издања), і҃юдѣ (61). Обиље надредних знакова запажа се и у Синајском еухологију: о҃ покаа҃ньи разво҃ѣ, о҃тъ рождениѧ҃ своі҃го оучиі҃тъ (лист 101) итд. О Остромировом јеванђељу уп. код А. Востокова: „Надстрочный знак ˃ или ˂... употреблен иногда над гласною ѣ и ѧ, для означения, что их должно произносить двоегласно, как ѥ, ѩ"[21]. Уп. и пример ѥ҆ю҆ (стр. 224). Да наведем још из Дилсове старословенске граматике преглед употребе надредних знакова у старословенским споменицима: „Reich mit Zeichen versehen sind Kij., Euch., Ass., Ril., etwa auch Zo. und von den cyrillischen Handschriften Supr., Sav., Hil. und Slu., spärlich sind solche in Mar., Ochr., ganz selten in Cloz., Ps. (wo nur Schreiber 3 sie öfter setzt), nicht vorhanden in Und., Hilf."[22] И многи каснији споменици старословенских редакција чувају овакву употребу надредних знакова (над самогласником којим почиње слог). Што се тиче Кијевских листића, са стањем осталих споменика подудара се бар употреба спиритусних знакова, који се овде срећу над самогласником којим почиње реч, а једном и у средини речи (над другим од два узастопна самогласничка слова: достоі҃нѧи).

Према свему, нема места сумњи да је већ у првобитном словенском преводу спроведен систем употребе надредних знакова над самогласником којим почиње слог, иако се прецизнија правила употребе разних знакова у првим словенским текстовима данас не могу утврдити.

6. Многи испитивачи старословенског језика нису обраћали знатнију пажњу на систем употребе надредних знакова. Обично се ови знакови потпуно занемарују или се посматрају као гра-

[19] Рассуждение о языке Саввиной книги, 29—30.

[20] Уп. код Лескина и Дилса, Archiv für slavische Philologie XXVII, 481—482 и XLI, 115.

[21] Остромирово евангелие 1056—57 года... изданное А. Востоковым, Санктпетербург 1843.

[22] Стр. 49.

Digitized by Google

фичко кићење без икаквог значаја за изговор, као „a purely graphic imitation of the accents and breathings of Greec manuscripts“[23]. Јагић их назива палеографским ситницама и у коментару уз своје издање Маријинског јеванђеља каже: „Надстрочные знаки... сохранены все в напечатанном тексте, хотя можно бы и без них обойтись; я признаюсь откровенно, не придаю этого рода точности никакого значения“[24]. Сличних ставова могло би се навести још доста.

Има, међутим, и другчијих мишљења и покушаја да се нађе неки смисао овом графичком маниру. Тако Лескин, говорећи о надредним знаковима у Супрасаљском зборнику, долази до овог закључка: „Aber das eine ist ersichtlich: dass diese von vielen Philologen missachteten Gewohnheiten der alten Schreiber vielleicht Unsinn, aber doch nicht ohne Methode waren. Auch die Paleographie täte gut daran, ihre Entstehung und Geschichte etwas ernsthafter zu betrachten“[25]. Трубецки, говорећи о знаку акута у Кијевским листићима, констатује да му је једна од функција да означи „die unkontrahierte Aussprache zweier Vokale“ и да се трагови такве функције надредног знака виде у каснијим споменицима[26]. Вајнгарт у свом старословенском приручнику каже о спиритусним знаковима: „Običejne se soudí, že nemají vyznamu pro výslovnost. Lze snad tušiti, že některé přídechy označovali jotovanou výslovnost na začatku slova a slabiku... jiné že znamenaly způsob nasazení samohlásky... a to nasazení jemneho, protože v stslov. jako prasl. nebylo pevneho“. За Остромирово јеванђеље је констатовано да су надредни знакови могли означавати јотацију (уп. горњи навод из Востокова), а Огијенко чак за један руски споменик из XV века претпоставља да спиритусни знакови можда значе јотацију[27]. Најодређеније се у том правцу изјаснио Нахтигал, говорећи о употреби спиритусних знакова у Кијевским листићима: „To sili k sklepu, da je že najstarejša glagolska grafična tradicija na početnih vokalnih znakih praviloma vporabljala spiritusno označbo, da pa to ni mogla biti samo prosta kopija grške grafike brez zmisla in reda... temveč da je za to različno vporabo [једног и другог спиритусног знака] tičal tudi še neki drugi pomen, ki se dandanes ne da več

[23] Лант, исто дело, 21.
[24] Стр. 418.
[25] Archiv für slavische Philologie XLI, 116.
[26] Исто дело, 45.
[27] Сборник в чест на проф. Л. Милетич, 1933.

Digitized by Google

dobro dognati, ki pa je po vsej verjetnosti zaznamoval to, kar loči po grafični vrednosti [ѕ]—*je* ali [ѧ]—*jѧ* od [о]—*o* ali [оу]—*u*“ [28].

7. Рекли смо да словенско *j* није могло измаћи Константиновом запажању. Па ипак му је графичко представљање тога гласа — уосталом као и у нашем савременом правопису — морало наметнути озбиљне проблеме. Наиме, елементи гласа *j* морају се јављати позиционо — у међусамогласничком положају (у суседству са самогласницима предњег реда), а тај прелазни глас у разним позицијама није могао бити једнаке изразитости. Извесни акустички елементи гласа *j* морали су се јављати и у грчком језику у таквим позицијама, свакако не на исти начин и у истој мери као у Константиновом словенском дијалекту. Мућење самогласника иза *j* чинило је проблем фонолошког идентификовања овог гласа још сложенијим.

Сви ови моменти могли су наводити аутора глагољице на специфично третирање гласа *j*, друкчије него што је третирао остале словенске гласове. Различите варијанте надредних (спиритусних) знакова могле су се Константину наметнути као логично решење за представљање сложених манифестација овога гласа.

Обично се као доказ одсуства фонетског значаја надредног знака у словенским текстовима наводи чињеница да су грчки спиритуси изгубили значење у изговору давно пре Константиновог доба. Међутим, ово је аутору словенске азбуке пре могло олакшати него отежати примену спиритусних знакова за представљање словенског *j*. Јер иако се спиритуси нису одражавали у грчком изговору (сем у наслеђеним рефлексима неких промена у додиру двеју речи), ипак их је писмена традиција пажљиво преносила, и — што никако не треба губити из вида — чувала су се њихова сасвим мотивисана имена: πνεῦμα δασύ и πνεῦμα ψιλόν (уп. у преводу: *spiritus asper* и *spiritus lenis*, *густое и тонкое придыхание* — или код Мусића нешто нејасније: *оштри* и *слаби хак*), тј. таква имена која сасвим дозвољавају да се примене на разне манифестације гласа *j*.

Без овакве или сличне претпоставке било би врло тешко објаснити употребу надредних знакова у старословенској писмености. Тешко је приписати непотребно, имитаторско кићење текста Константину — аутору једне строго рационалне графичке системе, практично засноване на принципу „пиши као што гово-

[28] На наведеном месту, стр. 157—158.

Digitized by Google

риш" (у Константиновој перспективи у великој мери и: „пиши као што чујеш"). Али најтеже би било одговорити на питање шта је натерало спиритусне знакове да се у словенским текстовима не задрже само над почетним самогласником — како се употребљавају у грчком језику — него да се прошире и на унутрашњост речи (на случајеве непосредног додира два самогласника).

Засведочени облици и распоред надредних знакова не дозвољавају прецизнију реконструкцију њиховог облика и система употребе. Не може се утврдити ни првобитни број њихових варијаната (у начелу је сасвим могуће да је Константин и овде одступио од грчких норми).

8. Иако логично замишљен, овакав систем био је осуђен на распадање — већ по намени словенске азбуке и услед специфичности гласовних односа у кирило-методском словенском дијалекту. Добивши универзално словенски карактер, Константинова графичка система неизбежно је морала добити друкчији смисао. За словенске дијалекте у којима није било знатнијег мућења *'u*, *'ǫ* знакови [ю] и [ѭ] у опозицији са[оу] и [ѫ] морали су сами по себи, без надредних знакова, добити значење *ju*, *jǫ* (исто као што је ѣ понегде добило вредност *ja*, или као што је у Русији а у опозицији са *а* добило вредност *ja*). Надредни знакови морали су у тим случајевима постајати сувишни, иако се по традицији свест о њиховој вези са јотацијом могла још одржавати (свакако у различитој мери и различито дуго у појединим графичким школама). Тиме постају јаснија различита правила употребе надредних знакова у појединим споменицима (например у Савиној књизи знак се не употребљава над јотованим самогласницима; напротив у староруским минејима из XI века знак стоји над ꙗ и кад је иза сугласника).

На овај начин, тј. двогласно схваћени знакови [ю] и [ѭ] послужили су као основа једног друкчијег система представљања самогласника и јотације, који је до краја развила тек ћирилска писменост. Ћирилско ю (било да је настало од глагољског знака, било према грчком оу) могло је послужити као графички прототип новог система.

9. Иако употребу надредног знака за означавање *ŕ*, *ĺ*, *ń* срећемо у Зографском и Маријинском јеванђељу, у Супрасаљском зборнику и неким другим споменицима, ипак неки испитивачи

Digitized by Google

сматрају неизвесним да ли га је Константин употребљавао у овој функцији. У сваком случају, изгледа оправдано претпоставити да је овакво обележавање *ŕ*, *ĺ*, *ń* истог карактера као и обележавање јотације надредним знаком и да представља резултат схватања ових палатала као одређених комбинација гласова *r*, *l*, *n* и гласа *j*. Обележавање палаталности надредним знаком представља у извесном смислу доказ изложене претпоставке о означавању јотације.

У вези са овим треба поменути стање у Супрасаљском зборнику, где се надредни знаци употребљавају и над меким полугласником, што према Лескину[29] мора означавати неки нарочити гласовни квалитет, свакако мекоћу.

10. За Кијевске листиће рекли смо да се спиритусни знак употребљава над почетним самогласником, а само једанпут и у унутрашњости речи. Међутим, овим се вероватно не исцрпљује употреба надредног знака у вези са означавањем *j* у овом споменику. Задржаћемо се само на знаку који има облик грчког акута, иако би се и употреба неких других знакова могла разматрати у овом правцу.

Старији испитивачи (например Вондрак и Куљбакин) тражили су у овим знаковима само ознаке акцента и квантитета. Уп. код Куљбакина: „Нам кажется более вероятным, что в примерах, как **ѻ҃ц҃ѣ҃ни҃ѣ** знак ' на коренном слоге обозначает ударение, а на суффиксальном долготу“ [30]. Трубецки[31] иде корак даље, и например за акут претпоставља две функције: 1. акценат и 2. ознака несажетости самогласника.

Међутим, Е. Кошмидер[32] потпуно пориче прозодијску функцију надредних знакова у Кијевским листићима и сматра ове знакове за музичку нотацију. Разматрајући примере са акутом он признаје да се овај знак јавља претежно на наглашеном слогу — према старијем месту акцента (на шест страна текста ја сам таквих случајева набројао преко тридесет), док за акут на ненаглашеном слогу наводи ове примере: *silójǫ*, *mǫčeníě*, *rovaníě*, *vъlitíě*,

[29] Archiv für slavische Philologie XXVII, 481—482.

[30] У рецензији на рад В. Вондрака, који у -и҃ видн акценат, Известия отделения русского языка и словесности ИАК, т. X, кн. 4, 1905 г.

[31] Исто дело, 45.

[32] Slovo 4—5, 5—24.

Digitized by Google

vьsemogъi, svójǫ, sъpasenie, sъpáseniě, uslýši, tébě (три пута), *tvóję, tvóě, věčьnáě, dóstoini, tébe, izbavleniě, sъdravie, razdrěšenie, tvóję, dóstoinъi, oběčěniě, izdrěšeniě.*

Неке од ових примера треба издвојити:

vьsemogъi. Надредни знак над полугласником (посебно меким, о чему је већ било речи у вези са Супрасаљским зборником) или уместо њега честа је појава у старословенским споменицима. У Кијевским листићима имамо један пример за то у наслову (вьсьѧ), што искључује музичко значење.

dóstoini, dóstoinъi. Овакав акценат изгледа етимолошки оправдан, а потврђују га примери *до̏стōјан, при̏стōјан* у јужним српскохрватским говорима; уп. и Вуково *до̏стӣжан.*

tébe, tébě. Има српскохрватских говора који у овим облицима имају акценат на првом слогу, или који преношењем на предлог упућују на такав акценат.

sъpáseniě, očíščeniě, oběčěniě. Сва три примера очигледно упућују на исту акценатску појаву. Акценат *očíščeniě* потврђен је српскохрватским *чи̏шћēње, чи̏шћен,* а и за друга два примера акценат се подудара са акцентом српскохрватског трпног придева *(о̀беħāн, ӣа̏сен)*; једнакост акцента трпног придева и оваквих именица била би сасвим разумљива.

У сваком случају, врло је смело побројане примере сматрати за доказе да знак ' не представља акценатску ознаку.

Ако погледамо преостале примере, видећемо да су сви истог типа: у свима њима знак ' стоји непосредно испред *j* или и иза *j* (од тога одступа једино *uslýši,* што не може бити пресудно кад се узме у обзир да над ꙁı у истом споменику врло често стоје друкчији знакови). Била би врло чудна оваква акценатска и фонетска условљеност музичке нотације; а и други знаци показују сличну условљеност (знак ^ готово редовно стоји над ꙁı, над крајњим ꙁ у генитиву множине и над назалним самогласником).

Графичка сличност знакова у Кијевским листићима са музичким ознакама у неким латинским рукописима не мора бити пресудна, па изгледа да се — бар у погледу знака ' — пре треба сагласити са Трубецким него са Кошмидером, разуме се с том изменом што овај знак у неакценатској функцији нећемо сматрати ознаком несажетости него ознаком у вези са изговором *j.*

Digitized by Google

11. Доста је тешко одговорити на питање какво су место имали глас *j* и палаталне (помуђене) варијанте самогласника *а*, *о* у фонолошкој системи кирило-методског словенског дијалекта.

Тешко се сагласити са реконструкцијом Трубецког, који — како смо видели — пориче фонолошку вредност гласу *j*. Наиме, тешко је претпоставити да није било речи са почетним *е*, кад их у свим словенским језицима има. А ако их је било, то значи да је *j* бар у једном положају имало диференцијалну функцију, тј. да се изговарало не везујући се за нарочиту, помуђену самогласничку боју. Напротив, претпостављени гласови *ā*, *ǭ* били су увек позиционо условљени, па би у спрегама *jā*, *jǭ* фонолошко „тежиште" у језичкој свести пре припало гласу *j* него самогласничким варијантама. Разуме се, овде је реч о стварној фонолошкој системи, у језичком осећању Словена — представника тога дијалекта, а не о словенској гласовној системи посматраној из грчке перспективе.

Ова питања, као и многа друга која су поменута у овом раду, изискивала би опсежнија испитивања, али ја у то не могу улазити овде — у овом покушају одабирања између различитих, често супротних претпоставки и њиховог допуњавања и модификовања.

Митар Пешикан

Digitized by Google

ВАТИКАНСКИ СВИТАК

Стари српски рукописи имају облик књиге. Чак и веће повеље преписиване су као књиге, очевидно ради лакше употребе. Тако су нам Светостефанска повеља краља Стефана Уроша II Милутина и Призренска повеља цара Стефана Душана биле сачуване једино као књиге (првој се изгубио траг одмах по њеном наласку и објављивању, а друга је нестала за време I светског рата).

Веома су ретки стари српски текстови који су у виду свитака, а за које би се очекивало да буду у облику књиге. П. Шафарик је наводно *Литургију попа Теофана*, коју је писао поп Љубослав[1]. Била је на великом пергаментном свитку, који се састојао од два сашивена комада. За њу је знао по опису А. Кухарског, на који се жали да ближе не карактерише „овај стари пергаментни свитак". Чувала се у Цетињском манастиру.

Опис А. Кухарског је у изводу донео А. Гавриловић[2], а у целини га је превео Д. Вуксан[3]. У Вуксановом преводу је и потпуни текст записа. Али је запис само прочитан, а није дошет онако како је написан: „Сија свјатаја и божественаја литургија попа Теофана написа се рукоју попа Љубсава, да јегоже дојдет, помени раба Христу Теофана. Амин". Не можемо бити сигурни, да ли је у запису заиста писало „свјатаја". Свитак је исписан са обе стране.

На основу података код П. Шафарика цетињски свитак је забележио Љуб. Стојановић и ставио га у XIII—XIV век[4].

Свитка више нема у Цетињском манастиру. Д. Вуксан је то истакао, па је додао: „по његовом формату види се да је књига писана најкасније у XIII вијеку и данас би била највећи раритет међу многобројним нашим србуљама"[5].

---

[1] Geschichte der südslawischen Literatur III (1865) 196.

[2] Словенска путовања (1922) 53.

[3] Историја србуља Манастира Цетињског (Записи XXII, 1939, 97).

[4] Стари српски записи и натписи II (1903) 403.

[5] Записи XXII, 99.

Digitized by Google

И сем тог несталог цетињског свитка, знамо за друге старе српске свитке, који су срећом сачувани. Има их и у Хиландару. Сава Хиландарац је забележио да се у једној кутији (под бр. 25) налазе четири пергаментна свитка. Све су то литургични текстови[1]. У свом штампаном опису хиландарских рукописа Сава Хиландарац за свитке не казује из кога су века. Један његов рукописни опис од 25. јула 1896. год. бележи да су из XIV века.

Год. 1952. у Хиландару је било шест свитака. И пети и шести свитак су на пергаменту[2]. Пети садржи *Чин како подобајет исходити с крсти, Молитву безд'ждију и Молитву рати деља* (због рата) *аште кто имут брати се с нами.* Те је текстове штампао епископ Димитрије[3]. Ако то нису оригинални наши састави, свакако су прерађени и допуњени код нас у доба краља Стефана Уроша II Милутина (1282—1321) или Стефана Уроша III Дечанског (1321—1331). У њима се моли да се помогне, укрепи и утврди држава „краља нашего Стефана Уроша". Судећи по поменима св. Саве и мученика Срђа и Вакха, текстови потичу из манастира Милешеве, у коме су биле мошти тих светаца[4]. Шести хиландарски свитак садржи *Литургију*. Писао га је јеромонах Теодор. Запис Теодоров је штампан код Љуб. Стојановића[5], а види се и на снимку у моме извештају о раду у Хиландару 1952. год.[6] Хиландарски свици други и трећи писани су само с једне стране, а остала четири с обе стране.

Кад је у својој *Палеографији* говорио о свицима, А. И. Собољевски је од српских свитака поменуо само један хиландарски, затим цетињски и ватикански[7]. За хиландарски каже да је на пергаменту XIV века, да је писан само с једне стране, да садржи литургију Василија Великог и да је дуг 1 м. 33 см. По томе што му је само једна страна исписана при идентификацији овога свитка

---

[1] Rukopisy a starotisky Chilandarské (Věstník české společnosti náuk, třída filos.-hist.-jaz., 1896, 21).

[2] Ђорђе Сп. Радојичић, Старе српске повеље и рукописне књиге у Хиландару (Архивист II, 1952, 54).

[3] Свитак на пергаменту из XIV века (Споменик САН XXXIII, 1898, 7—11).

[4] Рад. М. Грујић, Св. Сава и мошти св. Срђа и Вакха (Гласник Скопског научног друштва XV—XVI, 1936, 357—358).

[5] Стари српски записи и натписи VI (1926) 2 по једном рукописном каталогу Саве Хиландарца који се налазио у Српској академији наука.

[6] Архивист II, 55.

[7] Славяно-русская палеографія (2 изд. 1908) 24.

Digitized by Google

могли би доћи у обзир други и трећи хиландарски свитак. Податак о садржини упућивао би на други свитак, који обухвата литургију (истина, по Сави Хиландарцу, Јована Златоустог, а не Василија Великог). Међутим други свитак је дуг свега 8 м. 20 см., док трећи износи 1 м. 83 см. Трећи свитак садржи чинове постављења ђакона и попа. За ватикански свитак Собољевски наводи да је на хартији и из XV века. По њему сам тај свитак и ја помињао[1].

Један хиландарски свитак наводи се и код Е. Ф. Карског у његовој *Палеографији*. Каже се да је из XIV века и да садржи чин рукоположења свештеничког и ђаконског. Снимак тог свитка налази се под бр. 3 у збирци П. И. Севастјанова (бр. 1483 бив. Румјанцевског музеја, сада у Државној библиотеци В. И. Лењина у Москви), а постоји у Архиву И. И. Срезњевског (у I одељењу Библиотеке Академије наука СССР у Лењинграду)[2]. По подацима који се дају, може се са сигурношћу закључити да је код Карског реч о трећем хиландарском свитку.

О ватиканском свитку говорио је и В. Јагић[3]. Свитак у Ватиканској библиотеци, у њеној збирци словенских рукописа носи бр. 9. Тамо се води као да потиче из XII века. Тако је одредио још М. Бобровски 1820. год. Његов картон је припојен кутији у којој је свитак. В. Јагић наводи да је проф. Красноселцов (1885) био одлучно против таквог датирања, па онда износи своје мишљење: „Die Rolle ist gewiss näher dem XV. als dem XII Jahrh".

Проучавајући српске ћириличке рукописе у Ватиканској библиотеци, ја сам се у децембру 1958. год. задржао и на овоме свитку. Српске је рецензије. Писан је с обе стране, на хартији без водених знакова. Садржи *Литургију Јована Златоустог*. У тексту се налазе и ова места: „и ѡ бл(а)говѣрнѣмъ и х(ри)столюбивѣмъ ц(а)ри нашемъ іме р(екь)", „вь прьвыхь помени, г(оспод)и, архіеп(и)с(ко)па нашего іме р(екь)", „и ѥще молим се о бл(а)говѣрнѣмь и в(о)гохранимѣмь ц(а)ри нашемь іме р(екь)", „и ѥще молим се о архіеп(и)с(ко)пѣ нашемь іме р(екь)". Архиепископ је нема сумње охридски, кад се помиње заједно са царем. А под царем може да се мисли или на византијског или на

[1] Архивист II, 54.

[2] Славянская кирилловская палеографная (1928) 123.

[3] Analecta romana (Archiv für slawische Philologie XXV, 1903) 2.

Digitized by Google

једног од српских царева, на Стефана Душана (1346—1355) или Стефана Уроша (1355—1371). Ако је у питању византијски цар, онда је свитак из времена пре 1334 год., кад је Охрид дошао у српске руке[1]. Било како му драго, ватикански свитак је из XIV века. За то говоре његове палеографске особине, а сем тога и чињеница да је писан на хартији, која се код нас одомаћује у XIV веку. Мислим да ће свитак пре бити из времена српске владавине над областима које су припадале Охридској архиепископији. То значи да је постао после 1346. год. — кад се Стефан Душан крунисао за цара, а пре 1365. год. — кад се Вукашин прогласио за краља и кад је у Охриду и формално престала власт српскога цара.

Ђорђе Сп. Радојичић

[1] М. Динић, За хронологију Душанових освајања византиских градова (Зборник радова Византолошког института 4, 1956, 7).

Digitized by Google

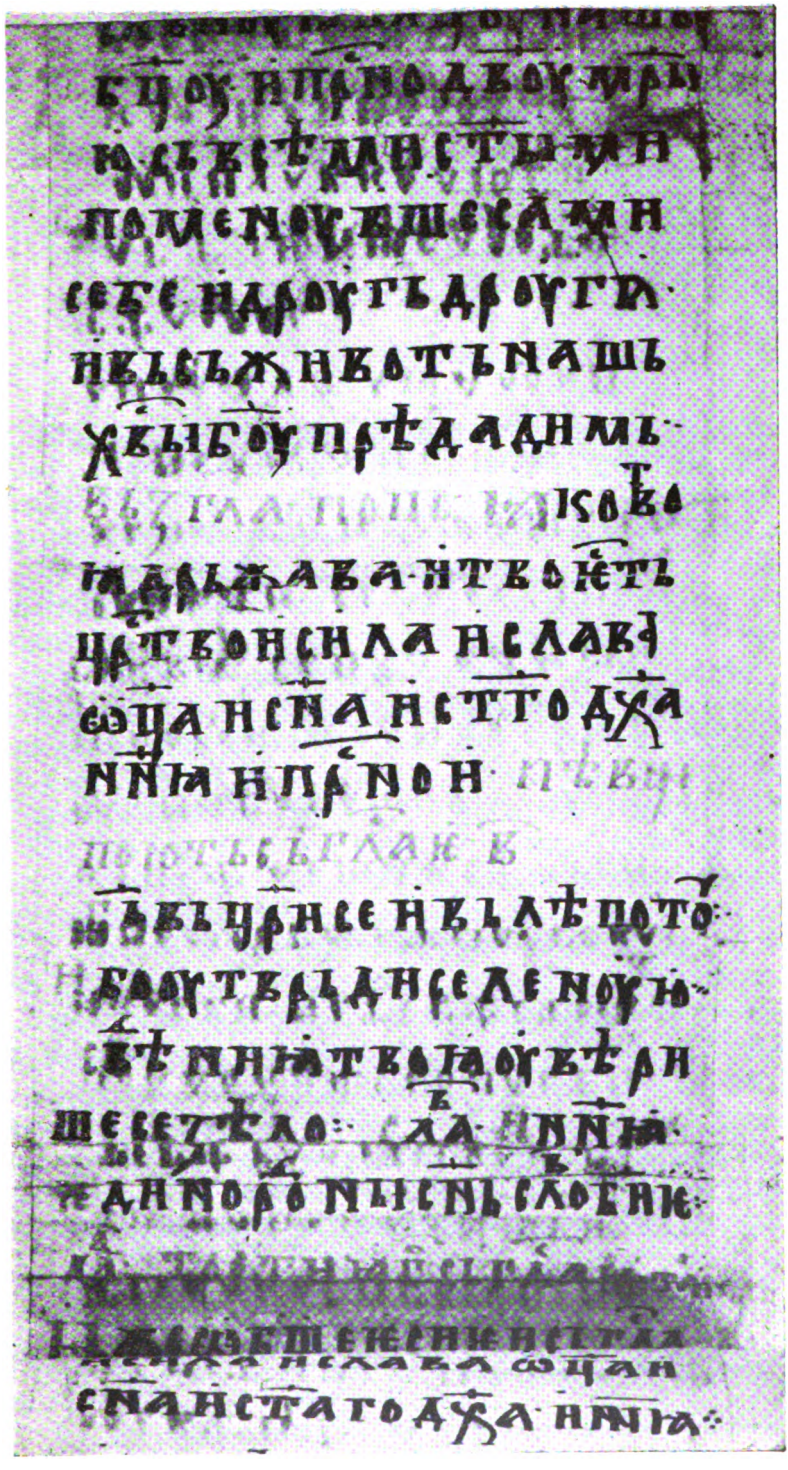

Ватикански свитак

Digitized by Google

Digitized by Google

NORD ET SEVER

L'étymologie des termes employés pour désigner les trois points cardinaux Sud, Est et Ouest n'offre, en général, guère de difficultés: ces mots et leurs synonymes sont, en effet, presque toujours à rattacher soit au soleil lui-même (par exemple *Sud*, du germ. *Sund*, soleil), soit à une de ses positions (*Orient*, *Levant*, S-C. *Istok*, Rs. *Восток* et, d'autre part, *Occident*, *Couchant* Sl. *Zapad*, etc..., ou encore, *Ouest*, All. Angl. *West*, à rattacher à un I.-E. **ues-* de sens descendre, qui donnera également le lat. *vesper*[1]), soit enfin à une qualité du soleil dans le cas du Lat. *Auster*, désignant le Sud et des mots *Est*, *East*, *Osten*, etc... que les linguistes rattachent en général à un I-E. **aues-*, de sens briller (cf. aussi le Lat. *aurora*)[2]. Pour ce qui est du terme slave désignant le Sud (Rs. Юг, S-C jug, etc...) il serait de la même racine que le latin *augustus*, haut, élevé, qui donnera lui-même le nom du mois d'*Août* dans la plupart des langues européennes[3].

La question devient cependant plus confuse dans le cas du quatrième point cardinal, le *Nord* et de son correspondant slave *Sever* (Rs. Север). Les étymologies classiques avancées au sujet de ces deux mots restent très discutables et, en général, assez troubles.

En français, *Nord* est un mot d'importation (de l'anglais, selon certains[4]). Il apparaît en France vers le IXe siècle, donc à peu près à l'époque des incursions normandes. Peu importe d'ailleurs de savoir, ici, si ce mot nous est venu par l'intermédiaire de l'anglais ou directement du scandinave. Il n'en reste pas moins que l'étymologie clas-

---

[1] Webster's New World Dictionary, New York, 1952, sous „West".

[2] Walde–Hofmann: Lateinisches Etymologisches Wörterbuch, Heidelberg, I, 1938, II, 1954, sous „Auster".

[3] А. Г. Преображенский: Этимологический Словарь Русского Языка, réédition photocopiée, Moscou 1958; sous „Юг".

[4] Dauzat: Dictionnaire Etymologique de la langue française, Paris, sous „Nord".

Digitized by Google

sique avancée pour ce mot est loin d'être convaincante. Le dictionnaire de Webster[1], qui se vante de rapporter les dernières découvertes faites dans le domaine de l'étymologie, rattache l'anglais *North* à un I-E. **ner-*, signifiant bas (et qui donnera dans les langues germaniques des *nieder*, *neder*, *nether*, etc... toujours de sens bas). Les auteurs du Webster's Dictionary se sentent cependant obligés d'ajouter une explication assez vague qui, à elle seule déjà, vient jeter le doute sur la valeur de l'étymologie proposée; en effet, ils font suivre celle-ci du commentaire: „said to be so called from being to the left of whorshippers praying to the East". Le Nord, toujours d'après Webster, deviendrait donc quelque chose dans le genre du latin *sinister*, c'est-à-dire le côté gauche, faible, le côté du mal, etc... Il faut cependant noter que pour désigner la gauche ni l'anglais (*left*), ni l'allemand (*links*), ni les langues scandinaves (*vänster*, *venster*, etc...) n'ont gardé de mot de la racine **ner-*, et que par ailleurs les *nieder*, *nether*, *neder*, etc... présentent une dentale (d/th) qu'il faudrait encore expliquer.

Pour ce qui est des *Normands*, l'étymologie généralement admise en fait des „hommes venus du Nord", ce qu'ils étaient effectivement; cependant ce nom ne serait compréhensible de cette façon que s'il s'agissait là d'un surnom donné par des peuples voisins par exemple, ou par les peuples avec lesquels ces Normands ont été en contact. Or ce nom est d'origine nordique, scandinave: en effet, la forme *Northman* est assez tardive et elle est venue en anglais par le danois *Northmathr*, qui succéda au vieux-norvégien *Normanz*. Si l'on revient, par ailleurs, à l'étymologie classique du *Nord* comme côté sinistre, on ne voit plus très bien quel est le peuple qui s'affublerait d'un tel nom, quand certains de ses voisins se disent „Goths sages" ou „Goths brillants"!

Il en est de même encore du nom de la Norvège. Là aussi l'étymologie généralement admise en fait la „route du Nord" (cf. Angl. *Norway*, All. *Norwegen*, vx-norv. *Norvegr*, etc... où, partout, on a en effet, un suffixe *-way*, *-weg*, *-vegr*, de sens chemin). Ici également, comme dans le cas précédent, ce nom serait compréhensible comme tel (et à condition encore que ce suffixe ait bien eu le sens de route, ce qui est également assez discutable: en effet, quel „chemin" indiquent, par exemple, les toponymes Gallo*way*, en Ecosse, Gal*way*, en Irlande, et Galli*ware* en Suède?), seulement

[1] Webster, op. cit. sous „North", „Northman", „Norway", etc...

Digitized by Google

dans le cas où ce pays aurait été nommé ainsi par d'autres peuples, vivant plus au Sud, par exemple. Or le nom semble avoir été donné au pays par ses propres habitants, et à une époque où, selon l'explication de Webster, *Nord* devait être encore assez proche de sinistre!

Il est un fait qui a passé jusqu'à présent presque inaperçu, ou auquel, tout au moins, on n'a pas attaché assez d'importance. Toutes les langues de l'Europe, le grec et les langues non indo-européennes mises à part, ont en tout et pour tout deux mots pour désigner le Nord: *Nord* et ses variantes dans les langues que nous appellerons, ici, occidentales et *Sever* dans les langues slaves. La répartition de *Nord* et de *Sever* sur la carte de l'Europe correspond exactement à celle des invasions nordiques et, surtout, aux noms portés par les envahisseurs, à savoir *Normands* en Europe occidentale, *Varègues*, *Variagues*, *Vaeringi*, etc... en Europe Orientale (si le mot *Sever* est arrivé jusque sur la côte orientale de l'Adriatique, cela est dû au fait que l'expansion des Slaves dans cette direction est postérieure aux incursions des Varègues).

Il est intéressant de noter à ce propos que dans une langue non-slave, mais d'un territoire touché par les Varègues, comme le lithuanien, le Nord se dit *šiaure*, donc encore quelque chose de très proche de *Sever*.

On explique généralement le mot *Varègue* comme venant du vieux-norvégien *Vaering*, allié, défenseur, poteur d'arme, etc.[1]. L'état actuel de nos connaissances, certes, ne nous permet pas d'affirmer qu'il y ait eu un autre nom comme, par exemple, *Svaering, c'est-à-dire précédé d'un préfixe s-,vide de sens sans doute, préfixe d'ailleurs très répandu soit sous cette forme, soit sous des formes comme st-(voir à ce sujet l'étude de Zubaty[2]) et que nous retrouvons, comme nous le verrons ci-dessous, par exemple dans le nom *Scandinavie*[3]. Quoiqu'il en soit on peut opposer à *Vaering* le

[1] Preobrajensky, op. cit., Webster, op. cit., etc... Le grec βαραγγοι et le latin *varangus* qui désignent la garde des empereurs d'Orient, garde recrutée dans les pays du Nord, apparaissent dans ces langues assez tard et, vraisemblablement, par l'intermédiaire des langues slaves. A noter encore que le Rs. варяг désigne également un colporteur!

[2] Zubaty: St-anlautende Wurzeln im Baltisch-Slavischen, Sitzung Bericht Böhm. Gesselschaft d. Wiss., 1895, p. 24; Zubaty se limite au groupe balto-slave; il semble cependant que ses conclusions pourraient être étendues aux autres langues indo-européennes et élargies peut-être.

[3] Ibid. et Walde-Hofmann, op. cit. I, 60 et II, 488.

Digitized by Google

nom actuel de la Suède, *Sverige*[1], leur pays d'origine. Par ailleurs Tacite déjà parlait des peuplades de ce pays qu'il appelait *Suiones* (cf. peut-être aussi le nom, finnois cependant, de la Finlande: *Suomi*). A noter encore que l'adjectif correspondant à Sverige est *Sven-sk*, où l'on retrouve la racine **sw-n* des Suiones de Tacite, de même peut-être que dans le prénom scandinave *Sven*, *Svein* (interprété généralement comme guerrier, héros ou page)[2]. Il semble donc qu'il y ait eu là soit une contamination Vaering-Sven, soit, tout simplement une racine commune *(s)vern-, avec disparition tantôt du phonème -r-, tantôt du phonème -n-. Cette hypothèse est d'autant plus plausible que, tandis que les Normands qui firent leurs incursions en Europe Occidentale venaient de la partie Ouest de la Scandinavie (Norvège et Danemark), les Varègues, eux, venaient de la partie orientale, c'est-à-dire de la Suède, de la Finlande actuelle et des îles de la Baltique et du Golfe de Botnie.

Il est donc fort possible que les Russes, ainsi que les Lithuaniens, aient désigné la direction du Nord d'après le nom des envahisseurs qui venaient de cette direction, tout comme l'ont fait, apparemment, les Occidentaux envahis, eux, par les Normands.

Tout ceci, cependant, ne nous indique pas le sens des racines qui ont donné les mots *Nord* et *Sever* et que nous désignerons provisoirement par **nor-* et **sver-*.

* * *

Les étymologies classiques avancées pour expliquer *Nord* et *Sever* n'ayant donné aucun résultat acceptable, il nous faut chercher l'origine de ces mots d'un autre côté, et d'abord du côté des noms de la Norvège et de la Suède. Nous avons vu plus haut déjà que la Norvège avait été interprétée jusqu'à présent comme „chemin du Nord", explication discutable s'il en fût. Or, aussi bien la Norvège que la Suède, tout en faisant partie de la Péninsule Scandinave, présentent elles-mêmes, et chacune séparément, des formes de péninsules.

Il suffit de passer en revue les noms des différentes péninsules de l'Europe pour s'apercevoir que presque toutes tirent leurs noms

[1] Cf. *Norge* avec le même suffixe -ge qui se prononce dans l'un et l'autre cas ɪe (Norɪe, Sverɪe).

[2] Norge, de son côté donne nor—sk.

Digitized by Google

de racines qui ont donné et des potamonymes et des noms de villes situées soit sur des fleuves, soit sur des côtes. Il en va de même très souvent des noms de certaines grandes îles. Nous nous bornerons ici à donner quelques exemples qui nous paraissent particulièrement typiques:

— L'*Ibérie* est généralement comprise comme „le pays de l'Ebre"; or, si l'un des fleuves les plus importants de cette partie de l'Europe est précisément l'Ebre, il ne faut pas oublier, cependant, que ce potamonyme se retrouve à travers toute l'Europe (*Ibar* en Yougoslavie, *Dniepr* en Russie[1] et que le mot *Ibérie* a également désigné la région au Sud du Caucase, comprise entre la Mer Noire et la Caspienne[2].

---

[1] Dniepr=Dn+Ibr (Preobrajensky, op. cit., qui donne encore un potamonyme Ibr en Russie); de même Dniestr=Dn+Istr. La racine Dn, par ailleurs est fréquente (Danube, Don, Dvina, Düna, etc...).

[2] Il ne faut pas trop s'étonner de voir les potamonymes européens déborder sur le continent asiatique, même au-delà des limites du domaine indo-européen. En fait, c'est même l'inverse qui s'est produit: il semble que ces noms de rivières ont été apportés d'Asie au cours des migrations des peuples vers l'Ouest. Le processus semble même avoir été des plus simples: un peuple, au cours de ses migrations, arrive sur un cours d'eau; ou bien il lui donne un nom, toujours très simple, qui signifie simplement „eau" ou quelque chose de ce genre (cf. les Don, Dan-ube, Düna, etc... qui, peut-être sont parents du Fs. *onde* qui se retrouve dans les Gironde, Néronde, Garonne, etc...); dans ce cas la rivière en question finit par avoir toute une série de noms (par exemple le Danube, s'appelle en Lat. Danuvius, Danubius, en scythe Istros, en All. Donau, en S-C Dunav, en Slovène Dunaj, en Hongrois Duna, etc...); ou bien ce peuple, en arrivant sur les bords de la rivière apprend le nom que lui a donné le peuple qui l'y a précédé ou un peuple qui y est installé, et alors adopte ce nom, soit qu'il le comprend lui-même encore, soit qu'il le considère (mais ceci à une époque bien plus tardive sans doute) comme un nom propre; souvent, quand il ne comprend plus le nom en question, il le fait suivre, ou peut-être précéder d'une racine, toujours de même sens, comme nous venons de le voir pour le Dniepr et le Dniestr par exemple. De là viennent ces potamonymes polysyllabiques sans doute, les potamonymes de base étant en général très simples, une racine sans terminaison aucune, ce qui leur donne, si l'on y réfléchit, cet air étranger dans les langues actuelles (le Don ne fait pas plus russe que les deux Don de Grande-Bretagne ne font anglais; le Var en France fait aussi „barbare" que le Vardar en Macédoine). Dans d'autres cas, et probablement seulement à partir d'une époque récente, les riverains se sont mis à interpréter certains potamonymes; bon nombre de Français s'imaginent certainement que le Verdon (deux racines juxtaposées ici aussi: Ver+Don) a quelque rapport avec la couleur verte (cf. encore Noireau par exemple, toujours en France). La simplicité de ces noms de rivières indique, elle aussi d'ailleurs, tout au moins dans une certaine mesure, que

Digitized by Google

— Et même si l'Ibérie était effectivement le pays de l'Ebre, que dire de l'*Istrie* située, elle, assez loin du Danube, dont le nom scythe est Ἴστρος, nom dont nous retrouvons la racine encore dans *Dniestr* (cf. note 11). Cf. encore le toponyme Istres, sur l'étang de Berre en France.

— Ἄπια, nom ancien du Péloponnèse, a des potamonymes correspondants comme Ἀπιδων, Ἀπιδανος, Ἄψος, Ἄπος, que Walde-Hofmann[1] rattachent à une racine **ab-* qui donnera aussi le latin *amnis*; cette racine qui a également donné le nom *Apulie* se retrouve peut-être encore, avec des vocalismes différents, dans les potamonymes *Ub* (Serbie), *Ob* (Russie) etc... (Cf. encore Dan-*ub*-ius).

— De même l'irlandais *Letha*, qui désigne la Bretagne, est à rattacher à une racine **lei*, couler qui donnera le *litus* latin[2] et sans doute des potamonymes comme *Laize*, *Lez*, *Lay* en France (cf. en face de ce dernier le nom allemand *Lajbach* de Ljubljana), *Lette*, *Lot*, *Loue*, toujours en France, et *Laith* (Ecosse), *Leitha* (Autriche), peut-être encore les nombreux noms en *lim-*: deux *Lim* en Yougoslavie, *Limmat* en Suisse, *Limagnole* en France, cf. le Gr. λιμεν, port, baie, golfe, lac, etc...).

— De même le nom du *Danemark* pourrait être formé sur la racine **don* qui est à l'origine d'une infinité de potamonymes comme *Danube* (All. *Donau*), *Don* (Russie et France, Angleterre, Ecosse), *Düna*, nom allemand de la *Dvina* et nom hongrois du Danube, racine que nous retrouvons encore dans une foule de toponymes désignant des villes côtières comme Dunkerque, Danzig, Dundee, ou, tout simplement, dans le sarmate *dana*, rivière.

— Mieux encore, et ceci nous rapproche des pays que nous étudions ici, le nom *Scandinavia* serait à décomposer, selon Walde-Hofmann[3] de la manière suivante: S-ca-ndinavia où nous retrouvons le préfixe vide -s. Walde et Hofmann ne s'arrêtent qu'à la racine *-ca-* qu'ils rattachent à l'I-E. **akua*, qui donnera la Lat. *aqua*, *eau*, le Let. *aka*, *source*, mais que l'on retrouve également dans le fleuve russe *Oka*, peut-être encore dans la *Soča* yougoslave, dans les nom-

ces mots remontent bien loin dans la préhistoire, peut-être à l'époque où le langage humain n'était qu'un balbutiement plus ou moins onomatopéique. (Il serait intéressant de comparer notre potamonymie européenne et asiatique avec celle de l'Amérique, par exemple, ou de l'Australie).

[1] Walde-Hofmann, op. cit I. 846.

[2] ibid., sous „litus".

[3] ibid., I. 60 et II. 488

Digitized by Google

breux toponymes en *Aix*, *Aigues*, toujours liés à des cours d'eau, des lacs, des côtes, etc... Ces auteurs ne parlent pas, cependant, de la seconde partie *-ndinavia* du nom, et où nous retrouvons encore une fois sans doute la racine *don* vue plus haut[1]. (Cf: -dinavia et Danuvius).

— Il en est de même des noms de certaines îles: par exemple en face du nom grec de Corfou, *Kerkyra* (*Skeria* chez Homère) ou de l'île yougoslave de *Krk*, on a des potamonymes comme au moins deux *Krka* en Yougoslavie; „*Albion*", comprise comme la „blanche Albion", n'a sans doute aucun rapport avec le latin *albus*, *b l a n c*, malgré les falaises de Douvres auxquelles on fait appel pour expliquer le mot; il suffit, pour s'en convaincre de citer quelques potamonymes comme: *Aube*, *Elbe* (en tchèque *Lab*, potamonyme que l'on retrouve encore en Istrie également[2], des toponymes comme Alba, Albi, Albium, Albinum, etc...[3], ou, tout simplement, les scandinaves *älv*, *elv*, etc... qui signifient r i v i è r e. Pour ce qui est *d'Albion*, Walde et Hofmann voudraient y voir un Celt. **albiu*[4].

* * *

La liste des exemples de ce genre est loin d'être épuisée et d'autres pourraient encore être trouvés. On sait que la potamonymie

[1] On pourra encore ajouter le potamonyme let. Akele, et quelques autres

[2] Cf. en Istrie le toponyme L a b i n, dont le nom italien est A l b o n a. Les toponymes dalmates en a l b- et a r b- sont très nombreux. On les explique généralement par des colonies d'Albanais (cas de A r b a n a s i près de Zadar, par exemple). Le dépouillement de la toponymie dalmate que je viens d'entreprendre montre dès à présent qu'il s'agit là de conclusions trop hâtives.

[3] W a l d e — H o f m a n n, op. cit. sous „albus". Albion, les potamonymes en alb-, les toponymes formés sur cette même racine, ainsi que *Alba*, nom de montagnes bavaroises, et également, par suite, le Fs. *Alpe* semblent bien ennuyer ces auteurs qui tentent d'expliquer ces mots soit en passant par une „montagne blanche", soit, finalement, en avançant une racine indo-européenne **alb-*, de sens montagne, qui aurait disparu sans laisser d'autres traces. Quant à Albion, ils finissent par en faire une racine celtique, non attestée elle non plus. En fait, il semble exister un certain rapport, qui mériterait une étude, entre certains noms désignant des montagnes et les noms de rivières (La raison, par exemple, pour laquelle le fleuve Oural porte le même nom que la chaîne de montagne dont il sort n'est peut-être pas aussi simple qu'on le pense généralement; son cas d'ailleurs n'est pas isolé et, d'un autre côté, on a des potamonymes parents d'horonymes, alors que les rivières et les montagnes en question n'ont aucun rapport entre elles).

[4] Peut-être *albus*, *blanc*, a-t-il quand même quelque rapport avec les potamonymes en alb-; dans ce cas ce serait cependant quelque phénomène dans le genre de celui dont nous parlerons un peu plus bas dans le cas du Neckar.

Digitized by Google

a fait, jusqu'à présent, l'objet de très peu de travaux, ce qui peut surprendre quand l'on pense que, parmi tous les mots, ce sont les potamonymes qui sont les plus stables et qui restent à l'état pur le plus longtemps. De plus, ils ont l'intérêt de restituer des racines qui ont toutes, sans doute, un sens très simple comme eau, rivière, etc... mais qui, malheureusement, remontent dans la nuit des temps, si bien que les chercheurs se bornent à les qualifier de „celtique", „illyrienne", etc... sans insister davantage. De plus leur répartition dépasse le cadre de l'Europe pour s'étendre sur l'Asie, ce qui rend leur étude très délicate. Il existe cependant, des relations très intéressantes entre ces potamonymes, certains noms de montagnes, les noms de presqu'îles et d'îles et les noms de lieux et de villes situées sur des côtes, fleuves, lacs, etc...

On a un phénomène de ce genre encore aujourd'hui dans le domaine serbo-croate où, sur toute la côte yougoslave, on compte une bonne douzaine de potamonymes *Reka* alors que le mot S-C. ordinaire pour désigner le cours d'eau est justement *reka*. Parfois ce nom de *Reka* est suivi d'un adjectif destiné à situer cette rivière (par exemple Rijeka Dubrovačka, ou Rijeka Crnojevića, etc...). C'est là encore qu'il faut chercher l'origine de ce nom, à première vue assez étrange, qu'est *Fiume*, et dont le nom slave est, lui encore, *Rijeka*. A ce phénomène serbo-croate unique on pourrait éventuellement encore comparer l'habitude qu'ont les habitants de certaines parties du Midi de la France de désigner la rivière de leur village non pas par son nom, mais par le mot *eau* qui, très souvent se trouve employé presque comme un nom propre (Languedoc, par exemple).

Or, si nous cherchons dans le domaine de la potamonymie des parents éventuels des racines **nor-* et **sver-* qui nous intéressent ici, nous en trouvons des foules.

Parmi les potamonymes sur **nor-* (avec les différents vocalismes possibles) nous avons par exemple, pour ne citer que les plus intéressants: Lat. *Nar* (auquel Walde-Hofmann trouvent une origine illyrienne), S-C *Neretva* (en Lat. *Narona* et *Narenta*), Pol. *Narew* et Rs. *Narva*, Lat. *Nardina* (à laquelle, cette fois, Walde-Hofmann donnent une origine celtique), les Fs. *Nère*, *Néronde* (nom ancien de la Gironde), peut-être *Noireau* (qui a pu être interprètée par la suite comme „noire eau"), *Nièvre* et *Niers* (en face de Ner- comme Cher et Chiers?), Esp. *Nervion*, It. *Nuretta*, etc... Et il faudrait encore ajouter des toponymes comme *Narwik* et son correspondant anglais

Digitized by Google

Norwich[1], Rs. *Narva*, peut-être Fs. *Narbonne*, etc... Enfin, le grec moderne nous offre un νερο pour désigner l'eau et la mythologie un *Nérée* et des *Néréides*, divinités marines.

Non moins grande est la famille de **sver-*, surtout si lon y admet encore un certain nombre de potamonymes qui n'ont pas le s- initial. C'est ainsi que nous avons, avec s-: Angl. *Severn*, Fs. *Sèvre*, *Sègre*, All. *Sauer*, Rs. *Sura* (cf. Luxembourg: *Sure* et Fs. *Sor*), Gr. Συβριδα[2], Lat. *Siberus*, *Siverus* (cf. à ce propos le nom de la Sibérie qui pourrait être quelque chose comme S+Ibérie; en Rs. Sibir. Sibérie/*Sivérie nous rapproche étrangement de Sverïe, Suède!). Cette racine compte encore tous les potamonymes asiatiques *Syr* sans doute (cf. aussi l'île grecque *Syra* et le toponyme *Syracuse*). Peut-être avons-nous encore la même racine, mais avec une métathèse SV/VS dans les potamonymes Fs. *Vézère* et All. *Weser*. Si, en plus, nous faisons entrer dans cette famille les potamonymes sans s- initial nous aurons, entre autres, encore: Fs. *Var*, S-C *Vardar*, All. *Worm* et *Wurm*, peut-être le S-C *Vrbas*, les Fs. *Vère*, *Verdon*, *Vers*, *Vert*, *Vire*, All. *Warnow*, Pol. *Warta*, sans compter une infinité de toponymes formés sur cette racine et ses divers vocalismes.

En outre, pour le cas de la Suède, il faut noter que l'on trouve la forme simple, c'est-à-dire sans la racine- *-dinavia* juxtaposée de *Scandinavia*, dans le nom *Skaane* (Lat. *Scania*) qui désigne la partie méridionale du pays, celle qui, justement, est entourée par la mer de trois côtés.

Vues de cette manière, la Suède (Sverige) et la Norvège (Norge) deviennent simplement des „pays entourés par l'eau" ou des „pays situés au bord de l'eau", au même titre que les deux Ibérie, l'Istrie, Kerkyra, Albion ou, éventuellement, la Sibérie. Et si, dans le cas de la Norvège, on tient à garder le sens de „chemin" au suffixe -vegr, l'interprétation par „route de la mer" ou „route par mer" est encore plus plausible et plus facilement acceptable que celle par „route du

[1] Les suffixes toponymiques -vik et -wich sont à rattacher au vieux-norvégien *vik, golfe, baie, mer*, etc... lui-même à l'origine de *Viking* (synonyme de Normand?). Il ne faut pas confondre cependant ce suffixe nordique avec *-vic* que l'on rencontre dans d'autres toponymes et qui vient du Lat. *vicus*. Dans certain cas il est assez difficile de déterminer l'origine de ce suffixe: par exemple, dans le cas d'une localité comme le village serbe Brestovik, situé sur le Danube; certes ce village a été une petite ville romaine à une certaine époque, mais il n'en reste pas moins que sa première partie, Brest-, lui donne un air d'avant l'arrivée des Romains. Par ailleurs, on a découvert dans ses environs un site préhistorique.

[2] Συβριδα serait illyrien, selon Walde et Hofmann (op. cit.).

Digitized by Google

Nord". Certes il a pu arriver également que les Scandinaves eux-mêmes aient donné à **nor* le sens de direction du Nord en passant par un sens comme „côté de l'eau", „côté vers où il n'y a plus rien que de l'eau". On ne sait, malheureusement, pas si le sens de Nord est scandinave, ou réimporté en Scandinavie et adopté par la suite dans ce sens.

D'ailleurs la désignation du Nord comme „côté de l'eau" par les Scandinaves eux-mêmes peut paraître logique à plus d'un titre encore. Ils ont pu le voir, par exemple, comme tel par opposition au Sud, côté du soleil. Les Latins, eux, chercheront dans le ciel une désignation pour le Nord qu'ils appelleront *Septentrion*, c'est-à-dire le „côté des sept étoiles" de la constellation de la Grande Ourse, de même que les Grecs l'appelleront *Arktos* (Gr. ἄρκτος) du nom qui désigne également l'ours, mais aussi, en grec moderne tout au moins *Vorias* (Gr. mod. βοριας), mot qui a donné le Fs. *Borée*, vent du Nord comme le Gr. βορεας que Walde et Hofmann rattachent à βορρας, montagne, ce qui fait de ce vent — et par suite de la direction du Nord qu'il désigne aujourd'hui — un équivalent du Fs. *tramontane.*

Mieux encore, en face du *Nord = côté de l'eau*, le grec classique nous offre un *Sud = côté de l'eau* avec νοτος, de la même racine que le Lat. *natare*[1], soit, comme on le pense généralement, en passant par νοτος, vent du Sud et vent apportant la pluie, soit, peut-être, parce que pour le Grec le Sud est le côté de l'eau, un peu comme l'est le Nord pour le Scandinave.

Enfin, la désignation du Nord comme côté de l'eau chez les Scandinaves peut avoir une origine religieuse. On sait malheureusement fort peu de choses sur la ou les mythologies scandinaves, mais, comme dans toute religion primitive, l'eau a du avoir ses divinités (en vieux-norvégien on a, par exemple, un *Aegir*, dieu des mers, dont le nom est formé sur la racine *akua[2]), tout comme le soleil (et le feu), la terre, etc... Le Nord alors, au lieu d'être „le côte bas parce que se trouvant à la gauche de ceux qui prient vers l'Est", comme l'explique le dictionnaire de Webster, serait tout simplement (puisque, comme semble le vouloir Webster, il est question de prier en se tournant d'un côté ou de l'autre), le côté de l'Eau, comme le Sud est le côté du Feu, du Soleil. Il peut être utile de rappeler ici que le mot Sud, comme on l'a déjà dit, est lui aussi d'origine germanique.

[1] Walde — Hofmann, op. cit., sous „natare".
[2] Ibid., sous „aqua".

Digitized by Google

C'est peut-être un reste encore d'une conception de ce genre du Nord que nous offre le Lat. *aquilo* désignant un vent du Nord. Walde et Hofmann rattachent le mot à *aquilus*, mouillé (et non à *aquila*, aigle)[1], ce qui peut paraître étrange, les vents du secteur Nord étant en général synonymes, dans l'Europe méridionale, de temps froid certes, mais beau et *sec.* (cf. à ce propos encore le potamonyme Aquilo en Apulie, les toponymes Aquilonia, Aquileia, le potamonyme letton Akele, etc...).

Il est difficile de déterminer si, à l'époque où ils font leurs descentes en Europe, les Normands et les Varègues sont déjà compris comme „hommes du Nord" ou encore comme „hommes de la mer". Il est possible cependant que les racines *nor- et *sver- gardent encore alors leur sens eau: en effet, à cette époque, les Ostrogoths, par exemple, sont encore compris comme „Goths brillants" (en face des Wisigoths ou „Goths sages") et ce ne sera que plus tard qu'on en fera des „Goths de l'Est", ce qui reporte à une période assez récente la désignation de l'Est sous sa forme actuelle. Ce décallage dans le temps entre le Lat. *Auster* et le Germ. *Ostr* permettrait également de comprendre mieux comment des mots partis d'une même racine et restés presque homonymes ont pu désigner deux points cardinaux différents. Par ailleurs, les Vikings resteront toujours „hommes de la mer" (cf. note 1, p. 259).

* * *

Le Nord, côté sans soleil, et qui, donc, ne peut être désigné, comme les autres points cardinaux, par un mot se rapportant à celui-ci, ou à une de ses qualités, ou encore à une de ses positions, semble donc avoir été désigné chez les peuples germaniques, ou peut-être seulement chez les peuples scandinaves, par l'élément qui s'oppose le mieux au soleil, à savoir l'eau. Elément opposé au soleil aussi bien dans les religions primitives de ces peuples sans doute, que géographiquement, si l'on peut s'exprimer ainsi[2], que d'un troisième

[1] Ibid., sous „aquila", „aquilo" et „aquilus".

[2] En effet, pour les marins que sont ces Scandinaves, seul l'Arctique pouvait se présenter comme l'étendue d'eau à l'infini, les autres mers étant soit presque fermées, comme la Baltique, soit, comme la Manche, la Mer du Nord, voire l'Atlantique même, des mers avec des îles, des côtés, d'autres peuples, etc.., des mers où l'eau et la terre se marient en quelque sorte. Il ne faut pas oublier que dans les littératures et dans les traditions scandinaves les caps du Nord de la Norvège, et notamment le Cap Nord, ou bien la côte septentrionale de l'Islande, passent souvent pour le „bout du monde" (cf. le cap appelé Land's End, à l'extrême bout de la Cornouailles ou le Fs. Finistère).

Digitized by Google

point de vue encore, qui pourrait, éventuellement, se rapprocher du premier: la lumière.

En effet, il est un fait qu'il existe une certaine relation entre les racines de sens eau et certains noms de couleurs sombres. Walde et Hofmann, pour expliquer l'origine de lat. *aquila*, aigle[1], qu'il[2] savent appelé ainsi à cause de sa couleur grise, se perdent dans des explications confuses pour démontrer le rapport de ce mot avec *aqua*, eau; or, en procédant par analogie, ils auraient pu voir que tant de détours étaient superflus. Eux-mêmes ne rapprochent-ils pas, par exemple de *niger, noir*, le *Neckar* (en Lat. *Nicer*), pour affirmer d'ailleurs immédiatement après que ce rapprochement n'est guère possible et classer ce potamonyme sous l'étiquette „celtique"[2]? Or celui-ci est loin d'être isolé dans sa famille et, sans parler du *Niger* d'Afrique (il faudrait savoir quand et par qui il a été nommé ainsi), nous pourrions citer les potamonymes français *Nère, Nièvre, Noireau,* etc... et, par suite, peut-être le Nord lui-même qui, alors deviendrait, quelque chose comme le Fs. *ubac* (du Lat. *opacus*)[3], sans cependant pouvoir aller, comme nous l'avons vu, jusqu'à une nuance péjorative attachée à *sombre*. L'origine des „Goths brillants" est peut-être à chercher elle aussi de ce côté, comme une opposition non pas tant aux „Goths sages" qu'aux „hommes sombres" ou Normands. De même, dans le cas du *Vardar*, Walde-Hofmann veulent en faire un „fleuve noir"[4].

D'un autre côté, *Sever* et les potamonymes que nous avons cités à son propos, dont justement le Vardar, ne sont peut-être pas étrangers à la racine **svar-* qui a donné les scandinaves *svart, sort,* (noir) ou l'All. *schwartz*, mais aussi des *svärt, schwer, schwierig,* etc... qui signifient lourd, difficile, dur, etc... Il est intéressant de noter ici que, justement dans le cas du Neckar, Walde-Hofmann rejettent la parenté avec *niger* pour se ranger à l'avis d'un autre étymologiste qui fait de cette rivière une „rivière dure, difficile", etc... (cf. note 2). Mais il semble qu'il faille, dans ce domaine, aller à l'inverse de ce qu'on a fait d'habitude et chercher la qualité dans le nom du cours d'eau même, et non pas la considérer comme ayant été appliquée au cours d'eau pour le désigner ou le distinguer.

---

[1] Walde—Hofmann, op. cit. sous „aquila".

[2] Ibid., sous „niger".

[3] Cf. encore Gr. χαιχας et Lat. *caecus*, signifiant et aveugle et vent du Nord.

[4] Walde—Hofmann, op. cit. II, 572.

Digitized by Google

Quoiqu'il en soit, que le Nord ait pu paraître à une époque comme l'„ubac", le côté sans soleil, ou non, le point de départ des mots *Nord* et *Sever* semble bien devoir être cherchée du côté de racines de sens „eau". La répartition de ces deux mots dans les langues de l'Europe continentale semble bien indiquer, d'autre part, qu'il s'agit de mots apportés des pays nordiques. Il serait encore intéressant de savoir si, pour les „continentaux" qu'étaient les peuplades de la Russie ou les habitants des bords de la Seine, les Normands et les Varègues se sont présentés et ont été compris comme „hommes venus du Nord" ou bien comme „hommes venus de la mer"?

Y. E. Boeglin

Резиме

И. Е. Беглен

Nord и Север

Етимологија речи које се употребљавају у модерним језицима за обележавање трију страна света Исток, Запад и Југ не задаје никаквих тешкоћа; сви ови називи су, у ствари, увек више или мање везани било за само сунце (Sud), било за неку од његових особина (Ost, лат. Auster, Est, итд...), било за неки од његових положаја (Orient, Occident, Запад, Исток, Восток).

Насупрот томе, за Север, страну без сунца, још се није могла наћи етимологија која задовољава. Међутим, за Север постоје, ако се не узме у обзир грчки и језици који не припадају индоевропској групи, само два термина: *Nord* у западном свету, *Север* код Словена. Интересантно је запазити да подела ова два термина који се односе на четврту страну света одговара *поштуно* подели нордијских инвазија. Ово је чињеница која је досад била врло често незапажена. Доиста, док земље које су освојили Нормани означавају тај правац речима као *Nord*, *North*, итд..., Словени, које су покорили Варези („Vaering"), означавају га речју *Север* или њеним варијантама. Исто тако, литвански језик, који не припада словенској групи језика, али који се јавља на територији до које су допрли Варези, означава Север речју *Šiaure*, која може бити једна варијанта речи Север.

Digitized by Google

Највећи део Нормана долазио је из Норвешке, док су Варези долазили из Шведске и са острва Ботнијског залива, или чак из данашње Финске (која је онда још увек била насељена Швеђанима).

Ништа нам не дозвољава да тврдимо, према данашњем стању нашег знања, да су се Варези некад звали *Svering* то јест да је њиховом имену претходио празан префикс *s-*. То нема великог значаја уосталом, јер се земља из које они потичу зове Sverige (изговара се Сверје), исто као што се земља Нормана зове Norge (изговара се Норје). Изгледа да треба тражити називе за Север у коренима *Nor-* и *Sver-* ових двеју земаља (Етимологија која постоји за реч Norvège (Норвешка) као „Route du Nord" (северни пут) нелогична је и не може се прихватити).

Норвешка, исто као и Шведска, полуострва су. Врло је вероватно онда да порекло њихових имена треба да се тражи у области хидронимије. Зна се да полуострва, као и острва, имају често називе који се исто тако појављују код потамонима (нпр.: Истра — полуострво и Istros, скитска реч за Дунав; Иберија (Ibérie), полуострво Шпаније, али исто тако и територија између Каспијског језера и Црног мора, као и многобројни потамоними Ebr, Ибар, Ibr, итд...; свакако овој групи треба додати реч Сибир (С+Ибир). Примери ове врсте врло су чести у Европи; према томе, корени *Nor-* и *Sver-* налазе се код великог броја европских и азијских потамонима. *Nord* и *Север* означавају дакле нешто као „страна окренута води". Тешко је данас знати да ли се Нормани и Варези, за време освајања, појављују као „људи са мора" или већ као „људи са Севера"; не треба заборавити, међутим, да још у то доба, реч *Viking* задржава своје значење „човек са мора" (сканд. vik – залив).

Ово објашњење речи *Север* као стране окренуте води утолико је логичније што се етимологија речи које означавају друге стране света везује за сунце. Према томе, елеменат који се најбоље супротставља сунцу у античким митологијама је или земља или вода, и само је вода могла да се употреби као реч која означава страну супротну сунцу. Поред тога, за Скандинавце *Север* је могао бити страна окренута мору у бескрај; доиста, Грци употребљавају, свакако из истог разлога, реч која је синоним за означавање Југа који за њих представља „страну окренуту мору".

Digitized by Google

НЕМАЧКИ УТИЦАЈ У ДЕЛИМА М. А. РЕЉКОВИЋА

I *Обележавање дужина консонантом х — или покушај формалног диференцирања гласовно истих облика*

За време борбе око књижевног облика именичког генитива множине, која се водила са граматичког и правописног аспекта, а која је била одраз колико свесловенске толико и јужнословенске и српскохрватске концепције језичког јединства[1], начела Загребачке филолошке школе заснивала су се на традицији правописа у делима славонских писаца чији је најизразитији представник М. А. Рељковић. У то време млади В. Јагић, и сâм у првом моменту под утицајем те традиције[2], преузима, после неколико година, на себе научну одбрану Вукове тезе која је у Договору усвојена[3] и која је једина била реална и правилна[4]. Износећи лингвистичке доказе да је *h* етимолошко само у loc. pl. именичке и gen. pl. адјективске и прономиналне деклинације[5], а да је — *а* као резултат млађе вокализације овладало и у књижевном језику од 14. века, Јагић утврђује да се — *h* у gen. pl. именичке декли-

---

[1] *Lj. Jonke*, Borbe oko književnog oblika imeničkog genitiva množine u 19. stoljeću (=Зборник за филологију и лингвистику I, Матица Српска, Нови сад 1957), стр. 112: „*Pripadnici jedne koncepcije predlagali su svoje rješenje u težnji za jezičnim ujedinjenjem svih južnih Slavena, pripadnici druge koncepcije u težnji za približavanjem ostalim Slavenima, a pripadnici treće koncepcije, posve realno, s gledišta zajedničkog jezika hrvatske i srpske književnosti*".

[2] *Lj. Jonke*, о. с., стр. 103.

[3] Из *Договора* 1850: „*Сви смо признали, да h у самостављех имена на крају у род. множ. не треба писати, јер му ондје ни по етимологији ни по општеноме народном говору, ни по староме словенском језику, ни по осталијем данашњијем језицима словенскијем није мјесто*".

[4] *V. Jagić*, Naš pravopis (=Književnik I (1864) 1—34, 151—180; Podmladena vokalizacija u hrvatskom jeziku (=Rad 9 (1869) 65—156.

[5] *V. Jagić*, Naš pravopis, стр. 156 сл.

Digitized by Google

нације увукло у употребу од времена када су славонски граматичари почели знак —*h* употребљавати као знак за дужину претходног слога[1]. По Јагићевом мишљењу ова појава у славонском правопису последица је немачког утицаја[2]. Ф. Курелац, ватрени поборник gen. pl. на —*ov*, —*ev*, одбија наставак - *ah* између осталог и због тога што у њему види страни, немачки утицај[3] који се вршио преко славонске књижевности[4].

Немачки утицај оставио је трага у славонској књижевности. Он је видљив и у делима М. А. Рељковића. На то се указивало као на општу појаву, али се у досадашњим радовима о Рељковићу и о славонској књижевности узетој у целини није приступило систематском испитивању тог утицаја. Појава неорганског *h* код славонских писаца, посебно код Рељковића, била је најупадљивија и она је, изгледа, због сличности исте појаве у немачком језику и правопису толико сама за себе говорила, да је без даљег приписивана немачком утицају и глас *h* објашњаван као знак за дужину слога. Рељковић је бесумње био изложен немачком утицају још од најраније доби свог васпитања у кући и школи, а посебно и врло интензивно за време дугогодишњег службовања као официр Војне границе, за време суделовања у 7-годишњем рату (1756 — 1763) и боравка у немачком заробљеништву. Његова су просветитељска дела, осим Сатира, одреда преводи, и то већим делом са немачког. Рељковић је аутор и *Nove slavonske i nimacske grammatike* у којој долазе до изражаја његови погледи на структуру језика уопште, као и његово схваћање фо-

[1] *V. Jagić*, o. c., стр. 172: „*Za sada samo toliko, da je* **h** *u gen. na* —**ah** *istom od one dobe našao mjesta u gdjekojih knjigah naše prošlosti, od kada ga uzeše kao znak dužine upotrebljavati kojekuda bez reda i razloga, osobito pako treba, da smo na* **h**-*u zahvalni starom slavonskom pravopisu... Zagrebački književnici nadjoše* **h** *u gen. pl. u samih gramatikah, kano Reljkovićevoj, Starčevićevoj i Berlićevoj itd*".

[2] *V. Jagić*, o. c., стр. 172: „*... osobito pako treba, da smo na* **h**-*u zahvalni starom slavonskom pravopisu, koji je u njemačkoj školi iskuhan. — Da čitate Reljkovićev pravopis, koji uza sve drugo bijaše još i „Filolog" to bi vam bio najbolji testimonium paupertatis našemu genitivu na* **h**!"

[3] *Lj. Jonke*, o. c., стр. 102 каже да је тек 18. век „*pravo crvište i leglo otleh* **ahov**, *kanoti věk preoblade tuđinstva, primicanja Němac, narodne propasti i gnjilosti*".

[4] *Lj. Jonke*, o. c., стр. 104: „*One strane naroda našega, kdě se* **h** *ne izgovara, recimo Slavonija, nu kdě narod po pisarlji staroj na to bio navikao gledati knjige, po neumićoj svojih književnikov, množinom slova* **h** *natrpane, bez ikakva pravila ni zakona:...*"

Digitized by Google

нетских, морфолошких и синтаксичких особина славонског говора. Зато је управо Рељковић онај славонски писац који је својом Граматиком и популарним Сатиром вршио најснажнији утицај на развој нашег књижевног језика и правописа у западном његовом делу[1].

С. Ившић, један од најбољих познавалаца славонског говора и Рељковићевог језика[2], поред других утицаја на Рељковића наглашава и немачки, коме се Рељковић „није могао отети, премда и сам устаје на германизме у славонском говору“[3]. И појаву да Рељковић обележава дужине осим знаком често и консонантом *h*, приписује С. Ившић немачком утицају[4], позивајући се и на мишљење самог Рељковића о вредности *h* у немачком језику[5]. Према Рељковићу, *h* је најчешће у gen. pl. и нема своје изговорне вредности[6]. С. Ившић утврђује то и у савременом посавском говору[7]. Т. Матић, међутим, сматра да бележење дужина знаком *h* код Рељковића није само одраз немачког утицаја[8]. Он је склон да ту појаву припише Рељковићевим „тобожњим етимологијским разлозима“ које је Рељковић изложио у Опомени на крају своје *Ovcsarnice*[9]. Р. Алексић је у својој исцрпној монографији о језику

---

[1] *Lj. Jonke*, o. c.; *V. Jagić*, Naš pravopis, стр. 172: „*Da čitate Reļkovićev pravopis, koji uza sve drugo bijaše još i „Filolog“...*“

[2] *Stjepan Ivšić*, Akcenat u Gramatici Matije Antuna Reļkovića, Rad 194; исти, Današnji posavski govor, Rad 196, 197.

[3] *S. Ivšić*, Akcenat..., стр. 4.

[4] *S. Ivšić*, o. c., стр. 10: „*Počesto Reļković naznačuje dužinu konsonantom* h *povedavši se u tom zacijelo za ńemačkim pisanem...*“.

[5] *M. A. Reljković*, Nova slavonska, i nimacska grammatika, III издање (1789) стр. 46: „*Mlogèh rìcsi uzmu za prodúljenje misto poslidnjeg Vocala slovo* h, *kako: das Mahnen, opominjanje, die Lehre, Náuk, der Sohn, Sin, der Muth, srdcsanost etc*“.

[6] *Reljković*, Gramatika, стр. 31: „... *i sluxi (sc. h) nakraju rìcsi za rastaviti casus jedan od drugoga, napril. Nominativo plurali* ovi ljudi *Genitivo* ovih ljudih *etc.; nap. 4): es wird aber (sc.* h*) nicht gehört am Ende als* Kruh, *Brod,* prah, *der Staub;* cf. и *S. Ivšić*, o. c., стр. 11.

[7] *S. Ivšić*, o. c., стр. 11, нап. 1: „*Da* h *nema prave izgovorne vrijednosti u Reļkovićevoj Gramatici u gen. pl., potvrđuje i ta činjenica, što se danas u Posavini ne govori obično nigdje* h, *te se zacijelo nije govorilo ni u vrijeme kad je Reļković pisao svoju Gramatiku, jer u njoj ima i takvih primjera, u kojima je* h *pogrješno (hodića, hodilo i dr.)*“.

[8] *T. Matić*, Djela Matije Antuna Relkovića (= Stari pisci hrvatski, Књ. XXIII (1916), стр. XXXV/VI.

[9] „I tako, tko ima *uhshi* za slushanje, neka slusha, jerbo *uho* jest za slushanje, ali *ushi* jesu druge, koje i csovika i xivinu kinje, i jedna ovakova *ush* najdraxje pri biva za *uhshima*“.

Digitized by Google

М. А. Рељковића одређенији[1]. Као С. Ившић, и он сматра ту појаву код Рељковића последицом немачког утицаја[2].

Рељковићу је, како је већ поменуто[3], била позната употреба гласа *h* у немачком језику као знака за дужину слога. Питање је да ли је код Рељковића консонантом *h* уистину обележавана дужина слога и, уколико јесте, да ли је то под утицајем немачког језика. Иако се то у досадашњим испитивањима Рељковићевог језика готово априорно постављало и примало, управо та априорност намеће потребу преиспитивања, боље речено систематског испитивања, кога до сада, чини се, није било, или га барем није било у довољној мери. Износим резултате детаљне анализе овог питања на Рељковићевој Граматици. Поставке и поступке дате у Граматици Рељковић је готово без одступања задржао и применио у свим својим другим делима. Обухватање и тих дела значило би само непотребно понављање и нагомилавање примера. Осим тога не третирају се примери gen. pl. на *-ah* и *-ih*, јер је питање облика именичког gen. pl. на *-h* на целој српскохрватској језичкој територији врло исцрпно и документовано осветљено у расправи *Borbe oko književnog oblika imeničkog genitiva množine u 19. stoljeću* од Љ. Јонкеа[4]. Овде су узети у разматрање именички, заменички и придевски облици номинатива и акузатива pl. на *-h* о којима се у раниjим испитивањима водило мање рачуна, а који су за осветљење овог питања страног утицаја важнији од облика gen. pl. на *-h*, који се објашњава интерним развојем.

Германски консонант *h*, који је по свом пореклу морао бити гутурални безвучни спирант, показивао је у свим германским језицима тенденцију да пређе у чисти аспировани глас (spiritus asper) или да се потпуно изгуби. Глас *h* налазио се у свим позицијама; чешће на почетку слога, и то не само испред вокала него и испред консонаната *l*, *r*, *n*, *w*. У периоду ствнем. знаком *h* (ређе са *ch* или *g*) обележаван је не само стари безв. гутурални спирант на крају слога и испред консонанта, него и аспировани глас на

---

[1] *Р. Алексић*, Језик Матије Антуна Рељковића (=ЈФ, Књ. IX (203–272), Књ. X (91–165).

[2] *Р. Алексић*, о. с., стр. 201, 256 (§ 61): „дуге (sc. слогове) обележавао је на више начина: знаком ', писменом *h* (према немачком) и, у неколико случајева, удвајањем вокала".

[3] Cf. овде, нап. 5 на стр. 267.

[4] Cf. овде, нап. 1 на стр. 265 и нап. 1 на стр. 267.

Digitized by Google

почетку слога и између вокала[1]. У овом периоду немачког језика *h* се често јавља као секундарни прелазни глас између два вокала; његова је функција да спречава зев, нарочито код тзв. verba pura: *sahan* „säen", *bluohan* „blühen итд[2]. Од 9. века надаље иницијално *h* испред вокала остаје, док се у групама *hl, hr, hn, hw* губи. То је мање спроведено у средини речи, а још ређе на крају речи. Ово стање одржава се и у периоду срвнем., с тим што губитак *h* у поменутим случајевима постаје раширенији и чешћи уз појаву контракције: *vân/vahen, zîn/zihen* итд[3]. Док *h* у срвнем. има још свугде своју пуну изговорну вредност, у нвнем. *h* је унутар речи у почетку слога изгубило изговорну вредност и задржано је само у писању. То је имало за последицу да је *h* постао знак за дужину слога и тамо где оно није било органско, нпр. у *Sohn, mehr* итд.

Рељковић је писао *h* у nom./acc. pl. у следећим речима[4]:

1. именице[5]

...imenah nova nadivashe... (ak. pl. n.) IX
...i imenah uzderxati smiju (ak. pl. n.) XI
...i Parbetiranjah vlastitim jezikom prie razpravljala (ak. pl. n.) XI
Kakvalisu slovah bila svetoga Jeronima... (nom. pl. n.) XIII
Illiricskah stára Slovàh... (nom. pl. n.) 23
...onàh sàmo mechèm slovàh, kojahse... (ak. pl. n.) 23
...ù pêrvo misto stavljàm imenáh... â ù trechè slovàh latinska...
i kojah ù pisanju slovah zlamenuju... (ak. pl. n.) 23
Svakolika ovà slovah potribujuse... (nom. pl. n.) 26
Pîsmah, scripturae, die Schriften... (nom. pl. n.) 44
Potriba jest, dase sva vlastita imenàh... (nom. pl. n.) 45
Sridnjima pak pishuse slovih imenáh Appellativa... (nom. pl. n.) 46
Zlaménjih razdiljènja (Punktuation)... (nom. pl. n.) 46
Razdiljujuse ovàh Slováh, kako i Slavonska ù Glasovita, i neglasovita (nom. pl. n.) 60

[1] О двострукој вредности гласа *h* у овом периоду сведоче и стсл. *Фрајзиншки сйоменици* из 10/11 века (*Altsl. Freisinger Denkmäler*), cf. PBB I, 527 сл.; XXII, 201 сл.

[2] Cf. PBB XI, 61 сл.; LV, 351; *W. Braune—W. Mitzka, Ahd. Gr.*[8] (1953), § 15 сл.

[3] *H. Paul—E. Gierach*, Mhd. Gr.[12] (1929), § 72 сл.

[4] Примере из Граматике бележим према о. с. у нап. 5 на стр. 267.

[5] Акценат и дужину бележим према *S. Ivšić*, Akcenat u Gramatici M. A. Reljkovića, Rad 194.

Digitized by Google

Slovah, kojàh u izgovàranju rìcsi potribna jesu... (nom. pl. n.) 61

Priuzimajuse glasovitah slovah **a, e, o, u** *ù rìcsma... (nom. pl. n.) 62*

Priuzimajuse na kraju rìcsì i neglasovitah slovah, kojah drugih Casusi ili Pluralis imati zaktivaju — Mann, des Mannes — (nom. pl. n.) 62

Slovah, kojah ù izgováranju rìcsi necsujuse... (nom. pl. n.) 63

Imenah Substantiva sva, i misto njih postavljena Adjectiva... iziskuju... (nom. pl. n.) 64

Velikàh Slova iziskuju imenah dostojanstvih, imenah vlastita, takojer kojah pocsimaju... (nom. pl. n.) 64

Substantiva, kojah s' Adjectivima, illi rìcsma (Verbis) sastavljena jesu, malah iziskuju slovah; (ak. pl. n.) 64

Derivativa Nomina, tojest izhodéchah imenah imajuse pisati onako kakose pishu njiova Primitiva, iliti onáh imenáh iz koih izhodè, (nom./ ak. pl. n.) 65

Zlaménjah razdiljenja imaju Nimci onah istàh, kojah imaju i Slavonci (ak. pl. n.) 67

... ìmenah Ljudih, Angjèlàh... (nom. pl. n.) 72

Jestjih návlastito tri, po kojimase sva ostala imenah ù pregibanju upravljaju — nach welchen alle übrige Nennwörter in der Biegung gerichtet werden — (nom. pl. n.) 76

Zaradi toga sva imenáh, koih Genitivus izhodi na **a**... *— Dessenwegen alle Nennwörter deren Genitivus in* **a** *ausgehet... — (nom. pl. n.) 76*

Nom. pl. prve dekl. završava se na **i** *ili* **ah**
Ak. pl. „ „ „ „ „ **e** „ **ah**
Vok. pl. „ „ „ „ „ **i** „ **ah** *78*

Imenàh ovoga pêrvoga Pregibanja izhodéchah na **ac, ak, an,** *i* **as,** *nei naju ù Genitivu... (nom. pl. n.) 80*

Kojàh imenàh izhodè na **ao,** *ili* **eo**... *odbáce ù Genitiv. singul... (nom. pl. n.) 80*

Imenàh izhodechàh na **ag, eg, ig, og, ug,** *imaju ù Vocativu... — Die Nomina, welche auf* **ag, eg, ig, og, ug,** *ausgehen... — (nom. pl. n.) 81*

Kojàh pak imenah izhodè na **ak, ek, ik, ok, uk,** *imaju in Vocativo singulari... — Welche aber in* **ak, ek, ik, ok, uk,** *ausgehen... — (nom. pl. n.) 81*

Imenàh izhodéchah na **elj, ich,** *i* **ar,** *imaju ù Vocat. sing. — Die Namen, so auf* **elj, ich,** *und* **ar** *ausgehen, habèn in Vocativo... (nom. pl. n.) 83*

Digitized by Google

Najposli sva Imenàh pêrve Declinatie kojahsu... imaju ù Accusativu singul. ... — Endlich alle Nomina der ersten Declination... — (nom. pl. n.) 83

Sva imenáh Neznanóg pokolénja imaju tri Casusa jednáka — Alle Nomina Generis Neutrius haben drey Casus... — (nom. pl. n.) 84

Nom. pl. ovàh Poljáh 84

Ak. pl. ovàh Poljáh 84

Vok. pl. ô Poljáh 84

Na ovaj nácsin prigibaj Slidéchah imenah — Auf diese Art flectire folgende Nennwörter — (ak. pl. n.) 86

Nom. pl. ovah Selàh (Die Dörfer) 86

Ak. pl. ovàh Selàh „ 86

Vok. pl. ô Sélàh 86

Vlastita imenah izhodechah na **O**, *jesu Generis masculini (Mátho, Thoma) — Die slavonischen Nomina Propria, welche in* **O** *ausgehen... — (nom. pl. n.) 86*

Nom. pl. ovàh Nebesáh 98

Ak. pl. ovah Nebesàh 98

Voc. pl. ô Nebesàh 98

Nom. pl. ovàh csudesàh 98

Masculina jesu Imenah, koja na neglasovito slovo izhode — Masculina sind die Nomina... — (nom. pl. n.) 100

Masculina jesu sva Imenáh Ljúdih, Misecévah, Stábalh, Vêrtlováh, Novacah, Gradováh, Slóvah... (nom. pl. n.) 100, 101

Foeminina jesu sva Imenah Krívi Boxicah... (nom. pl. n.) 101

Foeminina jesu Imenah Vochkih, Rikah i Potòkah... (nom. pl. n.) 102

Najposli Foeminina jesu sva imenah, kojah izhode na **a**... — *Endlich sind Foeminina alle Nomina welche in* **a** *ausgehen... (nom. pl. n.) 102*

Pokle skoro sva Imenah izhodéchah na **o**, *i* **e**, *jesu Generis Neutrius... za poznati mochi lashnje ostaleh... — Nachdem fast alle Nomina, welche in* **o** *oder in* **e** *ausgehen... die übrigen leichter sind zu erkennen... (nom. pl. n.) 103*

Imenah Brojénja jesu rázlicsita — Die Nomina Numeralia sind unterschiedlich — (nom. pl. n.) 113

Bòg paznáje Sêrdcah — Gott kennet die Herzen — (ak. pl. n.) 263

Jedna Xena prodávashe jucser jájah na Têrgovíshtu — Ein Weib verkaufte gestern Eyer auf dem Markte — (ak. pl. n.) 273

Dugmetah moje Haljinè — Die Knöpfe an meinem Rock — (nom. pl. n.) 298

Digitized by Google

On je otishao ù Sellâh — Er ist aufs Land gegangen — (ak. pl. n.) 328
Pêrsah, Plechàh, Ustah...(nom. pl. n.) 407
Nóxìch za Perah-Ein Federmesser — (ak. pl. n.) 430.

Ово су примери у Граматици са именичким обликом ном./ак. пл. на *-h*. То су без изузетка именице средњег рода. Ови именички облици готово по правилу имају обележену дужину слога *и* знаком ` или ´. То обележавање дужине знаком ` или ´ толико је редовно, да се тамо где га нема може сматрати грешком писца, односно штампара. Нема ниједног примера у коме се неорганско *h* налази у средини речи; оно је само на крају речи. Потпуно је разумљиво што се ово *h* појављује и у вокативу пл.: *ô Sélàh* 86, *ô Nebesàh* 98.

На исту појаву употребе *h* наилазимо и код заменица:

2. Заменице

...pridaju, takojer nikojah Slova drugima...(ak. pl. n.) XII
...Cirilijanska, kojah, Glagoljicom zovemo...(ak. pl. n.) XIII (kako nikih govore)...(nom. pl. m.) XIII
...i svakojakah imenâ dobivaju...(ak. pl. n.) XIII
Sva ovah iz nemarljivosti dogodilase jesu (nom. pl. n.) XIII
Pocseshe onih odmah kod Kuche ..(nom. pl. n.) XIII
Ja slIdIm oneh...(ak. pl. n. m.) XIX
...kojàh nigdi dávno u latinskomu jeziku...(ak. pl. n.) 21
Latinska Slova vechja jesu ováh...(nom. pl. n.) 22
...kojàh jedni bukvicòm zovú...(ak. pl. n.) 23
...kojahse ù Shtàmpi...(nom. pl. n.) 23
...kojah u jednoga slova prîliki stojé...(nom. pl. n.) 23
...i kojah ù frishkopìsanju obicsáju ostavljati illiri (ak. pl. n.) 23
...ze nemàr metnùvshi svojah vlastitah...(ak. pl. n.) 25
Od ovih dakle nikojàh jesu glasovitah, kojàh Djaci zovù...a nikojàh neglasovita...(nom. pl. n., ak. pl. n.) 25
...Appellativa, kojah buduchi opchinska... (nom. pl. n.) 46
...pakjeh dvim zatvori zlaménjem... (ak. pl. n.) 50
Razdiljujuse ovàh Slováh, kako i... (nom. pl. n.) 60
Slovah, kojàh u izgovàranju rìcsi potribna jesu... (nom. pl. n.) 61
...i neglasovitah slovah, kojah drugih Casusi ili Pluralis imati zaktivaju... (ak. pl. n.) 62
Slovah, kojah u izgováranju rìcsi necsujuse... (nom. pl. n.) 63
...takojer kojah pocsimaju... (nom. pl. n.) 64
Substantiva, kojah s' Adjectivima... (nom. pl. n.) 64

Digitized by Google

...ilīti onáh imenáh... (nom. pl. n.) 65

Kojeh pak na **as**; *izhodè... (nom. pl. n.) 66*

Zlaménjah razdilènja imaju Nímci onah istàh, kojàh imaju i Slavonci (ak. pl. n.) 67

Nom. pl. ovéh (f.), ovàh (n.) „die" 70

Ak. pl. ovèh (m.), ovéh (f.), ovùh (n.) 70

Oveh Otce... (ak. pl. m.) „Die Väter" 79

Kojàh imenah izhodè... (nom. pl. n.) 80

Kojàh pak imenah izhodè na **ak, ek, ik, uk,**... *(nom. pl. n.) 81*

Kojàh izhodè na **in**... — *Welche auf* **in** *ausgehen... — (nom. pl. n.) 82*

Kojahsu mushkoga pokolènja... (nom. pl. n.) 83

Nom. pl. ovàh Poljáh (n.) 84

Ak. pl. ovàh Poljáh (n.) 84

Narástú à Genitivu Neutra, kojah izhode na **me, le, te,**... *(nom. pl. n.) 85*

Nom. pl. ovah Selàh (n.) 86

Ak. pl. ovah Selàh (n.) 86

Nom. pl. oveh Gospoje (f.) 87

Ak. pl. oveh Gospoje (f.) 87

Nom. pl. ovèh Millosti (f.) 88

Ak. pl. ovèh Millosti (f.) 88

Nom. pl. ovèh Nàravi (f.) 90

Ak. pl. ovèh Náravi (f.) 90

Nikah jesu in singulari... (nom. pl. n.) 90

Nom. pl. ovàh Gospoda 91

Nom. pl. ovèh Slùge 93

Ak. pl. ovéh Slùge 93

Zato fallè onih koi govore... (nom. pl. m.) 93

Ak. pl. ovèh Ljude... (m.) 94

Nom. pl. oveh Matere (f.) 96

Ak. pl. oveh Matere (f.) 96

Nom. pl. ovè (!) Kcheri (f.) 97

Nom. pl. ovàh Nebesáh (n.) 98

Ak. pl. ovah Nebesáh (n.) 98

Nom. pl. ovàh Csudesàh (n.) 98

Nom. pl. oveh Ocsi 98

Nom. pl. oveh Ushi 98

Nom. pl. ovàh Dica 99

Ak. pl. ovèh Teoce, Pilliche (n.) 99

Digitized by Google

Najposli Foeminina jesu sva Imenah, kojah izhodè na **a**... *(nom. pl. n.) 102*

...nego sàmo nikolikojih ovidi uvádjam za poznati lashnje ostaleh... (ak. pl. n.) 103

Nom. pl. ovìh Veliki (m.) 112

Nom. pl. ovèh Velike (f.) 112

Nom. pl. ovàh Velika (n.) 112

Ak. pl. oveh Velike (m.) 112

Ak. pl. oveh Velike (f.) 112

Ak. pl. njegoveh, njegovu „seine" 126

Nom. pl. svojah (n.) 127

Ak. pl. svojeh (m., f.) 127

Nom. pl. ovèh (f.), ovàh (n.) 132

Ak. pl. ovèh (m.), ovèh (f.), ovùh (n.) 132

Ak. pl. oneh (m.) onèh (f.), onú (!) (n.) 132

Ovàh Pronomina Relativa pozivajuse na... — Diese Relativa beziehen sich... — (nom. pl. n.) 133

Simplicia (sc. Tempora) jesu onàh... (nom. pl. n.) 143

...imaju pak nikojàh, kojàh in Praeteritis Perfectis... — jedoch sind einige, welche... — (nom. pl. n.) 199

...i zovuse onàh, kojàh odstupaju iz Regulàh... (nom. pl. n.) 213

...onah mogùh... (nom. pl. n.) 230

...onah mogoshe (pl. n.) 230

...onahsu mogla (pl. n.) 231

...onahche mochi... (pl. n.) 232

...onahbi mogla... 232

...onah biau mogla... (pl. n.) 232 itd.

Futurum I. Pl. 1. Kada onah uzmogùh (pl. n.) 237

Substantiva, kojah csinéchi uzrok, ili kakvigod halât zlamenuju... Die Substantiva, welche eine wirkende Ursach, oder ein Werkzeug andeuten...—(nom. pl. n.) 285

Za razumiti bolje ovah Pronomina...(ak. pl. n.) 305

Ovàh Pronomina Relativa prìlicsnasu Pronominibus Interrogativis Absolutis — Diese Pronomina Relativa sind den Interrogativis Absolutis gleich...—(nom. pl. n.) 306

Nikàh Verba Personalia moguse impersonaliter potribovati—Einige Verba (im)personalia werden impersonaliter gebrauchet—(nom. pl. n.) 321

Onesu rekle, dastejéh vi prevarrili — sie haben gesagt, daß ihr sie betrogen habt—(ak. pl. f.) 337

Digitized by Google

...nego podajtejeh tako naokolo-sondern gebet sie so herum – (a'. pl. f.) 491

Odveditejeh na Vodu-Führet sie zur Tränke – (ak. pl. m.) 504

И код заменичких облика nom./acc. pl. дужина је по правилу обележена знаком ` или '. Поред облика за средњи род јављају се и облици за мушки и женски род, иако у много мањој сразмери, *h* је и овде само на крају речи[1].

3. Придеви

...i mlogeh Nimacske Ricsi na Slovinski nácsin izgováraju...(ak. pl. f.) XI

...i Cirilijanskah slova uzdêrxáju...(ak. pl. n.) XII

Djacskah (sc. slova) primili jesu...(ak. pl. n.) XIII

Francuski jezik i danas mnogih Ucsé...(nom. pl. m.) XIV

...mlogeh nove obicsaje (iznelisu)...(ak. pl. m.) XVIII

...i tako mlogeh ostaléh Ricsì...(ak. pl. f.) XX

Latinska Slova vechja jesu ováh...manjáh...(nom. pl. n.) 22

Illiricskah stára Slovah, kojàh jedni...drugih glagoljicom...trechih Jeronimitanskim zashtosu od njega izishlah, a nikih...prozvanah ...(nom. /ak. pl. n.) 23

Priuzimajuse glasovitah slovah...(nom. pl. n.) 62

Priuzimajuse na kraju rìcsì i neglasovitah slovah, kojah drugih Casusi ili Pluralis imati zaktivaju-Mann, des Mannes... – (nom. pl. n.) 62

Izhodéchah na ig, *i* lich *razaznajuse ili iz Genitiva...(nom. pl. n.) 63*

Velikàh Slova iziskuju imenah dostojanstvih, imenah vlastita... (nom. pl. n.) 64

Substantiva, kojah s' Adjectivima illi ricsma (Verbis) sastavljena jesu, malah iziskuju slovah; (ak. pl. n.) 64

Derivativa Nomina, tojest izhodéchah imenàh... (nom. pl. n.) 65

Na ns *izhodéchah dobiu misto* s *na sverhi* t *(Der Regent) — (nom. pl. n.) 66*

... ovoje jedini nacsin, za naucsiti kakose recsenàh zlamenjah potribuju. (nom. pl. n.) 67

[1] Према *S. Ivšiću*, о. с., стр. 11, *nahte!* био би једини пример у коме *h* као знак дужине није на крају речи. Овај пример, међутим, нема вредности, јер је то у ствари сложеница: *nah-te!* Такви су примери још и: *kojahse* 23, *onahbi bila ljubljena* 193, *onahsu mogla* 231, *onahche mochi* 232, onahbi mogla 232 итд.

Digitized by Google

Imenàh ovoga pêrvoga Pregibanja izhodechàh na **ac, ak, an,** *i* **as**... *neimaju u Genitivu... (nom. pl. n.) 80*

Imenàh izhodechàh na **ag, eg, ig, og, ug,**... *imaju ù Vocativu... (nom. pl. n.) 81*

Izhodéchàh na **ah,** *i na* **uh** *(Vlah, Dùh), imaju ù Vocativu... (nom. pl. n.) 81*

Imenàh izhodéchah na **elj, ich,** *i* **ar** *imaju ù Vocativu... (nom. pl. n.) 83*

Na ovaj nácsin pregibaj Slidéchah imenah — Auf diese Art flectire folgende Nennwörter — (ak. pl. n.) 85

Vlastita imenah izhodéchah na **O,** *jesu Generis Masculini (Mátho, Thomo)... (nom. pl. n.) 86*

Pokle skoro sva Imenah izhodéchah na **o,** *i* **e** *jesu Generis Neutrius... (nom. pl. n.) 103*

Comparativa i Superlativa moguse pregibati kako i drugah Nomina Adjectiva — Die Comparativa und Superlativa können decliniret werden wie andere Adjectiva — (nom. pl. n.) 110

... i slúxi... za mochi sastavljati ostálah Verba... — und dienet... die übrige (!) Verba... zu conjugiren... — (ak. pl. n.) 144

Za poznati Verba Neutra Nimacskah — Die deutschen Verba Neutra besser zu erkennen... — (ak. pl. n.) 199

... za mochi drugèh po njoj sastavljati... (ak. pl.) 213

Nimacskah Tempora Infinitiva s' ovima ricsma... — Die deutschen Tempora der Infinitivi mit diesen Worten... (nom. pl. n.) 351

Ostálah Adverbia moguse lasno upàntiti... — Uebrige Adverbia wird man leicht begreifen... — (nom. pl. n.) 371

4. Прилози

Kollikóged pûtàh vocalis...30

Po dvàdeset pûtah moguse...119

...nikoliko pûtah...372 itd.

5. Глаголски облици

...dokúcsitise nemogùh (3. l. pl.) IX

...imatise moguh (3. l. pl.) XI

Obadva ovah Slova nemogùh slúxiti...(3. l. pl.) XIX

...mogùh stajati (3. l. pl.) 25

...stajati nemogùh (3. l. pl.) 26

K' ovima joshtèr pridatise mogùh – Diesen können noch beygesetzet werden (3. l. pl.) 143

Digitized by Google

...oni mogùh (3. l. pl.) 230
...one mogùh (3. l. pl.) 230
...onah mogùh (3. l. pl.) 230

Opt. et Conj. Modus: Da oni moguh (3. l. pl.) 233
„ „ „ „ da one moguh (3. l. pl.) 233
„ „ „ „ da ona moguh (3. l. pl.) 233

Futurum I: Kada oni uzmogùh (3. l. pl.) 237
„ kada one uzmogùh (3. l. pl.) 237
„ kada onah uzmogùh (3. l. pl.) 237

Zato sltdéche vixbanje, i náuk mogùh uzeti...—so kann nachfolgender Unterricht genommen werden...—373

S' timse mogùh dvi Knjige zapecsatiti—Mit diesen kann man zwey Briefe zusiegeln (3. l. pl.) 478

Imperativus modus: neka oni mogù (!)—mögen sie—(3. l. pl.) 232
„ „ neka one mogû(!)— „ „—(3. l. pl.) 232
„ „ neka ona mogù(!)— „ „—(3. l. pl.) 232

Како се види ради се о једном глаголском облику, 3. l. pl. од глагола *моћи*: *mogùh*. И на том је облику готово без изузетка дужина обележена и знаком `.

Примери номиналних облика nom./acc. pl. на *-h* указују на следећа три момента: 1) ради се само о именицама средњег рода; 2) дужина слога испред *-h* обележена је по правилу знаком ' или `. Неједнака употреба знакова ' и ` у овим случајевима, без обзира шта је Рељковић њима означавао[1], дошла је из истог узрока као и јављање облика са *h* без иједног од тих знакова. Сматрам да је Рељковић једним знаком хтео обележити дужину слога. Можда је и сâм понегде изоставио то обележавање, можда се ради о штампарским грешкама којих иначе има много. Исто вреди, чини ми се, и у погледу на наизменичну употребу једног или другог знака. Ни у ком случају не постоји разлог за овакво обележавање: *Imenàh Substantiva sva*...64 (=само *-h*, без једног или другог знака), *Sva Imenáh Neznanóg pokolénja imaju*...84 (=са *-h i* ') и *Imenàh ovoga pêrvoga Pregibanja*... 80 (=са ` и *-h*). Наведени примери јасно показују редовну употребу знака ` или ', као и недоследност у њиховој употреби; 3) у свим номиналним облицима nom./ak. pl. *-h* се налази само на крају речи.

[1] Cf. *S. Ivšić*, o. c., стр. 10 сл

Digitized by Google

Што налазимо код номиналних облика вреди и за прономиналне и адјективске облике nom. /acc. pl., али овде се не јављају само облици за средњи род, него и за мушки и женски род, иако, истина, у мањој сразмери. И овде наилазимо на недоследности у бележењу: *ovèh Slùge* (ak. pl.) 93, ovéh Slùge (ak. pl.) 93, итд. Крајње *—h* појављује се само у једном глаголском облику mogùh, увек само у 3. l. pl. И код овог облика стављен је на *u* и знак ˋ, и то у свим примерима само ˋ ; нема знака ´. У Imperativus modus: *neka oni, one, ona mogù* 232, на *u* је само знак ˋ ; нема крајњег *—h*.

Нема ниједног примера у коме је *—h* унутар речи. Примери као: *kojahse*[1], *onahbi bila ljubljena* 193, *onahsu mogla* 231, *onahche mochi* 232 итд. показују јасно да се ради само о писању акценатске целине, што је сасвим обично код наших старијих писаца. И у овим облицима *—h* је на крају речи[1]. Ређковић према томе није крајњим *—h* обележавао дужину слога. Неорганског *—h* нема код Ређковића ни унутар речи, иако се њим као знаком дужине слога могао послужити. Примери именичког nom./acc. pl. на *—h* сви су средњег рода. Ређковић је осећао потребу да ове облике и графички диференцира, с обзиром на то да се код већине именица облици gen. sing. и nom./acc. pl. подударају и гласовно и акценатски (*слȍва пȍља, сȑца* итд.), па је то уопштио стављајући знак *—h* и код оних именица код којих се ови облици акценатски не подударају, већ само гласовно. Потреба диференцирања гласовно истих облика била је само код именица средњег рода. Облици gen. sing. и nom./acc. pl. именица мушког рода већ се разликују. У истом циљу употребио је знак *—h* и код прономиналних и адјективских облика. Овде су помоћу *-h* диференцирани, осим облика nom./acc. pl. средњег рода, и облици мушког и женског рода, јер се због подударања облика јавила потреба за диференцирањем. Код прилога *putàh* требало је показати разлику према gen. sing. *pûta* (од именице *pût*). Ово је, међутим, најјасније код облика *mogùh*. Од глагола *hoću, velju i mogu* у славонском је говору једино за облик *mogu* постојала потреба графичког диференцирања подударних облика 1. l. sing. и 3. l. pl.

Из овог следи, осим негативног одговора да Ређковић знаком *—h* није обележавао дужину слога, и позитиван део одго-

[1] Cf. овде нап. 6 на стр. 267.

Digitized by Google

вора: Рељковић је знаком *—h*, који није имао изговорне вредности, само графички диференцирао гласовно исте облике. То нам потврђује и сâм Рељковић: „(*h*) *sluxi na kraju rìcsi za razstaviti casus jedan od drugoga*“[1]. С обзиром да *h* у немачком језику није знак за диференцирање подударних облика, већ за обележавање дужине, може се поставити питање да ли је Рељковић употребио знак *—h* под немачким утицајем. Такву функцију, како смо је показали, није нашао у немачком језику. Иако је неоспорно да је Рељковић иначе био под немачким утицајем[2], у овом питању, међутим, не треба губити из вида и следеће: и у српскохрватском језику од 17. века глас *h* губи своју изговорну вредност. Стари босански, славонски и далматински писци[3] употребљавају *h* као знак за обележавање дужине слога и за диференцирање подударних облика[4]. Сличну судбину губљења изговорне вредности доживео је глас *h* и у многим другим језицима[5]. Рељковић је у овом погледу могао бити под утицајем наших старијих писаца, нарочито босанских и славонских. Ако би се то могло приписати утицају тих писаца на Рељковића, онда би било вредно приступити систематском испитивању њихових дела, у настојању да се утврди да ли је оваква употреба неорганског

---

[1] Cf. овде нап. 4 на стр. 267.

[2] Надам се да ћу ускоро објавити у целини резултате испитивања свих елемената немачког утицаја у делима Рељковића.

[3] *T. Maretić*, Jezik slavonskijeh pisaca, Rad 180 (146—233); Jezik dalmatinskih pisaca XVIII. vijeka, Rad 209 (173—240), 211 (1—92). Далматински писци нису *h* нигде изговарали, cf. о. с. Rad 209, стр. 189 и *А. Белић*, ЈФ III, стр. 149, где се утврђује да је језик далматинских писаца у погледу на губљење *h* био обухваћен у свим крајевима средње и северне Далмације.

[4] *Св. Марковић*, Језик Ивана Анчића (босанског писца XVII века) (=САН, Институт за српскохрватски језик, Српски дијалектолошки зборник, Књ. XIII (1958), стр. 13—17 и 60—66, где је реч о вредности и употреби гласа и знака *x* и код других наших старијих писаца и где је указано и на ранију литературу о том питању.

[5] Глас *h* изгубио је изговорну вредност у свим романским језицима. Губљење изговора гласа *x* у латинском у интервокалском положају завршено је још од 3. века пре н. е.; упор. *nēmo* од **ne—hemo*, *dēbeo* од **de—habeo* итд. Вулгарни латински избацивао је почетно *h* врло рано: *ēdus* уместо *haedus*, *ircus* уместо *hircus* итд., cf. *A. Meillet—J. Vendryes*, Traité de Grammaire comparée des langues classiques[2] (Paris 1953), § 105. И у грчком изгубило се почетно *x* (<инд. *s*) у еолском и јонском дијалекту у историјском периоду. Интервокалско *h* свуда је замукло, упор. ат. γένους, хом. γένεος (ном. γένος) према стинд. *jánasah* lat. *generis* (<*geneses); cf. *A. Meillet—J. Vendryes*, о. с. §§ 54, 65, 76 сл.

Digitized by Google

h настала на тај начин што је матерњи језик пружио знак *h* као најпогоднije графичко средство, било за обележавање дужине слога, било за диференцирање гласовно истих облика, или су, можда, и ти стари писци у том погледу били под страним утицајем. Наши су стари писци познавали стране језике, претежно латински и италијански (најмање немачки), јер је већина њих изредова католичког клера који се школовао готово искључиво у Италији. Према томе најмање треба помишљати на утицај немачког језика.

И. Пудић

Digitized by Google

НЕКЕ ЈЕЗИЧКЕ И ПРАВОПИСНЕ ЦРТЕ ВАТИКАНСКОГ ХРВАТСКОГ МОЛИТВЕНИКА

До данас није утврђено ко је писао Ватикански Хрватски Молитвеник, споменик писан старом, несавршеном латиницом, азбуком у којој је било више начина за обележавање једног истог гласа, а којом је писан и Задарски доминикански статут, Шибенска молитва и други наши латинички споменици.

Језичку студију о овом споменику немамо. Постоји само једно настојање, једна припрема језичке студије о овом Молитвенику од стране дра Фрање Фанцева, којега је смрт спречила да овај посао заврши. Фанцев је успео само да изда овај споменик[1].

Када и где је настао Ватикански Хрватски Молитвеник[2] није тачно утврђено. На основу језичких и правописних особина, којима се одликује овај споменик, требало би приближно одредити време када је могао настати и територију где је писан. У вези с тим, Фанцев је у предговору ВМ изнео мишљење да овај споменик потиче са територије Дубровника. Он, између осталог, каже: „Писан је у јужним странама Далмације, а управо на подручју самога града Дубровника"[3]. Што се тиче времена кад је могао бити писан, Фанцев даље каже: „Сматран је спомеником XV вијека, а ја га, међуто, и поред тога бројим међу споменике XIV вијека, јер не само по писму, већ и по цјелокупној опреми, као и по језику, он може додуше припадати и првим (али и само првим) деценијама XV вијека, а с исто толико вјеројатности и права може се стављати и у последње деценије XIV вијека"[4].

---

[1] Ватикански Хрватски Молитвеник и Дубровачки псалтир, Др Фрањо Фанцев, Загреб, 1934.

[2] У даљем навођењу ВМ.

[3] Нав. дело, стр. VIII.

[4] Нав. дело, стр. XIV.

Digitized by Google

На које је језичке особине ВМ Фанцев мислио кад је ово рекао не знамо, он то не каже. Ми ћемо овде покушати да утврдимо има ли стварно језичких особина у ВМ које нам могу показати: 1) да је ВМ, пре свега, писан на територији штокавског дијалекта а не чакавског; 2) да се у њему огледају особине новоштокавског јекавског дијалекта; 3) да је настао на подручју дубровачког говора и 4) да потиче с краја XIV и првих деценија XV века и које су то особине.

Прегледаћемо, најпре, неке фонетске и правописне, а затим неке морфолошке особине овог споменика.

Самогласничко Л. На самом почетку текста ВМ јавља се облик *puona (Sdrava maria milosti pouna)*. Даље налазимо *uo* као рефлекс за *l* вокално готово редовно *(puok, obuoku, puot, suonca, suozati, париопо, žuodi* и сл.), мада се јавља и *u (obuku, sunce)*.

У „Официју блажене диве Марије" Марка Марулића Сплићанина (варијантни текст ВМ) налазимо у свим овим случајевима *u*. (Код Марулића се самогласник *u* увек налази на месту некадашњег вокалног *l*)[1].

Рефлекс *uo* за некадашње вокално *l* налазили смо у дубровачком говору и код дубровачких писаца. То није био једини рефлекс за овај стари вокал у дубровачком говору, али један од његових рефлекса јесте[2]. Та чињеница да се *uo* за старо вокално *l* јављало у дубровачком говору и код дубровачких писаца омогућује да територију на којој је могао настати ВМ сузимо на Дубровник и његову ближу околину. Међутим, *uo* уместо вокалног *l* имамо и у Босни, у околини Вареша[3]. Ту су и речи као *вуок, жуоч, ūуок* сасвим обичне у говору[4]. Замену *uo* за старо вокално *l* имамо и код босанског писца Матије Дивковића[5]. Према томе, сама ова црта допуштала би и претпоставку да је ВМ писан у Босни.

Самогласничко Р. У ВМ самогласник *r* обележава се графијом *ar*. У свим случајевима, наиме, где је некада било вокално *r*

---

[1] Александар Младеновић: Фонетске и морфолошке особине Марулићевог језика, ГФФНС, 1957, 100 (12).

[2] У Дубровнику смо имали и *u*, и *uo*, и *o*. (А. Белић: Основи историје српскохрватског језика, I, фонетика, Београд, 1960, стр. 77).

[3] М. Жуљић: Данашњи варешки дијалекат, Школски вјесник XV, Сарајево, 1908.

[4] Нав. дело.

[5] С. Ђорђевић: Матија Дивковић, ГЛАС СКА LII, LIII.

Digitized by Google

у ВМ пише се графија *ar (smart, sarce, karste, barzo, pogardi, parva, ustarmljenije).* Та чињеница намеће мишљење да је *ar* у ВМ само графички начин обележавања вокалног *r*. Када бисмо само у неким случајевима имали *ar*, онда би се, можда, могао претпоставити у тим случајевима чакавски утицај девокализације вокалног *r*. Међутим, то је тешко претпоставити кад у свим примерима имамо *ar*. Оправданије је због тога претпоставити, мислимо, да је *ar* овде само условни начин за обележавање вокалног *r*, поготово кад има и других црта у споменику које показују да се у ВМ огледају особине штокавског дијалекта (на пример употреба упитне заменице *što*, *o* уместо *l* на крају речи и слога и др.), а у штокавском се не врши девокализација вокалног *r*.

Самогласник ѣ (ě). Што се тиче замене некадашњег вокала *ě (ѣ)*, може се рећи да у овом Молитвенику имамо двојство: *ie* и *i*. Писан је, дакле, мешовитим јекавско-икавским наречјем. Јавља се: *vienac, zaviet, tielo, boliezan, miesto, sieme, zviezdo, lieva, piesan, grieha, zapovied, striele, snieg, čoviek, dieve, pospieši, bieše, biele, rieči, sviet, diela, nedielje i-u-viek, viekoman, htie* али и: *povida, beside, padimo, divo, lipota, misec, prid, sritenie, privari, vitar, stiditi, vire, grišnik, kripost, svitlost, viruju.* Како се у већини случајева јавља *ie*, не би било неоправдано сматрати да је оно ту примарног значаја, а икавизми секундарног. Замена *ě (ѣ)* у ВМ није условљена позицијом тога гласа у речима.

Самогласник У (< вь). Има индиција да је ВМ писан штокавским дијалектом. Поред неких већ наведених особина, у прилог таквог мишљења ишла би и чињеница да се у споменику употребљава *đ* (обележава се најчешће са *g*). Тај факат би помогао да се реши питање о изговору *и* у почетку речи *uznese* (старо *вьзнесѣ*), *unidet* и сличним речима које имају у свом почетку *и*, будући да се у споменику са *и* означава углавном и *у* и *в*. Зна се да је у затвореном слогу *вь-* (< *вѫ-*, *вь-*) дало у нашем језику *ва*, док се у отвореном слогу изменило у штокавском у *у* још пре писаних споменика, у XII веку. У штокавском је, како је познато, преовладало касније *у* у оба случаја, док се у чакавском употребљава *ва*, *в*. Пошто има знакова, како смо рекли, да је ВМ писан штокавским дијалектом, можда не би било неоправдано закључити да *у* у почетку оваквих речи не треба изговарати као *в* већ као *у*. У споменику се, додуше, јавља и *ва* (пише се *иа*), па и *в*, (пише се *ѵ*), што показује да се поред *у* у почетку речи у отвореном слогу употребљавало још *ва* за *вѫ-*, *вь-* у затвореном

Digitized by Google

слогу. То значи да *ва* још није било истиснуто од стране *у*, већ се и даље употребљавало напоредо.

Сугласник Л на крају речи и слога. Уместо *l* на крају речи и слога имамо овде у већини случајева *o (pepeo, pogledao, učinio, zaspao, anđeo, dopustio, anđeoski, zadriemao, veomi, paoma, ugaomi, prolio, odlučio, teoca),* мада се јавља, иако ређе, и *l (radoval, posvetil, uslišal, velmi, primil).* Понегде у истим речима налазимо једанпут *l*, други пут *o* (*veomi, velmi*).

Сугласник Ђ. У ВМ глас *đ* обележава се са *g* и *đ (rogen, prige, gospogna, dođi, utvargena, vig, i-vigte).* Код Марулића на тим местима имамо *j*[1].

Сугласничка група ЧР-. У овом споменику, као и у другим латиничким споменицима, није једноставно утврдити изговор ове групе. Сам начин писања те групе не дозвољава да се увек са сигурношћу утврди изговор ове групе, тј. да ли је *čr* или *cr*, јер се у ВМ знаком *ç* означава и *c* и *č*. Нашли смо само један пример са групом *čr-çrievom.* Да ли то треба читати *črievom* или *crievom*, то је питање. Знаком *ç* означава се *c*, на пример, у речима: *desnica, bogorodice, sunce, puoci, kraljice, ložnicom, sunce, konci, car, konac, mieseca, ovce.* Са страница овог споменика, које смо прегледали, видимо да се знаком *ç* обележава *č* у следећим речима: *divičaska, čtuje, učini.* У више случајева (12 : 3) графијом *ç* обележава се *c*, тако да нам то даје право да закључимо да *çr* у речи *çrievom* треба читати *cr (crievom).* У већини примера знаком *c* обележава се *č: plačimo, častju, človičaski, činom, čovik, čuju, rieč, rieči.* У мањем броју случајева *c = c: mudarc, sardac, ovce, mladinaca.* Мањи је број примера где је *ç = č*, а *c = c*. Углавном, можемо рећи: *c = c, c = č.* У мањем броју случајева *ç = c, c = c.* У формулама представљено: *ç = c, c = č*, а ређе: *c = c, ç = č.* Према томе вероватније је да у *çrievo* имамо *cr-* него *čr-*.

Дисимилација и упрошћавање сугласника. Поред *blagoslovljen* налазимо због нагомилавања сугласника (и сонаната) и *blagosovljen*, затим *blagosovimo, blagosovite*, поред *človiek* и *čoviek*, дакле поред облика са извршеном дисимилацијом и облике без дисимилације. Затим, има и појава губљења сугласника с краја речи *(svitlos).*

Удвајање сугласника. Удвајањем сугласника *(ussne, occu)* обележава се у ВМ квантитет претходног слога. Код наших старијих

[1] А. Младеновић, стр. 109 (21).

Digitized by Google

латиничких писаца има таквих случајева да су удвајањем сугласника обележавали квантитет претходног самогласника. Ту особину, поред осталог, налазимо у језику дубровачког писца Марина Држића[1]. У ВМ овим удвајањем сугласника обележавана је, по свој прилици, краткоћа претходног самогласника.

Правопис. У Молитвенику се, између осталог, глас *k* обележава са *c (cacho = kako)* и *ch (rieche = rieke);* сугласник *š* са *f (pribiualifte = pribivalište), fc (biefce = bieše), fch, s (sto = što);* глас *c* са *çç (oççu = ocu) ç (sunçe = sunce), cc (occu = ocu), c (ovce = ovce);* *č* помоћу *c (placimo = plačimo), ç (mçi = mči), fc (cloui fcaf chi = človičaski);* *đ* угавном са *g (megu = među); lj sa gl (femgli = zemlji); nj* помоћу *gn (pocignet = počinjet, gnih = njih)* итд. Детаљнија правописна анализа још би више потврдила оправданост мишљења да је и овај споменик, као остали латинички споменици, писан несавршеним правописом, правописом у којем је за поједине гласове (нарочито за *c, č, š*) било више начина за њихово обележавање, више знакова.

Од морфолошких особина поменућемо наставак *a* у генитиву множине код именица, уметак *-ov-* у множини именица мушког рода и сажете заменичке облике.

Генитив множине именица. Не налазимо увек у генитиву множине наставак *a*. Негде се тај наставак код именица јавља *(zemalja, nepriatelja, grieha, od sluga, i svieh raba tvoih),* а негде немамо никакав наставак (*nebes, od dubin, ust, visin, rab, zviezd, maslin, nepriatelj, od svieh zlob njegovieh, od učenik).* Интересантно је а и важно напоменути да се често у истим речима час јавља, час не јавља наставак *a (nepriatelj, nepriatelja).*

Уметак-ов-. У множини неких именица мушког рода јавља се уметак *-ov-* (*knezovi, grobovi, putove, volove, brigove).* Он се не јавља само код старих именица *ŭ* основа, већ и код других именица.

Сажети заменички облици. У Молитвенику се јављају сажети облици заменица (*ki* м. *koji, ka* м. *koja*):... *ki jesi spasenie, Molitva ka se govori.*

Посматрајући текст ВМ осврнули смо се на неколико карактеристичних његових особина на основу којих би могло нешто да се каже о подручју на којем је писан, као и о времену када је настао. То су, наравно, само мишљења, док се нешто сигурно и одређено још за сада не може тврдити.

[1] М. Решетар: Квантитет у делима Марина Држића, Рад.

Digitized by Google

На основу прегледаних особина могли бисмо рећи ово. С обзиром да је ВМ писан латиничком азбуком констатоваћемо најпре да он није могао настати пре друге половине XIV века, пре којег времена немамо код нас уопште латинице нити латиничких споменика. Морфолошка особина — нестална употреба наставка *а* у генитиву множине код именица — помаже да још више прецизирамо време када је ВМ писан. Наставак *а* у генитиву множине познат је само штокавском дијалекту. Јавио се крајем XIV века први пут. У ВМ наставак *а* није доследно спроведен, немамо га у свим случајевима, што би значило да је у време када је настајао овај споменик то *а* још било покретно, још се није причврстило под утицајем акцента за наставак у генитиву множине. То је, свакако, време с краја XIV и првих десетина XV века. Овој временској граници, мало проширеној, прикључује се и једна друга језичка црта — *l* на крају речи и слога. У највећем броју примера налазимо *о* уместо *l*. У ређим случајевима имамо и *l*. Мислимо да и у овом случају нема потребе претпостављати чакавски утицај, нити уопште утицај. Вероватно је да у говору писца или преписивача ВМ још није био завршен процес промене *l* у *о*, већ се та промена у то време вршила. А у новоштокавском дијалекту та је промена била од краја XIV до негде средине XV века. (До половине XV века та је гласовна промена била извршена[1].

Што се тиче територије на којој је писан ВМ, ту би се могло рећи ово: то је, пре свега, споменик писан на штокавској територији, што показује, између осталог, употреба упитне заменице *što*. Облика *ča* нема. То показује и *ć* уместо старог *ć* мекога (*ć'*), диференцијална особина штокавскога дијалекта. То показује, затим, и наставак *а* у генитиву множине код именица, наставак који чакавском није иначе познат. Овде би се могла додати и чињеница да се у ВМ у множини једносложних именица често употребљава уметак *-ov-*. У чакавском се тај уметак не додаје једносложним именицама. И појава групе *cr-* у ВМ могла би потврдити то исто.

Јављање углавном *о* уместо *l* на крају речи и слога сужава (у оквиру штокавског) територију постанка овог Молитвеника на новоштокавски дијалекат.

Ако се прихвати да је *ie* основна замена за *ě* (*ѣ*) у ВМ, тј. да је Молитвеник настао на јекавској територији и да су икавизми унесени, да су секундарни, онда би произашао закључак да

Digitized by Google

је ВМ настао на територији новоштокавског јекавског (или јужног) наречја. Ово имамо право да закључимо будући да се *ie* јавља чешће.

У Дубровнику и у Босни имамо *uo* за вокално *l*. Налазимо тај рефлекс и код Дивковића. Постоји, ипак, неколико момената који иду у прилог дубровачког говора као територије где је писан ВМ, а не Босне и језика којим је писао Дивковић. Дивковић не пише, пре свега, латиницом. Дивковић, даље, пише у другој половини *XVI* века, а везивати постанак и овог споменика за тако касни период не би било, чини нам се, на своме месту. У Молитвенику се, затим, употребљавају сажети облици заменица *(ki, ka)*, облици који представљају специфичне појаве дубровачког књижевног језика. И дисимилација (*blagosovljen, blagosov* и сл., *človiek, čoviek)*, упрошћавање сугласника ради лакшег изговора *(svitlos* и сл.*)* — карактеристичне су појаве дубровачког књижевног језика, а баш ове гласовне промене и појаве имамо и у овом споменику. Примери из споменика као *i-z-emlje, be-s-traha, g-bogu, o-d-ieve, bez-zimena* само сведоче да се у овом Молитвенику умногоме оцртавају особине живог народног језика. Особина је дубровачког књижевног језика да у првом лицу једнине презента глаголи имају обично старији наставак *u*. То имамо и у споменику на чијим смо се језичким и правописним цртама задржали (нпр. *hoću, viću, molju, zahvaljuju, ljublju, pridaju)*. У Молитвенику се, напослетку, јавља *priati (priala, prial, priamši*) — особина за коју проф. Белић каже да је дубровачка[1].

У ВМ, значи, има језичких особина које нам могу показати да је тај споменик написан на подручју Дубровника крајем XIV и у првој деценији XV века[2].

Једно дубље проучавање особина ВМ могло би ове закључке учинити још убедљивијим[3].

Драгољуб Д. Јеремић

---

[1] „Иако је наш јубилар са несумњивошћу доказао на основу дубровачких споменика од XIII—XVв. (в. J. Arch. XVI 321—368 XXIII 1—47) да је дубровачки језик тога времена јужнога или херцеговачког типа, несумњиво је такође да су при стварању основнога српскохрватског народног насеља Дубровника учествовали и Поморци и из чакавских удаљенијих крајева. Тако се објашњава и понеки стални икавизам (нпр. прѣ - = *при* -) и по која друга црта дубровачка („*prljati*" и сл.)". А. Белић: Мисли о дубровачком књижевном и народном језику, Решетаров зборник из дубровачке прошлости, 1931, стр. 446—449.

[2] Утицај црквенословенског језика свели смо на минимум.

[3] Примери у тексту, изузев *ie* (м. *ѣ*), навођени су у латиничкој транскрипцији.

Digitized by Google

Digitized by Google

УЗВИК „ВАРДА“ И НЕКЕ ИЗВЕДЕНИЦЕ ОД ТЕ РЕЧИ

Приликом разгледања лексичког материјала у књизи А. Белића „Дијалекти источне и јужне Србије“, заинтересовало ме је значење глагола *ва́рди*, *варди́мо*, *варди́м* (Књажевац, стр. 532, 593), *ва́рдеше* (Темнић, 554), *врди́мо* (Валевци, 255; са редукцијом вокала). Трагање за значењем овога, дотад непознатог ми глагола, открило је да је питање његовог порекла, а нарочито пута којим је дошао у наш језик врло занимљиво, недовољно проучено и да му досад није приступано онако како материјал којим данас располажемо допушта да му се приступи.

У већини постојећих етимолошких речника словенских језика речи изведене од корена vard- (vart-) наводе се под кореном var- чије је основно значење „чувати (се), пазити (се), заштићавати, неговати“ и који се узима као германски, а речи изведене од њега као германске позајмице. Тако се добија утисак да корен vard- (vart-) представља само варијанту корена var-, проширену са -d- (-t-). Међутим, према резултатима којима данас располажемо, чини ми се да овакво мишљење треба исправити и питање корена var-, с једне, а његове „варијанте“ vard- (vart-), с друге стране, у словенским језицима посматрати свако за себе. Ово се види из материјала који сам прикупила и који ћу овде изнети.

1.

Корен var- налазимо у свим словенским језицима у основном значењу које смо већ навели („чувати (се), пазити (се)“ итд.) и он је, несумњиво, *општесловенски*:

стсл. варовати сѧ, -роуѭ сѧ, -роуѥши сѧ (Mikl., Lex., „cavere“, тј. 1. „чувати се, бити на опрезу, пазити на се“; 2. „старати се за кога или што, обезбедити кога“);
српхрв. *varovati*, impf. „čuvati, paziti, oprezan biti; držati, svetkovati praznik“; kod Vrančića, Habdelića, Bjelostenca, Jambre-

Digitized by Google

šića, Stulića, Ivekovića (akt.); Daničića (pass.); Mikalje, Dela Bele (refl.). *-varovan*, adj., „oprezan, koji se čuva" (Ркп RJA)[1]. Ст. срп. **обаровање**, „servatio" (RJA)[2]. Obarovati, obarujem (< обварова̀ти) „očuvati, obraniti (< одбарнити)", kod Mikalje, Dela Bele, Belostenca, Voltiđija, Stulića, Daničića (RJA).

slov. *vârovati, -ujem se, ob*varovati, -ujem, ovarovati, -ovarujem (obvarovati) „чувати"; *varuh* „заштитник, чувар"; *varovčin* „пастир" (Плетершник, Глонар)[3].

буг. зава́рямь, да зава́ря; сварямь, намирамь нѣкого нѣйдѣ, зафтасвамь, „заставать" (Геров)[4].

чеш. *varovati (se)* koho, čeho, „dávat vystrahu, vystříhat; vystříhati se, chrániti se" (Травњичек)[5].

пољ. *wara!* узвик „прочь! смотри! берегись!; *warować* (się), „укреплять, оберегать; хранить, ... защищать, предостерегать"; *warownia*, „оплоть, защита" (Потоцки, Брикнер [6].

длуж. *warnowaś (se)*, „warnen, hüten"; *hobarańe* (< стсл. **обѣварь**); hobaraś, hobarovaś (< стсл. **об(в)аровати**), (Мука)[7]. глуж. *warnować* (Мука, под warnowaś).

Источнословенски језици знају за *корен* var- такође; упор. рус. дијалекатско **варъ** varok, а слично и у укр. (в. Преображенски и Гринченко)[8], док сам глагол **варуѵати** (ся) „хранить, беречь (ся), остерчать (ся) отчего" (Гринченко) постоји само у украјинском језику, који га је, према Брикнеру[9], примио из пољског у већ наведеном пољском значењу.

2.

Под кореном var- наводе се увек, како смо већ рекли, и примери који се чине изведени од његове проширене варијанте

[1] Ркп RJA — Рукопис за Rječnik Jugoslavenske akademije. Обрада проф. Стј. Павичића. Ексцерпирала из рукописа асистент Института за језик Југословенске академије Зора Рајзер, којој се овим путем захваљујем.

[2] RJA — Rječnik Jugoslavenske akademije.

[3] J. Glonar, Slovar slovenskega jezika, v Ljubljani 1936 g.

[4] Н. Геровъ, Рѣчникъ на българский языкъ, Пловдивъ 1895.

[5] F. Trávníček, Slovník jazyka českého, IV vid., Praha 1952.

[6] A. Brückner, Słownik etymologiczny języka polskiego, Warszawa, 1957, (Potocki Fr. A., Słownik polskiego i rosyjskiego języka, Lipsk 1922).

[7] E. Mucke, Slovník dolnoserbskeje recy a jeje narečow, Praha 1928

[8] А. Г. Преображенский, Этимологический словарь русского языка; Б. Д. Гринченко, Словарь украинскаго языка, Т. I, Кіевъ 1907.

[9] Op. cit.

Digitized by Google

vard- (vart-). Од свих словенских језика само српскохрватски, македонски и бугарски језик (дакле сви јужнословенски језици са изузетком словеначког) имају данас речи изведени од корена vard-[1].

Српскохрватски језик:

а) значење „чувати се, пазити, бити на опрезу“.

vàrda, uzvično, „gledaj, gle, pazi se, čuvaj se“ (Ркп RJA).

вáрда, узвик, „чувај се, чувај“ (лексичка грађа САНУ).

вáрда, -е, им. ж. р., „чување“ (Ђава варда, готова штета! Пример из Зоруновца, срез заглавски; лексичка грађа САНУ).

varda, ž. r. „straža“ (Ркп RJA).

vârdati, impf., „paziti, čuvati se, biti na oprezu“. U Vukovu Rj. („attendo, acht geben, пазити“. Турски[2] стражари на Дрини за време Карађорђа викали су: „Вардај!“ Одговор: „Вардам, вардам!“) — (Ркп RJA).

vàrdati, impf. „vičući varda upozoravati koga na opasnost“. U Vukovu Rj. („lärmen, clamare; в. ларматн“) — Ркп RJA[3]).

вардéње, „чување, стражарење, надгледање“, у Тимочком срезу (грађа САНУ).

вáрдити (вáр-), „чувати, пазити кога, стражарити, надгледати, гледати, забранити“. Нпр.: *Варди* те овце да не зађу у њиву! — Доброта кућу *варди*, а лепоћа врата клати. — ...ови прате једнога без пушака унутра у Цигане да их веже; ови га *варде* пушкама. — Ја ћу да га *вардим*, он мора овуда проћи. — Примери су забележени у Пиротском срезу, Тимочком округу, околини Ћуприје, Параћина, око Мораве, у Левчу и др. (све грађа САНУ).

вáрдити, „чувати, бранити (забрањивати)“.

вáрдити се (вáр- се) „чувати се, пазити се“. Нпр.: ...ваља се *вардити* мудро, да се доцније не кајемо... — *Варди* се

[1] Руско **вардии** (нем. wardein, упор. warten, „охранять“ (јесте старински назив за лице које испитује метале; **вардование** „радња од имена **вардии**“ и **вардовать**, стар., „пробати, проверавати метале, испитивати новац“... очигледно је дошло другим путем и има врло сужено значење те се овде нећемо посебно осврtати на њ.

[2] Подвукла Б. Ш.

[3] Као што се види Вук даје само тумачење „ларматн“, док га обрађивач за Rječnik Jugoslavenske akademije, Стј. Павичић, сужава објашњењем „вичући *varda* upozoravati koga na opasnost“. Из даљег излагања видеће се, међутим, да овај глагол у Црној Гори има данас претежно значење које наводи Вук, а које се, по моме мишљењу, баш и развило из онога које једино наводи Стј. Павичић. О томе в. ниже

Digitized by Google

да те коњ не обали, јер је луд. Примери забележени у Параћину, Левчу, Сврљигу, Пиротском округу, Скопској Црној Гори (са променом *ја се варђу, ти се вардиш...*) итд. (све грађа САНУ).

вáрдим (зап. н.: вардй, вардймо...) и *вáрдим се*, impf., 1. „чувам (се): ...тека ми *вардиш* лозје (о пудару). — 2. „вребам": *вардим* га вече недељу дъна[1] (грађа САНУ; забележено у месту Заглавак).

вáрдина, ж. р., „забрањено место испаше, или шума, гора за козе" (забележено око Тупижнице; грађа САНУ).

вардиште, „стражарска станица на опасном месту на друму"; у множ. *вардишта*. Спомињу се у Душановом законику (чл. 157, 160). Упор. НЕ и К. Јиречек, Ист. Срба, књ. II, стр. 115[2].

Додаћу овоме низу још неке примере са истим основним значењем, које сам издвојила посебно стога што ће ми послужити за касније поглавље о путу зајмљења ове позајмице и развоју два различита њена значења на нашем терену. То су:

1. узвици *вардалагама* (Ц. Г.), „узвик, упозорење на опрезу кад се упаљује мина; узвик... кад се мина, *лагам*, пали"[3] (грађа САНУ); *вáрдахд* (Ц. Г.), „тако виче онај што мине запаљује, да би свак чуо и знао" (грађа САНУ); *варда ла мина* (Пољице), „У Приморју вичу тако у значењу: Чувај се, мина је!" (Грађа САНУ).

2. две пореклом очигледне италијанске позајмице:
vardakol, m. „kaputić, rubac, rupčić koji štiti vrat" (забележено у Врбнику на Крку 1639 г., Ркп RJA). Такође Р. Штрохал

---

[1] Поред овога примера из Заглавка, за значење „вребати", у Црној Гори јавља се такође глагол *вардати, увардати* у овом значењу: 1. „уграбити прилику да се нешто уради што се желело, а није се могло лако учинити". — 2. „усудити се, осмелити се да се улети у неку тешку ситуацију (нпр. у бојни окршај)" и даље — „увребати, ухватити некога" (*„...вардаше* сваку прилику да Црногорцима учини какво зло". Ђ. Поповић, Ист. Ц. Г.; грађа САНУ). Ово је значење врло блиско значењу „чувати, пазити" и свакако се из њега и развило. Вероватно је исти случај са херцеговачким *варда*, „варање, уклањање, обилажење", тј. и оно стоји у вези са основним значењем „чувати, бити на опрезу", а представља његову незнатну модификацију.

[2] НЕ=Народна енциклопедија Ст. Станојевића.

[3] *Лагум* (тур. реч — lagym), „мина, cuniculus. Одатле и *лагам*".

Digitized by Google

за Врбник[1] наводи *вардакол* у значењу „прсник“ (у ствари то је итал. guardacòllo, „марама, оковратник“).

вàрдаман, код нас забележено само у значењу „гвожђе у облику лука, те стоји поврх страже и чува да стража за то не запне и опали пушка“ (грађа САНУ). Итал. guardamàno има више значења којима је увек у основи „чување руке“ (Упор. Vocabolario Italiano della lingua parlata, G. Rigutini, Firenze 1875).

б) значење „врло живо, ватрено говорити; немиран бити, дизати грају, буку, бучно се препирати“.

варда, *-ē*, ж. р. (Ц. Г.), „вика, граја, жучна препирка, бучна свађа“: Тек одједном изби *варда*... (грађа САНУ).

вардања, ж. р, (Ц. Г.), „вика, *брека*, вардања, дрека, бука“ (по Вуковом Рј., под *вйка* 1); (лексичка грађа САНУ, са великим бројем потврда из језика писаца, свакодневног говора и језика старије штампе). Код Вука још и *вàрдање*, „clamatio, викање“.

вàрдати, *-ам*, — 1. а) „врло живо, ватрено говорити, уз врло живе покрете“; б) „немиран бити, дизати грају, буку, бучно се препирати“; 2. (о ватри) „пламсати“ *Вàрдā* ватра, биће лијепо вријеме![2] (грађа САНУ).

вардàчина (вардачйна), (Ц. Г.), „човек који се много шали и прича, замеће шалу и разговор; лармација, мангуп, несталан човек“ (грађа САНУ).

вардабаша, *-ē*, м. и ж. р. (Ц. Г.), „чељаде које много *варда*“... (грађа САНУ).

зàвардати, *-ām*, 1. „поодмаћи у *вардању*“; 2. отпочети *вардати*“.

Поред наведеног материјала[3] може се навести још и велики број имена, личних или географских, животиња или биљки, изведених од корена *вард-*.

---

[1] Dijalekt Vrbnika, Zagreb 1913.

[2] Ово је значење свакако опет у вези са значењем „врло живо говорити, уз врло живе покрете, па онда се *вардати* каже у преносном смислу и за ватру, кад ова живо гори, пуцкета, пламса.

[3] Морам напоменути да постоје и нека усамљена значења на којима се нећемо посебно задржавати овом приликом. Нпр. у Вуковом Рјечнику постоји још *вардати* у значењу „тумарати“, затим, према Ркп RJA, код Стулија је *вардати* протумачено као „скупљати, сабирати руковети“ (vardati, am, osam, „affastellare, fasciculos colligere, adcumulare“).

Digitized by Google

а) топоними:

Варда, план. у Босни са највишим врхом *Великом Вардом* (НЕ); затим и врх у Црној Гори за који „кажу Пипери да се прозвао по глаголу *вардати*, *завардати*, који се употребљава за камење кад се срозава или суља наниже“ (Срп. етн. зб. XVII, 393; грађа САНУ).

Варденик, план. у Србији, близу границе са Бугарском (НЕ).

Vardera, plan. u Crnoj Gori (Ркп RJA).

Vardina gora, ime kosi u Lici (Ркп RJA).

Vardino, ime zemljištu u staroj srpskoj državi (Ркп RJA, в. Љ. Стојановић, Споменик САН III, 182).

Vardići, ime mahalama u BiH (Ркп RJA).

Vardica, topografsko ime, Vrbnik na Krku 1643 g. (Ркп RJA).

Vârdišta, ime zemljištu u Plavi, u staroj srpskoj državi. (Ркп RJA, в. Даничић, Из књ. ст., Mon. serb. 83 из. 1330 г.)

„.. низь мрькын доль прѣма вардищемь...“ ишла је граница селу Граду у Плави.

Vardište, topografsko ime (Ркп RJA, в. Љ. Стојановића, Споменик САН III, 10, из XIII в.) „...село Маликове, а мег'а юмю...ѡть лозыце оу Варьдыще, ѡть вардыща оу главыцоу, ... (1254—1264 г., краљ Урош I обнавља хрисовуљ свога оца, Стевана Првовенчаног којим је утврдио баштину манастира св. Петра на Лиму).

б) лична имена:

Вâрда, prezime. — *Вардаушевић*, prezime u Dalmaciji. — *Вардец*, nadimak u Lici. — *Вардић*, prezime u Bosni i drugde (све Ркп RJA).

в) остало:

varda, *vardica* (dem.), biljka; Vrbnik na Krku. — *vardin*, ime psu u Lici (све Ркп RJA).

Највећи значај за цело питање начина продирања ове позајмице у наш, македонски и бугарски језик придајем нашим топонимима *Вардиште*, *Вардишта*, забележеним већ у половини XIII, одн. почетком XIV в., јер је њихова хронологија несумњива, те доприноси решењу.

Digitized by Google

Бугарски језик:

варда, узвик, „за предупреждение, — внимавай, пази се, отрани се!“ : Варда! Дай път, не се пречи (РБА)[1]; узвик предострожности, упозорења (Д)[2]; имен. ж. р. и узвик, „гледај, чувај се!“ (Мл)[3]; имен. ж. р., 1. „место дето варди, дето чува стража и къштата, въ която седи стражата“; сторожка, караулња. 2. „Стража“ (Г)[4].

вардя, — *ишъ(се)*, 1. пазя, охранявам, у разговору внимавам; 2. причкавам, дéбна, „тајно, скривено ићи за ким, пратити некога, вребати га“ (РБА, Мл). „Беречь, хранить, стеречь“ итд. углавном сва она значења која смо већ навели за источну Србију (Г., Д.).

вардачъ, „остаряла дума“; лице „което варди, пазачъ (вардачът на градината)“ — „сторож“ (Д). Младенов и Геров дају још и *вардачка*, ж. р., *вардачкыи*, присв. придев од исте именице итд.

вардене, „чување, пажење, брига, старање“ (РБА, Мл, Г).

Македонски језик:

Сем примера *вáрдење*, „надзиравање, мотрење“ забележеног у Галичнику и Битољу, који сам нашла у лексичкој грађи САНУ, за македонски језик служила сам се, углавном, усменим саопштењима, према којима глагол *вардам* има у македонском потпуно иста значења каква има у српскохрватском (под а), тј. „чувати, пазити, бити на опрезу“) и бугарском језику.

Поменути јужнословенски језици не знају за варијанту vart-. Западнословенски језици, међутим, знају само за ову варијанту и речи изведене од vart- постоје у врло живој употреби у свим западнословенским језицима. Брикнер[5] за пољски наводи: warta, wartować, warterz (одатле и украјинско *варта* „стража, караула,

[1] РБА = Нови речник Бугарске академије наука, 1956 г.

[2] Дювернуа, Словарь болгарскаго языка по памятникамъ народной словесности, Москва 1889.

[3] С. Младенов, Етимологически и правописен речникъ на българския книжовен езикъ, Соф. 1941.

[4] Н. Геровъ, op. cit.

[5] Op. cit.

Digitized by Google

време стајања на стражи", *варшівник*, „стражар", *варшувати* „чувати, стражарити)". Чешки језик: varta, ф., разг.; „караула, стражарска станица" итд. Доњолужички: wartowaś; wartowalnik, „чувати; стражар, неговатељ" и др.

3.

На основу материјала изнетог у тачкама 1. и 2. прелазимо сада на разматрање ових лексичких елемената.

1. Корен var- општесловенски је. Питање је само да ли је он и прасловенски, или је, као што се доскора углавном сматрало, германска позајмица. Када се општесловенски корен var- упореди са стањем у осталим индоевропским језицима (упор.: лит. varavûti, грч. ὁράω, „гледам, пазим", лат. vereor „страховати, бити смотрен, опрезан", стинд. varūtár „бранилац, чувар") онда се види да нема разлога сматрати га германском позајмицом. Тако С. Младенов у својој студији „Старитѣ германски елементи въ славянскитѣ езици" (Сб. за нар. умотв., наука и книж. XXV, Соф. 1909, стр. 35 и д.), под старословенским **варовати, прѣдварити**, — претресајући мишљења Уленбека, Хирта и Миклошича, а ослањајући се на Клуге-а, Валде-а и нарочито Фика, — сматра да стсл. **варовати**, буг. *заваря*, *сваря* итд. нису позајмљени од германског war, већ да су стара словенска, домаћа образовања од индоевропског *u̯er-: *u̯or- (*u̯ōr- > слов. var-) у значењу „гледам, пазя, внимавам". 1934 године и В. Кипарски (Kiparsky), још одлучније, у својој познатој студији Die gemeinslavischen Lehnwörter aus den germanischen, износи ово мишљење. „Slav. **варова-ти** entspricht Laut für Laut dem griech. ὠρεύω „besorge, beaufsichtige" und darf nicht zugunsten einer problematischen Entlehnungstheorie davon getrennt werden. Auf dieselbe Wurzel können auch die germ. Formen zurückgeführt werden: *u̯er- (lett. véru, „schaue, bemerke", 'гледам, запажам'; lat. vereor (:*u̯er-) lett. vērîba, „Aufmerksamkeit", 'пажња' (:*u̯or-) griech. ὁρα'ω, „sehe", 'гледам' [< *Fορ-]; got. war(s), „behutsam", 'опрезан, смотрен, обазрив'. warei „verschlagenheit", 'препреденост, лукавство' usw. (:*u̯ōr- (slav. **варовати** ~ griech. ὠρεύειν [< *Fωρ-])[1].

[1] Слов. **варовати** од гласа до гласа одговара грчком ὠρεύω, „бринути се, прибојавати се, стрепети", и не сме да се одвоји од њега за љубав неке проблематичне теорије о позајмицама. На исти корен могу се свести и германски облици, итд.

Digitized by Google

Када се, дакле, општесловенске речи од var- могу сасвим лепо непосредно свести на индоевропски, мислим да нема разлога и даље их, после студија Младенова и Кипарског, сматрати германским позајмицама[1].

2. Напротив, кад је у питању корен var-d- код Јужних, односно var-t- код Западних Словена, већ географија указује на могућност да је то позајмица. То и јесте германска позајмица, веома проширена — као што ћемо видети — у свим европским и словенским и романским језицима. Варијанта са -d- је општегерманска, старија од варијанте са -t-, и за њу знају поред германских још и романски и јужнословенски језици. Упор.: стднем. warda, „стража": гот. *vards >vars, vardja „сигуран, без опасности", енгл. ward, затим (из герм., од wardan) фрц. garder, garde „чувати, стража", шп.-итал. guardar(e), guardia, српскохрв. *вардати*, мак. *вардам*, буг. *вардя*. Новонемачки тип са -t- (стгнем. warta „надгледање, мотрење", нем. warten, „чувати (чекати)", Wärter „стражар" (за који знају западнословенски језици и, преко њих, и украјински језик, новији је (в. даље) и Западни Словени су га, бесумње, примили непосредно из немачког, те овде за нас није од непосредног значаја.

Јужнословенска варијанта са -d-, међутим, не може бити ни у ком случају непосредна позајмица из немачког, не само стога што није позната и другим словенским језицима који су трпели немачки утицај, него се томе, вероватно, противи и чињеница што се на месту немачкога t налази наше d. Наиме, у време када је варијанта var-d- могла бити примљена на нашем терену, у јужним деловима немачке језичке територије, чије смо утицаје ми трпели, већ је била углавном извршена горњонемачка гласовна промена (тзв. hochdeutsche Lautverschiebung)[2] према којој, у конкретном случају, општегерманско d прелази у горњонемачко t (упор. гот. wardja, стднем. warda, енгл. ward: стгнем. warta; днем. brod, енгл. bread: гнем. brot итд.). Ми бисмо, дакле, у случају непосредне позајмице из немачког, могли рачунати вероватно само

[1] У чешким етимолошким речницима (Holub-Kopečný, Praha 1952 i V. Machek, Praha 1957 г.) већ је глагол varovat'(i) (у словачком одн. чешком језику) протумачен правилно, као домаћа реч, а не као германска позајмица. Махек, нпр., под varovat' (slov.) наводи и пољ warować и каже: „Není z germánštiny, ale domácí, denominativum od vara=ř. ὦρα (z *vōra)".

[2] Према Баху (Bach, Geschichte der deutschen Sprache, Heidelberg 1956, 78), она се (прво код Лангобарда) почиње вршити већ у VI веку.

Digitized by Google

са -t (wart-) као што су овај тип, уосталом, и примили Западни Словени. Тумачење нашег -d- евентуалном супституцијом немачкога -t- било би мало вероватно, јер других примера те врсте, како изгледа, нема. Из овога свега произилази закључак да се за поменуте јужнословенске језике у овом случају мора одбацити помисао о непосредној позајмици из немачког језика.

Српскохрватски и бугарски лексикографи, па и Младенов[1], слажу се да је *варда* и др. дошло Јужним Словенима из италијанског језика. Али се сада поставља питање којим су путем и када Јужни Словени примили тип var-d-?

Пре свега, из материјала се може видети да је у своме основном значењу, „чувати", *варда* и др. углавном у употреби у Србији, претежно источној, Македонији и Бугарској, док га, опет, у Црној Гори налазимо у другом значењу „правити буку; лармати", на изглед потпуно различитом од основног. На приморском терену, сем незнатног броја топонима и имена, *варда* и др. налази се у веома реткој, местимичној употреби у значењу „чувати". Оваква географска слика наводи на закључак да није у питању ни непосредна позајмица из италијанског језика, или бар не искључиво таква позајмица.

Чијим је онда посредништвом *варда* и др. дошло Јужним Словенима?

Колико је мени познато, постоји само још тумачење које је изнео Дивернуа у своме, већ цитираном речнику, према коме је бугарско, па, дакле, и српскохрватско *варда* и др. у ствари италијанско guarda, „пази, чувај се", и др., пренето на Балкан посредством Турака[2]. У први мах ово тумачење изгледа веома и једино прихватљиво, и то стога:

1. Што турски језик зна такође за ову италијанску реч германског порекла: vardiya, „вахта", (морска стража)[3]; Watch (on board ship)", (стража на бродској палуби)[4]. — vardiya beklemek „стоять на вахте" (стајати на стражи, стражарити)[5]. — varda

---

[1] Етимолошки речник.

[2] Д. дословно каже: „(Узвик *варда*!) из италијанског језика прешао у турски, а из овога у језик кочијаша у значењу 'чувај се!'. У Бугарској ово кочијашки свичу гомили да им се склони с пута".

[3] Русско-турецкий словарь, Магазаник и Михайлов, Москва 1946.

[4] A. Turkish – English Dictionary by H. C. Hony, Oxford, 1957.

[5] в. примедбу бр. 3.

Digitized by Google

„берегись, посторонись“ (чувај се! устрану!). — vardaci „слуга бегущий впереди экипажа и предупреждающий прохожих криком *варда*“[1]. Чак се и у једној црногорској песми (Из збирке „Црногорске јуначке песме“) налази употребљен вероватно турски облик у стиху: „Ал' је хитро Туре на *вардије*“, што се у лексичкој грађи САНУ тумачи нашом речју „опре́за“, а што је опет свакако у вези са турским значењем „стража“.

2. што турколошка лексичка литература сматра речи vardiya и др. за позајмице из италијанског (в. цит. речнике) и, најзад,

3. што италијанских позајмица донетих на Балкан посредством Турака има[2].

Међутим, ово тумачење не може се данас прихватити у потпуности. Против њега говоре две значајне чињенице: 1. На Балкану, и то на српскохрватском терену, јавља се топоним *Вардиште* већ у документу из 1254 – 1264 године, а тако се, даље, код нас у средњем веку називају стражарске станице на друмовима које помиње и Душанов законик (в. о томе К. Јиречек, Ист. Срба, књ. II, 115, односно НЕ). Турски утицај се иначе на Балкану може пратити тек од XIV века! 2. Приморски облици *вардакол*, *вардијан*, узвик *варда ла мина*, Крк се својим топонимима, који би могли бити релативно стари, — већ својим склопом говоре против турског језика као искључивог извора у овом случају, и указују на непосредан италијански!

Ове две појаве доводе, дакле, у сумњу турско посредништво и потребно је потражити још и неки други пут којим је *варда* и др. могло доћи Јужним Словенима.

4.

Мислим да се, захваљујући грчкој лексикографији, данас може дати одговор на ово питање. Материјал новогрчког језика веома је богат речима изведеним од корена βαρδ — са значењем „чувати, бити на опрезу“, које се употребљавају у народним говорима и које су, према грчким лексикографима, примљене из италијанског[3]. Међу њима има много поморских тер-

[1] Турецко–русский словарь, Москва 1947.

[2] В. И. Поповић, Историја српскохрватског језика, Нови Сад 1955, 148.

[3] Код Фасмера се, у студији Die griechischen Lehnwörter im Serbo-Kroatischen, M. Vasmer, Berlin 1944, не налази ова реч.

Digitized by Google

мина што већ само по себи говори у прилог италијанског језика као извора грчке речи, нарочито стога што, како ће се ниже видети, — неке од њих чувају италијански облик готово потпуно неизмењен. Наиме, у своме значајном делу Linguistique balkanique[1] К. Сандфелд у поглављу о позајмицама каже: „Beaucoup plus nombreux que les mots latins, sont les mots d'origine romane qui ont pénétré dans les langues non-romanes de la péninsule balkanique. La source principale est ici l'italien[2] et c'est surtout l'influence des grands centres commerciaux du moyen âge – Amalfi, Pise, Gênes et avant tout Venise[3] – qui se fait sentir". Насеља Италијана у Грчкој датирају већ од X в.; 1168 г. било је око 60.000 Италијана, већином Венецијанаца, настањених у Цариграду а у XIII в. Венеција је утврдила своју доминацију на већини грчких острва[4]. Сем тога, Сандфелд подвлачи да постоји домен „où l'influence italienne (et spécialement vénitienne) est écrasante, à savoir la terminologie maritime[5]. Одатле у грчком језику врло много италијанских позајмица које су преко њега прешле у остале балканске језике, па и у српскохрватски. Навешћу сада нешто материјала из познатог Димитракосовог Великог речника грчког језика[6]:

βάρδα, δημ., ἐπιφων, προστακτ. „заповест"[7], плур. βαρδάτε, πρόσεχε „пази!", παρομέρισε στήν, μνάντα, склони се устрану!" || βάρδα μπένε προφυλάξου ὅσον ὑνασαι „чувај се колико можеш!": βάρδα μπένε ἀπὸ γυναῖκες, „чувај се добро од жена!", δμ. βάρδα! φουρνέλλο „чувај се! Мина"... || ἡ τρ. κ. μτφ. (изрека и метафорично) ὅπως ἐπιστηθῇ ἡ προσοχὴ ἐπὶ ἐπικίνδυνου τινὸς σήμειον, προσώπου, καταστάσεως κττ. „упозорење на опасност уопште, знак, лице, околност"...

---

[1] Париз, 1930.

[2] Подвукла Б. Ш.

[3] Подвукла Б. Ш.

[4] Сандфелд, op. cit., стр. 55.

[5] Ibid., стр. 56. Подвукла Б. Ш.

[6] Δ. Δημητρακον, Μεγὰ λεξικόν τῆς ἑλληνικῆς γλωσσης, 1949 г. Напоминьем још и то, да ни један од мени доступних грчких речника пре Димитракоса не бележи ову лексичку групу, што свакако треба приписати и њиховом обиму и њиховој намени.

[7] Захваљујем др Фрањи Баришићу на помоћи при превођењу грчког текста.

Digitized by Google

βάρδια (ἡ), δήμ., 1. ὁμὰς ἀνδρῶν, κυρ. στρατιωτῶν ἐντεταλμένη τὴν φρούρησιν τόπου τινός, δημοσίου καταστήματος, αἰχμαλώτων κλπ.; „чета људи, обично војника, која има задатак да чува неко место, јавну зграду, затвор“. Обично синоними: ὁμάσω „чета“, φρουρά „стража“, φυλακή „стража, чување, заштита“... 2. ἡ ὑπηρεσία τῆς βάρδιας „служба стражарења“, 3. φρουρός „стражар, чувар“; 4. ναυτ. φρ. (поморски термин) — „стражарска смена“. βαρδιάνος (ὁ), δημ. φύλαξ, σκοπός „стражар“.

Осим тога налази се ту и низ правих поморских термина: βαρδαβέλλα = ὁ ἱστιοῦχος „чувар једра, држач једра — јарбол“, βαρδα(τ)ζέντες (οἱ), — βαρδαλαμπούμπας (ὁ) „кожни покривач за заштиту руке (рукавица) за онога који рукује запаљивом материјом“; βαρδαλάντσα (ἡ) „ланац којим се везују барке и друга пловила уз обалу у пристаниште“, βαρδαμάνα, са више значења којима је у основи „заштита, чување руке“, тал. guardamàno; — βαρδατέντα (ἡ) „уже намазано катраном или метално везано за стубиће дуж палубе за причвршћивање шатора и др.“, тал. guardatènda; — βαρδαρόγος (ὁ); — βαρδιόλα (ἡ) „платнена стражарница“, и „гледање, стражарење са јарбола“.

Чињеница да је грчки материјал овако богат и да је преузет из италијанског језика — када узмемо у обзир цитиране пасусе Сандфелда — баца праву светлост на питање пута којим је ова позајмица дошла на Балкан и у јужнословенске језике.

Грчки облик βαρδα итд. са почетним β- (-v-) на месту италијанског gu- може се објаснити венецијанским дијалекатским varda са герм. v- уместо романског gu- (упор. varda, s. f. T(ermine) antiq. „guardia“; vardabasso, s. m., 'препредењак, подмукао човек'; vardadùra, s. f., „guardatura“ 'чин и начин посматрања, стражарења'; vardàr = guardar, guardare...; vardia и guardia, s. f. „custodia“ итд.[1] Затим и vardafogo, „Feuerwächter“, 'пожарник, пожарни стражар'[2]), а слична појава постоји и у фурланском: (v)uardiâ, „guardare“, (v)uardiâ, „guardia“, uardefogo, vuarde-fug, „guardafuoco“[3] итд.[4]

[1] в. Boerio, Dizionario del dialetto Veneziano, 701—702 стр.

[2] в Meyer—Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg 1924 (9502. s. wardan).

[3] в. Jacopo Pirona, Vocabolario Friulano, Venezia, 1871.

[4] Теоријски би, можда, било могуће тумачити грчко почетно β- на месту итал. gu- акустичким утиском који је на грчко ухо остављала италијанска група gu- на почетку речи, што, с обзиром на значај Венеције у овом случају, није ни мало неопходно.

Digitized by Google

У сваком случају на овај се начин може на Балкану врло лепо пратити пут ове италијанске речи узајмљене од германског (wardan и др.) поготово што се све врло добро уклапа у могући хронолошки оквир. Наиме, ова позајмица у српскохрватском језику, и то у његовим источним деловима, могла је постојати, дакле, добивена утицајем новогрчког, већ негде у XI или XII в., што објашњава појаву топонима *Вардиште (-шта)*, и називе стражарских станица још у средњем веку, а истовремено потврђује да је она ушла у наш језик прилично касно да би, у облику са -d-, могла бити непосредно узајмљена од Немаца[1].

Но реч *варда* и др. нису са истока морале бити примљене *само од Грка*, те утолико могу имати право они који спомињу *турски језик* као извор јужнословенске речи. Јер, поред грчког, и турски језик је служио, како смо већ рекли, као посредник између балканских и италијанског језика због тога што су Турци освојивши Цариград и део грчке територије, примили известан број италијанизама од живља који су ту затекли. Турски материјал показује да у турском постоје ове италијанске позајмице (varda, vardiya, vardaci и др.)[2], али њих, изгледа, има знатно мање но у грчком језику. Ипак, можемо помишљати на то да је турски језик, доласком Турака на Балкан, учврстио и дао нови импулс употреби изведеница од корена vard – које су на Балкану и код Јужних Словена, видели смо, постојале и раније.

С друге стране, венецијанско дијалекатско vard- и фурланско (v)uard- могу нам објаснити приморске облике са *вард-* у

[1] Цонев у својој Историји бугарског језика История на българский езикъ део I, (у поглављу „Лексичко благо моравског наречја" вели: „Од прелиљевих око 2000 речи (у делу „Дијалекти источне и јужне Србије") 1000 су заједничке са бугарским, а свега 200 са српским језиком" Међу онима које су заједничке са бугарским, Цонев наводи један део чисто бугарских речи и ту убраја и *варди и* Нашим материјалом, међутим, доказујемо сасвим очигледно да је мишљење Цонева у овом случају нетачно, и да је ова позајмица исто толико српскохрватска колико и бугарска. Ово истовремено говори о објективности Цоневљевих констатација! Јер, не улазећи у питање да ли је то Цоневу било познато или не, чак да овде није реч о лексичкој групи коју имају и други балкански језици, а нарочито новогрчки, било би врло тешко извести црногорске и приморске облике од бугарских, и показати да су и они „чисто бугарски"!

[2] Да ли је турски језик примио посредно (од Грка) или непосредно, млетачку варијанту са v—, или је, сходно законима своје фонетике, извршио упрошћавање групе сугласника на почетку речи (у конкретном случају ital gu – и v—), тешко је рећи без доброг етимолошког речника турског језика, али је то, у сваком случају, за нас овде од секундарног значаја.

Digitized by Google

основи, које, вероватно, треба тумачити непосредним утицајем са запада[1].

На терену српскохрватског језика у нашем случају, дакле, морамо рачунати са двоструким позајмљивањем, и са истока и са запада, уз напомену да је утицај са истока био далеко јачи и важнији, што показује: 1. територијална распрострањеност и 2. честа употреба српскохрватског *вардити*, *вардати* и др. баш у источним деловима наше језичке територије. На западу, у Приморју, утицај италијанског био је временски дужи, те је тамо било разлога и могућности да почетно италијанско gu-, одн. српскохрв. *гв-*, у новије време смени венецијанско дијалекатско v- (упор. *гвера*, „рат“, *гвардија(н)* и др.). Отуда је, вероватно, данас веома ретка употреба старијег *варда-* „чувај, пази!“ на Приморју, изузев у случајевима као *вардакол*, где се назив везао уз конкретни предмет („прсник, марама која штити врат“), и где се, вероватно, изгубила представа о етимолошком значењу ове сложенице, тј. о њеним саставним деловима guarda и collo („чува(ј) врат“).

5.

Друго интересантно питање које се намеће у вези са српскохрв. *варда* итд. и које се, за разлику од претходног, односи заиста само на наш језик, јесте начин на који се развило специфично, наше, значење глагола *вардати* и речи изведених од *вард-* на црногорском терену (в. материјал са стр. 4—5).

Стј. Павичић је у рукопису за RJA протумачио *вардати* као „vičući varda upozoravati koga na opasnost“. Остали лексички материјал бележи у Црној Гори једино значење „ларматн, бучно се препирати, дизати буку и грају“. Примери који се наводе под овим значењем углавном се односе на бучни говор, свађу, препирку. Интересантно је, међутим, да пиперско језичко осећање, према обавештењу проф. М. Стевановића, још увек и данас зна за значење „лупати, правити буку превртањем нечега, и то превртањем многих ствари“, а односи се првенствено на буку произведену котрљањем камења низ обронке и стрме литице у брдима Црне Горе (упор. тумачење назива врха *Варда*, стр. 5—6).

[1] Треба нагласити да у српскохрватском постоји и новија варијанта истог корена са почетним *гв-* (< итал. gu-): *гвардија*, *гвардијан* и сл., која се код нас јавља тек касније, од XVI односно XVII в. (в. Rj JA), чије је порекло јасно — из италијанског и средњевековног латинског, и о којој стога нећемо посебно говорити.

Digitized by Google

Овај моменат, по нашем мишљењу, представља важну карику у развојном путу црногорског значења глагола *вардати*. Наиме, узвици *варда*, *вардаха*, *вардалагама*, *варда ла мина*, који се употребљавају приликом паљења мине и иза којих следи страховита бука произведена експлозијом и сурвавањем, котрљањем камења могли су довести до настанка глагола *вардати* којим се почела означавати лупа, бука произведена котрљањем, одроњавањем камења и то не више само после експлозије мине, на пример у каменолому или где другде, него и увек у случајевима када се одроњавао и сурвавао камен. У извесној каснијој етапи језичког развитка гл. *вардати*, који је означавао лупу, буку произведену котрљањем камења, почео се употребљавати и у преносном смислу, пре свега за буку произведену од стране више предмета, за буку сваке врсте, па и за бучан, гласан говор, свађу, препирку уз врло живе покрете итд. Тиме се асоцирало на буку коју ствара одроњено камење при котрљању низ стрме брдске падине. Интересантно је да је временом ово ново, а нарочито преносно значење, како то показује лексикографски материјал, потпуно потисло у Црној Гори основно значење чак и узвика *варда!* „пази! чувај се!"; он је, наиме, и даље остао узвик за упозоравање на опасност али се осећа као изведен од гл. *вардати*, и чини се да има значење: „Чувај се, јер ће нешто да варда, биће варде" и сл.

Ово нас наводи на помисао да је у Црној Гори, највероватније непосредно са запада, — мада није искључено претпоставити на овоме терену и двоструки, обостран утицај, и Запада и Истока (упор. узвик *вардалагама*, стих „Ал' је хитро Туре на *вардије*": *вардаман*, све у Црној Гори), — позајмљен само узвик *варда*, од кога се касније развио глагол са поменутим новим, специфично нашим значењем (упор. разлику — вардати „лупати, дизати буку, лармати": вардити „чувати, пазити"). Оваква ситуација у Црној Гори такође у извесној мери потврђује нашу претпоставку о улози коју је могао имати турски језик у учвршћивању узвика *варда* и др. са основним значењем „чувати, пазити" код Јужних Словена. Тамо где је турски језик имао суверени утицај (Бугарска, Македонија, источна и јужна Србија) очувало се и учврстило изворно значење ове групе речи, значење које оне имају у италијанском, грчком и турском језику и које је на Балкану код Јужних Словена постојало и пре доласка Турака.

У Црној Гори, међутим, која није била под тако великим турским утицајем, потпуно је преовладало локално значење, развијено, по моме мишљењу, на описани начин.

Digitized by Google

За овакав развој значења имамо лепу семантичку паралелу у грчком језику. У грчком постоји реч βαρδάρι (το), народско, у плуралу βαρδάρια, којом се означава чекрк, везан са млинским каменом, који, непрекидно се обрћући, регулише, омогућује равномерно притицање зрна у место за млевење. У преносном значењу њиме се означава бука, вика човека који галами, па чак постоји и изрека: μὰ τὶ βαρδάρι τοῦ σοῦ εἶναι αὐτός; ὁ κουρός, тј.: „По његовој вици (βαρδά'ρι) види се да је глув!" Метафорично грчко значење произилази овде највероватније отуда што се представа о буци у млину (упор. наше „(бучно) као у млину", или народну изреку „Само се у млину двапут говори!"), — коју ствара, између осталога, у приличној мери и рад поменутог млинског чекрка, — везала за назив тога чекрка, а онда се тај назив, као синоним буке, пренео и на човека који бучно говори, галами, виче. Мислим да нам ово грчко метафорично значење указује лепо на пут којим се могло развити и црногорско значење глагола *вардати*.[1]

6

Остало је још да на крају сведемо закључке до којих смо дошли у овоме раду.

1. Општесловенски корен var— је и прасловенски, и своди се на индоевропско *u̯or –.

2. Корен vard – (vart –) је германски, а налазимо га било у првој, било у другој варијанти не само у германским, већ у готово свим европским језицима, и романским (var-d – ; ром. guard – , gard – < герм. war (и словенским (var-d – /var-t –.) Словенима је варијанта var-t— дошла непосредно од Немаца и за њу знају само западнословенски језици. Варијанта var-d – дошла је Јужним Словенима (српскохрватском, македонском и бугарском) из италијанског језика, односно из неких венецијанских говора, и то углавном са истока, преко Грка (врло рано, још негде у XI или XII в.). Како је она дошла и Турцима, турски језик са својим обли-

[1] Било би сувише хипотетично без довољно материјала покушавати да се црногорско *вардати* протумачи непосредном позајмицом грчког βαρδα'ρι, али зато није искључено претпоставити да се и грчко βαρδα'ρι, наравно независно од црногорског, у различито време, на другом терену, развило од корена βαρδ — са значењем „чувати, пазити, надгледати" итд. с обзиром на функцију коју поменути млински чекрк обавља у раду млина.

Digitized by Google

цима varda, vardiya и др. могао је допринети, и вероватно је допринео, одржавању, учвршћењу и даљем развоју употребе ове лексичке групе (примљене прво од Грка), о чему сведочи чињеница да се богат јужнословенски материјал налази управо на територији која је вековима била под турском влашћу.

Локални облици које смо нашли на јужнословенском приморском терену свакако су непосредне позајмице из венецијанских говора па можда и из фурланског језика, дакле са запада, што показије да су Јужни Словени у овом случају трпели двострук утицај.

3. Црногорско, специфично српскохрватско значење по својој прилици је новије, развијено на нашем терену од узвика *варда*, узајмљеног највероватније са запада. Првобитно оно је означавало *лупу, буку, произведену котрљањем камења*, а онда је схваћено као синоним лупе, буке, галаме сваке врсте и данас је, може се рећи, потпуно потисло, чак и у узвику *варда*!, основно значење групе позајмица о којима је овде било речи.

Биљана Шљивић-Шимшић

Digitized by Google

О НЕКИМ НЕАКЦЕНТОВАНИМ ДУЖИНАМА (И КРАТКОЋАМА) У УСКОЧКОМ ГОВОРУ

Ускочки говор (источно од Дробњака), углавном, врло добро чува дужине које сусрећемо у књижевном језику. Али у њему има и неколико категорија неакцентованих дужина којих нема у књижевном језику. Показаћу их овде редом (овде је, разуме се, реч о дужинама које у овом говору представљају општу или општију појаву, а не о појединачним појавама).

Именице

Познато је да је у књижевном језику кратко прво *а* у наставку *ама* (дат., инстр. и лок. мн.) именица женског и мушког рода на *а*:

жѐнама, ср̏нама, врѐћама, ма̂јкама, лѝвадама, врлѝнама, дѐвōјкама, ва́рницама, тети́вама, ја̂букама, за̂друга́ма, бѐспослицама, водѐницама, га́талицама, је̂трвицама, прѐпелицама, покровитѐљицама, престолона́следнӣковицама, у́чама, Нѝколама итд.

Ускочки се говор у овоме знатно разликује од књижевног језика. Поменути вокал у њему је готово редовно дуг изузев кад је вокал пред наставком *ама* под неким од узлазних акцената; у овом последњем случају, тј. кад је вокал испред наставка *ама* под кратким узлазним или дугим узлазним, прво *а* у наставку *ама* увек је кратко.

А. *Двосложне именице*

1. жѐна — жѐнама *змѝ^{j}а — змѝ^{j}ама*
сѐстра — сѐстрама *вȍда — вȍдама*
нȍга — нȍгама *гȍра — гȍрама* итд.

Именица *сна̂* (< снаха) ваљда је једина једносложна именица ове врсте и има, разуме се, *сна̂ма*: али поред ових облика постоје и облици *снȁа* (ном. једн.) и *снȁама* (дат., инстр. и лок. мн.).

Digitized by Google

2. *о́вца — о́вцама* *гла́ва — гла́вама* и *гла̀вама*
ср̏на — ср̏нама *стра́на — стра́нама* и *стра̀нама*
ду́ша — ду́шама *ру́ка — ру̀кама*
ку́ла — ку́лама *сна́га — сна́гама* итд.
3. *кӱ̏ћа — кӱ̏ћāма* *кра̏ва — кра̏вāма*
врѐћа — врѐћāма *пра̏ћа — пра̏ћāма*
да̏ска (В. *да̀ска*) — *да̏скāма* *со̏ба — со̏бāма*
књи̏га — књи̏гāма *стрѐа — стрѐāма*
бӱ̏ква — бӱ̏квāма *ви̏ле — ви̏лāма*
шти̏ца — шти̏цāма *га̏ће — га̏ћāма*
пљѐга — пљѐгāма *на̏ћве — на̏ћвāма (и на̏ћвима)*
гӱ̏сле — гӱ̏слāма (и гӱ̏слима) итд.
4. *ма̂јка — ма̂јкāма* *сла̂мка — сла̂мкāма*
пло̂вка — пло̂вкāма *кле̂тва — кле̂твāма*
пӯљка — пӯљкāма *ла̂ђа — ла̂ђāма*
ча̂вка — ча̂вкāма *цр̂ква — цр̂квāма* итд.

Б. *Тросложне именице*

1. а) *ба̀тина — ба̀тинāма* *мо̀тика — мо̀тикāма*
ко̀прива — ко̀привāма *лѝвада — лѝвадāма*
ма̀слина — ма̀слинāма *гла̀вица — гла̀вицāма*
ви̏љушка — ви̏љушкāма *вѐриге — вѐригāма*
гра̀буље — гра̀буљāма итд.
б) *љепо̀та — љепо̀тама* *врлѝна — врлѝнама*
диво̀та — диво̀тама *пила̀на — пила̀нама*
срамо̀та — срамо̀тама *стриʲѐла — стриʲѐлама*
ведрѝна — ведрѝнама *циʲѐна — циʲѐнама*
стиʲѐна — стиʲѐнама итд.
в) *ђѐвōјка — ђѐвōјкāма* *ја̀дōјка — ја̀дōјкāма*
чѐлēнка — чѐлēнкāма *лӯ̀бāрда — лӯ̀бāрдāма*
ђѐрдāнка — ђѐрдāнкāма итд.
2. а) *ва́рница — ва́рницāма* *лу́дница — лу́дницāма*
че́сница — че́сницāма *на́редба — на́редбāма* итд.
б) *оди́ва — оди́вама* *серџа́да — серџа́дама*
тети́ва — тети́вама *прекре́тња — прекре́тњама*
3. в) *ја̏бука — ја̏букāма* *ко̏рица — ко̏рицāма*
ја̏года — ја̏годāма *стрӯ̏чица — стрӯ̏чицāма*
љѐсица — љѐсицāма *пра̏ћица — пра̏ћицāма*
ко̏кошка (Вук *ко̀кōшка*) — *ко̏кошкāма*
по̏грешка (В. *по̀грешка*) — *по̏грешкāма*
ро̏дбина (В. *ро̀дбина*) — *ро̏дбинāма*

Digitized by Google

тȁзбина (В. *тȁзбина*) — *тȁзбинāма*
пȍнуде — *пȍнудāма* итд.
б) *кӣћāнка* — *кӣћāнкāма*
кӯвāрка — *кӯвāркāма*
бр̏ђāнка — *бр̏ђāнкāма*
4. *зȁдруга* — *зȁдругāма* *слȁмчица* — *слȁмчицāма*
кȁлица — *кȁлицāма* *нȍжице* — *нȍжицāма* итд.

В. *Именице са четири и више слогова*

1. а) *др̀жалица* — *др̀жалицāма*
бѐспослица — *бѐспослицāма*
кȁбаница — *кȁбаницāма*
кӯпљевина — *кӯпљевинāма* итд.
б) *кабȁница* — *кабȁницāма*
*сни*ʲ*ѐжница* — *сни*ʲ*ѐжницāма*
јарѐбица — *јарѐбицāма*
водѐница — *водѐницāма* итд.
б) *барутȁна* — *барутȁнама*
г) *утопљѐница* — *утопљѐницāма*
д) *живȍтињица* — *живȍтињицāма*
волȍводница — *волȍводницāма*
ђ) *жутȍвōљка* — *жутȍвōљкāма*
Црнȍгōрка — *Црнȍгōркāма* итд.
2. а) *гáталица* — *гáталицāма*
зáручница — *зáручницāма*
нáшљеднӣковица — *нáшљеднӣковицāма*
б) *борóвница* — *борóвницāма*
каштигáница — *каштигáницāма*
поругáница — *поругáницāма*
3. *јȇтрвица* — *јȇтрвицāма*
мȃјсторица — *мȃјсторӣцāма*
чȃвчаница — *чȃвчаницāма*
4. *стрӯчичица* — *стрӯчичицāма*
кр̏чмарица — *кр̏чмарицāма*
пр̏војāнка — *пр̏војāнкāма*
прȅпелица — *прȅпелицāма*

Горе казано правило, које има општу вредност, хтео бих сад да прецизирам.

Прво. У свим случајевима кад се непосредно испред наставка *ама* налази који од узлазних акцената, прво *а* у том наставку је кратко без обзира на број слогова именице и место акцената у

Digitized by Google

њој (да ли је на почетку или негде у средини): *жѐнама, о́вцама, љепо̀тама, оди́вама, барута̀нама* итд.

Друго. Ако именица има неки од узлазних акцената на било којем слогу само не на оном који непосредно претходи наставку *ама*, онда је увек прво *а* овог наставка дуго: *ли̏вада̄ма, ва́рница̄ма, др̏жалица̄ма, водѐница̄ма, утопљѐница̄ма, га́талица̄ма, на́шљеднӣковица̄ма, боро́вница̄ма, поруга́ница̄ма* итд.

Треће. Када је именица под неким од силазних акцената а сви су остали (неакцентовани) слогови кратки, онда је прво *а* у наставку *ама* увек дуго: *ку̏ћа̄ма, ма̂јка̄ма, ја̂бука̄ма, за̂друга̄ма, кр̏чмарица̄ма, је̂трвица̄ма* итд. Ипак се мора напоменути да именице са дугим силазним акцентом немају увек онако стабилну и потпуну дужину на вокалу *а* какву имају именице са кратким силазним акцентом, што не значи да се може говорити о неком процесу љуљања поменуте дужине у означеној позицији.

Четврто. Ако се непосредно испред наставка *ама* налази неакцентована дужина, онда, без обзира на то који акценат именица има (силазни или узлазни, кратки или дуги), у овом говору постоје три могућности: а) или се дужина вокала *а* држи: *ђѐво̄јка̄ма, п̏рвојака̄ма, Црно̀го̄рка̄ма* итд., б) или се скраћује: *ђѐво̄јка̄ма* итд., в) или се редукује: *ђѐво̄јкама* итд. Ово скраћивање и редукција свакако су последица дужине претходног слога. Мора се, ипак, напоменути да ни скраћивање ни редукција нису преовладали у овом говору, па ни пољуљали поменуту дужину.

Напомињем да у овом говору нема ни трага о скраћивању или редукцији (како је то у великом броју наших говора) оних дужина у именичким облицима које се чувају и у књижевном језику: (ген. мн.) *пу̏ша̄ка̄, боро́внӣца̄, Црно̀го̄ра̄ка̄, вра̂ба̄ца̄, ко̀стӣ, ријѐчӣ, пе̏рӣла̄* итд.; (ген. једн.) *жѐне̄, ма̂јке̄, друга̀рице̄, ва̂тре̄* итд.; (инстр. једн.): *ру̀ко̄м, сна́го̄м, во̏љо̄м, пра̂вдо̄м* итд.

У знатног броја именица мушког рода на *ој* које у овом слогу имају дужину у књижевном језику — нема те дужине у овом говору: *при́бој, ра́звој, за́вој, на́пој, ра́здвој, про́бој, у̀бој, о̀дгој* итд.

Придеви, заменице и бројеви

Сви придеви на *ов, ев* и *ин* имају дуг вокал у тим наставцима:

си̂но̄в, сино́вљѐв, Пѐтро̄в, јуна́ко̄в, се́стрӣн, сна̀пӣн, Ра̂доѐв, Мѝливоѐв, Нѝколӣн итд.

Digitized by Google

Ту дужину у истој позицији имају и други а не само присвојни придеви: *ја̏сенōв, глòгōв, гра̏бōв* итд., само ваља одмах додати да се ови придеви изговарају и са редукованом дужином: *бу̏ков, бòров* и сл.

Међутим, у свим другим случајевима (женски и средњи род, зависни падежи итд.) поменути вокали су кратки: *си̑нова, си̑ново, Пѐтрова и Пѐтровōг* (коња), с *Ја̑нковӣм* бра̄том, *Нѝколини* си̑нови, *Мѝливоеви*^{ј}*ēг* бра́вā (ген. мн.), *Ста̀ниино* ди^{ј}ѐте (чешће са контракцијом: *Ста̀нӣно)* итд.

Готово увек је дуг и вокал у придевским наставцима *ав* и *ас* (књ. *аст): ру̏тāв, га̏рāв, ћѐлāв, шу̀ӣљикāв, ла̏јāв, ша̀рēнкāс, ӣру̏гāс, жу̏ћкāс* итд. Насупрот придевима на *ов, ев* и *ин*, придеви на *ас* и *ав* задржавају дужину и у женском и у средњем роду, у множини и у свим зависним падежима, дакле на целом свом простирању:

ру̏тāв — ру̏тāва, ру̏тāво, ру̏тāви, ру̏тāве, ру̏тāва; ша̀рēнкāс—ша̀рēнкāста, ша̀рēнкāсто, ша̀рēнкāсти, ша̀рēнкāсте, ша̀рēнкāста;

ру̏тāва чоѐка (ген. и зк. јд.), *ру̏тāву* чоѐку (дат. и лок. јд.), *га̏рāва* ђѐтета (ген. јд.), *ша̀рēнкāсте* лѐптирове (ак. мн.) итд.

Као што се види, дужина се држи у зависним падежима кад придев има именичку промену, тј. кад се падеж завршава кратким вокалом. Међутим, кад се падеж завршава наставцима одређене промене (заменичко-придевске), дужина се губи:

ру̏тавē жѐнē (ген. јд.), *ру̏тавōг* пи̏лета (неодређени облик идентичан са одређеним обликом; исп. мла́дōг чоѐка: мла̑дōг чоѐка), ру̏тавōј ру̑ци (дат. јд.), *жу̏ћкасти*^{ј}*ēг* ча̏рāпā (ген. мн.) итд.

Ово последње, тј. непостојање поменуте дужине, сусреће се, разумљиво, и у свим одређеним облицима:

ру̏тавӣ, ру̏тавā, ру̏тавō, ру̏тавӣ, ру̏тавē, ру̏тавā; ӣр̏ћастӣ ӣр̏ћастā, ӣр̏ћастō, ӣр̏ћастӣ, ӣр̏ћастē, ӣр̏ћастā; ӣр̏ћастōг нȍса, *ша̀рēнкастē* лѐптирове (ак. мн.) итд.

Дужина наставног вокала, као што је познато, утицала је на редукцију дужине форманата *ав* и *ас*, тј. вокала испред себе.,

Проговорио бих овде о још једној дужини које нема у књижевном језику. У питању су наставци ген. мн.: *и*^{ј}*ег* и *и*^{ј}*е* (књ. *их*) — *добри*^{ј}*ег*: (књ.) *добрих*. Принцип који ћу изнети за придеве подједнако важи и за одговарајуће бројеве и заменице.

У овом говору постоје три форме овог наставка: а) *ӣг* (добриг људи), *и*^{ј}*ег* (добри^{ј}ег људи) и *и*^{ј}*е* (добри^{ј}е људи). Вокал у наставку *иг* увек је, разуме се, дуг, као и у књижевном језику: *ја́кӣг, овӣг, ӣр̀вӣг* итд. Иако би се очекивало да *е* у наставцима *и*^{ј}*ег*

Digitized by Google

и *и*^{j}*е* буде кратко (исп. звѣзд — звијезда: добрѣхъ — добријех), то *е* је у њима редовно дуго у овом говору:

дȍбри^{j}*ēг* и *дȍбри*^{j}*ē* (љу́дӣ), *на̏ши*^{j}*ēг* и *на̏ши*^{j}*ē* (љу́дӣ), *ӣр̀зи*^{j}*ēг* и *ӣр̀ви*^{j}*ē* (љу́дӣ) итд.

Биће да се ова дужина, позната и у неким другим говорима нашим, развила аналошки, према наставку *ег*, чији је вокал у овом говору увек дуг: *лȍшēг*, *на̏шēг*, *тре̏ћēг* итд.

Сви вокали у наставцима заменичко-придевске промене редовно су дуги:

дȍбрōг, *дȍбрōм*, *дȍбрӣм*, *дȍбрӣг*, *дȍбрӣм*, *дȍбрōј*, *дȍбрōм* (одр. вид);

ȍвōг, *ȍвōм*, *ȍвӣм* (јд.), *ȍвӣг*, *ȍвӣм* (мн.), *мȍēг*, *мȍӣм*, *мȍјōј*, (јд.), *мȍӣг*, *мȍӣм* (мн.);

ӣр̀вōг, *ӣр̀вōм*, *ӣр̀вōј*, *ӣр̀вӣм*, *ӣр̀вōм* итд.

Нема у овом говору: *ȍвог*, *ȍног*, *мȍјег*, *мȍјем*, *мȍјим*, *кȍјег*, *кȍјем*, *на̀шег*, *јѐдног*, *јѐдном* итд., већ само (у тим облицима): *ȍвōг*, *ȍнōг*, *мȍēг*, *мȍēм*, *мȍӣм*, *кōēг*, *кȍēм*, *на̏шēг*, *јѐднōг*, *јѐднōм* итд.

Ствар стоји нешто друкчије кад су поменути наставци у пунијем облику. Ако је последњи вокал наставка дуг, онда се редукује редовна дужина претходног вокала: *ȍвōг* — *ȍвогā*, *ȍнōг* — *ȍногā*. Међутим, ако последњи слог наставка није дуг, остаје дужина претходног слога: *мȍēг* — *мȍēга*, *кȍēг* — *кȍēга*, *мȍēм* — *мȍēму*, *кȍēм* — *кȍēму*, *на̏шēг* — *на̏шēга*, *на̏шēм* — *на̏шēму*, *јѐднōг* — *јѐднōга* (и *једно́га*), *мȍӣм* — *мȍӣма*, *на̏шӣм* — *на̏шӣма*, *ӣр̀вӣм* — *ӣр̀вӣма*, *дȍбрōм* — *дȍбрōме*, *ста̑рōм* — *ста̑рōме*, итд., али: *ȍвōм* — *ȍвоме*, *ȍнōм* — *ȍноме* (тј. оба су вокална наставка кратка).

Глаголи

Инфинитив

У погледу дужина овај се облик знатно разликује од књижевног. Као што је познато, вокал испред инфинитивног наставка *ти* кратак је у највећем броју случајева у нашем књижевном језику. У овом говору, међутим, тај је вокал кратак кад је вокал пред њим под једним од узлазних акцената. Другим речима, насупрот књижевном језику, вокал пред наставком *ти* готово увек је дуг у овом говору кад претходни вокал није под неким од узлазних акцената:

а) вокал пред наставком *ти* кратак као у књижевном језику:

ӣи́сати, *ја́вити*, *ку́пити*, *ӣреписи́вати*, *бле́ати*, *ӣи́тати*, *скри́вати*, *намота́вати*, *да́вати*, *ски́тати*, *дани́вати*, *жи́-*

Digitized by Google

*вљети, ста́нити се, дре́ждати, да́вати, опра́штати, распи́тати се, заквaљи́вати, жва́тати, разу́мити, ма́нути, мо̀тати, то̀нути, сно̀вати, гово̀рити, ро̀птати, ро̀ктати, обезби*ʲ*ѐдити, ми*ʲ*ѐњати, сни*ʲ*ѐвати, ноћи*ʲ*ѐвати, бро̀ити, мо̀лити, во̀љети. го̀нити, кро̀ити, сли*ʲ*ѐвати, проли*ʲ*ѐвати, преда̀нути* итд.;

б) вокал пред наставком *ти* дуг:

ве̏нӯти, ла̏нӯти, ће̏рāти, гле̏дāти, (гле̏āти и гла̂ти), кљӯ•āти, пљӯ•āти, ма̏зāти, ми̏ловāти, тӯрпти, пр̏стеновāти, мр̏мољпти, ка̏пāти, кӯвати, ми̏слпти, бљӯвāти, и̏грāти, кӯппти, пли̏вāти, та̂ворпти, тӯторовāти, пла̂ндовāти, на̀мазāти, прѝсилпти, по̀сртāти, о̀биснӯти, о̀ђенӯти, прѐсвиснӯти, о̀бртāти, оша̀марпти, про̀кљу•āти, про̀пљу•āти, ѝзбљу•āти, у̀киш'елпти, ја̀диковāти, сала́метпти, са́вјетовāти итд. Али *ви̏ђети.*

То је опште правило. Од њега разуме се, има изузетака. Вокал пред наставком *ти* (и пред наставком *ћи*) дуг је углавном, и поред тога што је вокал пред њим под узлазним акцентом, у композитама глагола прве врсте, од којих у овом говору знатан број стоји под дугосилазним акцентом према дугоузлазном у књижевном језику *(ра̂сти: ра́сти, зе̂псти: зе́псти, ве̂сти, ве́зем: ве́сти, ве́зе̄м, вӯћи: ву́ћи* итд.):

*у̀сӯти, про̀сӯти, на̀сӯти; про̀тре̄сти, ѝстре̄сти, о̀тре̄сти, (тре̂сти: тре́сти); ѝзве̄сти, на̀ве̄сти; до̀ни*ʲ*ети, у̀ни*ʲ*ети, по̀ни*ʲ*ети, про̀ни*ʲ*ети; ѝзрāсти, про̀рāсти, за̀рāсти, прѐрāсти; на̀зе̄псти, про̀зе̄псти; ѝздӯпсти, про̀дӯпсти (дӯпсти ду́псти), на̀пћи, ѝзпћи, ѝзāћи; про̀вӯћи, на̀вӯћи, ѝзвӯћи, у̀вӯћи; ѝстӯћи, у̀тӯћи, прѐтӯћи, по̀тӯћи, на̀тӯћи, прѝтӯћи (тӯћи: ту́ћи); о̀вр̄ћи, по̀вр̄ћи, (вр̂ћи : вр́ћи); у̀мри*ʲ*ети, по̀мри*ʲ*ети, оба̀мри*ʲ*ети (мри̏*ʲ*ети : мре́ти); за̀при*ʲ*ети, у̀при*ʲ*ети, оду̀при*ʲ*ети; про̀стри*ʲ*ети; поду̀ври*ʲ*ети; ѝздри*ʲ*ети, ра̀здри*ʲ*ети, о̀дри*ʲ*ети, про̀дри*ʲ*ети; про̀ждри*ʲ*ети; по̀че̄ти, запо̀че̄ти, отпо̀че̄ти; у̀зе̄ти, зау̀зе̄ти; про̀кле̄ти, за̀кле̄ти, у̀кле̄ти; о̀те̄ти, прѐо̀те̄ти* итд.

Одступања могу бити и друге врсте. На пример, кад се једном од *гледати* преко *глеати* добило *глати*, онда сложенице овог глагола, природно, имаји дуг вокал пред наставком *ти* иако је на претходном вокалу узлазни акценат: *прѝглāти* (приготовити јело), *на̀глāти* (причувати) итд.

Digitized by Google

Презент

Овде бих хтео изнети нешто чиме се овај говор знатно разликује од књижевног. Као што је познато, вокал презентске основе у књижевном језику нашем увек је дуг (*трéсēм, дрēм, тӧнēм, чӯјēм, пӣшēм, пӗвāм, гӧнӣм, држӣм* итд.), сем нешто мало примера: *хӧћу, мӧгу* и сл. У овом говору, међутим, тај је вокал кратак у великом броју случајева:

а) у *мӧгу, мӧжеш, мӧреш* (и *мӧш*)..., али (они) *мӧгӯ; вӗљу, ӧћу, ӧћеш, ӧће, ӧћемо, ӧћете*, али (они) *ӧћӗ; јѐсам, јѐси, јѐсте* (*јӗс*), *јѐсмо, јѐсте, јѐсу;*

б) у глаг. с основом на *је: чӯем, вљӗруем, дȁем, шӣ*^{j}*ем, лӣ*^{j}*ем, крӣ*^{j}*ем, вӣ*^{j}*ем, опȉсуем, псӯем, трӯем, кȁжуем* итд., али: *пӣ*^{j}*ēм, бӣ*^{j}*ēм, скȃчēм* итд.;

г) у глаголима прве врсте: *трéсем, вӯчем, тӯчем, зéбем, си*^{j}*ѐчем, обӯчем, вршем, мéтем, рáстем, стрúжем, крáдем, врзем, прéдем, вéзем, скӯбем* итд., али: *пѐчēм, тѐчēм, плѐтēм, здбљēм, лѐжēм* итд.

У свих тих глагола последњи вокал у 3. л. мн. дуг је: *чӯјӯ, лӣ*^{j}*ӯ, бӣ*^{j}*ӯ, зéбӯ, пѐчӯ* итд.

Да би се детаљније сагледала ова појава, прегледаћемо је по Белићевим глаголским врстама.

I врста

а) *Кратак* наставак презентске основе:

трéсем, вéзем, грúзем, мӯзем, пáсем, мéтем, рáстем, скӯбем, зéбем, дӯбем, тӯчем, вӯчем, си^{j}*ѐчем, вршем, мӧгу, крáдем, прéдем* итд.

Тако је и у композитама свих наведених и сличних глагола, *истрéсем, затрéсем, протрéсем, натрéсем, претрéсем: извéзем, раси*^{j}*ѐчем* итд.

Као правило може се рећи да је наставак кратак иза дугоузлазног акцента.

Глагол *спáсти (спáсти)* овде гласи: *спáсити* и иде у VII врсту (*спáсити-спáсим*).

б) *Дуг* наставак презентске основе:

ӯљезēм, дӧведēм (ӧдведēм, прӣведēм, пӧведēм итд.), *дӧвезēм (ӯвезēм* итд.), *нāтрēм (зāпрēм, ӯпрēм, сāтрēм* итд.), *дӧнесēм (ӯнесēм, зāнесēм, снӗсēм* итд.), *плѐтēм (ӧплетēм,*

Digitized by Google

ѝсплетем итд.), *бо̀дем (по̀бодем, за̀бодем* итд.), *ш'е̏дем* (и сложенице), *сре̏тем (сре̏тнем,* и сложенице), *па̏нем* (и сложенице), *је̏дем* (и сложенице) *грѐбем* (и сложенице), *о̀бретем, пѐчем* (и сложенице) *ре̏чем (ре̏кнем,* и сложенице) *мѐтем се* (од *мѐсти се), тѐчем* (и сложенице), *ле̏жем (ле̏гнем), ди̏гнем, мре̏м, у̏мрем, и̏зумрем, о̏бамрем,* итд., *про̏стрем, по̏дупрем, по̏дуврем, де̏рем, (о̀дерем* итд.), *жде̏рем (про̀ждрем* и *про̀ждерем* итд.), *ра̏запнем (про̏пнем, пре̏пнем* итд.), *на̏чнем (по̏чнем, о̏тпочнем* итд.), *на̏спем (про̀спем, у̏спем* итд.), *ку̀нем (про̀кунем* итд.), *о̏тмем (пре̏отмем* итд.), *у̏змем (за̏узмем* итд.), *по̏жњем (при̏жњем* итд.), *на̏дмем, и̏дем (на̏ђем, ѝзпђем* и *ѝзпдем* итд.), *би̏днем (*и *би̏дем)* итд.

II врста

Кратак наставак презентске основе:

си̏јем (си̏ју), ви̏јем (ви̏ју, и̏звијем итд.), *бри̏јем (бри̏ју, и̏збријем* итд.), *ба̏ем (ба̏ју), по̏ем (по̏ју)* итд.

б) *Дуг* наставак презентске основе:

о̏рем (по̏орем и *по̀орем), се̏м (по̏сем* итд.) *сми̏јем се* (али *на̏смијем се, за̏смијем се), тке̏м* (нема *чем* и *ткам, и̏заткем), бе̏рем (о̀берем, ѝза̀берем, ода̀берем* итд.) *пе̏рем (про̀перем, ѝсперем* итд.), *зо̀вем (прѝзовем, до̀зовем* итд.) итд.

Облици глагола *рвати* прешли су у VI врсту: *р̀ва̄м* итд. Нема у овом говору *женем*, већ само *го̏ним*, али има *про̀гнати-про̀гна̄м*, што такође иде у VI врсту, и *прогонити-про̀гоним*, што иде у VII врсту.

III врста

Наставак презентске основе увек *дуг:*

то̀нем, по̀тонем, си̏нем, о̀данем, о̀биснем, пр̏снем, ста̏нем, на̀ђенем итд.

IV врста

Може се рећи да готово сви глаголи ове врсте имају *кратак* наставак презентске основе:

Digitized by Google

чу̏ем, ӥзуем, кри̏ʲем, ли̏ʲем, ри̏ʲем, ши̏ʲем, ми̏ʲем, по̏пиʲем (ӥспиʲем итд.), *ви̏ʲем, до̏биʲем, ку̏пуем, тр̀гуем, вљѐруем, ми̏луем, по̏штуем, кљу̏ем, бљу̏ем, да̀ем, ка̀жуем, довр̀шуем, забра̀њуем, заква̀љуем* итд.

Тако је и у свих сложеница:

за̏лиʲем, про̏лиʲем, у̏лиʲем, по̏дриʲем, са̏шиʲем, при̏шиʲем, у̏миʲем (разл. од *у̀миʲем*), *ра̏звиʲем* итд.

И овде је, као и у свим другим случајевима, дуг последњи вокал у 3. л. мн.: *чу̏јӯ, по̀пујӯ, да̀јӯ, забра̀њујӯ* итд.

Ја знам само два глагола ове врсте који у презенту имају дуго *е*; то су *би̏ти* (battre) — *би̏јēм* и *пи̏ти—пи̏ʲēм* (али *у̏биʲем, по̏пиʲем, ӥспиʲем* итд., в. горе).

V врста

Код глагола ове врсте нисам забележио ниједан случај кратког наставка презентске основе, већ само дугог:

пи̏шēм, ма̏жēм, ска̂чēм, стру̂жēм, ја̏шēм (од *ја̏ти* < јаати < јахати; гл. *јакати се* иде у VI врсту), *ни̏чēм, ви̂чēм, мѐћēм, гло̏ђēм, ка̏пљēм, зо̏бљēм, ра̂мљēм, до̀зивљēм, ӥштēм, др̏кћēм* (од *др̀ктати*), *ко̏љēм, за̀кољēм, мѐљēм, за̀мељēм, про̀мељēм, ӥзмељēм, жва̂ћем* (од *жва́тати*, нема *жвакати*), *зви̏ждућēм* итд.

VI врста

Сви глаголи ове врсте који у језичком осећању данашњег човека имају екавско-ијекавски однос имају кратак наставак презентске основе:

у̀миʲем, разу̀миʲем (од *разу̀мљети*, перф. *разу́мити* иде у VII врсту), *до̏спиʲем, при̏спиʲем, у̏спиʲем, сми̏ʲем.*

Сви други глаголи с некадашњом презентском основом на *је* а данашњом на *а* имају дуго то *а* у свим лицима презента сем у 3. л. мн.:

чу̂ва̄м (чу̂вајӯ), спа̂ва̄м (спа̂ваʲӯ), ми̏ʲеша̄м (ми̏ʲешајӯ), испо̀виʲеда̄м (испо̀вʲедајӯ), по̀зна̄м (по̀знаʲӯ), иско̀па̄м (иско̀пајӯ), ку̂па̄м (ку̂пајӯ) до̀зпва̄м (до̀зпвајӯ), пљѐва̄м (пљѐвајӯ), до̀бпва̄м (до̀бпвајӯ), про̀шпва̄м (про̀шпвајӯ), по̀крпва̄м (по̀крпвајӯ) итд.

Digitized by Google

VII врста

Ни овде нема кратког наставка презентске основе сем у оно мало случајева као *вӣђу, вӗљу:*

нӧсӣм, кӧсӣм, вӧдӣм, прӧводӣм, ӣзносӣм, лӧмӣм, крӧӣм, вӗлӣм, вӣдӣм, шӯтӣм (шӯћети), тӓӣм, гӓӣм, брӧӣм, пӧӣм итд.

VIII врста

Као и глаголи VII врсте с презентском основом на *и*, тако и глаголи ове врсте имају дуго то *и*:

дрӣжӣм, трӣчӣм, бљежӣм, врӣштӣм, стӣдӣм, ћӯтӣм, шӯтӣм (шӯтати), дрéждӣм, вéчӣм, блéӣ.

Као што се види из наведеног прегледа, наставак презентске основе редовно је дуг у глагола III, V, VII и VIII врсте, а кратак у глагола IV врсте, док је у глагола I, II и VI врсте и дуг и кратак.

Вук је у граматици пред Рјечником (I изд., 1818) облике, *трéсем, трéсеш* итд., тј. с кратким вокалом презентске основе, показао у загради поред облика са дугим вокалом, *трéсӗм* итд., док је облицима *снӯјем, кàзујем, лӣјем* (IV врста) дао предност пред облицима *снӯјӗм, кàзујӗм, лӣјӗм.*

И други су указали на квантитетско одступање наставка презентске основе у појединим народним говорима од стања у књижевном језику. Тако Ј. Вуковић (*Акценат говора Пиве и Дробњака*, СДЗб X, Београд 1950, 319-320) има *трéсӗм, вршӗм, рáстӗм, кàзујӗм* итд. Исто то има и Г. Ружичић (*Акценатски систем пљеваљског говора*, СДЗб III, Београд 1927, 149): *трéсӗм, вéзӗм, вӯч м, дáдӗм, бӣјӗм, шӣјӗм* итд. Д. Вушовић (*Диалекат Источне Херцеговине*, СДЗб III, Београд 1927, 61-65) има: *трéсемо, рáстемо* (ређе *трéсӗмо, рáстӗмо*) итд.

Имперфекат и аорист

За разлику од књижевног језика, завршни вокал *(у)* у 3. л. мн. имперфекта увек је дуг: *трéсијāгӯ, плéтијāгӯ, пèцијāгӯ, бӣјāгӯ (бијāгӯ), бӣјāгӯ, мӧљāгӯ, дāвāгӯ, пљевāгӯ* итд.

Исто тако увек је дуг и завршни вокал *(е)* у 3. л. мн. аориста: *трéсошӗ, дòпријешӗ, чӯваше, срéтошӗ, мӣслишӗ, вӣђешӗ* итд.

Глаголи који у овом говору имају у инфинитиву дуг вокал пред наставком *ти* — имају га и у аористу: *дӣгнӯг, дӣгнӯ, дӣгнӯ, дӣгнӯсмо, дӣгнӯсте, дӣгнӯшӗ* (поред *дӣгог, дӣже, дӣгосмо)* или:

Digitized by Google

гӣнӯг, гӣнӯ, гӣнӯ, гӣнӯсмо, гӣнӯсте, гӣнӯшӗ; мӑзӑг, мӑзӑ, мӑзӑ, мӑзӑсмо, мӑзӑсте, мӑзӑшӗ итд.

У другој врсти друкчији је однос у 2. и 3. л. јд. аориста: *дра̀ти — дра̀г, дра̀, дра̀* (не *дрӑ, дрӑ*); *на̀бра̀ти — на̀бра̀г, на̀бра̀, на̀бра̀,* (не *набрӑ* итд.), *ода̀бра̀ти — ода̀бра̀* (не *одабрӑ*) итд.; дакле, у 2. и 3. л. јд. крајњи слог је кратак, а не дуг.

Футур

Овде је реч о будућем времену када је оно прост глаголски облик, тип *пӣсаћу*.

Непосредно испред футурских наставака увек је дуг вокал кад је дуг вокал испред инфинитивног наставка: а) *ӯзгӣћу, дӧгӣћу, ӣзвӗшћу* (чарапе) итд.; б) *мӣслӣћу; мӑзӑћу, ћӗрӑћу, пӣнӯћу, пла̑ндовӑћу, прӣсилӣћу* итд. Али: *брӧићу, крӧићу, опра́шта̑ћу* итд.

Завршни вокал 3. л. мн. увек је дуг: *јӗшће, пӣнӯће, глӗдӑће, чӯваће, чӯће, мӧлиће, вӣђеће* итд.

Радни глаголски придев

Сви глаголи који пред инфинитивним наставком имају дуг вокал — имају дужину у свим облицима радног глаголског придева сем у мушком роду у једнини: *пӣљӯнӯла, пӣљӯнӯло, пӣљӯнӯли, пӣљӯнӯле, пӣљӯнӯла; ӣздигнӯла, прӣсилӣла, за̑почӗла* итд., али *пӣљӯнуо, ӣздигнуо, прӣсили̯о* итд.; глаголи као *ӣзвӯћи, ӣстӯћи*, и сл. имају разуме се дужину и у мушком роду: *ӣзвӯкӧ, ӣстӯкӧ* и сл. Ако пак радни глаголски придев промени акценат у односу на инфинитив и тај је акценат ", онда се јавља дужина у свим облицима радног глаголског придева сем у мушком роду у једнини: *пр̄длӣла, дӧбӣла, дӧзвӑла, бљӗжа̑ла, снӧва̑ла* итд., али *пр̄дли̯о, бљӗжӧ* (< бљежао) итд.

Прилози

У многих прилога у овом говору сусрећу се дужине: *јӯтр̄дс, пр̄дљӗтӧс, зӣмӯс, јесѐнӑс, да̀нӑс, нӧћас, сӣнӧ̄ј* (< синоћ), *ла́нӣ, пр̄кла̑нӣ, дномла̑нӣ, јӯчӗ, пр̄кјучӗ, пр̄кошта̑р, ономаднѐ, тӯда̀, овӯда̀, онӯда̀, ка̀да̀, кӯда̀, са̀да̀, та̀да̀, онда̀, ондај, нӣкуда̀, нӣка̑да̀* итд.

Завршни вокал прилошких компаратива редовно је дуг: *вӣшӗ, мањӗ, сп̄дри̯ӗ, јачӗ, лакшӗ, пошта̀ни̯ӗ, памѐтни̯ӗ, тӗжӗ* итд. Ту дужину имају и сви прилози формирани наставцима *ице, ке* и др.: *бодимӣцӗ, ничӣцӗ, крадомӣцӗ, главачкӗ, стојѐћкӗ, на̑валицӗ* итд.

Digitized by Google

Сви прилози на *ски, чки, шки* итд. имају кратак завршни вокал: *љу̏цки, ср̄ӣски, ју̀на̄чки, на̄шки, ву̑чки, а̀јду̑чки* итд.

*

Теоријску страну изнетих питања види на одговарајућим местима у 1. А. Белић: предратна и послератна универзитетска предавања (табаци); 2. А. Белић: Акценатске студије, Београд, 1914, стр. 161-162; 3. М. Решетар; Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten, Wien, 1900, стр. 34-35 и 159-160; 4. М. Решетар: Der štokavishe Dialekt, Wien, 1907, стр. 89; 5. А. Лескин Archiv für slavische Philologie XXIII, стр. 563; 6. J. Вуковић: Акценат говора Пиве и Дробњака, Српски дијалектолошки зборник X, стр. 225-227, 274 и 303; 7. Д. Вушовић: Диалекат источне Херцеговине, СДЗб III, стр. 61-63.

Милија Станић

Digitized by Google

Digitized by Google

ПРИДЕВСКИ АКЦЕНАТ У МАЧВАНСКОМ ГОВОРУ

— ПРИЛОГ ИСТОРИЈСКОЈ ДИЈАЛЕКТОЛОГИЈИ —

1. Несумњиво најзначајнија особина придевског акцента у мачванском говору јесте што, као и у поцерском, „већина двосложних придева који имају у неодређеном облику на првом слогу ˝ или ~ могу имати у одређеном облику на првоме слогу ˋ˝ (А. Белић, Акц. студије 43—44). Проф. Белић је ову констатацију извео анализирајући Московљевићев материјал у СДЗб II. Московљевић је у својој дисертацији (Акценатски систем поцерског говора, Библ. Јужносл. фил. I, Бгд. 1928) до извесне мере прерадио свој материјал и покушао да га прокоментарише на основу Белићевих решења. Притом је поновио нека од Белићевих тумачења, и то не увек успешно (исп. констатацију: „...код одређених придева у прасловенском стари ~ и ˊ мењали [су се] у нови циркумфлекс истих слогова“ — о. с. 37). Међутим, ситуација у поцерском говору омогућава да се Белићеве идеје даље развију. С обзиром да су прилике у Мачви блиске поцерским, покушаћу да изнесем неке нове закључке које сугерира придевски акценат.

2. Проф. Белић је доказао старину акценатског односа нȏв — нòвӣ (Акц. студ. 40). Исп. у Мачви: нòвӣ (Прич.[1], БП), нòву кòшуљу (Прич.), нòвē панталóне (Прич.), у нòвӣм òпāнцима (Прич.).

3. Међутим, с обзиром да се у већини штокавских говора м. нòвӣ у одређеном виду ових придева према акц. нȏв развио акц. нȏвӣ, ови су се придеви изједначили с типом дȗг — дȗгӣ. А познато је да је акц. дȗг у ствари скраћени

[1] Скраћенице посећених мачванских места: Бад.=Бадовинци, Бог.=Богатић, БП=Баново Поље, Н=Ноћај, Прич.=Причиновић.

Digitized by Google

предметатонијски акут, док је акц. дȗгӣ аналошки према дȗг (Белић, о. с. 20—21). Раније је и у штокавским говорима у одређеном виду акц. био дȗгӣ, како је у чакавском и данас (loc. cit.).

С обзиром да су придеви типа нӧв — нòвӣ пришли типу дȗг — дȗгӣ, могло је према нòвӣ да се развије и дȗгӣ (Белић, о. с. 43). Такви су ови примери из Мачве: дȗгē лóтре (Бад.), бȗндеве мр̏кē (Бад.), прàвӣ шӧр (БП), чȉстӣ понèдељак (Прич.).

4. Али и у штокавском је некада морао постојати акц. дȗгӣ (и данас је стâр — стâрӣ), па се зато према односу (дȗгӣ:) дȗгӣ : дȗгӣ могао развити и однос млâдӣ : млàдӣ (Белић, о. с. 43). Ову појаву потврђују у мачванском говору ови примери: врàну (Н.), вòдē врȗћē (Бад.), гȕстā (Бад.), прē з (= су) бȉле крȗтē òнē сáре (Прич.), кад би бȉло баш лèпӧк-пȗта (Прич.), љȗтē рàкијē (БП), љȗту (БП), млàдē òвē свȉње (Прич.), свèтӣ Јòван (БП), свèтōг Јòвана (Бад.), свèтōм Пètру (Прич.), сȗвā (Прич.), тȗћē (Прич.), чèстӣ кȗрузи (БП). Јасно је да овоме треба додати примере: бèлōг брâшна (Прич.), глàвнӣ гòдови (Бад.), гòрњē дȗгме (Прич.), крàјњē (БП).

5. Белићево тумачење ових појава тачно је, разуме се. Оно, сем тога, може да укаже на сложене дијалекатске односе у шумадијско-војвођанском дијалекту. О томе хоћу сад да говорим. Карактеристично је, наиме, да сличне појаве у акценту придевског вида постоје у свим оним говорима у којима се може констатовати узајамни однос или источних са западнијим говорима српскохрватским или однос оних говора које обично називамо источнохерцеговачким — опет са западнијим говорима (дубровачки[1], Горња Крајина[2], Жумберак[3], шаптиновачки[4], посавски славонски[5]). Стога ми се и чини да је ово узајамно прожимање разних акценатских типова у одређеном виду двосложних придева на шумадијско-војвођанском терену могло да буде тако ефикасно управо благодарећи интимнијем додиру представника

[1] Решетар, *Die Bet.* 129.
[2] N. Simić, *NVj* VIII 105 и д.
[3] M. Popović, *ZslPh* VI 356—357.
[4] Stj. Ivšić, *Rad* 168, 142.
[5] Stj. Ivšić, *Rad* 197, 45 и д.

Digitized by Google

двеју говорних зона: једне, западније (босанске) која је по свој прилици имала типове нȍв — нȍвӣ, дȕг — дȕгӣ, млâд — млâдӣ (дакле ситуацију ближу чакавској) и друге источније (србијанске) која је по свој прилици имала типове нȍв — нȍвӣ, дȕг — дȕгӣ, млâд — млâдӣ (ситуацију блиску између осталог и источнохерцеговачкој). Кад, наиме, не би било овог узајамног дијалекатског односа као предуслова за показани процес, сам би тај процес био толико сложен да вероватно не би ни могао довести у шумад.-војвођ. дијалекту до резултата какви постоје. Сва је прилика, нпр., да је тип дȕг у источнијим штокавским говорима поодавно изгубио акц. одређ. вида дȕгӣ. То, између осталог, показује и савремени књижевни језик: акц. прȁв — прâвӣ више се и не осећа као однос неодређ. и одређ. вида, а акц. стȁр — стâрӣ данас је више лексички феномен, него што је везан за неку систему. А таква ситуација могла је да се реализује само под условом ако је акценатски однос дȕг — дȕгӣ одавно постао непродуктиван. Поставши, пак, непродуктивним тешко да је могао бити спона између типова нȍв и млâд.

С обзиром, даље, на широку распрострањеност у шумад.-војвођ. дијалекту резултата добијених узајамним утицајем акценатских типова нȍв — дȕг — млâд може се претпоставити да је посреди неки старији додир помињане две дијалекатске зоне. Очевидно је посреди утицај западног штокавског говора о којем говори проф. Белић у ЈФ XXIII (69—75) 72. На овај начин јасно је зашто се у данашњем тршићком говору јавља ова појава (ЈФ XXIII 268): и овде је то старина. Што тога нема у Вукову језику, разлог је Вуково дробњачко порекло.

Сем свега овога, не мора се дефинитивно одбити ни могућност да се у придева типа гȕст чува траг онога што налазимо у руском живóе. Познато је, наиме, да придеви типа жи̏в нису у ранијим фазама прасловенског језика имали акц. на почетном слогу и да руско *живóе* < *žĭvòi̯e* (Белић, о. с. 148). Додуше, у већини српскохрватских говора акц. *жи̑в* одавно је преовладао. Зна се да је до тога дошло најпре у acc. sg. fem: од **žīvá — žívǫ* према **krīvá — krîvǫ̀* добивено је и *žîvǫ* а одатле даље и *žîvъ, žîvo* (Белић, о.с. 153). Али, можда се у шумадијско-војвођанском дијалекту чува остатак стања реализованог у руском језику. Међутим, ако прихватимо и ову могућност, ипак не треба да занемаримо узајамни утицај поменуте две српскохрватске дијалекатске зоне.

Digitized by Google

6. Појава слична оној о којој говоримо у т. 2 постоји у Мачви и код придева типа мȍдар: мȍдрā (Прич.), ȍштрӯ чȅтку (Прич.), пȍзнӣ бȍстан (Бад.), пȍзнā вȍћиi̯а (БП), пȍснӯ (БП), тȁнкӣ (Прич.), тȁнкōг (Бад.), на тȁнкōм се кӣдă (Бад.). Тако је и у чакавском (Белић, о. с. 37). Такође као и у чакавском и у мачванском су овима пришли и придеви који су првобитно имали дуг вокал у корену па су га скратили: бр̏днӣ ȅктāр (Прич.), бр̏днā àвлиi̯а (Прич.), бр̏днē (БП), мȏј Ӣлиi̯а јàднӣ (БП), ȍпāнке јàднē (Прич.), сӣтнӣ прéплет (Бад. х 2, Прич.), сӣтнē сȍли (Прич.), сӣтнӯ сȏ (Прич.), сӣтнō (Прич., БП), сӣтнē (Прич.), слàткā пѐтровача (Прич.), слàткӣ колáча (Прич.), смр̀тнӣ слӯчăј (Прич.), чàснӣ пȏст (Бад.).

7. Па не само то. У мачванском говору (') акц. на првоме слогу имају и придеви типа злáтан: гȍркӯ прóју (Бад.), злàтнӣ зӯб (Н.), злàтнӣ (БП), крӯпнӣ кӯпус (Прич.), крӯпнӣ (Н., БП х 2), крӯпнā (БП, Прич.), крӯпнā сȏ (Прич.), крӯпнē сȍли (Прич.), крӯпнē (Бад.), лàднē (Прич.), пи́ла лàднē (Прич.), Дâј, Вӯко, мȁло лàднē вȍдē (Прич.), лàднē рàкиi̯ĕ (Прич.), мр̀снō (Прич.), на рѐткō сӣто (Бад.), рѐткā (Прич.), тѐснӣ сȍкāк (Прич.).

Како је могло доћи до ове појаве, тј. како се акц. (') могао развити и у одређ. виду придева типа злáтан? Мислим да су подстрек дали они придеви који се колебају између типа мȍдар и типа злáтан. Такав је, најпре, придев тéжак. У неодређ. виду он у Мачви данас гласи тéжак. Али adv. тȅшко, који у Мачви постоји поред тéшко и тêшко, показује да је, као и у чакавском[1], и у Мачви постојао акц. (") и код самог придева. Исп. adv. тéшко (Прич.), он је бӣо тêшко рȁњен (БП), тȅшко да сам ӯмō да нàпӣшĕм пи́смо (Н.), тȅшко да ӣзāђĕм (Н.), тȅшко да ӣмā (БП), тȅшко (БП). Одатле уосталом и акц. самога придева (једнак чакавском): бӣо тѐрет тѐшкӣ (Прич.), тѐшкӯ рáну (Прич.), са тѐшкōм батѐријом (БП), тѐшкōм (Бад.). Сем овога, спона је могао бити и придев кратак који у неодређ. виду у Мачви гласи крȁтак, -тка, тко (adv. ӯкратко — БП); али у одређеном виду он гласи: крàткӣ (Прич.), крàткӯ чȍрапу (Прич.), ђӯде крàткē (Прич.), крàткā врáта (Прич.). Даничићев акц. крáтак[2] по-

[1] Белић, о. с. 37—38.

[2] Даничић, Српски акценти 215.

Digitized by Google

казује да се овај придев колеба између акценатских типова мȍдар и зла́тан, А Московљевић наводи[1] да у поцерском постоје оба акцента (кра́так и кра̏так).

Благодарећи, дакле, придевима као тежак, кратак, који се колебају између типова мȍдар и зла́тан, могао је (') акц. одређеног вида с типа мȍдар бити пренет и на тип зла́тан.

8. Метатонијски акценат по формули visokȍ-visȍkō[2] огледа се у овим мачванским примерима у бо̀гатōм (Прич.), дѐбелӣ (Прич.), дѐбелā (БП), ша̀л свѝленӣ ((Прич.), шѝрокē га̏ће (Прич.).

9. Треба објаснити акц. nom. sg. masc. неодређ. вида: вѝсōк (Прич. x 2, Н. x 2), ду̀бōк (Прич.), шѝрōк (Прич. x 2, БП x 2). Познато је да у чакавском акц. одређеног вида visôkī Белић тумачи накнадним дуљењем према bogâtī (Белић, о. с. 29). Не чува ли се у мачванском вѝсōк траг акцента висôкӣ? Ни у ком случају није без значаја што сам забележио акц. дѐбēлӣ (Прич.).

10. Карактеристични су adv. на̏дебело (БП), ӯдубоко (Прич.)[3]

11. Метатонијски акц. настао по формули vēselo-vesēlō[3]. огледа се у овим примерима: вѐликā (Прич. x. 2), вѐл"кӣ (Прич.), вѐл"кӣм пе́тком (Прич.), вѐл"кā ка̏сāрна (Прич.), вѐлкӣ ко̀жу (Прич.), у вѐлкӣ пе́так (Прич., Бад.), Трӧјице су ко̀д на̄с вѐлкӣ пра̂знӣк (Прич.), и пӯкнĕ та̀њӣр вѐлкӣ (Прич.), с вѐлкӣм чѐкићем (Прич.), вѐлкā (Прич.), то је вѐлкā а̀сна (БП), вѐлкӯ ка̀шику (Прич.), у вѐлкӯ ка̏сāрну (Прич.), у вѐлкōј ка̏сāрни (Прич.), вѐлкōј шѝватки (Прич.), вѐлкӣ крѐвети (Прич.), вѐлкē (Прич.), на вѐлкӣм вра́тима (Прич.), у вѐлкӣм лѝвадама (Прич.), о тôм мôм вѐселŏм бра̏ту Мика̀илу (Прич.), а кӯја вѐсела (Бад.), гво̀зденӣ плӯгови (Бог.), др̀венӣ (БП), мѐканӣ (БП), кӯпљено пре́ло (Прич.), јѐдāн ма̀тори дѐда (Прич.), два̂ ма̀тора човѐка (Прич.).

[1] Моск. о. с. 39.
[2] Белић, о. с. 51.
[3] Белић, о. с. 51.

Digitized by Google

12. Акценат придева са суфиксом *-en-*[1] чува се у примерима: водѐну ча̏шу (Прич.), водѐнӣ четвр̓так (Прич.), водѐна̄ живо̀тиња (Бад.), камѐна̄ (Прич.), камѐно̄ adv. (Прич.), марвѐнӣ (Прич.), земљàнӣ (Прич.), земљàна̄ чи̏ниі̯а (Прич.), у земљàно̄ј пе̂ћи (Бад.), земљàне̄ (БП).

18. V 1959. *Берислав М. Николић*

[1] А. Белић, о. с. 46—47.

Digitized by Google

О ЈЕДНОМ НЕЗАБЕЛЕЖЕНОМ ДИЈАЛЕКАТСКОМ ТИПУ ФУТУРА С ОСВРТОМ НА БУДУЋЕ ВРЕМЕ УОПШТЕ

1. За изражавање радње које ће се остварити у будућности употребљава се будуће време. Тек изузетно, у извесним ситуацијама може се будућа радња изразити и другим облицима. Исп. *сутра путујемо* где је будућа радња изражена релативским презентом и прилогом *сутра*.

У овом чланку биће речи о једном дијалекатском облику будућег времена, новом и по својој морфолошкој структури и по својој семантици. Облик се састоји од личне заменице, обавезне сем ако је у питању споредна реченица, и везе *да* + *презент*. Примере његове употребе забележила сам у месту Горњи Бањани, недалеко од Горњег Милановца у западној Србији. Ниједан пример није забележен као одговор на моје питање. Сви су узети искључиво из разговорног језика становништва.

Тим новим обликом глаголска морфолошка система овог говора богатија је од адекватне глаголске, морфолошке системе књижевног језика и осталих говора.

Примери: *Ми да продáмо* жȕтуљу јер је већ ȍматорила а и мȕжа јој је слȁба. *Ја да* му *дȃм* све што гȏј ȍће, само нек ми пȍможе да сȉна ȉзљечȉм. *Ја д'ȉзнесȇм* ȁљине нȁпоље а ти ȉди налȍжи стȏци. Свȁ *љȇтина да прȏпанȇ* ако нѐ бидне кȉшѐ. *Ја д'ȉдȇм*, вȁла, ȕ бању чȉм ȍталȁмо с љȇтинȏм. *Ȍно да* ти *назéбȇ* вако бȍсо. Чȉм срȃдȉмо ово мало шљȉва, *мȋ да сȃђёмо* ȕ Дичину. Тȋ, ако тȁко трȍшиш, *ти* свѐ *да пȏтрошȋш* и нȉшта ти нѐ д'ȍстанѐ. *Ти да* га *вȍлȉш и пȃзȉш* док бȉдне млȃд и лȉјеп а потљен?

Остале примере са коментаром в. даље у тексту.

Проблем је у овоме: да ли нови облик има значење модалног футура, индикативног футура или можда модалног пре-

Digitized by Google

зента? Сва мишљења о вредности ових облика нису увек идентична. Између модалног футура и модалног презента глагола *хтети* и његове допуне у неким случајевима није лако повући границу исто као што некад није лако разграничити модални футур од индикативног, иако је, у системи, свака од ових категорија синтаксички потпуно одређена. (Исп. ниже). Стога ћемо се детаљније задржати и на њима да би у оцењивању синтаксичке и семантичке вредности новог облика стекли што поузданији критеријум.

2. У области синтаксе личних глаголских облика углавном су презент, императив и претеритална времена скретала на себе пажњу наших лингвиста[1]. Тек у новије време посебну дискусију о природи футура, семантичкој и морфолошкој, у савременом језику подстакао је један правописни проблем: треба ли облик будућег времена писати одвојено или уједно. У чланцима, објављеним углавном у часописима Наш језик и Jezik аутори[2] износе своја мишљења и аргументацију, једни залажући се за заједничко писање, други за одвојено. У часопису Jahrbuch der Slavischen Philologie (1952, Band 2) објавио је Karl Rösler расправу Beobachtungen und Gedanken über das analytische Futurum im Slavischen. У њој углавном говори само о конструкцији *bǫdǫ* + *инфинитив* у словенским језицима. Остале облике футура којих у српскохрватском има више Rösler-ова студија не третира. И чланци о замени инфинитива везом *да* + *презент* дотичу се и нашег облика. У њима се, између осталог, додирује и питање да ли је

[1] Доскора се дискутовало о будућем времену углавном у оквиру обраде глаголских времена уопште. Тако проф. др А. Белић у своме познатом делу „О језичкој природи и језичком развитку" (Посебно издање, Српска краљевска академија, Београд 1941, стр. 364, 382 и даље) у одељку о глаголском релативу дискутује о будућем времену, тј. о проблему употребе презента место футура у ситуацијама глаголског релатива и употребе футура у ситуацијама које му временски не одговарају.

[2] Стевановић М[ихаило]: Сложени глаголски облик или сложеница, Наш језик н. с. VI, св. 7—10 (1955) 209—224; Стевановић М[ихаило]: Још нешто о облику футура, Наш језик н. с. VII, св. 5—6 (1956) 140—152; Jonke Ljudevit: Je li oblik futura I složenica, Jezik IV (1957) 43—48; Jonke Ljudevit: Još o odjeci ma i pisanju futura I, Jezik V (1957) 118—122; Jonke Ljudevit: Futur I je zaista složeno vrijeme, Jezik V (1957) 142—144; Vuković Jovan: Još o obliku futura I, Jezik V (1957) 134—141; i Hamm Josip: Uz Vukovićev članak o futuru, Jezik V (1955) 145—147; Stanić Milija: Složenica ili prosta reč, Питања савременог књижевног језика (1957) 96—98; Марковић Св[етозар]: Облик футура у прошлости, Наш језик н. с. IX, св. 3—4 (1958) 110—115.

Digitized by Google

иста семантичка вредност футура са инфинитивом као и футура са *да+презент*[1].

Преглед синтаксичке употребе футура наћи ћемо и у многим граматикама. Историјску страну тј. слику свих облика будућег времена које у српскохрватском налазимо од најстаријих времена до данас, дао је у општим потезима проф. А. Белић у својој „Историји српскохрватског језика — Речи са конјугацијом II (изд. „Научна књига, Београд, 1950, стр. 134—137 и 245—257) и детаљније у расправи „О постанку српскохрватских глаголских облика *нећу, ћу* и сл." (Глас СКА CXII, II разред, књ. VI, стр. 1—19).

3. Данас се на територији српскохрватског језика употребљавају ови облици за изражавање футура[2]:

ја ћу радиш(и)[3]
ја ћу да радим

јесу најраспрострањеније конструкције. Оба су облика у потврдној форми по значењу потпуно еквивалентна. У негативној форми

---

[1] М[ихаило] Стевановић: Инфинитив и свезица „да" с презентом, Наш језик III (1935) стр. 282—288; Московљевић Милош: Језичко пабирчење по нашим књижевним часописима, НИН 16.XI 1952 Dalibor Brozović: O vrijednosti infinitiva s veznikom „da", Jezik II, br. 1 (1953) стр. 13—18 и O razlikama između infinitiva i prezenta s veznikom „da" Jezik II, br. 5 (1953—54) стр. 153—154; Miroslav Kravar: O „razlici" između infinitiva i veze da+prezent, Jezik II, br. 2 (1953—1954) стр. 43—47, и br. 3 (1953—54) стр. 70—74 и Još jednom o razlici, Jezik II, br. 5 (1953—1954) 90—91; М[ихаило] Стевановић: Напоредна употреба инфинитива и презента са свезицом „да", Наш језик н. с. св. 3—4 (1953) стр. 85—102 и св. 5—6 (1954) стр. 165—285.

[2] Познато је да је у најстаријим епохама српскохрватског језика било два начина за исказивање радње у будућности: код перфективних глагола употребљавао се перфективни презент, код имперфективних конструкција глагола *хтјети, имјети, бити* и инфинитив. Замена инфинитива везом *да+презент* коју срећемо већ у старословенским споменицима, на српскохрватском тлу узела је широког маха. Мисли се да је употреба ове везе дошла из одречног футура (Исп. о томе код С. Кульбакина: Неколико речи о конструкцији са индикативом место инфинитива у старословенском преводу Јеванђеља, Зборник А. Белића I, стр. 229—232 и код А. Белића Историја српскохрватског језика, Речи са конјугацијом, стр. 249).

[3] Краћи облици *ћу, ћеш*... место *хоћу, хоћеш*... јављају се у штокавском још у првим писаним споменицима а у чакавском нешто касније, у XV—XVI веку (А. Белић: О постанку српскохрватских облика *нећу, ћу* и сл., Глас СКА, II разред, књ. 6 стр. 10).

Digitized by Google

облик са инфинитивом означава футур, док други означава модални презент[1].

ради(ш) ћу — са истим значењем и на истој територији. За разлику од претходног облика код овог се лична заменица не употребљава сем ако се нарочито хоће да нагласи и онда она стоји иза глаголског облика.

ја хоћу погинути / *да погинем* — Овај облик углавном има вредност модалног презента. Ређи су примери његове употребе у футурском значењу (Исп. *Ја се бојим хоће погинути* или *хоћеш доћи ал ћеш грдно проћи.*

ја имам радити (и) / *ја имам да радим* — И овај облик има углавном модално значење: *морам, треба да радим.* Граница између њега и индикативног футура врло је флуидна. (Исп. ниже).

ја ћу радим — са изостављеном свезом у говорима источне и јужне Србије[2]. Конструкција је, свакако, по мишљењу проф. А. Белића, млађег датума, јер се трагови свезе *да* у овој ситуацији још чувају.

ја будем (будем) радил / *ја бум (бом) радил* — у кајкавском дијалекту за трајне глаголе[3].

ја будем радити — налазимо у чакавском и то ретко[4].

перфективни презенти — у кајкавском[5] дијалекту и местимично у Банату[6].

---

[1] Исп. о томе у чланку проф. М. Стевановића „Напоредна употреба инфинитива и презента са свезицом да, Наш језик н. с. књ. V, св. 5—6 стр. 169—170 и даље.

[2] Белић Александар, Дијалекти источне и јужне Србије, Српски дијалектолошки зборник, књ. I, Београд 1905, стр. 636 и даље.

[3] Алексић Радомир: Прилози историји кајкавског дијалекта, Јужнословенски филолог XVI, стр. 49.

[4] Белић Александар: Речи са конјугацијом, стр. 135.

[5] Р. Алексић, op. cit., стр. 49.

[6] Ивић Павле у делу О говорима Баната (Јужнословенски филолог XX, стр. 153) констатује у два места у Банату да је употреба презента свршених глагола место футура „црта неуопштена, али не сасвим ретка".

Digitized by Google

Није случајност што једино за футур постоје неколико облика. Тога има и у другим језицима. Исто тако није случајност што су модалне вредности у футуру и врло честе и врло разноврсне. Вероватно да најширу скалу модалности налазимо баш у оквиру футурских значења. Проф. М. Стевановић у својој Граматици (Граматика српскохрватског језика за више разреде, изд. Нови Сад, 1954, стр. 413—414) наводи седам врста модалности изражених будућим временом: *намеру, жељу (заповест), вероватноћу, могућност, допуштење, услов, неминовност.*

То, с једне стране, показује велику блискост на семантичким пољима између модалности и будућности, тј. између онога што се намерава, жели, тежи, може или мора учинити и онога што ће се учинити. У многим језицима конјунктив, оптатив, инјунктив и служе за изражавање будуће радње. С друге стране, то и објашњава постојање више облика за футур. Модалност се може изразити на више начина па је према томе и футур на више начина могао бити формиран. Отуда толика шароликост у облицима футура не само у српскохрватском него и у језицима других народа. Но футур се развио не само од таквих модалних глагола који значе неку тежњу, намеру, морање него и од оних семантичких јединица и њихових допуна који означавају уопште неку активност, импулс, покрет. Тако се у неким романским језицима футур може градити са глаголом *aller (ићи)*: *je vais dormir* или *je vais venir*, у латинском са *dormitum eo*, у индијском са *nomina agentis* + гл. *ásmi*. За латински футур, нпр. *amābo* са наставцима *-bo, -bis* ..., Х Хирт[1] наводи да се развио из везе која значи *Ich bin ein Liebender*[2]. Дакле, битан моменат за стварање футурског значења из једне модалне или њој сличне везе јесте моменат тежње, импулса за извршењем радње.

4. Српскохрватски футур је, у целини узев, као изражајна јединица **нова и посебна** семантичка творевина, која се развила из модалног израза глагола *хтети* у скраћеном облику и његове допуне. Његови саставни делови изгубили су своја првобитна значења: глагол *хтети* изгубио је обележје садашњости а волитивно значење делом или у потпуности; инфинитив је изгубио

[1] Hermann Hirt: Indogermanische Grammatik, Teil VI, Syntax I (Heidelberg 1934) стр. 248.

[2] A. Meillet у наставку *-bo, -bis* види „le subjonctif. de l'aoriste radical de la racine -**bhewə* -**bhū*—(A. Meillet et J. Vendryes: Traité de la grammaire comparée des langues classiques, 2-e édition revue et augmentée, Paris, 1948, str. 291).

Digitized by Google

функцију допуне и безвременско значење. Тако измењена **оба** значења дала су **ново, треће** значење — значење вршења-извршења радње у будућности[1].

Новостворена семантичка јединица није, међутим, потисла из употребе првобитну синтагму са искључиво модалном вредношћу. Она је данас углавном сачувана у вези пуног облика глагола *хтети* и инфинитива (или његове замене), док футур има уз допуну исти само скраћени помоћни глагол. *Ја хоћу да дођем* је садашње време глагола *хтети* непотпуног по значењу, и његове допуне и синтаксички значи исто што и *ја имам вољу, ја желим, ја намеравам да дођем* док *ја ћу доћи* или каснији облик *ја ћу да дођем* означава футур глагола *доћи*. Имамо, дакле, две потпуно засебне временске категорије, сваку са својим јасно одређеним значењем. Једна је садашње време и садржи у себи значење става извршиоца радње према радњи, друга је будуће време са значењем извршења радње у будућности. Прва као начински израз улази у модусе, друга означујући искључиво **време** извршења радње има своје место међу индикативним односно релативним временима.

Ми бисмо овде указали на још једну особину која оштро одваја модална од осталих немодалних времена. Кад се на пример каже *ја хоћу да дођем, доћи, дошао бих, умрех од жеђи, замало га ударити шћаше, био доћи* у свим се овим примерима изражава намера или жеља или претпоставка или било какав став за извршењем радње. Акције вршења односно извршења **нема**. Кад се каже *доћи*, то значи: ја заповедам да дођеш. Сам долазак се не врши. *Умрех од жеђи* са значењем *„ја умирем од жеђи“* стања умирања немамо, већ само изношење уверења о умирању. Исто тако у прошлим модалним конструкцијама *замало га ударити шћаше*,[2] *био доћи*[3] и сл. немамо остварење глаголске радње.

[1] Исп. у вези са овим и питање писања футурског облика у дискусији која је око тога покренута. В. напомену бр. 2.

[2] В. о модалним конструкцијама глагола *хтети* и инфинитива у чланку М. Стевановића: Једно значење имперфекта према употреби у језику П. П. Његоша, Јужнословенски филолог, књ. XX стр. 170 и даље; затим о сличним конструкцијама у чланку П. Сладојевића: О имперфекту у српскохрватском језику, Јужнословенски филолог, књ. XX, стр. 222 и даље; код Ј. Вуковића: Посебни перифрастични модални глаголски облици у српскохрватском језику, издање Научног друштва НР Босне и Херцеговине, Радови II, књ. I (Сарајево 1954), стр. 18 и даље.

[3] Исп. о конструкцији *био доћи* чланак Ј. Вуковића: Модални облици с имперфектом и перфектом глагола бити+инфинитив главног глагола, Јужнословенски филолог, књ. XX, стр. 263—272.

Digitized by Google

У начинском изразу *ја хоћу да дођем* изнесен је само став (жеља воља) говорног лица за доласком. Став се садржи у управном глаголу. Допунски глагол у презенту *да дођеш* не показује паралелност извршења радње са моментом говора или неким другим моментом. Ни ту нема никаквог извршења.

Дакле једна од битних особина начина и начинских израза јесте то што се глаголска радња не реализује нити се реализовала, уколико је модални глагол у неком од прошлих времена, него се износи само став говорног лица према њеној реализацији.

Насупрот овом стоји употреба времена у индикативу. Кад говорно лице каже *ја долазим, ја дођох, он долажаше, он је долазио*, уколико се ради о употреби ових времена у ситуацијама која им временски одговарају и уколико радња није ничим условљена (исп. *ако дођеш)*, онда је у њима изречена увек конкретна реализација радње.

5. Посматран из ове перспективе, тј. из перспективе реализованости или нереализованости глаголске радње, футур и модални и индикативни, дакле футур уопште, представља посебан случај. Он никако не може значити реализовану глаголску радњу већ самим тим што показује вршење или извршње радње у будућности. Али ипак разлика између модалног израза и будућег времена постоји. Да упоредимо модални израз *ја хоћу да дођем* и индикативни футур *доћи ћу*. У првом случају износи се само с т а в, конкретно воља за доласком, у другом реч је о акцији, чија ће р е а л и з а ц и ј а бити у будућности. Разлика се врло лепо осећа кад су у реченици оба облика употребљена један поред другог. Исп. *Ја хоћу да положим испит* и *ја ћу га положити*. Први показује став (жељу, вољу) у садашњости, други извршење, дакле конкретизацију радње у будућности.

Но модални футур нема сва својства осталих модалних времена. Заједнички им је само моменат става. Кад говорно лице каже: *Ако добијем на лозу, имам да прокрстарим цео свет*, оно је у тренутку говора већ имало, већ заузело став, конкретно овде решеност за извршењем радње. Став, је, дакле, паралелан моменту говора, што показује његову везу са садашњошћу. Међутим то не значи, као што је то случај код осталих модуса, да је време става време начинских израза [1]. Да је то тако, овај

[1] Проф. А. Белић истиче да је у начинском облику ма кога језика на свету — када се начин употребљава у самосталним реченицама — време тога облика у ствари време става („О језичкој природи и језичком развитку" стр. 394).

Digitized by Google

би начински израз означавао садашње време. Он, међутим, означава будућност што се најбоље види по томе што облик *имам да прокрстарим* можемо заменити будућим временом, тј. можемо овде рећи *прокрстарићу*. И једино га њиме можемо заменити. Замена са неким модалним обликом *желим, хоћу, намеравам, решио сам да прокрстарим* и сл. не би представљала потпуни еквиваленат у значењу. У ствари, значење модалног футура садржи у себи две вредности, једну модалну која значи *одлучио сам, имам намеру, решио сам да прокрстарим*, и другу индикативну, *прокрстарићу*. Став је фиксиран у садашњости али се временски моменат остварења радње не управља према њему. Он јасно показује будућност.

Најважнија, дакле, разлика између начинских израза и модалног футура јесте у извршењу радње. Код начинских израза видели смо извршења радње нема. Модални футур *имам да прокрстарим*, међутим, изражава и извршење радње а не само став. Говорно лице жели њиме да изнесе не само своју решеност него и то да ће у будућности радњу остварити тј. прокрстарити свет.

Нешто је мало друкчији футур у неким примерима. У њима, наиме, елеменат извршења радње није тако изразит. У реченици *соко лети више Сарајева, / тражи лада ће ће починути* футур *ће починути* може да се схвати и као намера (што доказује чињеница да се може заменити намерном реченицом *ће да почине)* или као жеља и могућност (што доказује замена потенцијалом *ће би починуо)* [1]. Слично се може разумети и футур *повуче собом мноштво личина којима ће поглавице везати* тј. којима намерава поглавице везати. Исти је случај и са примерима футура који показују могућност или неминовност. *Како ћу ти пустити крпу платна кад је мени снаха везала руке* значи како могу пустити, како ћу остварити радњу у будућности. *Па отиће у клисуру тврду / куд ће проћи Грчићу Манојло* значи и *куда мора проћи Грчићу Манојло* [2]. Радња ће се извршити у будућности зато што се мора извршити. Слично је и са модалним футуром у условним реченицама. *Ако ћете га послати, пошаљите га празна,* значи ако га намеравате послати и ако га пошаљете, тј. ако остварите радњу у будућности. Све зависи од тога који је од елемената у унутрашњој структури футура у тренутку говора више изражен односно више наглашен.

[1] Пример је узет из поменуте Историје српскохрватског језика, проф. А. Белића, стр. 253.

[2] Примери су из поменуте Граматике проф. М. Стевановића, стр. 414.

Digitized by Google

Још једна узгредна напомена. Код примера *хоћеш стари јада допанути, ја се бојим хоћу погинути, хоћеш доћи ал ћеш грдно проћи* и сл. имамо пуни облик глагола *хтети* и изразито наглашен став. Но то је ипак футур а не модални презент јер се њиме износи и мисли на реализацију радње у будућности. Семантички еквивалент овим облицима јесте футур *ја се бојим погинућу, ти ћеш доћи ал ћеш грдно проћи, ти ћеш стари јада допуниш, не питај ме умрећу* и сл., а не модални презент. Тај облик не можемо уопште заменити презентом неког глагола са сличним значењем, нпр. *ја желим, намеравам, тежим* и сл.

Из ове анализе проистиче овакав закључак: синтаксички, и модални презент и модални футур потпуно су јасно одређени и чврсто стоје у обличкој системи глагола. Првим се износи само став према радњи, другим и став према радњи и извршење радње чија реализација пада у будућност. Оба су дакле и синтаксички и лексички издиференцирана. Но између њих постоје и „прелазни типови" код којих диференцијални семантички елементи нису оштро наглашени. Код таквих прелазних категорија могућа је, видели смо, алтернација модалног презента са модалним футуром и она не мора бити у зависности од тога да ли је ситуација индикативна или релативна мада је релатив, разуме се, за то погоднији. Релатив сам може да условљава само измене у временским одредбама, а не у одредбама става.

Тип модалног футура у примерима *доста ће стара бити ова пословица, по својој прилици узрок ће томе бити његова аљкавост, биће истина да је болестан, мајка ако ће и стара бити, изаће пред кућу* излази из схеме модалних времена уопште. Облици *ће бити* или *биће*, иако по форми будуће време — не показују време уопште дакле немају основно значење сваке глаголске речи у личном глаголском облику. Облик футура у свим наведеним примерима има само значење модалне речце *свакако, вероватно, мада*: *вероватно је стара ова пословица, вероватно или свакако је узрок томе његова аљкавост, вероватно да је истина да је болесна.* У њима нема ничег футурског нити уопште какве временске одредбе. Футуром глагола *бити* износи се мишљење, тачније вероватноћа о глаголској радњи односно стању, оствареном у садашњости.

Футур глагола *бити* има значење речце и у другим везама: *бићу донео, биће погрешно* што значи *вероватно да сам донео, вероватно, свакако да сам погрешио.*

Digitized by Google

Пре него што пређемо на чист индикативни футур који искључиво показује извршење радње у будућности без икаквог става, задржаћемо се на једном типу који је по својим особинама њему сличан али не и потпуно идентичан. Тај се тип огледа у примерима:

> Ако ли ми Бог и срећа даде /Па се здраво своме дому вратим/ Честита *ћу* тебе *учинити*.—А тако ми Бога великога /*Ја ћу отић* у поље Косово/ И *заклаћу* турског цар Мурата /И *стаћу* му ногом под гр'оце,/ ... *Ухватићу* Вука Бранковића, *Везаћу* га уз то бојно копље/ ... *Носићу* га у поље Косово. (Народне песме, Вук Ст. Караџић).

Неоспорно је да су сви облици будућег времена овде прави индикативи, тј. сви показују извршење радње у будућности. Временски моменат (будућност) одмерен је према моменту говора говорног лица. Но ако дубље уђемо у анализу примера ових футурских облика видимо да у њима извршење радње у будућности, представља, у ствари, остварење намере лица које ће радњу извршити. Милош Обилић ће отићи на Косово, заклаће Мурата, ухватиће Вука Бранковића, везаће га итд. зато што му је намера, што је решио да то учини. Разуме се, и то се мора нарочито подвући, та намера, тј. одлука није изричито дата као што је то случај код модалног футура, она се латентно, чак врло латентно налази у самом облику.

Има ситуација у којима се, без разлике у значењу, могу употребити и футур и модална, намерна реченица; исп. *кад ме питаш право да ти кажем*, која се може рећи и са футуром *кад ме питаш право ћу ти рећи*, или *обећао је да дође* поред *обећао је да ће доћи*.

Индикативни футур. Означава само извршење радње у будућности без икаквог елемента става говорног или ког другог лица. Огледа се у овим примерима:

> А одметници и грешници сви *ће се сатрти* и који остављају Бога *изгинуће*. — Јер *ће те се посрамити* од гајева које желесте и *застидети* од вртова које изабрасте.— Јер *ће те бити* као храст којему опада лишће и као врт у ком нема воде. — И *ићи ће* многи народи говорећи: ходите да идемо на Гору Господњу и *учиће* нас својим путовима и *ходићемо* стазама његовијем; јер *ће* из Сиона *изаћи* закон и ријеч господња. И *судиће* многима и *караће*

Digitized by Google

многе народе те *ће расковати* мачеве своје на раонике.— Тада *ће се* поноситост људска *угнути* и висина *људска понизити*. —Господ *ће бити узвишен* у онај дан. — И идола *ће нестати* са свијем. — Иљуди *ће ићи* у пећине камене. — Тада *ће бацити* човјек идоле своје сребрне и идоле своје златне (Даничић, Превод Старог завјета).

Разлика у примерима између ове и претходне категорије није само у лицима. Тачно је да кад је субјекат у трећем лицу, говорно лице не може увек да зна да ли извршење радње у будућности представља за њега, тј. за субјекат, истовремено и његову намеру. Кад се пак ради о субјекту у првом лицу, тј. кад је говорно лице истовремено и субјекат у реченици, онда је ситуација сасвим јасна. Говорно лице зна да ли је радња коју ће извршити његова жеља, намера или не. Исп. на пример: *ја ћу да се покајем и поправим, опрости ми* где је извршење радње, тј. покајање и поправљање тежња говорног лица, са реченицом *Урадио сам то ето тако, иако сам знао да ћу се покајати* где извршење није ни тежња ни намера субјектова него факат који ће се догодити у будућности. Сличан је случај и са потенцијалом. Кад говорно лице каже *ја бих дошао* облик потенцијала *бих дошао* открива став говорног лица. Али кад се каже *он би дошао* или *Петар би дошао* онда то не мора да буде став говорног лица него став субјекта који у овом случају нису идентични. То се најбоље види по томе што реченицу *Петар би дошао* можемо да декомпонујемо на две реченице *Петар каже*: — *ја бих дошао* где је онда сасвим јасно да став према доласку не припада говорном лицу него Петру, дакле трећем лицу прве наведене реченице *(Петар би дошао)*.

Према томе прво лице је најпровиднији терен где се ова два типа будућег времена могу најлакше разграничити.

Међутим, није увек могуће да само из једне реченице одредимо који је тип футура у њој. Потребно је некад повезати реченицу са контекстом или познавати говорну ситуацију у којој је футур употребљен. Кад се на пример каже *сутра ћу ићи на плажу* извршење радње у будућности, тј. сутрашњи одлазак на плажу, овде представља остварење намере говорног лица. У контексту, међутим, *какав ми је то живот! Сваки дан личи један на други. Ето увек исто. Сутра ћу ићи на плажу, купаћу се, вратићу се, јешћу и спаваћу а прекосутра све поново*. Иста реченица у различитом контексту нема исто значење.

Digitized by Google

Да сведемо. Семантика футура као глаголског облика састоји се од три елемента: елемента извршења радње, елемента будућности и става. Релевантни елементи за све категорије футура јесу елеменат извршења радње и елеменат будућности. Необавезан али могућ, некад врло изразит, некад врло латентан јесте елеменат става извршиоца радње према радњи.

Елеменат извршења радње оштро је одвојио футур од модуса и начинских израза за које смо видели да се никад не употребљавају да се њима означи извршење радње, него само да се њима изрази жеља, намера, неминовност или било какав став за њеним извршењем. Чињеница што у неким случајевима место футура може да стоји модални презент, тј. модална реченица *(тражи лада ће ће починути* поред *тражи лада ће да почине* и *ће би починуо)* нимало не говори против ове констатације. Као што је у неким случајевима тешко повући границу између појединих категорија футура јер је та граница врло флуидна (исп. ниже) тако је у неким случајевима тешко повући границу између модалног израза и футура. Ови примери, углавном у релативу, где футур може да стоји у алтернацији са модалним презентом или неким модусом јесу прелазне категорије у којима основни семантички елементи нису довољно издиференцирани. Та алтернативност условљена је говорном ситуацијом, тј. употреба оба облика могућа је онда када није потребно да се изричито нагласи искључиво једна карактеристичност глаголске радње (став према радњи ни њену извршивост у будућности).

Елеменат будућности, дакле временски елеменат, јасно показује каква је промена извршена у првобитној вези из које је настало будуће време: од значења садашњег времена једног модалног непотпуног глагола и његове допуне у инфинитиву (или супину) добили смо значење будућности. Тај облик, према томе оставио је категорију речи којом се обележава став и пришао категорији којом се обележава време.

Елеменат става изразит је у модалном футуру конструкције *имам* + *инфинитив* или *имам* + *да* + *презент*. У осталим употребама видели смо варира од наглашеног до ненаглашеног. Има га, видели смо, латентно у себи категорија која се огледа у типу *сутра ћеш ме издат на Косову* док га категорија типа *а одметници и грешници сви ће се сатрти и који остављају Бога изгинуће* нема уопште. Елеменат става јесте онај елеменат који унутар футурских значења уноси диференцијацију. Но његово постојање

Digitized by Google

није сваки пут лако утврдити. Границе међу овим категоријама су лабилне и не може се увек лако одредити којој категорији футур припада, мада то не значи да се прототип за сваку категорију не може утврдити и тачно фиксирати. Зато је сасвим природно што понекад за један исти случај будућег времена имамо два различита тумачења. Тако, на пример, футур у *Пред тобом је све садање, што би, што јест, што има доћ* проф. Вуковић[1] тумачи као индикативни, док га проф. Белић[2] сврстава међу модалне облике. Анализирајући модалност конструкције *имам + инфинитив* (или *имам + да + презент)* проф. Вуковић у примерима узетим из Рјечника Југославенске академије тачно примећује да је граница између ова два футура „једва ухватљива а понекад и неухватљива". Отуда није тешко — каже он даље — да се дође до тога да модални футур са *имам* добије могућност да заузме место обичног индикативног футура и у индикативном значењу.[3]

Ако бисмо хтели графички да представимо ове категорије тако да знаком ▭ обележимо елеменат става, знаком ○ елеменат будућности, знаком △ елеменат вршења-извршења радње онда би графичка представа различитих вредности футура и модалне везе са пуним обликом глагола хтети изгледала овако:

став будућност извршење радње

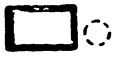

модални израз глагола хтети и његове допуне *ја хоћу да дођем*, из које се развио футур.

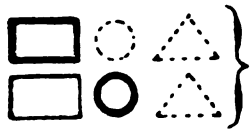

модални футур са неизразитим елементом (из) вршења радње, тип *Тражи лада ће ће починути* и сл. који се може заменити модалном реченицом или неким модалним обликом.

индикативни футур са скривеним елементом става, тип *Ја ћу отић у Поље Косово.*

индикативни футур са потпуно искљученим елементом става, тип *а одметници и грешници, сви ће се сатрти а који остављају бога изгинуће.*

[1] Вуковић Јован, Посебни перифрастични модални глаголски облици ... стр. 6—7.

[2] Белић А., Историја српскохрватског језика — (Речи са конјугацијом) — књ. II, св. 2, стр. 251.

[3] Вуковић J., detto, стр. 7.

Digitized by Google

Књижевни футур јесте морфологизација семантема у схеми 2, 3 и 4.

6. О говору и пореклу становништва. Горњи Бањани у којима сам чула ове нове облике налазе се 15—18 км на југу од варошице Љига, а 20—25 км северозападно од Горњег Милановца. Становништво, како то с једне стране показује традиција сачувана у народу, а, с друге стране, потврђује и сам говор, пореклом је углавном из источне Херцеговине. Оне куће чији сам говор бележила, тврдиле су ми да су се њихови преци доселили овамо отприлике пре 200 година. У разговору са професором д-р Миленком Филиповићем, познатим етнологом који је испитао порекло становништва среза Таковског где спада и наш говор добила сам ове податке [1]. Становништво је тројаког порекла: 1. из Херцеговине и Санџака, претежно из Сјенице, и то из времена кад је Сјеница била екавска и касније, кад је постала јекавска; 2. из Црне Горе; свега три куће су аутохтоне. Одатле је било исељавања у Срем, Бачку и Будим (ту би их требало потражити) и враћања натраг.

Њихов говор има углавном ове особине:

1. за јат се налази тројак рефлекс: *е, је, ије* у дугим слоговима, *е, је* у кратким. Од исте особе у истој речи могу се чути сва три рефлекса: *млéко, млијéко, млијéко.* Икавизми су они општи: *бȉљег, забȉљежио* али *шћȅо, ȕмјео, завȍљȏ,* затим у компаративу *стȁријӣ, смȅлијӣ,* затим у *нȉсам, нȉси* итд. У лексици *сȉкира* поред *с'ȅкира, додијатȉ* итд.

2. постоји велика тенденција ка сажимању: *ȉмȏ, дȍшȏ,* чак *вȕђȏ, завȍљȏ, забȍљȏ,* који се по правилу само тако сажети и чују.

3. Скраћивања има такође доста: *мȍш (< можеш), кȁш (< кажеш), нȇш (<нећеш), нȇм (<немам), јȁом (< ја богме, јабоме)* итд.

4. сажети одречни облици презента глагола *хтȅти* морају се у овом говору подвући не само као фонетска него и као морфолошка занимљивост. Наиме, то *нȇ (< неће)* уопштено је за сва лица и једнине и множине. Уопштавање је дошло свакако аналогијом према одречном облику свих осталих глагола (изузев

[1] Дело је изашло из штампе пошто сам већ предала рукопис.

Digitized by Google

глагола *имати* и *јесам*) уз које је *не* одречна речца и као таква стоји непромењива уз сва лица оба броја. Исп.

> Тāј и̏ксāн *нê* да лāжĕ. Ја *нê* да те вӣдӣм кад си тàкāв. Ми *нê* да је прāтӣмо ỳ школу прӣје дѐвēтĕ гȍдинĕ. Што ти *нê* слỳшāш, а?
>
> Мѝјага ти *нê* д'ȍдрекнĕ ако ти је рѐкō. Клéо се да *нê* да пи̏јĕ а еве га ȍпē освàнуо ка ћỳскија. Ти *нê* да се пȍкајеш ако ме пȍслушāш.

Материјала немамо довољно за једну категоричну констатацију, но ипак, бар према изнесеним примерима, биће да се у овом говору не прави морфолошка диференцијација између одречног презента какву налазимо у књижевном језику, где ја *нећу да дођем* значи садашње време а *ја нећу доћи* будуће. Овде иста конструкција *ја нê да дођем* служи подједнако за изражавање оба времена.

Нескраћени облик чује се кад је одречан глагол *хтети* употребљен самостално или кад је нарочито наглашен:

> Оћете и̏ вӣ у кȍкањāше? Јȍк, *нéћемо.* — Оће л бӣти кӣше дàнāс. Мӣслӣм да *нêће.*— *Нéћу* да пȍпустӣм ма се све тумбе окрéнуло.

5. Акценатска система броји четири акцента. Кановачког дуљења нема. Дужине се не чувају свуда у једнакој мери. Нестаје их најчешће иза ⁀ и', чувају се најбоље иза̀ (нарочито у двосложним речима).

6. Морфолошки облици речи са деклинацијом исти су као у књижевном језику. Једини генитив плурала без наставка забележила сам у *колко је сат* (неколико пута). Али у одговору када уз именицу *сат* стоји неки број генитивни наставак је *и*: *сад је пет сати̏.* Изједначења локатива са генитивом нема. Поред плуралских наставака *-има,-ама* за датив-инструментал, локатив чује се код неких именица четврте врсте и наставак *-ма* : *љу́дма, пила́дма, праса́дма.*

7. Међу речима са конјугацијом чести су облици: *бӣднĕ, мȍгнĕ, хтēднĕ, мȍгаднĕ, вȍљеднĕ* и сл. и честе елизије *д'и̏дēм, д'ỳзмĕм, д' ѐдĕм.*

Digitized by Google

8. Интересантни су перифрастични облици императива. Забележила сам: *д'ѝдēш, да кȁш (кажеш), да дȍнесēш, д' ӯзмѐш.* Ређи су *иди, опери, санеси.*

9. Од синтаксичких особина треба истаћи доста живу употребу аориста. Имперфекат није изумро. Глаголски прилози врло се ретко чују. Прошли глаголски прилог забележила сам једино у изразу: *пошав од (пошав од Алемпијевића воденице на лијеву страну).*

7. На територији о којој говоримо инфинитив се у потврдном футуру, рекла бих, ретко чује. Као футурски облик употребљава се конструкција типа *ја ћу да радим* ређе *радићу или доћи ћу* и нови облик *ја да радим* који је одскора, како ћемо даље видети, почео себи да крчи пут. Да би слику и вредност новог облика могли да сагледамо у што јаснијој перспективи, ми се нећемо приликом изношења материјала држати класификација по критеријуму индикатив-релатив-модус. Поћи ћемо од онога што нам намеће сам материјал, тј. размотрићемо семантичке сутуације у којима је нови облик врло чест или готово искључив, а затим ситуације у којима се никако не јавља.

Интересантна је чињеница, и она захтева и посебно лингвистичко објашњење, да се конструкција *ја да радим*, дакле конструкција без глагола *хтети* употребљава најчешће баш у оним реченицама у којима извршење радње представља остварање намере, хтења, тенденција говорног или ког другог лица, будућег извршиоца радње:

> *Ми да продáмо* жу̀туљу јер је већ ȍматорила а и му̏жа јој слȁба. Ако би̏дне шћȅо д' ӯчӣ *ми да* га *дáмо* дȁље, ако ли нѐ шћедне, мȍтику ỳ шаке па нȅка нек кȍпā и нека би̏де сѐљāк. Ми̏ливоје и нȁкō *да сȁлазӣ* до у водѐницу. *Ја д' ѝзнесēм* ȁљине а ти ѝди налȍжи стȍци. *Ȍна* (тј. скоро удата млада) *да пȍбегне* ȍтален. Сáма је говȍрила да нѐ може с њи̏м дӯго. — Ако ѝмаднēм кȁд, *ја да ткêм* с'ӯтра ци̏јēли дâн. *Ја да дôђѐм* кȁстиле да се ви̏ди̏м сȁ тобȍм. Ја да му дâм све што гȍј ȍће само нек ми пȍможе да си̏на ѝзлијēчи̏м. Нêмај бри̏гĕ, *ја да сâђêм* у кавȁну и *да сȁнесēм* кромпи́ре. *Ја д'ȅдем*, брȁте, и нê да чȅкам ни̏кога. — *Он да дôђе* ома зȁ тобом. Иди ти и вȁтāј мȅсто *ми да крêнемо* ома зȁ тобȍм и *да ти сȁнесемо* ствâри. *Ја д'ѝдēм* вȁла ỳ бању док ȍтаљамо

Digitized by Google

с љѐтинȍм. — Чим срâдимо ово мало шљи̂ва̄ *ми да сâ-ђемо* у Дичину (тј. да станујемо). — *Ми да крѐнемо* на ва́шер за пȏ сата. — *Ја д'ѝдѐм* ча́ском до Ле́јове кава̀не. — *Ја* ча́ском *да на̀ложӣм* ва̀тру и *д'ỳкува̄м* по ка̀ву. — *Тȏ* бр̏зо *да̀ биде* го̀тово. А̀ма *ја* ома *да се вра̂тӣм*, само д' ỳзмем сȏ у Жи̂вора̄да и ето ме на̀траг. — Е, *ја* са̀д *д'ѝдѐм* и *д'ѐдѐм* и *д'ѝзврнѐм* све чѐтир ỳ ви̂с и баш ме бри̂ге што се они та̀мо, знам ти ја око чѐга кр̂вѐ и ра̄тујỳ.

Рекла бих да у свим овим примерима облици *да+презент* представљају будућа времена. *Ми да продамо, ја да му дам, ја да сађем, он да силази, ми да кренемо, она да побегне, ја д' изнесем*, значе *ми ћемо продати, ја ћу му дати, ми ћемо кренути, она ће побећи, ја ћу изнети* и сл. Свим се тим облицима изражава и реализација радње, а то остварење у суштини јесте и намера лица коме је радња приписана. Ситуација је иста као и код оне категорије футура коју смо констатовали у типу *Ја ћу отић сутра на Косово* и *заклаћу турског цар Мурата*. Додуше, неки од ових примера новог облика могли би се можда заменити модалним презентом, тј. могло би се схватити да они значе на пример *ја намеравам да продам краву, ми намеравамо да га дамо*, даље *она намерава да побегне*. Сваки модални презент има у себи елементе будућности, обично далеке будућности. Но замена модалним презентом не би представљала потпуни семантички еквиваленат. У књижевном језику, а то је познато и осталим дијалектима (па и овом) веза *да+презент* има читаву скалу различитих значења. На пример, у контексту *Знаш шта, да продамо кућу па да поделимо новац*, облици *да продамо* и *да поделимо* имају значење врло благог императива: *хајде да продамо, продајмо, поделимо*. Или у контексту: *остало је на овоме: ја да напишем писмо а он да га носи на пошту* везе *да напишем* и *да га носим* су у ствари допуне глаголу *остало је*. И са њим су и синтаксички везани. Сличну повезаност имају везе *да+презент* и у овим примерима: *хајде, ја да кувам кафу а да ти самељеш, важи ли? — Добро, да се крене; кад нема друге, да ти кажем* и сл. Свим овим облицима означено је садашње време, којим је управо изнесен с т а в према радњи. Само став показују и примери типа *ја̂ да положим испит — куд би ми био крај* са значењем *кад бих, ако бих положио испит, куд би ми био крај*. У примерима из Горњих Бањана то међутим није случај. Они су употребљени

Digitized by Google

самостално, изречени су непосредно као саопштења, тј. немају управни глагол нити какву другу везу негде у ранијем контексту. Веза *да+презент* у њима није дошла ни као одговор на питање као што тога има у књижевном језику. Исп. питање: *Зар ћеш да продаш краву, Зар ћеш да идеш овакав* којима одговор може бити двојак: *да продам, разуме се* поред *продаћу, разуме се* и *ићу зашто да не* и *да идем зашто да не.*

У реченицама са *ако*:

> *Ôн* ако *да дòлази*, нек дôђе прóс'утра, кад је прâзник. Понèз'дē и мèни [тј. гаса] âко *да сàлазīш* до у варòшицу. Цíни, ако *да слȳша*, не код Мȋлована дà биде рђаво. Вȉ, ако *да ноћи́те* [тј. у истом селу] ви òстанте још [тј. на вашару], ако ли нē, ви крéн'те зà видела.

Модални футур у зависним, намерним и последичним реченицама у већини наших дијалеката (сем чакавског и дубровачког књижевног) замењен је презентом [1]. Тако и овде налазимо:

> Ôн сȁмо мȉсли нà тō шта *д'ē̏дē* и како *да с'ȉзврнē* нēђе у дебèлу ладòвину. — Прóђи се лóпова, вȉдиш да тâј сȁмо звēрā ђе шта *д'укрáдē* и *д'òднесē.*

Упала у очи да је највећи број примера са новим обликом у првом лицу једнине, дакле тамо где је ситуација, као што смо видели, најјаснија за распознавање да ли је извршење радње уједно и остварење намере, тежње субјекта или није. Свега један пример пуног футура забележила сам у примеру: *Учиних то ето тако, иако сам знао да ћу се покајати* где је сасвим јасно да кајање, тј. у будућности остварена радња, не представља остварење тежње говорног лица.

Према томе, за први случај употребе новог облика можемо закључити ово: он се употребљава у оним семантичким ситуацијама у којима се овим обликом са извршењем радње у будућности истовремено казује и намера, тежња лица реализатора радње за извршењем радње. Моменат реализације може бити више или мање удаљен од тренутка говора. Временско удаљење будућности самим обликом није дато.

---

[1] Исп. *Нисам толи жедан да ћу три попити* (А. Белић, Историја српскохрватског језика, књ. II, св. 2 (Речи са конјугацијом, стр. 249).

Digitized by Google

Новом облику семантички дакле одговарају наше прве две категорије футура, оба модална футура и индикативни футур са ненаглашеним латентним елементом намере. Овај нови облик називаћемо у даљем излагању крњим футуром јер је за једну морфолошку јединицу краћи од њему семантички и морфолошки најближег времена.

Друга категорија употребе новог облика огледа се у овим примерима:

а. *Ти д' изгòрӣш* све рӯке тàкō! *Ти да ӣòломӣш* и кȍла и вòлове.

б. *Ти да ӣа̏неш* òтален! Цр̂на јâдко ти д'ӯмрĕш ȍд глади! Свä *љĕӣина да ӣрòӣанĕ* ако нè биде кӣшĕ. *Ôн* нàчисто *да ӣрòӣане* ако вàкō прòдужӣ. *Оно да* ти *назéбĕ* вàкō бòсо.

Да одмах напоменемо: ни у једном од ових примера извршење радње у будућности не представља остварење намере нити било какве тежње говорног или ког другог лица коме је радња приписана; друго, сви ови облици у овим примерима могу се заменити модалном футурском конструкцијом *имам + инфинитив* (или *имам + да + ӣрезент): Ти има(ш) да изгориш све руке тако* и *ти има да ӣаднеш отален* итд.

Да бисмо могли разумети ту модалност и употребу крњег футура, размотрићемо најпре психолошке ситуације у којима су ове реченице изговорене, а затим и природу глагола употребљених у њима.

Све су горње реченице декларативне и узвичне. Све су изречене непосредно под утиском онога што је говорно лице навело да их изговори. *Ти да ӣанеш отален* се спонтано отело једној мајци кад је видела где јој се попело дете. *Црна јадко ти д'умреш од глади* узвикнула је унуци једна бака сматрајући да унука мало једе и да то никако није довољно. *Он начисто да ӣроӣане ако вако ӣродужи* констатовао је један отац онда кода му је речено да му се син на студијама опија и оргија уместо да учи и даје испите. *Оно да ти назебе вако босо* рекла је једна снаша другој спазивши да јој по зими дете нема чарапа на ногама. Све су, дакле, ове узвичне реченице са новим обликом непосредна реакција на утиске спољне.

У првој категорији употребе овог облика, рекли смо, да је у њему елеменат намере (става) релевантан за тај облик, да постоји у тренутку када говорно лице објављује радњу, да је он,

Digitized by Google

према томе, елеменат паралелан моменту говора. И у овом случају једну паралелност морамо подвући, паралелност изговарања наведених реченица са овим спољним догађајима, стањем и утисцима који су говорно лице навели да реченице и изговори. *Ти да паднеш отпалеи* је говорно лице изрекло онога тренутка када је видело да ће дете да падне. Моменат када је говорно лице изговорило *он да пропане ако вако продужи* или *оно да ти назебе вако босо* паралелан је са моментом када је говорно лице схватило и протумачило да ситуација у којој се налази студент односно босоног дете може довести до пропадања односно назеба. Иста се паралелност може констатовати и у осталим наведеним примерима. Они фактори који ће довести до остварења радње, а који су говорно лице изазвали да реченице изговори, постоје, дакле у садашњости. И не само то. Они су у свести говорног лица онда када је говорно лице употребило нови облик футура, било зато што те факторе директно види, било зато што у даном тренутку на њих мисли. Другим речима, нови облик футура управо и скривено повезује реализацију радње у будућности са оним факторима који ће до те реализације довести.

Но ови примери у оваквој говорној и психолошкој ситуацији не истичу само паралелност изговарања реченице са постојањем оних фактора који до те реализације доводе. Они показују још нешто, што, по нашем мишљењу, оправдава употребу новог облика по истом оном принципу по коме је нови облик употребљен и у првој категорији.

Да бисмо могли видети шта је све заједничко у семантичкој структури и једне и друге категорије, размотрићемо свестраније најпре прву категорију а затим ћемо исте семантичко-структуралне елементе потражити и у другој категорији.

Видели смо у првој категорији да је елеменат става иако ненаглашен и латентан, релевантан за нови облик. Нагласили смо да је тај елеменат паралелан моменту говора, што значи да је везан за садашњост. Нагласићемо сада још неке околности.

1. У првој категорији лица којима је радња приписана извршиће је. У *ја да продам краву, ми да га дамо даље у школу, ја да ткем*, првом лицу је радња приписана, прво ће лице радњу и извршити. Психолошки појам лица реализатора радње поклапа се са лингвистичким појмом реализатора радње, тј. са субјектом у реченици.

Digitized by Google

2. У првој категорији намера потиче од лица коме је радња приписана. *Ја да продам краву* значи *ја* (а не *ти, он* или *неко* или *нешто треће*) ћу краву продати. Лице и став се само могу теоријски одвојити, суштински то су овде две нераздвојиве представе. Другим речима, када посматрамо став и лице коме је радња приписана у првој категорији посматрамо их као јединствени акциони појам.

По односу субјеката према стварном реализатору радње случајеве друге категорије поделићемо у две групе:

У *Ти д'изгориш руке* јасно је да ће се радња горења извршити, али је јасно и то да радњу неће извршити лице коме је граматички она приписана него неко трећи, односно нешто треће (ватра, сунце, неки врућ предмет и сл.) у зависности од тога на шта је конкретно говорно лице мислило), које реченицом нигде није споменуто али које је у моменту говора ту присутно, чије је постојање јасно говорном а свакако и оном другом лицу коме се говорно лице обраћа. У *Ти да поломиш точкове и кола* не значи да ће субјект (друго лице) поломити точкове. Точкове ће поломити рђав пут, камење или блато које је говорник у тренутку говора морао имати на уму. Извршење радње не зависи директно и само од воље субјектове. Да је то тако, види се најбоље по томе што би се ове реченице могле граматички и друкчије изразити, тј. могла би се субјекту не приписати радња а да се смисао ни мало не измени. Могло би се, наиме, рећи: *Теби ће изгорети тако руке* или *Теби ће се кола поломити*. Овде су дакле субјекат и конкретни реализатор радње два одвојена самостална појма.

У примерима одвојеним под б) немамо такав случај али немамо ни случај истоветан са примерима прве категорије. У *Ти да паднеш отпален, Ти д'умреш од глади*, друго лице извршиће радњу умирања одн. падања. Али лице коме је радња приписана извршиће радњу не зато што жели (извршење је ван оквира његове воље), него зато што мора, што радњу диктирају околности. Субјекат је овде принудни реализатор радње. Нагласили смо за прву категорију да став потиче од субјекта. Нагласили смо и то да тај став (конкретно намеру) можемо схватити као подстрек за извршење радње. Намера, тежња или жеља и доводе до остварења акције. У другој категорији реализација радње, видели смо, повезана је са оним факторима који ће до реализације довести. Реченицу *Ти да паднеш отпален* говорно лице изрекло

Digitized by Google

је кад је видело да се дете попело на даску. Лабава даска и несигурно мало дете на њој довело је говорно лице до тога да каже да ће доћи до извршења радње, тј. до пада детета са даске. Извршење радње, дакле, јесте непосредно везано за околност која управо и диктира њену реализацију. Када је друго говорно лице видело босоног дете по хладном времену онда му је и пало на ум да дете може назепсти. На помисао да ће доћи до стања назеба говорник је дошао на основу конкретних могућности: хладно време и босе ноге доводе до назеба. Када је поменути отац за сина студента рекао *он да пропане ако вако продужи* представу о синовљевој пропасти добио је од реалних чињеница: од обавештења о синовљевом лењствовању и пијанчењу. Нерад и пијанчење стварно воде у пропаст. Кад је говорно лице изјавило *ако вако продужи* (тј. без кише) *сва љетина да пропане*, пошло је од чињенице да нема кише, па је на основу тога и прорекло да ће сва летина пропасти. Кад је суша, пропаст усева неминовна је. Ако се осетљива човечија кожа примакне јакој ватри или било којој већој топлоти (ситуација у *Ти д'изгориш све руке тако*) руке (или кожа) морају изгорети. Ако се кола терају по рђавом путу точкови ће се поломити. Остварење радње овде се јавља као нужност, као последица околности које нису у реченици дате, али које је говорно лице у тренутку изрицања реченице имало на уму.

Спремност, склоност, готовост да до извршења радње дође и овде такође морамо констатовати. Али та спремност, готовост не потичу од субјекта, који, како је анализа показала, не мора да буде и стварни реализатор радње. Тежња, готовост за извршењем радње потиче од правих извршилаца, од околности. Чим такве околности постоје (врућ предмет и осетљива кожа, хладно време и босе ноге, слаба кола и рђав пут и сл.) самим тим постоји и тежња, могућност или неминовност. Остварење радње представља у суштини остварење физичког, физиолошког, природног или друштвеног закона или процеса, дакле једну врсту деловања, која је ван домашаја човекових активности и човекове воље уопште. Оно што је, дакле, заједничко обема категоријама, што је релевантно за употребу новог облика, јесте постојање у садашњости готовости, тежње за извршењем радње. У првој категорији та тежња, конкретно намера, потиче од свесног живог бића. Тад је то лице и будући реализатор радње. У другој кате-

Digitized by Google

горији тежња потиче од околности а субјекат је или принудни реализатор радње или не узима директног учешћа у њеном остварењу. У првом случају, према томе, став је одраз хтења, воље свесног живог бића, у другом је одраз неминовности, дејства неког природног или друштвеног закона. Извршење радње је у првом случају циљ субјекта, у другом случају последица околности. Граматички у оба случаја радња је приписана субјекту.

8. Задржаћемо се сада на оним случајевима у којима се нови облик никако не чује, иако се ради о будућој радњи.

> *До́ћи ћеш ти* си̂нко, *до́ћи* и *тра́жићеш* да ти да̂м д'ёдёш, ал ёво што ћу ти да̏ти. — Ја већ ви̏ди̂м сво̂га бо̏га да *ћу* поред ова̀квије сна̏ ја *да̀ бидем* и гла́дан и же́дан. — *Пожѐљеће* о̂н, ма̂јчин си̂н, и су́ва љёба са̏мо ако га би̏де би́ло. — *До́ћи ће* вре́ме кад *ће* жи́ви *да ка̂жу*: у̏ста̄јте мр̄тви да лёгнемо ми жи́ви. — *Ви̏дећеш* га јѐдног да̂на где ти га вѐзаног до̀водё ку̏ћи. — Свѐга *ћемо ми о̀пёт ѝмати*, си̂не сла̀тки̂, са̏мо ако се узжи́ви и ако нам бо̂г да̏днё здра̂вља. — *Разу̀меће* о̀ни о̀во̄ што им чи̏ча са̀да при̂ча и зажалиће што ме нијéсу по̀слушали. — Зна̏о сам да *ћу да се по̀кајем*.

У свим овим примерима футур никако не значи да лице коме се радња приписује жели, намерава или тежи да изврши радњу, нити је пак радња схваћена као неминовност као нешто што ће се догодити зато што се мора догодити и за чије остварење тенденције у садашњости већ постоје. Ни у једном од ових примера футур се не може заменити модалном конструкцијом *имам + инфинитив* односно *имам + да са презентом*. Нико од нас не би рекао *ти синко имаш да дођеш и имаш да тражиш да ти дам да једеш* итд.

Језичко осећање самих говорних објеката противи се употреби крњег футура у њима. Ја сам, наиме, двојици мештана објаснила да желим научити да говорим сасвим као они. Један од њих је дечак од 15 година који није учио школу, други је старац од 70 година, такође без школе. У почетку сам „грешила" намерно у облицима и акценту да бих проверила да ли су у стању да ме исправе. Рекла сам на пример *да̄ј ми ту рѐклу* (исправљено у ре́клу), *с то̏бом* (исправљено у *са̏ тобо̄м*), *за сто̏ком* (исправљено у *за̀ стоко̄м*), *ѝдём у̀ кавани* (исправљено *у кава̀ну*), *да изнѐсём* (исправљено у *д'ѝзнесём* итд.). Њихов успех у проналажењу мојих „грешака" још је више пооштравао њихову пажњу.

Digitized by Google

Тако сам учинила и са овим примерима. Дан раније била сам забележила како је једна старија жена рекла детету кад је одбило да једе попару: *„дођи ћеш ти синко, дођи и тражићеш да ти дам д'едеш"*. Одмах затим, чим је дете измакло, старица је мени рекла: *„зажељеће он, мајчин син, и сува љеба само ако га биде било"*. Исте те две реченице али са крњим футуром поновила сам у сличној ситуацији пред двојицом поменутих личности. И следила је исправка, сасвим спонтано. Сва три моја крња футура *да дођеш, да тражиш, да заželиш* исправљени су у *дођи ћеш, тражићеш, зажељећеш*. Други пут, кад сам подражавајући једну старицу, пред њима рекла *време да дође, када живи да кажу, устајте мртви да легнемо ми живи*, исправка је такође учињена.

У реченици *знам да ће се покајати*, јасно је да кајање у будућности не може бити намера субјектова. Када сам је као такву поновила моји исправљачи нису реаговали. Исти је случај (тј. субјекат је прво лице, извршење радње није његова намера) и са реченицом *ја већ видим свога бога да ћу поред оваквије сна ја да бидем гладан и жедан*.

Реализација радње у овим примерима односи се на далеку будућност и на реализацију која ничим у садашњости није предодређена. Овим се облицима означава само факат будућег извршења радње. На овакав закључак нас наводе још и ови случајеви:

1. Иста особа за исти факат (падање кише у будућности) употребила је једанпут један, други пут други облик. Да би разлог употребе различитих облика био јаснији, ја ћу унеколико описати ситуацију, у којој се налазило говорно лице. Било је лепо време. Код сиромашног сељака за месец дана треба да буде свадба. Покренуло се питање смештаја сватова у случају невремена. Један од дискутаната у договору рекао је: *„Ето, сад је лијепо време, има ће да с'игра и да с'лумпује. А кад бидеш свадбовао пљуштаће киша ка за инат и направиће се блато да ћеш да се глибиш у њему до појаса"*.

Од исте те особе, два-три дана касније, када је сипкала киша и били се спустили тешки сиви облаци, забележила сам ову реченицу: *их, браће, ала пада и она да пада тако цијелу ноћ*. Облик *да пада* показује спремност, готовост за даљим падањем кише. До закључка да ће киша падати та особа је могла да дође на тај начин што је у тренутку говора видела и схватила околности

Digitized by Google

које условљавају даље падање кише. У првом примеру *пљуштаће и падаће ка за инат* износи се само факат да ће бити кише. Остварење радње, тј. падање кише, у овом случају у тренутку говора ничим није наговештено.

2. Пред полазак на вашар, један сељак, од кога сам такође забележила неколико примера новог футура, рече ми: „*Ја да продам краву и да купим нову младу јуницу*". (Напомињем да ова реченица није дошла као одговор на моје питање него ми је казана непосредно, као саопштење). Очигледно, овде се ради о сељаковој намери за продајом и куповином. Нешто касније, чула сам како је исти сељак свом детету које је од њега упорно захтевало да му купи лопту, рекао „*добро, де, купићу ти*". Ту немамо ни намеру ни неизбежност него само факат куповине у будућности.

Но најкарактеристичнији је пример једне жене од које сам такође забележила неколико облика и једног и другог футура. Њој сам, наиме, објаснила да мене јако занима све што она ради. Да бих могла на све да боље обратим пажњу, замолила сам је да ми увек унапред каже шта ће да уради. На тај сам начин успела да од ње извучем већи број футура. Већина примера односила се на оно што она намерава да уради и употребљени футури су били у новом облику:

> *Ја д'ѝзнесе̄м* а̀љине на̂поље, ти ѝди нало̀жи сто̄ци. — Ја да̀на̄с *да ткē̄м* цѝјēли да̂н. — Прѝпаз' дē на млјéко, ја *д'ѝдē̄м ча́ском* да до̀несē̄м во̀дē. — До̀бро, *ја да ти да̂м* два́ кила ка̀јмака за ту ре́клу, ва́жѝ ли? — *Ми да* му *по̀нудѝмо* и но̀вца ак' о̄ће.

Када је, међутим, врачала, тј. гледала сељацима у шољу кафе, употребљавала је увек пуни облик.

> Тѐбе *ће*, ћêрко, *сва̀нути*, ѐво по̀гледа̄ј о̀во̄. — Он *ће да* ти *се вра̂ти*, ỳпа̄мти, што сам ти рѐкла. — Све *ће* то он *да забо̀рави* и о̄пē' *ћете* лѝјепо *жи́вјети*. — Ѐво шта вѝдим: *до̀бићеш* вêсти од куће ỳскоро. — Чӯћеш гла̂с, ра̄досан али ла̂жан. — Сто́јѝ ти ра̄дос', *пла̀каћеш* од срѐће.

Када сам у шали ја прорицала будућност двојици мојих исправљача сви нови футури били су ми исправљени.

Digitized by Google

Ова двојица мојих објеката потврдила су и нашу претпоставку да је моменат извршења радње, онај елеменат дакле који је битан за разграничење између модалног презента и модалног футура, релевантан и за нови облик. То значи да је за њихово језичко осећање нови облик футур а не модални презент. Они су ме, наиме, исправили кад сам употребила овакву комбинацију *ја да продам краву* и *ја ћу је продати*. Рекли су ми да тако не може да се каже „јер је то једно исто". За њих је значи *ја да продам* исто толико футур колико је и *ја ћу продати*. С друге стране, није било исправке када сам у једном причању с њима употребила модални презент поред новог облика: *ја намеравам да одем* и *ја да одем сигурно*. То су два различита саопштења.

Рекли смо, у поглављу о природи будућег времена, да није увек лако разабрати да ли извршење радње представља истовремено и извршење намере субјектове. Тешкоћа се нарочито јасно осећа у трећем лицу. У првом лицу, видели смо, ситуација је много јаснија. Зато је број примера крњег футура највећи и његова употреба најдоследнија кад је субјекат реченице у првом лицу.

У трећем лицу налазимо оба облика:

> *Ȍни д' ѝдӯ* у пе́так ỳ Љӣг, бар тако је Ȍбрад код о́ца говȍрио. — Нѐ брини, *ȏн да ти сȁнесе* к'омпи́ре. — Ма нѐмӧте га више ћёрати. *Он да с'ȍйије*, дијéте је то и није нȁвикнӯто на врỳћӯ (тј. ракију). Кӯ(д) *ћу* пȍтљен *са њим*. — *Она*, јӓдница *да жи́ви* цјéлог вӣјека тȁкō сȁ њӣм и да јёднāко стре́пӣ од његовијег бӓтӣнā и пога́нштине. — Ȍстави тај бӣч пȍбогу брате, вӣдиш да дӯшу *д'ӯбијеш* у њѐму. — *Ȏн* тȁкō и дӓље *да лӯмӣује* и *да* ти *прȍлумӣује* сӓв мѝрāз, а ти пȍсле дӯвāј у пра́зне пе́снице. — Ни́је то чȍвек за њӯ. *Ȏн да нѐ рāдӣ* ка и дȍсад. Нêмă њȏј у тој кӯћи нӣкаква живȍта. — Пӓзи што ти кâжем. То *дȁ биде* тȁкō ил нѐ био јâ Мѝливоје Јо́ловић. — Прê *тȏ дȁ биде* ӣстина нег ȍнŏ што Зȏрка кâжĕ.
> Они *ће* ти дӓље *пока́зати*, прѝпӣтăј сӓмо. *Ȏн ће да зѐвзечӣ*, а тӣ се ỳхвати зӓ уши па ӣгрāј, ле́нштино јѐдна, а стȍка нек тр́пи гла́дна. Ȏн *ће бӣти* ло́вац, ти зêц а ја ȍсица. Ȏн *ће* онда *да те јӯрӣ*, а ти бјёжи.

Овде има примера за које још и можемо претпоставити да је говорно лице њихово извршење радње у будућности схватило

Digitized by Google

истовремено и као субјектову тежњу за тим извршењем: *Они д'иду у пеШак у Љиг, бар Шако је Обрад код оца говорио. — Он Шако да и даље лумпује и да Ши пролумпује сав мираз а Ши после дуваj у празне песнице,* — али има и таквих који сасвим јасно нису тај случај па је крњи футур ипак употребљен. Случај са примером: *Немо'Ше га више Шерати, он да с'опије, дијеШе је Шо. Није он навикнуШ на врућу.* Исти је случај и кад је глагол безличан: *Пази шШо Ши кажем, Шо да биде Шако ил не био ја Миливоје Јоловић* и *Пре Шо да биде исШина нег' Шо шШо Зорка каже.*

Питање је да ли се то коси са основном поставком о вредности нашег крњег футура или не? И како ове примере онда треба схватити?

Ми смо видели, кад је у питању субјекат у III лицу, да говорно лице може али не мора знати да ли је извршење радње остварење субјектове тежње или намере. Али, како у трећем лицу има и таквих ситуација у којима се апсолутно не може разабрати који од два облика треба употребити (ситуација у рецимо *Ако ли бидне родна ћодина, добро јес' ако не ли, ми да се скупимо и да ћуШимо,* и другим) онда је постало с в е ј е д н о који ће од облика стварно бити употребљен. А кад се једном створила таква могућност да крњи футур стоји место пуног у ситуацији где за то има семантичког оправдања, почео је он да потискује пуни облик и тамо где семантика није сасвим поуздано могла диктирати који облик треба употребити. А таква је, укупно узев, ситуација у трећем лицу. Ту је, дакле, могла настати, и настала је, инвазија новог облика на позиције старог. Одатле се после он могао уопштити, тј. пренети и на друга два лица. Ту је, дакле, могуће да пуни футур буде коначно истиснут из морфолошке системе уопште.

Из свега овога произилази да је пуни футур у овоме говору по значењу ужи од пуног футура књижевног језика и већине дијалеката. Сужавање његовог значења изазвано је појавом новог облика који је на себе преузео део од целокупне футурске семантике.

На постојање засебне семантике овог облика указују јасно ове две чињенице:

1. што се крњи футур употребљава готово без изузетака у футурским ситуацијама где је сасвим јасно да тежња за извршењем радње постоји, било да тежња означава намеру (наглашену или латентно дату) као у ситуацији у *ја да продам краву* са модал-

Digitized by Google

ношћу везаном за субјект, било да је одраз тенденције и готовости за извршење радње које диктирају околоности (ситуација у *ти д' изгориш руке*) са модалношћу везаном за конкретног извршиоца радње.

2. Што се језичко осећање говорних објеката противи употреби крњег футура онда, када је сасвим јасно да он не представља остварење тежње, тј. када се њиме хоће да обележи или нарочито да нагласи искључиво остварење радње у будућности.

9. Материјал којим сам располагала не даје довољно примера да се прикаже и синтаксичка употреба крњег футура. Међу оним које сам забележила нема ни једне квалификативне, гномске или релативне употребе. Али се једно, ипак, чини ми се, може претпоставити. Крњи футур би се у поменутим ситуацијама могао употребити само онда ако за његову употребу постоје исти они разлози који је диктирају и у индикативу.

Из употребе у зависним реченицама мислим да вреди указати на оне које почињу свезицом *да*. Ту бисмо имали ситуацију да обе свезице, једна којом почиње зависна реченица и друга која је део футурског облика, стоје једна поред друге. Језичко осећање решило је тај проблем на тај начин што их је раставило заменицом или именицом:

> *На́до се, ја̑дник, да си̑н да му по̀могнѐ и љека́ри. — А ја̂ ми̏слио да о̂н да ти са̀несѐ к'оми̏ре, како смо се догово̀рили.*

Место крњег футура у овим случајевима чест је футур са помоћним глаголом и још чешћи инфинитив:

> *Кад сам ти рѐко̄ да ћу до́ћи, рачу̀на̄ј на мѐне си̏гурно.* (тј. као на радника).
>
> *И ка̏ко сад да ти вѐрујем, кад ми оно̀мадне рѐче по̀слати дје́те, па сла̀га. — Још се Ста̂нијина ма̂јка зарѐкла по̀стити сва̏кѐ сријѐдѐ и пѐткѐ. — Обећо̄ сам ја́вити му кад би̏де по́с'ек да до̂ђѐ. — Ми̏слио је и о́цо иза́ћи пре̄да̄ те, но нѐ даде му Сте̂вка.*

10. Време постанка крњег футура сигурно не пада далеко у прошлост. На скорашњост његовог формирања указују две чињенице:

Digitized by Google

1. Што се будуће време са помоћним глаголом још увек употребљава у ситуацијама које семантички потпуно одговарају крњем футуру.

2. Што постоји осетна разлика у употреби крњег футура код појединаца. Неко га употребљава чешће, неко ређе. То значи да од почетка његовог формирања није протекло довољно времена потребног да дефинитивно овлада језичким осећањем говорних објеката као масе.

Становништво је, видели смо, претежно досељеничко. Даља испитивања треба да утврде где је територијално облик настао. Нема података да је забележен у Херцеговини и Црној Гори. Највероватније је да је настао на новој територији и да представља подједнако особину говора и досељеничког и аутохтоног становништа.

11. Како је дошло до формирања овог облика? Разуме се да у одговору на ово питање треба дати и објашњење о морфолошком постанку и објашњење оног значења које смо анализом констатовали.

Видели смо да у овом говору скраћивања сугласника па и скраћивања целих слогова, нарочито у презенту, има: *нӗм* (< *нӗмам*), *мӗж* или *мӗш* (< *мӗжеш*), *нӗш* (< *нӗћеш*). Ту је до скраћивања дошло у оним случајевима у којима за то има гласовног оправдања. Од *нӗмам* добили смо *нӗм* због близине двају уснених сугласника; *нӗмаш* остаје нескраћено. *Можеш* и *нећеш* скраћени су само у другом лицу једнине јер се само у другом лицу једнине јавља глас *ш* који у суседству гласова *ж* и *ћ* и јесте разлог за дисимилацију. Значење, разуме се, нигде није измењено.

Нашим дијалектима позната су слична скраћивања и у футуру. Исп. *Ти ј да йанеш* и *ти ш лећи*. Није тешко претпоставити да је сличан један дисимилациони процес могао довести и до облика *ја да дођем* који је за слог краћи од пуног облика футура. Тај процес морао би имати овакав ток: *ја ћу да дођем* > *ја ћ да дођем* > *ја да дођем*. Веза *ја ћу доћи* односно веза *ја ћу*+*инфинитив* где је близина фонема *ћ* и *д* (или којег другог дентала или експлозива) могла бити само случајна а не стална као у *ћу да*+*презент* остала је неизмењена.

Није необјашњива ни појава да се тако скраћени облик уопштио и за сва остала лица једнине и множине. Слично, ви-

Digitized by Google

дели смо, имамо и код одречног футура, где се уопштено *нећу* употребљава за сва лица *(Ја нећу да дођем, ми нећу да је пратимо)*. Такво је и потенцијално *би (Ми би дошли* м. *ми бисмо дошли* и сл.).

Но овим тумачењем новог облика не добија се одговор на сва питања која се у вези са новим обликом постављају. Такво тумачење још не објашњава прво, зашто је и како дошло до формирања посебног значења крњег футура које се разликује од значења футура у осталим говорима и од значења пуног футура у говору Горњих Бањана. Друго, не тумачи откуда то да овакво посебно значење крњег футура чија је специфичност баш модалност буде морфологисано и везано за облик без модалног глагола *хтети*. Ако је гласовни процес у питању, онда би се скраћивање морало извршити свуда где за њега постоје исти фонетски услови. Значење би морало остати исто и у случајевима обухваћеним процесом и у оним које процес није обухватио. Овде међутим, имамо два облика и два значења и чврсту везу одређеног значења са одређеним обликом.

Видели смо да је у релативу, у многим зависним, последичним и финалним реченицама футур замењен намерном реченицом, тј. везом *да + презент*. Такво стање налазимо у многим говорима (са изузетком чакавског и дубровачког). Исп. чак. *Нисам толи жедан да ћу три попити* и шток. *Нисам толико жедан да три попијем* или *Соко лети изнад Сарајева/ тражи лада ће ће починути* где место футура може да стоји *да + презент* или потенцијал (исп. напред).

Веза *да + презент* и иначе у нашем језику има модалну вредност. *У идем да тражим брата* релативски презент *да тражим* не показује паралелност извршења радње са индикативним презентом *идем* него показује намеру субјектову за тражењем. Видели смо да има и таквих ситуација где футур алтернативно може да стоји са везом *да + презент* иако је измена у значењу минимална или скоро никаква. Исп. *Кад ме питаш право ћу ти рећи* и *кад ме питаш право да ти кажем*. Могуће је да се у новоствореној вези крњег футура која је првобитно морала имати с в а футурска значења семантика формирала и усталила ослањајући се на она значења која и иначе налазимо у не ретској вези *да + презент*. Другим речима морфолошка подударност новостворене везе *да + презент* и старије везе *да + презент* довела је до подударања и у значењу. Дакле морфолошки моменат имао је утицаја на формирање семантике.

Digitized by Google

Друга хипотеза о постанку крњег футура не претпоставља ни фонетско скраћивање ни семантичка разграничења. Веза *да* + *презент* честа је, поред футура, у упитним реченицама, и у одговорима на упутне реченице. Може се рећи *зар да продаш краву* (поред *зар ћеш да продаш краву*). Одговор може да буде двојак: *да продам, разуме се* и *продаћу, разуме се.* Одговор са *да* + *презент* може доћи и на питање у коме је употребљен футур: *зар ћеш да продаш краву? Да продам, разуме се.*

Везом *да* + *презент* којом се у одговорима на упитне реченице у ствари износи нека одлука, решеност, намера и сл. могла се одатле пренети и усталити у свим оним ситуацијама где будућом радњом треба изразити и решеност, вољу или сличан став за њеним извршењем.

Сличан развојни пут морао је у говору Горњих Бањана имати и перифрастични императив *да дођеш, да донесеш* за који смо видели да је чешћи од *дођи* и *донеси.* А кад се једном створила могућност да се облицима *да дођеш, да донесеш* може изнети заповест, жеља и сл., тј. кад је једном створена могућност да се она употреби место правог императива онда је такав облик почео да замењује императив и у другим ситуацијама.

Могуће је да је слично било и са везом *да*+*презент* из упитних реченица кад се њоме питало односно одговарало на питање о будућој радњи. Одговорима на питања о будућој радњи и износи се, рекли смо, обично нека одлука, намера, решеност. Одатле се веза *да*+*презент* могла усталити свуда где је за то било семантичког оправдања.

Но могућ је још један начин постанка крњег футура. У том говору постоји оваква корелација одречне и потврдне форме: према *ја нѐ пѐвам* имамо *ја пѐвам*, према *ја нѐ да пѐвам* за одречни футур могло се образовати *ја да пѐвам* за потврдни футур. Модалност у крњем футуру могла се искристалисати аналогно модалности у осталим везама *да*+*презент*.

За крњи футур постојало је дакле више начина, више ситуација које су могле довести до његовог стварања. Како је тачно дошло до његовог формирања моћи ће решити тек детаљнија испитивања са ближим познавањем синтаксе тога говора. Према материјалу којим смо располагали, ми смо овде изнели три претпоставке о његовом постанку које би, могуће је, можда могла и прецизнија анализа да потврди.

Душанка Игњатовић

Digitized by Google

Digitized by Google

SLOVEN. IN KAJK. PURGA – PURGA

Po vsej srednji Prlekiji, t.j. srednjem delu Slovenskih goric je znan apelativ *pȕrga*; pomeni nekako del vasi med cerkvijo, župniščem, šolo in morebiti občinsko hišo, nekak vaški trg z najvažnejšimi poslopji ob njem. Tako pravijo v Juršincih in pri Tomažu: *grȇm f pȕrgo*. Sosedne vasi Male Nedelje ob Ščavnici (Kokoriči, Žihlava i dr.) pa rabijo besedo *pȕrga* že kot šaljivo lastno ime za Malo Nedeljo: *tan gȏr je pa Pȕrga* = Mala Nedelja (stoji na hribu). Samo kot lastno ime se rabi *Purga* dvakrat v Beli Krajini: v nekdanji občini Adlešiči je združena vas *Purga – Pobrežje* (KLDB, str. 121; tam se bere tudi: „Zgodovinska znamenitost kraja je grad Pobrežje. Prvič se omenja 1539 kot last Lenkovićev iz Like; vendar je grad veliko starejši...“). V nekdanji občini Stari trg pa se del vasi Predgrad imenuje „*Purga* (grad in hiše do cerkve)“, gl. KLDB, str. 139. Za nobeno teh belokranjskih imen mi ni znana akcentska kvaliteta in kvantiteta; mesto akcenta je v obeh primerih na *-u-*, kakor v prleški *pȕrgi*. KLDB omenja na str. 271 v nekdanji občini Sv. Jurij pod Kumom še zaselek *Purgarija* in dostavlja: „Na hribčku, zvanem „Na gradcu“ je stal grad, ki je služil za poslopje valpetstva in za zaporo kmetov“. Starih zgodovinskih zapisov za slovenske Purge in Purgarijo nimam. Težko, da se bodo kaj prida stari tudi kdaj našli.

Prav tako najdemo na vsem hrvaško kajkavskem ozemlju krajevna imena Purga. Rječnik JAZU XII, 686, pravi dobesedno: „PURGA, f. a) mjesno ime u sjevernoj Hrvatskoj, kod Lepoglave, Lobora, Bednje, Severina, Bosiljeva i dr. Od njem. Burg jer su tu to nekoć, u feudalno vrijeme, bili gradići, varošice. Od XVI vijeka. *Purgu, ku derže... Travnik, ki je ovde u purge...* Tri sela u žup. varaždinskoj i dva zaseoka u žup. modruško-riječkoj... b) ime *Gledam Purgu i Kordića*“.

VI. Mažuranić, Prinos za hrv. pravnopovjesni rječnik navaja s. v. Purga po Rječniku ista imena; na str. 109 pa navaja dodatno

Digitized by Google

k Rječniku: „*burg*, m. ili *burga*, f. srednjolat. *burgum* castrum, castellum. *Požgaše ognjem burge* (Turci oko Modruše) 1493."

Tudi iz hrvatskih primerov se vidi, da se je *purga* ali *burga* ali celo *burg* rabilo kot apelativ; ali se še rabi in v katerem pomenu, kakor n. pr. vzhodnoslovensko *pürga*, v imenovanih slovarjih ne morem najti. Vendar se pa iz Mažuranićevega primera vidi, da se je apelativ *purga (burga, burg)* rabil že v 15. stoletju (1493).

Iz izpeljanke *purgar*, ki jo Rječnik XII, 686–687, navaja že za 14. stoletje (Dubrovnik 1388: ... purgaromь novobrdscêmь), za 15. stol. pa pogosto, moremo sklepati, da je tudi podstava *purga* starejša, kakor bi mogli misliti na osnovi imena *Purga* iz 16. stol. Isto moremo sklepati tudi iz vzhodnoštajerske slovenske oblike *pürga*, ki s svojim *-ü-* < *-u-* kaže, da je morala biti sprejeta pred 15. stoletjem, t.j. pred prehodom *-ŭ-* > *-u-*, torej še pred prihodom Turkov na Balkan in pred začetkom njihovih napadov na hrvatsko in slovensko ozemlje.

Kaj je beseda natančno pomenila?

Rječnik XII, s. v. Purga pravi, da je *purga* od nem. *Burg*, ker so to nekoč v fevdalnih časih bili „gradići, varošice". Za hrvatske in belokranjske *Purge* bi to moglo držati. V Beli Krajini so pri obeh Purgah bili do zadnje vojne gradovi še ohranjeni. Vendar pa je zlasti pri vasi Predgrad očitno, da ne gre v imenu *Purga* za sam grad, marveč za del vasi, ki obsega „grad in hiše do cerkve" (gl. gori). To se skoraj popolnoma ujema s pomenom, ki ga ima apelativ *pürga* v srednji Prlekiji. Samo da v Prlekiji nikjer, kjer je beseda živa, nisem mogel zaslediti gradu, ne pri Tomažu, ne v Juršincih ne pri Mali Nedelji. V pasu, kjer je beseda kot apelativ posebno v rabi, nikdar ni bilo nobenega gradu. Vsi gradovi so ali so bili ob robu tega ozemlja: Dornava, Velika Nedelja, Ormož, Ljutomer, Branek, Negova. Iz tega sklepam, da beseda tukaj prvotno ni pomenila gradu v navadnem smislu, marveč strelske dvorce ali gradiče. Hrv. besedo *purgarija* razlaga Rječnik JAZU XII, 687, takole: „skup purgara, zatim zemljište, koje drže i obrađuju purgari, ili selo, koje je na takvu zemljištu niklo. Od XVI. vijeka." Beseda Purgarija je na Hrvatskem tudi krajevno ime: „mjesno ime u okičkom distriktu" (Rječnik XII, 687)... „Purgarija, selo u županiji zagrebačkoj" (Rječnik, ibid.). Za slovensko ime *Purgarija* po Kumom pa je iz KLDB (gl. gori) videti, da je na hribčku „Na gradcu" nekdaj stal grad in da je Purgarija naselje na grajskem svetu. Po sporočilu Dr. L. Legiše se v okolici Devina (severozah. od Trsta) imenuje prostor med ozidjem n gradom Devinom *burk*; tu stoje hiše in razna druga poslopja.

Digitized by Google

Ker je v srednji Prlekiji beseda *pürga* najbolj znana prav v pasu, kjer so od 13. stoletja dalje za obrambo proti ponovnim madžarskim napadom postavljali strelske dvorce (to dokazujejo še danes imena naselij v tem delu), se je ime *purga/pürga* moglo pritakniti prav tem dvorcem. Taki dvorci so kasneje, v dobi turških napadov, mogli kajpada služiti tudi za obrambne tabore proti Turkom. Tako so n. pr. pri Mali Nedelji v turški dobi cerkev obdali z močnim taborskim ozidjem (KLDB, 385). Zato je razumljivo, da se Malonedeljčani še danes smatrajo za nekaj boljšega in da jih zato okoličani zbadajo s *pürgari* in z imenom *Pürga* namesto Mala Nedelja. Tudi hrvaške *purge* so bili le „gradići", in „varošice".

Zakaj je beseda *purga* postala femininum z ženskim obrazilom *-a*, ko je sicer na slovenskem ozemlju v nemških krajevnih imenih *-burg* postal in do danes ostal maskulinum brez obrazila? Tako se n. pr. za slovenizirano obliko Maribor (v dobi ilirizma) ljudska oblika glasi, zlasti v Prlekiji, *Màrpruk-ga* m (celo z metatezo—*purc* >—*pruk*) za nekdanje nemško *Marcburc(h)* „obmejni grad" (Kos, Gradivo V, 506); tudi ljudska oblika *Màrpərk* je znana. Obe pa sta moškega spola. — Prav tako je moškega spola: *Rajhenburg* (ob Savi) za stari *Richenburch* (Kos, Gradivo V, 529). Sicer je pa v mnogih sestavljenih imenih z —*burg* tako na vsem nemškem kot na slovenskem ozemlju —*burg* prešlo v —*berg* (po redukciji nepoudarjenega vokala v zadnjem zlogu) in tako sovpalo z imeni, sestavljenimi z —*berg*; da naštejemo samo nekatera taka imena s slovenskega ozemlja: Za *Limberg* pri Moravčah na Gorenjskem beremo: Lenburch (Kos, Gradivo V, 501), za *Pliberk* na Koroškem: Pleiburch, Pliburch, Plibvrch (Kos, Gradivo V, 525), za *Kunšperk*: Chvnegesburch, Chunegesperch (Kos, Gradivo 496/7, za (Spodnji) Dravberg: Thraberhc, Traberc, Traburch (Kos, Gradivo V, 456), za *Falkenberg* (pri Turjaku na Dolenjskem): Valchenberch, Valchenburch (Kos, Gradivo V, 460), za *Verberg* (pri Beljaku): Wardenburch, Werdenburch, Werdenberch (Kos, Grad. V, 556), za Štatenberk ali Statenberg (sev. —zapad. od Celja): Staetenburch, Statenberc (Kos, Grad. V, 542) itd. Za sosednje hrvaško ozemlje nimam gradiva, bo pa verjetno isto.

Da je strelskih dvorcev ali gradičev, purg ob strateško važnih prehodih bilo več, nam dokazuje sistem takih obrambnih postojank po srednjem delu Prlekije med Dravo pod Ptujem in Muro od Radgone do Ljutomera v 13. stoletju (gl. M. Kos, Zgodovina Slovencev, 1955, str. 250). V 13. stoletju so torej prleški Slovenci morali prevzeti —*burg* in ga preobraziti v *purga* in tudi takrat že v *pürga*, ker

Digitized by Google

je zakon prehoda *u* > *ü* še deloval, medtem ko bi za drugo polovico 14. stoletja to že malo težko trdili (zaradi -ł- > -*u*-). — O sistemu nekakšnih gradičev moremo očitno govoriti tudi v Hrvatskem Zagorju, kjer so *Purge* pri Lepoglavi, Loboru in Bednji tudi vse blizu skupaj. Podobno moremo to trditi o *Purgah* ne levem (belokranjskem) bregu Kolpe in o hrvaških *Purgah* pri Severinu (na desnem bregu Kolpe) in Bosiljevu (vzhodno od Severina). Ali so hrvatske *purge* prvotno bile tudi namenjene za obrambo proti Madžarom, ne vem. Iz te ali one stare purge pa je kasneje lahko zrasel tudi pravi grad; to bi utegnilo veljati za *Purgo* — *Pobrežje* v Beli Krajini.

Purge bi potemtakem spočetka pomenile obrambne, strelske dvorce, gradiče. Tudi zemljo, na kateri so stali, in naselja okoli njih so začeli imenovati *purga* — *Purga*. En sam gradič ali strelski dvorec se je imenóval z latiniziranim imenom burgum (gl. Du Cange, Glossarium, s. v. Burgus, Burgum), ker jih je pa podsod bilo več, so se v latinski množini imenovali n. pl. *burga* (gen. pl. *burgorum*). Iz nom. plur. neutrum burga je postal v prleških in kajkavskih govorih nom. sing. femininum, kakor nevtra v teh govorih zelo pogosto postajajo feminina, prav zaradi nom. in akuz. plur. na -*a*, n. pr. *jȃbuka* -*e* ž, *vũha* -*e* ž itd. Kajkavsko obliko burga f. navaja, kot smo že gori navedli, Vl. Mažuranić, Prinos) za 15. stoletje.

R. Kolarič

Digitized by Google

П. А. ДМИТРИЈЕВ: **Особенности построения сложного предложения с определительным придаточным в сербохорватском языке.** — Ученые записки № 250, серия филологических наук вып. 44 — Славянское языкознание, Леньинград 1958, стр. 56 – 114.

Са потребном пажњом треба да примимо рад младог совјетског научника П. Дмитријева о сложеној реченици у српскохрватском језику. То што је тема синтаксичка чини аутора још заслужнијим, јер је странцу теже ући у такву проблематику него у многе друге области лингвистике. Морамо такође да признамо да је овај страни научник наишао на тему која није била обрађивана код нас опширније.

У структуру сложене реченице, и то такве у којој је један члан њеног главног, независног дела ближе објашњен додавањем споредног, зависног („определительное"), Дмитријева интересују следећи моменти:

1. Употреба показне заменице у независном делу сложене реченице уз реч на коју се наслања зависни део: „Да ли познајете...*овог* човјека... који...". У тој функцији аутор анализира заменице *овај, тај и онај*, напомињући да би начелно све исто вредело и за *овакав, такав* и *онакав*. При даљим разматрањима он изричито и не напомиње да ли је употребљена једна или друга врста заменица, па ћемо их и ми наводити (у оквиру примера) без разграничавања.

2. Положај речи која се објашњава додавањем зависног дела сложене реченице. Та се реч по правилу налази у независном делу, понекад се она у њему и понавља, понекад се изоставља сасвим, а понекад стоји у зависном делу.

3. Положај зависног дела у саставу целокупне сложене реченице: он махом стоји постпозитивно према речи за чије објашњење служи, и то у непосредном контакту с њом.

Digitized by Google

4. Положај речи за везивање двају делова сложене реченице: та реч стоји на почетку зависног дела (испред ње могу стајати само предлози, а сасвим изузетно и друге речи).

Осврнимо се на резултате анализа, како нам их аутор излаже.

Одмах ћемо рећи да, уколико има примедаба и на остале делове рада, ситнијих и без принципске важности, само на први део (56—77), или тачније, уопште на почетак рада, може да се стави једна општа примедба. Аутор нас не уводи одмах у основну чињеницу — да зависни део сложене реченице, тј. зависна, или, како бисмо је ми назвали, релативна реченица, у оквиру сложене целине, може бити двојака: најкраће речено — а да позајмимо термине из других области граматике — она је или „одредбена" или „допунска". Нпр.: „Сестра која је цео дан радила изишла је у шетњу". Ту видимо „одредбену" релативну реченицу: има више сестара, па је изишла управо она која је цео дан радила; зависни део служи за то да се њиме изврши избор, одређивање, указивање на једну сестру између више њих, по једној карактеристици. Други је случај овај: „Сестра, која је цео дан радила, изишла је у шетњу". Ту је функција, тако рећи, допунска: сестра је само једна, њу није потребно издвајати према неком моменту између више сестара; у вези с њом се даје само једно узгредно обавештење, без којега се смисао целокупног исказа и не би помутио. При употреби логичке интерпункције могућно је, као што се види, запетама указати на то да ли је у питању први или други случај[1].

Разуме се, Дмитријев говори на много места у својој студији о тим двема функцијама, именујући их и описујући на разне, добро нађене начине. Али им он не придаје улогу категорија, а подела по таквом критеријуму свакако би допринела већој јасности излагања, нарочито у првом делу, утолико пре што је та подела заиста релевантна за неке специфичности сложене реченице, о којима аутор даље расправља.

Одмах на почетку Дмитријев говори о заменицама *овај, тај, онај*, придружујући се с правом оним граматичарима који сумњају у исправност схватања да су ове заменице везане за прво, друго и треће лице (указивање на предмет најближи говорнику, или саговорнику, или лицу о којем се говори). Међутим, мишљење

[1] О двема врстама односних реченица в. М. Стевановић, Граматика српскохрватског језика, I изд. (1951) 343—345; II изд. (1954) 324—327. О улози запете при разликовању односних реченица в. А. Белић, О стављању запете, Наш језик н. с. књ. I, св. 1—2, 19—20.

Digitized by Google

А. Вебера, које аутор у својем излагању наводи, — да су се значења тих тријy заменица толико измешала да је већ тешко и утврдити разлику између њих — представља другу крајност, којој се ми такође не бисмо придружили. Очигледно је да се између *овај* и *онај* јасно осећа разлика у смислу блискости одн. удаљености, а да *тај* показује мању одређеност у том смислу. Од свих тријy заменица, у погледу изражавања степена удаљености, најмаркантнија је заменица *онај*. — И сам аутор напомиње да је питање о томе још увек отворено. Он истиче неке разлике између ових тријy заменица, нпр. у погледу њихове способности вршења „указивачке" улоге: према њему најјаче је та функција изражена у *овај*: (59). О већој или мањој удаљености од говорника при употреби ових заменица говори узгред, на више места.

Али питање самих заменица није главна тема овог одељка. Аутор жели да покаже три разне службе, које може да врши свака од тих тријy заменица у вези са конструисањем сложених реченица. Те су улоге, према њему:

а) „Указивачка" („указательная"; не зовемо је демонстративном, јер се у нашој лингвистичкој средини тај термин везује само за указивање у простору): заменицом се указује на предмет који се налази у близини или на удаљености, било у простору, било у времену.

б) Релативна: заменицом се изриче да је предмет био или малопре споменут, именован (*овај*), или се уопште спомињао (*тај*, *онај*), или се мора у непосредној близини споменути.

в) „Корелативна" („соотносительная"): на предмет се не указује, нити је он раније био помињан, те се значење заменице, стављене испред његовог назива, „открива" тек у додатој зависној реченици.

Ево примера за прву функцију:

Са *овај*: Да ли познајете... овог човјека на десно, који јест... оптужен у погледу крађе јањета...?

Са *тај*: Донеси комад хлеба, те подај томе псу, који је крај тебе. Или: Баш то време у којему је Шантић живео... представља један од најбурнијих... тренутака...

Са *онај*: Кажите ви мени који познаје онога путника тамо, што још од јутрос седи у хладу...? Или: Нема више онога култа за Војислава Илића какав је био деведесетих година.

Digitized by Google

Према ауторовој шеми, у независним деловима ових реченица показне заменице, стављене уз реч која се објашњава, могу да се изостављају без штете по смисао целине, јер оне само додају моменат указивања (кроз простор или време), те нису повезане са даљим зависним делом. Међутим, процењујући смисао из оноликог обима текста колико га наводи аутор, у неким од ових примера (нпр. други за *тај*, други за *онај*) заменице ипак нису толико „указивачке", те би се примери могли сврстати и у другу (б), ако већ не и у трећу (в) категорију.

Друга функција, коју аутор назива релативном, чини неку врсту прелаза од прве ка трећој. Заменица опет служи за указивање, али не на предмет у времену или простору, већ на предмет о којем је раније било помена, или ће га бити непосредно после, или се, у сваком случају, предмет подразумева. Зависни део реченице који следи даје неки пут само допунска обавештења о предмету на чији се назив надовезује, а неки пут служи за његово одређивање, издвајање.

Са *овај*: У почетку није хтео чврсто да се ухвати за ову мисао [мисао објашњена раније — И. Г.], коју је од јутрос потискивао. Или: Такви су и ови случајеви где је изостављени стих повукао за собом измену другог стиха (следе примери таквих стихова).

Са *тај*: Ни о чему се сад више не говори ... већ само о том срећном случају, који ће ускоро наступити. Или: То је тај сељак што тужи јазавца. Или: Брата Видака бојао се као бога. Тому Видаку, који је тада био калфа, тужили се и ми.

Са *онај*: Обузе их ... стид ... Онај чудни стид што је пограбио дјевојке на обали, растао је све више. Или: II је глава исписана на два табака (јаке а углачане) хартије... Даље приповедање захватају још шест табака онаке исте фине хартије на којој је писана II глава. А и ово: Извади из џепа једну кутију на којој је било његово име... па је пружи Арапчету... Кабадалук извади ону кутију, коју одмах познаде мухурсахибија.

Трећа функција је по терминологији аутора корелативна (узимамо ту реч као превод руског назива „соотносительная"). Овде зависни део реченице конкретизује значење показне заменице, стављене уз реч која се објашњава, и чини да се показани предмет издваја према некој ознаци.

Digitized by Google

За *овај* аутор тврди да се врло ретко јавља у таквој функцији. Нпр.: ...Проговори Пантовац... желећи да прекрати непријатан спор у овакву времену, где је драгоцен сваки тренутак [о том времену раније није било говора — И. Г.].

Са *тај*: С тога је за изрицање намјере потребан такав глаголски облик, којим се казује глаголска радња без обзира на збиљско вршење.

Са *онај*: Оно би срце камено било, које не би заиграло.

Морамо признати да нам је било помало тешко да се оријентишемо у ауторовим категоризацијама. Он је као главну узео поделу по заменицама, а као секундарну — по њиховим функцијама, обрнуто од онога како смо ми дали у приказу ради јаснијег излагања. Подела по значењу зависних реченица није вршена, већ се тај моменат објашњава само пригодно. Свакако је аутор имао разлога за овакву хијерархију критеријума, само што се у његовим редовима чита мање него што он мисли да је речено, а сувише се „само по себи подразумева"; у оквиру његових подела има, за читаоца, доста сливања и поклапања.

Ми се можемо упитати у чему је разлика између примера: „Гади јој [се] тај бујан... живот, што је окружава" (расправљање о *тај* у првој функцији, „указивачкој", 64), и следеће: „Ни о чему се сад више не говори... већ само о том срећном случају, који ће ускоро наступити" (расправљање о *тај* у другој функцији, „релативној", 65). У оба примера заменица *тај* свакако подсећа на раније помињање појмова на које указује (бујан живот — срећан случај), и у оба примера релативна реченица је „допунска", она пружа узгредно и за разликовање појмова исте врсте небитно обавештење. На овом месту поменимо да је по нашем мишљењу „указивање у времену" -- прва функција — најчешће повезано и са претходним спомињањем — друга функција. Разлику између тога двога врло је тешко повући.

Или ћемо се запитати — зашто стоје напоредо (у расправљању о *онај*, друга функција) следећа два примера: „Обузе их... стид... Онај чудни стид што је пограбио дјевојке... растао је све више" и: „Извади из џепа једну кутију на којој је било његово име... па је пружи Арапчету... Кабадалук извади ону кутију, коју одмах познаде мухурсахибија". У првом случају имамо одредбеност, истицања да се ради о поменутом малопре стиду а не о каквом другом, док је у другом сасвим очигледна допунска

Digitized by Google

функција релативне реченице, даљи податак о кутији. Чини се да је овај критериј, у датом случају ова разлика, битнија него она мало дубиозна разлика — да се једанпут заменицом указује на појам „у времену", а други пут на претходно спомињање тог појма.

Може се, најзад, поставити и питање терминологије, које је, разуме се, мање важно јер је условно. Уосталом, термини које употребљава Дмитријев постоје и иначе у литератури. Аутор сматра само прву службу заменица указивачком, иако и у другој има указивања (на претходно или на даље помињање). „Корелативна" функција (соотносительная) — ако се већ прави разлика према „релативној", а та је разлика исказана једним предметком који значи узајамну везу, узајамну равнотежу — била би, по нашем мишљењу, типична у примерима са „...какав..., ... такав ...". Међу ауторовим примерима овоме би пре одговарало следеће: „... Онаке исте фине хартије на којој је писана II глава". Међутим, овај пример спада код Дмитријева у категорију релативне службе заменица, док у категорији издвојеној као корелација читамо: „Онаки људи... који се излежавају... највише и кукају за старим земаном"[1].

На крају првог одељка аутор објашњава уз које се речи не могу употребљавати заменице у корелативној служби (што значи у којим случајевима не може бити одредбености у ужем смислу): то су појмови уз које већ стоји ознака *неки* или *један*, затим лична имена и личне заменице. Примери:

Од једне чудне... болести, која се ненадно појави, страдају ... чељад. Или: Опази Јуру, који пред собом гоњаше мазгу. Или: ... Поготово теби који си, бојим се, сувише трагично схватио ствар.

Заиста, у овим случајевима не може бити момента избора између могућних појмова исте врсте.

[1] О значењу израза „корелативни" исп., нпр., следеће: „Износећи случајеве са инверзијом ја сам рекао да се такве реченице осећају готово као напоредне са главном реченицом; али има доста случајева где се оне заиста развијају у „саодносне" или корелативне реченице код којих је често тешко рећи која је реченица главна, а која споредна... У реченици *Каква мати, таква кћи* несумњиво смо првобитно у мишљењу имали *Кћи је онаква каква је мати*; инверзијом и претварањем *онаква* у *таква*, а могло је остати и *онаква*, добили смо две потпуно напоредне реченице: *Каква (је) мати, таква (је) кћи*. Корелативна заменица или прилог *тај, онај, тад* и слично често се подразумева, па ипак и такве реченице треба сматрати као корелативне. Напр.: *Кад срце запишти, мисао је крива*. Овде је Ракић сигурно замишљао *тад*". А. Белић, о. с. 18—19).

Digitized by Google

У следећем одељку — о положају речи која се објашњава зависном реченицом (77—87) — ауторове концепције су сасвим исправне.

Већину представљају они случајеви када се та реч налази у независном делу сложене реченице и не понавља у зависном:

Са путницима које је превозио није хтео да има... разговора

Притом ова реч може стајати на почетку, у средини или, најчешће, на крају независног дела. — Дмитријев налази само један тип случајева када реч која се објашњава стоји у зависном делу. То се дешава онда, када је појам који изискује објашњење изречен такође и у независном делу, као што је нормално, али је назван на један начин, док се у зависном наводи његов други назив, па се на тај други назив и наслања релативна реченица:

Обично је гости, ноктн, прсти, поред којих облика има такође и: ноктију, прстију, гостију.

Аутору је промакло да дâ на овом месту ближе тумачење појаве. Нпр. у овој сложеној реченици, у њеном независном делу, пажња се скреће на *облик* речи; речи „гости" и др. наводе се због својег облика и само као облици (у вези с наставцима). Стога, да би се показало да се даљи, зависни део наслања не на значење тих лексема (hostes и др.) него на те речи као на граматичке облике, састављач реченице истиче то на показани начин. — Дмитријев примећује да се такве конструкције налазе „у специјалним лингвистичким, књижевним и историјским испитивањима и чланцима", у „новинама, судским актима" (79). Објашњење које смо ми овде додали применљиво је на језик лингвистичких испитивања; за нешто друкчије случајеве интелектуалног или канцеларијског изражавања могла би се дати аналогна, мало измењена тумачења. Битно би било опет то да се нека двосмисленост избегава на описани начин. Али верујемо да је Дмитријев наилазио и на примере другог типа: тип „Тамо је био и мој друг, којег сам друга последњи пут видео у школи" или овакав тип: „Камени (су) стубови били у средини избушени, у коју је бушевину башлук од греде углављиван био" (Ср. Поповић, Путовање по новој Србији, изд. Београд 1950, 89), тј. у зависном се делу јавља реч, чији је само приближан, неадекватан опис дат у зависном. У сваком случају треба истаћи, како у вези са категоријом поменутом у раду, тако и с оним случајевима које аутор не помиње, да се овакве конструкције не могу сматрати сасвим исправним, ма у којој врсти списа се упо-

Digitized by Google

требљавали и ма какво оправдање за њих постојало; а да се нејасност увек може избећи помоћу друкчијег конструисања реченице.

Реч која се објашњава релативним додатком може и да се изостави — према Дмитријеву онда када је контекст довољан да се изостављено разуме, и то у циљу боље стилизације, да се не би та реч на блиском растојању понављала. Пример:

Једнога ... дана ... дође из варошице (не оне, којој је припадало Зврљево, него оне, којој је припадало село К) један дебељко.

У загради, оба пута уз „оне", изостављена је реч „варошица". Али има и овакав пример:

С тога, што долази кондиционал у реченици с „ако", долази и у оној са „да", која је с њом копулативно сложена, у овом примеру ...".

Аутор не прави разлику између та два случаја. Али разлика постоји, суштинска, а с тим у вези и разлика у стилској вредности: први пример сасвим одговара добром књижевном стилу, док други не одговара. Наиме, у првом је примеру *уз* заменицу „онај" *изостављена* именица, док у другом заменица „онај" *замењује* именицу. Да је то тако, види се по томе што у првој реченици заменица „онај" врши своју анафорску службу (двапут указује на раније поминьане варошице), без именице исто онако као кад би именица и била присутна. Заменица је ту неопходна, без обзира на скраћено или нескраћено казивање. Међутим, у другом примеру улога заменице „онај" само је замењивачка. Она ту не би била стављена да није именица изостала, јер за њено присуство не постоји оправдање. У примеру се говори о двема реченицама, и нема потребе да на ове, равноправно наведене појмове буде наслоњена заменица (свеједно у којој функцији); поготово нема потребе да на један од њих буде, а на други да не буде. — Овакво замењивање именице заменицом у духу је француског или немачког језика, али не и српскохрватског.

Сем заменица, каже Дмитријев, и придеви и бројеви могу бити довољни да се на њих наслони зависна реченица:

Ово дјело припада међу најлепша која има наша књижевност. Или: Оно треће што је поливало дода му помаду [из текста се зна да је треће — дете].

Дмитријев говори даље о понављању речи (која се објашњава) у независном делу реченице. Она се понавља испред почетка зависног дела, најчешће у оним случајевима када уз ту исту реч

Digitized by Google

при првом њеном помену стоје још неке друге речи као допуне, па се тиме избегава евентуално погрешно везивање у свести. Нпр.:

Услед тога је морало... доћи до сукоба између Омладине и кнеза Михаила, — сукоба који је довео до...

Реч „сукоба" се понавља да се зависни део не би повезао са речима „кнез Михаило". Понекад се такво понављање нађе и у примерима где до двосмислености не би могло доћи, али се тежи да се одговарајућа реч логички истакне.

Аутор говори затим о месту које заузима зависни део реченице у оквиру целе сложене (88—102): по правилу постпозитивно према речи на коју се тај део односи. Сасвим су изузетни примери као што је следећи:

И овде не стаје оног старог, на који је он добро навикнуо, света.

А пошто реч која се објашњава обично стоји на крају независног дела, то је и према том делу зависни део постпозитиван.

Карактеристично је то да зависна реченица тежи да стоји у непосредном контакту са речју за чије објашњење служи. Та контактност не мора бити најстриктније спроведена, пошто њу могу да ремете разни други постпозитивни додаци уз реч која се даље објашњава односном реченицом („претсједник *суданије*, који је нешто пребирао..."). Али је то ипак „максимална зближеност у условима дате реченице" (99). — Појављују се и примери праве дистактности:

Мили боже, на свему ти фала, који си ми био на помоћи.

За данашње језичке норме, вели аутор, такви су случајеви или плод свесне инверзије, или су стилска неправилност[1].

О положају речи за везивање независног и зависног дела (102—111) Димитријев каже ово: та реч тежи да заузме место што ближе оној речи независног дела коју она замењује у зависном делу, а то значи почетку зависног дела. Испред те речи

[1] Тим поводом исп. следећу констатацију: „Наша данашња мерила за конструкцију сложене реченице су много строжа од Вукових. Данас је, рецимо, обавезно да се релативна реченица директно наслања на реч коју следи као одредба. Код Вука се, међутим, ово као правило не поставља, тако да се јављају и овакви случајеви: Да их не би Петар и Миленко с војском Руском ондје застали, за које се већ знало да су на путу 50; Али су многи и изгинули јуришајући на Турке да би се показали, међу којима је био Атанасије Чарапић 40 (Милка Ивић, Једно поређење Вуковог језика са нашим данашњим књижевним језиком, Зборник за филологију и лингвистику I, Нови Сад 1957, 124. Примери су из „Правителствујушчег совјета", изд. Беч 1860).

Digitized by Google

може стајати само предлог, а испред речи за везивање *што* уопште никаква друга реч, сем случајева очигледне инверзије, као нпр.:

Донеше ваздан разних ордена, звезда, ленти, ордена о врату што се носе.

Аутор каже да реч за везивање *који* може стајати и на другом по реду месту у зависном делу, када сама та реч „зависи од неке речи споредне реченице и стоји услед тога постпозитивно у односу на њу" (105):

Лотре с помоћу којих се бурад... товаре... или: Начела на основу којих треба преображавати друштво... и сл.

Аутор је превидео да *(с) помоћу* и *на основу* стоје у функцији предлога, те се конструкције начелно ништа не разликују од конструкција где имамо обичне предлоге испред односних заменица.

Говорећи о заменици *који* као речи за везивање, без предлога, тј. на апсолутном почетку зависног дела, а при том у „присупстантивној" служби (105 и д.), Дмитријев наводи примере типа:

Пашини су момци делије, којије се поглавица зове делибаша. Или: ... Мален сухоња кому је била глава налик старој... врби.

На овоме месту би требало истаћи да је овакво изражавање одраз некадашњих граматичких принципа, тј. тежње граматичара прошлог века да се употреба релативног *чији* сведе само на везивање за именице мушког рода једнине. Примери Дмитријева, где се заменица *који* (уместо заменице *чији*) односи на именице у множини, узети су из језика В. Караџића и Т. Маретића; а на употребу чак и уз мушки род једнине проширује то правило једино Шеноа[1].

Даље, говорећи о „присупстантивно" употребљеној релативној заменици на почетку зависног дела, испред које стоји предлог, аутор наводи напоредо овакве примере:

...Рејмско јевангелије, на којега су се рукопису заклињали француски краљеви — и: ...Три... оружана човека, од којих је један одјевен био на ускочку.

[1] С тим у вези исп. оно што је речено у Нашем језику ст. с. књ. I, св. 5, 136—140 (од Уредништва): употреба релативнога *чији* искључиво уз имена „мушке чељади" била је особина Вукова стила. Отуда су неки представници наше науке о језику (Даничић, Маретић), а затим и извесни књижевници, извели закључак о употреби релативног *чији* само уз једнину мушког рода као о граматичком правилу. Стил наших добрих писаца, као ни живи језик, не оправдавају такво ограничење.

Digitized by Google

Појаве су овде, у ствари, разнородне: „на којега су се рукопису" јесте застарели обрт, где је избегнута заменица *чији*, док је „два човека од којих је један..." сасвим исправно и једино исправно са гледишта савременог књижевног језика, јер генитив множине заменице *који* долази овде у својој редовној, партитивној служби.

Поводом положаја заменице *који* Дмитријев истиче разлику између српскохрватског и руског језика: у српскохрватском се може јавити једино тип „стене, којих се боја мења", а у руском је исправан тип „стене, боја којих се мења", мада се још и у текстовима из скоре прошлости може наћи ред речи који одговара српскохрватском; српскохрватски ред речи, према томе, показује се као архаичнији. Аутор мисли да у српскохрватском слична иновација није наступила стога што комбинација „управна именица (управљающее)+генитив именице којом се управља (управляемое)" уопште није типична за тај језик због честог претварања тог генитива у присвојни придев. Зато није типично ни „боја којих", па ни „којих боја". Ту Дмитријев долази до правилне констатације да језик даје предност употреби релативног *чији*.

У закључку можемо поновити да је студија Дмитријева у највећем свом делу заснована на тачним и поучним закључцима. Ако замерке заузимају несразмеран део критичког приказа, то је само стога што је пропустима потребан коментар, а тачним излагањима није.

У раду на више места недостаје разликовање онога што данас спада у добар стил од онога што је манир, застарели начин изражавања или варваризам (код Дмитријева понекад објашњено као „возможная конструкция" или како друкчије). Поред наведених случајева можемо скренути пажњу још на неке типове конструкција, који су у студији наведени паралелно и без одговарајућег коментара, а који припадају разним стиловима изражавања. Тако је, нпр., исправно рећи „То је збир људи способних или који се оспособљавају", пошто се додаци уз „људи", иако формално неадекватни, осећају смисаоно сасвим адекватним, а њихов дисјунктивни однос уравнотежује их још више. Међутим, у примеру «„Смрт мајке Југовића" остаје једна моћна и надахнута драмска поема, али која није апсолутна синтеза духа» — додаци уз „поема", придевски и реченични, нису у равнотежи (они не стоје у потпуној адверзативности, већ у односу искључивања другог дела из првог), те се конструкција осећа као неравна. Најзад у примеру:

Digitized by Google

„Увјерљивим држим друго тврђење Шреплово, а према којему је препородним песницима... могла бити ближа... родољубна поезија" — имамо потпуно непотребну свезу *а*, јер исказ иза ње нема у себи ничег адверзативног према било којој речи контекста. Онај коме је близак српскохрватски језик препознаће овде један доста распрострањен, непрепоручљив манир у изражавању. (Сви су ови примери са стр. 98).

Морамо још приметити да студија Дмитријева буди интерес према дубљем упознавању са историјским аспектом неких од проблема, разрађених овде само синхронично. Једино питање, којега се аутор дотакао и у вези са нашим старијим језиком, јесте питање контактности и дистактности делова сложене реченице. Управо о том питању би се свакако могло још много говорити у дијахроничној перспективи, и ми се надамо да ћемо имати прилике да читамо о томе у неком од следећих радова истог научника.

Све замерке које смо изнели, као и замерка о већем броју грешака при навођењу српскохрватских цитата, падају на рачун ауторовог недовољног познавања српскохрватског језика, што се све, с друге стране, искупљује тежњом да се продре у сложеније проблеме туђег језика, тежњом која је сама по себи веома похвална.

И. Грицкат

---

2. — ALFRED ZARĘBA, **Nazwy barw w dialektach i histo rji języka polskiego** (z 2 mapami). Polska Akademia Nauk. Prace językoznawcze 3. Wrocław, 1956.

У вези са прикупљањем грађе за дијалектолошке атласе, у пољској науци јављају се питања из лексике, и то у врло разноврсним облицима, а у ускоj вези са семантиком и историјом језика. Једно од врло изразитих питања је о називима за боје, и томе питању *A. Zaręba* је посветио своју обимну и са језичке стране врло добро постављену студију. Он је себи поставио за задатак да прикаже начин како се називају поједине боје, како су се развијали поједини типови ових назива, да објасни узроке који су на ово утицали, одређујући и географско распрострањење тих назива. Употребио је обилати материјал из штампаних дела и из грађе за дијалектолошки атлас, и сав свој рад поставио је не само

Digitized by Google

синхронично него и са довољном историјском перспективом, а тежиште је на самим процесима.

Како је у језику, са основом на визуелне утиске, садржај свести веома нијансиран, постоји општи проблем диференцирања, уопштавања и специфицирања, често са свођењем на механизирање. С друге стране називи боја откривају културне утицаје и слојеве таквих утицаја. Шире и ближе животу него многе друге речи, називи боја су значајно мерило не само за формирање лексичког регистра, него и за разумевање врло суптилних семантичких појава, као и принципа извођења и образовања речи.

A. Zaręba је обрадио своју студију у три детаљно разрађена дела. Прво је дао материјал у дијалектима и у историјском прегледу из писаних дела; затим је проучавао називе с обзиром на образовање речи и на временску распрострањеност, најзад је проучавао социјалне елементе код ових назива и изводио опште закључке. Како је и сама материја сугестивна, а структура саме студије добро постављена, то ћемо овде дати конкретну слику рада у овоме правцу, бар у најкарактеристичнијим цртама, с обзиром на врло ограничен простор.

У првом одељку се износе називи које писац узима као неутралне. Без обзира на физичку карактеристику, *бело* је у животу, у искуству један реалитет у опозитуму са појмом *црно*. — У пољским дијалектима према *biały* имамо и варијанту *białny*, а поред тога јављају се *bledy*, *siwy*, *światły*. У књижевности јавља се конкретно и за платно, и лице, и за бела коња, а има и израз „беле муке", итд. Значење „сребрни" не означава само боју, него и карактеристику сребрног предмета (у с. и акустички: *сребрн* глас, тј. који звони, одјекује пријатно као сребро). Као и у нашем језику уз реч „дан" значи „светао" *(do białego dnia)*. — Затим је конкретно означено у којим говорима може имати значење „светли", „јасни", „чисти". Нарочито се употребљава и за косу (м. *siwy*), и за кожу. Синоними су: *alabastrowy* (књишки), *marmurowy*, *kredowy*, *papierowy*, у којим случајевима у нашем језику имамо поређење са *као*. — За шарене боје мање је речи, али је занимљиво да је широко у употреби *myszaty*. — *Czarny* има општу употребу, према уском *szady* „carny, czarnaty". Значење овог придева се укршта са *brudny*, а често је у опозитуму са *biały*, *czysty*. У нашем пак језику има врло развијена фигуративна значења. — Нарочити називи били би *brązowy*, као и други по предметима: *kawowy*, *tabaczkowy*, *czekoladowy*, а у многим дијалектима *bruny*, *bordowy*,

Digitized by Google

(у нас indecl. *бордо*). — У вези су са тим: *gniady, kasztany, kasztanowy, bruny, fuchs*, у разним крајевима, диференцирано. За тен коже — *śniady, brunatny*.

Занимљиво је истаћи да су многобројни и разноврсни називи за живе боје. Тако за боју „црвено" има и назива: *karmazynowy, szkarłatowy, purpurowy, rozowy* затим *bordowy, auraczkowy, ognisty* (XVI в.) и *ogniowy*; *cisawy* пак означава коње, а затим су чести *rudy, rusy, rydzy, rumiany* и сл.— Боја жута је много у употреби, али *złoty* је врло чест, а и фигуративно, а за златну боју се употребљава и *czirwone* (од XV в.), *czerwony* (често за дукате, као у руском). За „жут", „зелен" нема много синонима, али уз *niebieski* има више израза за разне нијансе (*siwy, modru, jasny*, сви врло раширени, за одређене нијансе).— Затим долазе многи нови називи, у вези са предметима, индустријом и сл.— Нарочито треба истаћи *przekobiały* (с. *prebeli*), на Мазовшу, и често у књижевности XVIII и XIX в.

Извођење придева за боје је врло интересантно: на *owy* врло често, и у многим речима где у нашем језику не би могао бити образован придев, а у опадању су на *acш*, каква је код нас врло продуктивна категорија, са три вида значења. Занимљиви су називи за боје, а који су начињени према лицу за кога је таква боја карактеристична, тако *бискупски* „виолет", *кардиналски* „скерлетни".

Префикси код ових придева су материјални, са основним значењем именице *any, owy* (дијал. *ewy*), *ny*; за особину *aty, asty, isty, iwy, owaty*; припадање *-i* (*y*). Интересантно је да се код већег броја наставака слажу малопољски, мазушки и кашупски говори, и да је мањи број карактеристичних наставака у великопољским говорима. Код синтаксичких формација имамо два типа: описна и сложена образовања. Код првих се виде у већем броју нијансе, као *zielony s czerwonym, z biała czerwony, brunatny na żółto, między czerwonym a żółtym białe, biały z bladością, zbiałości czerwone*, ze wszystkim *żółty i w pasy*, а уз њих би била образовања у ствари две нијансе: оно што има и једну и другу особину — *biały i czerwony, biału a cserwonu*, и негативно — *ani czerwony — ani czarny*. Ово све чини да су у мањој мери раширени типови, какви су општа појава у нашем језику.

* * *

Digitized by Google

Овакав веома богат материјал, који указује и на утицаје других језика и на опште услове формирања речи и њихових значења врло је користан за науку о пољском језику, и закључци проф. Зарембе у томе правцу имају несумњивог значаја, указујући на повезаност народнога језика са културним језиком. Али ова студија има и шири, методолошки значај. Пред фазом која предстоји нашој науци у вези са радом на Дијалектолошком атласу, значајно је упознати наше сараднике са обрадом географије речи, и са закључцима којима нас воде оваква испитивања, а ова књига отвара увид у овај методолошки правац рада.

М. Павловић

---

3. — САДОВНИКОВ: **Загадки русского народа.** Издательство Московского университета, Москва, 1959. стр. 333.

Код старих народа загонетке су уживале велики углед. Инђани су их записивали у Веде, Јевреји у Библију, Вавилонци у таблице. Цењене од Грка и Римљана дуго су сачувале популарност.

Али пред само заснивање фолклористике изгубиле су свој углед; сматрајући их забавом једноставних људи и деце скупљачи народних умотворина обратили су на њих најмање пажњу па су обично штампане као додатак нечем другом. 1821 године Вук Караџић их је 166 на броју објавио уз своју прву збирку приповедака. Код Руса Сахаров их је издао уз *Причање руског народа*, Сњегирјев уз пословице, као што их је Даљ унео у своју збирку пословица од 1862 године, а доцније и у свој речник.

На загонетке као на посебну грану народних умотворина први је код Руса обратио пажњу Худјаков; издао их је у књизи *Великорусские загадки*[1], уредивши их азбучним редом, као што је и Вук поступио са нашима.

По Худјакову загонетке представљају народно сазнање о предметима који га највише интересују.

Други скупљач Садовњиков издајући своју књигу *Русские народные загадки*[2] имао је у виду као и Худјаков и Даљ да се у загонеткама одражавају околности и поглед на живот руског земљорадника. Настојећи да се ово у његовој збирци што јасније

[1] Москва, 1861.

[2] Петербург, 1876.

Digitized by Google

види он је груписао загонетке око извесних животних радња и и сељачког амбијента у двадесет три одељка додавши им још два краћа: Питалице и Рачунске задатке. Изгледа да је број одељака могао бити мањи јер у *Земљорадничке послове* спадају и *Запрега и вожња* које је Садовњиков унео у посебан одељак, а предмети из одељка *Топлота и светлост* могу се спојити са претходним одељком *Боравиште*. Као и код Даљеве поделе пословица и у овом случају се намеће мисао да је могла бити изведена и на други начин, да су поједини одељци унесени пре ради тога да би се књига у краћим деловима лакше и пријатније читала него што су неопходни. У садашњем издању је у класификацији, несумњиво, требало извршити извесне измене.

Међутим, важније од ове формалне поделе је садржајно фигуративно и лексичко богатство књиге. У првом реду стиче се познавање руског сељачког живота са радњама и предметима који се у њему јављају, као и познавање руске природе, због чега је књигу Садовњикова ценио писац *Ловчевих записа*.

Ширини животне слике доприноси и велики број загонетака, око две и по хиљаде. У бројном погледу све наше збирке загонетака: Вукова, Врчевићева, Новаковићева и Натошевићева заостају за Садовњиковом, у коју су унесене загонетке са целе руске територије а са већим бројем предмета него о којима се код нас загонета.

У своме предговору — који и данас има научне вредности због дефиниције загонетке, погледа на њен развој и везе са пословицом — Садовњиков износи на коме је терену радио и како. Одатле видимо да се поред теренског рада користио збиркама познаника, архивом Географског друштва (коме је тада припадало Етнографско одељење), зборницима, књижицама и новинама из разних губернија, сем тога украјинским, литавским и немачким збиркама. Вукове загонетке из 1821 године не помиње.

Око појединих загонетака Садовњиков је груписао варијанте, као што је Афанасјев учинио код приповедака, бележећи увек крај из кога је загонетка. Преко говора многих покрајина, заступљеног у варијантама, долази се до закључка шта је у загонеткама општенародно, а шта је локално.

Поред доброг запажања у загонеткама свих народа и фантазија долази до изражаја. У руским загонеткама уопште, па и у овој збирци, то се осећа у пуној мери. Лук је приказан и старцем и старицом и попом и госпођом, и кошуљом и кожухом; дато

Digitized by Google

му је име Тин Тиновић. И други предмети у загонеткама оживљавају, примају особине људи и ступају у сроднички однос. Четири ноге у стола постају браћа под једном капом, опасана истим појасом; дим се удварачки „привезао“ уз пећ, земљани лонац се претвара у јахача и јури у ватру; сунце се росом умива, распушта златне косе, а када јасним очима погледа обрадују се и човек и звер. Као и у нашим народним загонеткама поред персонификације јављају се и друге песничке фигуре: метафоре и метонимије, перифразе, антитезе и дистрибуције. Низом метафора вешто се загонета о чајнику: |У трбуху бања| У носу решето |А на глави пупак| Једну руку има |И ту на леђима|. Оштроумно народно запажање једним епитетом даје најбитнију карактеристику: јастреб је „лютор“ квочка „кохтарка“ а пилићи „пыхтарки“. Музички ефект се постиже ономатопејама, асонанцама и алитерацијама, и сликом. У тежњи за овима, речима се дају специфични облици; речи се скраћују и продужавају, употребљавају се аугментатива и диминутива. Као што се код нас у загонеткама поред глагола лепетати јавља у истом значењу и лепушати, поред придева чест и честан; јављају именичке кованице: сипило, јамило, гладило (за нос, уста и браду), тако се и у рускима место живой јавља зивулька, место савраска саврас. Загонетке обилују неологизмима и необичним речима, а ове много доприносе њиховој ритмичности. Под бр. 1001 имамо: |И стучиха| И бречиха |И четире| Шуматихи |И хохол| И махор |И змейя| С хохлом| (Кочијаш и таљиге). Под бр. 1287: Скрыпит скрыпица |Едет царица| Просится ночевать |Мне не век вековать| Одну ночь ночевать |Придут растопирщики| Разломают мои косточки |Тело в вал бросят| А душу в рай стащат (Снопови жита када се возе кући).

Честа употреба песничких фигура довела је испитиваче загонетака до закључка да између њих и преносног говора постоји веза, шта више и на то да су загонетке постале из такве врсте говора (инносказаемая речь). У деветнаестоме веку митолошка теорија о народним умотворинама имала је довољан број следбеника. Афанасјев је сматрао да су народне бајке митолошког порекла, а Садовњиков да постоји извесна веза између мита и загонетке: „Многие из загадок носят на себе несоменный отпечаток этой мифической давности“. Није искључено да је у времену док човек ош није припитомио животиње, док их се бојао, довео у везу дивљег бика и бичицу са мућом и грмљавином. Можда је поређење звукова довело примитивног човека да дивљег бика сматра

Digitized by Google

реализатором грмљавине. Тако је могла настати загонетка под бр. 2020: Тур ходит по горам |А турица по долям| Тур свиснет |Турица мигнет|. Али се овај митски траг губио уколико се код човека смањивао страх пред природом. Остала је само алегоричка форма и сликовити језик у виду загонетака и чаролијских изрека док је ранији смисао изгубљен. Може бити, ипак, да утицај табу на постанак загонетака није толико велики као што се сматра. Алегоричан говор, који је Садовњиков сматрао „одломцима некадашњих веровања у врло измењеном виду", некада је само знак реалистичног и оштроумног народног уочавања и његове песничке способности. У више случајева када се у називу животиње гледа неко „тајанствено" значење, народ је желео само да истакне неку карактеристичну особину. У загонеци под бр. 1601 која гласи: „Тяв, тяв, дулейка |Відь ко мне улейка| Страх тащит тепличку| где је реч о псу, домаћици, вуку и овци, али се ни једно не помиње директним називом, ако се овај алегоричан говор посматра с филолошког становишта, долази се до закључка да су сви називи јасни и карактеристични: пас не затвара уста, „дуло", зато је дулейка; домаћица вредна као пчела из кошнице „улеј" може се назвати улейка; вук задаје страх па му је дат овај метонимични назив, а овци због топлоте њене вуне припада назив „тепличка". У филолошком погледу загонетке су врло занимљиве због оваквог слободног ковања речи да би се постигао стих и слик. Садовњиков је загонетке бележио најчешће у стиховима јер су на њега као и на многе друге скупљаче остављале такву слушну импресију. У жељи за постизањем ритмичности и ради музичког ефекта колац се претвара у старицу: „Старица Софя |весь день сохла| не пила, не ела |всё в верх глядела|. Ради тога димњак постаје „забленута Арињa", а довратак добија име Фофан. |Наш Фофан| В землю вкопан|. Овакво давање људских имена предметима најчешће се јавља у руским загонеткама. Диминутива и аугментатива, нарочито прва много се употребљавају. Тако на пример о бурету: „Стоит бичище |Проклеваны бочища|, или о свећи и отопљеном воску: „Сам наг, а рубашка в пазушке".

Краткоћа загонетака природно захтева крајњу збијеност у изражавању и ова обично и постоји, али се под утицајем приповедака у загонеткама јавља нарација, па и понављање. Загонетка о смрти бр. 2116 почиње епски: На море |На окиане |На острове| На Буяне |Сидит птица| итд. Загонетање о цвекли које козаци „од Азовског мора" постављају старицама има потпуно наративан

Digitized by Google

почетак, а наставља се са понављањем исте загонетке. И загонетка о снопу прутића употребљаваном у руском купатилу почиње у стилу бајке (под бр. 1103). „В поле | В покате | В каменной палате | | Сидит молодец |. Јављају се дијалози и разговор. Коњ, таљиге и саонице расправљају када је коме од њих лакше, а када је теже.

Као и код нас, синтаксичка конструкција загонетака је копулативна или адверзативна: В лес идет — светит | Из лесу идет — светит | (Секира за појасом), или о истом предмету: Захочу, так покланюсь | А поленюсь, так повалюсь |. Исто тако се јавља објашњење помоћу одрицања: Чиста да не вода | Клейка да не смола | Бела да не снег | Сладка да не мед | От рагатых берут | И живулькам дают | (Млеко).

Називи загадка, hádanka, заго(д)нетка, (погодити, погађати) сведоче да су Словени морали имати загонетке још док су живели у заједници. Отуда сличност између руских и наших загонетака, нарочито о најједноставнијим појмовима као што су нпр. очи, зуби, језик, сто. Четыре брата | под одной шляпой живут |; код нас: Четир брата једну капу носе, или: Два братца | через грядку смотрят | Да не сойдутся, код нас: Два се брата гледе преко греде, а један другог не виде. Тако се и код Руса и код нас јаје упоређује са буренцетом у коме су два пића несмешана. И код Руса се јавља загонетка о свињи и жиру „висюта" и „стоюта", код нас: висуљак и трчуљак. Разуме се, да су неке од загонетака могле бити и пренесене; краћи родови народних умотворина, нарочито пословице и загонетке најлакше се преносе. Тако загонетка о часовнику, која потиче из новијег времена: Что всегда ходит | Да с места не сходит |, код нас: Вас дан путује, а с места се не макне, лако је могла бити пренесена.

Постоји извесна сличност у схематском уводу за загонетање, обично се и код нас и код Руса тек после овога прелази на загонетку: Загану загадку; код нас: Дашто ми ти дашто, или Шта ми ти је шта.

Редактор садашњег издања Садовњикових загонетака професор Ањикин, познати руски фолклорист, обновио је једну корисну и добру књигу која је постала библиофилска реткост.

Редакција Садовњикова је донекле измењена. Варијанте које је Садовњиков штампао одвојено у додатку, Ањикин је унео у сам текст те се тако јасније стиче представа о целини, као и удео појединих покрајина, а прегледније осете квалитети загонетака.

Digitized by Google

У предговору Аљикина (тридесет страна петитом) први пут је дата биографија Садовњикова са критичким погледом на његов рад. Према овој биографији живот Садовњикова представља сталну борбу скромног приватног наставника да оствари тежњу за научним и књижевним радом. Са солидним знањем страних језика Садовњиков је стекао лепу културу. Почео је да пише већ као дечак. У двадесет и првој години је објавио своју прву песму. Преводио је са енглеског и француског и развио историјско-етнографски рад. Од 1872. године до књиге загонетака у 1876. години објавио је неколико чланака о Сибиру и Поволжју, о Ивану Грозном, о Пугачову и Стјењки Разину. Иако није био организован у револуционарном покрету седамдесетих година, Садовњиков је под утицајем општег расположења писао прогресивно. Такви су му били и чланци, и песме о козачком животу. Његова песма о Стјењки Разину је постала врло популарна. Супротно званичној историји и црквеној анатеми, Садовњиков је на основу фолклорне грађе дао позитивну оцену о овом јунаку. Поред етнографије Садовњиков се бавио и књижевном критиком. У часопису *Умѣтность* објављивао је чланке о савременој руској поезији. Припремио је писма Пушкинова за штампу. Животна борба сломила је Садовњикова у тридесет и шестој години. После смрти објављене су му: *Приче и предања из самарскога краја*, и *Поволшко бајање*.

У своме предговору Аљикин је истакао поетску страну ове збирке, а према стручној литератури о народима који су до данас остали примитивни извео закључак да су на стварање загонетака утицали економско-друштвени фактори, али да је овај „значајни утицај био ометан збиром анимистичких представа из давнине". Али како конструкција загонетака сведочи да у њиховом постанку не узима учешћа само фантазија него и интелект, јер је за решавање потребна умна довитљивост и комбинаторска способност, то је према облику у коме су нам данас загонетке очуване, заиста тешко одредити шта потиче из митских времена, а шта из доцнијих па и из скорашњег. Уместо овога несигурног терена можда би боље било изнети елементе помоћу којих загонетка постаје, како се поред позитивних података увек дају и такви који збуњују и сметају решењу. Претпоставља се добро уочавање и оштроумност код оних који решавају па се ова намерно спутава јер загонетање представља умно такмичење, у које се уноси иста таква агилност какву народ уноси у физичка надметања. На пример у нашој загонеци: Бели галеб испод земље лети. Овај загонетни

Digitized by Google

елеменат који збуњује је летење под земљом, али је то уједно и податак за решење, јер лемеш засеца земљу и даје утисак као да бела птица испод бразде пролеће. У руској загонеци: Стоит мужик над водою |Трясет своей бородою| треба решити поредбени елеменат лелујања трске над водом и старачке браде. Ови примери показују колико је оштроумности потребно за стварање загонетака, према томе искључена је претпоставка Садовњикова да на њиховом стварању учествују и деца. Можемо само претпоставити да су деца због доброг памћења добри преносиоци загонетака.

Значајан је коментар који је Аљикин додао на крају збирке, проширивши у ствари објашњења самога Садовњикова. Пре свега он објашњава предмете из сеоског живота непознате данашњем читаоцу, нарочито градском, тумачи застареле и необичне речи, наводи вишеструко значење загонетака, а затим даје литературу за све руске и украјинске паралеле, а од страних само оне које је Садовњиков већ навео. Уређење овога коментара на седамдесет и две странице петитом представља исцрпан и савестан научни рад.

Аница Шаулић

---

4. — Др ПАВЛЕ ИВИЋ: **Дијалектологија српскохрватског језика (Увод и штокавско наречје)**, изд. Матица српска, Нови Сад 1956, стр. 1 – 218 + дијалектолошка карта штокавског наречја, мала 8°.

PAVLE IVIĆ: **Die serbokroatischen Dialekte, ihre Struktur und Entwicklung. Erster Band: Allgemeines und die štokavische Dialektgruppe,** Mouton & Co ('S-Gravenhage 1958) 1 – 325 + Dialektologische Karte des serbokroatischen Sprachraums, велика 8°.

Треба поздравити овај леп успех нашег младог и већ истакнутог дијалектолога дра Павла Ивића. Није књига из 1958. само проширена верзија оне из 1956. То је н о в о дело. А поводом обе ове књиге треба рећи да су оне после Решетарова *Der štokavische Dialekt* (Беч 1907) први оволико обиман рад о штокавском дијалекту. Ивићеве су књиге са сигуношћу изведена синтеза

Digitized by Google

свих досадашњих проучавања штокавских говора. Нов је начин на који је Ивић извео ту синтезу.

П. Ивић је изишао из лингвистичке школе проф. А. Белића, оснивача наше модерне дијалектологије. Од свога учитаља П. Ивић је добио јасан поглед о потребама и задацима српскохрватске дијалектологије. Тако је, нпр., проф А. Белић у својим радовима показао значај и неопходност историјске перспективе у проучавању дијалеката српскохрватског језика. Тако су засновани *Дијалекти источне и јужне Србије* (Београд 1905). Сем тога, значај лингвистичке географије за проучавање историје наших дијалеката дошао је до израза у Белићеву раду *О чакавској основној акцентуацији* (Београд 1935). Исто тако, проучавајући најраније фазе развитка наших дијалеката, проф. Белић је, пре свега у вези са кајкавским дијалектом, јасно указао на важност проучавања узајамних односа између српскохрватског и других јужнословенских језика (Јужнословенски филолог IV). Исти је случај и са *Дијалектима источне и јужне Србије.*

П. Ивић је знао колики је значај ових Белићевих концепција. Он је знао да се добра синтеза може направити само њиховом стваралачком применом. Ивићева књига на српскохрватском језику доиста је први синтетички рад из дијалектологије српскохрватског језика оволиког обима заснован на поменутим принципима. У томе је његова велика новина. Тако схватамо Ивићеву изјаву у Предговору књизи из 1956:

„Новине у овом раду крећу се, кад се одбију појединачне опсервације о разним предметима, углавном у четири правца:

1. Настојао сам да, у већој мери него што се досад обично чинило, повежем факта историје дијалеката са фактима историје етникума који је говорио тим дијалектима;

2. Тежио сам за тим да српскохрватску језичку област не посматрам отргнуто од суседних јужнословенских језичких зона, већ да је укључим у целину јужнословенског језичког земљишта;

3. Покушао сам да дам први допринос за одређивање структуралне карактеристике наших дијалеката;

4. Трудио сам се да поведем више рачуна о лингвистичко-географским моментима, посвећујући пажњу изоглосама које на разне начине пресецају традиционалне дијалекатске границе" (стр. 5—6).

Digitized by Google

Можемо одмах рећи да је први од ова четири принципа дошао до изражаја у поглављима у којима се говори о пореклу и развоју појединих штокавских говора. Овде треба истаћи да је Ивић дао своје тумачење о пореклу шумадијско-војвођанских говора. Многи ставови овога тумачења могу се сматрати прихватљивим. Ако и буду потребне неке модификације, и оне ће полазити од ових Ивићевих ставова.

Други је принцип дошао до изражаја нарочито у одељку који говори о нашим дијалектима у оквиру јужнословенске језичке области.

У вези с трећим принципом треба рећи да је Ивић први који о нашим дијалектима у овом обиму говори с позиција структурализма. С обзиром на примену структуралистичких метода одмах се може опазити разлика између књиге из 1956 и књиге из 1958: У овој другој ове су методе примењене у много већој мери. Може се управо говорити о еволуцији пишчевих идеја у овоме правцу. И ту управо налази се и једна много дубља разлика између ове две књиге. У холандском издању Ивић је врло успешно спојио структурализам с оним принципима које је усвојио као Белићев ученик и у томе је оригиналност његова поступка. — С ових позиција уосталом треба посматрати и остале разлике између ове две књиге: у холандском издању проширени су многи одељци, у њој је више скица и графичких приказа, више излагања и закључака важних за структуралистички третман.

Четврти принцип, тј. излагање о лингвистичкој географији, примењен је у одељцима о разведености појединих штокавских говора.

Ивићеве књиге још једном потврђују да је Белићева подела штокавског наречја у основи прецизна. То, разуме се, не значи да новија испитивања неће унети и поједине корекције. Неке је корекције, чинио и П. Ивић, али је питање да ли су свакад довољно оправдане. — Нешто је друкчија нпр. Ивићева подела икавских говора. Нема сумње да ће за дефинитиван став у овоме питању бити потребна даља теренска испитивања икавских говора. — Што се у овим књигама налази и одељак о говорима с незамењеним јатом, заслуга је пре свега румунског слависте Емила Петровича и П. Ивића. — Од свега највише пада у очи да у холандском издању нема призренско-тимочког дијалекта. Да ли је структуралистички метод неопходно морао довести до ова-

Digitized by Google

квог поступка? (Подела српскохрватског језика на штокавски, чакавски и кајкавски дијалекат није извршена с позиција структурализма). — Сем тога, поменућемо да у књизи од 1958 смедеревско-вршачки дијалект није издвојен као засебна група. Образложење се може дознати у Ивићеву полемичком чланку „О питању смедеревско-вршачког дијалекта" (HJ н. с. IX, св. 7–10, стр. 283–290).

Бериславъ М. Николић

---

5. — ALBERT DAUZAT, **La Toponymie Française,** éd. Payot, Paris, 1946, 135 p.+8 cartes.

У уводу од неколико страница, покојни Албер Доза, чији је углед довољно познат, и на чију је иницијативу, то не треба заборавити, организован Први интернационални конгрес за топонимију 1938. године, излаже најпре нека општа разматрања о топонимији, о њеним методама, говори о обимном знању и општој култури којима треба да располаже специјалиста, као и о опасностима којима се излаже аматер, затим о корисности топонимије за друге дисциплине као што су историја, археологија, географија (па чак и ботаника и ентомологија), о њеним циљевима, износи нека разматрања, општа свакако, али врло корисна кад се ради о једној науци која је тако млада као ова.

Затим, у првом поглављу, Доза покушава да убеди читаоца (и, треба напоменути, он то лако успева, рекао бих чак: бриљантно) у корисност ове дисциплине коју су често порицали. Да би то показао, он примењује своје закључке и своје методе на једну француску провинцију — Beauce, и успева, само на основу својих топономастичких проучавања, да васпостави поступну еволуцију захваљујући којој се та земља обрасла шумама претворила у земљу скоро искључиво пољопривредну у којој „n i a rienz qui abrie" као што се описује у *Le roman du Comte d'Anjou,* из 1316. године. Затим, не размећући се постигнутим резултатима, писац показује како та проучавања могу да послуже и како она већ служе другим дисциплинама које ће, за узврат, пружити понекад помоћ топонимији.

Digitized by Google

После ових излагања, читаоцу остаје само да прати писца у техничком делу књиге (која је приступачна свакоме, мада због тога није вулгаризована), у коме писац износи проблеме пре-индоевропских основа (II, случај галског cara-cala), пре-латинских имена у хидронимији (III) где ће се наћи врло користан списак галских и пре-келтских корена.

Најзад, у IV и V поглављу своје књиге, која је, не треба то заборавити, посвећена француској топонимији, Доза се бави гало-романском етимологијом уопште, да би се најзад определио искључиво за топонимију галску и гало-романску Оверња и Велеа.

Списак од 2500 топонима, који су већином објашњени, чини ову књигу врло корисном и она представља изврстан приручник за сваког оног који се интересује за топонимију као аматер, као и за археологе, историчаре итд. који траже објашњења у тој области, и, наравно за специјалисте којима ово дело отвара известан број нових путева у топонимији, како француској тако и европској.

Најзад, неколико врло једноставних карата, врло „читких", али врло богатих у подацима, илуструју различита поглавља ове књиге и показују свакоме ко почиње да се бави овим проблемима како се израђује топонимска карта једне области, и како се њом служи.

И. Е. Беглен

Digitized by Google

Digitized by Google

ХРОНИКА

ДРУГИ КОНГРЕС ЈУГОСЛОВЕНСКИХ СЛАВИСТА

У Загребу је од 23—24. септембра 1959. године одржан Други конгрес југословенских слависта. Као и Први и овај Конгрес организовао је Савез славистичких друштава Југославије. Конгрес је отворио председник Савеза, проф. др Мате Храсте, који је том приликом укратко приказао рад слависта код нас са посебним осртом на период између Првог и Другог конгреса.

На Конгресу је поднето око 40 реферата у лингвистичкој секцији, секцији за књижевност и на радним пленарним састанцима[1].

На првом састанку лингвистичке секције поднео је реферат проф. др *Александар Белић* о теми „Општесловенски и југословенски дијалектолошки атласи". Како је Пољска академија наука, рекао је проф. Белић, покренула питање израде једног општесловенског дијалектолошког атласа, пред југословенском науком налази се питање израде дијалектолошких атласа појединих југословенских језика (српскохрватског, словеначког и македонског). Дијалектолошки атлас српскохрватског језика имаће вишеструки значај. Добиће се пре свега потпуна слика свих наших дијалеката, он ће показати тачно простирање свих досад познатих варијаната и изоглоса, а упознаћемо и оне које евентуално још не знамо. Даље, дијалектолошки атлас ће допринети да историја нашега језика утврди настанак и прати развитак дијалеката у целини и појединих њихових црта, и најзад он је значајан и за нормативну граматику савременог српскохрватског књижевног језика, јер ће се знати коју особину, било гласовну, обличку, акценатску или синтаксичку, можемо допустити у књижевном језику. Проф. Белић је затим нагласио да се у Институту за српскохрватски језик

[1] Како, на жалост, нисмо могли доћи до свих реферата, неки су само поменути. Неколико њих пак објављено је у целини у часопису: Jezik, св. 3—4 и св. 5, Загреб, год. 1960.

Digitized by Google

пришло изради дијалектолошког атласа израдом нацрта упитника за фонетику и морфологију, акценат, синтаксу и лексику. Тек после теренског испитивања може се приступити изради карте. „То је први корак у једном ширем послу — изради општесловенског атласа", завршио је свој реферат проф. А. Белић.

На овом састанку даље поднели су реферате: др *Павле Ивић* (Нови Сад) — „Резултати и струјања у славистици у светлу IV међународног конгреса слависта", затим др *Јован Вуковић* (Сарајево) — „Данашњи задаци науке о српскохрватском језику у Југославији", у коме је дао сумаран преглед савременог стања: шта је учињено у новије време на проблемима књижевног језика, у чему нисмо одговорили неопходним потребама да се користимо у науци постигнутим резултатима; посебно подвргава критици методе у решавању проблема и указује на неопходну потребу организованог рада на изради нормативне и описне граматике савременог књижевног језика.

Затим је поднео реферат д-р *Златко Винце* (Задар) — „Данашњи задаци науке о књижевном језику у Југославији", у коме је истакао да су данас измењена мишљења о природи књижевног језика. Насупрот устаљеном схватању да је наш књижевни језик уско повезан са народним, сада се све више учвршћује мишљење да је књижевни језик посебна категорија, која наравно има своју основу у народном језику, али да је он данас знатно превазишао његове могућности оставивши иза себе много шта у њему као провинцијализме; он је данас недовољан да прати све манифестације модерног живота. Потребно је да се књижевни језик нормира под утицајем лингвиста, с обзиром на своје вишеструке функције, за чије остварење не може помоћи само народни језик.

Завршни реферат на овом састанку поднео је *Благоја Корубин* (Скопље) — „Некои појави во јазикот на современите македонски писатели". Осврћући се на нагао развитак македонског књижевног језика од ослобођења до данас, Благоја Корубин је изнео тешкоће и истовремено изузетне заслуге преводилаца у том периоду, нарочито у погледу лексике. Преводилац је био упућен да из народног језика тражи неопходну реч, да тој речи додаје и проширује значење, да је до извесне мере оплемењује дајући јој један виши, развијенији живот, да каткад ствара нове речи и позајмљује туђе.

На другом састанку лингвистичке секције поднео је реферат проф. др *Михаило Стевановић* (Београд) о теми — „Суштина

Digitized by Google

синтаксе глаголских времена", у коме је, прво, полазећи од теорије проф. Белића о основним категоријама глаголских времена, изнео своје доказе о вредности те теорије и обеснажио нека нелингвистичка тумачења у разграничењу различних тумачења глаголских времена. Затим је дао образложење своје ревизије ранијих дефиниција појединих времена, посебно имперфекта, плусквамперфекта и футура егзактног, доказујући зашто сматра да прва два времена имају само релативни временски карактер: имперфекат као облик који означава напоредност у прошлости, а плусквамперфекат нешто што претходи и увек само што претходи одређеном моменту у прошлости.

Затим су на овоме састанку поднети ови реферати: др *Франце Безлај* (Љубљана) — „О налогах славистике"; *Бреда Погорелац* (Љубљана) — „Зачетна проблематика синтаксичних разисков славенскога језика", у коме је, осврћући се на досадашњу обраду синтаксе словеначког језика, нагласила да једино синхронична синтеза синтаксичких категорија може бити продуктиван извор историјских студија синтаксе.

Завршни реферат поднео је др *Иван Есих* (Загреб) — „Јагић и Украјинци".

На трећем састанку лингвистичке секције поднео је реферат др *Мате Храсте* (Загреб) — „Методологија испитивања наших дијалеката", у коме је, истичући значај дијалектологије за лингвистику уопште, изнео посебну важност проучавања наших локалних говора, који у неким крајевима чувају врло архаичне језичке црте, значајне за историју нашег језика, а које се под утицајем града и нових животних услова све брже губе. Говорећи затим о методологији испитивања дијалеката, проф. Храсте је рекао да је пре свега потребно да испитивач, поред познавања елемемената свих наших дијалеката, добро познаје литературу која се односи на језик краја који испитује, да испитивање треба да обухвати и морфологију и акценат и синтаксу и лексику, да треба дати добар опис свих делова граматике одређеног језика, истичући нарочито оне одлике по којима се он разликује од књижевног језика.

Реферате су даље поднели: *Тине Логар* (Љубљана) — „О северних белокрањских говорих", затим *Весна Јакић-Цестарић* (Задар) — „Из акцентуације чакавских копнених говора" и проф. др *Миливој Павловић* (Нови Сад) — „Утицај прасловенских супстрата на формирање српскохрватских дијалеката", у коме је изнео своје

Digitized by Google

погледе на извесне процесе у историји српскохрватског језика, којима се објашњење не може дати еволутивношћу.

На овом састанку још је одржао реферат *Далибор Брозовић* (Задар) — „О важности балтичких језика за славистику, особито за нашу дијалектологију", у коме је изнео суштину и значај балтичко-словенског проблема, са осврtом на ситуацију код нас у науци у погледу балтославистике.

Завршни реферат на овом састанку поднео је др *Жарко Муљачић* (Задар) — „Наше далматско-млетачке посуђенице", којима референт назива оне романизме у нашем језику које по своме облику показују резултат језичког мешања далматинских Романа и млетачког дијалекта.

У дискусији која се развила у вези са наведеним рефератима највише су третирана питања дијалектолошких атласа, њихов значај и израда, као и организација рада на њима; оснивање словенског дијалектолошког центра са фонотеком; питање синтаксе глагола; порекло, значај и смисао структурализма у науци о језику; задатак славистике уопште; потреба да се поклони брига проучавању језика савремених писаца; питања ономастике; стилистичко-фразолошких речника итд.

У дискусији су као гости из Пољске присуствовали и проф. др Станислав Урбанчик и Ванда Помјановска.

Напоредо са радом у лингвистичкој секцији, у секцији за књижевност одржана су три састанка. Овде се не може говорити о рефератима који су на њима поднесени; они ће свакако у потпуности, или бар делимично, бити објављени у одговарајућем часопису.

Поред рада у секцијама, као што је већ речено, одржана су и три радна пленарна састанка.

На првом пленарном састанку поднео је реферат др *Људевит Јонке* (Загреб) — „Значење и начин провођења новог правописа", у коме је изнео све тешкоће овога проблема, истовремено и једноставног и сложеног, а које су претходиле овом значајном остварењу наше културе. И поред тога што је, као што је веома познато, основица књижевног језика иста, по чему би се очекивало једноставно решење питања, политичке прилике које су за дуги период оделиле живот Срба и Хрвата у друштвеном и економском погледу, учиниле су да се њихов језик различито развија. Правописи који су се јављали у појединим центрима,

Digitized by Google

иако састављени на основу Караџићевих фонетских приципа у већој или мањој мери, показивали су видне разлике. Говорећи даље о принципима новог Правописа, проф. Јонке је истакао да он прописује јединствено решење онде где је досад било разлика, али тамо где би такво решење деловало као повреда језичке ситуације на терену дата су и двојака решења. Проф. Јонке је, завршавајући свој реферат, нагласио значај улоге наставника српскохрватског језика у свим школама, на којима сада лежи велика одговорност у правилној примени Правописа.

Затим је поднео реферат проф. *Срећен Живковић* (Загреб) — „Уједначење тумачења граматичких појмова", у коме је истакао да се у граматикама код нас наилази на различита тумачења и да је неопходно потребно приступити уједначењу не само путем граматичке терминологије, већ и самим тумачењем.

На овом састанку одржали су реферате још др *Иво Франгеш* (Загреб) — „Стање наше науке о књижевности и њени задаци данас" и *Ђорђе Бајић* (Нови Сад) — „Настава матерњег језика и књижевности у вишим разредима основне школе према новом наставном плану".

У дискусији после ових реферата подвучено је да је настава матерњег језика и књижевности у нашим школама увелико напредовала, али да она још није сасвим ослобођена формализма.

На другом пленарном састанку сви реферати били су посвећени теми наставе језика и књижевности. Одржали су их редом: *Павловски Мирко* (Скопље) — „Настава језика и књижевности у гимназијама и у средњим стручним школама у вези с новим наставним планом". *Борис Бошковски* (Скопље) — „Настава језика и књижевности у вишим разредима основне школе у вези с новим планом и програмом као и настава српскохрватског језика у истим разредима македонских школа". *Фрањо Грчевић* (Загреб) — „Нека основна питања наставе језика и књижевности у вези с реформом гимназије". *Марија Јамарјева* (Љубљана) — „Неки проблеми о наставном програму књижевности у средњој школи" и *Звонко Скандали* (Љубљана) — „Неки проблеми у настави хрватскосрпског језика у словенским школама".

У дискусији после ових реферата, а на основу многобројних проблема који су овде истакнути, наглашена је потреба, која се природно намеће као први и најважнији корак у решавању питања наставе језика и књижевности, да се што пре дође до једног

Digitized by Google

јединственог програма за читаво наше подручје, чиме ће се многе сметње уклонити.

На трећем радном пленарном састанку поднео је реферат *Јанез Ротар* (Љубљана) — „Словенски и македонски језик на српскохрватским језичким катедрама", у коме је изнео потребу да на свим славистичким катедрама српскохрватског језичког подручја буде решено питање статуса и обима наставе словеначког и македонског језика. У своме даљем излагању J. Ротар је изнео конкретне предлоге у томе смислу.

Други референт на овом састанку био је проф. *Васо Томановић* (Скопље) — „Акценат српскохрватског књижевног језика и његова настава у школи", у коме је нагласио да се настави акцента у нашим школама не посвећује довољно пажње и изнео могућности коришћења акценатских правила у случајевима недостатка слуха.

После реферата настављена је дискусија о раније покренутим темама, као и о проблемима који су изнети на овом заседању. Између осталог изнесена је бојазан да се оправдана борба против граматизирања у нашим школама не претвори у борбу противу учења језика и његових законитости.

И најзад на завршној пленарној седници Конгреса, на коме је учеснике поздравио др Милош Жанко, председник Просветног савета Извршног већа НР Хрватске, указавши при том на основне смернице наше научне и просветне политике, поднесени су разни извештаји раније Управе, извршен избор нове Управе Савета славистичких друштава ФНРЈ и донесени закључци.

Осврћући се на целокупан рад овога Конгреса, можемо са задовољством да констатујемо да је он представљао богату манифестацију наше делатности у многобројним питањима језика и књижевности у свим републикама наше земље. И још нешто. Он је био истовремено манифестација искрене тежње за јединством у језику у смислу закључака Новосадског договора и свакодневних потреба које живот изискује.

И на крају морамо истаћи да је рад Конгреса, уз старање наших домаћина из Загреба, текао у изванредно пријатној атмосфери међусобног разумевања многобројних представника и учесника из свих наших република.

Бранислава Аранђеловић-Живковић

Digitized by Google

Библиографија за 1958. годину

расправа и дела из словенске и индоевропске филологије која су изашла у Југославији и у словеначким публикацијама у Трсту и Целовцу

Ову библиографију израдили су: *Жељко Брдарић, Зорица Голубовић-Станојчић, Душанка Игњатовић, Драгољуб Јеремић, Јанез Логар, Фахра Маџијашић, Милан Могуш, Митар Пешикан, Олга Растић, Петар Сладојевић, Мирон Флашар, Антон Четта и Александар Цукески.*

Скраћенице:

ГЗФФС	Годишен зборник на Филозофскиот факултет во Скопје
Гласник ЗМС	Гласник Земаљског музеја, Сарајево
ГлЕИ	Гласник Етнографског института САН, Београд
ГлЕМ	Гласник Етнографског музеја, Београд
ГлСАН	Гласник Српске академије наука, Београд
ГлСГДр	Гласник Српског географског друштва, Београд
ГФФНС	Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду
DZS	Državna založba Slovenije
EV	Elektrotehniški vestnik, Ljubljana
ЖА	Жива антика, Скопје
ЗбИЈК	Зборник за историју, језик и књижевност САН, Београд
ИГл	Историски гласник, Београд
ИЧ	Историски часопис, Београд
JA	у појединим насловима: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
JiS	Jezik in slovstvo, Ljubljana
ЈФ	Јужнословенски филолог, Београд
КњЈ	Књижевност и језик, Београд
KnjN	Književne novine, nova serija, Beograd
Ковчежић	Ковчежић. Прилози и грађа о Доситеју и Вуку. Изд. Вуков и Доситејев музеј, Београд
KolSK	Koledar Slovenske Koroške, Celovec

Digitized by Google

LdP	Ljudska pravica, Ljubljana
ЛЗб	Литературен збор. Списание на Друштвото за македонски јазик и литература, Скопје
ЛМС	Летопис Матице српске, Нови Сад
MJ	Македонски јазик, издава Институтот за македонски јазик, Скопје
МС	у појединим насловима: Матица српска
НИН	Недељне информативне новине, Београд
НЈ	Наш језик, Београд
НМ	Нова Македонија, дневен весник, Скопје
NO	Nova obzorja, Maribor
NRazgl	Naši razgledi, Ljubljana
н. с.	у појединим насловима: нова серија
NSd	Naša sodobnost, Ljubljana
PV	Planinski vestnik, Ljubljana
ПД	Просветно дело, орган на Педагошкото друштво на НРМ, Скопје
PDk	Primorski dnevnik, Trst
PKJ	Pitanja književnosti i jezika, Sarajevo
Пос. изд. САН	Посебна издања Српске академије наука, Београд
Прил.	Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд
Разгл	Разгледи, двонеделен весник за литературни и општествени прашања, Скопје
RSI	Radovi Staroslavenskog instituta, Zagreb
С	Современост, списание за литература, уметност и општествени прашања, Скопје
SAZU	у појединим насловима: Slovenska akademija znanosti in umetnosti Ljubljana
САН	у појединим насловима: Српска академија наука
SVV	Sadarstvo, vrtarstvo, vinarstvo, Ljubljana
СДЗб	Српски дијалектолошки зборник, Београд
СЕЗб	Српски етнографски зборник, Београд
SPor	Slovenski poročevalec, Ljubljana
SR	Slavistična revija, Ljubljana
Хор	Хоризонт, двонеделен весник за литература, уметност и општествени прашања
ŠK	Školska knjiga, izdavačko poduzeće, Zagreb

Називи осталих часописа и листова нису скраћивани.

I Филозофија и језик

1. Белић др Александар, О језичкој природи и језичком развитку — Лингвистичка испитивања — књ. I (1958, Београд) 8°, 1—358.

Књига садржи четири дела: Први део: О речима; Други део: Групе речи, реченице, синтагме, њихови заменици и њихови системи. Трећи део: Гласови; Четврти део: О језику уопште.

Digitized by Google

2. Белић др Александар, О језичкој природи и језичком развитку — Лингвистичка испитивања — књ. II (1959, Београд) 8°, 1—183.

Књига садржи: Увод, Предговор, Први део — Дојезичка епоха, Други део — језичка епоха. Резиме на француском.

3. Белић др Александар, О природи језичког испитивања, Зборник за филологију и лингвистику I, изд. МС (1957, Нови Сад) 7—13.

Писац износи своје методе у испитивању и анализи језика и свој став према методима младограматичара и модерниста. Битно је, према мишљењу аутора, посматрати језик у свој оној целокупности у којој се он развија. „Човек и природа — то је хармонична целина — и зато се они подједнако огледају у изразу или саопштењима човековим".

Чланак представља одломак из ауторовог касније објављеног дела „О језичкој природи и језичком развитку", књига II.

Резиме на француском.

4. Berus Niko, O redu riječi u rečenici, Jezik VII, br. 1 (1958, Zagreb) 12—16.

Слободан распоред ријечи у реченици може довести до двосмислености у саопћавању. Да се двосмисленост укине, помаже реченични акценат. Али он помаже само у говору, а не у написаној реченици. Зато се редом ријечи даде уклонити двосмисленост, и то у понајприје најважнијим мјестима у реченици, а то су прво и посљедње.

5. Brabec dr Ivan, Radmilo Dimitrijević: „Osnovi teorije pismenosti", Sarajevo — 1958, Školske novine 24. X 1958 (Zagreb) br. 35.

6. Vitgenštajn, в. бр. 10.

7. Георгијевић Светозар, Структура реченице и мишљење, Настава и васпитање VII, св. 4 (1958) 222—227.

О узајамној вези између структуре реченице и мишљења, и о обликовању реченице које није исто у свим језицима.

8. Guberina Petar, Étude experimentale de l'expression linguistique, Studia romanica et anglica zagrabiensia 5 (1958, Zagreb) 33—50.

9. Dimitrijević Radmilo, в. бр. 5.

10. Đurić dr Mihailo, Vitgenštajnova logička analiza jezika, Delo IV, sv. 1 (1958, Beograd) 274—291.

11. Živković Sreten, Dioba glagola po značenju, Jezik VII, br. 1 (1958, Zagreb) 8—11.

Утврђивање критерија за разликовање глагола радње, збивања и стања. Аутор сматра да је разлика између радње и збивања у овоме: „радња је свијесна и намјерна употреба енергије од стране вршиоца њезина, да би се постигао одређени учинак; код збивања се развија енергија, несвјесно и нехотично, на субјекту, а резултат тог развоја је несвјесни и ненамјерни учинак". Према томе само људи и животиње могу вршити радњу, а збивање је процес, који се врши

Digitized by Google

на неживу субјекту. Заједничко је и радњи и збивању, „да има развоја, има мијењања, има стварања... Зато се глаголи радње и збивања могу оправдано назвати *развојни* или *еволутивни* глаголи".

12. Југовић Вера, Kulundžić Zvonimir: Knjiga o knjizi. T. I: Historija pisma. 2. iz osnova prerađeno i znatno prošireno izd. — Zagreb, N. I. P., 1957; str. 868; 8°, Библиотекар X, бр. 1 (1958, Београд) 61—63.

Приказ.

13. Kulundžić Zvonimir, в. бр. 12, 15.

14. Langer Susann, в. бр. 17.

15. Lisac Andrija-Ljubomir, Da li je moguće paleografiju približiti širokim narodnim masama?, Arhivist VII, sv. 3—4 (1957, Beograd) 67—73.

Приказ књиге Звонимира Кулунџића „Књига о књизи. I. Том: Историја писама" (Загреб, 1957).

16. Mamuzić dr I[lija], Stvarnost, misao, jezik, Oslobođenje 7.XII 1958 (Sarajevo).

17. Marković Božidar, Susann Langer: Diskursivni i pretstavni oblici, Delo IV, sv. 3 (1958, Beograd) 363—387.

Расправа преведена са енглеског језика.

18. Мојашевић Милка, The teaching of modern languages, Unesco, Amsterdam 1955, S. 295, Живи језици I, св. 3—4 (1958, Београд) 269—271.

Информативни приказ књиге „The Contribution of the Teaching of Modern Languages towards Education of Living in a World Community" (Допринос наставе живих језика васпитању за живот у друштву) у којој су скупљени чланци са међународног семинара који је организовао Унеско, августа 1953. год. на Цејлону.

19. Павловић М[иливој], Principe de corrélation et typologie linguistique, Зборник за филологију и лингвистику I, изд. МС (1957, Нови Сад) 14—31.

Писац износи своје мишљење и мишљења других научника о питањима структуре и корелативности у језику, о проблему мешавине међу језицима и дијалектима, о „нормалној" језичкој еволуцији, о случајевима изразитих мешавина два језика, о значају проучавања дечјег језика за разумевање процеса формирања језичког система и о проблемима језичке типологије.

Поједина тумачења поткрепљена су примерима из српскохрватског језика и неких страних језика.

Резиме на српскохрватском.

20. Popović Milko, Fonologija, II izdanje, izd. autor (1958, Zagreb).

21. Станић Милија, Гледање на језик, Настава и васпитање VII, св. 1 (1957) 23—25.

Против догматизма и формализма у језику, који се данас, када је наш језик још у свом пуном развоју, не могу уопште прихватити.

22. Trdina Silva, Besedna umetnost. II. del: Literarna teorija, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1958. 340 + (III) str. 8°. (Slavistična knjižnica, Učbeniki 1).

23. Барић Хенрик, О груписању индоевропских дијалеката, в. бр. 152.

Digitized by Google

II О словенској језичкој заједници и словенским језицима

24. Белић А[лександар], Два значајна подухвата словенске науке, HJ н. с. IX, св. 3—4 (1958) 81—85.

О дијалектолошким атласима које су издале Академија наука СССР и Пољска академија наука; о потреби издавања српскохрватског лингвистичког атласа.

25. Белић А[лександар], Как вы относитесь к вопросу о возможности построения лингвистического атласа отдельных групп славянских языков или славянских языков в целом? Каково должно быть построение такого атласа?, IV међународни конгрес слависта. Одговори југословенских слависта на питања Националног славистичког комитета у Москви. Додатак Јужнословенском филологу књ. XXII, изд. САН (1958) 21—22.

26. Белић А[лександар], Каков был характер лексических взаимодействий славянских литературных языков в разные периоды их истории?, IV међународни конгрес слависта. Одговори југословенских слависта на питања Националног славистичког комитета у Москви. Додатак Јужнословенском филологу књ. XXII, изд. САН (1958) 5—6.

27. Белић А[лександар], Какова была структура слога в праславянском языке?, IV међународни конгрес слависта. Одговори југословенских слависта на питања Националног славистичког комитета у Москви. Додатак Јужнословенском филологу књ. XXII, изд. САН (1958) 11—12.

28. Белић А[лександар], Каково было видовое значение глагольных основ в праславянском языке?, IV међународни конгрес слависта. Одговори југословенских слависта на питања Националног славистичког комитета у Москви. Додатак Јужнословенском филологу књ. XXII, изд. САН (1958) 14.

29. Белић А[лександар], Каково значение диалектных данных для построения исторического синтаксиса отдельных славянских языков?, IV међународни конгрес слависта. Одговори југословенских слависта на питања Националног славистичког комитета у Москви. Додатак Јужнословенском филологу књ. XXII, изд. САН (1958) 25.

30. Белић А[лександар], Каковы основные задачи сравнительного изучения интонации предложения в славянских языках?, IV међународни конгрес слависта. Одговори југословенских слависта на питања Националног славистичког комитета у Москви. Додатак Јужнословенском филологу књ. XXII, изд. САН (1958) 17—18.

31. Белић А[лександар], Когда возникла полная форма прилагательных и какое было ее значение в праславянском и древнеславянских языках?, IV међународни конгрес слависта. Одговори југословенских слависта на питања Националног славистичког комитета у Москви. Додатак Јужнословенском филологу књ. XXII, изд. САН (1958) 12—13.

Digitized by Google

32. Белић А[лександар], Отражают ли и в какой мере диалекты славянских языков племенные языки?, IV међународни конгрес слависта. Одговори југословенских слависта на питања Националног славистичког комитета у Москви. Додатак Јужнословенском филологу књ. XXII, изд. САН (1958) 24.

33. Белић А[лександар], Существовало ли балто-славянское языковое и этническое единство и как следует его понимать?, IV међународни конгрес слависта. Одговори југословенских слависта на питања Националног славистичког комитета у Москви. Додатак Јужнословенском филологу књ. XXII, изд. САН (1958) 18.

34. Bezlaj F[rance], Stratigrafija Slovanov v luči onomastike, в. бр. 63, 64.

35. Гранстрем Е. Э., в. бр. 56.

36. Грицкат И[рена], Каково значение диалектных данных для построения исторического синтаксиса отдельных славянских языков?, IV међународни конгрес слависта. Одговори југословенских слависта на питања Националног славистичког комитета у Москви. Додатак Јужнословенском филологу књ. XXII, изд. САН (1958) 25—26.

37. Грицкат И[рена], Каковы общие и частные закономерности развития глагольной системы в славянских языках?, IV међународни конгрес слависта. Одговори југословенских слависта на питања Националног славистичког комитета у Москви. Додатак Јужнословенском филологу књ. XXII, изд. САН (1958) 14—15.

38. Грицкат И[рена], Каковы принципы составления дифференциальных двухязычных словарей славянских языков (русско-чешского, чешско-русского, чешско-польского и т. п.)?, IV међународни конгрес слависта. Одговори југословенских слависта на питања Националног славистичког комитета у Москви. Додатак Јужнословенском филологу књ. XXII, изд. САН (1958) 6—7.

39. Дурковић-Јакшић др Љубомир, Słownik starożytnosci słowiańskich, Zeszyt dyskusyjny. Polska Akademia nauk, Zakład słowianoznawstwa. Wrocław 1958, 21 X 29, стр. 147, ИЧ књ. VIII (1958) 279—281.

Поводом објављене огледне свеске Речника словенских старина, на коме ради Славистичка комисија у саставу Пољске академије наука и уметности у Кракову. Свеска садржи 156 чланака, на 73 стране, где су обрађена питања из свих грана науке о Словенима. Чланци обухватају и нека питања у вези са историјом наших народа.

40. Ђорђић др Петар, Терминолошка питања из палеословенистике, ГФФНС књ. II, НС 1957, 59—89.

Резиме на немачком.

41. Ивић Милка, Каковы специфические способы выражения модальности в славянских языках?, IV међународни конгрес слависта. Одговори југословенских слависта на питања Националног славистичког комитета у Москви. Додатак Јужнословенском филологу књ. XXII, изд. САН (1958) 15—17.

Digitized by Google

42. Ивић Милка, Применим ли сравнительно-исторический метод при реконструкции синтаксических явлений языка дописьменного периода?, IV међународни конгрес слависта. Одговори југословенских слависта на питања Националног славистичког комитета у Москви. Додатак Јужнословенском филологу књ. XXII, изд. САН (1958) 9 - 11.

43. Ивић Милка, Словенски императив уз негацију, Радови Научног друштва НР Босне и Херцеговине књ. X, Одељење историско-филолошких наука књ. 4 (1958, Сарајево) 23—44.

О потискивању перфективног облика имперфективним.

Резиме на француском.

44. Ивић др Милка, Очерки истории русского языка XIX века, Проспект (Материалы к обсуждению). Издательство Академии наук СССР, Институт языкознания, Москва 1956, стр. 141, Зборник за филологију и лингвистику I, изд. МС (1957, Нови Сад) 198—200.

Приказ, са мањим замеркама.

45. Ивић Павле, Значај лингвистичке географије за упоредно и историско проучавање јужнословенских језика и њихових односа према осталим словенским језицима, ЈФ XXII (1957—1958) 179—206.

Резиме на немачком.

46. Ивић Павле, Как вы относитесь к вопросу о возможности построения лингвистического атласа отдельных групп славянских языков или славянских языков в целом? Каково должно быть построение такого атласа?, IV међународни конгрес слависта. Одговори југословенских слависта на питања Националног славистичког комитета у Москви. Додатак Јужнословенском филологу књ. XXII, изд. САН (1958) 22 – 23.

47. Ивић Павле, Каковы основные задачи и проблемы типологии славянских языков?, IV међународни конгрес слависта. Одговори југословенских слависта на питања Националног славистичког комитета у Москви. Додатак Јужнословенском филологу књ. XXII, изд. САН (1958) 3 – 5.

48. Ивић Павле, Что может дать лингвистическое картографирование для классификации сдавянских языков?, IV међународни конгрес слависта. Одговори југословенских слависта на питања Националног славистичког комитета у Москви. Додатак Јужнословенском филологу књ. XXII, изд. САН (1958) 18 – 21.

49. Ивић Павле, Что нового внесла структуральная лингвистика в историческое и сравнительно-историческое изучение славянских языков?, IV међународни конгрес слависта. Одговори југословенских слависта на питања Националног славистичког комитета у Москви. Додатак Јужнословенском филологу књ. XXII, изд. САН (1958) 7 – 9.

50. Кајмаковић Р., М. И. Семирјага: Лужичане, Гласник ЗМС, Етнологија н. с. св. XIII (1958) 229.

Приказ научно-популарног дела о Лужичким Србима од М. И. Семирјаге, издатог у Москви 1955. год.

Digitized by Google

51. Kolarič R[udolf], Как вы относитесь к вопросу о возможности построения лингвистического атласа отдельных групп славянских языков или славянских языков в целом? Каково должно быть построение такого атласа?, IV међународни конгрес слависта. Одговори југословенских слависта на питања Националног славистичког комитета у Москви. Додатак Јужнословенском филологу књ. XXII, изд. САН (1958) 23—24.

52. Нађ Гаврило, О знаку „ѣ" у првој штампаној књизи на језику војвођанских Русина, Зборник за филологију и лингвистику I, изд. МС (1957, Нови Сад) 185—189.

Писац је анализирао текст књиге *З мойго валала* од Г. Костељника, писане 1904 на русинском и установио да је знак ѣ употребљаван и тамо где му по етимологији није место.

Резиме на руском.

53. Poljanec Rudolf F., Очерк грамматики русского языка. Pregled gramatike ruskog jezika, II izdanje, izd. „Školska knjiga" (1958, Zagreb).

54. Преображенскиј Николај, Русские и словянские односоставные предложения, SR XI (1958), št. 1—2, 113—121.

55. Семирјага М. И., в. бр. 50.

56. Телебаковић-Пецарски Бранка, Е. Э. Гранстрем, Сокращения древнейших славяно-русских рукописей. Академия Наук СССР. Труды отдела древнерусской литературы инс. рус. лит. X Москва—Ленинград 1955, 427—434, ИЧ књ. VIII (1958) 274—276.

J. E. Гранстрем се у овом чланку задржава на скраћеницама руских и бугарских рукописа, углавном из X и XI века, и на основу извесне специфичности у погледу скраћивања речи код руских писара, побија мишљење да је цела руска писменост тога времена само чиста позајмица од Византије.

57. Frinta Antonin, Lexikální a jiné, schody jazyků srbskocharvátského a lužickosrbského, Зборник за филологију и лингвистику I, изд. МС (1957, Нови Сад) 70—77.

На основу заједничког имена *Срби* које носе Лужички Срби и југословенски Срби и на основу занимљивих лексичких слагања аутор доказује да су оба народа потомци истог прасловенског племена, које се разишло на разне стране пре великих гласовних промена које су створиле диференцијацију међу словенским језицима. У чланку се, уз коментар, наводи 140 лексема — именица, глагола, придева, прилога, свезица и заменица — које су заједничке овим језицима а нису познате чешком и пољском језику.

Резиме на српскохрватском.

58. Hamm Josip, Akcenatske opozicije u slavenskim jezicima, в. бр. 410.

III Етимологија, историја речи, тумачење речи, збирке речи

59. Anić Vladimir, Ima li razlike između *cio* i *čitav*?, Jezik VI, br. 5 (1958, Zagreb) 141—143.

Digitized by Google

60. Barbalić Radojica F., Hrvatska imena lošinjskih jedrenjaka (prilog poznavanju pomorske prošlosti Lošinja), Anali Jadranskog instituta 2 (1958, Zagreb) 367–380 sa tablama.

Доказујући хрватски карактер отока, писац наводи низ наших имена бродова у 19. столећу.

61. Барић Хенрик, О груписању индоевропских језика, в. бр. 152.

62. Bezlaj France, Predslovanski ostanki v slovenščini, NSd VI (1958), št. 8–9, 673–693.

63. Bezlaj F[rance], Stratigrafija Slovanov v luči onomastike, JF XXIII (1958) 83–85.

64. Bezlaj F[rance], Stratigrafija Slovanov v luči onomastike, SR XI (1958), št. 1–2, 35–56.

Резюме.

65. Берић Гргур, Како је постала реч курџон, HJ н. с. IX, св. 1–2 (1958) 76.

66. Бошковић Ђурђе, Прилог проучавању „трачког коњаника", Старинар н. с. књ. VII-VIII (1956-1957, Београд) 159—163.

О примерку „трачког коњаника" нађеном у близини Врања, посвећеном загонетном божанству Attonipai-у или Tatonipai-у, које би — према аутору — могло бити у вези са Атоном — претком Аполоновим, ако није у питању какво трачко или илирско божанство.

Резиме на француском.

67. Budimir M[ilan], Die Sprache als Schopfung und Entwicklung ЖА VII, св. 2 (1957) 217—224.

Аутор на примеру старогрчких назива за жабу (batrakhos, brutikhos, bothrakos итд.) показује различите лексичке слојеве којима припадају речи једног језика: идиоглотски и алоглотски, речи с историјом и ономатопејске творевине.

68. Будимир М[илан], Несторов кондир и хомерски depas amphikupellon, Старинар н. с. књ. VII-VIII (1956-1957) 23–27.

„Argumentum: Nestoris *depas* cum protoachivo *dipa* comparatur eiusque columbarum numerus explicatur. Ipsum vocabulum *depas* non graecum una cum alloglotis *depastron* (cf. *kanna kannaustron*) *simblos subene lebes alabastion* ad radicem indoeuropeam *dhep/bh (Topf, Tümpel Tobel)* lexici Pelastici reliquiis adiucatur. Unde sequitur Pelastis Achivos in Peloponneso atque in insula Creta succesisse."

69. Budimir Milan, в. бр. 100.

70. Vaillant André, Slave * *kračănă*, v. r. *koročănă*, Прил. XXIV св. 1—2 (1958) 72—76.

Етимолошка расправа. Писац изводи њихов постанак од * *quartum jējūnium*, које је јаком редукцијом и заменом романског *j*, словенским *dž* дало * *quartdžún* па * *karčúnă*. Дата је и анализа историјских момената који су утицали на формирање значења ових речи.

Digitized by Google

71. Gantar K[aetan], Poikileimon nyks, ЖА VII, св. 2 (1957) 236—240.

Аутор с разлогом доказује да је израз poikileimōn nyks, за који антички тумачи Ајсхила дају различита објашњења, по свој прилици настао у вези с представом о небу као „звезданом плашту". Тумачи се и постање овог симбола и слике, али аутор не помиње главне изванредно обимне студије о томе предмету (Eisler, Weltenmantel, Himmelszelt).

Чланак је на немачком. М. Ф.

72. Георгијевић Светозар, Из наше топономастике, Зборник за филологију и лингвистику I, изд. МС (1957, Нови Сад) 146—155.

О етимологији топонима изведених од основе *кобил/кобиљ, копил копиљ* и змајевско-змијској топономастици у нашим крајевима. Износи тезу да се корени *кобил/кобиљ* и сл. од којих имамо бројне топониме, нарочито ороними (*Кобилића, Кобилова Глава, Кобилино, Кобиларник, Кобиље, Кобиљи Шор, Кобиљача, Копилишта, Копиловић, Копилац* и сл.) не могу доводити у везу са речи *кобила*. Према аутору поменути корени могли су доћи у наш језик само преко Влаха да би се њима означила „јагњила, где су боравиле овце, торови". Те коренe доводи у везу и са румунском речи „copil" „дете" и нашим речима *копиштити се* (са значењем *разграната се, расти* и значењем *размножавати се, окопити се*) *и окопитити се (освежити се, опоравити се)*.

Примерима из змајевско-змијске топономије допуњује раније објављен чланак Д. Берића износећи да су слична топонимијска образовања позната не само Приморју и Далмацији него и осталим подручјима српскохрватске територије и многим пределима западне и средње Европе.

Д. И.

73. Grošelj M[ilan], Etyma Graeca, ЖА VII, св. 2 (1957) 225—229.

Етимологије грчких речи aposkamunthizein, arbalē, harpedōn — harpedēs, atuzesthai, berkios, brunkos, Brusiai buthan, lailas, morokhthos, Mukēnē, skindapsos, smardikon, tēbennos.

Чланак је на латинском.

74. Grošelj M[ilan], Etyma Latina, ЖА VIII, св. 1 (1958) 33—34.

Етимологије речи provincia, sagitta, scolopax.

Чланак је на латинском.

75. Dinić J., Du nom leg. IIII Flavia, ЖА VIII, св. 1 (1958) 117—119.

Прилог проучавању имена четврте Флавијеве легије.

76. Драшкић Мирослав, Израда „босанских" млинова за кафу, Гласник ЗМС, Историја и етнографија, н. с. св XII (1957) 69—85.

Са стручним терминима из области израде млинова за кафу.

Резиме на француском.

77. Драшкић Мирослав, Кожухарски занат у северозападној Босни, Гласник ЗМС, Етнологија н. с. св. XIII (1958) 115—130.

Са нешто дијалекатских термина у вези са кожухарским занатом.

Резиме на француском.

Digitized by Google

78. Дрљача Душан, Мутапчије у Мрконић Граду, Гласник ЗМС, Историја и етнографија, н. с. св. XII (1957) 47—67.

Са нешто дијалекатских термина у вези са мутапчијским занатом.

Резиме на француском.

79. Дробњаковић др Бор. М., Белешке из космајских села, ГлЕМ књ. XX (1957) 143—157.

Са нешто локалне терминологије.

Резиме на енглеском и француском.

80. Dubokovič dr Niko Jurjev, Otok Šćedro, ГлСГДр XXXVII, бр. 2 (1957) 127—133.

Између осталог, аутор име острва Шћедро доводи у везу са придевом, штедар, тј. милостив, дарежљив, због приступачности и наутичког значаја двеју лука овог острва; бележи 85 топонима и пореди их са записима из XV века, расправља о старини, првобитним или измењеним називима за поједина места.

81. Дурковић-Јакшић др Љубомир, Władysław Kowalenko, Słowianie na Adriatyku w VII-XII wieku (z pobytu w Jugosławii). В. бр. 510.

82. Ђорђевић Драгутин М., Живот и обичаји народни у Лесковачкој Морави, в. бр. 790.

83. Ђорђевић Тихомир Р., Природа у веровању и предању нашега народа, в. бр. 791, 792.

84. Đurđev dr Branislav, Sitni prilozi za istoriju Crne Gore u XVI i XVII veku, в. бр. 793.

85. Ж. А. М., О имену манастира Љубостиње, Весник савеза удружења православног свештенства ФНРЈ 15. X 1958 (Београд) 224.

86. Živković Dragiša, в. бр. 120.

87. Zupanc Lojze, Belokranjski pripovedki, Rodna gruda sv. 3 (1958 Ljubljana) 67.

Kako je Suhor dobil svoje ime: Kofanji Vrh.

88. Ivković Milka, Ustanova „mladog kralja" u srednjovekovnoj Srbiji, ИГл св. 3—4 (1957) 59—80.

О термину *млади краљ* који у средњовековној Србији означава престолонаследника, односно првороћеног сина који још пре ступања на престо управља неком облашћу.

Резиме на немачком.

89. J. K., Abdulah Škaljić: Turcizmi u narodnom govoru i narodnoj književnosti BiH, Sarajevo 1957, Pregled sv. 15 (1958, Sarajevo) 523—525. В. бр. 98.

90. Јосифовић др Стеван, О етимологији речи Винковци, Зборник МС за књижевност и језик III (1955, Нови Сад) 174—175.

Доводи у везу ову реч са речју *вино*.

Digitized by Google

91. Јосифовић др Стеван, О постанку назива Neoplanta, Зборник за филологију и лингвистику I, изд. МС (1957, Нови Сад) 182—184.

Износи да је назив *Нови Сад* преводни топоним према називу Neoplanta како је званично, повељом од 23. II 1748. у Бечу, назван главни град Војводине. Писац коментарише и напис нађен на оловној плочици 1755. приликом рушења Јовановске цркве у Новом Саду где стоји, између осталог и в' новосадѣ.

Резиме на немачком.

92. Jutronić Andre, Valentin Putanec: Prezimena s dočetkom *-ec* u hrvatskoj antroponimiji, Zagreb — 1956, Mogućnosti sv. 8 (1958, Split) 647—650.

93. Karaman Igor, Matične knjige sa područja Hrvatskog Zagorja (XVII.—XIX. st.), Arhivist VII [треба VIII], sv. 3—4 (1958, Beograd) 137—152.

Са пописом матичних књига.

94. Кнежевић Сребрица и Јовановић Милка, Јарменовци, в. бр. 800.

95. К[овачевић] Б[ожидар], „Девет љутих лава" у песми „Смрт мајке Југовића", HJ н. с. IX, св. 3—4 (1958) 124—127.

Сматра да *лав* овде значи *хрш* (народна етимологија према *лајаш*, *лавеж*).

96. Крешевљаковић Хамдија, Сарачки обрт у Босни и Херцеговини, Радови Научног друштва НР Босне и Херцеговине књ. X, Одељење историско-филолошких наука књ. 4 (1958, Сарајево) 45—110.

Има нешто ономастичке и лексичке грађе.

97. Kreševljaković Hamdija, Čizmedžijski obrt i stara građanska obuća u Bosni i Hercegovini, Radovi Naučnog društva NR Bosne i Hercegovine knj. III, Odeljenje istorisko-filoloških nauka knj. 2 (1955, Sarajevo) 81—145.

На стр. 104—107 у попису занатлија има нешто ономастичке грађе; на стр. 140—142 нешто преко 100 термина са ознаком из којег су језика по пореклу (из турског, арапског и персијског).

98. Куленовић Скендер, Ријечи илити топ у бубрег, Политика 14. XII 1958 (Београд).

Поводом књиге „Турцизми у народном говору и народној књижевности Босне и Херцеговине" од Абдулаха Шкаљића.

99. Латковић Видо, в. бр. 102.

100. М. И., Anali Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku III 1954, 579; IV—V 1955—56, 718, ИГл св. 1—2 (1958) 204—209.

Између осталих радова приказана је расправа Милана Будимира „Два друштвена термина дубровачка" (IV—V, 180—211) у којој је дата лингвистичко-историјска анализа постанка и употребе речи *лада* и *себар*.

Digitized by Google

101. Матић Светозар, Божидарев запис о косовском боју, Зборник за филологију и лингвистику I, изд. МС (1957, Нови Сад) 184—185.

Писац износи да је Божидарев запис у рукописном апостолу бр. 914 старе Народне библиотеке морао бити писан неколико година после косовског боја а не истога дана кад се битка одиграла. На такав закључак аутор је дошао анализом стила и неких речи у запису.

Резиме на француском.

102. Матић С[ветозар], О облику „Србљи", HJ н. с. IX, св. 1—2, (1958) 47—53.

Одговор на Латковићев чланак у Прил. XXII. Остаје при тврдњи да је *Србљи* сремски и славонски облик.

103. Мијатовић Ст. М., Етнографске забелешке из Левча, Темнића, Белице и Ресаве, ГлЕМ књ. XX (1957) 174—185.

Са нешто података из ономастике.

Резиме на енглеском и француском.

104. Милановић Б[рани слав], О једном глаголском дублету, HJ н. с. IX, св. 1—2 (1958) 32—42.

О глаголу *заценути се* или *заценити се*. Прва варијанта преовлађује на ијекавској а друге на екавској територији, где је — према Милановићу — настала под утицајем *заценити* („затражити велику цену"). Обема варијантама треба признати право употребе у књижевном језику. В. бр. 107, 127.

105. Мићовић В[укић] М., Неколико напомена о значењу речи *накрпати*, HJ н. с. IX, св. 1—2 (1958) 54—58.

Сматра да реч *накрпати* из песме о Страхинићу бану има глаголско а не прилошко значење.

106. Московљевић Милош С., Погрешна употреба неких назива, HJ н. с. IX, св. 5—6 (1958) 154—158.

О речима *Албанац — Арбанас — Шиптар — Арнаутин, словеначки — словенски, Скопје — Скопље, Битољ — Битола*.

107. Московљевић М[илош] С., Уз чланак Б. Милановића „О једном глаголском дублету", HJ н. с. IX, св. 1—2 (1958) 44—46.

Не слаже се са Милановићевим објашњењем постанка глагола *заценити се*. Сматра да овај глагол долази од корена *цеп* —. В. бр. 104.

108. Nametak Alija, Nazivi za rodbinu i svojtu u Bosni i Hercegovini, Jezik VI, br. 3 (1958, Zagreb) 73—75.

У приједводима са страних језика често се гријеши у одређивању тачнога термина за неку страну ријеч, у којем та ријеч обухваћа наша два разна појма. То се нарочито често дешава код назива за родбину и својту. Проф. Мате Храсте објавио је чланак „Називи за родбину и својту" (Језик V, бр. 1, 1—4), у којем је споменуо и постојање талијанских назива за родбину у оним крајевима Хрватске који су тијеком прошлости били под утјецајем талијанске културе. А. Наметак набраја низ назива за родбину и својту у Босни и Херцеговини.

Digitized by Google

Неки су од тих назива народни, а неки опет турцизми којима у књижевном језику нема мјеста.

109. Павловић Мил[ивој], Арб. zanë: zana и с. Мајка Јања — Једна лексоглоса илирско-романске зоне, ЈФ XXIII (1958) 217—220.

110. Павловић М[иливој], ВРАПА-cf. ἁρπαξ, ЈФ XXII (1957—1958) 269—270.

111. Павловић Мил[ивој], Sāla-vulg. lat. sŏl(ĕ)a, sŏlum, JF XXII (1957—1958).

112. Павловић Мил[ивој], Шарац вода ладна, НЈ н. с. IX, св. 3—4 (1958) 108—109.

Етимологија.

113. Павловић др Мил[ивој], Од Кавказа до Пиринеја, НИН 5. I 1958 (Београд) бр. 366.

О траговима старих култура у огледалу језика.

114. Пантелић Никола Ч., О мушком гуњићу — јелеку, ГлЕМ књ. XIX (1956) 143—169.

Са неколико интересантних термина.

Резиме на енглеском и француском.

115. Пецо Асим, *Артиљерија* или *артилерија*, НЈ н. с. IX, св. 3—4 (1958) 120—123.

Даје предност облику са *љ*, које и иначе по правилу стоји уместо француског изговорног *j*.

116. Пешић Михаило, в. бр. 148.

117. Pirkovič Ivo, Kukova gora, Dolenjski list IX (1958), št. 12 — št. 14.

118. Поповић Цветко Ђ., Лончарство Босне и Херцеговине, II, Гласник ЗМС, Историја и етнографија, н. с. св. XII (1957) 5—16.

Са нешто стручних термина у вези са лончарством.

Резиме на француском.

119. Поповић Цветко Ђ., Самарџијски занат у Босни и Херцеговини Гласник ЗМС, Етнологија, н. с. св. XIII (1958) 99—134.

Са нешто дијалекатских термина у вези са самарџијским занатом.

Резиме на француском.

120. Prica D., Dve napomene uz teoriju književnosti od prof. Dragiše Živkovića, КњЈ св. 7—8 (1958) 407.

Даје своје тумачење пословица: *кад устане кука и мотика* и *Јечам пре а ракија више*.

Digitized by Google

121. Радовић Босиљка, Гајење и обрада лана и конопље у нашем народу, ГлЕМ књ. XIX (1956) 27—97.

Са интересантним дијалекатским терминима из области обраде лана и конопље и неколико краћих песама на локалном говору које се приликом обраде певају.

Резиме на енглеском.

122. Радојчић Никола, Да ли је „Управда" народна или књишка реч, Прил. XXIV, св. 1—2 (1958) 76—82.

Иако је о пореклу речи *управда* и *оправда* било досад доста дискусије, писац мисли да коначно решење још није нађено и да се даља истраживања „морају упутити не више у правцу историских испитивања него у трагању .. у дубровачком говору и целој српској народној традицији".

123. Рашовић Ђорђе, О неједнаком тумачењу речи поводчије у Душановом законику, КњЈ св. 4—5 (1958) 211—213.

Од три могућа тумачења, писац прихвата оно које је „историски, филолошки и логички једино могуће" тј. сматра да *поводчија* значи коловођа, онај који је био повод.

124. Русић Бранислав, Старији обичаји код одређивања међа и око пољских радова у Кичевији, ГлЕМ књ. XIX (1956) 1—25.

Са неколико лексички интересантних дијалектизама и 25 краћих жетелачких и плетачких народних песама, датих на локалном говору.

Резиме на енглеском и француском.

125. Скок др Петар, Два Вукова фолклорна термина: ружичало и дружичало, Зборник за филологију и лингвистику I, изд. МС (1957, Нови Сад) 70—77.

Етимологија речи *ружичало* и *дружичало*.

Резиме на француском.

126. Станић Милија, Сложеница или проста реч, ПСКЈ св. 5 (1958) 96—98.

127. Станић М[илија], Уз чланак Б. Милановића „О једном глаголском дублету", НЈ н. с. IX, св. 1—2 (1958) 43.

Слаже се са Милановићем да и облик *зацениши се* треба сматрати нормалном књижевном речју. Питање етимологије сматра и даље нерешеним. В. бр. 104.

128. Стевановић М[ихаило], О аутентичности глагола *гракнути се* у једном Његошеву стиху, НЈ н. с. IX, св. 5—6 (1958) 148—153.

Реч је о стиховима у *Шћепану Малом*: „Твоја лажа није једна шала: гракнула се она на далеко". Аутор сматра да је овде аутентично *гракнула се*, а не „*тракнула се*", како је у издању СКЗ.

129. Стричевић Ђорђе, Једна хипотеза о титуларном имену српских деспота XIV века, Старинар н. с. књ. VII-VIII (1956—1957, Београд) 113—130.

Digitized by Google

Доказује да је име *Јован* у потписима српских деспота део титуле а не лично име. До тога је дошло према првом деспоту Јовану Оливеру, коме је *Јован*, било лично име а *Оливер (ho Liberos)* презиме. Аутор поново објављује повељу „великог слуге" Јована Оливера манастиру св. Димитрија у Кочанима, отклањајући грешке ранијих издања.

Резиме на француском.

130. Тановић Стеван, Стари сеоски занати у околини Ђевђелије, ГлЕМ књ. XX (1957) 129—143.

Са интересантном локалном терминологијом.

Резиме на енглеском и француском.

131. Тешић Ђорђе, Ужарство у Србији, ГлЕМ књ. XIX (1956) 101—146.

Са неколико интересантних термина из области ужарства.

Резиме на енглеском и француском.

132. Томић Персида, Бојење и шарање јаја, ГлЕМ књ. XX (1957) 5—71.

Са неколико интересантних дијалекатских термина.

Резиме на енглеском и француском.

133. Трифуноски Јов[ан]Ф., Нова имена неких насеља у НР Македонији, ГлСГДр XXXVII, бр. 2 (1957) 153—154.

Износи промењене називе појединих насеља и имена нових насеља која су основана после другог светског рата.

134. Ухлик Раде, О деноминацијама код Цигана, Гласник ЗМС, Историја и етнографија, н. с. св. XII (1957) 133—153.

О разним именима којима се означава етничка група Цигана.

Резиме на немачком.

135. Филиповић Мил[енко] С., Киселица и буза, Зборник за друштвене науке 15, изд. МС (1956, Нови Сад) 62—68.

Занимљиви су подаци о значењу и распрострањености ових ријечи.

Резиме на њемачком.

136. Филиповић Миленко С., Попис Срба харачких обвезника у Модричи и околини 1851 године, Радови Научног друштва НР Босне и Херцеговине књ. X, Одјељење историско-филолошких наука књ. 4 (1958, Сарајево) 111—155.

Има ономастичке грађе (у списку на стр. 134—154) и података о становништву.

137. Филиповић Мил[енко] С., Слад или слада, старинско јело у Војводини, Зборник за друштвене науке 16, изд. МС (1957, Нови Сад) 128—130.

Занимљиви су подаци о значењу (и поријеклу) ријечи *слад* и *слада*.

Digitized by Google

138. Филиповић Миленко С., Хас под Паштриком, Дјела научног друштва НР Босне и Херцеговине књ. XIII, Балканолошки институт књ. 2 (1958, Сарајево) 1—130.

Има података о пореклу становништва и ономастичке грађе.

139. Finka Božidar, Novigradska Madrikula Skule Blažene Divice Marije od Svetoga Luzarja iz 17. stoljeća (Onomastičko-jezična studija), в. бр. 500.

140. Fisković Cvito, Ulomak „Gospina plača" iz Splita, в. бр. 505.

141. Flora Radu, Sterija i problem slovenskih leksičkih elemenata u rumunskom jeziku, Зборник за филологију и лингвистику I, изд. МС (1957, Нови Сад) 127—146.

Стеријин чланак „Речи српско-славенске у влашком језику познате" којим је Стерија, назван румунским „латинистима" и „крсташким ратом против словенских елемената у румунском језику" узео учешћа у дискусији око књижевног језика, послужио је аутору да и са културно-историјске стране шире размотри питање румунско-словенских лексичких односа. Ф. Раду анализира овај досада незапажан Стеријин рад који доноси списак од 1062 словенизама у румунском језику. Констатује да су „Стеријини налази на пољу словенског утицаја на румунски језик сасвим површни, а у много случајева и нетачни" али да Стерија, својом реакцијом не неке ултра-латинистичке ставове код Румуна „спада у претече борбе за здрави румунски књижевни језик који се не да замислити без словенских елемената".

На крају изнети су најновији резултати румунских етимолога према којима савремени румунски лексички фонд сачињавају: 2/5 словенских, 1/5 латинских, 1/5 турских и 1/5 осталих речи.

Резиме на француском.

142. Frinta Antonin, Lexikální a jiné schody jazyků srbskocharvátského a lužickosrbského, в. бр. 57.

143. Halimi Kadri, Disa fjalë nga e folmja popullore [Неколико речи из народног говора], Përparimi IV, св. 10 (Приштина, 1958) 722—725.

Аутор објављује неколико ретких речи из народног језика које је сакупио у Шали (код Кос. Митровице), у Подримљу, у Опољу, као и у подручју Гњиланског, Ђаковичког и Качаничког среза.

144. Čop Bojan, Nochmals griech. pallas und pallakē, ЖА V св. 1 (1958) 35—42.

145. Čop Bojan, Slav. měd „Kupfer", Linguistica III (1958), št. 1—2, 27—32.

Povzetek.

146. Šamšalović G[ustav], Etymologisches, ЖА VII, св. 2 (1957) 230—235.

147. Шкаљић Абдулах, в. бр. 98.

148. Шкриванић Г[авро] А., Карта Дубровачке Републике од Михаила Пешића, ИЧ књ. VIII (1958) 255—261.

Digitized by Google

Карта датира из прве половине XVIII века, а представља ситуацију Дубровачке Републике у првој половини XV века, у време кад је она дефинитивно оформила своје границе. Већи део топонима писан је на нашем језику, латиницом. На крају чланка приложена је фотокопија географске карте Михаила Пешића.

Резиме на талијанском.

IV Несловенски језици

149. Ajeti dr Idriz, A ka gjâ mâ punë n'ortografinë e shqipes? [Има ли још каквих питања у правопису арбанаског језика?], Përparimi IV, св. 7—8 (1958, Приштина) 471—476.

Осврћући се на два саветовања арбанаских лингвиста у Приштини 1952. и 1957. год., а у вези са препорукама изатим том приликом, аутор сматра да постоје још нека питања арбанаског језика која треба подробније проучити и решити.

150. [Anonim], I këndoj rahmet mixhës Ahmet [Оплакујем чика Ахмета], Jeta e re, св. 4 (1958, Приштина) 511—513.

Лирска народна песма о пресељавању у Турску и о мучном животу у новој домовини.

151. Antoni Lorenc, Kangët populiore t'Opojës [Народне песме у Опољу], Përparimi IV, св. 2—3 (1958, Приштина) 178—181.

Уз кратак опис Опоља код Призрена, аутор износи богатство разних народних песама у том пределу и објављује једну печалбарску, једну љубавну и једну свадбену арбанаску песму.

152. Барић Хенрик, О груписању индоевропских језика, Радови Научног друштва НР Босне и Херцеговине књ. X, Одељење историско-филолошких наука књ. 4 (1958, Сарајево) 5—22.

Оспорава традиционално учење о италско-келтској језичкој заједници, као и савремено учење о припадности језика венетских натписа италској групи. Доказује секундарност италске групе, сматрајући да је она почела да се развија тек на Апенинском полуострву. Сматра да је неизвесно и да ли су се балтијско-словенска и индо-иранска група издвојиле непосредно из прајезика, као његови дијалекти. Оспорава припадност фригијског кентумским језицима, као и илирског сатемским. Поред низа других претпоставки, сматра да медиопасивно *-r* (лат. *fertur)* није ограничено на кентумске језике (и старословенско *beretъ* изводи од праиндоевропског *bheretr)*.

Резиме на немачком. М. П.

153. Begolli Menduh, Te folunit e Rugovës me disa veçori të veta [Арбанаски говор у Ругови и неколико његових одлика], Përparimi IV, св. 5 (1958, Приштина) 310—318.

Аутор износи неколико фонетско-морфолошких одлика руговског говора и објављује четрдесетак ретких речи које је он сам сакупио у том пределу.

154. Bergson Leif, в. бр. 195.

155. Bićanić Sonia, The Effect of Magazine Serialization on Romola, Studia romanica et anglica zagrabiensia 6 (1958, Zagreb) 15—23.

Digitized by Google

156. Будимир проф. др Милан, ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ, Елементарни уџбеник грчког језика, изд. „Научна књига" (1958, Београд) 8°, 7–412.

Са литературом.

157. Vokshi Hasan, Çdo gjuhë kërkon thurjen e vet [Сваки језик има свој начин изражавања], Përparimi IV, св. 7—8 (1958, Приштина) 547—554.

Аутор даје неколико упутстава за правилно писање на арбанаском језику и наводи низ примера скупљених из разних публикација који не одговарају духу језика.

158. Gantar Kajetan, Oblikovanje prostora in časa v Homerjevih epih. Izvleček iz disertacije, Ljubljana, Filozofska fakulteta univerze, 1958. 40 str.

159. Deanović Mirko, Terminologia marinara e peschereccia a Ragusavecchia (Cavtat) Contributo all'inchiesta per l'Atlante Linguistico Mediterraneo, Studia romanica et anglica 5 (1958, Zagreb) 3—31.

160. Drini Sulejman, Mbi vrejtjet ortografike të Dr. Idriz Ajetit [О правописним примедбама др Идриза Ајетија], Përparimi IV, св. 9 (Приштина, 1958) 595—603.

Аутор се осврће на чланак др Идриза Ајетија: „Има ли још каквих питања у правопису арбанаског језика", и износи супротно мишљење о употреби полувокала *ë*, који је камен спотицања у арбанаској ортографији.

А. Ч.

161. Drini Sulejman, Nji vështrim rreth evolucionit të gjuhës shqipe [Један преглед еволуције арбанаског језика], Përparimi IV, св. 2—3 (1958, Приштина) 91—99.

У низу примера, аутор износи фонетске и морфолошке промене у арбанаском језику кроз векове и низ разлика истих речи у разним дијалектима.

162. Илиевски П. Хр., С. Я. Лурье, Язык и культура Микенской Греции, Изд. Акад. Наук СССР М. — Л. 1957, 401 стр., 8°, ЖА VII, св. 2 (1957) 271—277.

Приказ на македонском.

163. Jernej dr Josip, в. бр. 185.

164. Kajtazi Halil, Të shenojmë folklorën si e flet populli [Да забележимо фолклор како народ изговара], Jeta e re X, св. 3 (1958, Приштина) 375–378.

Осврт на вредност бележења фолклористичког материјала објављеног у 1, 2. и 3. свесци 1958. год. у часопису „Jeta e re" у Приштини.

165. Katičić R., Die letzte Strophe in Catulls carm. 51, ЖА VIII, св. 1 (1958) 27—32.

166. Kelmendi R. — Vokshi H., Landa e mirë kërkon gjuhë të mirë [Добар материјал захтева добар језик], Përparimi IV, св. 1 (1958, Приштина) 55—62.

Digitized by Google

Аутори износе низ језичких грешака и пропуста запажених у два последња броја 1957 год. у часопису „Shëndeti" и поред њих наводе правилне облике.

167. Koller H., в. бр. 196.

168. Kravar M[iroslav], Bilješka o historijskom prezentu u latinskom, ЖА VII св. 2 (1957) 212—216.

Историјски презент у латинском јавља се имперфективно и перфективно. Те две видске вредности можда говоре „против Мејеова учења о видском карактеру супротности infectum: perfectum" и у прилог првобитне видске неутралности презента и целог система латинског infectum-a.

Резиме на француском.

169. Лурье С. Я., в. бр. 162.

170. Marić R., Une nouvelle inscription votive de Zeus d'Okkonė, ЖА VII, св. 2 (1957) 248—251.

Са фотографијама споменика и записа.

171. Мирковић Мирослава, Revue des études anciennes t. LIX (1957) св. 1—2, 3—4, ЖА VIII, св. 1 (1958) 184.

Приказ.

172. Mihevc Erika, Contributions sémasiologiques aux études de la langue de Jean Moschos, ЖА VII, св. 2 (1957) 241—244.

Аутор одређује значења неких израза у делу Ј. Моска.

173. Moschos Jean, в. бр. 172.

174. Penavin dr Olga, Kórógy nyelvében Található idegen elemek, GFFNS knj. III, NS 1958, 229—241.

Прилог се бави питањем страних елемената у језику Корода, једног од мађарских острва у Славонији.

175. Петковић Десанка, Југословенски уџбеници енглеског језика, Живи језици I, св. 3—4 (1958, Београд) 227—234.

О карактеру досадашњих уџбеника енглеског језика за школе и општу употребу, а такође и о приручним антологијама текстова из енглеске књижевности. О њиховој намени и резултатима које дају.

176. Pllana Shefqet, Teorija e Josip Sllavenskit për folklorin muzikuer ballkanik e sidomos shqiptar [Теорија Јосипа Славенског о балканском а нарочито о арбанаском музичком фолклору], Përparimi IV, св. 6 (1958, Приштина) 394—397.

Износећи убеђење Јосипа Славенског да је Балканско полуострво врло богато фолклористичко подручје, аутор објављује белешку самог Славенског о метричким диференцијацијама у балканском музичком фолклору узимајући као типичан такт седам осмина. Од трију метричких схема (dactylus, anapaestus и amphibrahus) славни композитор тврдио је да је дактил најтипичнији у ритму

Digitized by Google

арбанаских народних мелоса. Правилност ове теорије Славенског аутор овог чланка подржава својом констатацијом да је он у збирци Л. Антонија „Арбанаски музички фолклор", Приштина 1956, нашао 24 мелоса у схеми дактила, док је у схеми анапеста и амфибраха нашао само по једну песму.

А. Ч.

177. Поповић Иван, Питање хронологије грчких позајмица у источнословенским језицима, Зборник радова САН Књ. LIX, Византолошки институт књ. 5 (1958, Београд) 101—110.

Резиме на руском.

178. Поповић Иван, Хришћанска грчка ономастика у Хрвата, Зборник радова САН књ. LIX, Византолошки институт књ. 5 (1958, Београд) 77—101.

Резиме на немачком.

179. Поповић Стенсфилд Марија, Др. Рудолф Филиповић: Енглески изговор (Школска књига, Загреб 1954), Живи језици I, св. 3—4 (1958, Београд) 260—261.

Приказ књиге са напоменама о њеној практичној вредности за студенте енглеског језика.

180. Pudić Ivan, Zamjena slov. *s-* njem. *z-*. Prilog učenju o glasovnoj supstituciji, Radovi Naučnog društva NR Bosne i Hercegovine knj. III, Odeljenje istorisko-filoloških nauka knj. 2 (1955, Sarajevo) 247—252.

Замену словенског *s-* немачким *z-* (тј. африкатом *ts*) објашњава одсуством безвучног *s* у немачком гласовном систему.

Резиме на немачком.

181. Regula M[oritz], Anmerkungen zur lateinischen Syntax, Linguistica III (1958), št. 1, 23—26.

Vsebina: I. Zu einer Sonderform des ablativus absolutus. — II. Zu Sallusts Bellum Iugurtinum, c. 105, 4. — III. Zu Horaz, Carm. I., 11, 6/7.

182. Regula M[oritz], Reflexions sur l'origine du passif formé avec venire, Linguistica III (1958), št. 1, 19—34.

Povzetek: Razmišljanja o izvoru pasiva, tvorjenega s pomožnikom *venire*.

183. Spalatin Leonardo, Infinitive after try in Educated Spoken English, Studia romanica et anglica zagrabiensia 5 (1958, Zagreb) 89—99.

184. Стевановић Б[огдан] М., Како треба преводити израз situ altius код Хорација (carm. III 30, 2), ЖА VII, 2 (1957) 245—247.

Аутор се одлучује за један од уобичајена два превода овог места, и то за превод „виши од краљевског положаја . . .".

Резиме на француском.

185. Стипчевић Никша, Једна корисна фонетика италијанског језика, Живи језици I, св. 3—4 (1958, Београд) 271—273.

Приказ књиге: Talijanski jezik, izgovor i intonacija s recitacijama na pločama tekst i komentar Dr. Josip Jernej, Institut za fonetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Acta Instituti Phonetici, svezak 5., 1957.

Digitized by Google

186. Shala Demush, Për mbledhjen e fjalëve në të folmën populiore [За скупљање речи из народног говора], Përparimi IV, св. 2—3 (1958, Приштина) 172—177..

Упутство за правилно и фонетски верно сакупљање речи народног говора уз потребну пажњу на акцентуцији.

187. Tekavčić Pavao, Terminologia viticola e vinicola nel dialetto istriotoh di Dignano, Studio romanica et anglica zagrabiensia 5 (1958, Zagreb) 67—79.

188. Tecilazić Franjica, Njemački za studente geodezije, izd. Komisija za udžbenike i skripta Sveučilišta (1957—58, Zagreb) 4°, 1—96+3.

189. Тимотијевић Коста, Тестамент Бернара Шоа, Борба 9.II 1957 (Београд).

О реформи енглеског правописа.

190. Torbarina Josip, A Minor Crux in „Hamlet" (Observe his inclination in yourself II.1.71.), Studia romanica et anglica zagrabiensia 6 (1958 Zagreb) 3—13.

191. Urbany Marijan, An Eesy Way to Business English, An intermediate course for the buisiness student, II izdanje, izd. „Školska knjiga (1958, Zagreb) 8°, I—VI+1—121.

192. Filipović Rudolf, The Phonetic Compromise, Studia romanica et anglica zagrabiensia 5 (1958, Zagreb) 77—88.

193. Филиповић др Рудолф, в. бр. 179.

194. Флашар М[ирон], Études Mycéniennes, Actes du colloque international sur les textes mycéniens — (Gif-sur-Yvette, 3—7 avril 1956), éd. M. Lejeune. Paris, Centre National de la Recherche Scientifique 1956, стр. 280, ЖА VII, св. 2 (1957) 277—280.

Приказ.

195. Флашар М[ирон], Leif Bergson, L'épithète ornementale dans Eschyle, Sophocle et Euripide, Lund, Ohlsson 1956, стр. 213, ЖА VII, св. 2 (1957) 284—285.

Приказ.

196. Флашар М[ирон], H. Koller, Die Mimesis in der Antike. Nachahmung, Darstellung, Ausdruck. Bern, Francke 1954, стр. 235, ЖА VII, св. 2 (1957) 284.

Приказ.

197. Halimi Kadri, Disa zakone e kangë synetilje [Неколико обичаја и песама у вези са обрезивањем], Jeta e re X, св. 6 (1958, Приштина) 803—809.

Аутор даје кратак опис обрезивања и објављује десет народних арбанашких песама у вези са овим обредом (1 слика).

Digitized by Google

198. Halimi Kadri, Folklorë nga Lufta Nacionalçlirimtare [Фолклор из Народноослободилачког рата], Jeta e re, св. 5 (1958, Приштина) 637—638.

Уз кратак увод аутор објављује арбанашку народну песму: Маршал Тито на белом коњу.

199. Hoxha Rexhep, Disa çashtje stili dhe ortografije [Неколико стилских и ортографских питања], Përparimi IV, св. 6 (1958, Приштина) 418—428.

Аутор наводи неколико стилских и језичких облика који се употребљавају у свакодневном говору и у штампи.

200. Hysa Mahmud, Shembuj nga letërsija popullore shqiptare [Примери из арбанашке усмене књижевности], Jeta e re X, св. 1 (1958, Приштина) 127—129.

Рецензија на горњу збирку арбанаске усмене књижевности, у редакцији др Петра Јануре, „Просветно Дело", Скопље 1957.

201. Čale Frano, Appunti su un tipo d'inversione del soggetto nelle novelle di Luigi Pirandello, Studia romanica et anglica zagrabiensia 6 (1958, Zagreb) 87—96.

202. Çetta Anton, Dërvish Goxhuli — humorist dhe kangtar popullues i Drenicës [Dërvish Goxhuli — хумориста и народни певач из Дренице] Përparimi. IV. св. 9 (1958, Приштина) 642—647.

Уз биографију овог истакнутог хумористе и народног певача умрлог 1938. год. аутор објављује четири анегдоте везане за његово име (1 слика).

203. Çetta Anton, Nastradini nder anegdotat popullore të Drenicës [Насрадин Хоџа у народним анегдотама у Дреници], Zani i rinis VI, св. 19 (1958, Приштина) 23.

Пет арбанашких народних анегдота из Дренице о Насрадин Хоџи.

204. Çetta Anton, Nga proza popullore në Drenicë, I — Prralleza [Из народне прозе у Дреници, I — Басне], Jeta e re X, св. 1 (1958, Приштина) 89—96.

Уз кратак увод о богатству народне прозе уопште у Дреници и о баснама, аутор објављује девет арбанашких басана из тог краја.

205. Çetta Anton, Nga proza popullore në Drenicë, II — Prrallat [Из народне прозе у Дреници, II — Бајке] Jeta e re X, св. 2 (1958, Приштина) 244—251.

Уз кратак увод о бајкама, аутор објављује три арбанашке бајке из Дренице.

206. Çetta Anton, Nga proza popullore në Drenicë, III — Kallximet [Из народне прозе у Дреници, III — Приповетке], Jeta e re X, св. 3 (1958, Приштина) 345—354.

Уз кратак увод о приповеткама, аутор објављује четири арбанашке народне приповетке из Дренице.

207. Çetta Anton, Nga proza popullore në Drenicë, IV — Anegdotat [Из народне прозе у Дреници, IV — Анегдоте], Jeta e re X, св. 5 (1958, Приштина) 639—647.

Digitized by Google

Уз кратак увод о анегдотама у Дреници, аутор објављује тринаест арбанашких народних анегдота из тог краја.

208. Çetta Anton, Pse qesh Drenica [Чему се Дреница смеје], Zani i rinis VI, св. 15 (1958, Приштина) 14.

Уз кратак увод аутор објављује тринаест арбанашких народних анегдота сакупљених у Дреници.

209. Škerlj Stanko, Il costrutto „per ricco che sia", Linguistika III (1958), št. 1, 1—18.

Povzetek.

V Балканологија

210. Васић Милоје М., Археологија и лингвистика, Старинар н. с. књ. VII-VIII (1956—1957, Београд) 1—14.

Углавном поводом студије М. Будимира „Пеласто-славика".

Резиме на француском.

211. Павловић Мил[ивој], Перспективе и зоне балканистичких језичких процеса, ЈФ XXII (1957—1958) 207—239.

Резиме на француском.

212. Павловић др Миливој, Трагови прастарог језичког супстрата Средоземља на Балкану и Пиринејима, ГФФНС књ. III, НС 1958, 95—117.

Резиме на немачком.

213. Флашар М[ирон], Godišnjak I Balkanološkog instituta Naučnog društva BiH (Сарајево 1957, стр. 478), ЖА VII, св. 2 (1957) 296—299.

Приказ.

VI Старословенски језик

214. Ђорђић Петар, Ново издање Асеманијева јеванђеља, Зборник за филологију и лингвистику I, изд. МС (1957, Нови Сад) 65—70.

Критика, веома похвална, новог издања Асеманијевог јеванђеља са напоменама и коментаром. Јеванђеље је издао проф. Курц у ћириличком препису.

215. Ђорђић др Петар, Културни дуализам и старословенска лексика, ГФФНС књ. III, НС 1958, 117—126.

Резиме на немачком.

216. Eckhardt Thorvi, в. бр. 219.

217. Kurz J., в. бр. 214.

218. Пешикан Митар, Одраз грчког језичког осећања на композицију глагољице и глагољских слова, ГлСАН књ. X, св. 2 (1958) 248.

Реферат о раду прочитаном на лингвистичком састанку који је одржан 12. маја 1958. г.

Digitized by Google

219. Пешикан М[итар], Thorvi Eckhardt, Napomene o grafičkoj strukturi glagolijice (Radovi staroslavenskog instituta knj. 2, 1955, str. 59—91), ЈФ XXIII (1958) 283—285.

Критика.

220. Smolej Viktor, Velikomoravski Velegrad, JIS III (1957—58), št. 7, 289—295, št. 8, 354—361.

O novih arheoloških in zgodovinskih dognanjih v zvezi z Velikomoravsko in literarnim delom Konstantina in Metodija.

VII Српскохрватски језик

а) Фонетика (експериментална, физиолошка, фонологија)

221. Abrahams Henrik, Études d'apprentissage phonologique Зборник за филологију и лингвистику I, изд. МС (1957, Нови Сад) 59—64.

Аутор истиче потребу да се при изучавању дечјег језика посвети већа пажња изучавању усвајања фонолошког система. Задржава се, између осталог, на различитом поретку усвајања оклузива код данске и француске деце. Ауторова испитивања потврђују тумачења Р. Јакобсона о постојању „хијерархије" фонема (у погледу лакоће с којом их деца усвајају) и потврђују „Закон јачега" који је формулисао Грамон.

У закључку аутор истиче перспективе које се отварају у вези са истраживањем ове врсте подвлачећи важност коју има визуелни моменат.

Резиме на српскохрватском.

222. Михаиловић Љубомир, Анализа селекција, ГФФНС, књ. III, 1958, Нови Сад, 153—159.

Резиме на енглеском.

223. Mihailović Ljubomir, O broju i trajanju zvučnih i bezvučnih glasova u srpskohrvatskom jeziku, PKJ IV—V, sv. B (1957—1958) 135—142.

На основу експерименталнофонетских испитивања.

224. Mihailović Ljubomir, Uticaj fonetske strukture reči na trajanje njenih delova, GFFNS knj. II, NS 1957, 185—199.

Резиме на енглеском.

225. Nikolić Berislav M., Neakcentovane dužine u govoru Mačve, PKJ IV—V, sv. B (1957—1958) 127—134.

Прецизно изложено стање дужина у овом говору. Скраћивање зависи од квалитета и квантитета акцента, од удаљености од акцента, од броја ненаглашених дужина у речи, од тога да ли је дужина на последњем слогу и да ли је он отворен или затворен. М. П.

226. Станић Милија, Из акцентологије, НЈ н. с. IX, св. 7—10 (1958—1959) 257—264.

У одељку *Акценат и квантитет* износи стање у ускочком говору у погледу неких акцената који се у књижевном језику колебају (према чланку Ј. Вуковића

Digitized by Google

у Питањима савременог књижевног језика, св. 5). У одељку *Једна „необична" акценатска појава у нашем језику* говори о акцентима типа *бицикл*.

227. Станић Мил[ија], О дужини вокала *и* у наставку *-ички*, HJ н. с. IX, св. 3—4 (1958) 116—119.

С правом разликује два типа: 1. кад је на претпоследњем слогу био стари акценат (овде треба да буде редовно дужина: *вòјничкӣ* и сл.) и 2. кад је старији акценат био на основи а не на суфиксу (овде Станић дозвољава дублет: *рâднички* и *рàднички*). Мислим да се овде може поћи и даље, па у другој категорији дати предност варијанти без дужине на суфиксу (*рàднички*, *прéдседнички* и сл.), иако у речницима и другим изворима где су речи акцентоване има доста колебања.

М. П.

228. Станић Милија, О квантитету једног вокала презентске основе, HJ н. с. IX, св. 1—2 (1958) 73—75.

Сматра да у јужном књижевном изговору треба да буду заступљени облици типа *умијем* и без дужине на презентском наставку: *ýмијēм* и *ýмијем*.

б) Граматика и граматичка питања

229. Алексић др Радомир и Станић Милија, Граматика српскохрватског језика за V разред осмогодишње школе II издање, изд. „Нолит" (1958, Београд) 8°, 1—84.

В. бр. 275, 290, 305.

230. Алексић др Радомир и Станић Милија, Гра(матика српскохрватског језика за VII разред осмогодишње школе, изд. „Нолит" 1958, Београд) 8°, 1—74.

231. Алексић др Радомир и Станић Милија, Граматика српскохрватског језика за VIII разред осмогодишње школе, изд. „Нолит" (1958, Београд) 8°, 1—116.

232. Алексић др Радомир и Станић Милија: Поводом Георгијевићевог приказа наше граматике, Настава и васпитање VII, св. 3 (1958) 195.

Одговор Св. Георгијевићу на његов приказ Граматике за V разред осмогодишње школе др Радомира Алексића и Милије Станића. В. бр. 247, 250.

233. Алексић др Радомир и Станић Милија, в. бр. 27,0 283, 305.

234. Balazs Pall, в. Jerković Jovan, Jerković Vera, Kepe Ištvan i Balazs Pall, бр. 268.

235. Белић А[лександар], Падежная система и происхождение предлогов — Извод, ЈФ XXII (1957—1958) 1—17.

236. Белић А[лександар], Природа и происхождение существительных субъективной оценки — Извод, ЈФ XXII (1957—1958) 131—139.

Digitized by Google

237. Белић др Александар, О језичкој природи и језичком развитку, в. бр. 1, 2.

238. Brabec Ivan i Hraste Mate, Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za VII. razred osmogodišnje škole, X izdanje, izd. „Školska knjiga" (1958, Zagreb) 8°, 1—128.

239. Brabec Ivan, Hraste Mate i Živković Sreten, Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za VIII razred osmogodišnje škole, IV izdanje, izd. „Školska knjiga" (1958, Zagreb) 8°, 1—115, sa zemljopisnom kartom.

240. Brabec Ivan, в. Frol Ivo i Brabec Ivan, бр. 307.

241. Булатовић Милутин, Миодраг С. Лалевић: „Приручник за наставу синтаксе српскохрватског језика (Главна питања)", Београд 1957, Просветни рад 1. II 1958 (Титоград) 2.

242. Vince Zlatko, Distributivna upotreba gramatičkog broja, Jezik VI, br. 3 (1958, Zagreb) 78—85.

Т. Маретић у својој „Граматици и стилистици хрватскога или српскога књижевног језика" (Загреб, 1931) тврди да не постоје одређена правила кад треба употребити дистрибутивни сингулар а кад плурал, већ да се оба броја могу употребљавати напоредо. З. Винце, напротив, наводи више примјера гдје се може употребити *само* дистрибутивни сингулар или само дистрибутивни плурал. Само у сингулару долазе апстрактне именице (живјели су у некој *умишљеној величини*), именице у преносном значењу (Ви имате мозак за себе), именице у сталним изрекама (Ви мењете *руку на срце*), дијелови тијела (Дјецу не ваља тући *по глави*). Дистрибутивни плурал долази онда кад се у реченици изражава нека радња која се понавља (Погасите *свијеће*). Употреба дистрибутивног сингулара односно плурала има поред тога и стилско-изражајну функцију: сингулар је у дистрибутиву некако апстрактнији, а плурал зорнији, пластичнији.

243. Vuković dr Jovan, Gramatika za sedmi razred osmogodišnje škole, izd. „Veselin Masleša" (1958, Sarajevo) 8°, 1—162.

244. Vuković Jovan, O načinu služenja sintaksičkim sredstvima prilikom ispitivanja predloško-padežnih konstrukcija (povodom kritike na moj rad o predloškim izrazima *iznad+genitiv* i sl.), PKJ IV—V, sv. B (1957—1958) 89—125.
Одговор на чланак И. Стевовића у ЈФ XXI.

245. Vuković Jovan, Sintaksička vrednost imperfekta u savremenom srpskohrvatskom jeziku, Radovi Naučnog društva NR Bosne i Hercegovine knj. III, Odjeljenje istorisko-filoloških nauka knj. 2 (1955, Sarajevo) 145—246.

Рад има ове одељке: I. Imperfekat u odnosu na sadašnjost: A. Imperfekat za blisku prošlost; B. Imperfekat u obuhvatanju sadašnjosti; C. Imperfekat za malo dalju i udaljenu prošlost; D. Imperfekat za dalju i daleku prošlost; E. Imperfekat za neodređenu prošlost; II. Određenost, trajanje i naporednost imperfekatske radnje; III. Imperfekat u odnosu na vremenske kategorije apsolutnog indikativa i relativa; IV. Još o odnosu imperfekta u upotrebi prema drugim vremenskim oblicima.

Резиме на француском.

Digitized by Google

246. Вуковић Јован, Футур II-ги и еквивалентни глаголски облици по употреби у српскохрватском језику (с осврtом на историски развитак облика и значења), ПКЈ IV-V, св. Б (1957—1958) 5—28.

После прегледа употребе футура II и његових еквивалената у књижевном језику и у говорима средишње области осврће се на историју постанка ових облика и развитак њихових значења и излаже њихову данашњу синтаксичку вредност (нарочито с обзиром на глаголски вид). Значајан рад, који у великој мери проширује и употпуњава оно што је досад констатовано о овом облику.

М. П.

247. Георгијевић Св[етозар], Д-р Радомир Алексић и Милија Станић: Граматика српскохрватског језика за осмогодишње школе, Неколика мишљења, Настава и васпитање VII., св. 1 (1957) 54—56.

Приказ Граматике за V разред осмогодишње школе, са изношењем извесних неслагања са ауторима ове граматике. В. бр. 229, 232, 250.

248. Георгијевић С[ветозар], О једном синтаксичком проблему, КњЈ св. 4—5 (1958) 227—228.

Износи још примера о употреби предлога *са* с инструменталом, поред оних који су поменути у часопису Наш језик у ранијим дискусијама о овом питању.

249. Georgijević Svetozar, O „logičkom" subjektu u nastavi Pedagoška stvarnost IV, св. 2 (1958, Нови Сад) 97—101.

Аутор сматра да при тумачењу бесубјекатских реченица не треба оперисати појмом „логички субјекат" јер се на тај начин не приказује тачно природа бесубјекатских реченица. Он предлаже да се у настави разликују:

1. обичне реченице са субјектом и предикатом.

2. реченице код којих једна ријеч казује и субјекат и предикат (Ловиш деда? — Ловим, синко! итд.) (Субјекат није изостављен!)

3. праве бесубјекатске реченице — „метеоролошке" (Грми. — итд.) (Ни ту субјекат није изостављен, него га просто нема.)

4. неправе бесубјекатске реченице (Ту аутор убраја разне случајеве као: Биће кише. — Нема дима. — Нестало прне кокоши. — Он сматра да је ту субјекат — „настала ситуација"!) П. С.

250. Georgijević Svetozar, Povodom najnovijih gramatika srpskohrvatskog jezika, Pedagoška stvarnost IV, св. 3 (1958, Нови Сад) 201—205.

Приказ и критика граматика српскохрватског језика од Алексића и Станића за V и VI разред осмогодишње школе (Београд, 1957). В. бр. 229, 232, 247

251. Georgijević Svetozar, Praesens dramaticum, КњЈ св. 7—8 (1958) 357—367.

О употреби тзв. „драматског презента" тј. презента итеративних глагола који стоје да покажу свршену, прошлу радњу. Осврнувши се укратко на мишљења других дискутаната, писац се задржао на анализи примера из народних песама где такав презент није редак. Иако у анализи има добрих запажања, ипак се не може примити пишчева теза формулисана у закључку: „Мислим да је

Digitized by Google

у тој особини — да се један временски моменат може схватити као место радње — основа драматског презента и употреба итеративних глагола уместо свршених".

Д. И.

252. Georgijević Sv[etozar], Funkcija akcenta u našem jeziku. КњЈ, св. 1—2 (1958) 52—59.

О акценатским дублетима типа *вòденӣ* и *водѐнӣ*, *зѐмљанӣ* и *земљàнӣ* и сл Не може се прихватити ауторова тврдња да су ови дублети настали да би се означила разлика између типа *вòденӣ* и *водѐнӣ* коју аутор види у томе што се тип са повученим акцентом налази у устаљеним синтагмама и изразима код „типичних речи" (нпр. *вòденӣ-крушка* али *водѐна недеља*). То би значило не обзирати се на постојећа придевска образовања и њихову продуктивност него поћи само од тога да у језику постоји намерно свесно диференцирање акцента да би се обележила различитост значења. Таквог, међутим, планског рационалног везивања акцента ради семантичких диференцијација ван језичке стварности и ван продуктивности њених категорија у језику нема. Ови дублети могли су настати или аналошки, укрштањем различитих придевских категорија, или представљају по пореклу два различита образовања, свако са продуктивним акцентом своје категорије.

Овај проблем и други покренути у том чланку захтевају и свестраније познавање акценатске проблематике, нарочито историјске, и боље познавање акценатских односа у вези са различитим образовањима. Само анализа значења коју је аутор једино извршио не може да дâ одговор на питање о пореклу овог акценатског дублетизма.

Д. И.

253. Грицкат Ирена, Неколико запажања о глаголском виду, ПКЈ IV—V, св. Б. (1957—1958) 29—41.

„Имперфективни глаголи служе за то да означе збивање као такво, увек заједно са претставом о току тога збивања, према томе увек трајно. Перфективни глаголи служе да означе свако збивање које се уопште може замислити — и трајно и тренутно, али без претставе о његовом току. Стога имперфективни глаголи значе достизање а перфективни достигнуће; притом перфективни понекад значе и само збивање, ако је оно за наше физичке могућности аперцепирања лишено тока, а понекад још и резултат који остаје иза збивања... Данашња имперфективност и перфективност нису симетричне скупине, нису два поларитета у истој равни."

Са доста тачних запажања о проблему вида, његове морфологизације и последица те морфологизације.

М. П.

254. Грицкат И[рена], О неким видским особеностима српскохрватског глагола, ЈФ XXII (1957—1958) 65—130.

Резиме на руском.

255. Грицкат И[рена], Покретно *а* на крају неких предлога као диференцијални семантички знак, НЈ н. с. IX, св. 7—10 (1958—1959) 291—301.

256. Живковић Сретен, Деоба глагола по објекту, НЈ н. с. IX, св. 7—10 (1958—1959) 250—256.

Анализа глагола с обзиром на прелазност и непрелазност као и на неке друге семантичке моменте који су у вези са прелазношћу или непрелазношћу.

Digitized by Google

257. Živković Sreten, Miodrag S. Lalević: „Priručnik za nastavu sintakse srpskohrvatskog jezika, Beograd — 1957, Školske novine 1.1 1958 (Zagreb) br. 1—2.

258. Живковић Сретен, Миодраг С. Лалевић, Приручник за наставу синтаксе српскохрватског језика (Главна питања), КњЈ св. 4—5 (1958) 236—239.

Приказ, повољан.

259. Živković Sreten, Uvod u opću lingvistiku, II izdanje, izd. „Školska knjiga" (1958, Zagreb) 1—218.

260. Živković Sreten, в. Brabec Ivan, Hraste Mate i Živković Sreten, бр. 239.

261. Živković dr Sreten, в. Hraste dr. Mate i Živković dr Sreten, бр. 308.

262. Ивић Милка, Систем предлошких конструкција у српскохрватском језику, ЈФ XXII (1957—1958) 141—166.

Резиме на немачком.

263. Ивић др Милка, Једно поглавље из граматике нашег модерног језика—систем месних падежа, ГФФНС књ. II, 1957 (Нови Сад) 145—158.

Резиме на француском.

264. Ивић др Милка, Облици за појачавање предлошког привативног значења у српскохрватском језику, Зборник МС за књижевност и језик III (1955, Нови Сад) 110—113.

О облицима типа *без ичега, без ничега, без свега;* о разлици између заменица типа *ико, ко било* и сл. Са подацима о историјском развоју ових облика.

265. Ивић др Милка, Систем личних глаголских облика за обележавање времена у српскохрватском језику, ГФФНС књ. III, НС 1958. 139—153.

Резиме на француском.

266. Ивић др Милка, в. бр. 285.

267. Jerković Vera, в. Jerković Jovan, Jerković Vera, Kepe Istvan i Balazs Pall, бр. 268.

268. Jerković Jovan, Jerković Vera, Kepe Istvan. i Balazs Pall, Udžbenik srpskohrvatskog jezika za VI razred osmogodišnje škole sa mađarskim nastavnim jezikom. A serbhorvát nyelv tankönyve a magyartannyelvü nyolcosztályos iskolak VI. osztálya számára (1957, Novi Sad) 8°, 1—112.

269. Kepe Istvan, в. Jerković Jovan, Jerković Vera, Kepe Istvan i Balazs Pall, бр. 268.

270. Крстић Момир, Д-р Радомир Алексић и Милија Станић: Граматика српскохрватског језика за шести разред осмогодишње школе, Нолит 1957 Београд, Просветни преглед бр. 7 (1958, Београд) 6.

Приказ.

Digitized by Google

271. Лалевић Миодраг С., Граматика српскохрватског језика за V разред осмогодишње школе, VI прерађено издање, изд. „Просвета" (1958, Београд) 8°, 1—88.

272. Лалевић Миодраг С., Граматика српскохрватског језика с картом дијалеката за VI разред осмогодишње школе, IV прерађено издање, изд. „Научна књига" (1958, Београд) 8°, 1—131.

273. Lalević M[iodrag] S., Dr. Svetozar Marković, Pravila za izgovor i pisanje glasova č-ć i dž-đ, Sarajevo 1958, 110 str., КњЈ св. 6(1958) 312—314.

Приказ, повољан. в. бр. 278.

274. Лалевић Миодраг С., в. бр. 241, 257, 258, 281.

275. Марић Станислав Д., Д-р Радомир Алексић и Милија Станић: Граматика српскохрватског језика за пети разред осмогодишње школе, Нолит, Београд 1958, Просветни преглед бр. 24 (1958, Београд) 6.

Приказ. В. бр. 229.

276. Марковић Јелица, в. бр. 286.

277. Марковић Св[етозар], Из правописне праксе: промена туђих личних имена и презимена, НЈ н. с. IX, св. 7—10 (1958—1959) 265—273.

О променљивости првих делова туђих имена. Користан прилог проучавању овог и у пракси и у теорији још увек нерешеног проблема. М. П.

278. Marković dr Svetozar, Pravila za izgovor i pisanje glasova č-ć i dž—đ (Sarajevo, 1957) 8°, (1)+110.

Приручник који може одлично да послужи наставницима и свима онима који гласове ч и џ не разликују од гласова ћ и ђ. Писац је материјал изнео у више тачака задржавајући се на опису изговора, на прегледу наставака и префикса у којима се поменути гласови јављају, на гласовним променама у разним категоријама речи у вези са јављањем ових гласова, на практичној оријентацији за разликовање оних фонема коју даје поређење основних речи са изведеним (*мајка*: *мајчин*, *пруг*: *пруће*, *мицати*: *мичем* и др.). На крају дат је речник од преко 400 неакцентованих речи које садрже гласове ч, џ, ћ, ђ. В. бр. 273. Д. И.

279. Милановић Б[ранислав], Употреба предлога *код* (с генитивом) уз глаголе кретања, НЈ н. с. IX, св. 7—10 (1958—1959) 227—242.

О узроцима потискивања датива правца конструкцијом *код*+*генитив*; о правилности употребе ове конструкције у књижевном језику (са подацима о њеној заступљености код писаца).

280. Миновић Миливоје, Граматика српскохрватског језика за VI разред осмогодишње школе, изд. „Свјетлост" (1957, Сарајево) 8°, 1—176+[4].

281. Миновић Миливоје, Miodrag S. Lalević: „Priručnik za nastavu sintakse srpskohrvatskog jezika, Beograd — 1957, Prosvjetni list 1.I 1958 (Sarajevo), br. 110.

Digitized by Google

282. Московљевић Милош С., У коју категорију спада реч „као"? Прилог синтакси и лексикографији, HJ н. с. IX, св. 7—10 (1958—1959) 243—249.

Грађа САНУ за ову реч потврђује функцију везе и функцију речце, али не и функцију прилога, иако је по речницима таква ознака најчешћа. Аутор даје и преглед свих значења ове речи потврђених грађом за Речник САНУ.

283. Николић Бериславе М., Д-р Радомир Алексић и Милија Станић: Граматика српскохрватског језика за VI разред осмогодишње школе (изд. „Нолит", Београд 1957, стр. 1—128, мала 8°), КњЈ св. 1—2 (1958) 86—87.

Критика, похвална.

284. Николић Бериславе М., Једно акценатско питање, ЈФ XXIII (1958) 227—233.

Резиме на руском.

285. Павловић др Миливој, Д-р Милка Ивић: Значења српско-хрватског инструментала и њихов развој (синтаксичко-семантичка студија) Београд 1956, Зборник за филологију и лингвистику I, изд. МС (1957, Нови Сад) 192—195.

Критика, похвална.

286. Петковић Десанка, Један користан подухват (Поводом објављивања уџбеника српскохрватског језика од Јелице Марковић), Просветни преглед бр. 32 (1958, Београд) 6.

Поред двадест шест лекција и мале лектире, уџбеник садржи и упоредни речник српскохрватских, руских, енглеских, француских и немачких речи.

Приказ, повољан.

287. Пешикан Митар, О грађењу имена становника у односу на имена земаља и места, HJ н. с. IX, св. 5—6 (1958) 196—205.

О међусобном односу и распореду наставака за грађење етника; о неким дијалекатским особеностима у грађењу етника.

288. Пешикан Митар, О месту енклитике у реченици, HJ н. с. IX, св. 7—10 (1958—1959) 305—311.

Рад објављен у практичне сврхе, као прилог формулисању и практичном спровођењу граматичких норми, па према томе без претресања развоја ових односа и без излагања историјата проучавања овог питања. М. П.

289. Premužić Ljerka, Gramatičke i pravopisne vježbe iz hrvatskog ili srpskog jezika, Izd. Centar za stručno obrazovanje radnika (1958, Zagreb).

290. Рабреновић Савић, Д-р Радомир Алексић и Милија Станић: Граматика српскохрватског језика за осмогодишње школе, Неколика мишљења, Настава и васпитање VII, св. 1 (1957) 53—54.

Приказ Граматике за V разред осмогодишње школе. В. бр. 229.

291. Рашовић Ђорђе, О једном типу реченице, КњЈ св. 9 (1958) 469—474.

Дискусија о томе да ли реченица *седим и пишем* представља једну сложену или једну просту реченицу. Писац сматра да се схватање овакве реченице као сложене заснива на „формалистичкој анализи".

Digitized by Google

292. Ружић Жарко, Вредност запете као уметничког средства, КњЈ св. 1—2 (1958) 64—73.

Писано са осећањем вредности запете и илустровано примерима из стиха и прозе. Д. И.

293. Сладојевић Петар, О рефлексу краткога *ѣ* иза *р* у књижевном језику јужнога изговора, НЈ н. с. IX, св. 7—10 (1957—1958) 302—304.

Оправдано, износећи озбиљне аргументе, брани право употребе облика као *речник, ређи* у књижевном језику јужнога изговора. М. П.

294. Smailović Ismet, O vokativu muslimanskih imena, Jezik VI, br. 5 (1958, Zagreb) 139—141.

Писац се осврће на чланак М. Шипке (Вокатив личних имена и презимена, Језик VI, бр. 1) и даје неке допуне и исправке у вези с вокативом муслиманских имена.

295. Станић Милија, в. Алексић др Радомир и Станић Милија, бр. 229—233.

296. Стевановић М[ихаило] Још нешто о придевској функцији глаголског придева, НЈ н. с. IX, св. 3—4 (1958) 86—92.

О томе који глаголи могу имати радни придев у придевској функцији.

297. Стевановић Михаило, Карактер одредаба самосталних речи и разлике међу њима, КњЈ св. 1—2 (1958) 14—24.

Овај чланак представља допуњени и проширени раниј рад који је штампан у часопису Наш Језик, н. с. књ. VIII, св. 7—10, стр. 205—225. Тако допуњен, чланак је прочитан на првом конгресу југословенских слависта одржаном 1957 г. у Београду и штампан у Јужнословенском филологу XXIII стр. 23—34. В. ЈФ XXIII стр. 331, бр. 390.

298. Стевановић Михаило, Карактер одредаба самосталних речи и разлике међу њима, ЈФ XXIII (1958) 24—34.

299. Стевановић М[ихаило], Начин одређивања значења глаголских времена, ЈФ XXII (1957—1958) 19—48.

Резиме на руском.

300. Стевановић Михаило, Око значења имперфекта, Зборник филозофског факултета, књ. IV-2 (1959, Београд) 117—143.

Резиме на француском.

301. Стевановић М[ихаило], Реченице без развијених главних делова, НЈ н. с. IX, св. 1—2 (1958) 5—23.

Детаљна анализа разних типова оваквих реченица.

302. Стевовић Игрутин, Функционална граматика српскохрватског језика. Основи, изд. „Свјетлост" (1958, Сарајево) 12°, 1—166.

Приручник за наставнике.

303. Стевовић Игрутин, в. бр. 244.

Digitized by Google

304. Stejin Milan, Priručnik srpskohrvatskog jezika i književnosti za polaganje stručnog ispita kvalificiranih radnika u trgovini, izd. Savez trgovinskih komora FNRJ (1958, Zagreb) 8°, 1+114+[2].

305. Стојановић Здравко, Д-р. Радомир Алексић и Милија Станић: Граматика српскохрватског језика за осмогодишње школе. Неколика мишљења, Настава и васпитање VII, св. 1 (1957) 56—59.

Приказ граматика за V и за VI разред осмогодишње школе. В. бр. 229.

306. Томановић Васо, О значењима презента, ГЗФФС, кн. 10—11 (1957—1958) 183—194.

Во овој труд авторот ги разгледува значењата на презантот врз основа на споредбата на оваа форма со показните заменки и прилозите за место и време.

Резиме на руски.

307. Frol Ivo i Brabec Ivan, Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za V. razred osmogodišnje škole, IX izdanje, izd. „Školska knjiga" (1958 Zagreb) 8°, 1—100.

308. Hraste dr Mate i Živković dr Sreten, Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za VI razred osmogodišnje škole. Glasovi i oblici. IX izdanje, izd. „Školska knjiga" (1958, Zagreb) 8°, 1—136.

309. Hraste Mate, в. Brabec Ivan, Hraste Mate i Živković Sreten, бр. 239.

310. Hraste Mate, в. Brabec Ivan i Hraste Mate, бр. 238.

311. Cerovac Mirko, Jezički savetnik za uredske kadrove (Gramatika, pravopis i statistika poslovnog jezika), izd. Birotehnika (1958, Zagreb) 8°, 1—250.

Са „Неколико пропратних ријечи" проф. Људевита Јонкеа.

312. Šipka Milan, Posvojni pridjevi od ličnih imena i prezimena, Jezik VI, br. 4 (1958, Zagreb) 107—113,

У хрватскосрпском језику постоје четири наставка за творбу посвојних придјева од личних имена и презимена: *-ов, -ев, -јев, -ин*. Аутор наводи низ правила која одређују када се који наставак употребљава.

в) Савремени књижевни језик

313. Алексић др Радомир, в. Правопис српскохрватског језика, бр. 367, 368.

314. Bakotić Petar, Nešto o našem pravopisu, Školski vjesnik (XII. 1958, Split).

О историјату нашег правописа. — Поводом предлога новог правописа.

315. Бе́лић А[лександар], Јединство новог правописа, НЈ н. с. IX, св. 5—6 (1958) 145—147.

Поводом јавне дискусије о пројекту правописа.

316. Белић А[лександар], Поводом језичких испитивања и излажења нашег часописа, НЈ н. с. IX, св. 1—2 (1958) 1—4.

Digitized by Google

О досадашњој садржини часописа, о развоју нашег књижевног језика, о даљим задацима часописа. „И код нас као и другде у свету, семантичке студије, стилистичке, лексичке у ширем и ужем смислу речи ... поред општих студија о природи и развитку нашег језика, треба да побуде у наших испитивача знатно већу пажњу неголи досада".

317. Белић др Александар, Нови правопис, Борба 8.VI 1958 (Београд).

Разговор са сарадником листа Н. Пешићем.

318. Brozović Dalibor, O normiranju književnih naglasaka, Jezik VI, br. 3 (1958, Zagreb) 66—72.

Акценатски су стандарди једно од најтежих питања, кад се ради о нормирању суврсменога књижевнога хрватскосрпског језика. Норма се може одабрати филолошком методом квантитативног одабирања по рјечницима и дјелима класика, може се узети као најбоље оно што је најчешће и, коначно, оно што се развило у говору образованих слојева. Свака од тих метода има крупних недостатака. Стога писац чланка сматра да још нема увјета за коначну кодификацију акценатског ортоепског стандарда. Акцентолошки се рјечник може израдити, у њему се може рећи што не ваља, а да ипак остане доста дублета за које се још не може сигурно тврдити у којем ће се облику учврстити.

319. Brozović Dalibor, в. бр. 377, 379.

320. Vidović Radovan, Nešto o našim jezičkim slabostima, Slobodna Dalmacija 31.V 1958 (Split).

321. Вујачић Слободан, в. Пешут Петар С., Вујачић Слободан и Ђоковић Божидар, бр. 365, 366.

322. Вуковић Ј[ован], О проучавању језика и стила наших писаца, ЈФ XXIII (1958) 63—68.

323. Vuković dr J[ovan], Ostaje: Sud javnosti. — Posle dogovora o zajedničkom pravopisu, Kulturni glasnik [штампан Брајевом азбуком], sv. 9 (1958, Beograd) 23—30.

324. Вуковић др Јован, Остаје: суд јавности, Недељне информативне новине 27. IV 1958 (Београд) бр. 382.

О заједничком правопису.

325. Вуковић др Ј[ован], Похвалан пример бриге у једној установи о језичкој правилности стручног писаног израза, ПСКЈ св. 5 (1958) 89—92.

Поводом правила за правописну употребу скраћеница предузећа ПТТ саобраћаја у Београду.

326. Гавела Ђуро, Нацрт правописа српскохрватског књижевног језика, Политика 15.VI 1958 (Београд).

327. Грицкат И[рена], Нови препев Пушкинова Евгенија Оњегина, НЈ н. с. IX, св. 5—6 (1958) 159—173.

О преводу Милорада Павића. Са похвалама, али и са неким замерками.

Digitized by Google

328. Ђоковић Божидар, в. Пешут Петар С., Вујачић Слободан и Ђоковић Божидар, бр. 365, 366.

329. Живановић Ђорђе, Шеноа и Пољаци, ЈФ XXIII (1958) 177—216.

330. Знате ли свој језик?

Новосадски „Дневник" објављивао је под овим насловом у јануару и фебруару 1958 г. сваке среде по један популарни чланак из области нашег језика. Чланци су потписани са Д. П.

331. Ivanković Ante, O filmskim prijevodima, Slobodna Dalmacija 15. I 1958 (Split).

332. Ивић Милка, Једно поређење Вуковог језика са нашим данашњим књижевним језиком, Зборник за филологију и лингвистику, изд. МС (1957, Нови Сад) 114—126.

Аутор Милка Ивић упоредила је савремени књижевни језик са језиком Правителствујушчег совјета који је Вук написао пред крај свога живота, дакле као већ потпуно формирани писац и теоретичар језика. Резултат тог поређења своди се углавном на ово: Разлике између Вуковог и савременог књижевног језика су осетне и углавном двојаког порекла. Једне од њих доноси само време — тј. пракса дуже писмености и културни развој наше средине. Те разлике опажају се у области синтаксе и лексике. Друге, бројније разлике (у фонетици, морфологији, синтакси и лексици) последица су доприноса књижевном језику који дају говори Србије и Војводине, дијалекти различити од источнохерцеговачког.

Све ово указује — истиче се у закључку — у првом реду на то да је „заиста неопходно израдити дескриптивну граматику нашег савременог књижевног језика" и да „само језик модерних писаца треба да оправда данашње граматичке норме".

Резиме на француском. Д. И.

333. Jezik naš svagdašnji, Vjesnik u srijedu 5. XI 1958 (Zagreb). Садржи написе Ј. Крола, Стјепана Крешића и Д. Гајића.

334. Језичке поуке, НЈ н. с. IX (1958) св. 1—2, 77—79, св. 3—4, 132—140, св. 5—6, 213—216, св. 7—10, 312—320.

У овој рубрици уредништво НЈ исправља неправилности у употреби речи, облика и реченица на примерима из наше текуће књижевности и штампе. У књ. IX аутори поука су: Олга Ристић, Зорица Голубовић-Станојчић, Душанка Игњатовић, Берислав Николић и Митар Пешикан.

335. Јелић Бранко, Поводом једног превода, Живи језици I, св. 3—4 (1958, Београд) 277—282.

На преводу књиге: Armand Lanoux, Bonjour, Monsieur Zola, Amiot—Dumont, Paris 1954 (Арман Лану, Добар дан, господине Зола, Култура, Загреб, превео Иван Чаберица), аутор показује да наши преводиоци често немају довољну и потребну акрибију при превођењу.

336. Јонке Људевит, Заједнички језик и правопис, Политика 16. III 1958 (Београд).

Digitized by Google

337. Jonke dr Ljudevit, Kako je tekla diskusija o pravopisnim pravilima, Vjesnik 22. VI 1958 (Zagreb) br. 4210.

О двомесечној дискусији научних, књижевних и стручних друштава о Правописним правилима.

338. Jonke dr Ljudevit, Šta je s pravopisom?, Vjesnik 7. II 1958 (Zagreb), br. 4085.

О раду Правописне комисије на новом хрватскосрпском правопису.

339. Јонке др Људевит, в. Правопис српскохрватског језика, бр. 367, 368.

340. Kaleb Vjekoslav, Jezik svagdanji, Vjesnik 12. X 1958 (Zagreb), br. 4307.

О српскохрватском књижевном језику.

341. Kalenić Vatroslav, Suvremeni purizam, Krugovi sv. 7—8. (1958, Zagreb) 560—563.

342. Klaić Bratoljub, Varijacije na temu o prenošenju akcenata na proklitiku, Jezik VI (1958, Zagreb) br. 3, 85—88; br. 4, 124—125; br. 5, 154—155.

Серија чланака у наставцима. Први је наставак објављен у Језику VI, бр. 2, 53—56. Аутор на низу примјера жели показати како немају право они који устају против преношења акцената на проклитику. Кад би та тенденција побиједила, наши би пјесници и преводиоци остали лишени ненадмашиво прикладног средства за градњу стихова, особито хексаметара и пентаметара.

343. Клаић Братољуб, O akcentu aorista, Jezik VI, br. 5 (1958 Zagreb) 129—136.

Аутор предлаже двојаке акценте у 2. и 3. лицу синг. аориста код неких глагола, јер се дублетирањем пружа већа слобода и веће могућности пјесницима и преводиоцима.

344. Kovačević Slobodan, Glagol „trebati", Jezik VI, br. 4 (1958, Zagreb) 105—106.

Граматике траже да се глагол „треба" употребљава безлично, а све чешће чују се овакве реченице: Не требате се журити. Требао си казати. Против таквих конструкција не буни се наш осјећај за конгруенцију, па би их ваљало признати као правилне и у књижевном језику.

345. Krklec Gustav, Pravopisna zaprška, Vjesnik 6. VII 1958 (Zagreb), br. 4222.

Поводом српскохрватског правописа. — Из литерарно публицистичких написа „Ноћно иверје", 16.

346. Kulenovinć Skender, „Kroatizmi" i „srbizmi", Naša štampa (1958, Beograd) VIII, 60.

Одломак.

347. Kulenović Skender, O „dakavcima" i „informativcima", Bilten dopisne mreže „Borbe" sv. 48 (1958).

Digitized by Google

348. Kulenović Skender, O jednoj vulgarizaciji i jednoj pošapalici u jeziku, Naša štampa (1958, Beograd) VIII, 67.

О употреби именице „дискусија" и израза „у вези са".

349. Kulenović Skender, O jednoj nakaradnoj praksi u jeziku, Naša štampa (1958, Beograd) VIII, 69.

О изразима „у постојећој пракси" и „у постојећим условима".

350. Kulenović Skender, O obeležavanju tuđih tekstova — odlomak, Naša štampa (1958, Beograd) VIII, 66.

О употреби интерпункцијских знакова.

351. Kulenović Skender, Strane reči i naš jezik, Naša štampa (1958, Beograd) VIII, 61.

352. Лалевић Миодраг С., Наш правопис, III допуњено издање, изд. „Омладина" (1958, Београд) 12°, 1—120+(7).

353. Лалевић Миодраг С., в. бр. 356, 357.

354. Лалић Радован, в. Правопис српскохрватског језика, бр. 367, 368.

355. Матић С[ветозар], Из Вуковог превођења, НЈ н. с. IX, св. 7—10 (1958—1959) 280—282.

О неким решењима при превођењу *Новога завјета*; о превођењу неких обрта у разним радовима других преводилаца.

356. Mićović Dragutin, M. Lalević: „Kako se kaže? Kako se piše?", Književne novine, nova serija, br. 63 (1958).

357. Мићовић Драгутин, М. Лалевић: Како се каже? Како се пише?", Побједа 16. III 1958 (Титоград) 12.

358. Mihajlović Dušan, Neka zapažanja o radu na pozorišnom jeziku, Pozorišni život III, 6 (1957, Beograd) 36.

359. Pavešić Slavko, O novom pravopisu, Književno ogledalo X-1958, 1, 2.

О раду на новом правопису српскохрватског језика.

360. Павешић Славко, в. Правопис српскохрватског језика, бр. 367, 368.

361. Павловић др Михаило, О једном преводу са француског, НЈ н. с. IX, св. 1—2 (1958) 59—68.

Критикује превод књиге *Дон Жуан или живот Бајронов*, у коме „величина и број недостатака прелазе дозвољену границу".

362. Папић Митар, Свакидашњи језик, Политика 23. II 1958 (Београд).

О свакодневном говорном српскохрватском језику.

363. Peruško Tone, в. бр. 364.

Digitized by Google

364. Pecо Asim, Tone Peruško: „Pravopisni priručnik za riječi s glasovima č, ć, dž, đ; ije, je" — Zagreb, 1957, Naša škola sv. 9—10 (1957, Sarajevo) 465—466.

365. Пешут Петар С., Вујачић Слободан и Ђоковић Божидар, Одговор Радославу Ротковићу, Побједа 23. III 1958 (Титоград) 14.

У вези са дискусијом аутора са Р. Ротковићем о језику и правопису. В. бр. 366, 372.

366. Пешут Петар С., Вујачић Слободан и Ђоковић Божидар, Поводом једне лекције из граматике, Побједа 2. III 1958 (Титоград) 10.

У вези са чланком Радослава Ротковића објављеним у листу „Побједа", 2. II 1958. — Са Ротковићевим одговором и на овај чланак. В. бр. 365, 372.

367. Правопис српскохрватскога књижевног језика, изд. МС (1958, Нови Сад) 8°, 1—187 + (3).

Нацрт за правопис који је израдила Правописна комисија у чијем су саставу били: др Радомир Алексић, др Александар Белић, Милош Хаџић, др Јосип Хам, др Мате Храсте, др Људевит Јонке, Радован Лалић, Славко Павешић, Павле Рогић, др Михаило Стевановић и др Јован Вуковић. Нацрт је штампан као рукопис у два издања, ћирилицом и латиницом, са циљем да се да на мишљење културним и јавним радницима и да се на тај начин омогући њихово учешће у стварању дефинитивних правописних норми, јединствених за цело подручје српскохрватског језика. В. бр. 368.

368. Pravopis hrvatskosrpskoga književnoga jezika. Izradila Pravopisna komisija, izvanredno izdanje, izd. Matica hrvatska (1958 Zagreb). В. бр. 367.

369. Rogić Pavle, Naš jezik u svjetlosti društveno-privrednog preobražaja, Jezik VII, br. 1 (1958, Zagreb), 1—7.

О језичним накарадама нашег саобраћајног језика и новина.

370. Рогић Павле, в. Правопис српскохрватског језика, бр. 367, 368.

371. Rogošić Mirko, Jezik naš svagdanji, Prisutnosti sv. 5—6 (1958, Zagreb) 354—358.

О језичким неправилностима на улици, на конференцијама и у новинама.

372. Ротковић Радослав, Чињенице су нпак чињенице, Побједа 30. III 1958 (Титоград) 14.

Одговор тројици професора поводом напада на чланак „Сирак тужни", објављеног у листу „Побједа". В. бр. 365, 366.

373. Slamnig Ivan, O predloženom novom pravopisu, Republika sv. 7—8 (1958, Zagreb) 32—36.

374. Стевановић М[ихаило], О језику у једном приказу и поводом тога језика, НЈ н. с. IX, св. 7—10 (1958—1959)217—219.

О недовољној писмености аутора једног књиженог приказа; о значају учења језика у школи.

Digitized by Google

375. Стевановић др Михаило, После дискусије о новом правопису, Политика 29.VI 1958 (Београд).

376. Стевановић др Михаило, в. Правопис српскохрватског језика, бр. 367, 368.

377. Tućan Fran, Audiatur et altera pars, Jezik VI, br. 4 (1958, Zagreb) 116–124.

Полемизирајући с Ј. Хамом (Језик V, бр. 3) и Д. Брозовићем (Вјесник, 16. X 1952), писац предлаже да се сва страна имена пишу двојако: изворно и фонетском транскрипцијом. В. бр. 379.

378. Ćosić Bora, Beogradski dnevnik (II) — jezik dana, jezik ulice, jezik sna, Delo IV, sv. 12 (1958, Beograd) 1558–1571.

На есејистички начин дат приказ модерног, садашњег, свакодневног изражавања улице, штампе, разговора.

З. Г. С.

379. Hamm Josip, Et iterum pars prior, Jezik VI, br. 5 (1958, Zagreb) 136–138.

Одговор на Туђанов чланак: „Audiatur et altera pars" (Језик VI, бр. 4). В. бр. 377.

380. Хам др Јосип, в. Правопис српскохрватског језика, бр. 367, 368.

381. Хаџић Милош, в. Правопис српскохрватског језика, бр. 367, 368.

382. Храсте др Мате, в. Правопис српскохрватског језика, бр. 367, 368.

383. Cerovac Mirko, Jezični savjetnik za uredske kadrove (gramatika, pravopis i stilistika poslovnog jezika), в. бр. 311.

384. Šeremet Tatjana, Nacrt novog pravopisa, Prosvjetni list 10. VI 1958 (Sarajevo) br. 120.

г) Дијалекти

385. Белић А[лександар], О значају западног штокавског говора за историју српскохрватског језика, ЈФ XXIII (1958) 69–75.

Резиме на руском.

386. Белић А[лександар], Периодизација српскохрватског језика, в. бр. 508 д, 508 ђ.

387. Brabec Ivan, Glavnije fonetske osobine govora u tuzlanskom kraju (upoređene sa osobinama u drugim štokavskim govorima), PKJ IV–V, sv. B (1957–1958) 43–68.

Поред увода, рад садржи и ове одељке: О рефлексу јата; Изговор дугог јата у ТО; Језичка прошлост простора између Босне и Дрине; Икавизми у ТГ; Успоредба с јужним ијекавским говорима; Камо спада тузлански говор?; Сугласничке групе шт и жд; Најновије јотовање; Још неке везе Славоније и ТО; ТГ с јекавским говорима на југу; Литература која се спомиње у овом раду.

Digitized by Google

Значајан допринос разумевању сложених дијалекатских односа у овој области. Слика рефлекса дугог *ѣ* („и дуго и кратко *е* од западне Црне Горе преко готово цијеле њекавске Херцеговине до Пљеваља, Сарајева и Вареша") изискује коректуру: не могу црмнички једносложни рефлекси (по Милетићевом бележењу) представљати западноцрногорско стање. У највећем делу Старе Црне Горе (у Катунској нахији изузев под узлазним акцентом у неким озрињићким селима, затим, у Љешанској, а рекао бих и у Ријечкој нахији) *е* у рефлексу дугог *ѣ* увек је кратко.

М. П.

388. Vujkov Balint, Hrvatske narodne pripovijetke (bunjevačke), в. бр. 586.

389. Vujkov Balint, Šaljive hrvatske narodne pripovijetke (bunjevačke), в. бр. 587.

390. Вујовић Лука, Како се развио екавизам мрковићког говора, ЈФ XXIII (1958) 235—246.

Резиме на руском.

391. Guberina Petar, в. бр. 401.

392. Deanović Mirko, Jedan tekst u dijalektu naše kolonije u južnoj Italiji, Anali Jadranskog instituta 2 (1958, Zagreb) 355—365.

Приказ необјављеног пријевода једне Бокачове новеле на дијалекат наше колоније. Додани су и сами текстови оригинала и пријевода, те једног пријевода за упоредбу. Текст је исцрпно језички анализиран.

Резиме на енглеском.

393. Ивић Павле, Наши дијалекти и историја, ЛМС 134, књ. 381, св. 3 (1958) 223—231.

О важности дијалекатских особина за проучавање порекла становништва и улози дијалектологије у проучавању историје наших народа. На низу веома информативних примера (Галипољски Срби, њекавске колоније у Италији, формирање нашег живља у Србији и Војводини и сл.) аутор анализирајући их, документује своју поставку о нужности координације историје и дијалектологије.

З. Г. С.

394. Ивић Павле, О питању смедеревско-вршачког дијалекта, НЈ н. с. IX, св. 7-10 (1958-1959) 283—290.

Одговор на чланак М. Московљевића. В. бр. 394 з.

394а. Ивић др Павле, Берислав Николић: О говору Срема, ЈФ XX (1953—1954) 273—287, Зборник за филологију и лингвистику I, изд. МС (1957, Нови Сад) 195—198.

Критика, похвална.

394б. Ивић др Павле, Извештаји о научно-истраживачком раду на терену, ГФФНС књ. II, 1957, 401—407.

Извештај о теренском дијалектолошком раду у северној Хрватској и јужној Далмацији у лето 1957. године.

394в. Ивић др Павле, в. бр. 394 г.

Digitized by Google

394г. Илић В[ојислав], Развојне линије и истакнути проблеми штокавског дијалекта (Д-р Павле Ивић: Дијалектологија српскохрватског језика, Матица српска, 1957), КњЈ св. 3 (1958) 155—158.

Приказ, повољан.

394д. Игњатовић Душанка, Извештај о испитивању говора у средњој Далмацији, далматинској Загори и западној Херцеговини, ГлСАН књ. X, св. 3 (1958) 350—351.

394ђ. Канает Тврtко, в. бр. 404.

394е. Logar Tine, O izgubi nominalnih končnic v nekaterih primorskih govorih, ЈФ XXIII (1958) 35—37.

394ж. Матијашић Фахра, Извештај о испитивању говора Гламочког поља, ГлСАН књ. X, св. 3 (1958) 350.

394з. Московљевић Милош С., О Ивићеву „смедеревско-вршачком дијалекту", НЈ н. с. IX, св. 3—4 (1958) 102—107.

Сматра неоправданим Ивићево одвајање смедеревско-вршачког дијалекта од косовско-ресавског. Замера Ивићу и за дијалектолошку терминологију. В. бр. 394.

394и. Николић Бериславе М., Данашњи тршићки говор, ЈФ XXIII (1958) 263—274.

Резиме на руском.

395. Николић Бериславе М., Иван Поповић: Треће лице множине презента у војвођанским говорима. Зборник Матице српске, серија друштвених наука 4 (1952, Нови Сад) 112—128, Зборник за филологију и лингвистику I, изд. МС (1957, Нови Сад) 201—202.

Приказ, са замеркама.

396. Николић Бериславе М., Mate Hraste: Bibliografija radova iz dijalektologije, antroponimije, toponimije i hidronimije, na području hrvatskoga ili srpskoga jezika. — Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. I 387—479, ЈФ XXI[I] (1957—1958) 313—316.

397. Николић Бериславе М., О говору мачванског села Причиновића, Зборник за филологију и лингвистику I, изд. МС (1957, Нови Сад) 162—168.

Аутор је, сажето и садржајно, изнео главне фонетске, морфолошке и синтаксичке особине говора мачванског села Причиновића, упоређујући поједине црте са говором Посавине, Поцерине, Мачве и Срема.

Резиме на руском. Д. И.

398. Nikolić Berislav M., Stjepan Pavičić: Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji, Djela JAZU, knj. 47 (Zagreb 1953) 1—356 + (5 карата), велика 8°, ЈФ XXII (1957—1958) 316—325.

399. Николић Бериславе М., в. бр. 394а.

400. Pavičić Stjepan, в. бр. 398.

Digitized by Google

401. Павловић Ми[ливој], Hamm J., Hraste M., Guberina P., Govor otoka Suska (Hrvatski dijalektološki zbornik 7—211 Zagreb, 1956), ЈФ XXII (1957—1958) 333—337.

Критика.

402. Пенавин др Олга, Извештај о дијалектолошком истраживачком раду обављеном у времену од 17—29 септембра 1957 године по селима Славоније са мађарским живљем (Короћ, Ласлово), ГФФНС књ. II, НС 1957, 407—414.

403. Пецо Асим, Говор села Буне, Зборник за филологију и лингвистику I, изд. МС (1957, Нови Сад) 169—181.

Писац сматра да постоји „један појас између чистих икаваца и чистих јекаваца који по својим карактеристикама образује засебан говорни тип (јекавски). Тај појас обухвата источни дно подручја средњег тока ријеке Неретве укључујући и токове њених притока Буне и Брегаве као и јекавце западно од Неретве". У чланку је дат укратко опис важнијих црта говора села Буне са детаљнијим задржавањем на опису изговора гласа којим је замењено старо јат.

У закључку писац износи да је у овом говору „јекавизам секундарна појава и код католика и код муслимана" да је становништво ново, дошло пре 150—200 година са икавске територије.

Резиме на руском. Д. И.

404. Пецо Асим, Тврдко Канает: Подвележје и Подвелешци, ПКЈ IV—V, св. Б (1957—1958) 157—161.

Осврт на податке о говору у Канаетовом раду. В. бр. 799.

405. Пешикан Митар, Извештај о испитивању старocрногорских говора (о говору Пјешиваца), ГлСАН књ. X, св. 3 (1958) 350.

406. Поповић Иван, в. бр. 395.

407. Станић Милија, Глас *j* у ускочком говору, ЈФ XXIII (1958) 221—226.

Резиме на руском.

408. Станић Милија, Глас *x* у ускочком говору, Зборник за филологију и лингвистику I, изд. МС (1957, Нови Сад) 155—161.

Писац је детаљно, у доста примера, приказао фонетске и морфолошке ситуације у којима се у ускочком говору глас *x* губи или замењује са *г* и *к*.

Резиме на руском.

409. Тодоров Цветан, Принос към методика на диалектологията, Зборник за филологију и лингвистику I, изд. МС (1957, Нови Сад) 32—58.

Износи своја схватања о методици и задацима дијалектологије. Сматра да се језичке промене јављају као спонтане иновације изазване унутрашњим језичким законима само на месту где су прво настале. Другде су оне резултати географског ширења готових резултата. Прелазни говори јављају се тамо где је систем пољуљан или знатније измењен. Методолошка је грешка — истиче аутор — сматрати да се прелазни говори образују само при накнадном контакту претходно издиференцираних језичких типова. Најважнијим задатком сматра класификацију говора с погледом на историјски развитак.

Digitized by Google

У чланку писац устаје против неких у науци прихваћених схватања, износећи да језик није феномен надградње а да везивање дијалеката за друштвено-економске формације представља симплификацију.

Излагања у овој расправи поткрепљена су примерима, углавном из бугарске дијалектологије, и пропраћена дискусијом са мишљењем низа научника.

Резиме на српскохрватском. Д. И.

410. Hamm Josip, Akcenatske opozicije u slavenskim jezicima, RSI knj. 2 (1958, Zagreb) 61—73.

Аутор анализира неке акценатске опозиције у староштокавском (подравском) и новоштокавском говору и путем реконструкције долази до извјесних резултата, с помоћу којих се могу објаснити поједине акценатске и морфолошке особитости у праславенском језику. Метатаксе и метатоније у мобилним системима могу се схватити као одраз тежње да се истакну морфолошка значења појединих облика који би с обзиром на гласове били једнаки. На тај се начин акценатске опозиције јављају као допуна морфолошком систему. Али може бити и обратно: акценатске опозиције могу проузроковати промјену гласова у морфолошком систему. Опозиције саме по себи могу бити двојаке: категоријске и граматичке. Прве су служиле одвајању облика који су припадали различним (опћим) категоријама, а друге одвајању гласовно једнаких облика унутар истих парадигама.

411. Hamm Josip, в. бр. 401.

412. Храсте М[ате], Значај западног штокавског говора за историју и дијалектологију српскохрватског језика — кореферат —, ЈФ XXIII (1958) 75—81.

413. Hraste dr Mate, Dvoakcenatski sistem u hrvatskom ili srpskom jeziku, Зборник за филологију и лингвистику I, изд. МС (1957, Нови Сад) 85—93.

На основу досадашњих дијалекатских и акценатских радова писац оцртава углавном арее говора са двоакценатском системом и арее говора са троакценатском системом, нарочито се задржавајући на стању чакавског подручја. Осврће се и на историјске и лингвистичке моменте који су довели до оваквог распореда ареа и до свођења троакценатског система на двоакценатски.

Резиме на немачком.

414. Hraste Mate, в. бр. 396, 401.

415. Šupuk Ante, Šibenski govor, PKJ IV—V, sv. B (1957—1958) 143—156.

Рад има ове одељке: Осврт на прошлост шибенског говора [са неким текстовима из XVII века]; Опће стање данашњега шибенског говора: Гласови, Акценат, Облици, Синтакса. Говор је претежно штокавско-икавски, са примесама чакавско икавског (на обали) и штокавско-ијекавског (даље од обале). Фактографски побројане упадљивије особине, углавном без коментара.

М. П.

д) Текстови стари и нови, издања; њихова критика, порекло итд.

416. Барјактаревић Данило П., Прилог проучавању тајног писања у нашим споменицима, ПКЈ IV—V, св. Б (1957—1958) 69—76.

Digitized by Google

Предлог како да се прочитају три натписа, према аутору написана тајним писмом. При оваквим покушајима треба бити врло опрезан, јер се са доста маште, примењујући и проширујући разне системе тајног писма, свака реч може друкчије прочитати. Сопоћански натпис, без икаквог тајног система, ја бих прочитао овако: **ОБНОВИ СЕ САІ** [**СВЕТИ ХРАМ** или сл. — изломљен део натписа] · **ЗРАГ** · [т]. 1625] **ПРИ ІГОУМЕНЕ ЕМ(ОУ) БЫ К(ТИ)ТОР ІЕ(РОМ)ОНАХ СЬ БРАТІ(АМИ) Ѡ СЕА** (**А Б**)**ШЕ НА ѠР(ТА)(КЛАК)Ь** (**ПА**)(**АВ**)**ША** (слова у облој загради представљена су као лигатуре). Међутим, део натписа који сам ја прочитао као **НА ѠР(ТА)** (**КЛАК**)**Ь** Барјактаревић чита као **ФИЛИП И ГАВРИЛО** (**Н**=**Ф**, **Ѡ**=**П**), према томе **НАѠ**=**ФИЛИП**; да би се добило **ГАВРИЛО**, потребне су још натегнутије претпоставке. Лигатура (**КЛАК**) могла би се можда и нешто друкчије прочитати, али се **А** и **К** у њој сасвим јасно разазнају (**Л** је нешто мање изразито).

М. П.

417. Барјактаревић Ф., Osman A. Sokolović: Pregled štampanih djela na srpskohrvatskom jeziku muslimana Bosne i Hercegovine od 1878—1948 godine. Sarajevo, 1957, str. 80, vel. 8°, Прил. XXIV, св. 3—4 (1958) 342—344.

Приказ.

418. Баум Милица, Легенда о св. Ђорђу у припрати цркве Ломнице, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne knj. I (1957, Tuzla) 191—207.

Са реконструкцијом текстова сигнатура (уз фреске с поч. XVII в.). Рекло би се по несигурности у облицима да је сигнатуре писао странац (можда Грк, с обзиром на неке македонске црте).

М. П.

419. Bejtić ing. arh. Alija, Bibliografija štampanih radova o spomenicima kulture u Sarajevu, Naše starine IV (1957, Sarajevo) 213—238.

На стр. 237 одељак о записима, натписима и рукописима.

420. Berić Dušan, Arhivi otoka Visa, izd. „Arhiva grada Splita" (1958, Split) 8°, 1—40.

Са напоменама. В. бр. 499.

421. Богдановић др Милица, в. Поповић др Душан и Богдановић др Милица, бр. 458.

422. Bogićević Vojislav, Turske arhive u Bosni i Hercegovini posle okupacije 1878 godine, Arhivist VII, sv. 3—4 (1957, Beograd) 25—29.

Општији подаци. Резиме на француском.

423. Бошковић Ђ[урђе] и Кораћ В[ојислав], Ратац Старинар н. с. књ. VII—VIII (1956—1957, Београд) 39—75.

На стр. 60 реконструкција а на стр. 54 транскрипција ћирилског натписа на потпрозорном камену цркве грађене од 1347. г. на полуострву Ратац, близу Бара. Натпис се може прочитати као: **СИИ КАМИ КТО СТАВИ КЕПАЛИА ВЛЪКШАМ.**

М. П.

424. Vego M., Nepoznati ćirilski natpisi u Broćnu iz XIV i XV vijeka, Sloboda 9. X 1958 (Mostar), br. 41.

425. Vidović Drago, Srednjevjekovni nadgrobni spomenici u okolini Zvornika, Naše starine III (1956, Sarajevo) 221—238.

На стр. 236—237 реконструкција три натписа (које је објавио Љ. Стојановић, али са неким грешкама).

Digitized by Google

426. Врана Јосип, в. бр. 508.

427. Вуковић Јован, Напомене уз читање и тумачење текста на гробу Раде (Ралеʔ) Неимара, ПКЈ IV-V, св. Б (1957—1958) 85—88.

Поводом чланка Ј. Ивовића. Сматра да треба читати *Раде* пре него *Ралеˮ*; осврће се на облик генитива у имену и на екавизме у натпису; претпоставља да би споменик могао бити подигнут Јовици, сину Рада Неимара, а не обрнуто. В. бр. 434.

428. Vulović Danilo, Istoriska dokumentacija o našim oblastima u Štajerskom zemaljskom arhivu u Gracu, Arhivist VII [treba VIII], sv. 1—2 (1958, Beograd) 147—151.

429. Gavranović Berislav, Bosna i Hercegovina od 1853.—1870. godine, Građa Naučnog društva NR Bosne i Hercegovine knj. IV, Odeljenje istoriskofiloloških nauka knj. 2 (1956, Sarajevo) 1—376.

Документи из Државног архива у Бечу, из архива породице Брлић у Славонском Броду и из забележака фра Јаке Балтића. Има текстова на српскохрватском језику.

430. Damjanović Pero, Izveštaj o radu Saveza društava arhivskih radnika Jugoslavije od druge do treće godišnje skupštine i o narednim zadacima saveza, Arhivist VII [treba VIII], sv. 3—4 (1958, Beograd) 62—88.

На стр. 84—85 преглед фондова и збирки југословенских архива (наведен је број архивалија према периодима: до XIX в., XIX в., XX в.).

431. Eckhardt Th., в. бр. 500.

432. Žumbrek Ladislav, Neobičan govor kajkavskog narječja, Zagorski koledar 1958, 119—126.

О студији проф. Јосипа Једваја „Бедњански говорˮ. Са примерима.

433. Ivković Milka, Pogled u našu prošlost. Dokumenti primorskih arhiva od X do XIX veka (Dubrovnik, Zadar, Kotor). Izdanje Istoriskog arhiva Beograda. 1957, 91+1+1+XXVII, Arhivist VII, sv. 3—4 (1957, Beograd) 130—132.

О каталогу изложбе докумената из приморских архива.

434. Ивовић Јован, О гробу и споменику Рада Неимара, ПКЈ IV—V, св. Б (1957—1958) 77—84.

Уноси исправке у раније читање натписа и расправља о години смрти Рада (по Ивовићевом читању: Рала) Неимара. В. бр. 427.

435. Ilić T. Ž., Izložba dokumenata primorskih arhiva u Istoriskom arhivu Beograda, Arhivist VII, sv. 3—4 (1957, Beograd) 67—73.

436. Jurišić Blaž, Rukopisni nautički rječnik Jakova Antuna Mikoča iz god. 1852, Anali Jadranskog instituta 2 (1958, Zagreb) 319—353.

Рад је подијељен у поглавља: 1. О животу и раду Јакова А. Микоча, 2. Текст Микочева рјечника, 3. Примједбе уз талијански текст, 4. [Попис хрв. ријечи] 5. Осврт.

Резиме на енглеском.

Digitized by Google

437. Jutronić Andre, Andrija Staničić (1706—1778) i popis knjiga franjevačke biblioteke u Sumartinu od god. 1769, Starine 48 (1958, Zagreb) 249—273.

Биографија А. Станичића из докумената и материјала сумартинског фрањевачког архива, његов попис књига самостанске библиотеке и попис архивалија у вези са Станичићем из истог архива.

438. Капидић Хамдија, Прилози за историју Босне и Херцеговине у XIX вијеку, Грађа Научног друштва НР Босне и Херцеговине књ. III, Одјељење историско-филолошких наука књ. 1 (1956, Сарајево) 1—150.

На стр. 79—136 црногорски документи из 1878. г. Текстови су на готово чистом народном говору; употребу отежавају штампарске грешке.

М. П.

439. Karaman Igor, Muzeji i arhivi. Izdanje ureda za informacije Izvršnog vijeća Sabora NRH, Zagreb 1957, Arhivist VII [треба VIII], sv. 3—4 (1958, Beograd) 189—190.

Приказ.

440. Kovačević B[ožidar], Arhiv Srpske akademije nauka u Beogradu, Arhivist VII, sv. 3—4, Dodatak IX (1957, Beograd) CXCIII—CCXVI.

Историјат и преглед архива и списак архивалија.

441 Kolumbić Nikica, Splitski ulomak jedne dijaloške pjesme iz početka XVI. stoljeća, Zadarska revija 2 (1958, Zadar) 160—164.

Писац приказује одломак који је нашао у књизи из Марулићеве оставштине у књижници фрањевачког самостана на Пољуду у Сплиту. То је латинички дијалошки рукописни „плач" из конца XV и поч. XVI ст. Писац доноси текст и компарира га са сличним текстом Пиџићевог „Плача" налазећи знатне сличности и закључујући да се сплитски уломак текстуално ослања на тај текст.

442. Конески Блаже, в. бр. 456.

443. Кораћ Војислав, в. Бошковић Ђурђе и Кораћ Војислав, бр. 423.

444. Максимовић Јованка, Илустрације Млетачког зборника и проблем миниjатура у средњовековној Босни, ИГл св. 1—2 (1958) 117—130+ 6 табли фотокопија.

Резиме на француском.

445. Маневић Тодор, Српски језик на двору султана, Политика 1, 2. и 3. I 1958 (Београд).

446. Медаковић Дејан, Графика српских штампаних књига XV—XVII века, Пос. изд. САН књ. 29 (1958) 1—275.

На крају расправе дате су фотографије рукописа, иницијала и цртежа наших старих штампаних књига на 125 табли.

Резиме на немачком.

447. Мијовић Павле, Архивска грађа о бококоторским иконописцима Христоферу Рафаиловићу и Јосипу Катурићу, Прил. XXIV, св. 1—2 (1958) 114—125.

Са текстом пет писама (између Х. Рафаиловића и црквених епархија) писаних ћирилицом 1816, 1829, 1854 и 1873 године.

Digitized by Google

448. Miloševi ć Miloš J., Za efikasniji nadzor nad privatnim arhivima (Uz osvrt na privatne arhive Boke Kotorske sa područja Državnog arhiva u Kotoru), Arhivist VII, sv. 3—4 (1957, Beograd) 16—24.

Од 20. до 24. стране општији подаци о приватним архивима у Боки Которској. Резиме на француском.

449. Miloševi ć Miloš J., Inventar Državnog arhiva u Kotoru, Arhivist VII [треба VIII], sv. 3—4, Dodatak X (1958, Beograd) CCXVII—CCXXXVIII.

450. Momirovi ć Petar, Drvene crkve zapadne Bosne, Naše starine III (1956, Sarajevo) 149—172.

Има записа из XVIII и XIX века.

451. Momirovi ć Petar, Stari rukopisi i štampane knjige u Čajniču, Naše starine III (1956, Sarajevo) 173—177.

Од највећег значаја су два рукописна јеванђеља: пергаментно, с краја XIV или поч. XV века и парирно, из 1513. године или раније. М. даје крађи опис ова два рукописа и најављује опширнији рад о њима.

Резиме на француском.

452. Mošin Vladimir, Ornament južnoslovenskih rukopisa XI—XIII veka, Radovi Naučnog društva NR Bosne i Hercegovine knj. VII, Odjeljenje istoriskofiloloških nauka knj. 3 (1957, Sarajevo) 5—79.

Са 78 илустрација. Значајно за датирање споменика.

Резиме на руском.

М. П.

453. Mošin Vladimir i Radeka Milan, Ćirilski rukopisi u Sjevernoj Dalmaciji, Starine 48 (1958, Zagreb) 189—215 + 28 fotokopija.

Први дио рада садржи опис ћирилских рукописа из манастира Крке а други дио преглед осталих ћирилских споменика из сјеверне Далмације.

454. Mošin Vladimir A., в. бр. 455.

455. Novak Viktor, Vladimir A. Mošin i Said M. Traljić, Vodeni znakovi XIII i XIV vijeka. Fol.°, I-II. Zagreb 1957, ИЧ књ. VIII (1958) 266—272.

Дело садржи 7271 цртеж водених знакова истражених у југословенским библиотекама и архивима, репродукованих на 854 табле, са исцрпним тумачењима за сваки појединн знак. Ово дело представља почетак нове науке у нашој земљи — филигранологије, и имаће врло велики значај у одређивању времена настанка недатираних рукописа. Критика веома похвална.

О. Р.

456. Павловић Мил[ивој], Слово за празниците Кирила Пејчиновића. Редакција и предговор-Блаже Конески, ЈФ XXII (1957—1958) 310—332. Критика.

457. Павловић др Миливој, б. бр. 508а.

458. Поповић др Душан и Богдановић др Милица, Грађа за историју Београда од 1717 до 1739, (1958, Београд) изд. Историски архив Београда, 8°, 1—144 + (17).

Digitized by Google

Богат зборник грађе. Ћирилских 113 докумената одабрао и припремио др Душан Поповић. Та документа представљају разне рачуне, белешке о издацима и приходима митрополитског двора, писма појединих грађана општинама, црквене извештаје, пописе, спискове набавки расхода, преписку Митролита Мојсија Петровића и Викентија Јовановића, писма становника Београда и сл. Документа на немачком језику (72) дата у оригиналном тексту и у преводу припремила је др Милица Богдановић.

На крају, између осталог, налазе се регистар места, географских појмова и етничких група, затим речник страних и мање познатих речи из српскохрватских текстова и речник необичних речи из немачких текстова. Са 17 факсимала.

Д. И.

459. Popović-Petković Radmila, Jovan Ristić i pitanje prikupljanja naše građe u stranim arhivima polovinom prošloga veka, Arhivist VII, sv. 3—4 (1957, Beograd) 36—40.

460. Радека Милан, Мокропољско јеванђеље, Старинар н. с. књ. VII-VIII (1956-1957, Београд) 209-212.

Спољашњи опис рукописног јеванђеља, по аутору преписаног почетком XIV века, које је нађено 1954. г. у Мокром Пољу код Книна. Рукопис има 155 листа, од њих 139 на пергаменту а 16 на папиру. Дато је неколико снимака. Запис попа Вукосава Р. сматра за оригинални запис преписивача. Међутим, по објављеним снимцима, као и по снимцима који се чувају у САНУ, види се да је тај запис очигледно писала друга рука, тј. каснији поправљач („ИСПРАЛМХ СІЮ КНІГОУ"). На почетку рукописа, иза глава по Матеју, постоје остаци другог, по садржају врло сличног записа попа Вукосава (види се део имена: ... КОСАВЬ). У језичком погледу рукопис представља српску редакцију. По снимцима се види да основни рукопис несумњиво припада истој писарској школи као и Иловичка крмчија, а изгледа да га је писала иста рука. Према томе, рукопис ће бити из XIII века.

М. П.

461. Radeka Milan, в. Mošin Vladimir i Radeka Milan, br. 453.

462. Радојичић Ђорђе Сп., Босанска богомилска писменост (XII—XV века), Дневник 1—4.V 1958 (Нови Сад).

Сачувано је свега до двадесет босанских рукописа. Сви ти рукописи су ћирилички са траговима глагољице. Књижевности највише припада „Почетије свијета" (рукопис 17. века).

463. Радојичић Ђорђе Сп., Вапаји грешника, ЛМС 134, књ. 381, св. 1 (1958) 60—63.

О стиховима у рукопису светогорског монаха Јевтимија из 1642/43. год. Дат текст песме прилагођен данашњем писму и језику.

464. Radojičić Đorđe Sp., Glad, tamnovanje, rat (po srpskim srednjevekovnim zapisima), Delo IV, sv. 5 (1958, Beograd) 709—710.

Превод шест записа и натписа XII-XV века. Са коментаром.

465. Radojičić Đorđe Sp., Gonjenje nasta na golobrade (1263. g.), Delo IV, sv. 6 (1958, Beograd) 842-843.

Превод текста са старословенског на данашњи језик.

Digitized by Google

466. Радојичић Ђорђе Сп., Грађанска штампарија, Библиотекар X, бр. 4 (1958, Београд) 289—290.

Подаци о штампарији. Дат је одломак из поговора Псалтира (из 1521. год.) у преводу на данашњи језик. Дат је и снимак из Литургијара (из 1519. год.).

467. Радојичић Ђорђе Сп., Григоровичева ирмологија, ЈФ XXII (1957—1958) 265—268.

Резиме на француском.

468. Радојичић Ђорђе Сп., Два споменика из Бачке пре велике сеобе 1690 године, Грађа за проучавање културе Војводине I (1957, Нови Сад) 94—97.

Псалтир, који је писао „протопопа Павал" у Куждину (насеље између Ковиља и Каћа — помиње се 1332—7, 1553. год., а затим у Крушедолском поменику, сад ишчезло) и то 1572/73. год. Објављени запис садржи закаснелу вест о битки код Лепанта. Ковиљски надгробни натпис из 1674. год. интересантан је по томе што садржи и годину по нашој ери, и то писану арапским цифрама.

469. Радојичић Ђорђе Сп., Друго „посланије" светогорског проте Гаврила угарском краљу Јовану Запољи (из 1534 год.), ЈФ XXII (1957—1958) 167—177.

Резиме на француском.

470. Радојичић Ђорђе Сп., Завида, отац хумског кнеза Мирослава, ЈФ XXIII (1958) 255—261.

Резиме на француском.

471. Радојичић Ђорђе Сп., Заједнички тропар и кондак Симеуну Немањи и Сави од старог српског књижевника Теодосија, Зборник МС за књижевност и језик III (1956, Нови Сад) 160—161.

Тропар објављен у транскрипцији на основу Цетињског рукописа бр. 46 из 16. века. Кондак објављен по хилендарском рукопису бр. 87 из 1407. год. За тропар је узет у обзир и пећки рукопис бр. 90 из 16. века.

472. Радојичић Ђорђе Сп., Један досад непознат опис старог књижевника Теодосија (Канон општи Христу и Симеуну и Сави), Зборник МС за књижевност и језик III (1955, Нови Сад) 48—54.

Ст. Новаковић је наишао на овај спис у рукопису П. Срећковића. Спис је из 16—17. века. У Народној библиотеци је био рукопис бр. 633, нестао из ње 1915. г. Ст. Новаковић је мислио да су то Теодосијеви Канони Симеуну и Сави штампани на црквенословенском у Венецији 1776. год. Нешто је из Канона исписао и штампао П. Срећковић у Споменику XXXIII (1898). У овом чланку се расправља на основу три дечанска рукописа (од којих су два из 15, а трећи из 17. века). Канон је постао 1309. год.

473. Радојичић Ђорђе Сп., Крушедолске црквене песме XV века, Грађа за проучавање споменика културе Војводине II (1958, Нови Сад) 187—189.

Песме су из старословенског Зборника Лајпцишке библиотеке Slav. 8. Зборник је из последње четвртине 16. века. Песме су посвећене последњим Бранковићима. У чланку су дате у транскрипцији и приложени су фотографски снимци.

Digitized by Google

474. Radojičić Đorđe Sp., O Dubrovniku u starim našim ćiriliskim tekstovima, Delo IV, sv. 7 (1958, Beograd) 1008—1013.

Избор текстова и коментар о старој ћириличкој приморској књижевности од 11. или 12. до 17. века. И Дубровник је припадао њој. Први стихови ренесансне књижевности у Дубровнику (1421. год.) писани су ћирилицом. Ћирилички текстови из Дубровника и околине: Дубровачки летопис из друге пол. 16. в., исписи из повеља 14. и 15. века, запис о земљотресу из 1667. год., казивање о постанку Дубровника у повељи хумске властеле Санковића (из 1391. год.), писмо Дубровчанима од великог везира Махмута Анђеловића (из 1467. год.), поговор београдског штампаног јеванђеља Дубровчанина Тројана Гундулића (из 1552. год.).

475. Radojičić Đorđe Sp., Otpisanije bogoljubno, Delo IV, sv. 4 (1958, Beograd) 587—594.

Превод текста са старословенског на данашњи језик. Са коментаром о „Отписанију" Јелене, кћери кнеза Лазара, које је она упутила своме духовнику Никону Јерусалимцу. „Отписаније" је сачувано у Горичком зборнику (из 1441/42. које је Никон саставио за Јелену.

Оригинал није објављен.

476. Radojičić Đorđe Sp., Pandehovo proročansko skazanje, Delo IV, sv. 1 (1958, Beograd) 157—160.

Превод македонског књижевног текста из 18. века. Са коментаром. Текст је без назала, дакле српске редакције.

477. Радојичић Ђорђе Сп., „Посланије к патријарху" Пајсију (1614—1647) из неког српског манастира у Угарској под Турцима, ЛМС 134, кн. 382, св. 1, стр. 69—73.

„Посланије" је сачувано у рукопису старца Данила из манастира Папраће, а рукопис је допуњавао Јован Злокруховић (оба текста су с почетка 17. века; налазе се под бр. 32 Копитареве збирке у Народној и универзитетској књижници у Љубљани). У чланку су објављени у транскрипцији. Дата су два фотографска снимка рукописа тако да се могу видети њихове палеографске особине.

478. Радојичић Ђорђе Сп., Први почеци словенске писмености у IX веку, Књижничар VI (1957, Нови Сад) 692—694.

Информативни чланак.

479. Radojičić Đorđe Sp., Razloga radi prepisivanja knjižnog, Delo IV, sv. 8—9 (1958, Beograd) 1190—1197.

Превод на данашњи језик записа инока из Далше. Са коментаром о безименом иноку из Далше који је написао овај запис и исписао га на одломку јеванђеља. Запис се некада налазио у светогорском манастиру св. Павла, сада се налази у Државној библиотеци у Лењинграду. За безименог писца се претпоставља да је саставио и један стари српски летопис *Историју в краце* (сачувана је у хиландарском псалтиру са почетка друге половине XV века).

480. Радојичић Ђорђе Сп., „Седам чинова" драме људског живота, Дневник 1—3. I 1958 (Нови Сад).

Паралела између „седам чинова", седам доба људског живота у Шекспировој комедији „Како вам драго" и „седам узраста" на које се дели живот у старим српским рукописима.

Digitized by Google

481. Radojičić Đorđe Sp., Slovo Jovana popa, Delo IV, sv. 3 (1958, Beograd) 450—453.

Превод текста на српскохрватски.

482. Radojičić Đorđe Sp., Srednjevekovne naše tužbalice, Delo IV, sv. 11 (1958, Beograd) 1466—1475.

Тужбалице из старих написа и рукописа преведене на данашњи језик. У преводу су већим делом текстови преломљени на ритмичке целине (стихове).

Са обавештењима о писцима и текстовима.

483. Radojičić Đorđe Sp., Српски рукопис хронографа западноруске редакције, ПКЈ IV-V, св. а (1957—1958) 187—190.

Хронограф је пренет у стару српску књижевност у редакцији из 1512. год. Постојао је и један рукопис западноруске редакције, Пивски, из 17. века. Налазио се у збирци Љуб. Ковачевића, затим се чувао у Нар. библиотеци у Београду (изгорео 1941. год.).

484. Radojičić Đorđe Sp., Srpski tekst Priče o Indiji, Delo IV, sv. 3 (1958, Beograd) 453—458.

Текст се налази у рукопису XV века (сад у Државној библиотеци у Софији). Објавио га је 1930. године М. Н. Сперански. Аутор говори о рукопису и самој причи.

485. Радојичић Ђорђе Сп., Стара српска књижевност (од IX до XVIII века), Дневник 23. III 1958 (Нови Сад).

Општи поглед.

486. Радојичић Ђорђе Сп., Стихови у српском рукопису с краја XVI века, Прил. XXIV, св. 3—4 (1958) 278—279.

О рукопису Пролога за месеце од септембра до фебруара, писаном с краја XVI века који се налази у Рилском манастиру у Бугарској. Под 16. децембром је спис о св. праоцима, написан у стиху што је, по мишљењу аутора, „можда јединствен случај код нас". Описивач рилских рукописа Е. Спространов навео је само првих шест стихова.

По језику прилози су српска редакција.

487. Радојичић Ђорђе Сп., Теодосије Хиландарац из друге половине XVII века, Прил. XXIV, св. 3—4 (1958) 279—281.

О преписивачу Теодосију из XVIII в. кога је П. Ј. Шафарик погрешно идентификовао с истоименим старим писцем биографом св. Саве. Дат је текст једне белешке која се тиче Теодосија преписивача а коју је преписао Стеван Стратимировић.

Белешка је писана на црквенословенском језику.

488. Radojičić Đorđe Sp., Tragovi našeg svakodnevnog života XIII—XVIII veka, Delo IV, sv. 10 (1958, Beograd) 1319—1321.

О нашим старим записима 13—18. века.

489. Radojičić Đorđe Sp., U dobra stara vremena počeh, a svrših u najgore od svih zlih vremena, Delo IV, sv. 12 (1958, Beograd) 1593—1597.

Превод на данашњи језик добро познатог записа о превођењу са грчког Псеудоареопагитских записа и о маричкој бици (1371). Са коментаром.

Digitized by Google

490. Radojičić Đorđe Sp., Uzgredni zapisi starih naših prepisivača i čitalaca, Delo IV, sv. 10 (1958, Beograd) 1308—1318.

Избор записа из рукописа 13—18. века (у транскрипцији или оригиналном тексту) поређан хронолошки.

491. Радојичић Ђорђе Сп., Шудиковски знаци, ПКЈ IV-V, св. а (1957—1958) 191—195.

Цртежи архитекте Пере Ј. Поповића у Прилозима за књижевност, језик, историју и фолклор X (1930) који се овде преносе, исти су као знаци „на камену, циглама и ћерамидама на прабугарским грађевинама у Плиску, Преславу, а нарочито у Медари". Јављају се и као „словаши" на извезеним марамицама и „везеним јаглуцима" из Босне, који се употребљавају за разна чарања и врачања (доносе се цртежи из расправе Љубе Т. Даничића, Anthropofyteia VI, 1909). То су словенски, а не старобугарски знаци. У њима по свој прилици треба видети „резе" Црнорисца Храбра, помоћу којих Словени пре Константина-Ћирила „гатаху".

Ђ. С. Р.

492. Radojičić Đorđe Sp., Šta je bilo posle s golobradim Teodorom Gramatikom, Delo IV, sv. 6 (1958, Beograd) 844—849.

Објашњење о тексту и писцу текста Теодору Граматику. Идентификовање Теодора Граматика са књижевником Теодосијем.

493. Радојичић Ђорђе Сп., Шта је жена. Из старог српског рукописа XV века, Дневник 6. IV 1958 (Нови Сад).

Превод два мала састава ретора Секундоса на данашњи језик. Оригинал рукописа је у Бугарској академији наука.

494. Радојчић Никола, Два намеравана издања Душанова Законика, Зборник МС за књижевност и језик III (1955, Нови Сад) 5—12.

Са 6 снимака.

495. Rupel Mirko, Glagolski in cirilski poskusni listi iz XVI. stoletja, Библиотекар X, бр. 4 (1958, Београд) 263—265.

496. Sokolović Osman A., в. бр. 417.

497. Stojanov Petar, Sreski arhiv za Povardarje u Titovom Velesu, Arhivist VII [треба VIII], sv. 3—4, Dodatak X (1958, Beograd) CCXXXIX-CCXLII.

498. Strgačić Ante M., Ante Šupuk: Šibenski glagolski spomenici. Zagreb 1957, Zadarska revija br. 3 (1958, Zadar) 264—268.

Критички приказ дјела.

499. Stuli Bernard, Dušan Berić: Arhivi otoka Visa. Izdanje Arhiva grada Splita, sv. 1, Split 1958, Arhivist VII [треба VIII], sv. 3—4 (1958, Beograd) 189—190.

Приказ. В. бр. 420.

500. Телебаковић-Пецарски Бранка, Th. Eckhardt, Die Reduktion als Gestaltungsprinzip der glagolitischen Initialen. Slavia XXV/4 Wien, 1956. 535—554, ИЧ књ. VIII (1958) 272—274.

Digitized by Google

Th. Eckhardt прати односе основних форми иницијалних глагољских слова и њихових украса, упоређује их са украшавањем иницијала у латинском, грчком и ћирилском писму и на основу тога, анализирајући иницијале Хрвојевог мисала, претпоставља да је илуминатор био Хрват а не Талијан, као што се то раније мислило.

501. Traljić Said M., в. бр. 455.

502. Трифуновић Ђорђе, Запис о глаголу приповедања сказати, Видици бр. 6 (1958, Београд) 35—36.

О односу Доментијана и Теодосија.

503. Trifunović Đorđe, Pripovedanje i simboli srednjevekovne naše proze, Delo IV, sv. 8—9 i sv. 10 (1958, Beograd) 1143—1158, 1266—1292.

504. Ćelap Lazar, Gesamtinventar des wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs, Arhivist VII [треба VIII], sv. 1—2 (1958, Beograd) 138—140.

Подаци о архивалијама интересантним за југословенску историју (из објављених инвентара аустријских државних архива).

505. Finka Božidar, Novigradska Madrikula Skule Blažene Divice Marije od Svetoga Luzarja iz 17. stoljeća (onomastičko-jezična studija), Starine 48 (1958, Zagreb) 169—187.

Приказ, језична анализа и коментар текста старог статута црквене братовштине писаног на живом народном језику. Обрађени су и антропоними из пописа у матрикули.

506. Fisković Cvito, Ulomak „Gospina plača", iz Splita, Прил. XXIV, св. 3—4 (1958) 281—287.

О једном рукописном листу величине 108 мм × 158 мм, отргнутом из оригинала на коме је исписан одломак „Госпиног плача". Према анализи слова, тексту и воденом знаку аутор претпоставља да рукопис потиче из 15—16. в., вероватно из Сплита.

Дати су текст и фотокопија "Плача", поређење са другим досада познатим песмама те врсте, и анализа двеју речи „*Zudizi*" и „*pocharvaça*" које су за аутора нарочито интересантне.

507. Hasanagić Edib, O izdavanju istoriskih dokumenata kod nas, Arhivist VII [треба VIII], sv. 3—4 (1958, Beograd) 104—118.

Општи подаци о досадашњем издавању (реферат). Изводи из дискусије објављени су на стр. 119—125.

508. Чремошник др Грегор, Оригинал повеље Кулина бана, Гласник ЗМС, Историја и етнографија, н. с. св. XII (1957) 195—213.

Побија тврдњу Јосипа Вране да ниједан од три до данас сачувана примера Повеље Кулина бана није оригиналан. После детаљне анализе писац долази углавном до ових закључака.

1. Такозвани старији препис није никакав препис него прави, босански Кулинов оригинал, чији је и латински и ћирилски текст писан у његовој канцеларији. 2. Примерак, чији је латински текст писан руком дубровачког нотара, ђакона Марина, јесте дубровачки препис са босанског оригинала. 3. Прави, исти-

Digitized by Google

нити оригинал Кулинове повеље налази се у нашој земљи, у Дубровачком архиву.

Резиме на немачком.

508а. Šafarik Pavel Jozef, Serbische Lesekörner oder historisch — kritische Beleuchtung der serbischen Mundart. Ein Beitrag zur slawischen Sprachkunde. Mit Beilagen und einem Fascimile. Pesth 1853, Verlag von C. A. Hartleben, изд. МС (1958, Нови Сад) 8°, 1—136 + 1 факсимил + прилог 1—IX.

Фототипско издање са поговором проф. дра Миливоја Павловића: Paul Joseph Schaffariks „Serbische Lesekörner" und seine Tatigkeit um die serbische Sprache.

508б. Шишмић-Шљивић Биљана, Ћирилски записи из половине XVIII века на празној страници копенхашког рукописног четворојеванђеља, Зборник Филозофског факултета у Београду књ. IV—2 (1959, Београд), 337—347.

Детаљна палеографска анализа и основна језичка карактеристика ћирилских записа са четворојеванђеља које се налази у Народној библиотеци у Копенхагену.

Резиме на француском. Ф. М.

508в. Šupuk Ante, Šibenski govor, в. бр. 415.

508г. Šupuk Ante, в. бр. 498.

ђ) Историја српскохрватског језика

508д. Белић А[лександар], Периодизација српскохрватског језика, ЈФ XXIII (1958) 3—15.

Резиме на руском.

508ђ. Белић А[лександар], Периодизација српскохрватског језика, КњЈ св. 4—5 (1958) 161—170.

Писац говори о 8 периода, односно три велика раздобља битна за развитак српскохрватског језика и његових дијалеката и износи најкрупније језичке црте којима се карактеришу поједини периоди. „У границама сваког од тих раздобља — каже се у закључку — било је и тешких поремећаја, и великих премештања наших народних маса" али је ипак „наша територија јединствена дијалекатска област".

508е. Белић др Александар, О језичкој природи и језичком развитку, в. бр. 1 и 2.

509. Vidović Radovan, Kako se splitski govor oslobađao utjecaja talijanskoga leksika, Mogućnosti V, br. 5 (1958, Zagreb) 386—390.

Као што је познато талијанско-млетачки културни утјецај у Сплиту трајао је пет стољећа. Стога је разумљиво што у сплитском говору има много талијанизма. Али ипак, Сплит никада није изгубио свој језик. У посљедњих педесетак година постотак талијанских туђица опао је на око 21%. Аутор мисли да би за двадесетак година туђинских утјецаја могло сасвим нестати.

510. Durković-Jakšić dr Ljubomir, Władysław Kowalenko, Słowianie na Adriatyku w VII—XII wieku (z pobytu w Jugosławii), Szczecin 3, 1958, 67-84, ИЧ књ. VIII (1958) 277—279.

Digitized by Google

Ради обраде живота Словена на морима и рекама за Речник словенских старина, који припрема Пољска академија наука у Варшави, др Владислав Коваленко проучавао је живот Словена на Јадрану. Поводом овога био је у нашим библиотекама у Београду, Загребу, Ријеци, Сплиту, Дубровнику и Котору.

У своме раду говори о имену нашег мора, како су га освојили наши преци, како су владали њиме и о хрватској и српској флоти. Покушао је да испита и везе између пољских земаља и Далмације. Уз чланак дата је скица земаља Хрватске и Србије, на којој су истакнути правци миграција и далматинских градови.

511. Ивић Милка, Словенски императив уз негацију, в. бр. 43.

512. Ивић др Павле, Два главна правца развоја консонантизма у српскохрватском језику, ГФФНС књ. II, 1957, 159—185.

Резиме на немачком.

513. Јонке др Људевит, Борбе око књижевног облика именичког генитива множине у 19 столећу, Зборник за филологију и лингвистику, изд. МС (1957, Нови Сад) 94—114.

Борбу око књижевног облика генетива множине у којој су учествовали В. Бабукић, А. Мажуранић, Ф. Курелац, А. В. Ткалчевић, В. Јагић, Ђ. Даничић, М. Дивковић и В. Караџић писац је дао у светлу „политичке и језичке атмосфере илирског круга".

Резиме на француском.

514. Jonke Ljudevit, Osnovni problemi jezika hrvatske književnosti u 19 stoljeću, RSI knj. 2 (1958, Zagreb) 75—91.

Представници су Илирскога покрета у Хрватској, на челу с Људевитом Гајем, одредили штокавскоме дијалекту задаћу да он, као књижевни језик, уједини не само хрватске и српске, него и словенске и бугарске писце. Због тога у том књижевном језику постоје и неки архаични елементи и разлике у односу на штокавски књижевни језик Вукова типа. На основу таквих погледа, Вјекослав Бабукић, Антун Мажуранић и Адолфо Вебер-Ткалчић написали су граматике тога књижевног језика, а као главни лексикограф и творац терминологије јавио се Богосав Шулек. Хрватски су писци примили тај језик и усавршили га у својим умјетничким остварењима. Кад се, међутим, бугарски словенски књижевни језик учврстио, хрватски су писци и језикословци с конца XIX ст. свели погледе које је дао Гај на праву мјеру и почели се све више приближавати књижевном језику новоштокавскога типа. На тај су начин Хрвати и Срби остварили јединство својега књижевног језика. У расправи аутор приказује основне правописне, граматичке, лексичке и просодијске проблеме хрватскога књижевног језика XIX стољећа.

515. Junković Zvonimir, O jeziku Vitezovićeve Kronike, RSI књ. 2 (1958, Zagreb) 93—119.

Међу бројним дјелима Ив. Р. Витезовића *Кроника* (Загреб, 1696)— с обзиром на језик којим је писана — заузима посебно мјесто. У њој се, наиме, јавља много кајкавских елемената, а остала су дјела Витезовићева, напротив, писана језиком који се оснива углавном на чакавском говору пишчева завичаја (Сењ). Кајкавске елементе у *Крониди* објашњавали су учењаци (Вј. Клаић, Т. Матић) углавном тиме што је Витезовићу као узор служила *Кроника* кајкавског писца Антуна

Digitized by Google

Вранчића (Љубљана, 1578). Аутор анализира језик обеју Кроника и закључује да се Витезовићев језик разликује од Вранчићева по бројним фонетским, морфолошким, синтактичким и лексичким особинама. Витезовићев је језик у Кроници ближи језику кајкавских писаца 17. ст., а има у њему и чакавских (сењских) црта.

Те чињенице су врло важне за проучавање чакавског дијалекта 17. ст. Оне показују да у свим дјелима Витезовићевим — па чак и у кајкавски интонираној *Кроници* — има много особина живога сењског говора 17. ст., па према томе његов језик може корисно послужити за хисторију чакавскога дијалекта. С друге стране, резултати до којих је аутор дошао показују да се језик кајкавске књижевности 17. ст. удаљио од народних говора. То је посљедица промијењених политичких прилика: повлачењем Турака проширило се загребачко културно подручје. Да би скупили око себе припаднике из језично различитих крајева, кајкавски писци стварају умјетни језик, који је мјешавина кајкавскога, чакавскога и штоковског дијалекта.

516. Katić Lovre, Povijesni podaci iz vizitacija Trogirske biskupije u XVIII. stoljeću, Starine 48 (1958, Zagreb) 273—330.

Међу изнесеним хисторијским материјалом за проучавање хисторије језика важну су подаци о распрострањености народног језика у црквеној употреби.

517. Кириловић др Дим., Буквар Теофана Прокоповича код Срба, Зборник МС за књижевност и језик III (1955, Нови Сад) 13—23.

518. Кићовић М[ираш], Поводом чланка д-ра Г. Михаиловића Библиотекар X, бр. 1 (1958, Београд) 17—18.

В. бр. 525.

519. Kowalenko Władisław, в. бр. 510.

520. Марковић Светозар, Д-р Миливој Павловић: Примери историског развитка српскохрватског језика (Београд, 1956), ПКЈ IV—V, св. Б (1957—1958) 162—164.

Краћи приказ.

521. Марковић Светозар, Језик Ивана Анчића (босанског писца XVII века), СДЗб XIII (1958) 1—147.

Књига садржи ова поглавља: Увод; Први део: Писмо, Правопис, Акценат и квантитет; Други део: Гласови; Трећи део: Морфологија; Четврти део: Закључак; Списак употребљене литературе.

Резиме на француском. Дело је одбрањено као докторска дисертација 1958. године на Филозофском факултету у Београду.

522. Марковић Св[етозар], Облик футура у прошлости, НЈ н. с. IX, св. 3—4 (1958) 110—115.

Поводом дискусије о растављеном или спојеном писању футура износи како су овај облик писали старији писци, посебно Анчић.

523. Мартиновић др Нико С., Ко је увео слов х у српску грађанску књижевност, Стварање св. 4 (1958, Цетиње) 374—379.

524. Милутиновић др Коста, Први покушај стварања јужнословенског књижевног језика, КњЈ 7—8 (1958) 343—356.

Digitized by Google

О првом покушају да се код свих Јужних Словена створи један књижевни језик и уведе једна азбука, покушају који је 1857 г. у доба Баховог апсолутизма намеравао да оствари Данило Медаковић, уредник Српског дневника и Седмице. У чланку се говори о одјеку Медаковићеве анкете код Словенаца, Хрвата и Бугара и описују се битне историјско-политичке карактеристике тога времена.

525. Михаиловић др Георгије, Издања Орфелиновог Буквара, Библиотекар X, бр. 1 (1958, Београд) 11—16.
В. бр. 518.

526. Mladenović Aleksandar, Konsonantska grupa čr — u čakavskim spomenicima Dalmacije XV i XVI veka, GFFNS knj. III, 1958, 127—139.
Rezime na francuskom.

527. Младеновић Александар, Фонетске и морфолошке особине Марулићевог језика, ГФФНС књ. II, 1957, 89—145.
Резиме на француском.

528. Павловић Д[рагољуб], О подели југословенске књижевности на периоде, ЈФ XXIII (1958) 97-101.

529. Павловић др Миливој, в. бр. 520.

530. Пешикан Митар, Неке напомене о фонетском развоју гласовних група stj, zdj, skj, zgj у српскохрватском језику, ЈФ XXIII(1958) 247—253.
Резиме на руском.

531. Радојичић Ђорђе Сп., Стара српска књижевност у средњем Подунављу (од XV до XVIII века), ГФФНС књ. II, 1957, 239—271.
Резиме на француском.

532. Радојчић Никола, Струшки рукопис Душанова законика, ЈФ XXII (1957—1958) 49—63.

533. Hraste Mate, Strani elementi u hrvatskom ili srpskom narodnom i književnom jeziku, RSI knj. 2 (1958, Zagreb) 43—59.

Откако су дошли на Балкански полуоток, Хрвати су и Срби преживјели разне језичне утјецаје са стране. На њихов су језик утјецали језици старосједилаца (Илири, Трачани, Романи), језик народа који су заузели знатан дио њихова територија (Венеција, Турци), а исто тако и језик оних народа с којима су живјели у државној заједници (Аустрија, Угарска). У народним говорима свих дијалеката има много туђих ријечи, а у књижевном језику њих је релативно мало. Будући да је до илирског препорода у Хрватској књижевни језик био углавном истоветан с народним, то је и у њему било много туђинских елемената. Језик српске књижевности у првој половини XIX ст. био је туђ народу и слабо разумљив. Након реформе Вука Караџића (средином 19. ст.) народни језик постаје књижевним. Од тога доба може се говорити о страним утјецајима на српски књижевни језик.

У хрватскосрпски књижевни језик најприје су продрли елементи талијанског језика, затим турског, арапског и перзијског, онда њемачког, мађарског,

Digitized by Google

руског и дјелимично чешког и пољског језика. Највећи број страних ријечи, које су се удомаћиле, примљен је из турског, арапског и перзијског језика, а томе је погодовала чињеница да су те ријечи унијели у своје рјечнике Вук (Српски рјечник, 1818), а затим Ивековић-Броз (Рјечник хрватскога језика, 1901). Хрватски писци, нарочито у посљедње вријеме, више него српски теже за чистоћом књижевнога језика.

е) Метрика

534. Franičević Marin, O nekim problemima našega ritma — Nacrt za tipologiju hrvatskog stiha XIX stoleća, Slobodna Dalmacija 15. III 1958 (Split

ж) Стил

535. Белић А[лександар], Поводом Ракићева језика, НЈ н. с. IX, св. 7—10 (1958—1959) 217—219.

Уводне речи проф. Белића на Ракићевом вечеру на Коларчевом универзитету.

536. Глигорић Велибор, Алекса Шантић, Савременик VIII, св. 8—9 (1958, Београд) 176—192.

537. Guberina Petar, Stilistika, izd. Komisija za udžbenike i skripta Zagrebačkog sveučilišta (1958, Zagreb) 4°, 1—130.

538. Добрашиновић Голуб, О неким језичким и стилским појавама у приповиједткама Милована Ђ. Глишића, НЈ н. с. IX, св. 5—6 (1958) 174—195.

539. Živanović Đorđe, O naročitoj upotrebi starije akcentuacije, Pozorišni život III, 6 (1957, Beograd) 35.

540. Мамузић др И[лија], Два термина — два поступка, Политика 9.III 1958 (Београд).

Паралела између препева и превода у литератури.

541. Николић Бериславе М., Прилог проучавању стила Лазе К. Лазаревића, НЈ н. с. IX, св. 5—6 (1958) 206—212.

542. Николић Бериславе М., Смиреност Андрићева казивања (скица), НЈ н. с. IX, св. 1—2 (1958) 24—31.

Анализирајући „Проклету авлију" Н. показује стилска и синтаксичка средства којима Андрић постиже смиреност и интелектуалност казивања. „Андрићево дело класично је у нашој књижевности пре свега овим јединством стиљске мирноће и унутрашње драматике своје".

543. Оцвирк др Антон, Нови погледи на песнички стил, КњЈ (1958), св. 1—2, 32—43, св. 3,120—128, св. 4—5, 183—193, св. 6, 262—272.

Теоријска разлагања, са осврtом на мишљења других теоретичара. Превела са словеначког Анђелија Попов.

Digitized by Google

544. Павловић М[иливој], Основи проучавања језика и стила наших књижевника, ЈФ XXIII (1958) 51—61.

545. Petre dr Fran, Problem proučavanja jugoslavenske književnosti XX vijeka, JF XXIII (1958) 103—111.

546. Попов Анђелија, в. бр. 543.

547. Точанац В[асилије], „Девере, златан прстене" КњЈ св. 6 (1958) 305—306.

Одговор на питање да ли је у стиху „Девере, златан прстене" други део метафора или поређење.

548. Frangeš Ivo, Vrijednosti i granice stilističke kritike, JF XXIII (1958) 45—49.

в) Методика наставе књижевног језика

549. Бајић Ђорђе, Природа и метода наставе књижевности, ЈФ XXIII (1958) 167—170.

550. Бригљевић Драгутин, Настава књижевности у обавезној школи, ЈФ XXIII (1958) 149—155.

551. Васиљевић Зора, в. Стевановић Даница, Станић Милија, Точанац Василије и Васиљевић Зора, бр. 560.

552. Dorčić dr Vinko, Logička interpunkcija u našoj školi, Brodski list 7.III 1958 (Slavonski Brod) 9.

553. Контић Милева, Природа и мјесто наставе језика у вишим разредима средњих школа, ЈФ XXIII (1958) 171—175.

554. Лалевић М[иодраг] С., О неким питањима наставе језика и правописа, КњЈ св. 1—2 (1958) 78—83.

Популарно, о разликама између књижевног и правилног у језику, О диференцијалној улози акцента, о употреби великог слова као диференцијалне компоненте, о разлици у значењу код заједничког или одвојеног писања синтагме *у очи* и *уочи* и сл.

555. Лалевић Миодраг С., Обрада службе падежа, КњЈ св. 3 (1958) 146—152.

Методско-педагошке сугестије.

556. Марковић Марко, Основни проблеми наставе матерњег језика у петом разреду осмогодишње школе, КњЈ св. 1—2 (1958) 74—78.

Методско-педагошка разматрања.

557. Marković Marko, Smjer i obim inspekcije nastave srpskohrvatskog jezika u osmogodišnjim školama, КњЈ св. 9 (1958) 377—381.

558. Мамузић др И[лија], Природа и место наставе језика у вишим разредима средњих школа, ЈФ XXIII (1958) 139—147.

Digitized by Google

559. Станић Милија, в. Стевановић Даница, Станић Милија, Точанац Василије и Васиљевић Зора бр. 560.

560. Стевановић Даница, Станић Милија, Точанац Василије и Васиљевић Зора, Стање наставе матерњег језика и књижевности, II. КњЈ св. 1—2 (1958) 88—91.

Погледи на програме и методску страну наставе српскохрватског језика и књижевности.

561. Težak Stjepko, Nastava materinskog jezika u savremenoj školi, JF XXIII (1958) 157—164.

562. Точанац Василије, в. Стевановић Даница, Станић Милија, Точанац Василије и Васиљевић Зора, бр. 560.

563. Škreb Zdenko, Pjesnički jezik i prošlost, Jezik VI, br. 4 (1958, Zagreb) 97—103.

Писац даје неколико методских упута како се ученицима у средњој школи могу приближити и естетски оживјети пјесничка дјела прошлости.

и) Терминологија

564. Барјактаревић Мирко, Мишљења о терминима етнологија, етнографија и фолклор, ГлЕМ књ. XIX (1956) 301—305.

Писац износи мишљења стручњака и јавних радника о тим терминима и на крају даје своје дефиниције.

Резиме на енглеском и француском.

565. Brozović Dalibor, O normiranju terminologije u hrvatskom ili srpskom jeziku, Jezik VI, br. 5 (1958, Загреб) 143—153.

Аутор даје неколико општих напомена о потреби заједничке терминологије у свим научним и практичним дисциплинама, а уједно износи и неке принципе по којима би се та терминологија морала нормирати. Посебно се критички осврће на правописну и граматичку терминологију.

566. Varičak Teodor, O nekim izrazima u našoj biološkoj literaturi (separatni otisak), Biološki glasnik 10 (1958, Zagreb).

567. Kulenović Skender, Ime jeziku, Bilten dopisne mreže „Borbe" sv. 47 (1958) 1—3.

568. Luetić Josip, Naša pomorska terminologija u Jalovu „Glossaire nautique" iz 1848, Pomorstvo 11 (1957, Rijeka) 497.

569. Rogić Pavle, Točka i zarez kao nazivi za interpunkciju, Jezik VI, br. 3 (1958, Zagreb) 75—77.

Аутор објашњава зашто је Правописна комисија, која ради на изради новог и то заједничког правописа за Хрвате, Србе и Црногорце (дакле за оне народе у Југославији, који говоре хрватскосрпским језиком), — одабрала управо *Шачку* и *зарез* као правописне термине, а одбацила термине *Шочку* и *запеШу* (*Шочка* и *запеШа* су русизми).

Digitized by Google

570. Симоновић Драгутин, Ботанички речник в. бр. 692.

571. Urbany Marijan, Obrada ekonomske i pomorske terminologije u početku engleško-hrvatske leksikografije (separatni otisak), Zbornik radova Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu knj. 3 (1958, Zagreb).

572. Chudoba Dinko, Muzički rječnik, в. бр. 695.

573. Шобајић Петар, „Метанастазичка кретања", „активна" и „пасивна" подручја миграција, ГлЕИ књ. IV—VI (1955—1957) 321—323.

О терминологији.

Резиме на француском.

ј) Народне умотворине (текстови, тумачења итд.)

574. Andrić dr Josip, O postanku popularne požeške pjesme „U Požegi na Orljavi", Požeški list 31.VIII 1958 (Slavonska Požega).

575. Банашевић Никола, в. бр. 627.

576. Banović Stipe, Kuna Hasan-aga „Od Kuina aždaja", Zadarska revija sv. 2 (1958, Zadar) 164—167.

577. Борели Рада, Ужичка народна партијна песма, Вести 1.V 1958 (Титово Ужице).

О савременим народним песмама и мотивима из народноослободилачке борбе.

578. Boškovič-Stulli Maja, Napomene uz priču o kralju sa životinjskim obilježjem glave, Rad Kongresa folklorista Jugoslavije, izd. Savez udruženja folklorista Jugoslavije (1958, Zagreb) 105—116.

Са дискусијом. Резиме на њемачком.

579. Boškovič-Stulli Maja, O autorstvu narodnih književnih tvorevina, Književne novine, nova serije, br. 72 (1958).

580. Булатовић Божо, Злато и јунаштво у народним пјесмама, Титов пионир бр 10 (1957, Цетиње) 7 и 14.

581. Vivante Armando, в. бр. 615.

582. Влаховић П[етар], Епос у народноослободилачком рату, Црвена звезда 1. I 1958 (Београд).

О тужбалицама.

583. Vlahović Petar Š., Najlepši spomenik veličine ljudskog srca, Crvena zvezda 21. X 1958 (Beograd).

О поезији ослободилачког рата.

584. Влаховић Петар Ш., Неколико мотива сличних народној песми „Смрт Омера и Мерима", ГлЕИ књ. IV—VI (1955—1957) 249—260.

Digitized by Google

585. Влаховић Петар Ш., Трагови авункулата у јужнословенској народној поезији, ГлЕМ књ. XIX (1956) 205—217.

Са двема досада необјављеним народним песмама у десетерцу из околине Вршца и Призрена.

Резиме на француском и енглеском.

586. Vujkov Balint, Hrvatske narodne pripovijetke (bunjevačke), izd. Sloga (1957, Zagreb) 8°, 1—337.

Са предговором Б. Вујкова који садржи: краће историјске и етнографске податке о Буњевцима, осврт на раније издања народних буњевачких приповедака и биографске напомене о лицима од којих су приповетке забележене. Аутор износи да је у редигованом тексту „настојао да очува њихов језик и начин казивања".

На крају књиге дат је речник са тумачењима мање познатих речи.

587. Vujkov Balint, Šaljive hrvatske narodne pripovijetke (bunjevačke), izd. „Rukovet" (1958, Subotica) 8°, 1—176.

Са речником мање познатих речи и белешком о аутору од Лазара Мерковића. Дат је списак лица од којих су приповетке забележене. Текст приповедака је локални буњевачки народни говор.

588. Вукмановић Јован, Свадба у Пераству, ГлЕИ књ. VII (1958), 141—151.

Има свадбених песама.

589. Gavrilov Aurel, Vasko Popa: „Od zlata jabuka", Delo IV, sv. 12 (1958, Beograd) 1587—1590.

В. бр. 645.

590. Dizdar Mak, Narodne pjesme o borbi i izgradnji, III izdanje, izd. „Narodna prosvjeta" (1958, Sarajevo) 8°, 1—234+[2].

Са предговором редактора о првом издању и напоменама уз друго и треће издање.

591. Димитријевић Персида, О пореклу мотива о Полифему у нашем фолклору, ЖА VIII, св. (1958) 155—160.

Аутор показује неоснованост претпоставке Н. Симића да је мотив о Полифему у наш фолклор доспео преко превода Одисеје почетком 19. в.

Резиме на француском.

592. Dudan Lavinia, в. бр. 615.

593. Đorđević Dragutin M., Lazarice u Leskovačkoj Moravi, Rad Kongresa folklorista Jugoslavije, izd. Savez udruženja folklorista Jugoslavije (1958, Zagreb) 117—124.

Приказ народних обичаја са текстовима пјесама.

594. Ђорђевић Драгутин М., Живот и обичаји народни у Лесковачкој Морави, в. бр. 790.

595. Ђорђевић Нада, Карел Ербен и српске народне приповетке, Прил. XXIV, св. 3—4 (1958) 270—277.

Digitized by Google

О избору и преводу српских народних приповедака које је Карел Ербен унео у своју „Словенску читанку". Са краћим одломцима текстова на чешком и српскохрватском, датим ради поређења.

596. Ђурић Војислав, Народне јуначке песме о хајдуцима, II издање, изд. „Нолит" (1958, Београд) 12°, 1—160 + [4].

Са чланком „О хајдуцима" од В. Ђурића.

597. Ђурић др Војислав, Народне јуначке песме најстаријих времена. I. Преткосовске и косовске, II издање, изд. „Нолит" (1958, Београд) 12°, 1—168 + [4].

Са чланком „Преткосовске и косовске песме" од др В. Ђурића.

598. Ђурић др Војислав, Народне јуначке песме о Марку Краљевићу, II издање, изд. „Нолит" (1958, Београд) 12°, 1—140.

Чланак о Краљевићу Марку написао др В. Ђурић.

599. Ђурић др Војислав, Народне јуначке песме о ускоцима, изд. „Нолит" (1958, Београд) 12°, 1—206 + [2].

Са предговором В. Ђурића.

600. Ђурић Војислав, Антологија народних епских песама I, изд. МС (1958, Нови Сад) 8°, 1—392.

Избор и предговор В. Ђурића. В. бр. 634, 658.

601. Ђурић Војислав, Антологија народних епских песама II, изд. МС (1958, Нови Сад) 8°, 1—414.

Са напоменама и речником мање познатих речи и историјских и географских имена. В. бр. 634, 658.

602. Đurić Miloš N., The poetic technique of Aeschylus and F. Višnjić, ЖА VII, св. 2 (1957) 178—183.

Неке паралеле.

603. Егерић Мирослав, Два стиха народне песме, Видици бр. 6 (1958, Београд) 35—36.

О стиховима: „Ако ме запросиш удати се нећу — ако ме оставиш прежалити нећу."

604. Žganec dr Vinko, Kajkavska narodna pjesma, [Zagorski koledar 1958, 115—118.

605. Zeželj Mirko, Naša narodna književnost, Kulturni radnik sv. 10—11 (1958, Zagreb) 51—61.

606. Здравковић арх. Иван и Симић арх. Милица, Новобрдске легенде, ГлЕИ књ. IV—VI (1955—1957) 359—363.

Легенде о граду и његовим објектима.

607. Ибровац Миодраг, Из Гримовог круга: Гримови преписи српских народних песама. Један вестфалски албум српских песама из 1816, Зборник МС за књижевност и језик III (1955, Нови Сад) 24—34.

Digitized by Google

608. Игњатовић Светомир, Друштвено-васпитна улога народних умотворина, КњЈ св. 6 (1958) 296—302.

Теоријска разлагања.

609. Јанковић Стојан и травнички везир, Гласник Етнографског музеја у Београду књ. 19 (1956, Београд) 217—242.

Народна песма. Са објашњењем Новице Шаулића.

Резиме на француском и енглеском.

610. Јованкин Урош В., Лик Светог Саве у српским народним приповеткама, Весник Савеза Удружења православног свештенства ФНРЈ 15. I 1958 (Београд) 205.

611. Jutronić Andre, Sakupljač narodnih poslovica Vicko Sapogrosso-Kabaujin, Slobodna Dalmacija 14. VI 1958 (Split).

612. Кнежевић Миливоје В., Антологија народних умотворина, изд. МС Српска књижевна задруга (1957, Нови Сад) 1—304.

Под термином *умотворине* подразумева се овде народно стварање у ширем смислу не само народне песме и приповетке. Врло богат материјал који је писац покупио у народу изнесен је у овим поглављима: I Говорни изрази (текстови благослова, заклетви, клетви, порећења, одговарања, надговарања и др.); II Пословице (текстови правих пословица, дијалошких пословица, пословица-причица, у стиху и прози); III Питалица (текстови о биљу, о животињама, о баби, о свештеницима, о Циганима, о нашим људима и нашим крајевима и др.); IV Казивања (разна веровања, чарања и врачања, гатања у прози и стиху); V Говорништво (текст здравица, озбиљних и шаљивих које се говоре у разним приликама); VI Говорне игре (текстови „брзалица", загонетки-скривалица, загонетки-питалица); VII Приказивања (текстови разних игара, маски, драмски текстови и сл.). Овој зналачки сакупљеној антологији народног стваралаштва дао је коментар у предговору сам аутор. На крају дат је списак употребљених извора и речник мање познатих речи. В. бр. 636, 650.

Д. И.

613. Кнежевић Сребрица и Јовановић Милка, Јарменовци, в. бр. 800.

614. Костић Мита, Култ Петра Великог међу Русима, Србима и Хрватима у XVIII веку, ИЧ књ. VIII (1958) 83—106.

Између осталог забележена је у целини народна песма о Петру Великом коју је Захарија Орфелин штампао 1776. Ова народна песма, настала у Црној Гори, убрзо се проширила чак до Срба у Угарској и до Хрвата кајкаваца о чему сведоче њене варијанте у песмарицама и другим публикацијама из XVIII века.

Резиме на немачком.

615. Краснић Марк, Lavinia Dudan — Armando Vivante: Il fantoccio di maleficio del folklore argentino in poeti greci e latini, ГлЕИ књ. IV—VI (1955—1957) 466—468.

Приказ, са напоменом о мађијским елементима у неким српским народним песмама.

Digitized by Google

616. Крстић Бранислав, Прва упоредна студија о арбанашким и нашим народним песмама, ГлЕМ књ. XX (1957) 242—249.

Приказ књиге Albanien and South Slavic Epic Poetri (American Folklore Society, Philadelphia 1954) коју је написао Арбанас Ставро Скендн са Колумбија Универзитета у Њујорку.

617. Л[атковић] В[идо], Панић-Суреп М.: Филип Вишњић — песник буне. Времена и људи, св. 13; Просвета, Београд 1956, Прил. XXIV, св. 3—4 (1958) 348.

Кратак, повољан приказ.

618. Латковић В[идо], Питање Вукове пете књиге народних песама, Ковчежић I (1958) 56—63.

619. Лесковац Младен, Бећарац. Антологија, изд. МС (1958, Нови Сад) 12°, 1—130.

Текстови 489 народних песама углавном од два стиха, званих „Бећарац". Са предговором М. Лесковца. В. бр. 621, 633.

620. Lubarda V., Pjesme rođene iz ljubavi za slobodu, Oslobođenje 15.VI 1958 (Sarajevo).

О савременим народним песмама.

621. M. I. B., Mladen Leskovac: „Bećarac", Književne novine, nova serija br. 75 (Beograd).

В. бр. 619.

622. Мамузић др Илија, Народне лирске песме, II издање, изд. „Нолит" (1958, Београд) 12°, 1—234+(2).

Предговор „На домаку једног блага" написао др Илија Мамузић.

623. Маринковић Боривоје, Гуслар Саво Мартиновић о Вуковој смрти, ГлЕМ књ. XIX (1956) 243—255.

Са коментаром и текстом песме „Смрт Вука Караџића".

Резиме на енглеском и француском.

624. Матић Душан, За неговање наше класике, Политика 5. I 1958 (Београд).

О неговању српске народне поезије; поводом извођења „Колајне".

625. Матић С[ветозар], Борба речима у народној песми, Зборник МС за књижевност и језик III (1955, Нови Сад) 55—65.

626. Матић С[ветозар], Вуков однос према екавским песмама народним, НЈ н. с. IX, св. 3—4 (1958) 93—101.

Долази до закључка да је Вук испрва сремске (екавске) песме записивао ијекавским наречјем, док их је касније (почев од IV књиге другог издања) записивао како их је чуо.

627. Матић С[ветозар], Порекло косовских песама краткога стиха (Одговор г. Н. Банашевићу), Зборник МС за књижевност и језик III (1955, Нови Сад) 220—229.

Digitized by Google

628. Milačić Božo, Ženski likovi u narodnoj poeziji, Prosvjeta (1958, Zagreb) 11—13.

629. Миловић Јевто, Одјеци српскохрватске поезије у њемачкој књижевности, Прил. XXIV, св. 3—4 (1958) 258—269.

О утицају неких српскохрватских народних песама (Хасанагиница, Риба и дјевојка, Смрт Краљевића Марка и др.) на стварање немачких песника Гетеа, Копиша, Ферстера и Хофмана. Дати су, између осталог, и текстови српскохрватских песама и њихових препева или прерада на немачки језик.

630. M[ilutinović] dr K[osta], A Koszovói lanyka, Szerb-hórvát hösi énekek, románcok [Kosovka devojka, srpsko-hrvatske junačke pesme i romance], Život sv. 5 (1958, Sarajevo) 400—401.

631. Mirković Milosav, Orfejska jabuka, Delo IV, sv. 11 (1958, Beograd) 1332—1338.

В. бр. 645.

632. Митровић Јеремија, Милан Ђ. Станић — „Драгачевски вук" — Како издавати народне умотворине, ГлЕМ књ. XX (1957) 84—92.

О Милану Станићу као скупљачу народних умотворина.

Резиме на енглеском и француском.

633. Михајловић-Михиз Бориславе, Младен Лесковац: „Бећарац" — антологија, Политика 27. IV 1958 (Београд).

В. бр. 619.

634. Младеновић Живомир, Војислав Ђурић: Антологија народних епских песама, књ. I и II, Политика 3. VIII 1958 (Београд).

В. бр. 600, 601.

635. Недељковић др Душан, „Борите се, не уморите се", Вести 1. V 1958 (Титово Ужице).

О народном стваралаштву.

636. Николић Бериславе М., Миливоје В. Кнежевић, Антологија народних умотворина, Библиотека српске књижевности у сто књига, изд. Матица српска и Српска књижевна задруга (Нови Сад — Београд, 1957) 1—304, 8°. ЈФ XXIII (1958) 285—287.

Критика. В. бр. 612.

637. Николић Илија, Мотив о смрти Омера и Мериме у српскохрватској народној поезији, Прил. XXIV, св. 3—4 (1958) 294—300.

Поводом чланка К. Халимија *Gornjomoravske „varijante" narodne pesme „Smrt Omera i Merime"* и Петра Вляховића *Неколико мотива сличних народној песми „Смрт Омера и Мериме"*. На крају чланка дат је преглед народних песама у српскохрватској народној поезији са истим мотивом.

638. Павић Бориславе, Народна дечја поезија, Књижничар св. 25—26 (1958, Нови Сад) 1—7.

Digitized by Google

639. Павловић Драгољуб, Вукова песма „Сиромах ожењен госпођом" и једна њена варијанта, Ковчежић I (1958) 146—151.

640. Палавестра Влајко и Фабијанић Радмила, Народне приповијетке из Босне, Гласник ЗМС, Етнологија, н. с. св. XIII (1958) 155—181.

Рађено према Aarne—Thompsonovom индексу.

Резиме на француском.

641. Панић-Суреп М[илорад], К првим Вуковим народним приповеткама, Ковчежић I (1958) 144—146.

642. Панић-Суреп Милорад, в. бр. 617.

643. Попа Васко, Од злата јабука, Политика 1, 2, 3. и 4.V 1958 (Београд).

О српским народним песмама.

644. Popa Vasko, Od zlata jabuka, Delo IV, sv. 1 (1958, Beograd) 93—95.

О нашим народним умотворинама.

645. Popa Vasko, Od zlata jabuka, Rukovet narodnih umotvorina, izd „Nolit" (1958, Beograd) 1—273.

Са библиографијом и напоменама. В. бр. 589, 631, 655.

646. Протић Предраг, Наше народне приповетке на енглеском, ЛМС 134, књ. 381, св. 1 (1958) 99—100.

Приказ.

647. Симић арх. Милица, в. Здравковић арх. Иван и Симић арх. Милица, бр. 606.

648. Скенди Ставро, в. бр. 616.

649. Srejović Dragoslav, Les anciens éléments balkaniques dans la figure de Marko Kraljević, ЖА VIII, св. 1 (1958) 75—97.

650. Станић М[илија], Миливоје Кнежевић: Антологија народних умотворина (Српска књижевност у сто књига Нови Сад 1957), КњЈ св. 1—2 (1958) 86—87.

Критика, похвална. В. бр. 612.

651. Стојанчевић Владимир, Откуда у Вишњићевој песми „Почетак буне против дахија" помен седамнаест нахија у Београдском пашалуку, Прил. XXIV, св. 3—4 (1958) 287—294.

Износи да помен седамнаест нахија у Вишњићевој песми „Почетак буне против дахија" има историјског оправдања.

652. Требјешанин Радош, Народна лирска песма у Лесковачком Поморављу, Наше стварање св. 1 (1958, Лесковац) 40—56.

653. Фабијанић Радмила, в. Палавестра Влајко и Фабијанић Радмила, бр. 640.

Digitized by Google

654. Filipović Milenko S., Lokalna predanja — zanemarena vrsta usmene književnosti. Folklor u „Naseljima", Rad Kongresa folklorista Jugoslavije, Izd. Savez udruženja folklorista Jugoslavije (1958, Zagreb) 137—144.

Референт упозорава на то да би требало посветити више пажње локалним предањима која још нису довољно испитана и проучена а често се и заборављају.

Са дискусијом. Резиме на енглеском.

655. Цвијетић Љубомир, Васко Попа: „Од злата јабука", Стварање св. 11—12 (1958, Цетиње) 937—938.

В. бр. 645.

656. Чолак Тоде, Једна досад непозната приповетка о Скочидевојци, Стварање св. 6 (1958, Цетиње) 558—561.

О приповеци Ф. Д. објављеној у часопису „Зора Далматинска" бр. 41. и 42/1844.

657. Цукески Александар, „Антологија народних умотворина" (Издание на Матица српска и СКЗ, 1957), С VIII, 4 (1958) 421—422.

Приказ.

658. Цукески Александар, „Антологија народних песама" под редакција на В. Ѓурић — Издание на СКЗ и Матица српска, 1958 г., С VIII, 10 (1958) 879—882.

Приказ. В. бр. 600, 601.

659. Šamšalović G[ustav], Amor und Psyche, ЖА VII, св. 2 (1957) 184—192.

У анализи мотива који се јављају у Апулејевој причи о Амору и Психи забележен је известан број паралела из јужнословенске књижевности и фолклора.

660. Šamšalović G[ustav], Rex dierum dominicorum, ЖА VIII, св. I (1958) 161—162.

О постанку „свете Недеље" у јужнословенских народа.

Чланак је на немачком.

661. Шарчевић Петар, Балинт Вујков, Шаљиве народне приповијетке, ЛМС 134, књ. 382, св. 4 (1958) 319—320.

Приказ буњевачких шаљивих нар. приповедака, са узгредним напоменама о мелодичности њиховог језика.

662. Шаулић Аница, Пословицы русского народа, Сборник В. Даля. Москва, Гослитиздат, 1957; стр. 990, ЈФ XXII (1957—1958) 303—313.

663. Шаулић Новица, Јанковић Стојан и травнички везир, ГлЕМ књ. XIX (1956) 217—242.

Са текстом и коментаром досада необјављене песме о Јанковић Стојану и травничком везиру.

Резиме на енглеском и француском.

664. Шобајић П[етар], Белешка и објашњења уз IV књигу српских народних песама, ГлЕИ књ. IV—VI (1955—1957) 461—466.

Замерке на нека објашњења.

Digitized by Google

VIII Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрватског и ког страног језика)

665. Антуновић-Коблишка Милован, Srpskohrvatsko-engleski rečnik. Serbocroatian—english dictionnary изд. „Научна књига" (1957, Београд) 12°, 1—369.

666. Bravo Reuf, Rečnik francusko-srpskohrvatski i srpskohrvatsko-francuski sa francuskom gramatikom, izd. „Džepna knjiga" (1958, Sarajevo) 12° 1—540 + [5].

667. Burijan X. i Lujza Marija, Nemačko-srpskohrvatski rečnik IV izdanje, izd. MS (1958, Novi Sad) 16°, 1—488.

668. Burijan X. i Lujza Marija, Srpskohrvatsko-nemački rečnik, Serbokroatisch deutsches Wörterbuch IV izdanje, izd. MS (1958, Novi Sad) 16°, 1—195.

Са око 10.000 речи.

669. Wranka Dragutin, в. Kraus Lavoslav i Wranka Dragutin br. 678.

670. Вујаклија Милан, в. бр. 683.

671. Гавриловић Славко, Zlatko Herkov, Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvtske Djela JAZIU, knjiga 47, Zagreb 1956, I-535; II-620., Зборник за друштвене науке 15, изд. МС (1956, Нови Сад) 143—144.

Приказ.

672. Грицкат И[рена], Лексикографический сборник. Вып. I. Академия наук СССР, Институт языкознания. Москва 1957, ЈФ XXII (1957-1958) 296—303.

673. Димитријевић Наум, С. Ристић, Ж. Симић и В. Поповић, Енциклопедиски енглеско-српскохрватски речник, Коријен св. 3—4 (1958, Бања Лука) 111—113.

674. Живковић Сретен, Руске ријечи у Стулијеву рјечнику, ЈФ XXII (1957—1958) 241—264.

Резиме на руском.

675. Jovanović dr Aleksandar F., Nemačko-srpsko-hrvatski rečnik privrednih, komercijalnih, finansiskih, političkih i pravnih izraza (1957, Beograd) 8°, 1—272.

676. Jovanović dr Aleksandar, Francusko-srpskohrvatski rečnik privrednih, komercijalnih, finansiskih, političkih i pravnih izraza, izd. „Savremena administrâcija" (1958, Beograd) 12°, 1—281 + [2].

677. Klaić Bratoljub, Rječnik stranih riječi, izraza i kratica, izd. „Zora" (1958, Zagreb) I-XVI + 1—1371.

678. Kraus Lavoslav i Wranka Dragutin, Esperanto vortaro, IV izdanje, izd. Esperanto societo liberiga stelo (1958, Osijek) 16°, 1—84.

Digitized by Google

679. Krešić Stjepan, Riječ o rječnicima, Jezik VI, бр. 4 (1958, Zagreb) 113—116.

Аутор говори о тешкоћама лексикографског рада и о вриједности коју за националну културу има сваки једнојезични или двојезични рјечник.

680. Krklec Gustav, Runje i pahuljice, Vjesnik 23. II 1958 (Zagreb), бр. 4101.

О новом „Rječniku stranih riječi, izraza i kratica" у издању „Зоре" Загреб. — Из литерарно публицистичких записа „Hoćno iverje".

681. Лалевић М[иодраг] С., И. И. Толстој: „Српскохрватско-руски речник, Москва 1957, Стварање св. 5 (1958, Цетиње) 495—470.

682. Луjза Марија, в. Буријан Х. и Луjза Марија, бр. 667, 668.

683. Московљевић Милош С., М. Вујаклија: Лексикон страних речи и израза. Просвета, Београд, 1954, стр. VIII+1103, Зборник МС за књижевност и језик III (1955, Нови Сад) 229—238.

Приказ, са низом замерки.

684. Павловић Мил[ивоj], Два речника српскохрватског језика (за италијански и француски језик), ЈФ XXII (1957—1958) 325—330.

685. Павловић Миливоj, И. И. Толстой, Сербско-хорватско-русский словарь. Государственное издательство иностранных и национальных словарей. Москва, 1957. ЈФ XXII (1957—1958) 289—296.

686. Половина Н[икола] С., Вуков немачко-српски речник, НЈ н. с. IX, св. 7—10 (1958—1959) 274—279.

О речнику који је објављен 1872. г. према грађи из Вукове заоставштине. Аутор објављује превод Миклошићевог предговора овом речнику и резултате сравњивања са Вуковим *Српским рјечником*, раздвајајући разлике на штампарске грешке и на речи којих стварно нема у *Српском рјечнику*. Речнике је у Институту за српскохрватски језик сравнио Љубомир Алексић.

687. Поповић В., в. бр. 673.

688. Putanec dr Valentin, Francusko-hrvatskosrpski rječnik. Dictionnaire français-croatoserbe, izd. „Školska knjiga" (1957, Zagreb) 8°, XV+960.

Израђен првенствено на темељу француско-хрватског речника J. Адамовића и Ларусовог Енциклопедијског речника. Фонетска транскрипција према Mansion-у и Fouché-у.

689. Речник српскохрватског књижевног и народног језика, књ. I, Српска академија наука, Институт за српскохрватски језик (1959, Београд) 4°, VII—CXIX+[1—2]+3—694.

Увод, Напомене о обради текста Речника, Учесници у изради I књиге Речника, Извори и њихове скраћенице, Упутства за руковање Речником, Техничке скраћенице, Географске скраћенице, Преглед мање познатих места или области из којих потичу збирке речи разних скупљача.

Обрађено од *А* до *Богољуб*.

Digitized by Google

690. Ристић Светомир, в. бр. 673.

691. Симић Ж., в. бр. 673.

692. Симоновић Драгутин, Ботанички речник имена биљака. Пос. изд. САН књ. CCCXVIII, Институт за српскохрватски језик књ. 3 (1959, Београд) 8°, VII—XXXIV+1—890.

Досад најзначајније дјело из ове области. Садржи југословенска народна имена биљака са етимолошким објашњењима научних назива родова. Паралелно са српскохрватским, македонским и словеначким народним именима дата су имена на руском, енглеском, њемачком и француском.

Ф. М.

693. Стојнић Мила, И. И. Толстой: Сербско-хорватско-русский словарь. Государственное издательство иностранных и национальных словарей Москва 1957, Живи језици I, св. 3—4 (1958, Београд) 282—286.

Мали критички приказ речника са уочавањем крупнијих грешака као што су: 1. неконсултовање новијих извора и неуношење нових речи; 2. претераност у архаизмима и турцизмима и давању ономатопеја; 3. нетачност при одређивању граница екавског изговора и изостављање икавског изговора уопште у приручној граматици датој уз речник; 4. нетачност у тврђењу да је Вук модификовао руску грађанску азбуку у нашу данашњу ћирилицу.

И поред крупних недостатака који су често везани за природу самога посла аутор истиче велики значај овога речника за обе културе, руску и нашу.

З. Г. С.

694. Толстој И. И., в. бр. 681, 685, 693.

695. Chudoba Dinko, Muzički rječnik. Tumač muzičkih pojmova s temeljnim uputama o muzici i popisom muzičkih kratica, izd. IBI (1958, Zagreb) 8°, 1—216.

IX Биографије, аутобиографије и сл. грађа

696. Ajeti Idriz, Rajko Nahtigal (1877—1958, — in memoriam) Përparimi IV, св. 5 (1958, Приштина) 326—329.

697. Алексић Љиљана, О мисији Вука Караџића на Цетињу 1860—61 године, ИГл св. 1—2 (1958) 77—84.

О покушају склапања српско-црногорског савеза и о обостраним поверљивим порукама између Србије и Црне Горе које је Вук усмено пренео.

698. Банашевић Н[икола], Како је Вук постао књижевник. Ковчежић I (1958) 44—55.

699. Bezlaj France, Rajko Nahtigal (4. IV 1877 — 29. III 1958). NSd VI (1958), št. 5, 432—437.

700. Белић др Александар, [Одговор на анкету листа „Младост", „Како сам постао оно што сам данас?], Младост 17. IX 1958. (Београд) бр. 101.

Digitized by Google

701. Божичковић Олга, Александар Белић, Политика 5. I 1958 (Београд).

702. Bošković-Stulli Maja, Neka pitanja naše narodne poezije i Vatroslav Jagić, Pregled sv. 6 (1958, Sarajevo) 554—565.

703. Влаховић Петар Ш., Јован Цвијић као оснивач наше науке о народу, ГлЕИ књ. IV-VI (1955—1957) 241—248.
Резиме на француском.

704. Vuković Jovan, Henrik Barić — in memoriam, Radovi Naučnog društva NR Bosne i Hercegovine knj. VII, Odjeljenje istorisko-filoloških nauka knj. 3 (1957, Sarajevo) 163—166.

705. Gavazzi Milovan, Dragutin Boranić (1870—1955), Ljetopis JA 62 (1955) 228—231.
Са једном сликом.

706. Г[авела] Ђ[уро], Вук о Доситеју, Ковчежић I (1958) 103—117.
Објављује са уводним напоменама Вуков рукопис „Примјечанија на предговор г. Павла Соларића к Мезимцу Доситија Обрадовића (који је наштампан у Будиму 1818.)".

707. Георгијевић Крешимир, Гајево школовање у Пешти, Зборник МС за књижевност и језик III (1955, Нови Сад) 182—185.
В. бр. 774.

708. Георгијевић К[решимир], Једна поштоватељица Доситејева — песникиња Јулка Радивојевић, Ковчежић I (1958) 128—130.

709. Димитријевић Радмило, О првом државном издању Вукових дела 1887 године, Ковчежић I (1958) 103—117.

710. Добрашиновић Г[олуб], Вукови сабори у Тршићу, Ковчежић I (1958) 173—174.

711. Добрашиновић Г[олуб], Један мало познат Вуков чланак Ковчежић I (1958) 156—159.
Са текстом чланка „Глас Србина из Србије".

712. Dolar Jaro, Rajko Nahtigal, NO XI (1958), št. 5—6, 203—204.

713. Dr Rajko Nahtigal, SPor XIX (1958), št. 75.

714. Ђорђевић Нада, Чешки пријатељ Вуков — Вилем Ламбл, Ковчежић I (1958) 154—155.

715. Esih dr Ivan, Leksikograf i folklorist, Glas Slavonije 9. V 1958 (Osijek).

716. Esih dr Ivan, Prof. Marcel Kušar, Riječka revija sv. 3—4 (1958, Rijeka) 204-206.

717. Живановић Ђорђе, Вук у „Скоротечи", Ковчежић I (1958) 94—102.

Digitized by Google

718. Живановић Ђорђе, Млади Даничић (1825—1845), Зборник МС за књижевност и језик III (1955, Нови Сад) 126—135.

Други део чланка. В. бр. 826 у библиографији ЈФ XXI.

719. Живковић Драгиша, Једна драмска сцена у вези са Вуковом борбом и њено ауторство, Зборник МС за књижевност и језик III (1955, Нови Сад) 181—182.

720. Злоковић Максим, Из преписке Милана Решетара, Стварање св. 11—12 (Цетиње) 924—934.

О писмима упућеним дру Лазару Томановићу у времену од 1891. до 1906.

721. Zorić Mate, Niccolo Tommaseo e il suo „Maestro d'illirico", Studia romanica et anglica zagrabiensia 6 (1958, Zagreb) 63—86.

722. Jakopin Franc, Velikan slovenske filologije, SPor XIX (1958), št. 77.

Ob smrti dr Rajka Nahtigala.

723. Јосифовић др Стеван, Марцијал и Хаџић-Светић, Зборник МС за књижевност и језик III (1955, Нови Сад) 172—173.

724. Јосифовић др Стеван, Око Доситејева имена, Зборник за филологију и лингвистику I, изд. МС (1957, Нови Сад) 181—182.

Писац доказује да је облик *Доситеј* правилнији од облика *Доситије* јер је фонетски ближи грчком оригиналу Δωσιθεος. Тако га је и сам Обрадовић употребљавао. Облик *Доситије* је новији (јавља се тек од XIX века) и образован је према именима на *-ије* (као Арсеније, Василије, Петроније).

Резиме на немачком.

725. Кићовић М[ираш], Питање ауторства „Изабраних басана" од 1800 год., Ковчежић I (1958) 125—127.

Доказује да су басне Доситејеве.

726. Кићовић др Мираш, Један непознати спис Павла Јулинца, Библиотекар X, бр. 4 (1958, Београд) 266—372.

Новопронађено предговорне к читателю (текст и коментар). Текст је на руско-словенском језику.

727. Кићовић др Мираш, Стојан Новаковић као библиотекар, Библиотекар X, бр. 4 (1958, Београд) 296—307.

728. Kovačević B[ožidar], O prenosu Vukove zaostavštine iz Beča u Beograd, Arhivist VII [treba VIII], sv. 1—2 (1958, Beograd) 165—192.

O stanju Vukove zaostavštine.

729. К[овачевић] Б[ожидар], О. Утјешеновић-Остражински о Вуку, Ковчежић I (1958) 164—166.

730. К[овачевић] Б[ожидар], Песме М. Стојадиновић-Српкиње посвећена Вуку, Ковчежић I (1958) 166—168.

731. Kolarič R[udolf], Prof. dr Rajko Nahtigal, NRazgl VII (1958), št. 7, 168.

Digitized by Google

732. Korač V., In memoriam dr Ćire Truhelke, ЖА VIII, св. 1 (1958) 163—167.

733. Костић Мита, Доситејев професор, „славнејши филозоф Еберхард", Зборник МС за књижевност и језик III (1955, Нови Сад) 171—172.

734. Majnarić N[ikola], Vatroslav Jagić kao klasični filolog, ЖА VII, св. (1957) 153—177.

Резиме на немачком.

735. Маринковић Боривоје, Око Доситејеве преписке, Ковчежић I (1958) 136—142.

736. Маринковић Боривоје, Прва Вукова интересовања за српске народне песме, КњЈ св. 9 (1958) 445—457.

О Вуковом познавању народних песама пре изласка „Пјеснарице", прве књиге издате 1814 у Београду.

737. Медаковић др Дејан, Српска минијатура XVIII века, Библиотекар X, бр. 4 (1958, Београд) 273—278.

Углавном о раду Кипријана Рачанина и Гаврила Стефановића-Венцловића.

738. Милутиновић др Коста, Ђура Даничић и славенофили КњЈ св. 6 (1958) 257—261.

О Даничићевом ставу према посланици московских славенофила упућеној српском народу.

739. Milčetić Vanda, Vatroslav Jagić, Zagorski koledar 1959 [1958] 135—137.

740. Младеновић Живомир, Вук као редактор народних песама, Ковчежић I (1958) 64—93.

741. Московљевић Милош С., Деведесетогодишњица проф. О. Брока, НЈ н. с IX, св. 1—2 (1958) 69—72.

742. Николић Бериславе М., Вук Ст. Караџић: Живот и обичаји народа српскога, СКЗ, коло L, књ. 340 (Београд 1957) 1—340, КњЈ св. 4—5 (1958) 239—240.

Повољна оцена издања са неколико напомена о делу.

743. Николић Бериславе М., Исидора Секулић, НЈ н. с. IX, св. 3—4 (1958) 141—142.

Некролог.

744. Николић Бериславе М., Традиција Вукова у Тршићу, НЈ н. с. IX, св. 3—4 (1958) 128—131.

745. Николић Марко С., Симпатије Вука Поповића према Доситеју Обрадовићу, Ковчежић I (1958) 142—144.

746. Недић Владан, Везе Вукове са Украјинцима, Ковчежић I (1958) 151—153.

Digitized by Google

747. Недић Владан, Необјављене песме Саве Мркаља, Зборник филозофског факултета у Београду, књ. IV—2 (1959, Београд) 415—424.

О необјављеним песмама Саве Мркаља од којих су половина изворне, а половина преведене.

748. Новак Виктор, Фрањо Рачки, изд. „Нолит" (1958, Београд) 12°, 1—368+(4).

Са библиографијом употребљених извора.

749. O Rajku Nahtigalu, LdP XXIV (1958), št. 77, 5.

Vsebina: Josip Vidmar: Član velike generacije. — Anton Slodnjak: Oče Slovanskega inštituta.

750. Ob smrti Rajka Nahtigala, PDk XIV (1958), št. 79 (3924).

751. Павић Милорад, Два прилога о Доситејевом „Собранију" Ковчежић I (1958) 130—136.

О Цикинђаловом румунском преводу *Собранија*.

752. Павловић др Миливој, Евстатије Михаиловић и његов напад на Вука Караџића, Зборник МС за књижевност и језик III (1955, Нови Сад) 87—101.

753. Павловић др Миливој, Петар Скок, Зборник за филологију и лингвистику I, изд. МС (1959, Нови Сад) 189—192.

Некролог.

754. Пенушлиски Кирил, Автобиографија на Марко К. Цепенков, MJ IX, 1—2, (1958) 109—145.

Авторот дава уводни белешке за автобиографијата на М. К. Цепенков што сега за прв пат се објавува во целост според ракописниот афтограф кој се чува во Архивниот институт на Бугарската Академија на науките во Софија.

Потоа следува оригиналниот текст на Автобиографијата со сите нужни белешки под текстот.

755. Перовић Р., О једном тобожњем писму Доситеја Обрадовића из доба Првог српског устанка, Ковчежић I (1958) 7—21.

756. Petr Jan, Profesor W. Taszycki — šestdesetletnik. — JiS III (1957—58), št. 8, 374—375.

757. Петровић Теодора, Једно досад необјављено Вуково писмо, Ковчежић I (1958) 163—164.

Са текстом.

758. Поленаковиќ Х., Доситеј Обрадовиќ кај Македонците, JФ XXII (1957—1958) 273—288.

Резиме на руском.

759. Поленаковиќ Харалампие, Доситеј Обрадовиќ кај Македонците, C VIII, 7—8 (1958) 715—727.

Реферат одржан на IV међународен славистички конгрес во Москва.

Digitized by Google

760. Poslovili smo se od dr. Rajka Nahtigala, LdP XXIV (1958), št. 78, 2.

761. Раносовић Н., Епизода из живота Мине Вукомановић-Караџић, Ковчежић I (1958) 168—171.

762. Ристовски Блаже, Димитар Василев Македонски (1847—1898), Раз I, серија III, 1 (1958) 60—83.

Дава податоци за животот и делото на овој македонски будител од минатиот век. Важна е неговата дејност како учебникар. Објавил три учебника на македонското наречје: 1. Кратка свјаштенна истирија за училиштата по Македонија, 2. Буквар за употребенне во македонските училишта, 3. Скратен православен катихизис. Превод од грцки.

Од овие учебници што се употребувале во македонските училишта досега нема пронајдено ниеден примерок за да се проучи нивниот језик.

763. Rojnić Matko, Dr. Mate Tentor, Vjesnik bibliotekara Hrvatske 1955—57, IV, sv. 1—4, 139—140.

764. Савковић др Јован, Да ли је Доситеј био члан удружења слободних зидара?, Ковчежић I (1958) 172—173.

765. Савковић др Јован, Прилози проучавању Доситејеве „Етике", Ковчежић I (1958) 22—43.

766. Станковић Борислав, Четири необјављена Вукова писма, Ковчежић I (1958) 159—163.

Са текстом.

767. Стојанчевић Владимир, Четири писма кнезу Милошу из 1837 и 1838 године из Бугарске, ЈФ XXIII (1958) 275—282.

768. Тодоровски Гане, Јован Глоганов — скица за биографија Разгл V 10 (110) (1958) 8.

Авторот го разгледува Ј. Глоганов како еден од најзаслужните македонски будители, собирач на народни умотворби и автор на ширум светот позната мистификација „Веда Словена". Го вредува во редот на нашите највидни преродбеници браќата Миладиновци, Р. Жинзифов, К. Шапкарев, Г. Прличев, В. Мачуковски и др.

769. Tomšič Fr[ance], Univ. prof. dr. Rajko Nahtigal, LdP XXIV (1958), št. 75, 2.

770. Filić Krešimir, Stodvadesetgodišnjica rođenja Vatroslava Jagića, Varaždinske vijesti 29. V 1958 (Varaždin).

771. X., Друштво за проучавање Доситеја и Вука, Ковчежић I (1958) 174.

772. X., Спомен-плоча Доситеју Обрадовићу у Бечу, Ковчежић I (1958) 173.

773. Hamm dr Josip, Prijatelji iz krakovskog predgrađa, Vjesnik 5. X 1958 (Zagreb), br. 4300.

Поводом смрти пољског лингвисте Казимира Њича.

Digitized by Google

774. Ч[олак] Т[оде], К. Георгијевић, Гајево школовање у туђини, Прил. XXIV, св. 1—2 (1958) 173.

Кратак осврт. В. бр. 707.

775. Šamšalović G[ustav], Danica ilirska i klasična starina, ЖА VIII, св. 1 (1958) 105—115.

Резиме на немачком.

X Библиографија

776. Димитријевић Радмило, Прилози библиографији Стојана Новаковића, Прил. XXIV, св. 1—2 (1958) 201—218.

Обимнија допуна ранијих библиографија Новаковићевих радова.

777. Д[обрашиновић] Г[олуб], Прилог библиографији радова о Вуку Караџићу, Ковчежић I (1958) 174—194.

778. Дурковић-Јакшић др Љубомир, Библиографски радови о Црној Гори, Библиотекар X, бр. 2—3 (1958, Београд) 143—146.

779. Z. M., Istoriski zapisi, Organ Istoriskog instituta NR Crne Gore, Cetinje, ИГл св. 3—4 (1957) 150—155.

Приказ значајнијих чланака и студија (од I књ. — 1948. год. до XII књ. — 1956. год.) међу којима се помињу и следећи радови: рад дра Миленка С. Филиповића „Бијели Павле" (I, 168—178, 256—263) у коме се расправља о пореклу оснивача племена Бјелопавлића; чланак Ђорђа Сп. Радојичића „Карактер и главни моменти из прошлости старих српских штампарија" (XV—XVII века) (VI, 255—270) који детаљно приказује књиге штампане у првим нашим штампаријама и даје њихову палеографску и графичку анализу; чланак Р. Драгићевића „Црногорске штампарије (1493—1918)" (XII, 1—41+16 пр.), који се највише задржава на нашим првим штампаријама и мисли да су наше прве штампане књиге биле графички на изванредној висини и да су лепше од свих штампаних књига у XVI веку.

О. Р.

780. Lisac Andrija-Ljubomir, Prilozi jugoslavenskoj arhivističkoj bibliografiji, Arhivist VII, sv. 3—4 (1957, Beograd) 159—180; VII [треба: VIII], sv. 1—2 (1958) 217—240, sv. 3—4 (1958) 209—222.

Ретроспективна грађа до 1945 године. Наставак одељка *Архивска грађа* (в. библиографију ЈФ XXIII, бр. 807).

781. Logar Janez, Slovenska bibliografija. Časopisje in knjige. Članki in leposlovni prispevki v. časopisju in zbornikih. (Priredil Janez Logar s sodelovanjem Štefke Bulovec in Ančke Posavec) IX/1955. Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, DZS, 1958. 336+(III) str. 4°.

Na str. 82 in 149—151 bibliografija jezikoslovja.

782. Марић Растислав, Библиографија радова д-р Милоја М. Васића, Старинар н. с. књ. VII—VIII (1956—1957, Београд) XV—XX.

Подаци о 213 радова нашег познатог археолога, чијој је успомени посвећен цео број часописа. Неки радови су од значаја за лингвистику.

Digitized by Google

783. Радотић Нада С., Прилог антропогеографској библиографији књига и брошура објављених у ФНРЈ од 1945 до 1950 год., ГлЕИ књ. IV—VI (1955—1957) 401—446.

784. Répertoire d'archéologie, d'art et d'histoire culturelle. Publications parues en 1955 sur le monuments historiques, stations archéologiques et recherches scientifiques en Yougoslavie, Старинар н. с. књ. VII—VIII (1956—1957, Београд) 429—468.

Библиографија, редактор Ђорђе Стричевић.

785. Smerdel T[on], Bibliografija rasprava i članaka iz područja klasične filologije i domaćeg latiniteta u Nastavnom Vjesniku (Zagreb) od 1893—1943, ЖА VIII, св. 1 (1958) 187—192.

786. Стричевић Ђорђе, в. Répertoire d'archéologie..., бр. 784.

XI О становништву

787. Антонијевић Драгослав, Известия на етнографския институт с музей Българска академия на науките. Книга втора, София 1955, стр. 3—507, ГлЕИ књ. VII (1958) 182—184.

Преглед садржине са кратким приказима чланака.

788. Беглен Едуард, Пучки котари у Пољицама, ИЧ књ. VIII (1958) 47—68.

Према документима из XVIII века Државног архива у Задру, аутор говорн о становницима села Ситно, Срињине, Јесенице и Пострана, који нису припадали племству, а које Пољички статут не помиње. У словенским текстовима јављају се под именом „влашићи" и „кметићи", а њихова територија као „пучки котари".

Резиме на француском.

789. Garašanin M. V., Contribution à la connaissance de la civilisation des Dardaniens à l'époque de la Tène. ЖА VIII, св. 1 (1958) 121—128.

790. Ђорђевић Драгутин М., Живот и обичаји народни у Лесковачкој Морави, СЕЗб LXX, Живот и обичаји народни књ. 31 (1958) 1—707.

Књига садржи XIII поглавља која пружају доста лексичке грађе: I. Област Лесковачка Морава II. Становништво III. Привреда IV. Средства за саобраћај и пренос добара V. Кућа и зграде VI. Домаћи живот VII. Исхрана VIII. Ношња IX. Друштвени живот X. Обичаји XI. Празноверице XII. Забаве и XIII. Народна знања.

Староседеоце сачињава српско становништво са Косова и Метохије, које се повукло у област Лесковачке Мораве под притиском Арбанаса, а има и нешто Шопова, Грка, Цинцара и Турака. У XII поглављу забележене су и лирске народне песме које се певају уз разне послове и обичаје, затим пошалице и питалице, две народне приче и изреке и пословице.

Резиме на француском. На крају књиге дат је регистар речи (708—724), који је израдио Ђорђе Ц. Тешић.

Digitized by Google

791. Ђорђевић Тихомир Р., Природа у веровању и предању нашега народа, СЕЗб LXXI, Живот и обичаји народни књ. 32 (1958) 3—313.

Има лексичког материјала из Србије, Босне, Херцеговине, Лике, Далмације, и Македоније.

Резиме на француском. На крају књиге дат је регистар речи (315—319) који је израдила Даринка Зечевић.

792. Ђорђевић Тихомир Р., Природа у веровању и предању нашега народа, II књига, СЕЗб LXXII, Живот и обичаји народни књ. 33 (1958) 3—274.

Књига садржи народна веровања која се односе на птице, домаће и дивље животиње. Има лексичке грађе из разних крајева.

Резиме на француском. На крају књиге дат је регистар речи (275—278) који је израдила Даринка Зечевић.

793. Đurđev dr Branislav, Sitni prilozi za istoriju Crne Gore u XVI i XVII veku, Godišnjak Istoriskog društva NR Bosne i Hercegovine VI (1954), VII (1955) 17—36, VIII (1956) 69—85.

Има нешто старије ономастичке грађе и података о становништву.

794. Жунић Лепосава, Саракачани — „Ашани" на Гочу, ГлЕИ књ. VII (1958) 87—108.

Гочки Саракачани су србизирани Грци и представљају остатке бројније номадске групе. Има и општијих разматрања о номадима и њиховом насељавању.

Резиме на француском.

795. Жунић Лепосава и Радотић Нада, Цв. Тодоров: Принципы этногенетических исследований (Советская этнография. Москва 1957/3, стр. 3—9), ГлЕИ књ. VII (1958) 177—180.

Приказ. Тодоровљев рад рађен је на основу бугарског материјала.

796. Зечевић Даринка, Александрово — „банаћанско село" у Добричу. Антропогеографска испитивања, ГлЕИ књ. IV-VI (1955—1957) 203—223.

Са подацима о саставу и пореклу становништва.

Резиме на француском.

797. Ивановић Рад[омир], Властелинство манастира Арханђела код Призрена (Историско-географска обрада средњовековних насеља), II део, ИЧ књ. VIII (1958) 209—253.

Даља изношења резултата теренског испитивања и убицирања некадашњих средњовековних насеља властелинства манастира Арханђела и његових поседа која су изнета оним редом како су наведена у даровној повељи о оснивању манастира и формирању његовог властелинства. Има и нешто података о бројности сточарских насеља, а на крају дат је именик свих географских назива који су поменути у оба дела овог рада.

Резиме на француском.

798. Јовановић Милка, в. Кнежевић Сребрица и Јовановић Милка, бр. 800.

Digitized by Google

799. Kanaet Tvrtko, Podveležje i Podvelešci, Djela Naučnog društva NR Bosne i Hercegovine knj. VI, Odjeljenje istorisko-filoloških nauka knj. 5 (1955, Sarajevo) 1—278.

На стр. 153—160 о пореклу становништва. Има и неких података о говору. В. бр. 404.

800. Кнежевић Сребрица и Јовановић Милка, Јарменовци, СЕЗб LXXIII, Расправе и грађа књ. 4 (1958) 13—137.

Увод и прво поглавље написао је Боривоје Дробњаковић (1—12). Између осталог, износи да је на месту Јарменоваца некада, по предању, била велика римска варош, а да је име Јарменовци дошло од неколико непосечених јавора који су служили за прављење јармова. Први писани подаци о Јарменовцима датирају из прве половине осамнаестог века у „Попису пограничних нахија Србије после Пожаревачког мира". Према последњем попису становништва (1953. год.) у Јарменовцима има 94 куће. Дата су имена породица и њихово порекло. Становништво сачињавају, углавном, досељеници из Црне Горе и Сјенице, а мањим делом досељеници из Пирота, Јасенице, Такова и Качера. Цигана данас нема.

У осмом поглављу забележене су: лирске песме, углавном новијег порекла, најчешће с љубавним мотивима, затим чобанске и шаљиве, жетелачке и свадбене; загонетке, пословице, питалице, приповетке и анегдоте.

Има и лексичке грађе.

Резиме на француском. На крају је дат регистар речи (138—149).

801. Кумар Жељко, Стари Сланкамен. Антропогеографска испитивања, ГлЕИ IV—VI (1955—1957) 155—184.

О постанку и развоју на стр. 158—162, а на стр. 170—176 о становништву
Резиме на француском.

802. Лутовац Милисав, Миграције и колонизације у Југославији у прошлости и садашњости, ГлЕИ књ. VII (1958) 13—23.
Резиме на француском.

803. Мирковић Мирослава, Вестник древней истории, 1956. год. (1—4) Москва АНСССР, ЖА VIII, св. 1 (1958) 182—183.
Има занимљивости о староме становништву.

804. Novak Grga, Povijest Splita, knjiga prva (Od prethistorijskih vremena do definitivnog gubitka pune autonomije 1420 god.), izd. Pododbor Matice Hrvatske (1957, Split) 1—660.

Између осталог у поглављу „Становници — Народност и језик Сплита у доба његове аутономне комуне" дата су бројна имена и презимена према нотарским, судским и црквеним списима XII, XIII и XIV века. Са библиографијом употребљених извора.

805. Павловић Радослав Љ., Сеобе Срба и Арбанаса у ратовима 1876 и 1877—1878 године (са две карте и две скице), ГлЕИ књ. IV—VI (1955—1957) 53—104.

Digitized by Google

Детаљно о померањима становништва у пределу Копаоника, Топлице и Лаба.

Резиме на француском.

806. Поповић др Душан Ј., Срби у Војводини. Књига прва. Од најстаријих времена до Карловачког мира 1699, изд. МС (1957, Нови Сад) 1—371.

Између осталог, дати су подаци о становништву и попис насеља. Иза сваког поглавља дата је библиографија употребљених извора.

807. Радотић Нада, в. Жунић Лепосава и Радотић Нада, бр. 795.

808. Станојевић Г[лигор], Сеоба Барана у Истру 1611 године, ГлЕИ књ. VII (1958) 153—156.

1611. године преселило се 273 становника.

809. Тодоров Цв., в. бр. 795.

810. Трифуноски Јован Ф., Варошица Крушево. Прилог проучавању варошица у НР Македонији ГлЕИ IV—VI (1955—1957) 187—202.

О постанку и развоју на стр. 186—189, а о становништву на стр. 191—196.

Резиме на француском.

811. Трифуноски Јован Ф., О ранијем јуручком становништву у Горњој Пчињи (прилог проучавању страног становништва у Србији), ГлЕИ IV—VI (1955—1957) 337—342.

Резиме на француском.

812. Трифуноски Јов[ан] Ф., О Торбешима у Битољско-прилепској котлини, ГлСГДр XXXVII, бр. 2 (1957) 155.

У испитаним селима Дебрешту, Лазану, Трновцу и Пештељеву има око 4300 Торбеша, већим делом словенског порекла, а мањим шиптарског и турског. Сви су досељеници углавном из друге половине XVIII и прве половине XIX века.

813. Трифуноски др Јован Ф., Слив Маркове реке. Антропогеографска посматрања изд. Филозофски факултет на Универзитетот. Пос. изд. Историско-филолошки оддел кн. 7 (1958, Скопље) 1—217.

У поглављу V дати су бројни подаци о садашњем етничком саставу становништва (према родовима и презименима), затим подаци о њиховом пореклу и исељавању. Са 1 географском картом.

Резиме на немачком.

814. Филиповић Миленко С., Самоубиство у пределу Таковa, Радови Научног друштва НР Босне и Херцеговине књ. X, Одјељење историско-филолошких наука књ. 4 (1958, Сарајево) 157—201.

На стр. 163—165 подаци о таковском становништву.

815. Филиповић др Мил[енко] С., Цинцари у старој Влашкој, Гласник ЗМС, Етнологија, н. с. св. XIII (1958) 221—222.

О остацима Цинцара у Новом Пазару, Сјеници, Пријепољу, Прибоју, Бањи, Пљевљима и Ивангради.

Digitized by Google

816. Филиповић Миленко С., Попис Срба харачких обвезника у Модричи и околини 1851 године, в. бр. 136.

817. Филиповић Миленко С., Хас под Паштриком, в. бр. 138.

XII Различно

818. Аранђеловић-Живковић Бранислава, Први конгрес југословенских слависта, ЈФ XXII (1957—1958).

819. Badalić Josip, Ruski pisci u hrvatskoj književnosti — odrazi i utjecaji, — JF XXIII (1958) 121—138.

820. Boršnik Marja, Slavisti v Moskvi, JiS IV (1958—59), št. 2, 58—62.

Poročilo o IV. kongresu slavistov v Moskvi.

821. Vince Zlatko, Radovi Slavenskog instituta (posvećeni IV. međunarodnom kongresu slavista u Moskvi u mjesecu rujnu 1958.), Zadarska revija 4 (1958, Zadar) 342—344.

Opširan prikaz.

822. Гавела Ђ[уро], Уводна реч, Ковчежић I (1958) 5—6. Поводом покретања часописа „Ковчежић".

823. Грбић Д[рагослав], Говор улице и литературе, Борба 31. VIII 1958 (Београд).

824. Grgur K., Seminar za nastavnike srpskohrvatskog jezika u odeljenjima osnovne škole sa mađarskim nastavnim jezikom, КњЈ св. 9 (1958) 475—478.

Реферат о раду семинара.

825. Deanović Mirko, VIII međunarodni kongres lingvista u Oslu 5—9. VIII 1957, Sveučilišni vjesnik sv. 1—2 (1958, Zagreb) 53—57.

826. Д[имитровски] Т[одор], Jezik in slovstvo (Letnik III, št. 1—8 i letnik IV, št. 1—2), ЛЗб V, 4 (1958) 254—257.

Приказ.

827. Д[обрашиновић] Г[олуб], Друштво за проучавање Доситеја и Вука, Прил. XXIV, св. 1—2 (1958) 198—199.

О раду друштва, са кратким приказима радова прочитаних на састанцима.

828. Драшковић В[ладо], Revue des Études slaves (1955—56), Прил. XXIV, св. 1—2 (1958) 186—187.

Приказ.

829. Живанчевић Милорад, Мажураниеви извори за топографију Црне Горе, КњЈ св. 4—5 (1958) 215—219.

Digitized by Google

Како песник Иван Мажуранић није никада боравио у Црној Гори, то је питање његовог топографског познавања Црне Горе изнето као проблем који тражи одговор. У чланку је цитирано неколико публикација и монографија о Црној Гори које су песнику могле послужити као извор. Према аутору чланка, топографске грешке којих код Мажуранића има — „долазе у категорију песничких слобода".

830. Зечевић Даринка, Летопис Етнографског института Српске академије наука (1951—1955), ГлЕИ, књ. IV—VI (1955—1957) 381—387.

Приказ рада института.

831. Јовановић Иванка, Са годишње скупштине Друштва за српскохрватски језик и књижевност НР Србије, КњЈ св. 4—5 (1958) 241—246.

Реферат са скупштине.

832. Kalezić Vasilije, Osnovna pitanja iz savremene nauke o jeziku na učiteljskom stručnom ispitu, Pedagoška stvarnost IV, св. 8 (1958, Нови Сад) 563—572.

833. Кнежевић Сребрица, Гласник Земаљског музеја у Сарајеву. Нова Серија св. XII, Сарајево 1957 год., ГлЕИ књ. VII (1958) 171—172.

Преглед садржине са кратким коментарима чланака.

834. Ковачек Б[ожидар], Зборник Матице српске за књижевност и језик I-II (1953 и 1954), Зборник за друштвене науке 16, изд. МС (1957, Нови Сад) 152—155.

Приказ часописа.

835. Ковачек Божидар, Зборник Матице српске за књижевност и језик, књига III, Зборник за друштвене науке 19, изд. МС (1958, Нови Сад) 149—151.

Приказ часописа.

736. Конески Б[лаже], IV меѓународен славистички конгрес, ЛЗб V, 3 (1958) 190—192.

Авторот дава краток преглед за текот и работата на IV меѓународен славистички конгрес во Москва, одржан од 1—10 септември 1958 година.

837. Костић др Страхиња К., Немачко-југословенски књижевни и културни односи у послератним публикацијама Института за славистику Академије наука у Берлину, ЛМС 134, књ. 382, св. 3 (1958) 307—316.

Приказ. Посебно истиче значај трију књига: проф. Винтер „Проучавање језика Западних и Јужних Словена у Халеу у XVIII веку", „Предавања држана на конгресу слависта у Берлину 11—13 новембра 1954", др Андреас Анђал „Ватрослав Јагић и његово доба".

838. Лалић Радован, После московског конгреса слависта, Борба 19. X 1958 (Београд).

839. Лалић Радован, Славистички конгрес у Москви, Борба 26. VIII 1958 (Београд).

Одржан од 1 до 10. IX 1958.

Digitized by Google

840. Л[атковић] В[идо], Наш језик, Београд, Нова серија VII (1956) и VIII (1957), Прил. XXIV, св. 1—2 (1958) 179—180.

Приказ појединих чланака.

841. Мирковић Драгутин, Slavia, časopis pro slevanskou filologii, god. XXV. Praha 1956 g. br. 1—4, Прил. XXIV, св. 1—2 (1958) 187—192.

Приказ.

842. Николић Б[еривслав] М., Наш језик (Нова серија, књ. VIII, св. 7—10), КњЈ св. 3 (1958) 159—160.

Приказ.

843. Николић Б[еривслав] М., Наш језик (Нова серија, књ. IX, св. 1—2), КњЈ св. 6 (1958) 314.

Приказ.

844. Н[иколић] Б[еривслав] М., Наш језик (Нова серија, књ. IX св. 3—4), КњЈ св. 9 (1958) 408.

Приказ.

845. Николић Св., Slovo, Časopis Staroslavenskog instituta u Zagrebu br. 6—8, Zagreb 1957, Прил. XXIV, св. 1—2 (1958) 182—185.

Приказ.

846. Павић Милорад, The Slavonic and East European Review, volume XXXV number 84 December 1956. Editoral Board: R. R. Betts, G. H. Bolsover, N. B. Jopson, G. Nandris. Editor: W. K. Matthews. North American Corresponding Members: William J. Rose, Ernest J. Simmons. University of London: published for the School of Slavonic and East European Studies by the Athlone Press. Прил. XXIV, св. 1—2 (1958) 192—197.

Приказ.

847. Павловић Д[рагољуб], Четврти међународни конгрес слависта (1—10 септембра 1958 у Москви), Прил. XXIV, св. 3—4 (1958) 363—366.

848. Павловић др Миливој, Bulletin de la société linguistique de Paris, Tome LI (1955), Fasc. 1, Paris, Librairie Krincksieck 1955, P. 240. Зборник за филологију и лингвистику I (1957, Нови Сад) 202—205.

Приказ чланака.

849. Поленаковиќ Харалампие, Четвртиот меѓународен славистички конгрес, Раз I, серија III, 3 (1958) 287—308.

Во статијата авторот дава подробен преглед на работата и дискусиите на IV меѓународен славистички конгрес одржан во Москва 1958 година.

850. Pudić Ivan, Godišnjak. Knjiga I. Balkanološki institut, knjiga I. Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1957 (X+478), Прил. XXIV, св. 3—4 (1958) 351—353.

Приказ.

Digitized by Google

851. Ризванбеговић И., Прилози за оријенталну филологију и историју југословенских народа под турском владавином, I—V Сарајево 1950—1954/55 године, Гласник ЗМС, Историја и етнографија, н. с. св. XII (1957) 220—223.

Приказ.

852. [Slodnjak Anton], Slavistična družina. (Razgovor s prof. dr. A. Slodnjakom o slavističnem kongresu v Moskvi.) SPor XIX (1958), št. 223.

Razgovor zapisal bp [=Bogdan Pogačnik].

853. Stanić M[ilija], Jezik (Nova serija, knj. VIII, sv. 7—10) Časopis za kulturu hrvatskog književnog jezika (br. 2, Zagreb, 1957—1958), КњЈ св. 3 (1958) 158—159.

Приказ.

854. Суботин Стојан, Славянский архив. Издательство Академии наук СССР. Москва 1958, Прил. XXIV, св. 3—4 (1958) 356—359.

Приказ.

855. Чолак Тоде, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књ. 1; Нови Сад, 1956, Прил. XXIV, св. 1—2 (1958) 180—181.

Приказ.

856. Чолак Тоде, Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, sv. III. Uredili Grga Novak i Vjekoslav Maštrović, Zagreb 1957, Прил. XXIV, св. 1—2 (1958) 181—182.

Приказ.

857. Чулић Зорислава, Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. XVI, Београд 1953, Гласник ЗМС, Историја и етнографија, н. с. св. XII (1957) 218—219.

Приказ.

858. Džaja Mato, Povodom novih časopisa za jezik i nauku o književnosti, Korijen sv. 1—2 (1958, Banja Luka) 85—92.

XIII Македонски језик

израдио Александар Џукески

859. Аќимоски М., в. Мојсоски Ѓ. и Аќимоски М., бр. 894.

860. Видоески Б[ожо], Говорот и топонимијата на кичевските села од Тајмишката група, МЈ IX, кн. 1—2 (1958) 17—65.

Во оваа студија авторот прави дијалектолошка анализа на Тајмишката група македонски говори што ја сочинуваат селата Тајмишта, Букојчани, Мидинци и Лешница расположени во северозападниот дел на Кичевската котлина. Овој говор досега не е проучуван во нашата наука за јазикот и ова е прв прилог за него. Говорот е разгледуван врз богат материјал забележан од авторот на самиот терен, а во споредба со околните дијалекти. Обработени се основите фонетски и граматички особености. Посебно е разгледана лексиката со покарактеристични зборови од носијата једењата, физиографската, хидрографската и климатската терминологија, потоа имиња на дрвја, животни итн.

Digitized by Google

Во заклучокот авторот вели дека Тајмишкиот говор не се совпаѓа со ниеден од околните дијалекти. Извесен број важни црти го сврзуваат со Галичкиот дијалект. Од друга страна има многу особености карактеристични за кичевскиот и горнополошкиот говор, а кои галичкиот не ги познава. Тајмишкиот говор е типичен преоден говор.

Како посебен прилог е обработена топонимијата убаво средена по азбучен ред.

А. Ц.

861. Галис Арне, Настанувањето на еден литературен јазик, НМ од 21-XII-1958, 9.

Овој познат славист оваа статија ја објавил во норвешкото списание „Сампиден" (Современик) во Осло.

Статијата е напишана врз основа на лингвистичките испитувања што ги вршел во Македонија престојувајќи во Југославија. Авторот дава општ прегелед на развитокот на македонскиот литературен јазик подвлекувајќи го особено стремежот на Македонците за јазично и национално ослободување.

А. Ц.

862. Gołąb Zbigniew, Неколку белешки врз истиријата на македонскиот јазик, MJ IX, кн. 1—2 (1958) 1—15.

Авторот на статијата разгледува низа проблеми во врска со проучувањето на историјата на македонскиот јазик. Тој приведува и низа факти за своите заклучоци истакнувајќи дека и топономастичките податоци се мошне важен материјал за проучување.

Авторот ги дава овие главни заклучоци: 1. Историјата на македонскиот јазик мора да се третира во врска со етничката историја на Македонија, бидејќи главна причина за историските структурални промени во македонскиот јазик по секоја веројатност била интерференцијата меѓу граматичките системи на словенскиот македонски јазик и другите несловенски јазици на Македонија, пред сé влашкиот. 2. Македонските Словени во својата историја покажувале зачудувачка асимилаторска и експанзивна сила што им дозволила не само да се зачуваат, ами исто така и да претопат многу несловенски елементи од етнички карактер.

А. Ц.

863. Димитрова Павлина, Практично предавање во V одделение. Граматика: Идно време, ПД XIV, 3—4 (1958) 163—165.

Методска единица од македонска граматика за осумгодишните училишта.

864. Димитровски Тодор, Збивање (прилог кон речникот на современиот јазик), ЛЗб V, 3 (1958) 176—180.

Авторот го разгледува подробно овој збор и докажува дека македонскиот јазик има неколку глаголи од кои може да се изведе глаголската именка збивање.

Во заклучокот тврди дека македонското збивање (мн. збивања) треба да стане адекват на српскохрватското збивање (мн. збивања).

865. Димитровски Тодор, Изучување на српскохрватскиот акцент во V одделение. ЛЗб V, 4 (1958) 248-253.

Во статијата авторот дава методски упатства за партијата „Акцентирањето во српскохрватскиот јазик" според програмата за V одделение. Ова тој го разработува и врз основа на работата на својата „Српскохрватска читанка за V одделение".

Digitized by Google

Тој дава вакви забелешки: 1. Во читанката градивото за акцентот може добро да биде разбрано од учениците само откако наставникот на неколку часа ќе ги воведе во материјалот обработен во читанката. 2. Во случајот се работи за извесни теориски знаења за српскохрватскиот акцентен систем. Практична полза од нив нема кој знае колку. Наставникот треба на часовите при читање да обрнува внимание на правилното акцентирање.

866. Димитровски Тодор, Комора, а не камера (што е поправилно?) — Дискусија, НМ од 6-VII-1958, 7.

Во врска со дискусијата што ја поведе Круме Кепески за овој збор во македонскиот јазик, авторот на статијава смета дека е поправилно комора — трговска комора, а не камара.

867. Димитровски Тодор, Македонска граматика за VIII одделение, Издание на Издавачкото претпријатие „Просветно дело", Скопје, 1958, 16×22, 114.

Второ издание, дополнето и изменето.

868. Димитровски Тодор, Српскохрватска читанка за V одделение (четива, објаснениja, граматика), Издание на Издавачкото претпријатие „Просветно дело", Скопје, 1958, 16 X 22, 173.

869. Ивановски Ѓорѓи, Македонска граматика за IV одделение, Издание на Издавачкото претпријатие „Просветно дело", Скопје, 1958, 14 X 20, 46.

Второ издание.

870. Ильоски Васил, Фактите и вистината, ЛЗб V, 3 (1958) 137—147.

Авторот оди по трагите на фактите и вистината во развитокот на македонскиот литературен јазик. Поради субјективната ограниченост често се искривувал и фалсификувал фактите и вистините — големобугарската теза во однос на Македонците и македонскиот јазик.

Врз основа на марксистички поставки понатаму тој ги проследува сите историски настани кај Македонците во XIX век, задржувајќи се особено на движачите на тие настани — преродбениците Р. Жинзифов, Г. Прличев, Браќата Миладиновци, К. Шапкарев, П. Зографски, Ѓ. Пилевски и др. Ги обележува нивните идеи за создавање на одделен македонски литературен јазик.

Накрајот дава одговор за нападите дека македонскиот јазик е бугарски, македонската литература — бугарска и дека нашиот современ литературен јазик се „србизира" итн.

А. Ц.

871. Кепески Круме, За синтаксичката анализа на сложената реченица, ПД XIV, 3—4 (1958) 166—170.

Дава упатства за олеснување на синтаксичката анализа на сложените реченици во осумогодишните училишта.

872. Кепески Круме, Македонска граматика за VII одделение, Издание на Издавачкото претпријатие „Просветно дело", Скопје, 1958, 16 X 22, 90.

Второ издание, изменето и поправено.

873. Киселинов Ѓорѓи, Македонска граматика за VI одделение, Издание на Издавачкото претпријатие „Просветно дело", Скопје, 1958, 16 X 22, 107.

Второ издание.

Digitized by Google

874. Конески Блаже, Ciro Giannelli et André Vaillant, Un lexique macédonien du XVI e siècle, Paris 1958, с. 70.

Приказ.

875. Конески Блаже, За некои стилски синтези во развитокот на македонскиот литературен јазик, ЛЗб V, 1 (1958) 1—9.

Никој од новите јазици не се развива сам за себе, ами во допир со еден или повеќе јазици на повисока култура. Таквите допири на македонскиот јазик не се механичко вклопување, ами стилска синтеза на разнојазични елементи. Авторот се задржува на влијанието од грчкиот и црковнословенскиот јазик во почетокот на минатиот век и истакнува дека конечно надвладува словенското влијание. Кирил Пејчиновиќ изразит случај на стилска синтеза меѓу народниот и црковнословенскиот јазик. Во 60-те години на минатиот век имаме барање на одделен литературен јазик, а од друга страна да се создаде еден „среден" бугарско-македонски јазик (О. Зографски). Ова е изразено во учебниците за македонските школи и во поезијата на Р. Жинзифов. Го одбележува и влијанието на Г. Пријчев — делење сфери на јазичната употреба — нижа (во која спаѓа народниот јазик) и виша (што би му припаѓала на литературниот јазик во правата смисла). Потоа зборува за М. Цепенков како показателен пример во синтезата на новиот расказен стил и претеча на современото македонско творештво.

А. Ц.

876. Конески Блаже, О развитку македонског књижевног језика ЈФ XXIII (1958) 39—44.

877. К[онески] К[ирил], Књижевност и језик (број 1—2 и 3 од 1958), ЛЗб V, 4 (1958) 258—259.

Приказ.

878. К[онески] К[ирил], Књижевност и језик (бр. 3—4, 5—6, 7—8 и 9 од 1957 г.), ЛЗб V, 3 (1958) 183—185.

Приказ.

879. К[онески] К[ирил], Македонски јазик, VIII, 1, 1957, ЛЗб V, 3 (1958) 181—182.

Приказ.

880. Конески Кирил, Родот и бројот на туѓите именки на самогласка, ЛЗб V, 2 (1958) 109—115.

Во статијата авторот ги разгледува сите покарактеристични туѓи именки во употребата во македонскиот литературен јазик и тоа со завршок на —о, —е, —у, —и. Истакнува дека родот на туѓите именки се определува според нивниот завршок, а и уште неколку други моменти: кога зборот е примен во нашиот литературен јазик, до кој степен се чувствува усвоен во нашиот говор, со каков акцент се затврдува во литературниот јазик, формата на членот кога именката е членувана и значењето на зборот.

Сите овие примери ги разгледува подробно со многу примери објаснувајќи ги нивните одделни карактеристики.

А. Ц.

Digitized by Google

881. Корубин Бл[агоја], Јазикот наш денешен, нор III, 1 (1958) 1,9.

Детството на македонскиот литературен јазик е веќе минато. Во културно-општествениот живот се натрупуваат нови јазични елементи што го бараат своето објаснение. Дава предлози за пододрување на јазикот во администрацијата. Потоа го разгледува јазикот на јавните натписи, фирми, плакати и сл. Предлага административни мерки. За јазикот од современите писатели ништо не се има напишано а во нив има многу нови елементи. Јазикот на Радното, печатот, театарот галавно оди во чекор со развитокот.

882. Корубин Бл[агоја], За некои форми на збирната множина, ЛЗб V, 3 (1958) 174—175.

Ја разгледува збирната множина кај именките од машки и среден род: лист — лисје, лисја; сноп — снопје, снопја; дрво — дрвја; жито — житја итн.

Грешките што се прават како на пример: Лисјето во есен се исушува итн., треба да се избегнуваат зашто кај овие именки сé уште се чувствува множинското значење, така што и определбите или глаголите што идат со нив секогаш стојат во множина, значи: Лисјето се исушаваат итн.

Посебен случај претставува цвеќе—цвеќиња.

883. Корубин Бл[агоја], За придавките со наставката]— ален во нашиот литературен јазик, ЛЗб V, 2 (1958) 122—123.

Авторот дава одговор на писмото од Е. С. — Скопје, за придавската форма моментен, за прилошката моментно. Ја разгледува целата група придавки со суфикс — ален како на прямер експериментален, ембрионален, музикален итн. па според тоа и моментален. Истакнува дека новопојавената форма моментен — моментно исто така е приемлива во литературниот јазик но во неа тешка е за изговор консонантската група — нтн.

884. Корубин Бл[агоја], За употребата на предлогот *во* со имињата на деновите, ЛЗб V, 1 (1958) 32—34.

Во статијата се дава одговор на поставените прашања од С. Е. — Скопје.

Во врска со употребата на предлогот *во* со имињата на деновите авторот заклучува: 1. Кога се означува дека нешто се повторува во именуваниот ден секоја седмица, тогаш имаме: во понеделник, во вторник и сл. 2. Кога се означува дека нешто ќе стане или треба да стане во именуваниот ден на наредната седмица тогаш имаме: в понеделник, в среда и сл. 3. Кога се означува дека нешто станало во именуваниот ден на минатата седмица или некоја определена седмица во минатото, тогаш имаме: во понеделникот, во средата и сл.

885. Корубин Бл[агоја], Земјопис за III одделение (Скопје, 1955), ПД XIV, 9—10 (1958) 492—497.

Јазична анализа на учебникот.

886. Корубин Бл[агоја], Кон IV славистички конгрес, MJ IX, 1—2 (1958) 148—158.

Приказ на сите поважни филилошки написи објавени во врска со IV меѓународен славистички конгрес.

887. Корубин Благоја, Македонска граматика за V одделение, Издание на Издавачкото претпријатие „Просветно дело", Скопје, 1958, 16 X 22, 83.

Второ издание.

Digitized by Google

888. Корубин Благоја, Природознание за III одделение (Скопје, 1955), ПД XIV, 5—6 (1958) 295—300.

Јазична анализа на учебникот.

889. Корубин Благоја, Сметанка за II одделение (Скопје, 1956), ПД XIV, 3—4 (1958) 198—203.

Јазична анализа на учебникот.

890. К[орубин] Б[лагоја], Четвртото редовно годишно собрание на друштвото за македонски јазик и литература, ЛЗб V, 1 (1958) 57—61.

Приказ на работата и дискусијата на Собранието.

891. Кушевски Методи, Делчевски градски говор, MJ IX, кн. 1—2 (1958) 67—108.

Авторот прави дијалектолошка анализа на Делчевскиот градски говор. Најпрвин ги обработува фонетските особености, потоа акцентот и на крајот морфологијата. Кон текстот е приложен и речник на покарактеристични зборови и текстови.

892. Маленко Димче, Еден корисен прирачник, ЛЗб V, 3 (1958) 186—187.

Приказ Го одбележува значењето и корисноста на прирачникот од Воин Шантиќ: „Како — зашто" во издание на „Минерва" — Суботица, 1957.

893. Манев Илија, Македонска граматика за II одделение, Издание на Издавачкото претпријатие „Просветно дело", Скопје, 1958, 16 X 22, 46.

Второ издание.

894. Мојсоски Ѓ. и Ѓакимоски М., Македонска граматика за III одделение, Издание на Издавачкото претпријатие „Просветно дело", Скопје, 1958, 14 X 20, 54.

Второ издание.

895. Најчевски Димче, Некои проблеми на наставата по мајчин јазик и литература во средчите училишта и гимназиите, ЛЗб V, 1 (1958) 47—56.

Извод од рефератот одржан на Четвртото годишно собрание на Друштвото за македонски јазик и литература.

Авторот истакнува низа проблеми по мајчин јазик и литература. Пред сé поголема постапност во изучувањето на мајчиниот јазик во осмолетките и средните училишта, повеќе часови за дополнување и закрепнување на знаењето, постојани граматички вежби, врз материјалот од литература да се разработуваат некои партии од граматика, особено од морфологијата и синтаксата и слични проблеми.

896. Органџијева Цвета, Прилог кон проучавањето на врските на Вук Караџиќ со бугарските преродбеници, ГЗФФС, кн. 10—11 (1957—1958) 99—105.

Авторот на овој труд укажува на некои познати писма од кои се гледа дека В. Караџиќ пројавувал интерес за Бугарите, за нивниот јазик и народната поезија. Македонскиот и бугарскиот јазик тој слабо ги разликувал и некои македонски народни песни ги објавил како бугарски.

Digitized by Google

Понатаму укажува на две писма досега не објавувани. Првото е од Цани Генчев во кое му соопштува дека му испраќа „Болгарскую граматику" од Иван Богоев, за која дава лоша оценка зашто не била напишана врз основа на народниот јазик и му советува да не публикува ништо од неа, ами да почека додека излезе: „Опыт болгарского языка" од Г. Раковски.

Второто писмо е од С. Филаретов напишано во Софија на 16-I-1860 г. и укажува колку голем и многустран бил интересот на В. Караџиќ за Бугарите.

Писмата се објавени во целост.

Резиме на руски.

897. Поленаковиќ Х[аралампие], „Кратка словенска биографија" (Kleine slavische biografie), MJ IX, 1—2 (1958) 160–162.

Приказ.

898. Поленаковиќ Х[аралампие], Крушовски говор во еден обреден текст од крајот на XIX век, MJ IX, 1—2 (1958) 147.

Белешка.

899. Поленаковиќ Харалампие, Македонски народни песни запишани во XVI век, С VIII, 10 (1958) 854—859.

Познатите слависти Ќиро Ѓанели и Андре Вајан неодамна објавија: „Еден македонски речник од XVI век", во изданијата на Институтот за словенски студии на Парискиот универзитет во едицијата „Текстови" кн. V, Париз, 1958 г.

Авторот на статијата го разгледува речникот и истакнува дека покрај чисто речничкиот материјал овдека има и три македонски народни песни. Тој го прилага и текстот на македонските народни песни од XVI век.

900. Поповски Аритон, Состојбата на писменоста во осумгодишните школи, ЛЗб V, 1 (1958) 37—46.

Извод из рефератот одржан на Четвртото годишно собрание на Друштвото за македонски јазик и литература.

Дава преглед на состојбата на наставата по македонски јазик карактеристичен за целата република. Се укажува дека македонскиот литературен јазик не е само предмет, ами и принцип што треба да се спроведува на сите часови. Авторот дава и преглед во врска со наставата по македонска граматика, објаснително читање, лектира, усни и писмени вежби итн.

901. Радојичиќ Ѓорѓе Сп., Књижевни рад код македонских Словена (IX—XVIII), КњЈ св. 1—2 (1958) 60—63.

Са подацима, популарно изнесеним, о македонским писцима и књижевности, нарочито старој црквеној и феудалној из периода од IX до XVIII века. Дато је и неколико напомена о штампарима XVII и XVII века.

902. Ристовски Блаже, Венијамин Мачуковски автор на првата македонска граматика, Разгл V, 7 (107) (1958) 1, 2, 10.

Авторот го разгледува преродбенското дело на В. Мачуковски, а одделно ја разгледува важноста на првата граматика на македонскиот јазик, што за жал поради отпорот на бугарската Егзархија не излегла од печат. Постојат само огласи за нејзиното излегување што го најавил В. Мачуковски. Ракописот е загубен

Digitized by Google

903. Ристовски Блаже, Киријак Држилович, печатар и преродбеник во половината на XIX век, Разгл V, 1 (101) (1958) 6, 11, продолжува во 2 (102) 2, 11.

Во врска со печатарството во Македонија го проследува делото на К. Држилович и работата на неговата печатница со грчко писмо. Споменува две книги печатени на македонски јазик со грчки букви: „Евангелие на господа бога и спаса нашего Исуса Христо" и „Канонаме за селата битолски".

904. Ристовски Блаже, По повод еден репертоар на преродбенската литература, Хор III, 6 (1958) 3.

Приказ на книгата: „Българска възрожденска книжнина" од д-р Маньо Стојанов, Софија, 1957.

Во книгата се внесени сите бугарски и (македонски) предбеници и писатели. Авторот полемизира и прави низа суштествени забелешки во однос на македонските преродбеници.

905. Солев Димитар, За јазикот станува збор, ЛЗб V, 4 (1958) 199—202.

Се задржува на јазикот како проблем како материјал од кој се гради литературата и без кој не може да просперира. Смета дека почесто треба да станува збор за неговото владеење, за неговото усвојување, за неговото преточување во жилите на секој наш човек. Дрнеска се доаѓа до ситуацијата кога во писменото изразување способен стручњак прави грешки непростливи ни за ученик од средно училиште.

906. Ст[аматоски] Т[рајко], Буквар и читанки за македонските ученици во Полска, МЈ XI, 1—2 (1958) 163—164.

Приказ.

907. Стаматоски Т[рајко], Македонски јазик, год. VIII, кн. 2, Скопје, 1957, ЛЗб V, 4 (1958) 260—262.

Приказ.

908. Стојанов др Маньо, в. бр. 904.

909. Тановић Стеван, Народна Ора у околини Ђевђелије, ГлЕИ IV—VI (1955—1957) 261—302.

Са неколико поскочица.

910. Тодоровски Гане, За една македонизација, Разгл V, 9 (109) (1958) 4.

Во оваа статија авторот докажува дека народната песна „Земјо македонска", што како револуционерно-борбена песна се појави непосредно по ослободувањето, претставува македонизација од анонимен мистификатор кој се послужил со I и II глава од Вазовата стихотворба „Черна Гора" и ја приспособил како народна песна.

911. Т[ошев] К[рум], Славянски текстове, Државно издателство „Наука и изкуство" — Софија — 1958, МЈ IX, 1—2 (1958) 162—163.

Приказ.

912. Угринова-Скаловска Рада, „Македонски јазик" во последните три години, ЛЗб V, 2 (1958) 124—127.

Приказ.

Digitized by Google

XIV Словеначки језик

нарадио Јанез Логар

913. Avsec Otmar, Esperantsko-slovenski in slovensko-esperantski slovar, Ljubljana, DZS, 1958, 301+(1) str.

914. Badjura Rudolf, Bioško starosvetno smučanje in besedje, 11 fotografij, 14 črtežev, Ljubljana, DZS, 1956, 32 str. 8°.

915. Bajec A[nton], O slovenski rimi, JiS III (1957—58), št. 5, 193—196, št. 6, 247—255.

916. Bajec A[nton], Poglavje iz slovenskega jezika, LdP XXIV (1958) št. 114, 6.

917. Bajec A[nton], Pred novo izdajo SP, JiS III (1957—58), št. 4, 145—148.

Ob pripravi nove izdaje Slovenskega pravopisa.

918. Boršnik Marja, Književna gibanja kot odraz družbenega razvoja slovenskega naroda, JF XXIII (1958) 113—119.

919. Dimnik Stanko, Grintavci, Grintavec in grintavec, PV XIV (1958), št. 1, 19—27, št. 2, 94—101.

920. Dolenec Ivan, Posebnosti Zorčevega jezika, JiS IV (1958—59) št. 1, 27—28.

O jeziku Ivana Zorca.

921. Golia Modest, Slovenica I., SR XI (1958), št. 1—2, 130—141.

Objava tekstov 16. in 17. veka iz škofijskega arhiva v Ljubljani, ki pričajo o rabi slovenščine v cerkvi na Slovenskem.

922. Goršič France, Gospoščina in gospostvo, JiS III (1957—58), št. 7, 334—336.

923. Goršič France, Polharsko imenoslovje, JiS IV (1958—59), št. 1, 26—27.

924. Goršič France, Vinogorski, gora in gornik, JiS III (1957—58), št. 5, 231—233.

925. Gradišnik Janez, Kaj se dogaja z našim jezikom, NO XI (1958), št. 9—10, 420—427.

926. Gradišnik Janez, O stavčni negaciji, JiS IV (1958—59), št. 1, 1—3.

927. Gradišnik Janez, Za lepo slovensko besedo, NSd VI (1958), št. 3, 286—288.

O sodobni knjižni slovenščini.

928. Grafenauer Ivan, Nekaj o koroških narečjih, KolSK 1958, 33—36.

929. Kolarič R[udolf], Periodizacija razvoja slovenskega jezika, JF XXIII (1958) 17—21.

Digitized by Google

930. Kolarič Rudolf, Periodizacija razvoja slovenskega jezika, SR XI (1958), št. 1—2, 69—77.
Резюме.

931. Krajevna imena in statistika Beneške Slovenije, Trinkov koledar 1958, 73—78.
Po zapiskih Ivana Trinka.

932. Logar Tine, O izgubi nominalnih končnic v nekaterih slovenskih primorskih govorih SR XI (1958), št. 1—2, 109—112.
Резюме.

933. Lokar Jože, O istem poglavju stavčne negacije, JiS IV (1958-59), št. 1, 3—8.
S pripombo urednika Antona Bajca.

934. Lokar Jože, Vloga in mesto členka tudi, JiS III (1957—58), št. 4, 158—161.

935. Ludvik Dušan, O daktiloidnosti slovenskega jezika, JiS III (1957-58), št. 4, 188.

936. Merhar Boris, Besedna igra in Prešeren, JiS III (1957-58), št. 8, 337—346.

937. Mlakar France, Kotiček elektrotehniškega izrazja, EV XXVI (1958), št. 1—2, 62—63, št. 9—10, 238—339.

938. Moder Janko, K pisavi krajevnih imen, JiS III (1958), št. 8, 375—380.

939. Moder Janko, Za pravilnejšo slovenščino v šoli, JiS III (1957-58), št. 5, 205—209.
Jezikovni pretres nekaterih učnih knjig.

940. Ogrin D[ušan], O imenoslovju vrtnih rastlin, SVV XLV (1958), št. 1—2, 23—26.

941. Pacheiner Vlasta, Modernizirajmo pouk materinščine, JiS III (1957—58), št. 5, 241—247.

942. Pirjevec Dušan, Red mora biti, NSd VI (1958), št. 12, 1142—1143.
Ob članku Ivana Slamniga, O predloženom novom pravopisu (Republika 1958, št. 7/8) O vprašanju individualnosti slovenskega knjižnega jezika.

943. Radinja Darko, Geografsko izrazje in imenoslovje, Geografski obzornik V (1958), št. 4, 17—18.

944. Radinja Darko, Zemljepisno izrazje, Geografski obzornik V (1958), št. 3, 29—30.

945. Razprave — Dissertationes. IV. (Uredil Ivan Grafenauer.) Ljubljana, SAZU, Razred za filološke in literarne vede, 1958. 252+(IV) str. V. 8°.

Digitized by Google

Vsebina: Vilko Novak: Struktura slovenske ljudske kulture. — Ivan Grafenauer: Bogastvo in uboštvo v slovenski narodni pesmi in irski legendi. — Milko Matičetov: Kralj Matjaž v luči novega slovenskega gradiva in novih raziskovanj. — Ivan Grafenauer: Neték in „Ponočna potnica" v ljudski pripovedki. — Niko Kuret: Ljubljanska igra o Paradižu in njen evropski okvir. Za 300-letnico „prve" slovenske igre. — Vse razprave imajo povzetke v enem od evropskih jezikov.

946. Rotar Janez, Naše jezikovno izrazje, JiS IV (1958—59), št. 2, 37—41, št. 3, 78—81.

947. Rupel Mirko, Prispevki k protireformacijski dobi, SR XI (1958), št. 1—2, 122—129.

948. Skrinjar Drago, Kako pišemo in izgovarjamo arabska imena JiS III (1957—58), št. 6, 285—287.

949. Smolej Viktor, Jezikovni pogovori, Knjiga VI (1958), št. 3—4, 147—149.

O jezikovnih pogovorih dr Mirka Rupla v ljubljanskem Radiu.

950. Suhadolnik Stane, Vendar in sorodni vezniki, JiS III (1957—58), št. 7, 296—301.

951. Tominec Ivan, Približajmo knjižni jezik ljudskemu, JiS III (1957—58), št. 8, 346—354.

952. Tomšič F[rance], Pisava stvarnih lastnih imen, SPor XIX (1958), št. 55.

953. Tomšič France, Podoba najstarejše pisne slovenščine, SR XI (1958), št. 1—2, 19—34.

Резюме.

954. Tomšič France, Slovensko-nemški slovar, Ljubljana, DZS, 1958. 20+1053+(1) str. 8°.

955. Toporišič Jože, Glagolski naglasni tipi našega knjižnega jezika, JiS III (1957—58), št. 7, 306—312.

956. Toporišič Jože, Naglas v nameniliniku, JiS IV (1958—59), št. 3, 81—83.

957. Toporišič Jože, Oblikoslovna terminologija in njeno jezikovno ozadje, JiS III (1957—58), št. 5, 209—213.

958. Toporišič Jože, Še o naglasu nedoločnih glagolskih oblik, JiS IV (1958—59), št. 2, 48—50.

959. Turičnik Tone, Magnetofon pri slovenščini, JiS IV (1958—59), št. 1, 8—12.

Uporaba magnetofona pri pouku slovenščine.

960. Vazzaz Ludovik, O pisavi sestavljenih krajevnih imen, JiS IV (1958—59), št. 3, 88—91.

Digitized by Google

КАЗИМЈЕЖ ЊИЧ

(1. II 1874 — 26. IX 1958)

26. септембра 1958. године умро је у Кракову Казимјеж Њич, професор Јагелонског универзитета и члан Пољске академије наука. Његовом смрћу пољска наука о језику изгубила је једног од својих најистакнутијих представника.

Проф. Њич је дуго и много радио, и много је урадио и написао. У току преко 60 година активне научне и наставничке делатности он је објавио 700 прилога — студија, расправа, чланака, бележака, оцена. Само избор из његових дела испунио је близу 100 табака недавно објављеног јубиларног издања његових полонистичких радова (K. Nitsch, *Wybór pism polonistycznych*, I—IV, 1954—1958. Уз први том штампана је и подробна библиографија његових радова до 1953. г.).

Научна интересовања проф. Њича била су врло широка и веома разноврсна. По школовању је био слависта, и то је у суштини остао целог свог живота, иако славистички радови у ужем смислу представљају само мањи део његове научне и педагошке делатности. Своје славистичко образовање стечено на студијама у Кракову он је проширио и продубио путовањима и боравком у Прагу, Београду, Загребу и — најдуже — у Русији. А и своју универзитетску каријеру он је почео као слависта — доцент за словенску филологију на Јагелонском универзитету.

Међу радовима из те области важно место заузимају његови прилози посвећени проблему узајамних односа међу западнословенским језицима („*Stosunki pokrewieństwa języków lechickich*", MPKJ III, 1905) и посебно полапском језику („*Quelques remarques sur la langue polabe*", JA XXIX, 1907). Из упоредне граматике словенских језика он је покренуо и дао своју реч о два важна фонетска питања: „*Nature et chronologie de la seconde palatalisation en slave commun*" (RES VI, 1926) и „*W sprawie ‚trzeciego ě'*" (Сборник статей в честь ак. А. И. Соболевского. Ленинград 1928).

По претежном делу свога рада и стваралаштва проф. Њич је био — полониста, и то у најширем и најдубљем смислу те

Digitized by Google

речи. Нема ни једне области науке о пољском језику којом се он није бавио и чијем развоју није допринео својим неуморним радом и изванредним талентом.

У историји пољске науке с именом проф. Њича остаће трајно везана заслуга стварања великог дела пољске дијалектологије. Пре његових радова, о пољским народним говорима није се много знало. Изузев ситних помена о неким регионалним говорима шлеским и кашупским, читава остала област пољских дијалеката била је за науку права „tabula rasa".

Већ 1904. године отпочиње проф. Њич самостално систематско научно испитивање пољске језичке територије. Прва његова дијалектолошка интересовања и путовања усмерена су на оне области које су највише биле изложене и угрожене германизацијом. Најпре обилази висланско приморје, затим Мазуре и Шлеску. Резултат тих испитивања биле су познате његове монографије: „*Dialekty polskie Prus Zachodnich*" (1907), „*Dialekty polskie Prus Wschodnich*" (1907) и „*Dialekty polskie Śląska*" (1909).

Још до првог светског рата проф. Њич је обишао читаву језичку територију Пољске, што му је омогућило да на основу прикупљене грађе пређе са описа на давање синтезе. Прву синтетичку слику пољских дијалеката пружа већ његова кратка расправа: „*Próba ugrupowania gwar polskich*" (1910). А праву научну синтезу дао је проф. Њич у своме великом раду "*Dialekty języka polskiego*" (Encyklopedia polska III, 1915), који је доживео још два издања: с мањим допунама 1923. г. и у новој преради 1957. године.

Поред описа појединих пољских говора и давања њихове синтезе, проф. Њич се интересовао и проблемом распростирања и ширења појединачних дијалекатских појава. Својим првим трима монографијама он је започео познату серију издања „*Monografie polskich cech gwarowych*", коју су даље наставили и настављају да издају његови ученици.

Посебну пажњу посвећивао је проф. Њич лингвистичкој географији. Године 1918. објављује свој први рад из те области: „*Z geografii wyrazów polskich*" (RS VII). Под његовим руководством и његовом помоћи М. Малецки обрадио је „*Atlas językowy polskiego Podkarpacia*" (1934). Своју давнашњу мисао и жељу о изради свепољског лингвистичког атласа проф. Њич је успео да оствари тек 1950. године, када је његовом иницијативом и под његовим руководством при Пољској академији наука у Кракову створена посебна Комисија за дијалектолошки атлас Пољске, у

Digitized by Google

чијем је издању изишао „*Mały atlas gwar polskich*“ (tom I, cz. 1 и 2, 1957).

Ништа нису мање заслуге проф. Њича и у другим областима науке о пољском језику. Немогуће је овде навести ни мали део његових многобројних прилога из историје пољског језика, из историјске граматике и савременог пољског књижевног језика, где су његови радови и његова реч често имали пресудни значај.

Проф. Њич се бавио и проблемима версификације, како савремене тако и версификације старијих периода. Ту је нарочито важна његова студија „*Z historii polskich rymów*“, заснована и обрађена строго лингвистичким методом.

У области лексикографије проф. Њич је био инспиратор подухвата и рада на издавању три велика речника пољског језика: организовао је и руководио прикупљањем грађе за речник пољских дијалеката, реализовао је издавање одавно припреманог Речника старопољског језика и учествовао преко седам година као уредник Етимолошког речника пољског језика. Поред тога, за пољску лексикографију важна су његова „*Studia z historii polskiego słownictwa*“ (1948).

И на крају, ваља рећи коју реч о заслугама проф. Њича као наставника и организатора научнога рада.

Као наставник и васпитач, проф. Њич је извео многе генерације слависта и полониста на Јагелонском универзитету. Имао је ученика, у ужем и ширем значењу те речи, више него иједан други пољски лингвиста. Многи од њих држе данас универзитетске катедре у Пољској и у иностранству, а на стотине их предаје матерњи језик широм читаве Пољске.

Проф. Њич је био активни и неуморни организатор научног и културног рада до последњег тренутка свог живота. Нарочито је велика његова заслуга у организовању и уређивању лингвистичких часописа и различитих других научних лингвистичких издања. Поред познатог часописа „*Język Polski*“, с којим је кроз цео свој живот био најтешње везан као његов највреднији сарадник и главни уредник од 1913. године, проф. Њич је још био и један од оснивача и уредника часописа „*Rocznik slawistyczny*“ и „*Lud słowiański*“, затим периодика: „*Prace Komisji Językowej PAU*“, „*Rozprawy Wydziału Filologicznego PAU*“ и читавог низа других научних и научнопопуларних језичких издања.

Digitized by Google

Најдуже и најјаче проф. Њич је својим радом и стваралаштвом био везан са Пољском академијом знаности у Кракову. Године 1898. постао је сарадник њене Лингвистичке комисије, од 1911. је члан Академије, а 1946. је изабран за њеног председника. 1952. године постаје члан и потпредседник новоформиране Пољске академије наука, у којој до краја свога живота стоји на челу њеног Лингвистичког комитета.

Поред чланства у многим другим страним академијама и научним друштвима, проф. Казимјеж Њич је још 1936. године изабран и за члана Српске академије наука и уметности. Он је био и сарадник Јужнословенског филолога. Нека му је вечна и светла успомена!

Св. Николић

СТАЊИСЛАВ СЛОЊСКИ

(9. X 1879 — 8. III 1959)

У размаку од свега неколико месеци пољска наука о језику изгубила је још једног свог истакнутог представника и неимара: 8. марта 1959. године умро је у Варшави Стањислав Слоњски, професор Варшавског универзитета и управник Семинара за словенску филологију при истоименој Катедри на Филолошком факултету поменутог Универзитета.

Проф. Слоњски је рођен 9. октобра 1879. године у Михалову недалеко од Варшаве. Године 1898, по завршетку руске гимназије у Варшави, С. се уписао на Јагелонски универзитет у Кракову, али после годину дана студија полонистике, напушта Краков и прелази на Правни факултет ондашњег руског универзитета у Варшави, који завршава 1903. године. Међутим, не посвећује се правничкој каријери, него се већ следеће године враћа лингвистичким студијама, на чувеним немачким универзитетима у Хајделбергу и Лајпцигу (1904—1907). Поред славистике, као главног предмета, он ту студира санскрт, упоредну и општу лингвистику код тадашњих најистакнутијих немачких научника Лескина, Бругмана, Хирта, Сиверса и др. Године 1907. стиче докторат на основу успешно одбрањеног рада о начинима превођења грчких зависних реченица у старословенским споменицима (*Die Übertragung der griechischen Nebensatzkonstruktionen in den altbulgarischen Sprachdenkmälern*. Kirchhain N. — L. 1908).

Digitized by Google

После завршених студија и положеног докторског испита С. се враћа у домовину, где је принуђен да у тешким животним условима служи као наставник матерњег језика у приватним пољским гимназијама у Варшави (1907—1915). А поред наставничког он се бавио и научним радом. Већ 1908. године постаје члан Варшавског научног друштва, предаје упоредну граматику индоевропских језика у Друштву вечерњих курсева и бави се испитивањем језика старопољских споменика.

Универзитетску каријеру проф. Слоњски почиње 1915. године, када је постављен за професора словенске филологије и управника Славистичког семинара на тадашњем Хуманистичком факултету обновљеног пољског универзитета у Варшави, на коме предаје старословенски језик и упоредну граматику словенских језика.

Научни рад проф. Слоњског богат је и разноврстан. А главну линију његових научних интересовања чине историјска испитивања: старопољског језика и, пре свега, старословенског. Поред тога С. се бавио и лексикографским радом.

У области проучавања старословенског језика на прво место долази поменута његова докторска дисертација, драгоцена синтаксичка монографија, важна не само за синтаксу старословенског језика него и за упоредну синтаксу словенских језика уопште.

Други значајан рад проф. Слоњског из те области представља циклус расправа о семантичко-синтаксичким функцијама глаголских префикса, које најпре излазе посебно или у часописима, а 1937. године Варшавско научно друштво их објављује заједно под насловом „*Funkcje prefiksów werbalnych w języku staro*słowiańskim (starobułgarskim)".

У ред драгоцених прилога старословенској лексикографији спада његов комплетни речник уз Синајски требник (*Index verborum do Euchologium Sinaiticum*. Warszawa 1934). У предговору овоме речнику, као и у своме одговору поводом питања о издавању потпуног речника старословенског језика на III међународном конгресу слависта (в. III Конгр. бр. 1, 83—85), проф. Слоњски је обнародовао да приводи крају обраду потпуног старословенског речника канонских споменика. На жалост, скоро комплетна грађа коју је прикупио уништена му је за време устанка у Варшави 1944. г.

Digitized by Google

Проф. Слоњски је саставио и издао универзитетски уџбеник старословенске граматике (1950), као и читанку са речником (1926. и 1952).

Из области историје и историјске граматике пољског језика проф. Слоњски је дао више драгоцених прилога. На првом месту ваља поменути његово узорно издање Пулавског псалтира „*Psałterz puławski*". Warszawa 1916), које поред уводне студије о језику садржи и потпун речник овог споменика.

У монографији „*O języku Jana Kochanowskiego*" (Warszawa 1949) проф. Слоњски даје исцрпну анализу и свестрану обраду језика овог првог великог пољског песника.

Важан допринос синтетичком излагању историје пољског језика представља његова „*Historia języka polskiego w zarysie*" (Lwów-Warszawa 1931[1] и Warszawa 1953[2]), којој су претходиле две популарно-научне обраде: „*Dzieje języka polskiego*" и „*Początki piśmiennictwa polskiego*" (у издању „*Wiedza o Polsce*". Warszawa 1931).

Поменуте две основне области — старословенски језик и историја пољског језика — нису биле и једине области научних интересовања проф. Слоњског. Поред мањих чланака о проблемима појединих словенских језика, истиче се својим значајем његова компаративна студија „*Tak zwane perfectum w językach słowiańskich*" (Prace Fil. X, 1926).

Проф. Слоњски се бавио и проблемима савременог пољског књижевног језика, његовом културом и правилношћу. Дуго година је био члан уредништва варшавског часописа „*Poradnik językowy*" и његов активни сарадник. За културу и правилност књижевног језика од великог је значаја његов „*Słownik polskich błędów językowych*" (Warszawa 1947), који поред своје вредности као језички саветник има велику важност и за научно испитивање развојних тенденција савременог пољског књижевног језика.

Године 1955. Варшавски универзитет је прославио 40-годишњицу непрекидног наставничког рада проф. Слоњског. Тим поводом је и „*Poradnik językowy*" (св. 7, 241—250, за г. 1955) донео опширан приказ живота и рада његовог заједно са исцрпном библиографијом радова до те године.

Нека му је светла успомена!

Св. Николић

Digitized by Google

ЋИРО ЂАНЕЛИ

(1905—1959)

У Ћири Ђанелију (Ciro Giannelli) изгубили смо једног од најбољих познавалаца наших књижевних и језичких споменика у Ватикану, који је увек био спреман да нашим научним радницима пружи сваке обавештење и сваку помоћ. Чинио је то на српскохрватском језику, којим је говорио и писао веома радо и необично добро.

Рођен у Риму 29. маја 1905, Ђанели је свршио средњу школу у Специји, а Универзитет у Риму. Стекао је докторску титулу 1927. године на основу тезе о филозофском спису Плутарховом *Против Колота*. Извесно време, од септембра до децембра 1928, провео је као средњошколски професор латинског и грчког језика у Задру, који је тада био у италијанским рукама. Ступа затим, 2. јануара 1929, у Ватиканску библиотеку, најпре као научни сарадник, да после две године постане „scriptor" за грчки језик. Окружен грчким и нашим старим рукописима, Ђанели ту постаје одличан византолог и слависта. Од 1949 год., после С. Г. Меркатија (који се повукао, напунивши прописане године живота), Ђанелију су поверена предавања из византијске филологије на Филозофском факултету Универзитета у Риму. Приватну доцентуру 1954. г. замењује ванредном професуром, а 1957. г. бива постављен за редовног професора. Од 1955. г. Ђанели држи предавања из грчке палеографије на Школи за библиотекаре и архивисте Универзитета у Риму.

Своје знање српскохрватског језика које је стекао у Задру Ђанели је усавршавао у дугогодишњој научној вези с проф. М. Решетаром. Као што смо већ истакли, са нашим људима је кореспондирао и разговарао једино на српскохрватском не само из урођене љубазности, већ и у жељи да своје знање одржава у свежини и да га стално употпуњава. Приказујући књигу у којој је изишао први Ђанелијев труд око наших ствари, М. Решетар је у пражком часопису *Slavia* XIV (1935—6) стр. 245 написао ове редове: „Dr. Ciro Giannelli skriptor je za grčke rukopise u Vatikanskoj biblioteci; grčka liturgija dovela ga je do crkvenoslavenske, pa je njoj za ljubav sâm, a vrlo dobro, naučio crkvenoslavenski jezik, a ruske crkvene knjige natjerale su ga da nauči i ruski, kratak pak boravak u Zadru naveo ga je da nauči i srpskohrvatski, i to vrlo

Digitized by Google

dobro; on je, kako se već vidi iz ovoga izdanja, dragocjena akvizicija za slavističke studije u Vatikanskoj biblioteci".

У преписци с Ђанелијем још од 1938. г. (због старе српске штампарије Вуковића, о којој је нашао важна документа — није стигао да их објави), срео сам се с њим тек у децембру 1958. г. у Ватиканској библиотеци. Дошао је само због мене, да ми буде од помоћи. И само захваљујући њему, ја сам ћириличке рукописе могао да прегледам и брзо и под најбољим условима. У овом броју *Јужнословенског филолога* излази моја расправа о ватиканском свитку. Фотографски снимак сам накнадно добио Ђанелијевим заузимањем. За време мога бављења у Риму (децембар 1958 — јануар 1959) састајали смо се и у Ватиканској библиотеци и у његовом гостољубивом дому. Говорили смо о свему, највише наравно о научним питањима. Његова ученост и свестрана обавештеност је задивљавала. Сваки његов покрет је пун отмености. Био је крупан, лепо развијен човек. Изгледао је сасвим здрав и свакако је то и био 28. октобра 1959. задесио га је први срчани напад, а нешто више од месец дана после тога, 3. децембра, занавек је одузет од науке, која је од њега још много очекивала, и од многобројних пријатеља и поштовалаца, не само у Италији но свуда у свету где се ради на византологији и славистици.

Имао је дивну приватну библиотеку, коју је с неприкривеним задовољством показивао мојој жени и мени као некадашњим библиотекарима. Само је један научник и библиотекар његове врсте могао да начини једну тако лепу и потпуну збирку часописа и књига, у којој је све што је најнужније за једног византолога и слависту. Ђанелијева библиотека је данас у Ватиканској библиотеци. Тамо је и његова велика преписка са византолозима и славистима. Гђица Enrica Follieri (из Института за византијске студије Универзитета у Риму), којој имам да захвалим за биографске и библиографске податке о њеном ретко добром учитељу, истиче (у писму од 4. фебруара 1960) многобројност и значај Ђанелијеве преписке с Решетаром.

Југословенску науку посебно интересују ови Ђанелијеви радови:

1) *Najstariji štampani hrvatski molitvenik*, novo izdanje priredio za štampu. Објављено као додатак у књизи: Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir, dva latinicom pisana spomenika hrvatske proze 14 i 15 vijeka, za štampu priredio i uvodom popratio Dr Franjo Fancev, Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetno-

Digitized by Google

sti, knj. XXXI, Zagreb 1934, стр. 251—288. У уводу на стр. XXX—XXXIV одељак о најстаријем штампаном хрватском молитвенику с Ђанелијевим потписом. Приложен фотографски снимак двеју страница тог молитвеника. Такође у уводу Ђанелијев састав (на италијанском језику) о ватиканском рукописном хрватском молитвенику (стр. XI—XIII), о тексту који Ф. Фанцев штампа.

2) *Двије дубровачке службе од г. 1952.* У књизи: *Два дубровачка језична споменика из XVI вијека,* за штампу приредили М. Решетар и Ђ. Ђанели, Посебна издања Српске академије, књ. CXXII, Београд 1938, стр. 143—206. Два фотографска снимка на табл. XVII. У истој књизи на крају увода додатак с потписом Ђанелија (стр. LXI—LXVI). За Молитвеник од г. 1512, који је у књизи поново издао М. Решетар, Ђанели је дао варијанте из другог издања тог молитвеника (од г. 1571) и из млађег рукописног Ватиканског молитвеника (стр. 111 – 142).

3) *Di alcune versioni e rielaborazioni serbe delle „Solutiones breves quaestionum naturalium" attribuite a Michele Psello,* Atti del V Congresso Intern. di Studi Byzantini (Roma 20 – 26 settembre 1936), I = Studi Bizantini e Neoellenici V, 1939, стр. 445—468, са једним фототипским прилогом. Упор. Н. Радојчић, *О четири рајске реке,* Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XX, 1954, стр. 71 – 75.

4) *Documenti inediti sullo stato di alcune comunità cattoliche della Serbia meridionale nel 1578,* Ricerche Slavistiche II, 1953, стр. 29 – 59, са једном табл. у прилогу.

5) *Lettere del Patriarca di Peć Arsenio III e del Vescovo Savatije all' Arcivescovo di Antivari Andrea Zmajević,* Orientalia Christ. Periodica XXI, 1955, str. 63 – 78.

6) *Une lexique macédonien du XVIe siècle,* Textes publiés par l'Institut d'Etudes slaves V, Paris 1958, str. 1 – 44. Са два фотографска снимка. У истој књизи: André Vaillant, *Étude de la langue* (стр. 45 – 70).

Ђанели је спремао за штампу *Дубровачки мисал XVI века.* То је Мисал римски у нашем преводу, на дијалекту дубровачком. Биће вероватно објављен у збирци *Studi e Testi.*

Ђорђе Сп. Радојичић

Digitized by Google

Digitized by Google

I ПРЕДМЕТНИ РЕГИСТАР

Акценат — придевски у *мачванском говору* 321—326. Особина придевског акцента у мачванском и поцерском говору — тумачење А. Белића и М. Московљевића 321. Старина акценатског односа нȍв — нòвӣ 321. Однос нȍв — нòвӣ : дȗг — дȕгӣ 321—322. Однос дȗгӣ: дȕгӣ 322. Дијалекатски односи у шумадијско-војвођанском дијалекту 322—325. Метатонијски акценат по формули vìsokȏ — visȏkō 325. Метатонијски акценат по формули vȅselo — vesȅlō 325—326. — *Дужине* — неакцентоване и краткоће у *ускочком говору* 307—319. Категорије неакцентованих дужина којих нема у књижевном језику: именице 307—310; придеви, заменице и бројеви 310—312; глаголи — инфинитив 312—313; презент 314—317; имперфекат и аорист 317—318; футур 318; радни глаголски придев 318; прилози 318—319. — Акценти у Кијевском мисалу 244—245.

Белић (Александар) — дело 1—14. Јединство циља, методолошког смера и јединство погледа на научну проблематику. Еволутивност Белићева у односу према проблематици, научној оријентацији и закључцима 1—2. Три вида научне проблематике у вези са три периода живота А. Б.: студије, боравак у Москви, утицај Ф. Ф. Фортунатова, везе са Шахматовим, Поржезинским и Куљбакином. *Замѣтки о словянскомъ житии св. Пятки* и др. први радови филолошког смера 2—3. Упознавање са младограматичарским схватањима (Бругман, Делбрик, Паул); рад уз А. Лескина 3. Рад као професора Београдског универзитета, секретара Академије и председника Академије 3. Главне развојне епохе и њихова повезаност: историјска проблематика српскохрватског језика — студије и проблеми упоредног проучавања словенских језика — дијалектолошке студије 3—4. Обрада морфолошке и психолошко-језичке тематике суфикса: *Zur Entwicklungsgeschichte der slavischen Deminutiv- und Amplifikativsuffikse*; словенска упоредна граматика — полазна тачка Белићевог проучавања српскохрватског језика 4—5. Белићева обрада дијалектолошких питања: рад на дијалектима штокавске призренско-тимочке зоне и чакавске зоне; општа слика груписања дијалеката 5—6. Теорија о промени акцента 6. Универзитетска предавања А. Б. 7. Рад на проблемима прасловенске јез. заједнице и историје српскохрватског језика; питање палатализације, гласовних група -јт-, -јд- 7—8. Рад на јединству књижевног језика и правописа после 1918; покретање часописа НЈ 8. Став А. Б. према проблемима књижевног језика, рад на школским граматикама 9—10. Синтаксичка оријентација и синтаксичке студије Белићеве; повезивање морфолошке структуралне системе са синтаксичким вредностима и функцијама 10—11. Лингвистичка схватања језичких појава; лингвистички метод и оригиналан систем схватања науке о језику и односа према њој, примена општејезичких принципа 11—12. Животно дело: *О језичкој природи и језичком развитку* 12. Став према проблемима стила 12—13. Припремни рад око Речника САНУ и око сређивања и редиговања прве књиге Речника 13—14. — *Учење о језику* 15—48. Неодвојиво посматрање језика као целине — Белићев метод у решавању питања језика 15—17. Учење о језику које је А. Б. изложио у делу *О језичкој природи и језичком развитку*; лингвистичка природа Белићеве лингвистике 17—19. Лингвистичко решење језичког јединства и генезе језика; услови језичког стварања 19—21. Условљеност језика предметима логике, психологије, социологије, филозофије, Белићево истицање неодвојивости је-

Digitized by Google

зика од мишљења и немогућности да се филозофска и психолошка мерила примењују у лингвистици 21—22. Схватање о психологизирању у тумачењу језичких појава и факата у поређењу са схватањем Вунтовим и Бругмановим 23. Неодрживост замерки Г. Милевског у погледу Белићевог схватања индикатива 23—24. Полемика са Штерном и Клеменсјевичем 24—25. Белићево схватање јединства предметне и предикатске речи, разилажење с лингвистима — логистичарима 25. Белићево схватање постанка именичке речи; развитак предметности: пут од мономремског израза до именичке речи 25—27. Упознавање и разјашњење језичких појава уопште 27. О стилистици, фонетици и типологији језика 27—28. Карактеристика Белићевих испитивања језика 28—29. Белићево схватање реченице, облички, семантички и функционално; дефиниција реченице — завршеност мисли и двојство појмова као карактеристике реченице; интонација 28—29. Разлика у зависности реченица по смислу и њиховој синтаксичкој функцији 30. Састав првобитне реченице, њени функционални делови: статички — именички и динамички — глаголски део; формална и суштинска страна реченице 30—31. Однос Белићев према схватањима Де Сосира, с једне, и Крочеа и Фослера, с друге стране, у вези с разликом између језика друштва и говора појединца 31—32. Белићево схватање речи и њихова подела на основу облика, значења и функције 32—33. Подела на самосталне и несамосталне речи 33. Подела речи по постанку: праве и неправе речи 34. Продуктивност и промена категорије 34—35. Белићево схватање односа предметних речи и речи њихове детерминације 35—37. Белић о постанку придева, глагола, заменичких речи и прилога 37—38. Постанак бројева 38—39. Постанак предлога 39—40. Постанак свезица 40—41. Постанак речца и узвика 41—42. Белићево схватање синтагме 42—43. Синтагма и реченица 44. Граница између одредбене и допунске синтагме, синтагма и падеж, синтагма и сложена и изведена реч 44—45. Диференцијални карактер наставака за облике 46—47. Системи у језику: систем рода и броја, систем падежа; системи лица, времена и начина; глаголски род и глаголски вид; Белићево схватање улоге функције у стварању система 47—48. Белићево схватање духовности језика 48. — Библиографија Белићевих радова 49—84.

Боје — њихови називи у дијалектима и историји пољског језика 374—377.

„Варда" — узвик и неке изведенице од те речи 289—306 Корен *var-* у словенским језицима — значење — општесловенско порекло 289—290. Речи изведене од корена *vard-*: у српскохрватском језику 291—294; у бугарском језику 295; у македонском језику 295. *Vart-* у западнословенским језицима 295—296 Порекло корена *var-* 296—297. Порекло корена *var-d-* одн. *var-t-* 297—298. Посредништво у преношењу *varda* у српскохрв. јез. 298—303. Развитак специфичног српскохрватског значења глагола *вардати* и речи изведених од *vard-* на црногорском терену 303—305. Закључци 305—306.

Ватикански свитак 247—250. Облик старих српских рукописа 247. Литургија попа Теофана 247. Шест старих српских свитака у Хиландару 248. Хиландарски, цетињски и ватикански свитак код Собољевског 248—249. Ватикански свитак — рецензија и време настанка 249—250.

Ватикански хрватски молитвеник — језичке и правописне црте 281—287. Рад Ф. Фанцева на ВМ 281—282. Фонетске особине Молитвеника 282—285. Правопис ВМ 285. Морфолошке особине 285. Време настанка Молитвеника 286. Територија на којој је писан ВМ 286—287.

Деминутивност — опозитно условљена 225—230. Деминутивност као општа језичка категорија у радовима Паула, Белића и Дорошевског 225. Структурални форманси за деминуцију — развитак у вези са асоцијативним везама (Р. Бошковић) — семантички паралелизам и семантичка опозитност 225—226. Односи асоцијативних опозитума; у француском језику, у арбанашком језику 226—228. Извођење у српскохрватском језику: према именицама ж. р. и према именицама м. р. 228—229. Формирање нових деминутива — хипокористика 229—230. Добијање аугментативног значења 230.

Digitized by Google

Дијалектологија — словеначка 213—224. Страни научници о важности словеначких дијалеката за проучавање развитка словенских језика: Срезњевски, Бодуен де Куртене, Флоријински, Малецки, Богородицки, Тенније, Исаченко 213—214. Урбан Јарник о корушким говорима 214—215. Други домаћи аутори расправа о словеначким говорима: J. Scheinigg, Фр. Закрајшек, К. Штрекељ, Ј. Томинишек, В. Облак, К. Озвалд, П. Агост, А. Вратуша, Фр. Рамовш, Р. Коларич, Т. Логар 215—217. Прва класификација словеначких говора — Рамовш 218. Лингвистичка географија и лингвистички атлас (Рамовш, И. Графенауер, Логар, Коларич) 218—220. Експлорацијске тачке и упитник за словеначки лингвистички атлас 220—221. Недостаци упитника 221—222. Информатори на терену, синхроничке границе данашњих говора, специјални изрази 222—223. Однос дијалектологије и уопште лингвистике према етнографији, потреба узајамне повезаности 223. Испитивање дечјег говора у дијалектологији 223—224. — *Дијалектологија* српскохрватског језика (Увод и штокавско наречје) — оцена радова П. Ивића 383—386.

Загонетке — у руском језику 377—383.

In memoriam — Казимјеж Њич 491—494; Станислав Словски 494—496; Ђиро Ђанели 497—499.

Инфинитив — иза предлога *à* и *de* као допуна финитном глаголу у француском језику 85—200. Појава конструкције препозиционалног инфинитива као израз глаголске особине да на посебан начин изрази време — предмет проучавања: *à*-инфинитив и *de*-инфинитив 85—88. О инфинитиву у латинском јез. и о препозиционалном инфинитиву 89—146. Студије 89. Инфинитив као супстантив 90—91. Мерило поделе управних глагола и однос временског збивања између њихове радње и радње допунског инфинитива 91—92. Verba agendi и verba acti 92—93. Разграничење придева иза којих долази инфинитив као допуна 93. Инфинитив иза verba dicendi и verba sentiendi 93—94. Инфинитив у латинском 94. Грецизми 94—95. Романски препозиционални инфинитив 95—97. Студије: Гамилшег, Норберг, Еринга 97—98. Поводом досадашњих радова о препоз. инфинитиву: у старофранцуском језику 99—116; Вулф 101—105; Золтман 105—107; Шилер 107; Зергел 108; преглед управних глагола и њихових инфинитивних допуна у старофранцуском језику по материјалу Золтмана, Шилера, Лахмунда и Зергела 108—115. Сразмера допунског *à*-инфинитива и *de*-инфинитива у старофранцуском језику 115—116. Радови о препоз. инф. у средњем и модерном француском језику 117—121; Клаузинг 117; Палмгрен 117—118; Галерт 118; Кјелман 118—119; Шифауер 119—120; Ландин 120—121. Однос *de*-инфинитива према *à*-инфинитиву; значење *à* и *de*; разлика између допуна 121—122. Упоређење инфинитивских допуна у старом и модерном француском језику 122—128. Предлози *à* и *de* 128—146; уопште о њима 128—130; предлози *à* и *de* као речи „без значења" 130—140; Меје о самосталности и несамосталности тих облика 130—133; Вандријес 133—134; Брино 134—137; Де Бур 138—139; закључак 139—140. Предлози *à* и *de* као речи пуног значења 140—146; схватање Еринге 140—144; предлози *à* и *de* као показивачи временске вредности 144—146. Временске (темпоралне) вредности инфинитива 147—151; стварање временске системе инфинитива 147—149; инфинитив после verba agendi и после verba acti 149—150; алтернација предлога *à* и *de* по Зергеловим примерима 150—151. Чисти инфинитив у модерном француском језику 152—153; глаголска природа инфинитива 152—153; временске вредности инфинитива 153—158; временске могућности *à*-инфинитива: постериорност 158—159; симултаност 159; антериорност — симултаност — постериорност 159; временске могућности *de*-инфинитива: антериорност 160—161; симултаност, антериорност — симултаност — постериорност 161; постериорност 162. Разграничење темпоралних вредности инфинитивних допуна 162—163; симетричност 163—168; асиметричност 168—171. Наставак *de*-инфинитива у функцији праве постериорности 171—177; аналогија са реченичком конструкцијом иза verba sentiendi 172—175; аналогија са општом објекатском конструкцијом verba dicendi 175—177. Наизменичност инфинитивских допуна (*à*-инфинитив, *de*-инфинитив и 0-инфи-

Digitized by Google

нитив) 177—178. I категорија *à/de* инфинитива 178—181; II категорија *à/de-* инфинитива 181—183; прелазне категорије *à de*-инфин. — допуна глагола forcer, contraindre, obliger 183—184. Смер резултата испитивања: лингвистичко-теоријски 185—186; граматичко-практични смер 186—187.

j у старословенском — означавање и фонолошка вредност 231—246.

Караџић (Стефановић Вук) — везе с Пољацима 201—212.

Надредни знаци у старословенском (означавање *j* помоћу њих) 231—246.

Purga — purga — апелатив у словеначком и кајкавском хрватском 359—362. *Pürga* у средњој Прлекији 359. *Purga* — име места на земљишту кајк. хрв. 359—360. Изведеница *purgar* у Дубр. и старина облика *pürga* у словеначком 360. Значење речи *purga* у Хрватској и Словенији 360—361. Однос нем. *-burg* : слов. кајк. *purga* — прилажење именицама ж. р. на *-a* 361—362.

Рељковић М. А. — немачки утицај у делима 265—280. Обележавање дужина консонантом *h* или формално диференцирање гласовно истих облика 265—269; Мишљење Јагићево и Курелчево 265—266; немачки утицај у делима Рељковићевим као општа појава 266; немачки утицај и појава неорганског *h* код славонских писаца и код Рељковића 266—268; позиције германског консонанта *h* 268—269. Консонант *h* у nom. acc. pl. речи у Рељковићевим делима: именице 269—272; заменице 272—275; придеви 275—276; прилози 276; глаголски облици 276—277. Графичко диференцирање именичког nom. acc. pl. средњег рода помоћу знака *h*, диференцирање прономиналних и адјективских облика истим знаком 278—279. Независност употребе знака *h* за диференцирање од немачког утицаја 279—280.

Реченица — сложена реченица чијем је независном делу додат зависни део у српскохрв. језику 363—373. Проблеми сложене реченице: употреба показне заменице, положај речи која се објашњава, положај зависног дела, положај речи за везивање 363—364. Опште примедбе на резултате ауторових анализа 364. О заменицама *овај, тај, онај* 361—365. Службе заменица *овај, тај, онај* у конструкцијама сложене реченице 365—368. Положај речи која се објашњава зависном реченицом 369—370 Понављање речи која се објашњава у независном делу реченице 370—371. Положај речи за везивање 371—373.

Север — nord — репартиција области где се та страна света зове *nord* одн. *север* 251—254; везивање ових речи за називе Шведске и Норвешке 252—254; „Шведска" и „Норвешка" су пореклом хидроними 254—260; *север* и *nord* значе страну света окренуту води 259—263; резиме 263—264.

Славистика — Други конгрес југословенских слависта — хроника 389—394.

Топонимија француска, оцена рада А. Доза 386—387.

Футур — један незабележени дијалекатски тип са освртом на будуће време уопште 327—357. Футурски облик *лична заменица + да + презент; примери употребе 327—328. Семантичка и морфолошка природа футура у синтаксичкој литератури 328—329. Облици за изражавање футура на територији српскохрватског језика 329—331. Српскохрватски футур као нова и посебна семантичка творевина — настанак значења 331—332. Футур са гледишта реализованости или нереализованости глаголске радње 333—334. Модални футур 334—335. Индикативни футур са латентном намером 336. Индикативни футур 336—338. Три елемента семантике футура: елеменат извршења радње, елеменат будућности и елеменат става 338—340. О говору и пореклу становништва места Горњи Бањани: порекло 340; особине фонетске, морфолошке, акценатске 340—342; синтаксичке особине 342. Семантичке ситуације у којима се нови облик футура врло често јавља 342—349. Семантичке ситуације у којима се нови облик футура никако не чује 349—352. Употреба новог футура кад је субјекат у трећем лицу 352—353. Засебна семантика новог футура 353—354. Синтаксичка употреба крњег футура 354. Време постанка крњег футура 354—355. Формирање крњег футура 355—357.

Digitized by Google

II РЕГИСТАР РЕЧИ

Српскохрватски језик

ако 344.
andeo 284.
andeoski 284.
Arbanasi 257.

баба : бака 228.
бакица : бајкица 228.
barzo 283.
Бачка 35.
бело 375.
берачица 45.
beside 283.
be-s-traha 287.
би 356.
бидне 341.
biele 283.
biefce = bieše 285.
bieše 283.
биљег 340.
бискупски 376.
бити 335.
благоваоница 230.
blagoslovljen 284.
blagoslov 287.
blagosovimo 284.
blagosovite 284.
blagosovljen 284, 287.
близу 39.
bogorodice 284.
bolìezan 283.
бордо 376.
Brestovik 259.
brigove 285.
Бошко 65.
буjан 35.
буран 35.

ваљаоница 230.
Варда 294, 303.
варда 281—306.
вардабаша 293.
varda, vardica 294.
вардакол 292, 293, 299, 303.
вардалагама 292, 304.
варда ла мина 292, 299, 304.
вардаман 293, 304.
вардања 293.
вардање 291, 293.
Vardar 255, 259, 262.
вардати 291—294, 297, 303—305.
Вардаушевић 294.
вардаха 292, 304.
вардачина 293.
Варденик 294.
Вардера 294.
Вардец 294.
вардеше 289.
варди 289.
вардије 299, 304.
вардим 289, 292, 302.
вардимо 289.
вардим се 292.
vardin — пас 294.
вардина 292.
Вардина гора 294.
Вардино 294.
вардити 291, 303, 304.
вардити се 291.
Вардић 294.
Вардићи 294.
Вардица 294.
Вардишта 294.
Вардиште 294, 299, 302.
вардиште—вардишта 292.
varovan 290.
varovati 289, 290.
varovčin 290.
varuh 290.
вез (: вести) 36.
велик 40.
Велика Варда 294.
velmi 284.
veomi 284.
већ 40.
vig 284.
vidu 287.
вињо 340.
viekoman 283.
vienac 283.
Викинг 264.
vire 283.
viruju 283.
visin 285.
vitar 283.
volove 285.
воља 40.
вољедне 341.
вратнице (једн. вратница) 230.
Vrbas 259.
врдимо 289.
врх 40.
вуок 282.

Гацко 35.
g— bogu 287.
гвардија 303.
гвардија(н) 303.
гвера 303.
gnih = njih 285.
голуб : голубица : голубичица 229.
gospogna 284.
grieha 283, 285.
griśnik 283.
grobovi 285.
Гроцка 35.

да 40, 41, 330.
да донесеш 342.
дајко 227.
Дајковић 227.
да каш (кажеш) 342.
дан 34.
Дања : Даница 229.
данак 34.
данас, дањесь 37, 38.
данити 34.
девојка : девојчица 228.
д'едем 341.
десница 230, 284.
divičaska 284.
divo 283.
д'идем, идеш 341, 342.

Digitized by Google

dieve 283.
diela 283.
дно 40.
добро 34.
додијати 340.
dodi 284.
домаћин — домаћица 229.
dopustio 284.
дошо 340.
доста 38.
д'узмем, узмеш 341, 342.
Dunav 255.

жена : женица 228.
(жена) посланик 230.
житница 230.
žuodi 282.
жуоч 282.

забацити 39.
забиљежио 340.
заболо 340.
завардати 293, 294.
zaviet 283.
заволо 340.
zadriemao 284.
закон (: зачети) 36.
Запад 251, 263.
zapovied 283.
zaspao 284.
zahvaljuju 287.
због 179.
зборница 230.
zviezd 285.
zviezdo 283.
zemalja 285.
зло 34.

Ibar 255, 264.
Иберија 264.
i-vigte 284.
иди 342.
из 39.
изврсно 45.
имати 341.
имо 340.
(i) svieh raba tvoih 285.
Istok 251, 263.
i-u-viek 283.

ја 45.
јагода 229.
јагодица 229.
јагодице 230.
јаом (ја богме, јабоме) 340.
један 368.
јер, јербо 41.
јесам 341.
још 38.
југ 251.
јутро 34.
јутрос 34.

к (ка) 39.
ka (koja) 285, 287.
камен 26, 33.
кардиналски 376.
karste 282.
каш (< кажеш) 340.
кеса — кесица 229.
ki 287.
ki (koji) 285.
knezovi 285.
књига — књижица 229.
кобилица : кобила 230.
козица : коза 228.
који 372, 373.
колиба — колибица 229.
konac 284.
konci 284.
коњокрадица 45.
Косово 35.
кравица : крава 228.
крај 40.
kraljice 284.
kripost 283.
Krk 257.
Krka 257.
кућа — кућица 225, 229.

лав : лавица 228.
лагам (< лагум) 292.
ласта : ластица 228, 229.
ластавица : ластавичица 229.
левица 230.
lieva 283.
Lim 256.
lipota 283.
ложница 230.
ložnicom 284.
лудница 230.

Љуба : Љубица 229.
ljubiju 287.
људма 341.

мајка : мајчица 228.
мало 38.
Мара — Маре 229.
Мара : Марија 229.
Марица 229.
masiin 285.
мачкица : мачка 228.
megu = među 285.
место 40.
mieseca 284.
miesto 283.
Мила : Милица 229.
misec 283.
миш : мишица 228.
mladinaca 284.
млеко, млијеко, мајеко 340.
много 38.
могадне 341.
могне 341.
можеш (мож || мош) 340, 355.
molju 287.
mudarc 284.
мучан 35.
mçi = mći 285.

на основу 372.
parnono 282.
народ (: народити се) 36.
насупрот 39.
не (< неће) 340, 341.
nebes 285.
nedielje 283.
нека 40.
неки 368.
нем (< немам) 340, 355.
nepriatelj, nepriatelja 285.
nehy, hy 329.
неш < нећеш 340, 355.
нисам, ниси 340.

o 175.
obarovati 290.
obvarovati 290.
obuku 282.
obuoku 282.
овај 363, 364, 365, 366, 367.
овакав 363.
ovce = ovce 284, 285.
овчица : овца 228.
одвеh 38.
o-d-ieve 287.
(od) dubin 285.
одлучио 284.
(od) slugu 285.
(od) svieh zlob njegovieh 285.
(od) učenik 285.
око 175.
он 45.
онај 45, 363—368, 370.
онакав 363.
онда 45.
онде 45.
онолики 45.
опери 342.
occu = ocu 284, 285.
oççu = ocu 285.

padimo 283.
пазикућа 45.

Digitized by Google

раома 284.
parva 282.
певати (певам, певаш, пева) 47.
pepeo 284.
перионица 230.
pieban 283.
ниладма 341.
писар : писарица 230.
писати : писарица 230.
писарка 230.
piacimo = piačimo 285.
piačimo 284.
плот (: плести) 36.
povida 283.
pogardi 282.
pogledao 284.
подметнути 39.
posvetil 284.
посланик 230.
посланица 230.
после 39.
pospieši 283.
(по)тећи 230.
pocignet = počinjet 285.
пошав 342.
прасадма 341.
прачина 230.
пре 39.
prebeli 376.
предионица 230.
pribiualifte = pribivalište 285.
privari 283.
prige 284.
prid 283.
pridaju 287.
pri(j)ati, priai, priala, priamši 287.
primil 284.
прозор (: прозрети) 36.
prolio 284.
прстин 45.
птичица : птица 228.
пун 34.
puok, puoci 282.
puona 282.
puot 282.
пут 40.
putove 285.
пуца 33.
пушкомет 45.

rab 285.
радионица 230.
radoval 284.
Рашка 35.
резак 35.
Reka 258.
река — текућа 26, 36.
rieche = rieke 285.
rieč, rieči 283, 284.
Rijeka 258.
Rijeka Crnojevića 258.
Rijeka Dubrovačka 258.
rogen 284.
Ружа : Ружица 229.
рука — скупљача 26, 36.
ручаоница 230.

с (са) 39.
сад 34.
сат 341.
санеси 342.
sardac 284.
sarce 282.
свеска — свешчица 229.
sviet 283.
svitlost 283, 284, 287.
сврака : сврачак 228.
сврачица : сврака 228.
Север 251, 253, 254, 263, 264.
с'екира 340.
сеница 230.
Сибир 264.
sieme 283.
сикира 340.
сила 34.
силан 34, 35.
син-рођени 26, 36.
слушаоница 230.
smart 282.
смелији 340.
snieg 283.
софра — софрица 229.
(с) помоћу 372.
сребри 375.
sritenie 283.
стакленац 230.
стакленица 230.
Стана — Стане 229.
Стана : Станија 229.
Станица 229.
старац 45.
старији 340.
стеница 230.
stiditi 283.
sto = што 285.
сто(л) : столица 229.
стрелац 45.
striele 283.
sunce 282, 284.
suozami 282.
suonca 282.
sunçe = sunce 285.

тад 368.
таj, та, то 37, 363—368.
такав 363.
такође(р) 41.
таман 35.
тамница 230.
тврд 33.
текућица 230.
teoca 284.
тетка : теткица : тетица 228.
tielo 283.
ток (: тећи) 36.
топионица 230.
ту, тун 38, 41.
трчати 230.

hy, heш 329.
hутљив 35.

Ub 256.
увардати 292.
увући 39.
ugaomi 284.
uznese 283.
умиваоница 230.
умјео 340.
unidet 283.
упис (: уписати) 36.
упркос 39.
uslušal 284.
у смислу 175.
ussne 284.
ust 285.
ustarmljenije 282.
utvargena 284.
учитељ — учитељица 229.
учнтељица 225.
učini 284.
učinio 284.
учионица 230.

femgli = zemlji 285.
флаша — флашица 229.

хладан 33.
hodu 287.
хоћу, хоћеш 329.
Хрватска 35.
хтедне 341.
хтети 331, 332, 340, 342, 356.
htie 283.

car 284.
cacho = kako 285.
cloulfcaichi = čovičaski 285.
crievom 284.
çrievo 284.
çrievom 284.
црно 375.
цура : цурица 228.

Digitized by Google

ča 286.
častju 284.
чело 40.
чији 372, 373.
činom 284.
človiek 284, 287.
človičaski 284.
čoviek 283, 284, 287.
čovik 284.
črievom 284.
čtuje 284.
čuju 284.
чути 34.

штедљив 35.
што 286, 372.
шћео 340.

Остали словенски језици

а) ћирилица

быти 329.

варда 295.
вардам 295, 297.
вардачка 295.
вардачкыи 295.
вардачъ 295.
вардене 295.
вардени 291.
вардование 291.
вардење 295.
вардовать 291.
вардя — ишъ (се) 295, 297.
варовати 296.
варовати сѧ 289.
варок 290.
варѹвати (ся) 290.
варяг 253.
варъ 290.
варта 295.
вартівник 296.
вартувати 296.
Восток 251, 263.
вьзнєсє 283.

заваря 296.
заварямь 290.
загатка 381.
заго(д)нетка 381.

имѣти 329.

Нарва 259.

Об 256.
обарованиѥ 290.
об(в)аровати 290.
обѣварь 290.
Ока 256.

прѣдъварити 296.

Сибир 259.
Сура 259.
сваря 296.
сварямь 290.
хътѣти 329.

Юг 251.

б) латиница

alabastrowy 375.
ani csarny 376.
ani cserwony 376.
auraczkowy 376.

białny 375
biału a cserwonu 376.
biały 375.
biały i czerwony 376.
biały z bladością z białości czerwone 376.
bledy 375.
bordowy 375, 376.
brązowy 375.
brundy 375.
brunatny 376.
brunatny na żołto 376.
bruny 375, 376.
burg 360.
Burg 360.
burga 360, 362.
burk 360.

carny 375.
czarnaty 375.
czarny 375.
czekoladowy 375.
czerwony 376.
czirwone 376.
czysty 375.
dóstoiny 245.
dóstoini 245.
Dravberg < Thraberch, Traberc, Traburch 361.
Dunaj 255.

Falkenberg < Velchenberch, Valchenburch 361.
fuchs 376.

gniady 376.

hádanka 381.

jabuka 362.
jasny 376.

karmazynowy 376.
kasztanowy 376.
kasztany 376.
kawowy 375.
kredowy 375.
Kunšperk < Chvnegsburch, Chunegesperch 361.

Limberg < Lenburch 361.
lisawy 376.

Marcburc 361.
Maribor 361.
marmurowy 375.
Marpruk 361.
Màrpǿrk 361.
między cserwonym a żółtim białe 376.
modru 376.
myszaty 375.

Narew 258.
Narva 258.
niebieski 376.

oběčěnině 245.
očiščenině 245.
ogniowy 376.
ognisty 376.

pani 45.
papierowy 375.
Priberk < Pleiburch, Plibvrch 361.
Pobrežje 359, 362.
przekobiały 376.
purga 360, 361.
purga / pürga 361.
pürga 359—361.
Purga 359—361.
Pürga 359.
pürgari 361.
purgarija 360.
Purgarija 359, 360.
Purge 360, 362.
Purgo 362.
purpurowy 376.

Digitized by Google

Rajhenburg < Richenburch 361.
rozowy 376.
rudy 376.
rumiany 376.
rusy 376.
rydzy 376.

siwy 375, 376.
Soča 256.
szady 375.
szkarlatowy 376.
съпáсенїѣ 245.
śniady 376.
światły 375.

Štatenburch / Statenberg < Staetenburch, Statenburch 361.

tabaczkowy 375.
tébe 245.
tébě 245.

vara 297.
varovat'(i) 297.
varovati (se) 290.
varta 296.
Verberg < Wardenburch, Werbenburch, Werdenberch 361.

wara 290.
warować 297.
warować (się) 290.
warownia 290.
Warta 259.
warta 295.
warterz 295.
wartować 295.

z biała cserwony 376.
zielony s cserwonym 376.
zlaty 376.
żółti i w pasy 376.

Несловенски језици

а) латиница

a 99.
à+инфинитив 85—200.
aatir (de) 109.
aatir (s') 119.
ab 95, 190.
abaisser (à, de, 0) 122, 127.
abaissier (à) 109, 122.
abandoner (à, de) 122.
abandoner (s') 106, 170.
abandoner (s') à, de 109.
abandonner (s') à 122, 127.
abondonner (s') à, de 150.
abominor 92.
aboutir 196.
abstenir (s') de 123, 126.
accourir 156.
a coutumer (à, de) 122, 127.
accroupir (s') 156.
accuser 196.
acesmer (s') de 109.
acharner (s') 196.
acheminer (s') à 109.
acoillir (à) 109.
acompagnier (à) 109.
acoragier (de) 109.
accorder (s') à, de 122, 127.
acorder (s') de 109, 113, 122.
acostumer (à, de) 122.
acostumer (s') à, de 109.
à côté de 137.
acupler (à) 109.
ad 95, 96, 102—104, 106, 129, 130, 133, 137, 190, 194, 195.
ad arborem 130.
admirer 196.
admiror 92.
ad non istere partinet 96.
ad non esse pergit 96.
adrecier (s') à 109.
ad sedare sitim fluviri fontesque vocabant 95.
ad sedare sitium fluvii fontesque vocabant 190.
Aegir 260.
affecter 161.
affermer (à) 110, 122.
affiancer (à) 110.
afichier (s') de 110.
afier (s') à, de 110.
affirmer 122.
affliger (s') 160, 196.
agenouillier (s') 156.
agents grammaticaux 195.
ago 92.
ad habere oculos et non videre pares sunt 96.
ahurir 196.
aider 158, 196.
aider (à) 123, 127.
aidier 113.
aidier (à, de, 0) 110, 123.
Aigues 257.
aimer 102, 117.
aimer (à) 119.
aimer (à, de 0) 110, 123, 127.
aimer (s') 160.
aisier (à, de) 110.
Aix 257.
ajoster (à) 110.
Akele 257, 261.
*akua 256, 260.
Alba 257.
Albi 257.
Albinum 257.
Albion 257.
*albiu 257.
Albium 257.
Albona 257.
albus 257.
aler (à, 0) 110, 123.
aller 157, 331.
aller (à) 188.
aller (à, 0) 123, 126.
aller (à, de) 135, 136.
aller (d') 167.
aller (de) 110.
aliquid magnum agere gaudet 148.
aloser (s') de 110.
Alpe 257.
älv 257.
amābo 331.
amare 95, 102.
amari 102.
amener 106.
amener (à) 110, 123.
amener (à, 0) 123, 126.
amer (à, de, 0) 123.
amnis 256.
amonester 170.
amonester (à, de) 110, 149.
amordre (s') à 110.
amuser (à, de) 180.
amuser (s') à, de 180.
angoisser (s') de 149.
angoissier (s') de 110.
animer 196.
antériorité 195.
Août 251.
apaisier (s') de 110, 149.
apareillier (s') 170.
apareillier (s') à, de 110.
apeler (à) 110, 123.
appeler 158.
appeler (à) 123, 126.

Digitized by Google

apenser (de) 110.
apercevoir 157.
appliquer (s') 196.
aporter (à) 110, 123.
apporter (à) 123, 126.
apprendre (à) 119, 123, 127.
aprendre 106.
aprendre (à, de) 150.
aprendre (à, de, 0) 110, 123.
apprêter (à) 123, 127.
apprêter (s') 171, 181.
apprêter (s') à, de 182.
approuver 160.
après 85.
aprester (à, de) 123.
aprester (s') 119.
aprester (s') à, de 110.
aprocher (s') à 110.
Apulie 256.
aqua 256, 260, 262.
aquila 261, 262.
Aquileia 261.
Aquilo 261.
aquilo 261.
Aquilonia 261.
aquilus 261.
aramir (à) 110.
arc 228.
archet 226, 228.
ardeo 92.
arester (de) 110, 123.
arguer (de) 149.
argüer (s') de 110.
Arktos (gr. ἄρκτος) 260.
arranger (s') 199.
arranger (s') à, de 182.
arrêter (à, de) 123, 127.
arrêter (s') 156.
arriver 156.
arushë 227.
arushka 227.
arushkë 227.
asembler (s') à, 0 110.
asener (à) 110.
aseürer (à, de) 110.
ásmi 331.
aspernor 92.
aspirer 158, 199.
aspirer (à, de, 182—183.
asseeir (à, de, 0) 123.
assener (à) 123.
asseeir (à, de) 123, 127.
asseoire (s') à, de, 0 110.
asseurer (à, de) 123.
assigner (à) 123, 126.
assurer (de, 0) 123, 127.
astenir (s') de 110, 123.
atendre (à, de) 110, 123.
atiser (à) 110, 113.
atiteler (à) 110.
atorner (s') à, de 110.
atraire (à, de) 110.
attabler 156.
attendre 153, 155, 170.
attendre (à, de, 0) 123, 127.
attrister 160.
Aube 257.
audacia est 93.
au-dessous de 137.
au-dessus de 137.
augustus 251.
aujourd'hui 193.
aujourd' hui(:ad-illum-diurnum-de-hodie) 132.
au milieu de 137.
aurora 251.
aus 171.
aüser (à, 0) 110.
Auster 251, 261, 263.
autoriser 158.
autour de 137.
avancer 156.
avancer (s') 119.
avancer (s') de 110.
aveir (à, 0) 110, 123.
avoir (à) 119, 123, 126.

baillier (à) 110.
balancer (à, de) 183.
blâmer 160, 196.
blottir (se) 156.
bondir 156.
Borée 260.
buell 227.
buellicë 227.
burga (burgorum) 362.
burgum 360.

caecus 262.
cantare (canto, cantas, cantat) 47.
carere 91.
carere hoc significat 91.
celer (se) à, de 110.
cerchier (à) 110, 123, 149.
ce soir 155.
cesser (à, de, 0) 110, 123.
cesser (de) 123, 127.
chalongier (à) 110.
chanter (je chante, tu chantes, il chante) 47.
charette 228.
charger (se) 162.
chariot 226, 228.
chastier (de) 110, 123.
châtier (de) 123, 126.
chainette 226.
chainette : chaine 228.
châtier 160.
Cher 258.
chercher 158, 199.
chercher (à) 119.
chercher (à, de) 123, 127, 183.
cheval 227.
chevalet 226, 227.
chevilles grammaticales 195.
chèvre 227.
chevreau 226, 227.
Chiers 258.
coefficients 195.
cogitare de aliqua re 175.
cogito 91.
cogo 92.
colporteur 253.
comander 104.
comander (à, de) 149.
comander (à, de, 0) 110, 123.
comencer (à, de) 150.
comencier (à, de, 0) 110, 123.
commencer 155, 174, 199.
commencer (à) 119.
commencer (à, de) 123, 127, 144, 182, 183.
commencer à/de faire 87.
commander (de) 119, 123, 127.
comment 190, 191.
comparaître 156.
complaire (se) 159.
concedo 92.
concupisco 92.
conduire 106.
conduire (à) 110, 123.
conduire (à, 0) 123, 126.
confidentia est 93.
conjurer 120, 170.
conjurer (à, de) 110, 123.
conjurer (de) 123, 127.
convoistre (à) 110.
conreer (se) à, de 110.
consacrer (à) 110, 123, 126.
conseiller 153, 155, 162.
conseillier (à, de) 123.
conseillier (de) 119, 123, 127.
conseillier (se) à, de 110.
consentio 91, 92.
consentio facere : consentio facturum (esse) : consentio ad facere 103.
consentir 158.
consentir (à) 110, 123, 149.
consentir (à, de, 0) 123, 127.
considérer 180.
considérer (de) 179.
consoler (se) 160.

Digitized by Google

contemno 92.
contendo 92.
contendre (à, de) 110.
contenir (se) de 110, 113.
contenter (se) 160.
continuer 144, 199.
continuer (à, de) 183.
contraindre 120, 183.
conveiter (à) 149.
conveitier (à, 0) 110, 123.
convertir (à) 110.
convier (à) 110, 123, 126.
convoiter (à) 119.
convoiter (de) 123, 127.
corre (à, 0) 110, 123.
Couchant 251.
coucher (se) 156.
courir 156.
courir (a, 0) 123, 126.
craindre (de) 119.
craindre (de, 0) 123, 127.
creanter (à) 123.
creanter (graanter) à 110.
credere 95.
creindre (se) 119.
creindre (à, de, 0) 123.
creindre (se) à, de, 0 110.
crever (à) 123.
crever (de) 123, 127.
crever (se) à 110.
croire 154.
crouler 156.
cucë 228.
cum veneris ad bibere, accede 96.
cupiditas acquirendi > cupiditas de acquirendo > cupiditas de acquirere 97.
cupio 92.
çekiç i vogël 227.
çibuk i vogël 227.
çup'e vogël 226.
çurëzë 226, 227.
çurëzë : çupë 227.

daigner 123.
dajòç 227.
dana 256.
Danemark 256.
Danube 255, 256.
Danubius 255, 256.
Danuvius 255, 257.
Danzig 256.
daskal 227.
daskalicë 227.
de 95, 96, 99, 103, 130, 133, 137, 190.
de + инфинитив 85—200.
décamper 156.
decerno 92.
décliner 156.
dedignor 92.
deduire (se) à 110.
de facere et pati 96.
defendre 170.
defendre (à) 113.
defendre (à, de) 110, 123.
défendre (de) 123, 127.
déferler 156.
defetiscor 92.
dégringoler 156.
déguerpir 156.
dehortor 92.
de iacere 96.
deignier (de, 0) 123.
deignier (se) de, 0 110.
delaier (de) 110.
delectat 92.
delecter (se) à, de 123, 127.
delector 92.
delibero 91.
deliter (à) 110, 123.
demain 155.
demander 120.
demander (à) 119, 149.
demander (à, 0) 110, 123.
demander (à, de) 123, 127.
demander à rester 138.
demeurer 156.
demeurer (à, 0) 124, 127.
demorer (à, de, 0) 124.
demorer (se) à, de, 0 110.
de muro 130.
dépiter (se) à 124, 126.
deporter (se) à 110.
dérouler (se) 156.
derrière 137.
descendre (à) 110, 124.
descendre (à, 0) 124, 126.
deservir (à, de) 114.
desesperer (de) 110, 124, 149.
désespérer (de) 124, 126.
deservir (à, de) 110.
desidero 92.
desirer (à, de, 0) 111, 124.
désirer 155.
désirer (à, de, 0) 149.
désirer (de) 119.
désirer (de, 0) 124, 127.
désoler 160.
despero 92.
despiter (à) 111, 124.
destiner (à) 124, 126, 149.
destiner (se) 158.
destiner (se) à 111.
destino 92.
destorber (à, de) 111.
destreindre (à, de) 111.
détaler 156.
déterminer 158.
detrier (de) 111.
Deus nos vint salver 104.
devant 136.
di 172.
dicere 95.
dicere alicui de aliqua re 175.
dicere alicui de venire 175.
dicere de aliqua re 175.
dicere de venire 175.
dico 92, 173.
dico quod venies 173.
dire 169.
dire (de) 111, 124.
dire (de, 0) 124, 126.
displicet 92.
disposer (se) 158.
dissuadeo. 92.
divertir (se) 166.
djal i vogël 227.
Dniepr 255.
Dniestr 255, 256.
doctriner (à) 111.
doleo 92, 189.
dolere 95.
Don 255, 256.
don 257.
Donau 255, 256.
doner 106.
doner (à, de, 0) 111, 124.
donner (à) 119.
donner (à, de) 124, 127.
dorë : dorezë : dorcë 228.
dormitum eo 331.
doter (à, de) 150.
doter (à, de, 0) 111, 124.
douter 161.
douter (de) 124, 127.
duire (à, de, 0) 111.
Duna 255.
Dundee 256.
Dunkerque 256.
Düna 255, 256.
Dvina 255, 256.

East 251.
eau 258.
Ebr 264.
Ebre 256.
écouter 158.
écrire (de) 124, 127.
efforcer (s') 120.
efforcer (s') à, de 124, 127.
eissir (à, 0) 111.
Elbe 257.
elv 257.

Digitized by Google

embusquer (s') 156.
émerveiller (s') 160.
émigrer 156.
empeindre (s') à, de 111.
emprendre (à) 149.
emprendre (à, 0) 111, 124.
en 104.
enchargier (à) 111.
encliner (s') à 111, 124.
encombrer (s') de 111.
encomencier (à) 111.
encoragier (à, de) 111, 124, 151.
encourager 158.
encourager (à, de) 124, 127, 180.
endurer (à) 111.
enformer (à) 111.
engresser (s') de 111.
enhatir (de) 111.
ennoiier (s') à, de, 0 111, 124.
ennuyer (s') de 124, 127.
enorter (de) 111.
enrager 160.
enseigner (à) 119, 124, 126.
enseigner (à, 0) 124.
enseigner (à, 0) 111.
enseler (à) 111.
entalenter (de) 111.
entendre 106, 158.
entendre (à, de) 111, 124.
entendre (s') à, 0 124, 127.
enticier (de) 111, 149.
en travaillant 181.
entrer 156.
entremetre (s') de 111.
entreprendre (de) 124, 127.
envaïr de 111.
enveier (à, 0) 111, 124.
envier (de) 111, 124, 126, 149.
envoier (s') 156.
en vouloir 160.
envoyer (à, 0) 124, 126.
épouvanter (de) 124, 126.
erubesco 91.
eschever (à) 111, 114.
escondire (s') à, de 111.
escrire (à) 111, 124.
esforcier (s') 119.
esforcier (s') à, de 111, 124.
esgarder (à) 111.
esgarer (de) 111, 114.
esjoïr (s') de 111, 149.
eslire (à, de) 111, 150.
esmaier (s') à, de 111.
esmer (à) 111.
espérer 153—155.
espleitier (s') de 111.
espoenter (de) 124.
espoënter (de) 111.
esprendre (à, de) 111.
essaier (à, de) 124.
essaïer 170.
essaïer (à, de) 111.
essayer (de) 119.
essayer (à, de) 124, 127.
esse 95.
essere amatu, -a > être aimé, -ee 102.
Est 251, 263.
establir (à, de) 111.
estancher (de) 111.
estanchier (de) 149.
estorcier (s') de 111.
estrangler (s') de 111.
estre (à, 0) 111, 124.
estriver (à, de) 111.
esveillier (à) 111.
esvertuer (s') 119.
esvertuer (s') de 111, 124.
être 95.
être (à) 119, 136.
être (à, 0) 124, 126.
être aimé 102.
évertuer (s') à 124, 127.
evoluer 156.
exceller 159.
exhorter 158.
expeto 92.
exposants 195.
exposer 159.
expostulo 92.

facere 91.
faillir (à, de) 111, 124.
faillir (à, de, 0) 124, 127.
faire 104, 156.
faire (à) 199.
faire (à, 0) 111, 124, 126.
faire (à, de) 169, 179, 184, 188.
faire (de) 198, 199.
fastidio 92.
fatiguer (se) à, de 180.
fatisco 92.
feindre 161.
feindre (de) 124.
feindre (de, 0) 124, 126.
feindre (se) de 111.
féliciter 160.
fenêtre 228.
festino 92.
feuilleter (à) 198.
fëmijë e vogël 227.
fiancier (à) 111.
fier (se) de 111.
filer 156.
finer (de) 111, 124.
finir (à, de) 124, 127.
Fiume 258.
flâner 156.
flatter (se) 160.
fluer 156.
forcer 120, 183.
forcer (à, de) 180.
forcer (se) à 124, 127.
forcer (se) de 111, 114, 124.
fourmiller 156.
fraindre (se) à, de 111.
frétiller 156.

Galliware 252.
galoper 156.
Galloway 252.
Galway 252.
garantir 123.
garder, garde 297.
garder (se) à, de 124.
garder (se) de 124, 127.
Garonne 255.
gaudeo 92, 189.
gaudeo te valere—gaudeo quod vales 172.
gaudeo de videre 177.
gemo 92.
gemir 160.
gesir 156.
Gironde 255.
glisser 156.
gomar 227.
gomaricë 227.
gravir 156.
gravissime 95, 190.
grimper 156.
guarda 298.
guardamàno 301.
guardar(e) 297.
guarder (se) à, de 111.
guardatènda 301.
guardatura 301.
guardia 297, 301.
guarir (de) 111, 124.
guarnir (se) à, de 111.
guérir (de) 124, 126.
gueiter (se) de 111.
guerpir (à) 111.
guichet 228.

habeo licentiam ad ambulare 98.
habeo licentiam ambulandum 98.
habere facultatem 93.
habituer (s') à, de 180.

Digitized by Google

haïr (à, 0) 111, 124.
haïr (à, de) 124, 127.
haïr (à, de) 180–181.
harushë 227.
haster (se) 119, 163.
haster (se) de 111, 124.
hâter (se) 120.
hâter (se) à, de, 0 124, 127.
her 171.
hésiter 159.
heute (:himma daga) 132.
hobarañe 290.
hoc 94.
hoc ... agere 91.
hoc dico de illo 175.
hoc tibi dico, veritatem tibi dico 175.
hodie > hui 133.
hortor 92.
hui 193.
humelier (s') à 111, 124.
humilier (s') de 124, 127.

Ibr 264.
Ibérie 255, 256, 264.
illud 94.
impello 92.
imploro 92.
in 95.
incipio 155, 189.
incliner (à) 124, 126.
indigner (s') 160.
indignor 92, 189.
infra 137.
intellegere 95.
intendo 92.
inter 95, 190.
intereset 92.
invidere 90.
inviter 159.
irrito 92.
Istres 256.
Istrie 256.
Istros 264.
istud 94.
iubeo 92, 189.
iurarunt inter se barbaros necare 148.
iuxta 137.

jaillir 156.
jardinet 226.
jeter (se) 159.
joir (de) 111, 124, 149.
jouir (de) 124, 126.
juger (à) de, 0 124, 127.
jugier (à) 111, 124.
jurer 153.
jurer (à, de, 0) 112, 125.
jurer (de, 0) 125, 127.
jusqu'à 85.
justifier (à) 196.

kal i vogël 227.
Kerkyra 257.

Lab 257.
Labin 257.
laboro 92.
laetor 92, 189.
lagym 292.
laisser 104, 156.
laisser (à, de, 0) 125, 127.
laissier (à, de, 0) 112, 125.
laissier (de) 114.
Laith 256.
Laize 256.
Lajbach 256.
lancer (se) 159.
Languedoc 258.
l'année prochaine 155.
lasser (se) 119.
lasser (se) à, de 125, 127.
lassier (se) de 112, 125, 149.
Lay 256.
left 252.
legati veniunt qui pollicentur obsides dare 148.
Leitha 256.
Letha 256.
Lette 256.
Levant 251.
lever (à) 112.
Lez 256.
ligatures grammaticales 195.
Limagnole 256.
Limmat 256.
links 252.
litar i shkurtë 227.
litus 256.
livrer (se) 106.
livrer (se) à, de, 0 112.
loer (à, 0) 112, 125.
loquimur de vivere et vita 96.
Lot 256.
Loue 256.
louer (de) 125, 127.

mainotte 226.
maintenir (à) 112.
maisonette 226.
malo 92.
mander 104.
mander (à, 0) 112, 125.
mander (de) 125, 127.
mando 92.
marcher 152, 156.
medio 137.
me hoc ipsum nihil agere delectat 91.
meler (se) de 112.
mêler (se) de 125, 126.
membre (de) 112.
Memini Catonem mecum disserere 148.
meminisse 148.
menacer 153.
menacer (de) 125, 127.
menacier 170.
menacier (à, de) 112, 125.
mendacium 94.
mener (à, 0) 112, 125, 126.
mépriser 160.
mésestimer 160.
metre (à, 0) 112, 125.
mettre 159.
mettre (à, 0) 125, 126.
meum 94.
meum intellegere 91.
meum intellegere nulla pecunia vendo 91, 94.
miror 92.
moneo 92, 189.
monter 156.
mori 95.
mots écrasés 195.
mots outils 195.
mots vides 195.
movelr (se) à, 0 112, 125.
mouvoir (à) 125, 126.
multum interest inter dare et accipere 94.
muser 156.

Nar 258.
Narbonne 259.
Nardina 258.
Narenta 258.
Narona 258.
natare 260.
Narwik 258.
necesse est 92.
Neckar 257, 262.
neder 252.
Nère 258, 262.
Nérée 259.
Néréides 259.
Néronde 255, 258.
Nervion 258.
Neretva 258.
nether 252.
Nicer 262.
nicher 156.
nieder 252.
Niers 258.
Niger 262.
niger 262.
Nièvre 258, 262.
njomë 226.
Noireau 255, 258, 262.
nolle 95.
nolo 92.
nomer (à) 112.

Digitized by Google

non cadit invidere in sapientem 90.
non dolere istud 94.
nostrum 94.
Nord 251—254, 263, 264.
Norge 254, 264.
Norie 254.
Normands 252, 253.
Normanz 252.
nor-sk 254.
North 252, 263.
Northman 252.
Northmathr 252.
Norvège 264.
Norvegr 252.
Norway 252.
Norwegen 252.
Norwich 259.
nuire (à) 112, 125, 126.
Nuretta 258.

oblier (s') 119.
oblier (à, de) 125.
oblier (s') à, de 112.
obliger 183.
obliquer 156.
Occident 251, 263.
oeillet 226, 228.
offenser (s') 161.
offrir (à, de) 125, 127.
offrir (s') à 112, 125.
oïr (à, 0) 112.
opacus 262.
oportet 92.
optime 94, 190.
opto 92.
ordonner 162.
Orient 251, 263.
oser 125.
oser (à, 0) 112, 125.
Ost 263.
ostagier (à) 112.
Osten 251.
Ostr 261.
otreier (s') à, de, 0 112.
oublier (à, de) 125, 127.
oublier (de) 119.
Ouest 251.
ou que seit de Deu servir ne cesset 174.
Oural 257.
ovrer (à, de) 112.

pâlir 161.
par 85, 104.
parcelle 226, 227.
parfaire (de) 112.
parfercier (à) 112.
parler 152, 170.
parler (de) 112, 125, 126.
pars, partem 227.
part — partie 227.
particella 227.
particules annonciatives 195.
partir 156.
partir (à, de) 188.
parvenir 159.
passer 156.
passer (à, 0) 125, 127.
passer (de) 112, 114, 125.
passionner (se) 159.
patiner 156.
peiner (à) 125, 127.
pencher 156.
pener (à, de) 125.
pener (se) à, de 112, 151.
penser (à, de, 0) 112, 125, 127.
per 103, 104, 137.
percher 156.
perdre 159.
permettre 162.
permitto 91.
permitto facere : permitto facturum (esse): permitto de facere 103.
persuadeo 92.
petite chaise 228.
petit enfant 228.
petit garçon 228.
petite fenêtre 228.
petite fille 228.
petit — petite 228.
petite table 228.
pied 131, 132.
piétiner 156.
piget 92.
placet 92.
plaindre (se) 161.
planer 156.
plantule 226.
plantule : plante 228.
plaquette 226.
plaquette : plaque 228.
pleidier (de) 112.
plevir (à) 112.
plus tard 155.
poeir (à, 0) 112, 125.
police 227.
por 99.
porchacier (de) 112.
porparler (à) 112.
porpenser (se) de 112.
porter 152, 159.
porter (à, 0) 112, 125, 126.
posse 95.
possum 91.
possum id facere 156.
postériorité 195.
postulo 92, 189.
pour 85, 104, 142.
pour faire 157.
pour roder 157.
pousser 159.
pouvoir 95, 125, 155, 156.
praeter 190.
precare aliquid de aliquo 175.
precari 120.
precari ab aliquo 120.
precari ad aliquem 120.
precari alicui 120.
precari aliquid ab aliquo 120.
precari aliquem aliquid 120.
precari aliquid ab aliquo 175.
precor 92.
praecipio 92.
praefero 92.
praestat 92.
praetar 95.
preisier (à, 0) 112, 125.
prendre (à, de, 0) 125, 127.
prendre (se) à, de, 0 112, 125.
préparer (se) 171.
presenter (se) de 112, 125.
présenter (à) 125, 127.
presser 162.
prester (à) 112, 125.
prêter (à) 125, 126.
prier 120, 170.
prier (à, de) 125.
prier (de) 112, 125.
priner 127.
priser 125.
pro 95, 103, 104, 137, 190, 195.
prometre 106.
prometre (à, de) 112, 125.
promettre 153, 155, 171.
promettre (de) 119, 125, 127.
promitto facere 148.
promitto factuum esse 148.
prope 137.
proposer 162.
proposer (de) 112, 114, 125.
proposer (de, 0) 125, 126.
propositio est de inesse 96.
propter 137.
pudeo 92, 189.
pudet 92.
punir (se) 161.

quand 190, 191.
quereller 161.
querre (à) 149.
querre (à, 0) 112.
quia 172.

Digitized by Google

quibusdam totum hos displicet philosophari 91.
quod 173, 176, 177.
quod (rečenica) 172—174, 176, 177.
quod attinet ad non videre 96.
quod crimen dicis praeter amasse 95.
quom 172.
quomodo 172.
quoniam 172.

raprester (se) de 112.
rebondir 156.
recomencier (à, de) 112, 125.
recommencer (à, de) 125, 127.
recommencier (à) 114.
refaire (se) de 149.
refert 92.
recreire (de) 112.
redoter (à, 0) 112, 125.
redouter (de, 0) 125, 127.
refaire (se) de 112.
refuser 162.
refuser (à) 112, 125.
refuser (à, de, 0) 125, 127.
refuser de partir 138.
regretter 161.
rejaillir 156.
rejoindre 156.
réjouir (se) 161, 168.
remaindre 114.
remaindre (à, de, 0) 112.
remonter 156.
remuer (de) 112.
rendre (se) à 112.
reneier (à) 112.
renoncer 159.
rentrer 156.
repairier (à, de) 112.
repairier (de) 114.
repentir (de) 149.
repentir (se) de 112, 125, 126.
répéter (à) 166.
reposer (à, de) 112, 125.
reposer (se) à, de 125, 127.
reprocher 161.
répugner (à, de) 181.
requérir 120.
requérir (de) 125, 127.
requerre (à, de) 112, 125, 149.
requistrent Samuel que il ne cessat pur els Deu preyer 174.
resforcier (se) de 112, 149.
resortir (se) de 112.
résoudre (se) 159.
restat 92.
rester 156.
rester (à) 119.
retenir (à) 125.
retenir (à, de) 125, 127.
reteorner (à) 125.
reteornir (à, 0) 125.
retirer (se) 156.
retomber 156.
retorner (à, 0) 112.
retourner 156.
retourner (à, 0) 125, 126.
retraire (à) 112, 114.
retravailler (se) à 112.
revirer (à) 112.
ridere 95.
rire 161.
roder 157.
rover 104.
royer (à) 149.
rover (à, 0) 112.
ruelle : rue 228.
ruisseler 156.

saillir (à, 0) 112.
salver 104.
saoler (se) de 112.
sapere 95.
Sauer 259.
sauter 156.
sautiller 156.
satisfaire 161.
saveir (à, de, 0) 112, 125.
savoir 95, 125, 156.
sazier (se) de 112, 149.
Scandinavia 256, 259.
Scandinavie 253.
Scania 259.
schwartz 262.
schwer 262.
schwierig 262.
scio 91, 173.
scire 95.
scribere, scribi, scripsisse, scriptum esse, schriptum fuisse, scriptum iri 189.
seeir (à) 112.
Sègre 259.
sejorner (à, de, 0) 112.
sembler (de) 114.
sembrer (à, de, 0) 112, 126, 127.
semondre (à, de) 112, 151.
sentir 158.
Septentrion 260.
sermoner 170.
sermoner (de) 112.
servir (à) 126, 127.
servir (de) 113, 126.
Sever 262.
Severn 259.
Sèvre 259.
shkollë e vogël 227.
shkurtë 226.
shtëpi e vogël 227.
Sibérie 259.
Siberus 259.
simultanéité 195.
sine 95, 103, 190, 195.
sinister 252.
*Sivérie 259.
Siverus 259.
Skaane 259.
Skeria 257.
sofrir (à, de 0) 113, 126.
solacier (se) de 113.
solever (à) 113.
sopleiier (à) 113.
Sor 259.
sormonter (de) 113, 114.
sort 262.
sortir 156.
sortir (à) 155.
sortir (à, de) 181.
souffrir (à, de) 126, 127.
souhaiter 153, 155.
soumettre (se) à 126.
sperno 92.
spero id facere 155.
suadeo 92, 189.
subigo 92.
subter 137.
Sud 251, 263.
suffire 159.
suffire (à) 113, 126.
Sulones 254.
Sund 251.
Suomi 254.
supplico 92.
supplier 162.
supporter 161.
supra 137.
Sure 259.
suzmetre (se) à 113, 126.
svärt 262.
* Svaering 253.
svart 262.
Svein 254
Sven-sk 254.
Sverie 254, 259.
Sverige 254, 264.
Svering 264.
Syr 259.
Syra 259.
Syracuse 259.

šlaure 253, 263.

tablette 228.
tabouret 228.
tâcher (de) 119.
taedet 92.

Digitized by Google

taire (se) de 113.
tapir (se) 156.
tarder (à, de) 126, 127.
tarder (se) à, de, 0 113.
targier (se) à, de, 0 126.
taster (à) 113.
tempto 92.
tendit in non esse 96.
tendre 159.
tendre (à) 113, 126, 149.
tenir (à, de) 126.
tenir (à, de, 0) 126, 127.
tenir (se) à, de 113.
tenser (de) 113.
terkazë 227.
tërkuzë 227.
timeo 91.
tirer 126.
tirer (à) 113, 126.
tò 94.
tolir (à, 0) 113.
tomber 156.
torner (à, de, 0) 113.
totum amare hoc 94.
totum hoc 91.
traire (à, de) 113.
trametre (à, 0) 113.
tramontane 260.
travailler 159.
travailler (à) 126, 127.
travailler (se) à 149.
travailler (se) à, de 113, 126.
trimer 156.
trouver (à) 119.
trouver (à, de, 0) 126, 127.
trover (à, 0) 113, 126.
tuum 94.

uardefogo, vuarde—fugguarda fuoco 301.
ubac 262.
ueto 189.
ut 176, 177.
ut (rečenica) 176, 177.
ut ad non esse tendant 96.
ut ipsum vinci codtemnaret 94.
ut parveniatur ad semper vivere 96.

Vaering 253.
Vaering — Sven 254.
Vaeringi 253.
vajzëzë 226.
vänster 252.
vanter (se) de 113, 126, 149.
Var 255, 259.
varangus 253.
varavûti 296.
varda 298, 301, 302, 306.
vardabasso 301.
vardaci 299, 302.
vardadùra 301.
vardafogo 301.
vardàr = guardar, guardare 301.
(v)uardiâ = guardare 301.
(v)uardiâ = guardia 301.
vardiya 302, 306.
vardiya beklemek 298.
*vards > vars, vardja 297.
Varègue 253.
Varègues 253.
Variagues 253.
vaŭtár 296.
veeir (à, 0) 113, 126.
veer (à) 113.
veinule 226.
veinule : veine 228.
velle 95.
venir 156—158.
venir (à, de, 0) 113, 126, 127.
venire (de) 175.
venster 252.
Verdon 255, 259.
Vère 259.
vereor 296.
vēriba 296.
Vers 259.
Vert 259.
veru 296
vesper 251.
Vézère 259.
vicus 259.
Viking 259.
vir bonus et prudens dici delector 148.
Vire 259.
viser (à) 113, 126, 149.
vivere 95.
vivre (à, de) 126, 127.
vivre (de) 113, 126.
voer (à) 113, 126.
vogël 226.
voir 158.
voir (à, 0) 126.
voir (de) 188, 196.
voleir (à) 113.
voleir (à, 0) 126, 149.
voler 156.
volo 91, 92.
von 171.
Vorias (gr. mod. βοριας) 260.
vouer (à) 126.
vouloir 95, 126, 155, 156.

ward 297.
warda 297.
wardan 297, 302.
wardein 291.
warei 296.
Warnow 259.
warnować 290.
warować (se) 290.
war(s) 296.
warta 297.
warten 291, 297.
Wärter 297.
wartowalnik 296.
wartować 296.
Watch 298.
Weser 259.
West 251.
Worm 259.
Wurm 259.

б) грчки

'Απια 256.
'Απιδανος 256.
'Απιδων 256.
'Απος 256.
'Αψος 256.
βαραγγοι 253.
βαρδ 299, 305.
βάρδα 300, 301.
βαρδαβέλλα 301.
βαρδαλαμπούμπας 301.
βαρδαλάντσα 301.
βαρδαμάνα 301.
βαρδάρι(το) 301.
βαρδάρια 305.
βαρδατέντα 301.
βαρδα(τ)ζέντες 301.
βαρδαφόγος 301.
βάρδια 301.
βαρδιάνος 301.
βαρδιόλα 301.
βορεας 260.
βορρας 260.
καικας 262.
λιμεν 256.
νερο 259.
νοτος 260.
όράω 296.
Συβριδα 259.
ὥρα 297.
ὠρεύειν 296.
ὠρεύω 296.

Digitized by Google

III РЕГИСТАР ИМЕНА

Abrahams Henrik 419.
Avsec Otmar 488.
Agost Pavle 216.
Agrel Sigurd 80.
Адамовић J. 465.
Ажбот Јанош 80.
Ажбот Оскар 80.
Ajeti Idriz 412, 413, 466.
Ајсхил 404.
Аџимоски М. 480, 485.
Алексић Љиљана 466.
Алексић Радомир Б. 63, 70, 267, 268, 330, 420, 422, 424–428, 433.
Almenberg S. 174.
Андрић Иво 71, 79, 453.
Andrić Josip 456.
Анђел Андреас 478.
Анић Владимир 402.
Antoni Lorenc 412.
Antonijević Dragoslav 473.
Antunović-Kobiliška Milovan 464.
Анчић Иван 279, 451.
Аникин 381—383.
Аранђеловић-Живковић Бранислава 389–394, 477.
Арнаутовић А. 70.
Асколи Грац. Изаја 80.
Афанасјев 378.

Бабукић В. 450.
Badalić Josip 477.
Badjura Rudolf 488.
Bajec Anton 488, 489.
Бајић Ђорђе 393, 454.
Бајрактаревић Ф. 439.
Bakotić Petar 428.
Balazs Pali 420, 424.
Bally Ch. 132, 164.
Baltić J. 440.
Банашевић Никола 456, 460, 466.
Banditki J. S. 208.
Banović Stipe 456.
Bar A. 205.
Barbalić Radojica F. 403.
Барбулеску Илије 80.
Барић Хенрик 69, 70, 226, 398, 403, 412, 467.
Баришић Фрања 300.
Барјактаревић Данило П. 438.
Барјактаревић Мирко 455.
Batowski H. 204.
Баум Милица 439.
Bach 297.
Bacinschi J. 97.
Begolli Menduh 412.
Bezlaj France 218, 391, 400, 403, 466.
Бејтић Алија 439.
Белић Александар 1—84, 147, 225, 226, 279, 282, 287, 289, 319, 321—326, 328—330, 333, 334, 339, 344, 364, 368, 384, 389—391, 396, 397, 399, 400, 420, 421, 428, 429, 433, 434, 449, 453, 466, 467.
Белостенец [Иван] 289, 290.
Бенешић [J.] 71.
Bergson Leif 412.
Берић Гргур 403.
Berić Dušan 439, 447.
Berlić 266.
Berneker Erich 51, 80.
Berus Niko 397.
Betts R. R. 479.
Bielowski August 201.
Бићанић Sonja 412.
Бобровски М. 249.
Богдановић Милица 439, 442.
Bogićević Vojislav 439.
Bogišić B. 210.
Богоев Иван 486.
Богородицкій В. А. 53, 213.
Baudouin de Courtenay 5, 6, 51, 54, 56, 57, 60, 80, 213, 217.
Boeglin Y. E. 251—263, 386—387, 473.
Boerlo 301.
Божичковић Олга 467.
Бојер Паул 80.
Bolsover G. H. 479.
Bopp Franz 89, 104.
Boranić Dragutin 60, 467.
Борели Рада 456.
Boršnik Marja 477, 488.
Boué Ami 55.
Bourciez E. 96.
Бошковић Ђурђе 403, 439, 441.
Бошковић Јован 80.
Бошковић Радосав 67, 225.

Digitized by Google

Boškovič-Stulli Maja 456, 467.
Бошковски Борис 393.
Brabec Ivan 397, 421, 424, 428, 434.
Bravo Reuf 464.
Брант Федорович Роман 81.
Braune W. 269.
Брдарић Жељко 395—490.
Бригљевић Драгутин 454.
Brlić 440.
Brodziński Kazimierz 201.
Броз [И.] 290, 453.
Броз Тито Јосип 74.
Брозовић Далибор 329, 392, 429, 434, 455.
Brok Olaf 5, 51, 53, 81, 469.
Brøndal Viggo 23, 78.
Brugmann Karl 3, 23, 81, 90, 403, 406, 413, 418, 494.
Brunot F. 94, 100, 134, 135, 153—155, 193.
Bruneau Ch. 135.
Brückner A. 290, 295.
Будиловић Антон Семенович 81.
Будимир Милан 69, 81, 403, 406, 413, 418.
Булатовић Божо 456.
Булатовић Милутин 421.
Bulovec Štefke 472.
Burijan H. 464, 465.

Vážný Václav 60.
Wagner R.—L. 120, 129, 183.
Vazzaz Ludovik 490.
Vaillant André 7, 60, 63, 403, 483, 486, 499.
Вајнгарт [М.] 241.
Vajs Josef 65, 75.
Валде 296.
Walde 251, 253, 256—262.
Ван Вейк Н. 234.
Van Ginneken Jacq. 67.
Varičak Teodor 455.
Warneke K. 118.
Васиљевић Зора 454.
Васић Милоје М. 418, 472.
Vasmer M. 299.
Vašica Josef 75.
Вебер А 365.
Webster 251—253.
Vego M. 439.
Weltenmantel 404.
Vendryes J. 134, 135, 141, 152, 173, 193, 279, 331.
Vivante Armando 456.
Vidmar Josip 470.
Vidović Drago 439.
Vidović Radovan 429, 449.
Видоески Божо 480.
Виноградов В. В. 69.
Vince Zlatko 390, 421, 477.
Wiskowatyj K. 201.
Vitgenštajn 397.
Витезовић П. Р. 450, 451.
Вишњић Филип 67, 458, 460, 462.
Władysław Kowalenko 449, 450.
Влаховић Петар Ш. 456, 457, 461, 467.
Vokshi Hasan 413.
Волтићи 290.
Wölfflin E. 95, 96.
Vondrák Wenzel 5, 50, 57, 58, 233, 236, 240, 244.
Востоков А. 2, 240.
Vraz Stanko 214.
Врана Јосип 440, 448, 449.
Вранић Антун 450, 451.
Wranka Dragutin 464.
Врањчић 289.
Vratuša A. 217.
Врховац Р. 57.
Врчевић В 378.
Вујаклија Милан 464.
Вујачић Слободан 429, 430, 433.
Vujkov Balint 435, 457, 463.
Вујовић Лука 435.
Вук Стеф. Караџић 4, 6, 8, 9, 13, 15, 50, 53, 56, 63—68, 71, 73, 74, 77, 201—212, 245, 255, 291, 293, 371, 372, 377, 378, 393, 409, 450, 452, 453, 460, 462, 465—471, 485.
Вукмановић Јован 457.
Вуковић Јован 78, 79, 317, 319, 328, 332, 339, 390, 419, 421, 422, 429, 433, 440, 467.
Вукомановић-Караџић Мина 471.
Вуксан Д. 247.
Wulff F. A. 101—105, 107, 191.
Vulović Danilo 440.
Wundt [W.] 2, 21, 23, 28.
Вушовић Д. 317, 319.

Gavazzi Milovan 467.
Гавела Ђуро 429, 467, 477.
Gavranović Berislav 440.
Gavrilov Aurel 457.
Гавриловић А. 247.
Гавриловић Славко 464.
Гај Људевит 467, 472.
Гајић Д. 430.
Gajsler J. F. 206.
Галис Арне 481.
Gallert 118, 192.
Gamillscheg E. 97.
Gantar Kajetan 404, 413.
Garašanin Ilija 210, 211.
Garašanin M. V. 473.
Gaszyński Konstanty 201.
Генчев Ц. 486.
Георгијевић Крешимир 201, 208, 472, 467.

Digitized by Google

Георгијевић Светозар 387, 404, 420, 422, 423.
Геровъ Н. 290, 295.
Гете 461.
Giannelli Ciro 483, 486, 497—499.
Gierach E. 269.
Gilliéron—Edmont 214.
Гильфердинг Фјодорович Алекс. 83.
Глигорић Велибор 453.
Глишић Милован 453.
Глоганов Јован 471.
Gołąb Zbigniew 481.
Golia Modest 488.
Goršič France 488.
Glonar J. 290.
Голенищевъ Кутузовъ И. 70.
Голубовић-Станојчић Зорица 395—490.
Горки 72.
Gotlo P. 51.
Grabowski Bronisław 201.
Grabowski Tadeusz Stanisław 207.
Gradišnik Janez 488.
Гранстрем Е. Э. 400, 402.
Grafenauer Ivan 219, 488, 489.
Грбић Драгослав 477.
Grgur K. 477.
Grévisse M. 154.
Григорович Иванович Виктор 83.
Грим 83, 458.
Гринченко Б. Д. 290.
Грицкат Ирена 49—84, 363—374, 400, 423, 429, 464.
Грошељ Milan 404.
Грубор Ђуро 80.
Грујић Рад. М. 248.
Грунски 239.
Гречевић Фрањо 393.
Guberina Petar 230, 397, 435, 437, 453.
Guillemin A. 129.
Гундулић Тројан 445.
Gunnarsson Gunnar 64.

Даљ 377, 378.
Damjanović Pero 440.
Damourette J. 146, 147, 152, 156.
Даничић Ђуро 1, 9, 15, 57, 58, 65, 73, 81, 289, 294, 324, 372, 450, 468, 469.
Даничић Љуба Т. 447.
Dante 206.
Данчетовић Војислав 226.
D'Aubigné Agrippa 117.
Dauzat Albert 251, 386—387.
Deanović Mirko 413, 435, 477.
De Boer M. C. 138, 139, 152, 193, 194.
Дела Бела 290.
Delbrück B. 3, 32, 81, 89, 90.
Дени Ернест 56.
Державин Севастијанович Никола] 81.
De Saussure Ferdinand 31, 42, 43.
Де Труа Кретјен 107.
Дивернуа Александар 81, 295, 298.
Дивковић Матија 282, 287, 450.
Diez 117.
Diels Paul 81, 233, 234, 236, 240.
Dizdar Mak 457.
Димитракос 300.
Димитријевић Наум 464.
Димитријевић Персида 457.
Димитријевић Радмило 397, 467, 472.
Димитрова Павлина 481.
Димитровски Тодор 477, 481, 482.
Dimnik Stanko 488.
Dinić J. 404.
Динић М. 250.
Дмитријев П. А. 363, 364, 368—374.
Добрашиновић Голуб 453, 467, 472, 477.
Dolar Jaro 467.
Dolenec Ivan 488.
Дорошевски В. 225.
Дорчић Vinko 454.
Драгићевић Р. 472.
Draeger A. 93, 129.
Драшкић Мирослав 404.
Драшковић Владо 85—200, 477.
Држиловић Киријак 487.
Држић Марин 284—285.
Drini Sulejman 413.
Дрљача Душан 405.
Дробњаковић Боривоје М. 405, 475.
Дубоковић Нико Јурјев 405.
Dudan Lavinia 457, 459.
Дурковић-Јакшић Љубомир 400, 405, 449, 450, 472.
Дурново Н. 5, 51, 233, 235.
Duhamel 182.
Du Cange 362.
Duchnowski J. 207.
Дучић Нићифор 83.

Ђерић Василије 83.
Ђоковић Божидар 430, 433.
Ђорђевић Драгутин М. 405, 457, 473.
Ђорђевић Ж. 55.
Ђорђевић Нада 457, 467.
Ђорђевић П. П. 50, 83.
Ђорђевић С. 282.
Ђорђевић Тихомир Р. 55, 405, 474.
Ђорђић Петар 63, 69, 70, 400, 418.
Ђурђев Бранислав 405, 474.
Ђурић Војислав 458, 461, 463.
Ђурић Miloš N. 458.
Đurić Mihailo 397.

Еберхард 469.
Егерић Мирослав 458.
Eisler 404.
Ербен Карел 458.
Ердељановић Јован 60.

Digitized by Google

Eringa S. 98, 140—144.
Esih Ivan 391, 467.
Eckhardt Thorvi 418, 419, 440, 447, 448.

Жанко Милош 394.
Žganec Vinko 458.
Žegota Pauli 208, 209.
Жежељ А. 71.
Žeželj Mirko 458.
Живановић Ђорђе 201, 430, 453, 467, 468.
Живанчевић Милорад 477.
Живковић Драгиша 405, 408, 468.
Живковић Сретен 393, 397, 421, 423, 424, 428, 464.
Живзифов Р. 471, 482, 483.
Жујовић Ј. М. 55.
Жуљић М. 282.
Žumbrek Ladislav 440.
Жунић Лепосава 474, 476.

Zakrajšek Fr. 215.
Zaleski Bogdan 201.
Zaręba Alfred 374, 375, 377.
Здравковић Иван 458, 462.
Зечевић Даринка 474, 478.
Zlatarić Dominko 60.
Злоковић Максим 468.
Злокруховић Јован 445.
Zmorski Roman 201, 204, 205.
Зографски П. 482, 483.
Zorec Ivan 488.
Zorić Mate 468.
Zubaty 253.
Zupanc Lojze 405.

Ибровац Миодраг 458.
Ивановић Радомир 474.
Ivanković Ante 430.
Ивановски Ѓорѓи 482.
Ивековић [Ф] 290, 453.
Ивић Милка 80, 371, 400, 401, 424, 426, 430, 450.
Ивић Павле 330, 383—386, 390, 401, 435, 436, 450.
Ивковић Милка 405, 440.
Ивовић Јован 440.
Ivšić Stjepan 53, 65, 69, 70, 267—269 275, 277, 322.
Игњатовић Душанка 327—357, 395—490.
Игњатовић Светомир 459.
Илиевски П. Хр. 413.
Илић [Илијашевић] Војислав 436.
Ilić T. Ž. 440.
Иљоски Васил 482.
Isačenko A. V. 214, 218.
Исемани Јозеф Симонијус 80.

Jaberg 221.
Јагић Ватрослав 1, 6, 51, 52, 56, 57, 75, 78, 210, 239, 241, 249, 265, 266, 391, 450, 469, 471, 478.
Јакић-Цестарић Весна 391.
Jakopin Franc 468.
Јамарјева Марија 393.
Јамбрежић 289.
Јанковић Стојан 459, 463.
Jarnik Urban 214.
Jaszowski Stanisław 201, 202.
Јастребов Владимирович Николај 84.
Јастребов Степанович Иван 84.
Јацимирски Ивановић Алекс. 84.
Jacobson Roman 81, 419.
Jelić Branko 430.
Јеремић Драгољуб Д. 281—287, 395—490.
Jerković Vera 420, 424.
Jerković Jovan 420, 424.
Jernej Josip 413, 415.
Јесперсен Ото 84.
Јефтимије патријарх 84.
Јиречек К. 292, 299.
Јованкин Урош В. 459.
Jovanović Aleksandar F. 464.
Јовановић Викентије 443.
Јовановић Гаврило 54.
Јовановић Иванка 478.
Јовановић Милка 406, 459, 474, 475.
Jolly Julius 89, 103
Jonke Ljudevit 265—268, 328, 392, 393, 428, 430, 431, 433, 450.
Jopson N. B. 479.
Јосифовић Стеван 405, 406, 468.
Josselson Harry H. 78.
Југовић Вера 398.
Jud 221.
Јулинац Павле 468.
Јунковић Звонимир 450, 451.
Juret A. C. 148, 153.
Јурišić Blaž 440.
Jutronić Andre 406, 441, 459.

Кајмаковић Р. 401.
Kajtazi Halil 413.
Kaleb Vjekoslav 431.
Калезић Василије 478.
Kalenić Vatroslav 431.
Канает Тврtко 436, 437, 475.
Капицић Хамдија 441.
Karaman Igor 406, 441.
Karłowicz Jan 206.
Карский Е. Ф. 5, 52, 249.
Karcevski Serge 59.
Katić Lovre 451.
Katičić R. 413.
Катурић Јосип 441.
Kaczkowski Zenon 206.

Digitized by Google

Kelmendi R. 413.
Kepe Ištvan 420, 424.
Кепески Круме 482.
Kidrič France 75.
Kiparsky 296, 297.
Кириловић Дим. 450.
Киселинов Ѓорѓи 482.
Кићовић Мираш 451, 468.
Kjellman 97, 109, 118, 119, 192.
Klaić Bratoljub 431, 464.
Клаић Bj. 450.
Klausing 117, 192.
Klemensiewicz Zenon 24, 42, 68.
Клуге 296.
Кнежевић Миливоје В. 459, 461, 462.
Кнежевић Сребрица 406, 459, 474, 475, 478.
Kowalenko Władysław 405, 451.
Ковачевић Божидар 406, 441, 468.
Ковачевић Љуб. 446.
Kovačević Slobodan 431.
Ковачек Божидар 478.
Коларь 5, 52.
Коларац И. М. 62.
Kolarič Rudolf 213—224, 359—362, 402, 468, 488, 489.
Kollár J. 202.
Koller H. 414.
Kolumbić Nikica 441.
Komboi Mihovil 75.
Конески Блаже 441, 442, 478, 483.
Конески Кирил 483.
Kontić 210, 211.
Контић Милева 454.
Корач V. 469.
Kopernicki Izydor 201.
Kopečný 297.
Копитар 445.
Kopitar Bartłomiej 206, 208.
Копиш 461.
Кораћ Војислав 439, 441.
Корубин Благоја 390, 484, 485.
Корш 2.
Kos Milko 75.
Костељник Г. 402.
Костић Мита 459, 469.
Костић Страхиња К. 478.
Koschmieder Erwin 7, 64, 244, 245.
Kochanowski Jan 496.
Kravar Miroslav 329, 414.
Kranzmayer E. 222.
Краснићи Марк 459.
Красноселцов 249.
Kraus Lavoslav 464.
Крешевљаковић Хамдија 406.
Krešić Stjepan 430, 465.
Krkiec Gustav 431, 465.
Крол J. 430.
Królikowska Stanisława 201.
Kronija Arturo 81.
Кроче 31.
Крстић Бранислав 460.
Крстић Момир 424.
Kukuljević I. 210.
Куленовић Скендер 406, 431, 432, 455.
Kulundžić Zvonimir 398.
Куљбакин С. М. 2, 6, 50, 233, 244, 329.
Кумар Жељко 475.
Курелац Ф. 266, 450.
Kuret Niko 490.
Kurz Josef 75, 418.
Кухарски А. 247.
Kühner R. 91.
Kušar Marcel 467.
Кушевски Методи 485.

Лавров Алексејевич Петар 60.
Лазаревић Лаза 453.
Лалевић Миодраг С. 421, 424, 425, 432, 454, 465.
Лалић Радован 83, 432, 433, 478.
Ламбл Вилем 467.
Langer Susann 398.
Landin E. 120, 183, 192.
Lanous Armand 430.
Латковић Видо 406, 407, 460, 479.
Lachmund A. 105, 108, 191.
Le Bidois R. et G. 152.
Legiša L. 360.
Lerch E. 119.
Leskien A. 3, 10, 56, 240, 241, 244, 319, 494.
Лесковац Младен 460, 461.
Liewehr Ferdinand 59.
Lind S. B. 208.
Lisac Andrija-Ljubomir 398, 472.
Logar Janez 217, 395—490.
Logar Tine 217—219, 391, 436, 489.
Лозанић [С.] 56.
Lokar Jože 489.
Лос Јан 59, 60.
Lubarda V. 460.
Lübke W. 94, 97, 100, 168, 172, 174, 301.
Ludvik Dušan 489.
Luetić Josip 455.
Lujza Marija 464, 465.
Лукај 226.
Lunt H. G. 233, 241.
Лурье С. Я. 414.
Лутовац Милисав 475.

Љапунов В. М. 57.

Магазаник 298.
Мажуранић А. 450.
Мажуранић Богосав 55.
Mažuranić Vl. 59, 359, 362.
Мажуранић Иван 478.
Mazon André 57.
Majewski Skorochód Walent 201, 208.

Digitized by Google

Majnarić Nikola 469.
Македонски Василев Димитар 471.
Максимовић Јованка 441.
Маленко Димче 485.
Małecki Miecysław 60, 61, 67, 213, 218, 221, 492.
Mamuzić Ilija 398, 453, 454, 460.
Манев Илија 485.
Маневић Тодор 441.
Mansion 465.
Марр Н. Я. 78.
Маретић Томо 3, 8, 50, 57, 65, 68, 69, 279, 372, 421.
Маринковић Боривоје 460, 469.
Marić R. 414, 472.
Марић Станислав Д. 425.
Marković Božidar 398.
Марковић Јелица 425, 426.
Марковић Марко 454.
Марковић Светозар 279, 328, 425, 451.
Marouzeau J. 90.
Мартиновић Нико С. 451.
Марулић Марко 282, 289, 441, 452.
Марцијал 468.
Matejko F. E. 205.
Матијашић Фахра 395—490.
Матић Душан 460.
Матић Светозар 407, 432, 460.
Матић Т. 267, 450.
Matičetov Milko 490.
Matthews W. K. 479.
Machek V. 297.
Мачуковски Венијамин 471, 486.
Маштровић Бјекослав 480.
Медаковић Данило 452.
Медаковић Дејан 441, 469.
Meillet A. 7, 57, 61, 63, 66, 89, 90, 96, 101, 130—133, 135, 173, 193, 279, 331, 414.
Merkati S. G. 497.
Мерковић Лазар 457.
Merhar Boris 489.
Meyer Karl H. 60, 61, 94, 97, 100, 168, 172, 175, 226, 301.
Мещанинов И. Н. 78.
Мијатовић Ст. М. 407.
Мијовић Павле 441.
Микаља [J.] 290.
Миклошић Фрањо 59, 210, 296, 465.
Миккола 51.
Mikoč Jakov Antun 440.
Милановић Бранислав 407, 409, 425.
Милачић Божо 461.
Миладиновци [браћа] 471, 482.
Milewski Tadeusz 17, 18, 21, 23, 24.
Miletić Branko 59, 69—71, 435.
Милетичъ Л. 51, 241.
Миловић Јевто 461.
Miloševič Miloš J. 442
Milutinović Kosta 451, 452, 461, 469.
Мілčетић Vanda 469.
Миновић Миливоје 425.
Mirecki Franciszek 208.
Мирковић Драгутин 479.
Mirković Miloslav 461.
Мирковић Мирослава 414, 475.
Mitzka W. 269.
Митровић Јеремија 461.
Миљовић Вукић М. 407.
Mićović Dragutin 432.
Михайлов 298.
Михаиловић Георгије 451, 452.
Михаиловић Евстатије 470.
Михаиловић Љубомир 419.
Mihajlović Dušan 432.
Михајловић-Михиз Борислав 461.
Михалић Ст. 55.
Mihevc Erika 414.
Mickiewicz Adam 202—204, 206, 208.
Младенов С. 295—298.
Младеновић Александар 282, 284, 452.
Младеновић Живомир 461, 469.
Miakar France 489.
Могуш Милан 395—490.
Moder Janko 489.
Мојашевић Милка 398.
Mojcoski Ѓ. 480, 485.
Molé W. 207.
Momirović Petar 442.
Московљевић Милош 79, 321, 325, 329, 407, 426, 435, 436, 465, 469.
Moschos Jean 414.
Мошин Vladimir 442.
Мркаљ Сава 470.
Муљачић Жарко 392.
Murko M. 59, 75, 77.
Мусић Аугуст 64, 69, 242.
Mucke E. 290.

Нађ Гаврило 402.
Naert Pierre 78.
Најчевски Димче 485.
Nametak Alija 407.
Nandris G. 479.
Натошевић [Ђорђе] 378.
Nahtigal Rajko 57, 75, 238, 241, 466—468, 470, 471.
Недељковић Душан 461.
Недић Владан 469, 470.
Niederle 60.
Николић Берислав М. 321—326, 383—386, 419, 426, 430, 435, 436, 453, 461, 469, 479.
Николић Илија 461.
Николић Марко С. 469.
Николић Св. 479, 491—496.
Nitsch K. 63, 67, 218, 221, 471, 491—494.
Новак Виктор 442, 470.
Novak Vilko 490.

Digitized by Google

Novak Grga 475, 480.
Новаковић Стојан 9, 13, 56, 65, 81, 210, 378, 444, 468, 472.
Norberg D. 97, 98.
Nyrop Kr. 102.

Његош 71, 76, 409.

Oblak V. 216.
Обрадовић Доситеј 467—471.
Ogrin Dušan 489.
Ozvald K. 216.
Olszewski H. 207.
Opęchowski Antoni 202, 206.
Органциева Цвета 485.
Орфелин Зах. 452, 459.
Ossoliński 208.
Otto R. 172.
Оцвирк Антон 453.

Pavešić Slavko 432, 433.
Павић Борислав 461.
Павић Милорад 429, 470, 479.
Pavičić Stjepan 290, 291, 303, 436.
Павловић Драгољуб 452, 462, 479.
Павловић Миливој 1—14, 70, 71, 225—230, 374—377, 391, 398, 408, 418, 426, 437, 442, 449, 451, 452, 454, 465, 470, 479.
Pavlović Mihailo 432.
Павловић Радослав 475.
Павловски Мирко 393.
Палавестра Влајко 462.
Palmgren 117, 192.
Панић-Суреп Милорад 460, 462.
Пантелић Никола Ч. 408.
Панчић Јосиф 69.
Папић Митар 432.
Paska Chryzostom 205.
Paul H. 3, 21, 225.
Pacheiner Vlasta 489.
Pedersen Holger 68.
Пејчиновић Кирил 442, 483.
Penavin Olga 414, 437.
Пенушлиски Кирил 470.
Перовић Р. 470.
Perrochat P. 89, 91, 93, 96, 101, 104, 148, 154, 172, 173.
Перушко Тоне 432, 433.
Петковић Десанка 414, 426.
Petr Jan 470.
Petre Fran 454.
Петровић Мојсије 443.
Петровић Теодора 470.
Петрович Емил 385.
Пецо Асим 408, 433, 437.
Пешикан Митар 231—246, 395—490.
Пешић Михаило 408, 413.
Пешут Петар С. 430, 433.
Пилевски Ѓ. 482.

Pirjevec Dušan 489.
Pirković Ivo 408.
Pirona Jacopo 301.
Pichon E. 146, 147, 152, 156.
Плаут 173.
Плетершник [M.] 290.
Pllana Shefqet 414.
Плутарх 497.
Pogačnik Bogdan 480.
Погорелец Бреда 391.
Podrugović Tešan 203.
Поленаковиќ Харалампие 470, 479, 486.
Половина Никола С. 465.
Poljanec Rudolf F. 402.
Помјановска Ванда 392.
Попа Васко 457, 462, 463.
Попов Анђелија 453, 454.
Поповић Богдан 59.
Поповић В. 464, 465, 469.
Поповић Душан 439, 442, 476.
Поповић Ђ. 292.
Поповић Иван 299, 415, 436, 437
Поповић Јован Стерија 411.
Popović M[ilko] 322, 398.
Поповић Пера Ј. 447.
Popović-Petković Radmila 443.
Поповић Ср. 369.
Поповић Стенсфилд Марија 415.
Поповић Цветко Ђ. 408.
Поповски Аритон 486.
Поржезинский Виктор 2, 5, 52, 60.
Posavec Ančka 472.
Potocki Jan 209, 290.
Premužić Ljerka 426.
Преображенский А. Г. 251, 253, 255, 290.
Preobraženskij Nikolaj 402.
Prešern [F.] 489.
Prica D. 408.
Прличев Г. 471, 482, 483.
Прокопович Теофан 451.
Протић Предраг 462.
Пудић Иван 265—280, 415, 479.
Putanec Valentin 406, 465.
Пушкин [А. С.] 382, 429.

Рабреновић Савић 426.
Radeka Milan 442, 443.
Радивојевић Милка 467.
Radinja Darko 489.
[Radičević] Branko 53, 79.
Радовић Босиљка 409.
Радојчић Ђорђе Сп. 247—250, 443—447, 452, 472, 486, 497—499.
Радојчић Никола 409, 447, 452, 499.
Радотић Нада С. 473, 474, 476.
Радошевичъ Н. 70.
Рајзер Зора 290.
Ракић Милан 68, 83, 453.
Раковски Г. 486.

Digitized by Google

Ramovš Fran 57, 64, 75, 77, 78, 217—219, 223.
Раносовић Н. 471.
Рафаиловић Христифор 441.
Рачанин Кипријан 469.
Rački Z. 210.
Рачки Фрањо 470.
Рашовић Ђорђе 409, 426.
Regula Moritz 415.
Rej Mikołaj 207.
Рељковић Матија Антун 63, 265—279.
Решетар Милан 6, 52, 53, 61, 75, 285, 319, 322, 383, 468, 497, 499.
Rigutini G. 293.
Riemann O. 93, 173, 176.
Ries John 28, 42.
Ризванбеговић И. 480.
Ristić Jovan 443.
Ристић Олга 395—490.
Ристић Светомир 464, 466.
Ристовски Блаже 471, 486, 487.
Рогић Павле 433, 455.
Rogošić Mirko 433.
Розвадовски Јан Михал 10, 59, 63.
Rojnić Matko 471.
Rönsch H. 96.
Roques Mario 226.
Rose J. William 479.
Rösler Karl 328.
Rotar Janez 394, 490.
Ротковић Радослав 433.
Rohlfs G. 172.
Рударац Иларион 81.
Ружић Жарко 427.
Ружичић Г. 317.
Rupel Mirko 447, 490.
Русић Бранислав 409.

Савковић Јован 471.
Садовњиков 377—383.
Сандфелд К. 300, 301.
Sapogrosso-Kabaujin Vicko 459.
Safarewiczowa Halina 69.
Сахаров 377.
Svartengren H. 182.
Sevastjanov P. I. 249.
Секулић Исидора 469.
Селищев А. М. 234.
Семирјага М. И. 401, 402.
Sechehaye A. 25, 94.
Сиверс 494.
Siemieński Łucjan 201.
Симић Ж. 464, 466.
Симић Милица 458, 462.
Симић Н. 322, 457.
Симоновић Драгутин 456, 466.
Simmons Ernest J. 479.
Скандали Звонко 393.
Скенди Ставро 460, 462.
Скерлић Ј. 58, 64.
Скок П. 86, 409, 470.
Skrinjar Drago 490.
Славенски Јосип 414, 415.
Сладојевић Петар 332, 395—490.
Slamnig Ivan 433, 489.
Silzinski Jerzy 201—212.
Slodnjak Anton 470, 480.
Словењски Станислав 494—496.
Smailović Ismet 427.
Smerdel Ton 473.
Smolej Viktor 419, 490.
Sneyders de Vogel K. 94.
Снегирјев 377.
Собољевски А. И. 60, 248, 249, 491.
Sokolović Osman A. 439, 447.
Соларић Павле 467.
Солев Димитар 487.
Soltmann H. 105, 106, 108, 170, 191.
Sörgel J. 108, 118, 150, 191.
Spalatin Leonardo 415.
Сперански М. Н. 446.
Спространов Е. 446.
Sreznjevskij J. J. 2, 213, 249.
Srejović Dragoslav 462.
Срећковић П. 444.
Стаматоски Трајко 487.
Станић Милан Ђ. 461.
Станић Милија 307—319, 328, 398, 409, 419, 420, 422, 424—428, 437, 454, 455, 462, 480.
Staničić Andrija 441.
Станковић Борислав 471.
Станојевић Глигор 476.
Станојевић Маринко 54.
Станојевић Ст. 49, 51, 292.
Starčević 266.
Стевановић Богдан М. 415.
Стевановић Даница 454, 455.
Стевановић Михаило С. 15—48, 65, 70, 303, 328—332, 334, 364, 390, 409, 427, 433, 434.
Стевовић Игрутин 421, 427.
Stejin Milan 428.
Stern Willam 24.
Стефановић-Венцловић Гаврило 469.
Стипчевић Никша 415.
Стојанов Мањо 487.
Stojanov Petar 447.
Стојановић Здравко 428.
Стојановић Љубомир 2, 9, 53, 60, 247 248, 294.
Стојановић-Српкиња М. 468.
Стојанчевић Владимир 462, 471.
Стојнић Мила 466.
Stragačić Ante M. 447.
Стратимировић Стеван 446.
Стричевић Ђорђе 409, 473.
Strohal R. 292.
Stull Bernard 447.
Stulli Joakim 293, 464.

Digitized by Google

Стулић 290.
Суботин Стојан 480.
Suhodolnik Stane 490.
Shala Demush 416.
Scheinigg J. 215.
Schiller H. 107, 191.
Schiffauer G. 119, 192.
Schuchardt Hugo 19, 25.

Тановић Стеван 410, 487.
Taszycki W. 470.
Težak Stjepko 455.
Tekavčić Pavao 416.
Телебаковић - Пецарски Бранка 402, 447, 448.
Tentor Mate 53, 471.
Tesnière L. 213, 218.
Tecilazić Franjica 416.
Тешић Ђорђе Ц. 410, 473.
Тимотијевић Коста 416.
Ткалчевић А. Б. 450.
Tobler A. 118, 171, 174.
Тодоров Цветан 437, 474, 476.
Тодоровски Гане 471, 487.
Толстој И. И. 465, 466.
Томановић Васо 67, 394, 428.
Томановић Лазар 468.
Tominec Ivan 490.
Томић Јован 53, 61.
Томић Персида 410.
Tominšek Jos. 216.
Tommaseo Niccolo 468.
Томсонъ А. И. 52.
Tomšič France 471, 490.
Toporišič Jože 490.
Torbarina Josip 416.
Точанац Василије 454, 455.
Тошев Крум 487.
Trávniček F. 290.
Traljić Said M. 442, 448.
Trax Dyonusios 32.
Trdina Silva 398.
Требјешанин Радош 462.
Тривунац Милош 63.
Trinka Ivan 489.
Трифуновић Ђорђе 448.
Трифуноски Јован Ф. 410, 476.
Тромбети Алфредо 19.
Трубецки Н. 7, 56, 233, 236—238, 241, 244—246.
Truhelka Ciro 469.
Turičnik Tone 490.
Tućan Fran 434.

Ćelap Lazar 448.
Ćeći 54.
Ćosić Bora 434.

Угринова-Скаловска Рада 487.
Уленбек 296.
Ullmann Stephan 78.
Unbegaun Boris 64.
Урбанчик Станислав 392.
Urbany Marijan 416, 456.
Утјешеновић-Острожински О. 210, 468.
Ухлик Раде 410.

Фабијанић Радмила 462.
Фанцев Фрањо Д. 8, 57, 281, 282, 498, 499.
Ферстер 461.
Фик 296.
Филаретов С. 486.
Филиповић Миленко С. 340, 410, 411, 463, 476, 477.
Filipović Rudolf 415, 416.
Filić Krešimir 471.
Finka Božidar 411, 448.
Fisković Cvito 411, 448.
Flora Radu 411.
Florinskij 213.
Флашар Мирон 395—490.
Flydal L. 157.
Follieri Enrica 498.
Фортунатов Ѳеодорович Филипп 2, 43, 49, 51, 52, 56, 83, 232, 233, 234.
Фослер 31.
Fouché 465.
Франгеш Иво 393, 454.
Franičević Marin 453.
Францев Андрејевич Владимир 83.
Francicla V. 207.
Frinta Antonin 402, 411.
Frol Ivo 421, 428.

Хабделић 289.
Халански Михаило Ј. 83.
Halimi Kadri 411, 416, 417, 461.
Hamm Josip 230, 233, 236, 328, 402, 433, 434, 437, 438, 471.
Hartleben C. A. 449.
Hasanagić Ebid 448.
Хаџић Милош 433, 434.
Хаџић Светић Милош 468.
Herkov Zlatko 464.
Hermelin Ellen 69.
Хиландарац Сава 248.
Himmelszeit 404.
Hirt H. 51, 52, 296, 331, 494.
Holub 297.
Homère 257.
Hony H. C. 298.
Хоралек К. 234.
Хофман 461.
Hofmann 251, 253, 256—262.
Hoxha Rexhep 417.
Храсте Мате 67, 79, 83, 230, 389, 391, 407, 421, 424, 428, 433, 434, 436—438, 452.
Hube Romuald 208, 210.

Digitized by Google

Худјаков 377.
Hujer Oldřich 7, 57, 60.
Hysa Mahmud 417.

Цвијић Јован 467.
Цвијетић Љубомир 463.
Цепенков Марко К. 470, 483.
Cerovac Mirko 428, 434.
Цикинђал 470.
Cirlić B. 208.
Cirlić Halina 207.
Clairin P. 128.
Цоневь Б. 51, 81, 302.
Christopulos 206.
Chudoba Dinko 456, 466.

Чаберица Иван 430.
Čale Frano 417.
Чета Антон 395—490, 417, 418.
Чолак Тоде 463, 472, 480.
Čop Bojan 411.
Чремошник Грегор 448.
Чулић Зорислава 480.
Чупић Н. 54.

Džaja Mato 480.

Цукески Александар 395—490.

Šamšalović Gustav 411, 463, 472.
Шантић Алекса 453.
Шантић Воин 485.
Шапкарев К. 481, 482.
Шарчевић Петар 463.
Шаулић Аница 377—383, 463.
Шаулић Новица 459, 463.
Шафарик П. 247, 446, 449.
Шахматов А. А. 2, 5, 28, 43, 51, 56.
Шекспир В. 445.
Шеноа А. 372, 430.
Šeremet Tatjana 434.
Шипка М. 427, 428.
Шишманов И. Д. 54.
Škaljić Abdulah 405, 406, 411.
Škerlj Stanko 70, 418.
Škreb Zdenko 455.
Шкриванић Гавро А. 411.
Шљивић-Шимшић Бињана 306, 449.
Шобајић Петар 456, 463.
Strekelj Karl 215, 217.
Шулек Богосав 450.
Šupuk Ante 438, 447, 449.
Шчепкин В. 2, 234, 236, 239.

Digitized by Google

Digitized by Google